

NUSBD

ISSN: 2147-5121 / E-ISSN: 2717-7610

İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

İSTANBUL
NİŞANTAŞI
UNIVERSITY
NEW

Cilt 11 - Sayı 2
Aralık - 2023

İSTANBUL
NİŞANTAŞI
UNIVERSITY
NEW

NUSBD

ISSN: 2147-5121 / E-ISSN: 2717-7610

İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

Cilt/Volume: 11, Sayı/Number: 2, Yıl/Year: 2023

İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
İSTANBUL NİŞANTAŞI UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

**İSTANBUL NİŞANTAŞI
ÜNİVERSİTESİ ADINA SAHİBİ**
PROPRIETOR

Prof. Dr. İlhami ÇOLAK

YAYIN SEKRETERİ
PUBLISHING SECRETARY

Emin ALTI

İNGİLİZCE REDAKSİYON
ENGLISH REDACTION

Dr. Fatih Mehmet BULUT

GRAFİK VE TASARIM
GRAPHIC AND DESIGN

Öğr. Gör Begüm MUTLU

EDİTÖR
EDITOR

Prof. Dr. Uğur YOZGAT

EDİTÖR YARDIMCISI
EDITOR VICE

Dr. Öğr. Üyesi

Şerafettin SEVGİLİ

ALAN EDİTÖRLERİ
FIELD EDITORS

İktisadi ve İdari Bilimler

Dr. Öğr. Üyesi

Hazar DÖRDÜNCÜ

Sosyal Bilimler

Dr. Öğr. Üyesi Derya YALÇIN

İletişim, Sanat ve Tasarım

Dr. Öğr. Üyesi Burcu KURTİŞ

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez yayımlanan, bilimsel hakem kurulu olan bir yayındır. Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanan makalelerdeki düşünceve görüşler sadece yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Dergisi'nin veya İstanbul Nişantaşı Üniversitesi'nin görüşlerini ifade etmez. Her hakkı saklıdır.

**İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ'NİN TARANDIĞI İNDEKS VE YERLER**

ISSN 2147-5121 | e-ISSN 2717-7610 | Yayın Aralığı Yılda 2 Sayı | Başlangıç: 2013

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Maslak Mahallesi, Taşyoncası Sokak, No: 1V ve No:1Y Sarıyer-İstanbul - Bina Kodu : 34481742

Tel : 0 (212) 210 1010, Faks : 0 (212) 565 2525

E-posta: sbd@nisantasi.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nisantasisbd>

DANIŞMA KURULU
ADVISOR COMMITTEE

Prof. Dr. Alper ASLAN	<i>Erciyes Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Elif ÇEPNİ	<i>Karabük Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Erhan ASLANOĞLU	<i>Piri Reis Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Halim KAZAN	<i>İstanbul Üniversitesi</i>
Prof. Dr. İsmail Sadi UZUNOĞLU	<i>Trakya Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Murat KAYALAR	<i>Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Sabri Burak ARZOVA	<i>Marmara Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Sahure Gonca TELLİ	<i>Dođuő Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Őaban NAZLIOĞLU	<i>Pamukkale Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Őevki ÖZGENER	<i>Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi</i>

YAYIN KURULU
PUBLISHING BOARD

Prof. Dr. Adnan ÇELİK	<i>Selçuk Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Ahmet ATAKİŐİ	<i>Trakya Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Asım SALDAMLİ	<i>Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Gülseren YÜCEL	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Yılmaz GÖBENEZ	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Hülya KILIÇ	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Hülya TEZCAN	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Ömer Cüneyt BİNATLI	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Serap İNCAZ	<i>Kırklareli Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Gürcan SEÇKİN	<i>Hacı Bayram Veli Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Ayşe Çiğdem KIREL	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Hüseyin Abdurrahman KANIBİR	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Nuriye Zeynep ÖKTEN	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Gresi SANJE	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Viőne KORKMAZ	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Nurőin GÜNEY	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Recep KÖK	<i>Nişantaşı Üniversitesi</i>

İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

AMAÇ VE KAPSAM

Derginin Amacı

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin amacı, araştırmacıların farklı alanlara ait hazırlamış oldukları bilimsel makaleleri bir araya getirerek yayımlamak ve bilimsel bilgi birikimine katkı sunmaktır. Bu süreçte etik kuralları temel ilke olarak benimseyen dergimiz, yapılan çalışmanın niteliğine odaklanmakta ve bunu ilgili çevreye sunmayı kendine görev edinmektedir. Dergimizde güncel problemlerin işlendiği bilimsel makalelerin yanı sıra tarihsel anlamda bir olguya odaklanan çalışmalara da yer verilmektedir. Dergimizde makaleler, bir araştırma sürecinin gerçekleştirilmiş olmasıyla *Araştırma Makalesi* veya daha önce yapılmış olan çalışmaların eklektik biçimde incelenmesi, tartışılması ve yeni bir bakış açısı olarak sunulmasıyla *Derleme Makale* olarak yayımlanmaktadır. En temelde amacımız, ciddi bir çabayla hazırlanmış olan bilimsel çalışmaların değerlendirilme sürecine katkıda bulunmak ve bağımsız değerlendirmelerden geçen makalelere araştırmacıların ulaşabilir olmasını sağlamaktır.

Derginin Kapsamı

Dergimiz "Sosyal Bilimler Dergisi" iddiasıyla çıktığı 2013 yılından beri disiplinler arası çalışma ilkesini benimsemektedir. Bu kapsamda farklı alanlarda veya farklı alanların bir araya getirildiği çalışmalara özellikle önem verilmektedir. Dergimiz kapsamında kabul edilen makale alanları üç kategoride tasniflenmiştir. Bunlar "İktisadi ve İdari Bilimler", "İnsan ve Toplum Bilimleri" ve "İletişim, Sanat ve Tasarım" adını taşımaktadır. Dergimizde her bilimsel alan kümesi için "*Alan Editörü*" bulunmakta ve baş editöre bağlı olarak tarafımıza iletilen makalelerin değerlendirilme sürecini yönetmektedir.

İktisadi ve İdari Bilimler <i>Economics and Administrative Sciences</i>	İnsan ve Toplum Bilimleri <i>Humanities and Social Sciences</i>	İletişim, Sanat ve Tasarım <i>Communication, Art and Design</i>
İşletme Yönetimi <i>Business Management</i>	Psikoloji <i>Psychology</i>	Radyo, Televizyon ve Sinema <i>Radio, Television and Cinema</i>
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi <i>Political Sciences and Public Administration</i>	Sosyoloji <i>Sociology</i>	Gazetecilik <i>Journalism</i>
İktisat ve Ekonomi Politik <i>Economics and Political Economy</i>	Sosyal Hizmet <i>Social Work</i>	Gastronomi ve Mutfak Sanatları <i>Gastronomy and Culinary Arts</i>
Uluslararası İlişkiler <i>International Relations</i>	Antropoloji <i>Anthropology</i>	Müzik ve Sahne Sanatları <i>Music and Performing Arts</i>
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi <i>International Trade and Logistics Management</i>	Tarih <i>History</i>	TV Haberciliği ve Programcılığı <i>TV Reporting and Programming</i>
Finans ve Bankacılık <i>Finance and Banking</i>	Hukuk <i>Law</i>	Tekstil ve Moda Tasarımı <i>Textile and Fashion</i>
Turizm ve Otel İşletmeciliği <i>Tourism and Hotel Management</i>	Bilim Tarihi <i>History of Science</i>	Çizgi Film ve Animasyon Tasarımı <i>Animation Design</i>
Sağlık Yönetimi <i>Health Management</i>	Demografi <i>Demography</i>	İletişim Tasarımı <i>Communication Design</i>
Halkla İlişkiler ve Reklam <i>Public Relations and Advertising</i>	Etnoloji <i>Ethnology</i>	Fotoğrafçılık <i>Photography</i>

İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ETİK İLKE VE KURALLAR

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makaleler iki veya üç hakeme gönderilmektedir. "Çifte Körleme" olarak adlandırılan süreçte hakem ve yazar birbirinin kimliği hakkında bilgi sahibi olamaz. [DergiPark](#) üzerinden yürütülen hakemlik sürecinde tüm adımlar izlenebilmekte ve kontrol edilebilmektedir.

Bu kılavuzda COPE'un (Committee on Publication Ethics - Yayın Etiği Komitesi) uluslararası düzeyde kabul edilen tavsiyeleri doğrultusunda kurallar oluşturulmuştur. Yazar ve okuyucuların etik dışı davranışlar ve etik konusunda bilgilendirilmeleri, makale göndermek isteyen araştırmacıların uyması gereken kuralların hatırlatılması amaçlanmaktadır. Kriterler, yazarların, hakemlerin ve editörlerin uyması gereken standart etik kuralları şeklinde tasnif edilmiştir. Ayrıca İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi özelinde temel kriterler belirtilmiştir.

Yazarların Uyması Gereken Etik Durumlar

- Yazarlar hazırlamış oldukları makalelerde etik kurallara uyma konusunda koşulsuz sorumludur.
- Dergiye gönderilen bir makale başka bir dergi veya kurum yayını olarak yayımlanmamış olması gerekmektedir.
- Makalelerde türü sorgulanmaksızın kullanılan tüm kaynaklara referans gösterilmelidir.
- Çalışmada kullanılmayan veya faydalanılmayan kaynaklara referans verilmemelidir. Verilen her referansın ana kaynağına mutlaka erişilmeli, eğer bu mümkün değilse alınan kaynak mutlaka "aktaran" olarak belirtilmelidir.
- İstatistiksel verilere dayanan çalışmaların ham dataları, yazarda bulunmalıdır. Yazar, hakemler veya editör istediği takdirde bu verileri (varsa) kaynağıyla beraber sunabilmelidir.
- Makalelerde sadece katkıda bulunanların ismi bulunmalı ve mümkünse makalenin sonunda hangi yazarın ne ölçüde veya hangi konuda katkıda bulunduğu yazmalı, çıkar çatışmalarına değinilmelidir.

Hakemlerin Uyması Gereken Etik Durumlar

- Hakemler, makaleleri salt kabul veya reddeden değerlendirme organları değildir. Bunun yanı sıra makalelerin nasıl geliştirilmesi gerektiği, hangi durumlarda alana daha çok katkı sağlayacağı veya yetersiz ise hangi konularda eksik olduğu ve yayımlanmaması gerektiğini açık, anlaşılır ve detaylı biçimde sunmalıdır.
- Hakemler, uzmanlaştıkları alanlarda değerlendirme kabul etmeli, aksi durumda davet eden yetkiliye durumu bildirmeli ve kabul etmemelidir.
- Hakemler, makaleyi, nesnel ölçüt olarak belirlenen formlar vasıtasıyla ve yorumlayarak değerlendirmelidir.
- Hakemler yansız olmalı ve yazarın kim olabileceğine ilişkin araştırmalarda bulunmaması gerekmektedir.
- Yazarlara tavsiyeler, nezaket çerçevesinde ve yapıcı olmalıdır. Yazarı incitici ve çalışmayı aşağılayıcı açıklamalardan uzak durulmalıdır.
- Hakemler, yayım sürecinin akışı için verilen sürelerde değerlendirmelerini tamamlamalıdır.

Editörlerin Uyması Gereken Etik Durumlar

- Baş editör, editör yardımcısı ve alan editörleri, dergideki yayım sürecinin akademik yöneticileridir. Bu anlamda üstlendikleri görev, yayım sürecinde kritik öneme sahiptir.
- Editörler en temelde COPE'un belirttiği tüm editörlük kurallarına uymalı ve görevlerini yerine getirmelidir.
- Editör ve editör kurulu yayın/danışma kurulu, yazar ve hakemler arasındaki iletişimi etik kuralları ve gizliliği gözeterek sağlamalıdır.
- Hakemlik yapımları uygun görülmemekle birlikte, yapımları durumunda mutlaka başka bir hakem daha görevlendirilmelidir.
- Editörler hiçbir şekilde yazar bilgilerini hakemle, hakem bilgilerini ise yazarla paylaşmamalıdır.

İntihal ve Etik Dışı Davranışlara Karşı Uygulamalar

- İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde makaleler değerlendirmeye alınmadan önce benzerlik değerlendirmesine tabi tutulmaktadır. Makalelerin benzerlik oranlarına Turnitin yazılım programı ile bakılmaktadır. Dergimizde yayımlanacak olan makalelerin (bibliografya hariç) en fazla %10 olması beklenmekte ve bu oran içindeki benzerliklerin blok alıntı şeklinde olmamasına dikkat edilmektedir. Özgün tanım, hukuki kurallar, dini metinler gibi değiştirilmesi mümkün olmayan metinler çift tırnak içinde gösterilmelidir. Bu metinler de %10 intihal oranının içinde değerlendirilmelidir.
- Makale bir tez veya projeden türetiliyse mutlaka belirtilmelidir. Dergiye gönderilen bu nitelikteki bir çalışma, tez ise sadece danışman; proje ise proje ekibindekilerden katkı sunanlar yazar olarak gösterilebilir. Harici yazarların tespit edilmesi durumunda makale doğrudan reddedilir.

Hakemlik Süreci ve Makale Değerlendirme Sistemi

Editörün incelemesinden geçen makaleler; Alan Editörü tarafından uzmanlık alanları göz önünde bulundurularak değerlendirilmek üzere 2 hakeme yönlendirilir. Bu aşamada Bölüm (Alan) Editörü İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi hakem havuzundan hakem belirleyebilir ya da çalışmanın alanına uygun yeni hakem önerebilir. İstanbul Nişantaşı Üniversitesi akademisyenlerinden gelen makaleler, diğer üniversitelerden hakemlere; dışardan gelen makaleler ise uygun görülürse İstanbul Nişantaşı Üniversitesi veya dışarıdan hakemler tarafından değerlendirilmektedir.

Hakemler kendilerine değerlendirilmek üzere gönderilen makaleleri değerlendireceklerini kabul ettikleri zaman; çalışmayı tanımlanan zaman dilimi içerisinde DergiPark sistemi üzerinden değerlendirip, çalışmaya ait değerlendirme raporlarını ileteceklerini taahhüt ederler. Ayrıca, bir çalışmayı değerlendirmeyi kabul eden hakem, etik açıdan, çalışmanın içeriği, çalışmayla ilgili bilgi ve belgeleri gizlilik kuralları dâhilinde değerlendireceğini ve çalışmayla ilgili hiçbir süreci belgeyi paylaşmayacaklarını garanti ettiklerini taahhüt eder.

Hakem Değerlendirme Aşaması, hakemin değerlendirme raporunu oluşturması ile tamamlanır. Hakem, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hakem Değerlendirme Formu'nu doldurarak makale hakkındaki değerlendirmesini tamamlar. İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hakem Değerlendirme Formu, hakemden çalışmanın, özgünlüğünü, özeti uygunluğunu, alan-yazın taramasının ilgili ve yeterli olduğunu, seçilen yöntemin uygunluğunu, bulguların doğru sunulduğunu, sonuçların ve tartışmanın yeterli olduğunu, çalışmada kullanılan şekil, çizelge ve tabloların bilimsel kurallara uygun hazırlandığını, kaynakların ilgili ve yeterli olduğunu değerlendirmesini ister. Hakem ayrıca, çalışmanın genel olarak bilimsel çalışma kurallarına uygun olarak gerçekleştirildiğini, makalede terminolojiye hakim şekilde yazıldığını, makalenin yazımının bilimsel olduğunu ve dil yazım kurallarına uygun olduğunu değerlendirir.

Çalışmanın Genel Değerlendirme Sonucu ve Karar aşamasında hakem, Çalışmanın Genel Değerlendirme Sonucunu ve Çalışmanın yayınlanmasına yönelik kararını beyan eder. Hakem için karar seçenekleri aşağıdaki gibidir:

KABUL: Aynen yayımlanabilir.

MİNÖR REVİZYON: Küçük düzeltmeler yapılarak yayımlanabilir.

MAJOR REVİZYON: Önemli düzeltmeler yapıldıktan sonra yayımlanabilir.

RET: Yayımlanması uygun değildir.

Ayrıca, hakemlerin yazarlara iletmek üzere “Görüş, Eleştiri ve Öneriler” bölümüne çalışma hakkındaki görüşlerini yazmaları zorunludur.

Bölüm (Alan) Editörü, yayını değerlendiren hakemlerin görüşleri doğrultusunda yazar(lar)dan yayınlarında düzeltme yapmalarını isteyebilir. Yazarların, hakemlerden gelen bu düzeltmeler doğrultusunda yayınlarını tekrar düzenlemesi beklenmektedir. Yayınlanacak çalışma ile ilgili nihai karar Yayın Kurulu tarafından verilir.

Yazar(lar) hakemlerin değerlendirme görüşlerine karşı açıklayıcı kanıt göstermek koşuluyla itirazda bulunabilirler. Yapılan itirazlar Yayın Kurulu tarafından değerlendirilir ve gerekli görülürse gönderilen yayın için farklı hakem görüşüne başvurulabilir.

Hakem Değerlendirme Süreci

Bölüm Editörü tarafından makale için hakem(ler) ataması gerçekleştirilir. Davet e-postası DergiPark sistemi üzerinden otomatik olarak gönderilir. Hakem’in ilgili çalışmaya hakemlik yapip yapmayacağına 7 gün içerisinde iletilen e-postadaki bağlantıya tıklayarak karar vermesi gerekmektedir. Hakem daveti en fazla 3 gün uzatılabilir. Hakemin daveti kabul ettikten sonra, daveti kabul ettiği tarih baz alınarak, ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere 30 gün otomatik olarak tanımlanır. Bölüm Editörü, hakeme değerlendirmeyi tamamlayabilmesi için en fazla 7 gün ekstra süre tanımlayabilir. Hakemler, makul süre içerisinde çalışmayı değerlendirmezler ise Bölüm (Alan) Editörü ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı hakemlere gönderebilir.

Ücret Politikası

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinde makale yayımı ile ilgili tüm süreçler ücretsizdir. Hiçbir ad altında yazar veya kurumundan ücret alınmaz.

İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
YAYIN POLİTİKASI VE YAZIM KURALLARI

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez (Haziran ve Aralık aylarında) yayınlanır.

Özgün çalışmaların yayınlandığı hakemli bir dergidir. Dergiye gönderilen makaleler daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olmalıdır. Bu konuda telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuç ve sorunlar tamamen yazar(lar)a aittir.

Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak farklı dillerde yazılmış çalışmalar da Yayın Kurulunun onayı ile yayınlanabilir.

Dergiye gönderilen çalışmalar ilgili alandaki üç hakemin değerlendirmesine sunulur. Editör ve hakemler makaleleri edebi ve bilimsel açıdan değerlendirir. Yazar(lar) hakemin ve editörün belirttiği düzeltme önerilerini yerine getirmek zorundadır. Çalışmanın kabulü için üç hakemden ikisinin onayı gereklidir. Dergi, gönderilen taslaklarda düzeltme yapma, yayımlama ya da yayımlamama haklarına sahiptir.

Dergiye gönderilen makale taslakları yayımlansın ya da yayımlanmasın iade edilmez. Yayımlanmış makalelerin yayın hakları İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisine aittir. Yazarlara telif ücreti ödenmez. *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinde makale yayımlama süreçlerinden herhangi bir ücret alınmamaktadır.*

Makale taslakları ve yazılar Microsoft Word dosyası şeklinde DergiPark üzerinden <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nisantasisbd> adresine yüklenmelidir. Tüm değerlendirme süreçleri DergiPark üzerinden yürütülecek olup, yazarların bu ortamı takip etmeleri gerekmektedir. Ayrıca bilgi edinmek için sbd@nisantasi.edu.tr adresinden e-posta yoluyla ulaşılabilir.

Gönderilecek makalelerin formatı şu şekilde olmalıdır: Cambria yazı tipi, 11 punto ve 1 satır aralığı. Sayfa kenarlarında soldan 3 cm sağdan 2 cm, alt ve üstlerden 2 cm boşluk bırakılmalı, paragraf girintisi verilmemelidir.

Metin düzeni aşağıdaki gibi olmalıdır: İlk sayfada; başlık, yazar isim(ler)i, bağlantılı kurumun açık adresi, irtibat telefonu, e-posta adresi, Türkçe ve İngilizce özet (abstract) yer almalı, devam eden sayfalarda metnin ana bölümü (iki yana dayalı), varsa dipnotlar, kaynaklar, tablolar ve şekiller bulunmalıdır. Tablolar ve şekiller numaralandırılmalı, tabloların açıklamaları tabloların üstünde ve şekillerin açıklamaları şekillerin altında verilmelidir.

Metnin ana başlığı tümü büyük harflerle yazılmalıdır (ortalanmış olarak). Makale içinde yer alan giriş, sonuç (tartışma ve sonuç, sonuç ve öneriler) ve kaynaklar numaralandırılmaz, gelişme bölümünde yer alan 1. ve 2. derece başlıklar numaralandırılır. Tüm başlıklar sola dayalı, bütün kelimelerin ilk harfleri büyük harfle başlamalıdır.

Makale taslağı toplam 20 sayfayı geçmemeli, Türkçe ve İngilizce özetlerin her biri en fazla 200 kelime olmalı, altlarında yer alacak olan anahtar kelime sayısı altıyı geçmemelidir.

Özette makalenin konusu, amacı, kapsamı, yöntemi ve ulaşılan sonuçlar hakkında kısaca bilgi verilmelidir.

Makaleler TURNİTİN programı vasıtasıyla İNTİHAL kontrolüne tabi tutulur. İntihal tespit edilen makaleler doğrudan reddedilir. Benzerlik oranı %10'un altında olmalı ve benzerlik gösteren yerler için muhakkak kaynak gösterilmiş olması gerekmektedir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Metin içinde referans verilmeyen kaynaklar, Kaynakça kısmına eklenemez.

Kaynak gösterirken, metin içi kaynak gösterme (APA) yöntemi kullanılmalıdır. Yani kullanılan kaynaklar ana metinde, parantez içinde, yazarın soyadı, basım yılı ve sayfa numaraları ile belirtilir: (Soyad, Yayın yılı: Sayfa numarası).

İçeriğe veya herhangi bir konuya ilişkin bir açıklama gerekli olduğu takdirde, bunların dipnotları sayfa altında verilmelidir. Metnin içinde numaralandırılan bu dipnotlar, sayfa altında numara sırası ile verilmelidir. Yanında açıklamayla verilecek olan bu tür dipnotlarda da metin içi referans yöntemi (APA) kullanılır.

Bir kaynaktan yapılan doğrudan alıntı metin içinde çift tırnak içinde gösterilir.

Referans gösterirken, yazar ismi metin içinde geçmiyorsa parantez içinde yazarın soyadı ve kaynağın basım yılı belirtilir: (Wallerstein, 2000).

Belli bir sayfa söz konusuysa, soyad ve yayın tarihine ek olarak sayfa numarası da yazılır: (Foucault, 1999: 13).

Yazar adı metin içinde geçiyorsa, parantez içinde yalnızca kaynağın basım yılı ve sayfa numarası yazılır: (1997: 42).

Referans gösterirken birbirini takip etmeyen sayfalar virgülle ayrılarak belirtilir: (Beck, 1999: 32, 54 ve 62). Birbirini takip eden sayfalar şu şekilde belirtilir: (Berman, 2001: 34-39 ve 43-47).

Çift yazarlı kaynaklarda her iki yazarın soyadı da belirtilir: (Hardt ve Negri, 2001: 24).

İkiden fazla yazarlı kaynaklarda "vd." ifadesi kullanılır: (Huisman vd., 2002).

Aynı yazarın, aynı yıl yayımlanmış birden fazla eseri kullanılıyorsa, ayrımı belirtmek için basım yılının sonuna sırasıyla a, b, c gibi harfler eklenir: (Zizek, 1991a), (Zizek, 1991b) gibi.

Aynı konuda birden fazla kaynak referans gösterilecekse kaynaklar birbirinden noktalı virgül ile ayrılır: (Habermas, 2002: 27; King, 1991: 19).

Bir kurum referans gösterilecekse metin içerisinde kısaltmayla verilmelidir: (DPT, 1989: 145). Kısaltma hakkındaki açıklama ilk defa referans gösterilirken sayfanın altında verilmelidir.

Kaynaklar listesinde, sadece metin içerisinde referans gösterilen kaynaklara yer verilmeli ve bunlar soyada göre alfabetik sırada dizilmelidir. Kaynaklarda bir yazarın birden fazla eseri yer alacaksa, basım yılına göre eskiden yeniye doğru bir sıralama yapılmalıdır.

Tek Yazarlı Kitap: Aktaş, A.M., (2006). *Aile içi Şiddet: Kadının ve Çocuğun Korunması*. Ankara: Elma Yayınevi.

İki Yazarlı Kitap: Keat, R. ve Urry, J., (2001). *Bilim Olarak Sosyal Teori*. Çev. Nilgün Ç, Ankara: İmge Yayınları.

Çeviri Kitap: Bauman, Z., (1995). *Yasak Koyucular ile Yorumcular*, Çev. Kemal A., İstanbul: Metis Yayınları.

Dergide Makale: İrem, N., (1999). "Muhafazakar Modernlik, 'Diğer Batı' ve Türkiye'de Bergsonculuk", *Toplum ve Bilim*, 82 (22), 141-179.

Derleme Kitapta Çeviri Makale: Hall, S., (1998). "Eski ve Yeni Kimlikler", Anthony D.K., (der.) içinde, Çev. Gülcan S. ve Ümit H.Y., İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 63-96.

Tez: Karadişoğulları, E., (1995). *Dergâh Mecmuası*, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gazete Yazısı: "30 Yaş Üstünün Oyunlara İlgisi Koronavirüsle Birlikte Arttı", *Hürriyet*, 24.05.2020.

İnternette Yazarı Belli Olan Yazı: Dikeçligil, B., (2007). "Benlik Üzerine",
<http://www.dibace.net/beylu-dikecligil/benlik-uzerine/>, 02.11.2019.

İnternette Yazarı Belli Olmayan Yazı: "Gram Altın Vadeli Sözleşmesi Nedir?", (2019).
<https://www.integralviop.com/gram-altin-vadeli-sozlesmesi-nedir/>, 29.11.2019

Kurum Yayınları: DPT (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1990-1994, Ankara.

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Saygıdeğer Okurları,

Yeni bir sayıyla birlikte sizlerle yeniden buluşmanın heyecanını yaşıyoruz. Dergimizin 11. Cilt, 2. sayısı ile özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları sunmaya devam ediyoruz. Bu sayıda yer alan makaleler, geniş bir yelpazedeki disiplinlerden gelen araştırmacılarımızın emeği ve bilgi birikimiyle oluşturulmuştur. Yayın hayatımızın 10. yılını geride bırakırken, akademik ve etik standartlara bağlı kalarak, kaliteli ve özgün içerikleri sizlere sunmaya özen gösterdik. Bugüne kadar elde ettiğimiz başarıların, siz değerli okuyucularımızın ve araştırmacılarımızın katkıları olmadan mümkün olmayacağını farkındayız. Danışma ve Yayın Kurulumuzun, alan editörlerimizin ve değerli hakemlerimizin destekleri sayesinde dergimiz güçlenerek akademik camiada kendine saygın bir konum edinmeyi başardı.

Bu sayımızda, farklı disiplinlerden ve alanlardan gelen özgün araştırma ve derleme makaleleri bir araya getirdik. Makaleler, titiz bir değerlendirme sürecinden geçmiş ve alanında uzman hakemlerimizin onayını almıştır. Her bir makale, bilgi birikimine yeni bir katkı sağlama amacıyla özenle seçilmiş ve düzenlenmiştir. Bu makaleler, siz değerli okuyucularımızın bilimsel çalışmalarına yeni perspektifler sunmayı hedeflemektedir. Yazarlarımıza emekleri ve katkıları için en içten teşekkürlerimizi iletiyoruz.

Dergimizin hedefi, bilimsel araştırmaların paylaşımını ve yaygınlaşmasını teşvik etmek, bilgi ve bilimsel düşünceyi yaymak ve bilimsel toplulukları bir araya getirmektir. Sizlerin desteği ve katkılarıyla dergimizi her geçen gün daha da güçlendireceğimize inanıyoruz. Bu nedenle, gelecek sayılarımızda sizleri hem hakemlik yapmaya hem de değerli çalışmalarınızı yayınlamaya davet ediyoruz. Deneyimlerinizi ve uzmanlığınızı dergimizle paylaşarak bilimsel camiamızın büyümesine katkıda bulunmanızı bekliyoruz.

Dergimizin yeni sayısı ile, sizlere yenilikçi ve etkileyici çalışmalar sunmaya devam edeceğimizi taahhüt ediyoruz. Bu sayımızı dikkatle inceleyerek, dergimize olan ilginizi ve desteğinizi sürdürmenizi umuyoruz. Sizlere en güncel ve özgün içerikleri sunmaya devam edeceğimiz için sabırsızlanıyoruz.

Saygılarımızla,

Prof. Dr. Uğur YOZGAT
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi Editörü

BU SAYININ HAKEMLERİ
REFREES OF THIS ISSUE

Unvan	Hakem Adı Soyadı	Kurum
PROF. DR.	BAŞARAN GENÇDOĞAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ/KAZIM KARABEKİR EĞİTİM FAKÜLTESİ/EĞİTİM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ/REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK ANABİLİM DALI/
PROF. DR.	GÜLSEREN YÜCEL	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/SANAT VE TASARIM FAKÜLTESİ/RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA BÖLÜMÜ/RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA PR. /
PROF. DR.	NURUDİN KIDIRALİYEV	KYRGYZ-TURKISH MANAS UNIVERSITY
PROF. DR.	SHAFALİYEVA	AZERBAYCAN MİLLİ BİLİMLER AKADEMİSİ
PROF. DR.	UGUR YOZGAT	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/MÜHENDİSLİK-MİMARLIK FAKÜLTESİ/ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ BÖLÜMÜ/ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ PR. /
PROF. DR.	VALERİ MOSİASHVİLİ	GEORGIAN NATIONAL UNIVERSITY
PROF. DR.	YUSUF ADIGÜZEL	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ/İLETİŞİM FAKÜLTESİ/GAZETECİLİK BÖLÜMÜ/GAZETECİLİK ANABİLİM DALI/
DOÇ. DR.	ERKAN ÖZTÜRK	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ/İŞLETME BÖLÜMÜ/MUHASEBE VE FİNANSMAN ANABİLİM DALI/
DOÇ. DR.	FATÜMATÜZEHRA ERCAN	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ/SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ/SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ/TOPLUMSAL GELİŞME VE SOSYAL POLİTİKA ANABİLİM DALI/
DOÇ. DR.	GÖKHAN IŞIL	MARMARA ÜNİVERSİTESİ/FİNANSAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/BANKACILIK BÖLÜMÜ/BANKACILIK ANABİLİM DALI/
DOÇ. DR.	GÜNSELİ GÜÇLÜTÜRK BARAN	ISPARTA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ/ISPARTA MESLEK YÜKSEKOKULU/OTEL, LOKANTA VE İKRAM HİZMETLERİ BÖLÜMÜ/TURİZM VE OTEL İŞLETMECİLİĞİ PR./
DOÇ. DR.	MUHAMMET FATİH CANBAZ	BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ/GEREDE UYGULAMALI BİLİMLER FAKÜLTESİ/FİNANS VE BANKACILIK BÖLÜMÜ/FİNANS VE BANKACILIK ANABİLİM DALI/
DOÇ. DR.	MURAT OCAK	TRAKYA ÜNİVERSİTESİ/UZUNKÖPRÜ UYGULAMALI BİLİMLER YÜKSEKOKULU/YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ BÖLÜMÜ/YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ ANABİLİM DALI/
DOÇ. DR.	NALAN ALBUZ	ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ/KARADENİZ EREĞLİ TURİZM FAKÜLTESİ/TURİZM REHBERLİĞİ BÖLÜMÜ/TURİZM REHBERLİĞİ ANABİLİM DALI/
DOÇ. DR.	SERAP DURUKAN KÖSE	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ/SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ/SAĞLIK YÖNETİMİ BÖLÜMÜ/SAĞLIK POLİTİKASI VE PLANLANMASI ANABİLİM DALI/
DR. ÖĞR. ÜYESİ	ALİ ÖZCAN	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/SANAT VE TASARIM FAKÜLTESİ/ENDÜSTRİYEL TASARIM BÖLÜMÜ/ENDÜSTRİYEL TASARIM PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	ALİCAN UMUT	TRAKYA ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ/İKTİSAT BÖLÜMÜ/İKTİSAT POLİTİKASI ANABİLİM DALI/
DR. ÖĞR. ÜYESİ	ARTÜR YETVART MUMCU	İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ/ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN BÖLÜMÜ/ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	AYŞE USLU	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ/SANAT, TASARIM VE MİMARLIK FAKÜLTESİ/GÖRSEL İLETİŞİM TASARIMI BÖLÜMÜ/GÖRSEL İLETİŞİM TASARIMI ANABİLİM DALI/
DR. ÖĞR. ÜYESİ	BİNNUR GÜRÜL	İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ/MÜHENDİSLİK-MİMARLIK FAKÜLTESİ/ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ BÖLÜMÜ/ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ PR. /

DR. ÖĞR. ÜYESİ	BÜLENT AKDEMİR	GİRESUN ÜNİVERSİTESİ/KEŞAP MESLEK YÜKSEKOKULU/DIŞ TİCARET BÖLÜMÜ/DIŞ TİCARET PR./
DR. ÖĞR. ÜYESİ	CANAN ŞENTÜRK	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ/İKTİSAT BÖLÜMÜ/İKTİSAT POLİTİKASI ANABİLİM DALI/
DR. ÖĞR. ÜYESİ	CEREN AVCI	ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ/TURİZM VE OTEL İŞLETMECİLİĞİ YÜKSEKOKULU/GASTRONOMİ VE MUTFAK SANATLARI BÖLÜMÜ/GASTRONOMİ VE MUTFAK SANATLARI ANABİLİM DALI/
DR. ÖĞR. ÜYESİ	DENİZ İŞİKER BEDİR	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ/EDEBİYAT FAKÜLTESİ/PSİKOLOJİ BÖLÜMÜ/SOSYAL PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI/
DR. ÖĞR. ÜYESİ	DERYA YALÇIN	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/KONSERVATUVAR/SAHNE SANATLARI BÖLÜMÜ/SAHNE SANATLARI PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	DİLEK ÖZSOY	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ/SOSYAL HİZMET PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	ELİF ATAMAZ	LEFKE AVRUPA ÜNİVERSİTESİ/İLETİŞİM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ/GÖRSEL İLETİŞİM TASARIMI BÖLÜMÜ/GÖRSEL İLETİŞİM TASARIMI PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	EMRE ÇAKMAK	İSTİNYE ÜNİVERSİTESİ/MÜHENDİSLİK VE DOĞA BİLİMLERİ FAKÜLTESİ/ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ BÖLÜMÜ/ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	ERSİN SÜNBÜL	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/UYGULAMALI BİLİMLER YÜKSEKOKULU/ULUSLARARASI TİCARET VE İŞLETMECİLİK BÖLÜMÜ/ULUSLARARASI TİCARET VE İŞLETMECİLİK PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	ESİN NESRİN CAN	İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ/MUHASEBE VE FİNANS YÖNETİMİ BÖLÜMÜ/MUHASEBE VE FİNANS YÖNETİMİ PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	FERİDE BAL	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ/SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU/YÖNETİM VE ORGANİZASYON BÖLÜMÜ/İŞLETME YÖNETİMİ PR./
DR. ÖĞR. ÜYESİ	GÜLÇİN ORHAN	JANDARMA VE SAHİL GÜVENLİK AKADEMİSİ/GÜVENLİK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ/GÜVENLİK BİLİMLERİ BÖLÜMÜ/
DR. ÖĞR. ÜYESİ	HASAN YENİÇIRAK	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ/SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ/SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ/SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI/
DR. ÖĞR. ÜYESİ	HATİCE DİLAVER	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ	İLYAS TURĞAY	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/MESLEK YÜKSEKOKULU/MUHASEBE VE VERGİ BÖLÜMÜ/MUHASEBE VE VERGİ UYGULAMALARI PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	KERİM EMRE ÖZERDEN	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/KONSERVATUVAR/SAHNE SANATLARI BÖLÜMÜ/SAHNE SANATLARI PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	MEHMET ANIL SAYINER	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR YÜKSEKOKULU/SPOR YÖNETİCİLİĞİ BÖLÜMÜ/SPOR YÖNETİCİLİĞİ PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	MEHMET ÇİÇEK	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/EKONOMİ VE FİNANS BÖLÜMÜ/EKONOMİ VE FİNANS PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	MELİH KABADAYI	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/UYGULAMALI BİLİMLER YÜKSEKOKULU/TURİZM REHBERLİĞİ BÖLÜMÜ/TURİZM REHBERLİĞİ PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	MERİÇ ESAT BEBİTOĞLU	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR YÜKSEKOKULU/SPOR YÖNETİCİLİĞİ BÖLÜMÜ/SPOR YÖNETİCİLİĞİ PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	MESUT ÖZTIRAK	İSTANBUL ESENYURT ÜNİVERSİTESİ/İŞLETME VE YÖNETİM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ/ELEKTRONİK TİCARET VE YÖNETİMİ BÖLÜMÜ/ELEKTRONİK TİCARET VE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI/
DR. ÖĞR. ÜYESİ	OLCAY ÖLÇEN	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/HAVACILIK YÖNETİMİ BÖLÜMÜ/HAVACILIK YÖNETİMİ PR. /

DR. ÖĞR. ÜYESİ	ÖZGE EREL	BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ	REŞAD EMRE ÖZGÜNEŞ	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ	SEFA CEYHAN	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/HAVACILIK YÖNETİMİ BÖLÜMÜ/HAVACILIK YÖNETİMİ PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	SELEN TÜTÜNCÜ	İSTANBUL SAĞLIK VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/PSİKOLOJİ BÖLÜMÜ/PSİKOLOJİ PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	SELVER GÖK	BAHÇEŞEHİR KIBRIS ÜNİVERSİTESİ/İKTİSADİ, İDARİ VE SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ/İŞLETME BÖLÜMÜ/İŞLETME PR. /
DR. ÖĞR. ÜYESİ	SUAT AKYÜREK	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ/SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU/OTEL LOKANTA VE İKRAM HİZMETLERİ BÖLÜMÜ/TURİZM VE OTEL İŞLETMECİLİĞİ PR./
DR. ÖĞR. ÜYESİ	ANIL İLKEM ASLAN	MANİSA CELÂL BAYAR ÜNİVERSİTESİ/DEMİRCİ MESLEK YÜKSEKOKULU/FİNANS-BANKACILIK VE SİGORTACILIK BÖLÜMÜ/BANKACILIK VE SİGORTACILIK PR./
DR.	CEYDA LALE SANCAKTAR	BİR KURUMA BAĞLI DEĞİL
DR.	HANİFE ÖZYER AKSARAY	BİR KURUMA BAĞLI DEĞİL
DR.	İLHAN SAĞ	SAĞLIK BAKANLIĞI BURSA ŞEHİR HASTANESİ
DR.	MESUT ALTAR KAPLAN	BİR KURUMA BAĞLI DEĞİL
DR.	MÜRVET ÖZÇELİK	OSMANGAZİ BELEDİYESİ/BURSA
DR.	NECMETTİN OZGEN	BİR KURUMA BAĞLI DEĞİL

İÇİNDEKİLER (Cilt 11, Sayı 2: 2023)
CONTENTS

- 1 *Derleme Makale / Review Article*
A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF QUALITY CONTROL CHARTS
KALİTE KONTROL ÇİZELGELERİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ
FATMANUR GÖÇER, SİNEM BÜYÜKSAATÇI KİRİŞ 263-282
- 2 *Araştırma Makalesi / Research Article*
SAĞLIK HARCAMALARI İLE SAĞLIK HİZMETİ KULLANIM DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: 2002-2020 DÖNEMİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN HEALTH EXPENDITURES AND HEALTH SERVICE USAGE LEVEL: THE CASE OF TURKEY FOR THE PERIOD 2002-2020
SEYHAN ÇİL KOÇYİĞİT, ÖMER UĞUR BULUT, MEHMET ÇİNİBULAK, MERT HOROZ 283-307
- 3 *Araştırma Makalesi / Research Article*
İŞYERİNDE MİNİMALİZM: "AZ ÇOKTUR" FELSEFESİNİ İŞ DÜNYASINDA UYGULAMAK
MINIMALISM AT WORK:
IMPLEMENTING THE "LESS IS MORE" PHILOSOPHY IN THE WORLD OF WORK
ELİF BİLGİNOĞLU 308-336
- 4 *Araştırma Makalesi / Research Article*
TÜRKİYE'DE AFETLERDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ MİSYON VE VİZYON İFADELERİNE YÖNELİK SOSYOLOJİK BİR ANALİZ
A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE MISSION AND VISION STATEMENTS OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS DURING DISASTERS IN TURKEY
BETÜL OK ŞEHİTOĞLU 337-349
- 5 *Derleme Makale / Review Article*
COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE SAĞLIK KURULUŞLARINDA İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ SÜREÇLERİNDEKİ FARKLILAŞMALAR: ANKARA İLİ ÖRNEĞİ
DIFFERENTIATIONS IN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT PROCESSES IN HEALTHCARE ORGANIZATIONS DURING THE COVID-19 PANDEMIC: A CASE STUDY OF ANKARA PROVINCE
HASAN CAN TÜRK, ÜLKÜHAN BİKE ESEN 350-368
- 6 *Araştırma Makalesi / Research Article*
THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FACILITATING THE TRANSITION TO A CIRCULAR ECONOMY
DÖNGÜSEL EKONOMİYE GEÇİŞİ KOLAYLAŞTIRMADA YAPAY ZEKANIN ROLÜ
TUFAN ÖZSOY 369-389
- 7 *Araştırma Makalesi / Research Article*
AİLELERİN TATİL SÜREÇLERİNDE İŞLETME SEÇİMİ DAVRANIŞLARINDA ÇOCUK DOSTU TURİZMİN ROLÜ
THE ROLE OF CHILD-FRIENDLY TOURISM IN BUSINESS SELECTION BEHAVIORS OF FAMILIES HOLIDAY PLANNING PROCESS
MAKBULE CİVELEK, PERİHAN CİVELEK 390-405
- 8 *Araştırma Makalesi / Research Article*
TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİ KABUL DÜZEYLERİNİN FLÖRT ŞİDDETİ ALGI VE DENEYİMLERİNE ETKİSİ
THE EFFECT OF ACCEPTANCE OF GENDER ROLES ON PERCEPTIONS AND EXPERIENCES OF DATING VIOLENCE
BEGÜM AKDENİZ ADIYAMAN 406-421
- 9 *Araştırma Makalesi / Research Article*
MİCHELİN YILDIZI'NIN GASTRONOMİ TURİZMİNE ETKİSİ: SOSYAL MEDYA'DA TÜKETİCİ YORUMLARINA DAİR BİR ARAŞTIRMA
THE EFFECT OF MICHELIN STAR ON GASTRONOMY TOURISM: A RESEARCH ON CONSUMER COMMENTS ON SOCIAL MEDIA
GABRİELA O. OLARU 422-442

- 10 *Derleme Makale / Review Article*
EXERCISE, ANABOLIC STEROID DEPENDENCE, MUSCLE DYSMORPHIA, PERFORMANCE ENHANCEMENT DRUG ABUSE
ANTRENMAN, ANABOLİK STEROİD BAĞIMLILIĞI, PERFORMANS ARTTIRICI İLAÇ KULLANIMI, KAS DİSMORFİSİ
METİN ÇINAROĞLU 443-454
- 11 *Araştırma Makalesi / Research Article*
BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN FİNANSAL OLMAYAN FİRMALARIN AR-GE YATIRIMLARI VE FİRMA DEĞERİ ARASINDAKİ EĞRİSEL İLİŞKİNİN ARAŞTIRILMASI: YÖNETİM KURULU YAPISININ DÜZENLEYİCİ ROLÜ
INVESTIGATING THE CURVILINEAR RELATIONSHIP BETWEEN R&D INVESTMENTS AND FIRM VALUE OF NON-FINANCIAL COMPANIES TRADED IN BORSA ISTANBUL: THE MODERATING ROLE OF BOARD STRUCTURE
GÖKHAN ÖZER, MUHAMMET KOCAMAN, ECE NUR POLAT, İLHAN ÇAM 455-474
- 12 *Araştırma Makalesi / Research Article*
A SEMIOTIC APPROACH TO URBAN AREA: ODUNPAZARI HISTORICAL AREA CASE, ESKİŞEHİR
KENTSEL ALANA GÖSTERGEBİLİMSEL YAKLAŞIM: ESKİŞEHİR TARİHİ ODUNPAZARI BÖLGESİ ÖRNEĞİ
İREM TEKİN YÜCESOY 475-488
- 13 *Araştırma Makalesi / Research Article*
TRAVMATİK YAŞANTIYA MARUZ KALAN KIZ ÇOCUKLARIN VE KADINLARIN RESİMLERİNDE AİLE ALGISININ DEĞERLENDİRİLMESİ
EVALUATING THE PERCEPTION OF FAMILY IN THE PICTURES OF GIRLS AND WOMEN WHO HAVE EXPERIENCED TRAUMATIC EVENT
BAHAR AKOĞLU 489-507
- 14 *Araştırma Makalesi / Research Article*
NESNE İLİŞKİLERİ KURAMI ÇERÇEVESİNDE LOUIS ARAGON ŞİİRLERİNİN İNCELENMESİ
ANALYSİNG THE POEMS OF LOUIS ARAGON WITHİN THE FRAMEWORK OF OBJECT RELATIONS THEORY
VOLKAN DEMİR 508-520
- 15 *Araştırma Makalesi / Research Article*
BİRGİ TARİHİ KENTİNE YÖNELİK KULLANICI GÜDÜMLÜ İÇERİKLERİN KÜLTÜREL KİMLİK VE ÖZGÜNLÜK ALGISI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ: TRIPADVISOR ÖRNEĞİ
EVALUATION OF USER-GENERATED CONTENT ON BIRGI HISTORICAL CITY IN THE CONTEXT OF CULTURAL IDENTITY AND AUTHENTICITY PERCEPTION: THE CASE OF TRIPADVISOR
ŞEYMA DUMANLI, AHMET KÖROĞLU 521-537
- 16 *Araştırma Makalesi / Research Article*
SOSYAL YARDIM ALANINDA ÇALIŞAN SOSYAL HİZMET UZMANLARININ GÜVENLİK RİSKLERİNE İLİŞKİN DENEYİMLERİ
EXPERIENCES OF THE SOCIAL WORKERS IN THE FIELD OF SOCIAL ASSISTANCE REGARDING SECURITY RISKS
ASUMAN TAŞ, KASIM KARATAŞ 538-556
- 17 *Araştırma Makalesi / Research Article*
YEŞİL DÖNÜŞÜM ARAŞTIRMALARININ KAVRAMSAL DÖNÜŞÜMÜ: EN TEMEL VE GÜNCEL ARAŞTIRMA KONULARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZ YÖNTEMİ İLE TESPİT EDİLMESİ
CONCEPTUAL TRANSFORMATION OF GREEN TRANSFORMATION RESEARCH: IDENTIFICATION OF THE MOST BASIC AND CURRENT RESEARCH TOPICS BY BIBLIOMETRIC ANALYSIS
MUHAMMET FATİH ŞENGÜLLENDİ, YASİN ŞEHİTOĞLU 557-574

- 18 *Araştırma Makalesi / Research Article*
TÜRKİYE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN PANDEMİ ÖNCESİ VE SONRASI SEKTÖR PERFORMANSININ GRİ İLİŞKİLER ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ
EVALUATION OF THE SECTOR PERFORMANCE OF THE TURKIYE BANKING SECTOR BEFORE AND AFTER THE PANDEMIC USING GRAY RELATIONSHIPS ANALYSIS
ÖNDER GÜR, YEŞİM CAN 575-601
- 19 *Araştırma Makalesi / Research Article*
COMPARISON OF PREDICTION PERFORMANCES OF REGRESSION MODELS IN MACHINE LEARNING: AN APPLICATION ON THE TURKISH MERCANTILE EXCHANGE WHEAT INDEX
MAKİNE ÖĞRENMESİNDE REGRESYON MODELLERİNİN TAHMİN PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI: TÜRKİYE ÜRÜN İHTİSAS BORSASI BUĞDAY ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA
HASAN ARDA BURHAN 602-623
- 20 *Araştırma Makalesi / Research Article*
CRYPTOCURRENCY VOLATILITY: BEFORE, DURING AND AFTER COVID-19
KRIPTOPARA OYNAKLIĞI: COVID-19 ÖNCESİ, SÜRESİ VE SONRASI
ORHAN ÖZAYDIN 624-635
- 21 *Araştırma Makalesi / Research Article*
BİLGİ UÇURMA (WHISTLEBLOWING) ALGISINA YÖNELİK OTEL İŞLETMELERİNDE BİR ARAŞTIRMA
A RESEARCH ON WHISTLEBLOWING PERCEPTION IN HOTEL BUSINESSES
GÖKHAN DEMİRAY 636-654
- 22 *Araştırma Makalesi / Research Article*
FİNANSAL BAŞARISIZLIK AÇISINDAN BORSA İSTANBUL TİCARET ENDEKSİ'NDE İŞLEM GÖREN İŞLETMELERİN VIKOR YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ
EXAMINATION OF COMPANIES LISTED ON THE BORSA ISTANBUL TRADE INDEX IN TERMS OF FINANCIAL DISTRESS: AN APPLICATION OF THE VIKOR METHODOLOGY
ÇİĞDEM ÖZARI 655-673
- 23 *Araştırma Makalesi / Research Article*
DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUMLARININ İÇ KONTROL SİSTEMLERİ: SAYIŞTAY DENETİMLERİNDEN ÇIKAN SONUÇLAR VE GELECEK İYİLEŞTİRMELERİ
REGULATORY AND AUDITING INSTITUTIONS' INTERNAL CONTROL SYSTEMS: FINDINGS FROM COURT OF ACCOUNTS AUDITS AND FUTURE IMPROVEMENTS
ALİ KABLAN, GÜNAY DENİZ DURSUN 674-685

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1256691

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF QUALITY CONTROL CHARTS

Arş. Gör. Fatmanur GÖÇER*

*İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık
Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Pr.

e-posta: fatmanur.gocer@nisantasi.edu.tr

ORCID 0000-0001-8063-2566

Dr. Öğr. Üyesi Sinem BÜYÜKSAATÇI KİRİŞ*

*İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Mühendislik Fakültesi,
Endüstri Mühendisliği Bölümü

e-posta: s.buyuksaatcikiris@iuc.edu.tr

ORCID 0000-0001-7697-3018

ABSTRACT

In order to recognize research directions, monitor research hot spots and directions for further researches, this work evaluates the bibliometric analysis of quality control charts. So, based on the following analysis—chronological distribution, country distribution, keyword co-occurrence and author co-occurrence—a summary of quality control chart studies from 2002 to 2023 was obtained using VOSviewer software. A total of 2702 research papers published were examined. The findings indicate that the topics of "engineering", "management sciences & statistics" and "materials science & automation control systems" are of particular interest in quality control chart researches. In addition, the keywords "statistical process control", "average run length" and "control charts" have seen a sharp increase in recent years in term of citations. Besides, William H. Woodall, Douglas C. Montgomery and Matthew R Reynolds were identified as the highly referenced authors. The USA, China, Pakistan, Saudi Arabia, and Malaysia were found to have the highest influence on quality control charts researches among the 76 nations studied in this study, with 618, 485, 260, 202, and 140 publications, respectively.

Keywords: quality control charts, bibliometric review, co-citation analysis**Jel Kodları:** L26, O18, R11, B21.

KALİTE KONTROL ÇİZELGELERİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

ÖZ

Bu çalışma, kalite kontrol çizelgeleri konusunda araştırma yönlerini belirlemek, araştırma sıcak noktalarını ve sonraki araştırmalar için yönelimleri izlemek için kalite kontrol çizelgelerinin bibliyometrik analizini değerlendirmektedir. Bu nedenle; kronolojik dağılım, ülke dağılımı, anahtar kelime birlikte kullanımı ve yazar birlikte kullanımı analizlerine dayanarak ve VOSviewer yazılımı kullanılarak 2002'den 2023'e kadar kalite kontrol çizelgeleri çalışmalarının bir özeti elde edilmiştir. Yayınlanmış toplam 2702 araştırma makalesi incelenmiştir. Bulgular, "mühendislik", "yönetim bilimleri ve istatistik" ve "malzeme bilimi ve otomasyon kontrol sistemleri" konularının kalite kontrol şeması araştırmalarında özellikle ilgi çekici olduğunu belirtmektedir. Ayrıca "istatistiksel süreç kontrol", "ortalama çalışma uzunluğu" ve "kontrol çizelgeleri" anahtar kelimeleri atf açısından son yıllarda keskin bir artış göstermiştir. Ayrıca William H. Woodall, Douglas C. Montgomery ve Matthew R Reynolds da en çok atf yapılan yazarlar olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada incelenen 76 ülke arasında sırasıyla 618, 485, 260, 202 ve 140 yayımla ABD, Çin, Pakistan, Suudi Arabistan ve Malezya'nın kalite kontrol çizelgeleri araştırmalarında en yüksek etkiye sahip olduğu bulunmuştur.

Keywords: kalite kontrol çizelgeleri, bibliyometrik analiz, ortak alıntı analizi**Jel Codes:** L26, O18, R11, B21.

Geliş Tarihi/Received: 06.02.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 21.12.2023

Yayın Tarihi/Printed Date: 30.12.2023

Kaynak Gösterme: Göçer, F. ve Büyüksaatçı Kiriş, S. (2023). "A Bibliometric Analysis of Quality Control Charts". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 00-00.

INTRODUCTION

One of the most crucial considerations for consumers when choosing between competing goods and services is quality. Quality also correlates with a linear rise in production in another way. Reducing variability in processes and products is a key component of quality improvement. (Montgomery D.C, 2020). Quality is a set of systems that have gained meaning in many sectors with different measurement methods. On the other hand, quality control of commercial products and services has a very significant place in providing competitive advantage, gaining customer loyalty, and obtaining a higher quality, value, and success control of manufacturers. The essential purpose of quality control should be to improve the variance between the perceived value and the measured value.

The development of the principle of quality began in the early 20th century with the testing methods of products and materials in AT&T laboratories. W.S. Gosset introduced t-distribution during quality control improvement in 1908. The quality department, which attaches importance to the testing, inspection and reliability of the products, was established in AT&T laboratories. W.A. Shewart introduced the concept of the control scheme while working in these laboratories. Acceptance sampling was also developed at labs. W.A. Shewart published economic control in product quality. Statistical quality control forms quality communities during this time and spreads throughout the industry through training (Vadori, 2020).

Shewhart explained statistical quality with three precisions and quality control in three steps in his book "Statistical Methods". These three steps in quality control processes are the examination of what is specifically requested, whether the production with this specified specification meets the indicators, and whether the manufactured products meet the specifications. When Statistical Quality is examined under four basic functions, it is possible to combine the functions as follows: monitoring process parameters and process outputs, distinguishing the variances caused by special reasons during the process, ensuring continuous improvement by separating the variances caused by common reasons, and deciding how the process can cope with the specifications.

Statistical process control (SPC) is a sophisticated collection of tools used to inspect, manage, and improve the quality of processes (Silpakob et.al., 2023). By removing specific reasons of variation in processes, such as tool wear, operator error, measurement mistakes, use of unsuitable raw materials, etc., it is a potent way to manage, control, analyze, and enhance the performance of a process (Abteew et.al., 2018). Statistical Process Control (SPC) is the use of statistical techniques to oversee and regulate a process to make sure it runs as efficiently as possible and results in a conforming product (Madanhire & Mbohwa, 2016). A considerably greater range of tasks are included in statistical process control, such as designing sample and inspection plans, performing Pareto analyses, designing experiments, and performing multivariable analyses (Harris & Ross, 1991). Firms with high production demands use SPC tools to maintain stability (Hrvacic, 2018). In addition, since the application of SPC provides fewer defective products and improved production time, SPC has become essential in large mass production companies. SPC is used to ensure that the final product's quality will meet predetermined requirements (Koutras et.al., 2007). SPC aims to provide higher-quality products and services by reducing variation. 7 basic tools comprise SPC. These are histogram, Pareto chart, cause and effect diagram, stem and leaf chart, control sheet, defect concentration diagram, scatter diagram, and control charts (Hrvacic, 2018). Monitoring processes with these techniques at every stage of production and service is seen as an effective tool. Because all processes have some inherent normal variability in

performance, consistency does not imply that the same results will be obtained every time. Instead, the results will shift (Jalote & Saxena, 2002). The process is under control when there are variations between the upper and lower control levels identified in the control charts. Monitoring unpredictable errors and situations outside the specified limits and controlling the process is a crucial factor of SPC. One can classify control charts into the following three major types based on their statistical underpinnings: Control charts using Shewhart, Cumulative Sum (CUSUM), and Exponentially Weighted Moving Average (EWMA) (Koutras et.al., 2007). These charts come under the category of the Control chart for variables. The oldest and most popular known control charts were introduced by Shewhart in 1931 and called by his name.

The use of statistical process control charts has spread over a wide area. Manufacturing processes are the environments where these charts are used the most due to the inherent variation. Apart from this, one of the application areas is the healthcare sector. One of them is the healthcare sector. Error rates rise in tandem with increased human engagement in healthcare. Statistical control charts can be used to identify the special and common causes of variances, which can assist in detecting the source of errors. Initially used in laboratories, control charts were later used in hospitals to manage patient-level data. The mortality rate, door to reperfusion time, door to needle time, length of stay, processing time, admission time, complications, surgical site infections, and the percentage of errors in almost every department have all decreased dramatically with the use of control charts (Suman & Prajapati, 2018).

While continuous quality gained importance, SPC tools that reduce variation and keep the process stable have also shown themselves in the food industry. Technology, sensory (flavor, color, texture, smell, and taste), physical attributes, microbiological safety, chemical composition, and nutritional value are all strongly tied to quality control in the food industry. Moreover, the food industry has had to take into account important aspects of the manufacturing process, the distribution procedures, and the product-market systems as indications of overall quality in addition to the customer's impression of a product's quality. SPC implementations revealed that food industry was mainly due to its compliance with food laws and regulation (Lim et.al., 2014). Unlike other industries, SPC applications in the food industry are at a very low level in the literature because of the special characteristics of food products (Halim Lim, 2017). Rai (2008) addressed the problem of weight (over or under) variation in the tea package encountered in tea production with the help of a control diagram. Alfatiyah et al. (2020) analyzed the number of errors of nugget products with the p diagram and investigated when and for what reason the errors outside the control limit occurred. González Álvarez et al. (2022) assessed the stability and conformity to quality standards of a firm that produces pasta within the food industry sector. Losses resulting from poor quality of the product have necessitated monitoring various quality characteristics such as humidity and acidity with X-R quality control diagrams.

Another area where SPC applications are frequently used is the textile industry. Das (2013) explained different statistical techniques and their applications in textile industry with relevant examples. Suryoputro et al. (2017) implemented seven tools including control charts at the Batik Company to reduce and prevent defects in textile products. Abdulghafour et al. (2021) conducted a study to help textile manufacturers and enable them to focus on reducing quality costs in their relevant unit operations, especially in a competitive market or recession environment. \bar{X} -R and \bar{X} -S control charts for variables have been applied and implemented to monitor the yarn quality variations.

There are also review studies on control charts in the literature. Nasiri and Darestani (2016) examined a number of control chart research studies that used fuzzy logic between 1990 and

2012. They examined the researches under 7 headings, assumptions of the data model, type of the control charts, type of variables, input representation techniques, type of membership function, type of validation, performance criteria. The non-standard uses of SPC charts documented in the literature from 1989 to 2000 were examined by MacCarthy and Wasusri in 2002. The application domain, data sources, and control chart approaches utilized in non-standard applications were all analyzed. Aykroyd et. al. (2019's goal was to pinpoint existing, forthcoming, and hot themes that would be studied in control chart research in 2015 and early 2016 using bibliometric analysis technique. They also presented industrial and non-industrial applications and cases which were monitored by control charts. Another subject covered by this paper is the potential impact of the big data revolution on control charts.

This bibliometric analysis seeks to further these earlier reviews by charting the evolution of quality control charts between 2002 and 2023. Below research questions guided the review.

RQ 1: What is the total number of papers published globally, their development trajectory, and their distribution throughout the countries in the quality control charts knowledge base?

RQ 2. What are the most frequently studied topics in the quality control charts literature in recent years?

RQ 3. Which authors and research papers have had the greatest impact on quality control charts research?

Accordingly, the paper is structured as follows. The next section describes the steps performed through the VOSviewer program used for bibliometric analysis. Chapter 2 presents the findings of the study respect to co-occurrence keywords, co-citation authors, co-citation documents, and co-citation countries. The conclusion part provides a summary and final descriptions.

1. Application

Bibliometric analysis, which has been used in an increasing trend recently, is a well-known quantitative and rigorous method that helps to perform a comprehensive literature review and identify research trends and hot topics. This analysis provides quantitative statistics, allowing visual data from an extensive perspective while examining a large amount of publications. Through this method, researchers can provide a comprehensive definition for future studies by visualizing the relationships between articles, journals, keywords, and prevalent citation networks (Ranjbari et al., 2021). In this study, the bibliometric analysis was carried out using the VOSviewer program on the information obtained from the Web of Science (WOS) core collection data set. The WOS core collection database is regarded as the most reliable data source for researching publications across a wide range of areas because it contains the most respectable and significant journals (Zhao et al., 2019). Although Scopus has a broad data extent, it has a high connection with the WOS database. The WOS core collection database allows researchers to reach various fields such as management and social sciences, apart from engineering and science. This is one of the reasons why it was chosen in this study.

VOSviewer visually expresses to the researchers the authors who have participated in the joint work on the subject, the interaction of the studies with each other, through the keywords, countries, and references, in the form of cluster analysis through the research unit. While word analysis examines the keywords and terms used together, in co-citation analysis, the author examines the common occurrences between journals and studies. In particular, the studies that have common references are handled with cluster analysis, and the high citation relationships between the studies are also examined. Some important issues may not be considered because

they are not cited (Zhao et al., 2019). The analysis progressed in a 5-stage process. The research was started by using the “quality control charts” keyword and approximately 10709 articles were included in the process as definitions. In the first stage, citation topics were primarily limited to “Statistical Methods”, “Management”, “Automation & Control Systems”, “Design and Manufacturing”, “Supply Chain and Logistics”, “Manufacturing”, and finally “Operation Research and Management Science”. After this limitation, the number of articles decreased to 4956. In the second stage, the articles with publication years from 2002 to 2023 were included in the analysis. With this time interval, the last two decades were taken into account. After the year limitation, the number of articles was reduced to 4310. In the third stage, in order to increase the depth of the study in the WOS category, “Engineering Industrial”, “Operations Research Management Science”, “Engineering Multidisciplinary”, “Statics Probability”, “Engineering Manufacturing”, “Computer Science Interdisciplinary Applications”, “Automation Control Systems”, “Management”, “Social Sciences Interdisciplinary”, “Computer Science Information Systems”, “Mathematics Interdisciplinary Applications”, “Multidisciplinary Sciences”, “Business”, “Instrumentation”, “Mathematics”, “Mathematics Applied”, and “Material Science Multidisciplinary” topics were preferred and the number of articles to be analyzed was reduced to 3804. The fourth stage is the stage where the publishers were restricted. In this study, articles published by Wiley, Taylor & Francis, Elsevier, Spring Nature, Emerald Group Publishing, and IEEE. In this way, the number of sample articles was further narrowed down to 2845. Eventually, SCI-E, SSCI, and CPCI-S were preferred within the scope of the WOS index, and the data set to be used in VOSviewer was determined with 2702 articles. The systematic stages of the search process used in this study are shown in Figure 1.

2. Findings

2.1. Evolution of Publications

Figure 2 depicts the trend in research publications on quality control charts from 2002 to 2023. Studies on quality control charts have shown an increasing trend over the years. In particular, the time period between 2019-2021 is seen as the most productive years in terms of published articles on quality control charts.

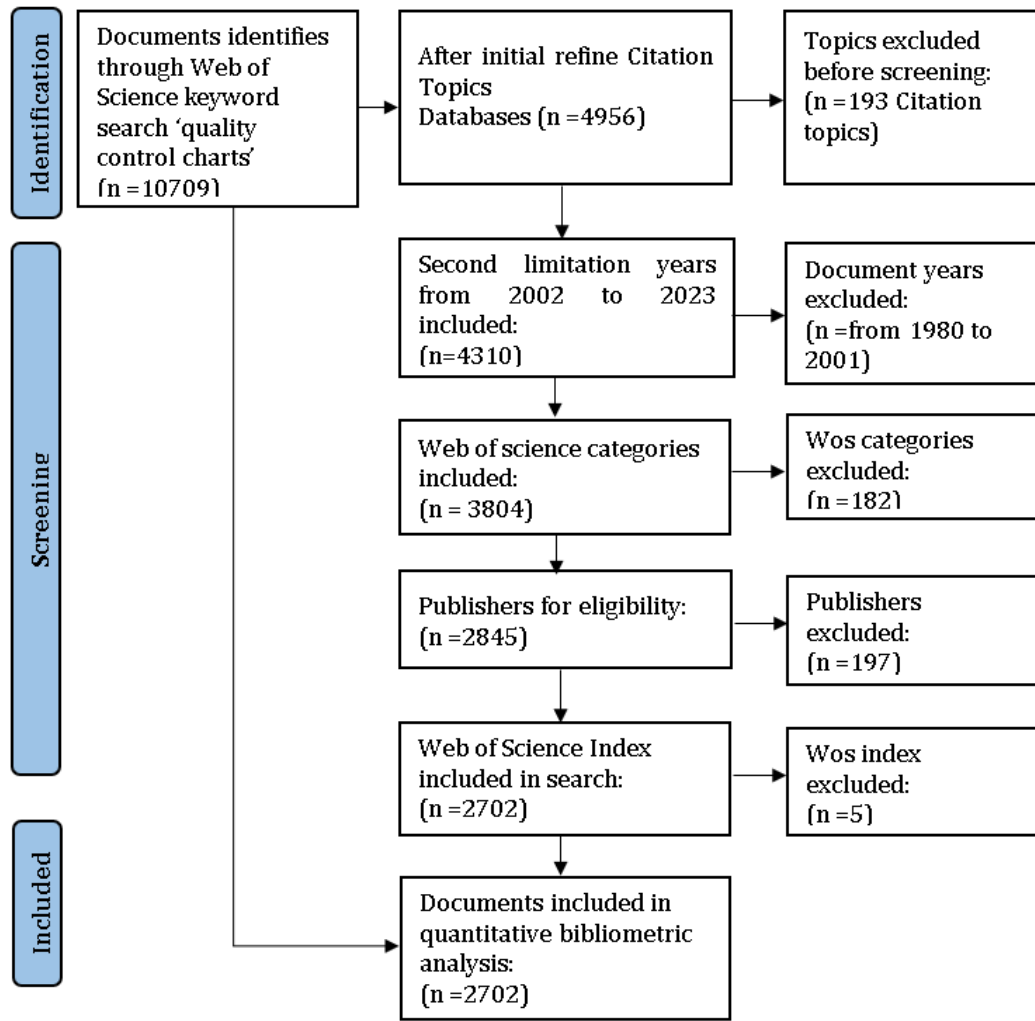

Figure 1. PRISMA Diagram Describing the Collection of Quality Control Charts Documents from the Web of Science Database

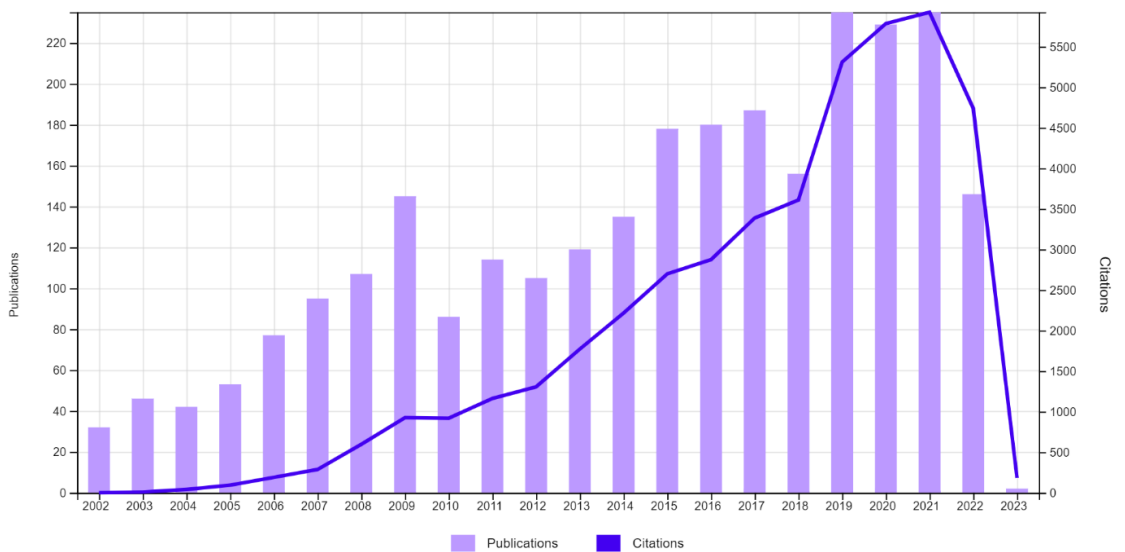

Figure 2. Publications Evolution for Quality Control Charts Researches Over Time 2002-2023

2.2. Analysis of Citations

A citation is a reference to a source. If an article has a large number of citations, this can show its importance. Table 1 below summarizes the fifteen most cited articles on quality control charts in the WOS database.

Table 1. The Top 10 Most Cited Articles in WOS Database

No	Authors	Title	Citation	Type
1	Jensen et al., 2006	Effects of parameter estimation on control chart properties: A literature review	412	Review
2	Hazen et al., 2014	Data quality for data science, predictive analytics, and big data in supply chain management: An introduction to the problem and suggestions for research and applications	404	Article
3	Bersimis et al., 2007	Multivariate statistical process control charts: An overview	390	Review
4	Woodall, WH., 2006	The use of control charts in health-care and public-health surveillance	344	Review
5	Nichols and Padgett, 2006	A bootstrap control chart for Weibull percentiles	256	Article
6	Lee et al., 2004	Fault detection of batch processes using multiway kernel principal component analysis	218	Article
7	Mahmoud et al., 2007	A change point method for linear profile data	205	Article
8	Woodall and Montgomery, 2014	Some Current Directions in the Theory and Application of Statistical Process Monitoring	197	Article
9	Williams et al., 2007	Statistical monitoring of nonlinear product and process quality profiles	188	Article
10	Colledani et al., 2014	Design and management of manufacturing systems for production quality	169	Article

2.3. Keyword co-occurrence network

The authors' keywords should express their research's essential impression and extent. Analysis of terms together can enable us to discover significant points about the subject while researching the same areas. Keyword co-occurrence analysis was performed using the VOSviewer program. The smallest quantity of circumstances of a keyword has progressed by making 10 keyword matches in this study. 5332 keywords have been reduced to 149 with this limitation. The restricted words were split into 9 clusters Each node in this network specifies a keyword. The nodes, which have a larger and brighter appearance, indicate the frequency of the keywords. The distance between the nodes would specify the relationship of the keywords to each other. It is accepted that the reduced range between two nodes, the higher the relationship between them. As given in Figure 3, "Shewart control charts" and "quality control" keywords received the most attention while "statistical process control" while "ewma," "markov chain" and "average run

length” have a great link. Based on the data in Figure 3 researchers could realize the novelest and effective keywords.

Among the 2702 articles we considered in the study, 15 of the keywords with the highest frequency of occurrence are “statistical process control”, “average run length”, “control chart”, “control charts”, “quality control”, “EWMA”, “Markov chain”, “exponentially weighted moving average”, “profile monitoring”, “CUSUM”, “monte carlo simulation”, “average run length(arl)”, “phase II”, “spc” and “phase I”. Their occurrence and total link values are shown in Table 2. Moreover, these fifteen keywords have the maximum amount of cross-references to alternative expressions in the dataset.

Table 2. Top 15 Co-occurrence Keywords in the Quality Control Chart Literature

No	Keyword	Occurrences	Total link strength
1	Statistical process control	633	1178
2	Average run length	491	1059
3	Control chart	340	745
4	Control charts	269	502
5	Quality control	242	449
6	EWMA	130	333
7	Markov chain	123	256
8	Exponentially weighted moving average	67	189
9	Profile monitoring	97	188
10	CUSUM	65	182
11	Monte carlo simulation	58	171
12	Average run length(arl)	93	162
13	Phase II	39	119
14	Spc	65	117
15	Phase I	40	114

addition, the top 20 co-cited authors in the quality control chart literature are presented in Table 3. Considering the positions of the exceedingly cited authors, it is fair to say that examination of quality control charts has been strongly commenced in America, Singapore, and China.

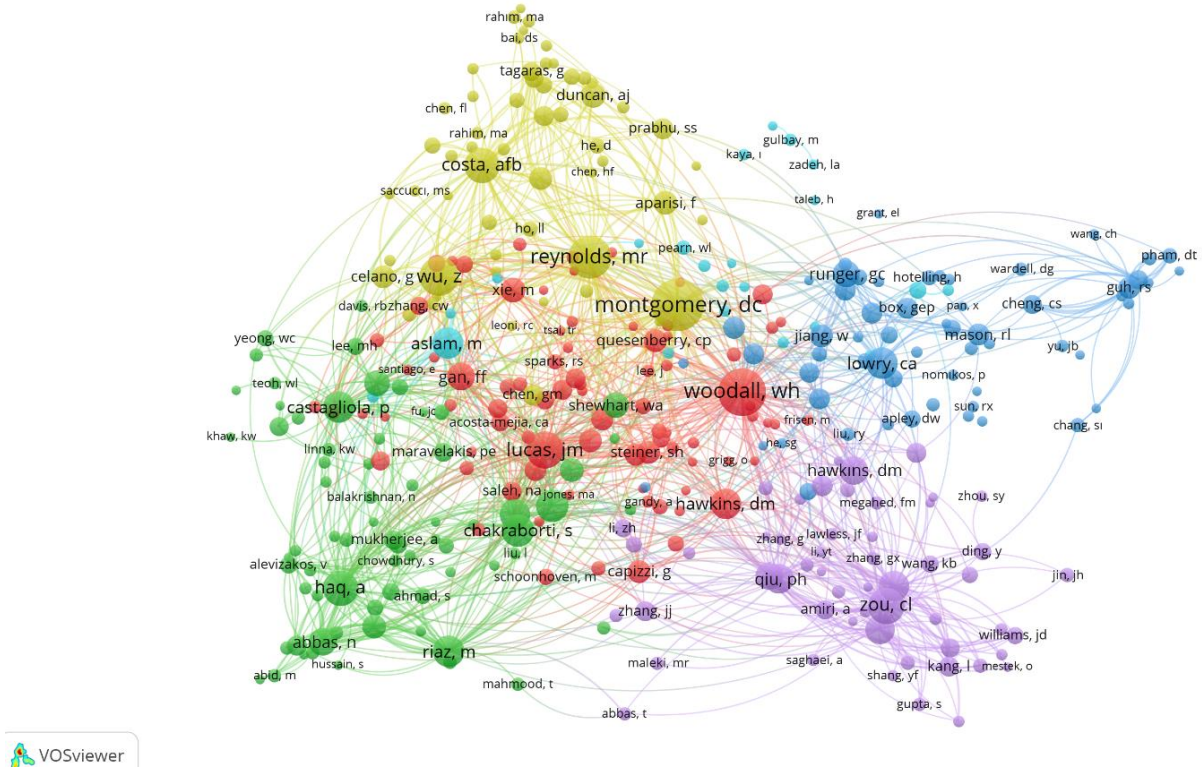

Figure 4. Author Co-citation Visual Network for Researches on Quality Control Charts in 2002–2023 Date Range (n = 15011 include the number of authors in the co-citation map; restriction is 40 citations each author, this meets 343 authors)

Table 3. Highest Ranked 20 Co-cited Authors in the Quality Control Chart Literature in 2002–2023 Date Range

No	Author	Citation	Total link strength
1	Woodall, WH	1136	29882
2	Montgomery, DC	1387	28836
3	Reynolds, MR	932	25059
4	Wu, Z	736	18983
5	Zou, CL	636	18168
6	Haq, A	600	17382
7	Lucas, JM	696	17368
8	Costa, AFB	605	16357
9	Noorossana, R	467	15085
10	Riaz, M	476	14504
11	Chakraborti, S	521	13658
12	Page, ES	515	13363

FATMANUR GÖÇER, SİNEM BÜYÜKSAATÇI KİRİŞ

13	Castagliola, P	497	13078
14	Lowry, CA	485	12023
15	Hawkins, DM	459	11982
16	Roberts, SW	448	11972
17	Mahmoud, MA	416	11908
18	Qiu, PH	415	11669
19	Gan, FF	378	10880
20	Abbas, N	370	10846

2.4.2. Co-Citation Cite References

The co-citation network diagram reveals the bibliographic structure in accordance with co-citation examination and shows the conceptual essential of investigation. Considering the number of 210 documents, 12957 linked research were identified and the top 20 co-cited documents as shown in Table 4 were determined. To simplify the description of the clusters, we confined this study target to citations with 30 repetitions or more. Accordingly, 6 clusters formed for the structure of this research are shown in Figure 5. Each separate cluster contains common citation references that indicate the specified references. The breadth range among corners resembles the probability of co-citation, the nearer two corners are situated simultaneously in the network map, the further apparently such references will be cited in collaboration. In this context, studies in a cluster are more apparent to be cited mutually than either association of studies from distinct clusters.

Table 4. Top 20 Co-cited Documents on Quality Control Chart in 2002–2023 Date Range

No	Article	Citation	Total link strength
1	Anscombe, F. J., & Page, E. S. (1954). Sequential tests for binomial and exponential populations. <i>Biometrika</i> , 41(1-2), 252-253.	367	3375
2	Lucas, J. M., & Saccucci, M. S. (1990). Exponentially weighted moving average control schemes: properties and enhancements. <i>Technometrics</i> , 32(1), 1-12.	324	3313
3	Lowry, C. A., Woodall, W. H., Champ, C. W., & Rigdon, S. E. (1992). A multivariate exponentially weighted moving average control chart. <i>Technometrics</i> , 34(1), 46-53.	284	2783
4	Kang, L., & Albin, S. L. (2000). On-line monitoring when the process yields a linear profile. <i>Journal of quality Technology</i> , 32(4), 418-426.	199	2218
5	Kim, K. M. Mahmoud, and W. Woodall. (2003). On the monitoring of linear profiles. <i>Journal of Quality Technology</i> , 35(3), 317-28.	173	2023
6	Montgomery, D. C. (2007). <i>Introduction to statistical quality control</i> . John Wiley & Sons.	281	1788
7	Woodall, W. H., & Montgomery, D. C. (2014). Some current directions in the theory and application of statistical process monitoring. <i>Journal of Quality Technology</i> , 46(1), 78-94.	157	1745
8	Jensen, W. A., Jones-Farmer, L. A., Champ, C. W., & Woodall, W. H. (2006). Effects of parameter estimation on control chart properties: a literature review. <i>Journal of Quality technology</i> , 38(4), 349-364.	181	1531
9	Crosier, R. B. (1988). Multivariate generalizations of cumulative sum quality-control schemes. <i>Technometrics</i> , 30(3), 291-303.	156	1787

10	Mahmoud, M. A., & Woodall, W. H. (2004). Phase I analysis of linear profiles with calibration applications. <i>Technometrics</i> , 46(4), 380-391.	129	1778
11	Roberts, S. W. (2000). Control chart tests based on geometric moving averages. <i>Technometrics</i> , 42(1), 97-101.	183	1723
12	Montgomery, D. C. (2005). <i>Introduction to statistical quality control</i> . John Wiley & Sons.	208	1577
13	Lowry, C. A., & Montgomery, D. C. (1995). A review of multivariate control charts. <i>IIE transactions</i> , 27(6), 800-810.	172	1551
14	Mahmoud, M. A., Parker, P. A., Woodall, W. H., & Hawkins, D. M. (2007). A change point method for linear profile data. <i>Quality and Reliability Engineering International</i> , 23(2), 247-268.	115	1495
15	Woodall, W. H., & Montgomery, D. C. (1999). Research issues and ideas in statistical process control. <i>Journal of Quality Technology</i> , 31(4), 376-386.	153	1230
16	Duncan, A. J. (1956). The economic design of X charts used to maintain current control of a process. <i>Journal of the American statistical association</i> , 51(274), 228-242.	204	1178
17	Pignatiello Jr, J. J., & Runger, G. C. (1990). Comparisons of multivariate CUSUM charts. <i>Journal of quality technology</i> , 22(3), 173-186.	116	1166
18	Zou, C., Tsung, F., & Wang, Z. (2007). Monitoring general linear profiles using multivariate exponentially weighted moving average schemes. <i>Technometrics</i> , 49(4), 395-408.	86	1127
19	Reynolds, M. R., Amin, R. W., Arnold, J. C., & Nachlas, J. A. (1988). Charts with variable sampling intervals. <i>Technometrics</i> , 30(2), 181-192.	133	1076
20	Williams, J. D., Woodall, W. H., & Birch, J. B. (2007). Statistical monitoring of nonlinear product and process quality profiles. <i>Quality and Reliability Engineering International</i> , 23(8), 925-941.	89	1070

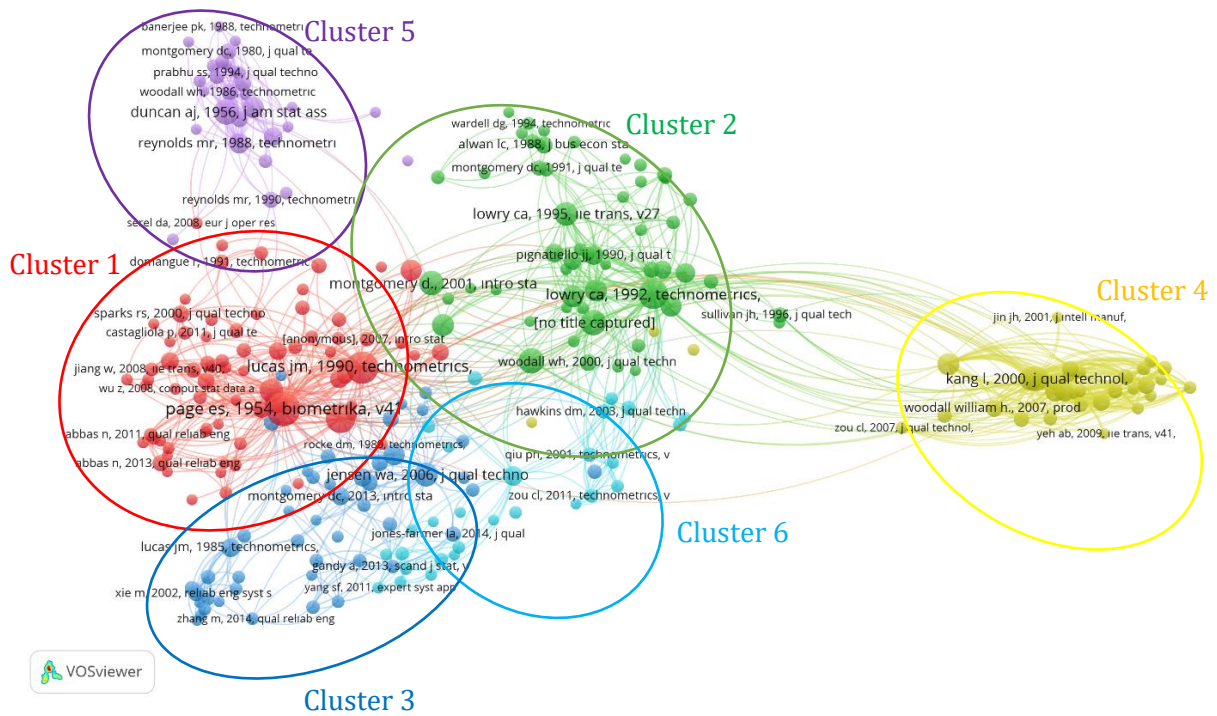

Figure 5. Co-citation Visual Map of References Cited by Quality Control Charts Researches from 2002 to 2023. The Examination Areas, or Theoretical Bases are Connected Mutually

2.4.3. Country Citation Network

Figure 6 represents certain locations and Table 5 supplied the top topic out of that research 76 countries. The VOSviewer network diagram shown in Figure 6 indicates the number of publications abounding in a certain country. In this study, among the 76 countries, The USA, China, Pakistan, Saudi Arabia, and Malaysia were determined as the countries with the most impact on quality control charts research with 618, 485, 260, 202, and 140 publications, respectively. In addition, the top 20 co-cited countries are presented in Table 5. On the other hand, if the contributions to research were evaluated, Iran, France, Greece, Taiwan, and Italy are among the top 10 contributors.

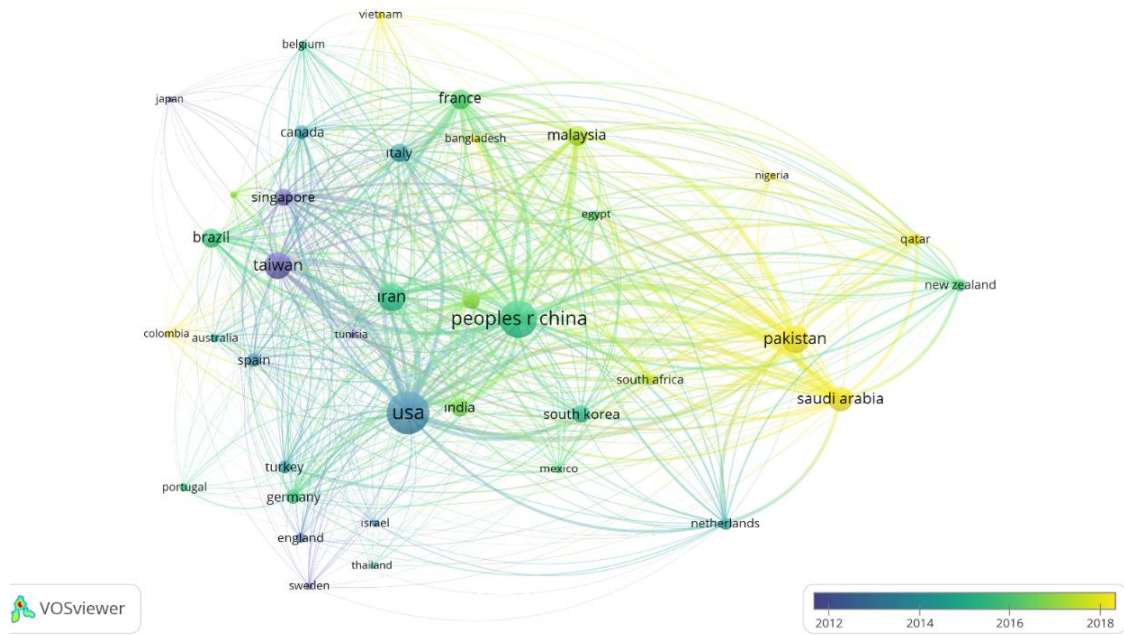

Figure 6. Country Co-citation Network

Table 5. Top 20 Co-cited Countries for the Quality Control Charts Literature in 2002–2023 Date Range

No	Country	Documents	Citations	Total Links Strength
1	USA	618	13715	9096
2	China	485	7524	8343
3	Pakistan	260	4013	6402
4	Saudi Arabia	202	3399	5138
5	Malaysia	140	2095	3845
6	Iran	261	3653	3609
7	France	134	3081	3605
8	Greece	99	2081	2897
9	Taiwan	239	3510	2761
10	Italy	112	2129	2268
11	Singapore	102	2359	2209

12	India	119	1619	2141
13	Brazil	126	1562	1678
14	South Korea	103	1986	1481
15	New Zealand	50	883	1432
16	Netherlands	54	1181	1374
17	Qatar	52	542	1330
18	South Africa	45	830	1330
19	Canada	65	1210	1256
20	Germany	73	913	1198

CONCLUSIONS

The bibliometric analysis method provides researchers a convenience and permit for the recognition of fresh approaches for future investigation. In this bibliographic analysis, we systematically reviewed the last two decades of the literature on quality control chart research. The VOSviewer software was utilized to evaluate and the number of journal papers, the network of authors, the network of countries, and future improvement management of quality control chart research. As a result of the specific limitations made on the VOSviewer software for the purposes, 2702 studies were obtained.

The essential finding from the view of the number of articles is that quality control chart research is enhancing exponentially. The essence of research in this subject began in 1980 and has continued to increase until today. Research hotspots comprise statistical quality control, average run length, markov chain, and exponentially weighted moving average.

Considering the subject categories, it was determined that the quality control charts have a significant degree of importance in the subjects of management sciences and automation systems. In addition, quality control charts have a wide range of use in a wide variety of fields. Health Care Science Services, Economics, Neurosciences, Water resources, Pediatrics, Health Policy Services, Surgery, Chemistry Analytical, Oncology, Optics and Agricultural Engineering some of these fields.

In the common word analysis, statistical process control, average run length, exponentially weighted moving average and markov chain were the keywords with the highest frequency, USA, China, Pakistan, Saudi Arabia, and Malaysia were the first 5 countries with the highest citation rate in the country citation network.

In the co-citation cite references section, the studies were gathered in 6 clusters. The studies collected in each cluster have the highest citation rates among themselves. It is very likely that the studies shown in different colours are on a common denominator. The citation trends of future studies may change over time in line with the limitations determined and the foresight of potential researchers.

While doing bibliometric analysis, some limitations may occur because of the caharacteristic of the research. Vosviewer only uses the Scopus database for the analyses. Although Scopus is the largest database, not all papers associated with quality control charts may be included in it. This may limit the subject depth, geographic coverage etc. Second limitation is that this study only evaluates published articles. For a more comprehensive knowledge of the evolution of this scientific subject, comparable analysis may be carried out for other document categories, such as conference papers. Another limitation is to say with certainty that a highly cited article is actually

highly influential. Authors may cite articles for many reasons. For example, to refer to a particular methodology, to point out examples of other work done on the same topic, to reinforce a point they make in the text, to give credit to their mentors or experts in the field, or even to discuss examples of flawed methods or misleading results. However, the bibliometric analysis performed count all citations equally, regardless of the reason for the citation.

In this study, we did not include gray literature (eg, books, conference papers) as mentioned in limitations. In future studies, the search scope can be broaden to explore more relevant studies to enrich the literature.

REFERENCES

- Abdulghafour, A. B., Omran, S. H., Jafar, M. S., Mottar, M. M., & Hussein, O. H. (2021, August). Application of statistical control charts for monitoring the textile yarn quality. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1973, No. 1, p. 012158). IOP Publishing.
- Abteu, M. A., Kropi, S., Hong, Y., & Pu, L. (2018). Implementation of statistical process control (SPC) in the sewing section of garment industry for quality improvement. *AUTEX Research Journal*, 18(2), 160-172.
- Alfatiyah, R., Bastuti, S., & Kurnia, D. (2020, July). Implementation of statistical quality control to reduce defects in Mabell Nugget products (case study at Pt. Petra Sejahtera Abadi). In *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering* (Vol. 852, No. 1, p. 012107). IOP Publishing.
- Aykroyd, R. G., Leiva, V., & Ruggeri, F. (2019). Recent developments of control charts, identification of big data sources and future trends of current research. *Technological Forecasting and Social Change*, 144, 221-232.
- Anscombe, F. J., & Page, E. S. (1954). Sequential tests for binomial and exponential populations. *Biometrika*, 41(1-2), 252-253.
- Bersimis, S., Psarakis, S., & Panaretos, J. (2007). Multivariate statistical process control charts: an overview. *Quality and Reliability engineering international*, 23(5), 517-543.
- Colledani, M., Tolio, T., Fischer, A., Lung, B., Lanza, G., Schmitt, R., & Váncza, J. (2014). Design and management of manufacturing systems for production quality. *Cirp Annals*, 63(2), 773-796.
- Crosier, R. B. (1988). Multivariate generalizations of cumulative sum quality-control schemes. *Technometrics*, 30(3), 291-303.
- Das, A. (2013). Testing and statistical quality control in textile manufacturing. In *Process control in textile manufacturing* (pp. 41-78). Woodhead Publishing.
- Duncan, A. J. (1956). The economic design of X charts used to maintain current control of a process. *Journal of the American statistical association*, 51(274), 228-242.
- González Álvarez, R., Barrera García, A., Guerra Morffi, A. B., & Medina Mendieta, J. F. (2022). Stability assessment and process capability analysis in a food pasta company. *Visión de futuro*, 26(1), 231-251.
- Halim Lim, S. A., Antony, J., Arshed, N., & Albliwi, S. (2017). A systematic review of statistical process control implementation in the food manufacturing industry. *Total Quality Management & Business Excellence*, 28(1-2), 176-189.
- Harris, T. J., & Ross, W. H. (1991). Statistical process control procedures for correlated observations. *The canadian journal of chemical engineering*, 69(1), 48-57.
- Hazen, B. T., Boone, C. A., Ezell, J. D., & Jones-Farmer, L. A. (2014). Data quality for data science, predictive analytics, and big data in supply chain management: An introduction to the problem and suggestions for research and applications. *International Journal of Production Economics*, 154, 72-80.

- Hrvacic, I. (2018). Design and implementation of SPC systems in defense industry manufacturing process. *Periodicals of Engineering and Natural Sciences (PEN)*, 6(1), 27-40.
- Jalote, P., & Saxena, A. (2002). Optimum control limits for employing statistical process control in software process. *IEEE Transactions on Software Engineering*, 28(12), 1126-1134.
- Kang, L., & Albin, S. L. (2000). On-line monitoring when the process yields a linear profile. *Journal of quality Technology*, 32(4), 418-426.
- Kim, K. M. Mahmoud, and W. Woodall. 2003. On the monitoring of linear profiles. *Journal of Quality Technology*, 35(3), 317-28.
- Koutras, M. V., Bersimis, S., & Maravelakis, P. (2007). Statistical process control using Shewhart control charts with supplementary runs rules. *Methodology and Computing in Applied Probability*, 9(2), 207-224.
- Lee, J. M., Yoo, C., & Lee, I. B. (2004). Fault detection of batch processes using multiway kernel principal component analysis. *Computers & chemical engineering*, 28(9), 1837-1847.
- Lim, S. A. H., Antony, J., & Albliwi, S. (2014). Statistical Process Control (SPC) in the food industry—A systematic review and future research agenda. *Trends in food science & technology*, 37(2), 137-151.
- Lowry, C. A., & Montgomery, D. C. (1995). A review of multivariate control charts. *IIE transactions*, 27(6), 800-810.
- Lowry, C. A., Woodall, W. H., Champ, C. W., & Rigdon, S. E. (1992). A multivariate exponentially weighted moving average control chart. *Technometrics*, 34(1), 46-53.
- Lucas, J. M., & Saccucci, M. S. (1990). Exponentially weighted moving average control schemes: properties and enhancements. *Technometrics*, 32(1), 1-12.
- MacCarthy, B. L., & Wasusri, T. (2002). A review of non-standard applications of statistical process control (SPC) charts. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 19(3), 295-320.
- Madanhire, I., & Mbohwa, C. (2016). Statistical Process Control (SPC) Application in a Manufacturing Firm to Improve Cost Effectiveness: Case study. In *Int. Conf. Ind. Eng. Oper. Manag* (pp. 2298-2305).
- Mahmoud, M. A., & Woodall, W. H. (2004). Phase I analysis of linear profiles with calibration applications. *Technometrics*, 46(4), 380-391.
- Mahmoud, M. A., Parker, P. A., Woodall, W. H., & Hawkins, D. M. (2007). A change point method for linear profile data. *Quality and Reliability Engineering International*, 23(2), 247-268.
- Montgomery, D. C. (2007). *Introduction to statistical quality control*. John Wiley & Sons.
- Montgomery, D. C. (2020). *Introduction to statistical quality control*. John Wiley & Sons.
- Nasiri, M., & Darestani, S. A. (2016). A literature review investigation on quality control charts based on fuzzy logic. *International Journal of Productivity and Quality Management*, 18(4), 474-498.
- Nichols, M. D., & Padgett, W. J. (2006). A bootstrap control chart for Weibull percentiles. *Quality and reliability engineering international*, 22(2), 141-151.

- Pignatiello Jr, J. J., & Runger, G. C. (1990). Comparisons of multivariate CUSUM charts. *Journal of quality technology*, 22(3), 173-186.
- Rai, B. K. (2008). Implementation of statistical process control in an Indian tea packaging company. *International Journal of Business Excellence*, 1(1-2), 160-174.
- Ranjbari, M., Saidani, M., Esfandabadi, Z. S., Peng, W., Lam, S. S., Aghbashlo, M., ... & Tabatabaei, M. (2021). Two decades of research on waste management in the circular economy: Insights from bibliometric, text mining, and content analyses. *Journal of Cleaner Production*, 314, 128009.
- Reynolds, M. R., Amin, R. W., Arnold, J. C., & Nachlas, J. A. (1988). Charts with variable sampling intervals. *Technometrics*, 30(2), 181-192.
- Roberts, S. W. (2000). Control chart tests based on geometric moving averages. *Technometrics*, 42(1), 97-101.
- Silpakob, K., Areepong, Y., Sukparungsee, S., & Sunthornwat, R. (2023). A New Modified EWMA Control Chart for Monitoring Processes Involving Autocorrelated Data. *Intelligent Automation & Soft Computing*, 36(1).
- Suman, G., & Prajapati, D. (2018). Control chart applications in healthcare: a literature review. *International Journal of Metrology and Quality Engineering*, 9, 5.
- Suryoputro, M. R., Sugarindra, M., & Erfaisalsyah, H. (2017, June). Quality Control System using Simple Implementation of Seven Tools for Batik Textile Manufacturing. In *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering* (Vol. 215, No. 1, p. 012028). IOP Publishing.
- Vadori, R. (2020). Quality control and standards in manufacturing of medical devices. In *Metallic Biomaterials Processing and Medical Device Manufacturing* (pp. 549-568). Woodhead Publishing
- Williams, J. D., Woodall, W. H., & Birch, J. B. (2007). Statistical monitoring of nonlinear product and process quality profiles. *Quality and Reliability Engineering International*, 23(8), 925-941.
- Woodall, W. H. (2006). The use of control charts in health-care and public-health surveillance. *Journal of Quality Technology*, 38(2), 89-104.
- Woodall, W. H., & Montgomery, D. C. (1999). Research issues and ideas in statistical process control. *Journal of Quality Technology*, 31(4), 376-386.
- Woodall, W. H., & Montgomery, D. C. (2014). Some current directions in the theory and application of statistical process monitoring. *Journal of Quality Technology*, 46(1), 78-94.
- Zhao, X., Zuo, J., Wu, G., & Huang, C. (2019). A bibliometric review of green building research 2000–2016. *Architectural Science Review*, 62(1), 74-88.
- Zou, C., Tsung, F., & Wang, Z. (2007). Monitoring general linear profiles using multivariate exponentially weighted moving average schemes. *Technometrics*, 49(4), 395-408.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF QUALITY CONTROL CHARTS**

Bu çalışmanın amacı, kalite kontrol çizelgeleri konusunda araştırma yönlerini belirlemek, araştırma sıcak noktalarını ve sonraki araştırmalar için yönelimleri izlemek için kalite kontrol çizelgelerinin bibliyometrik analizini değerlendirmektir. Bu nedenle; kronolojik dağılım, ülke dağılımı, anahtar kelime birlikte kullanımı ve yazar birlikte kullanımı analizlerine dayanarak ve VOSviewer yazılımı kullanılarak 2002'den 2023'e kadar kalite kontrol çizelgeleri çalışmalarının bir özeti elde edilmiştir. Çalışma 5 aşamalı bir süreçte ilerlemiştir. Araştırmaya "kalite kontrol çizelgesi" anahtar kelimesi kullanılarak başlanmış ve yaklaşık olarak 10709 makale tanımlama olarak sürece dahil edilmiştir. Öncelikli olarak kalitede kullanılan süreç control diyagramlarını elde edebilmek için ilk aşamada alıntı konuları "İstatistiksel Yöntemler", "Yönetim", "Otomasyon ve Kontrol Sistemleri", "Tasarım ve İmalat", "Tedarik Zinciri ve Lojistik", "İmalat" ve son olarak "Yöneylem Araştırması ve Yönetim Bilimi" olarak sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmadan sonra makale sayısı 4956'ya düşmüştür. İkinci aşamada yayın yılı 2002'den 2023'e kadar olan makaleler analize dahil edilmiştir. Bu zaman aralığı ile son yirmi yıl dikkate alınmıştır. Yıl sınırlamasının ardından makale sayısı 4310'a düşürülmüştür. Üçüncü aşamada, çalışmanın derinliğini arttırabilmek amacıyla, Web of Science kategorisinde "Endüstriyel Mühendislik", "Yöneylem Araştırması Yönetim Bilimi", "Mühendislik Multidisipliner", "Statik Olasılık", "Mühendislik İmalat", "Bilgisayar Bilimleri Disiplinlerarası Uygulamalar", "Otomasyon Kontrol Sistemleri", "Yönetim", "Sosyal Bilimler Disiplinlerarası", "Bilgisayar Bilimleri Bilgi Sistemleri", "Matematik Disiplinlerarası Uygulamalar", "Çok Disiplinli Bilimler", "İşletme", "Enstrümantasyon", "Matematik", "Uygulamalı Matematik" ve "Malzeme Bilimi Multidisipliner" konuları tercih edilerek makale sayısı 3804'e getirilmiştir. Dördüncü aşama yayımcıların sınırlandırıldığı aşamadır. Bu çalışmada Wiley, Taylor & Francis, Elsevier, Spring Nature, Emerald Group Publishing ve IEEE tarafından yayımlanan makaleler dikkate alınmıştır. Bu sayede örnek makale sayısı daha da daraltılarak 2845 makaleye indirgenmiştir. Son aşamada Web of Science indeksi kapsamında SCI-E, SSCI ve CPCI-S tercih edilerek, VOSviewer'da kullanılacak veri seti 2702 makale olarak belirlenmiştir. Yayınlanmış toplam 2702 araştırma makalesi incelenmiştir. Bulgular; "Mühendislik", "Yönetim Bilimleri ve İstatistik" ve "Malzeme bilimi" ve "otomasyon kontrol sistemleri" konularının kalite kontrol çizelgeleri araştırmalarında özellikle ilgi çekici olduğunu belirtmektedir. Ayrıca "istatistiksel süreç kontrol", "ortalama çalışma uzunluğu" ve "kontrol çizelgeleri" anahtar kelimeleri atıf açısından son yıllarda keskin bir artış göstermiştir. Bunların dışında; William H. Woodall, Douglas C. Montgomery ve Matthew R Reynolds da en çok atıf yapılan yazarlar olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada incelenen 76 ülke arasında ABD, Çin, Pakistan, Suudi Arabistan ve Malezya'nın sırasıyla 618, 485, 260, 202 ve 140 yayımla kalite kontrol çizelgeleri araştırmalarında en yüksek etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Ortak kelime analizinde "istatistiksel süreç kontrol" ve "ortalama çalışma uzunluğu" sıklığı en fazla olan kelimeler olurken, ABD ve Çin ülke alıntı ağında en yüksek atıf alan ülkeler olmuşlardır. Ortak alıntı referanslar kısmında çalışmalar 6 küme içerisinde toplanmıştır. Her bir küme içinde toplanan çalışmalar, kendi aralarında alıntılanma oranları en yüksek olan çalışmalardır. Burada farklı renkle gösterilen çalışmaların ortak bir payda üzerinde olma ihtimalleri çok yüksektir. Konu kategorileri göz önünde bulundurulduğunda; ulaşılan sonuçlar neticesinde kalite kontrol çizelgelerinin "Mühendislik", "Yönetim Bilimleri ve İstatistik" ve "Malzeme bilimi" ve "otomasyon kontrol sistemleri" başlıkları altında azımsanmayacak derecede önem derecesine sahip olduğu ortaya çıkmıştı. Bu konu başlıklarının dışında kalite kontrol çizelgeleri çok çeşitli alanlarda ve çok geniş kullanım aralığına sahiptir. Web of Science kısıtlamamız haricinde "Sağlık Bilimleri Hizmetleri", "Ekonomi", "Sinir Bilimleri", "Su kaynakları", "Pediatri", "Sağlık Politikası Hizmetleri", "Cerrahi", "Analitik Kimya", "Onkoloji", "Optik" ve "Ziraat Mühendisliği" gibi daha birçok farklı alanda da kalite kontrol çizelgelerine ait çalışmalar bulunmaktadır.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Fatmanur Göçer			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF QUALITY CONTROL CHARTS			
Tarih <i>Date</i>	26.02.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Derleme/Review			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	<i>Adı-Soyadı Name - Surname</i>	<i>Katkı Oranı Author Contributions</i>	<i>Çıkar Çatışması Conflicts of Interest</i>	<i>Destek ve Teşekkür (Varsa) Support and Acknowledgment</i>
1	Fatmanur Göçer	Makaleye eşit oranda katkı sağlanmıştır	Çıkar çatışması bulunmamaktadır	
2	Sinem Büyüksaatçı Kiriş	Makaleye eşit oranda katkı sağlanmıştır	Çıkar çatışması bulunmamaktadır	
3				
4				
5				

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1273193

SAĞLIK HARCAMALARI İLE SAĞLIK HİZMETİ KULLANIM DÜZEYİ ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: 2002-2020 DÖNEMİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ**Prof. Dr.**
Seyhan ÇİL KOÇYİĞİTAnkara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Sağlık
Yönetimi Bölümü
Ankara/Türkiyee-posta:
seyhan.cil@hbv.edu.tr
ORCID 0000-0003-1012-3605**Doç. Dr.**
Ömer Uğur BULUTKafkas Üniversitesi, İktisadi
ve İdari Bilimler Fakültesi,
İktisat Bölümü
Kars/Türkiyee-posta:
bulut.o.u@gmail.com
ORCID 0000-0002-6511-8187**Arş. Gör.**
Mehmet ÇİNİBULAKKafkas Üniversitesi, Kağızman
Uygulamalı Bilimler
Yüksekokulu, Sağlık Yönetimi
Bölümü
Kars/Türkiyee-posta:
mehmet.cinibulak06@gmail.com
ORCID 0000-0002-4131-9419**Dr. Öğr.**
Mert HOROZAnkara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, Lisansüstü
Eğitim Enstitüsü, Sağlık
Yönetimi Anabilim Dalı
Ankara/Türkiyee-posta:
mert.horoz@hbv.edu.tr
ORCID 0000-0002-0822-9905

ÖZ

Sağlıklı bir toplumun varlığı için, bireylerin gereksinim duyduğu sağlık hizmetlerinin sunulması gerekmektedir. Ülke içerisinde kamu idaresinin, özel kesimin, sivil toplum ve bireylerin sağlık hizmetlerine yönelik gerçekleştirdiği bütün harcamalar, sağlık harcamalarını oluşturmaktadır. Bu araştırmanın amacı, Türk sağlık sistemi içerisinde yapılan sağlık harcamaları ile sağlık hizmeti kullanım düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışmamız, herhangi bir saha çalışmasını veya bireyler üzerinde bir girişim yapılmasını gerekli kılmadığından etik kurul izni gerektiren bir çalışma değildir. Türkiye'ye ait 2002-2020 yılları arasındaki sağlık istatistik yıllığı verilerinin kullanıldığı çalışmada, sağlık hizmeti kullanım düzeyi için; yatak doluluk oranı ve hasta memnuniyet oranı değişkenleri; sağlık harcamaları içinse cari sağlık harcamaları, kişi başına sağlık harcamaları ve yatırım harcamaları seçilmiştir. Söz konusu değişkenlere yönelik oluşturulan ekonometrik modellerin tahmininde ve diğer analizlerde Vektör Otoregresif Model (VAR) kullanılmıştır. Yapılan ekonometrik analizler neticesinde; Türkiye gerçekleşen cari sağlık harcamalarının, sağlık kurumlarındaki yatak doluluk oranını pozitif yönde etkileyerek %14 oranında arttırdığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak; sağlık harcamaları ve sağlık hizmeti kullanım düzeyi arasında çok boyutlu ve farklı etki derecelerine sahip bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Harcamaları, Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi, Türkiye, Sağlık Ekonomisi

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN HEALTH EXPENDITURES AND HEALTH
SERVICE USAGE LEVEL: THE CASE OF TURKEY FOR THE PERIOD 2002-2020

ABSTRACT

For the existence of a healthy society, it is necessary to provide the health services that individuals need. All expenditures made by the public administration, private sector, civil society and individuals for health services in the country, and all expenditures made by the country administrations in the health sector for the provision of health services constitute health expenditures. The aim of this research is to examine the relationship between health expenditures and the level of use of health services in the Türkiye health system. Since our study does not require any fieldwork or intervention on individuals, it does not require ethics committee approval. In the study, in which Türkiye's health statistics yearbook data between 2002 and 2020 were used, for the level of health service usage; bed occupancy rate and patient satisfaction rate variables; For health expenditures, current health expenditures, per capita health expenditures and investment expenditures are selected. Vector Autoregressive Model (VAR) was used in the estimation of econometric models created for these variables and in other analyzes. As a result of econometric analysis; Türkiye's current health expenditures have positively affected the bed occupancy rate in health institutions, increasing it by 14%; It was determined that the bed occupancy rate increased the patient satisfaction rate by 43% by positively affecting it. In conclusion; it has been revealed that there is a multidimensional relationship with different degrees of impact between health expenditures and the level of health service use.

Keywords: Health Expenditures, Health Service Usage Level, Türkiye, Health Economics

Geliş Tarihi/Received: 29.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 04.09.2023

Yayın Tarihi/Printed Date: 30.12.2023

Kaynak Gösterme: Cil Koçyiğit, Ş., Bulut, Ö.U., Çinibulak, M., Horoz, M., (2023). "Sağlık Harcamaları İle Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: 2002-2020 Dönemi Türkiye Örneği". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 283-307.

GİRİŞ

Sağlık hizmetlerinin önemli özelliklerinden biri, dışsallık özelliğine sahip olmasıdır. Sağlık hizmetleri, hem hizmet talep eden bireye hem de bireyin içinde yer aldığı topluma pozitif dışsallık sağlayabilmektedir. Bu bakımdan, ülke içerisinde kamu ile beraber farklı kesimlerin sağlık sektöründe yer alması sağlık hizmetlerinin bu dışsallık özelliğiyle ilişkilendirilmektedir (Stiglitz, 1988: 67). Sağlık hizmetlerinin diğer bir özelliği ise kamusal niteliğe sahip olmasıdır. Sağlık hizmetleri arasında koruyucu sağlık hizmetleri, tam kamusal hizmet olarak; tedavi edici ve diğer sağlık hizmetleri ise yarı kamusal hizmet olarak nitelendirilmektedir (Şenatalar, 2003: 3-6). Böylece ülke yönetimlerinin sağlık hizmeti sunumunda yer alması bir yükümlülük haline dönüşmektedir. Ayrıca dünya genelinde ülkelerin toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının payının %50'nin üzerinde olduğu bilinmektedir (Öztürk ve Uçan, 2017: 140-145). Nispeten Türk sağlık sisteminde de özel kesime kıyasla kamunun rolü daha baskındır.

Sağlıklı bir toplumun varlığı için, bireylerin gereksinim duyduğu sağlık hizmetlerinin sunulması gerekmektedir. Ülke içerisinde kamu idaresinin, özel kesimin, sivil toplum ve bireylerin sağlık hizmetlerine yönelik gerçekleştirdiği bütün harcamalar, o toplumun yaptığı sağlık harcamaları içerisinde değerlendirilmektedir (Bilgin, 2019: 12-20). Sağlık harcaması gerçekleştiren toplumsal grupların başında gelen kamu idaresi ise yaptığı sağlık harcamaları ile ülke vatandaşlarının daha kaliteli ve daha uzun süre yaşamalarını amaçlamaktadır (Öngel vd., 2014: 122). Yapılan sağlık harcamalarının karşılığı olarak bireyler talep ettikleri sağlık hizmetlerinden faydalanmaktadır. Böylece ülke içerisinde genel bir sağlık hizmeti kullanım düzeyi ortaya çıkmaktadır. Bu sağlık hizmeti kullanım düzeyi de o toplumun genel sağlık statüsüne yansımaktadır.

Literatürde sağlık harcamalarını konu edinen çalışmalar değerlendirildiğinde, sağlık harcamalarının ekonomik büyüme ve kalkınmayla ilişkisinin sık bir şekilde işlendiği fakat yapılan sağlık harcamalarının bireylerin sağlık hizmeti kullanımına nasıl ve ne düzeyde yansıdığı hala önemli bir problem alanı olduğu göze çarpmaktadır. Toplumun genel sağlık hizmeti kullanım düzeyi ile o toplumun farklı paydaşlarının yaptığı toplam sağlık harcamaları arasındaki olası bir ilişkinin varlığının sorgulanması ve olası bu ilişkinin niteliğinin incelenmesi, araştırmanın temel problemi. Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de sağlık hizmeti sunulmasını ve toplumun bundan faydalanmasını sağlamak amacıyla yapılan sağlık harcamaları ile toplumun sağlık hizmeti kullanım düzeyi arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Bu çalışmada, sağlık harcamalarının ve sağlık hizmeti kullanım düzeyinin artış ve azalış yaşadığı dönemlerin paralellik gösterip göstermediği incelenmiştir. Araştırma sonucunda, ülkelerin sağlık harcamalarına ilişkin yapması gereken planlamalara, sağlık kurumlarının sağlık hizmeti sunarken yürüteceği stratejilere ve toplumun sağlık hizmeti kullanımına yönelik politika oluşturma süreçlerine yönelik çıkarımlar yapılmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Sağlık Harcamaları

Ülkelerin yaptığı önemli harcamalardan biri, beşeri sermayenin yükselmesine katkı sunan sağlık harcamalarıdır (Hazman ve Küçükilhan, 2012: 141-144). Hasta bireylerin tedavisinde katılan tüm maliyetler, genel kamu sağlığını sürdürme amacı güden bütün koruyucu harcamalar ve sağlık sistemlerinin gelişmesini hedefleyen sağlık yatırımları, genel sağlık harcamaları içerisinde değerlendirilmektedir (Bilgin, 2019: 12-20). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verileri, dünyada sağlık harcamalarının yıllık olarak 7,3 trilyon doları bulduğunu ve bu tutarın da toplam küresel dünya gelirinin % 10'una denk geldiğini işaret etmektedir. Ayrıca dünya genelinde 7,3 trilyon dolar olan küresel sağlık harcamalarının, 5,6 trilyonunun yani yaklaşık %77'sinin ülke yönetimleri tarafından finanse edildiği bilinmektedir (World Health Organization [WHO] Report, 2019: 45).

Sağlık harcamalarının oluşma düzeyine etki eden birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler içerisinde, ülkelerin ulusal gelir miktarları ile çözmek zorunda olduğu sağlık sorunları ve hastalık grupları önem arz etmektedir (Hayran, 2019: 171-173). DSÖ, ülkelerin sahip oldukları toplam gelirlerinden sağlık harcamalarına ayırmaları gereken payın kendi GSYİH'sının (gayri safi

yurtiçi hâsıla) en az %5'i olması gerektiğini belirtmiş ve bu yüzde sınırını, ülkelerin kendilerine bir sağlık harcama sınırı olarak kabul etmesini önermiştir (Bilgin, 2019: 12-20). Bu açıdan Türkiye'yi değerlendirdiğimizde, 2002-2010 yılları arasında bu payın %5 ve üzerinde olduğu görülürken, 2011-2019 yılları arası %4,9-4,4 aralığında gerçekleşen harcamalar, 2020 yılında ise tekrardan %5 olarak gerçekleşmiştir (Sağlık Bakanlığı [SB], 2020: 248). Ayrıca Türkiye'de mevcut sağlık kaynaklarının etkili bir şekilde kullanılmadığını gösteren bazı durumlar söz konusudur. Örneğin; sağlık harcamalarının çok büyük bir boyutu koruyucu ve geliştirici sağlık hizmetleri yerine tedavi edici sağlık hizmetleri için yapılmakta, tedavi edici sağlık hizmetlerine yönelik yapılan hastane harcamalarının büyük bir kısmı ise yatan hasta tedavisi yerine ayakta hastaların tedavisi için kullanılmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye'de sağlık harcamaları içinde önemli bir yer tutan ilaç harcamaları toplumun sahip olduğu mevcut hastalık örüntüsüyle uyusmamakta ve bazı ilaçlar gereksiz bir şekilde yüksek miktarlarda tüketilmektedir (Hayran, 2019: 171-173).

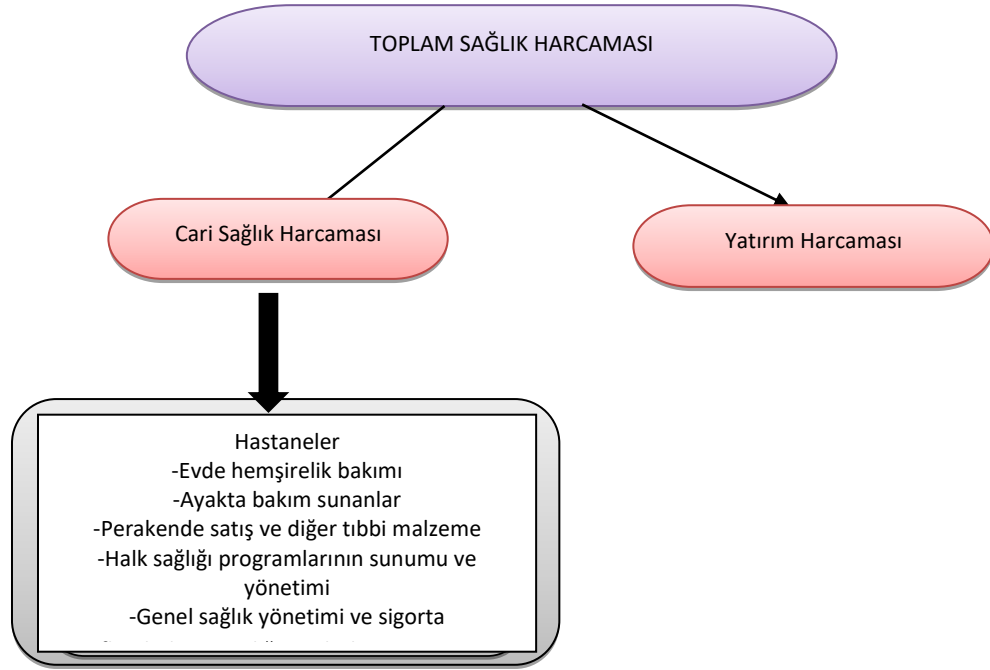
Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de insanların daha uzun yaşamaları, hastanelerde gelişmiş ama yüksek maliyetli ileri teknolojilerin kullanılması ve birey bazlı gelir artışı gibi sebeplere bağlı olarak; sağlık sektörüne yönelik ayrılan bütçeler ve bu alanda yapılan sağlık harcamaları uzun bir süredir yükselmekte ve yakın gelecek projeksiyonlarında da bu yükseliş trendinin devam edeceği öngörülmektedir. Ülkelerin gelirlerinden sağlığa ayırdıkları payın yükselmesi, kişi başına yapılan sağlık harcamalarının artması ve sağlık kurumlarının hizmet sunum maliyetlerinin yükselmesi sağlık harcamalarının artışına neden olmaktadır (Çalışkan, 2009: 119-121). Günümüzde sağlık harcamaları artmakla kalmayıp aynı zamanda ülkeden ülkeye ve bireyden bireye farklılaşma eğilimi de sergilemektedir. Oluşan bu harcama farklılığı ise ülkelerin sağlık sistemleri için kullandıkları finansman yöntemlerinin çeşitliliği, bireylerin yaptıkları harcamaların miktarı ve içeriği ile sosyo-ekonomik boyuttaki faktörlerle ilişkilendirmektedir (Yiğit, 2012: 30-35).

Sağlık harcamalarının düzeyi toplumların sosyo-kültürel değerleri ve sahip oldukları sağlık sistemine göre şekillenmektedir. Fakat ülkeler farklı değerlere sahip olup farklı sistemleri uygulamalarına rağmen sağlık harcamalarındaki artışın sebepleri benzerlik göstermektedir. Yapılan araştırmalar, bu artışın temelde ekonomik, sosyo-kültürel ve teknolojik faktörlerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır (Hansen ve King, 1996: 129-133). Kişisel gelirin yükselmesi, sağlık alanındaki teknolojik ilerlemeler, demografik yapıların dönüşümü, dünya genelinde sağlık risklerinin artması, kronik hastalıkların yaygınlık kazanması, bireylerin sosyal ve sağlık sigorta kapsamının daralması ve toplumların yaşam tarzındaki değişimler sağlık harcamalarının artmasına sebep olan faktörler arasında yer almaktadır (Khanolkar vd., 2016: 25).

Yapılan araştırmalarda sağlık harcamalarının belirleyicileri olarak genellikle kişi başı GSYİH, ortalama yaşam süresi, yaşlı nüfusun varlığı, bağımlı nüfusun durumu, kadın başına düşen çocuk sayısı, kentleşme oranı, çevre kirliliği, ekonomideki enflasyon gibi unsurlar dikkate alınmaktadır (Yalçın ve Çakmak, 2016: 710). Günümüzde sağlık harcamalarına yönelik kamu iskonto oranlarındaki artışlar, referans fiyat düşüşleri, global bütçenin uygulanması ve reçete kurallarına ilişkin sağlık uygulama tebliği (SUT) değişiklikleri gibi değişimler de yaşanmaktadır. Dolayısıyla yakın zamanda gerçekleşen sağlık harcamaları analiz edildiğinde harcamaların artışının arkasında yer alan durumların değişim içerisinde olduğu ortaya çıkmaktadır (Öngel vd., 2014: 124).

Sağlık sistemi içerisindeki bütün paydaşların gerek kurum gerek birey bazında sağlık amaçlı yaptıkları bütün harcamalar, o ülke içerisindeki toplam sağlık harcamaları kapsamında ele alınmaktadır. Toplam sağlık harcamaları, ülkelerde gerçekleşen cari sağlık harcamaları ve yatırım harcamalarının toplamından oluşmaktadır. Çoğunluğu sürekli olarak gerçekleştirilen cari sağlık harcamalarını; her türlü tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri, koruyucu sağlık hizmetleri, yardımcı tıbbi hizmetler, ilaç, tıbbi sarf ve tedavi malzemeleri ve sağlık insan gücü için yapılan tüm harcamalar oluşturmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2006: 100). Türkiye'de toplam sağlık harcamaları, 2000 yılından 2020 yılına kadar büyük bir artış göstererek 11 kat yükselmiş ve 249.932 milyon TL'ye ulaşmıştır (SB, 2020: 268). Söz konusu zaman dilimi içerisinde kamu

sağlık harcamaları artış eğilimi, özel sağlık harcamaları ise azalış eğilimi sergilemiştir (Işık, 2010: 39). Şekil 1'de sağlık harcamalarının sınıflandırılma şekli gösterilmektedir.

Şekil 1. Sağlık Harcamalarının Sınıflandırılması

Cari sağlık harcamaları içerisinde hastane hizmetleri için yapılan harcamalar önemli bir yer tutmakta ve büyük bir kısmı kamu kesimi tarafından karşılanmaktadır. Tıbbi sarf malzemeler ve ilaçlara yönelik yapılan harcamalar da cari sağlık harcamaları arasında yer almaktadır. Yatırım harcamaları ise ülke sağlık sistemlerinin hizmet üretim kapasitesinin yükseltilmesi amacıyla bina ve tıbbi cihaz gibi maddi duran varlıklara yapılan sağlık harcamalarıdır. Ayrıca bu harcamalar büyük kaynak gerektiren, uzun bir sürece yayılan, sektör ve paydaş işbirliği gerektiren bir niteliğe sahiptir (Sayım, 2017: 20).

1.2. Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi

Hizmet kullanımı, bir sağlık sisteminin önemli bir işlevi olmasının yanında bir performans göstergesi olarak da kabul edilmektedir. Bir kavram olarak sağlık hizmeti kullanımı, dört farklı türdeki sağlık hizmetlerini (koruyucu, tedavi edici, rehabilitasyon ve sağlığın geliştirilmesi) farklı kurum ve kuruluşlarda, evlerde hatta online platformlardaki sunumundan gerek kişisel olarak gereksel toplumsal temelde ihtiyaca göre faydalanmayı içermektedir (Farahbakhsh vd., 2019: 1). Üke sağlık sistemine yön verenler tarafından, bireylerin sağlık hizmeti kullanım düzeylerinin belirli bir ölçüde ve makul seviyede olması istenir. Lakin bu seviyenin objektif bir düzeyi olduğu ya da çoğunluk tarafından kabullenilmiş bir değere sahip olduğunu ifade etmek zordur. Bununla birlikte, bir standart geliştirmek veya nitel ve nicel özellikli yöntemlere bağlı analizler gerçekleştirmeye yönelik çalışmaların mevcudiyeti ve devamlılığı, birey ve toplum bazında sağlık hizmeti kullanımını değerlendirmeye yönelik fikirler ortaya koymaktadır (Abu-Zeid, 1989: 65).

Sağlık hizmeti kullanımı temel olarak, sağlık hizmeti sunan birey veya kurumlardan farklı türdeki sağlık hizmetlerine erişilerek yararlanmaya dayanmaktadır. Sağlık hizmeti kullanımı, teorik yönden çok sayıda model esas alınarak incelenmiş ve konuya birçok farklı tıbbi ve sosyal bilim perspektifinden bakılarak, belirliliklerinin neler olabileceği ve hangi değişkenlerle arasında ilişkinin mevcut olup olmadığı sorgulanmıştır (Hulka ve Wheat, 1985: 451). Örneğin literatürde yer edinen bir çalışmada, sağlık hizmet kullanım düzeyinin sosyoekonomik

faktörlere, kültürel inanç ve uygulamalara ve ülke sağlık sisteminin bizzat kendisiyle ilişkili olduğu bildirilmiştir (Shaikh ve Hatcher, 2005: 49). Diğer araştırmada ise bireylerin sahip olduğu etnik köken özellikleri, yaş ve cinsiyete dayalı olarak çok çeşitli farklı gruplar arasında sağlık hizmetlerine erişim ve kalitedeki eşitsizliklerin olduğu tespit edilmiştir (Dixon-Woods vd., 2005: 33).

Sağlık hizmeti kullanımında, her ülke kendi önceliklerine ve beklentilerine göre hareket etmektedir. Ülkenin coğrafi konumundan ekonomik durumuna kadar pek çok değişken ülkedeki sağlık hizmeti kullanımını etkilemektedir. Ayrıca bireysel sağlık hizmeti kullanımında kişinin talebi ve uzman görüşü ile sağlık hizmetinden maksimum yarar sağlanmaya çalışılmaktadır. Sağlık hizmeti kullanımı bir ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi verebilir. Örneğin; daha çok koruyucu sağlık hizmetlerine verilen önem, ülkenin gelişmişliği konusunda ciddi bir fikir verebilir (Hayran, 2019: 174).

Sağlık hizmeti kullanımı: hazırlayıcı, kolaylaştırıcı ve gereksinime yönelik faktörlerin davranışa etkisiyle ortaya çıkmakta ve ihtiyaç sahibi hastalar tarafından erişilerek kullanılması anlamına taşımaktadır. Kolaylaştırıcı faktörler iki ana başlıkta incelenebilir ve bunlardan birincisi ailesel faktörlerdir. Örneğin; sosyal sigorta durumu ve kapsamı, gelir ve gelirin sağlık harcamalarını karşılamada etkinliği sayılabilir. İkinci faktör ise kamusal faktörlerdir ve buna örnek olarak sağlık hizmetlerine erişim ve ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartlar sayılabilir. Ayrıca sağlık hizmeti kullanımında kişisel tercih, beklentiler ve bireyin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni hal, vb.) önemli faktörlerden sayılabilir (Erdem ve Pirinçci, 2003: 43).

Sağlık hizmeti kullanımında öne çıkan bazı caydırıcı olan faktörler de bulunmaktadır. Genel olarak bu caydırıcı faktörler, maliyet odağında şekillenmektedir. Bunun dışında sosyal ve coğrafi farklılıklar da etkili olmaktadır. Temel bakıma ulaşımında ihtiyaç nerede duyuluyorsa, bu ihtiyaç yerel olarak karşılanmalıdır. Hizmet verilen kişinin ihtiyaçlarının tam olarak etkili ve adil bir şekilde karşılanması için sağlık hizmeti verilen coğrafyaya ve kültüre göre aksiyonlar alınmalıdır (Field vd., 2001: 299).

1.3. Literatür Taraması

Ülkelerin katlandıkları sağlık harcamalarının etkinliğinin belirlenmesi sağlık alanındaki karar vericileri ciddi anlamda ilgilendirmektedir. Çünkü yaptıkları sağlık harcamalarının toplumun sağlık göstergelerini iyileştirmesi, sağlık statüsünü yükseltmesi ve sosyal yaşam kalitesini pozitif yönde etkilemesi bu harcamaların etkinlik düzeyine bağlıdır (Hazman, 2012: 41). Literatürü bu açıdan incelediğimizde, farklı içerikteki veriler farklı bilimsel yöntemlerle analiz edilerek ülkelerin gerçekleştirdiği sağlık harcamalarının etkinliği ölçülmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmaların ortak bir sonucu, kişi başı sağlık harcamalarının artışıyla sağlık harcamalarının etkinliğinin yükselmesidir (Sayım, 2017: 22). Ağır ve Tıraş'ın (2018) çalışmasında, ülkelerin gelirleri arttıkça bu gelirlerinden sağlık alanına yönelik ayırdıkları payın arttığına ulaşılmıştır. Söz konusu çalışmada, ülkelerin sağlık harcamaları ile ulusal gelirleri arasında pozitif yönlü ve kuvvetli bir ilişkinin olduğu da değerlendirilmiştir.

Erdem ve Pirinçci (2003) tarafından yapılan çalışmada; sağlık hizmetlerinden yararlanmayı etkileyen değişkenler; yaş, cinsiyet, medeni hal, gelir durumu, eğitim seviyesi, sigorta durumu ve ikamet olarak belirtilmiştir. Gökçaya ve Erdem (2017) tarafından yapılan çalışmada; bireylerin hastalık şiddeti algısıyla sağlık hizmetleri kullanımı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; sağlık hizmeti kullanım düzeyinin oluşmasında hastalık şiddeti, sigorta durumu, maliyet, ulaşım ve geleneksel tedavinin etkileri önemli bulunmuştur. Aynı çalışmanın sonuçlarına göre; hafif şiddetli hastalık durumunda aile hekimine başvurulurken yüksek şiddetli hastalıklarda üniversite veya eğitim araştırma hastanesine başvuru yapıldığı, zorunlu durumlar dışında hasta tercihinin hastane ve hekim seçiminde etkili olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca söz konusu çalışmada hastanın sağlık kurumu seçiminde; hastalığın şiddetinin, sağlık personelinin yaklaşımının, sigorta kapsamının, hizmet maliyetinin ve hastanenin sunduğu

teknolojik altyapının etkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca, literatürde sağlık harcamalarının ulusal sağlık sistemine ve toplumun geneline yönelik oluşturduğu etkilerde incelenmiştir.

Yapılan bir çalışmada; sağlık harcamalarının kamu, özel ve bireyler arasında dengeli olmayan bir dağılım gösterdiğinde, bir kesim büyük yük altına girmekte diğer kesimler ise taşıyabilecekleri ekonomik yükün çok altında sisteme katkı yapmaktadır. Bu tarz durumlarda, ülke sağlık sisteminin finansal sürdürülebilirliği tehlike riski taşımakta ve toplum içerisinde sağlık hizmetine erişim ve kullanım konularında adaletsizlik ve eşitsizlikler yaşanabilmektedir (Ladusingh ve Pandey, 2013: 15). Ülkelerin ulusal gelirlerinden sağlığa ayırdıkları payın yüksek olması genelde olumlu olarak değerlendirilir. Ancak sağlık harcamalarının yüksek olması çok iyi bir sağlık sisteminin varlığının kanıtı değildir. Örneğin, dünya üzerinde sağlık sektöründe en yüksek harcamasının gerçekleştirildiği ülke ABD iken toplumlar arasında sağlık statüsü yüksek olan ülkelere birisi değildir. Oysa, ABD'ye kıyasla daha düşük sağlık harcaması gerçekleştiren birçok ülkenin toplumsal sağlık statüsü bakımından ABD'den daha iyi bir seviyede olduğu görülmektedir (Dixon-Woods vd., 2005,: 33).

Literatürdeki bir çalışmaya göre; eğitim düzeyi düşük kişilerin eğitim düzeyi yüksek kişilere göre daha sık hastaneye yatış yaptığı ve daha sık evde bakım hizmeti aldığı görülmektedir (Van der Vlegel ve ark., 2021, s. 988). Başka bir çalışmada; algılanan bakım ihtiyacı, olumsuz sağlık durumu ve düşük eğitim düzeyi gibi subjektif faktörler, sağlık hizmetlerinin kullanımını etkileyen önemli faktörlerden olduğu belirlenmiştir (Fernandez-Olano vd., 2006: 136). Bir diğer çalışmada, sağlık sigortası olmayan kişilere sigorta sağlanması cepten sağlık hizmeti maliyetlerini düşürdüğü ve onları genel olarak daha fazla tıbbi hizmet kullanmaya teşvik ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Miller, 2012: 321). Başka bir çalışmada ulaşılan, sağlık hizmeti veren kuruluşların maliyetleri yönetirken kaliteli tıbbi bakım sağlamak zorlanabildiği sonucu, hasta merkezli bakımın, sağlık hizmetleri maliyetleri üzerindeki etkisinin anlaşılması açısından önemlidir (Bektakis ve Azari, 2011: 225). Sağlıkta öz yönetimini teşvik etmeye yönelik düşük maliyetli bir program, çeşitli kronik hastalıkları olan popülasyonlarda sağlık bakım maliyetlerini düşürürken sağlık durumunun unsurlarını iyileştirebilir (Lorig vd., 2001: 1219). Çünkü, sağlık hizmeti maliyeti ile kalite arasındaki ilişkinin yönüne dair veriler değişkendir. Çoğu çalışmada, yönünün olumlu ya da olumsuz olmasına bakılmaksızın, maliyet ve kalite arasındaki ilişkinin zayıf veya orta düzeyde olduğu bulunmuştur (Peter vd., 2013: 30).

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Problemi ve Amacı

Toplumunu oluşturan bireylerin sağlık hizmeti kullanım düzeyi ile o ülke içerisinde tüm kesimlerin gerçekleştirdiği sağlık harcamaları arasında bir ilişkinin olup olmadığı ve olası bir ilişkinin hangi düzeyde gerçekleştiğinin incelenmesi gerekliliği bu araştırmanın temel problemidir. Araştırma, bu gereklilikten hareketle planlanmış ve Türkiye'de sağlık harcamaları ile sağlık hizmeti kullanım düzeyi arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmamız, herhangi bir saha çalışmasını veya bireyler üzerinde bir girişim yapılmasını gerekli kılmadığından etik kurul izni gerektiren bir çalışma değildir.

Araştırmanın modelinde yer verilen değişkenler arasında; sağlık harcamaları (cari sağlık harcamaları, kişi başına sağlık harcamaları ve yatırım harcamaları) bağımsız değişken olarak, sağlık hizmeti kullanım düzeyi ise (yatak doluluk oranı ve hasta memnuniyet oranı) bağımlı değişken olarak ele alınmaktadır. Gerçekleştirilen araştırmanın ana hipotezi ve ona bağlı olan alt hipotezleri şu şekilde ifade edilmektedir:

- H1: Ülke sağlık sistemi içerisinde sağlığa yönelik başta kamu olmak üzere tüm paydaşların gerçekleştirdiği harcamalar, o ülkede yaşayan bireylerin sağlık hizmeti kullanım düzeyini etkilemektedir.
- H1a: Cari sağlık harcamaları, sağlık kurumlarının yatak doluluk oranında etkilidir.
- H1b: Cari sağlık harcamaları, sağlık hizmeti alan hastaların memnuniyeti üzerinde etkiye sahiptir.

- H1c: Kişi başına gerçekleşen sağlık harcamaları, sağlık kurumlarının yatak doluluk oranında etkilidir.
- H1d: Kişi başına gerçekleşen sağlık harcamaları, sağlık hizmeti alan hastaların memnuniyeti üzerinde etkiye sahiptir.
- H1e: Sağlık sistemine yönelik yapılan yatırım harcamaları, sağlık kurumlarının yatak doluluk oranında etkilidir.
- H1f: Sağlık sistemine yönelik yapılan yatırım harcamaları, sağlık hizmeti alan hastaların memnuniyeti üzerinde etkiye sahiptir.

Araştırmanın ana ve alt hipotezlerinden bağlı olarak, aşağıda ifade ettiğimiz araştırma sorularına cevaplar aranmaya çalışılmıştır:

- Sağlık kurumlarındaki yatak doluluk oranlarında yaşanan değişimin ne kadarı cari sağlık harcamaları, ne kadarı kişi başına sağlık harcamaları ve ne kadarı yatırım harcamaları tarafından açıklanmaktadır?
- Sağlık hizmeti kullanan hasta bireylerin memnuniyet düzeyinde yaşanan değişimin ne kadarı cari sağlık harcamaları, ne kadarı kişi başına sağlık harcamaları ve ne kadarı yatırım harcamaları tarafından açıklanmaktadır?
- Cari sağlık harcamaları, kişi başına sağlık harcamaları ve yatırım harcamalarında yaşanan olumlu veya olumsuz değişimlerin, yatak doluluk oranı üzerindeki etki yönü ve etki şiddeti nasıl oluşmaktadır?
- Cari sağlık harcamaları, kişi başına sağlık harcamaları ve yatırım harcamalarında yaşanan olumlu veya olumsuz değişimlerin, hasta memnuniyet düzeyi üzerindeki etki yönü ve etki şiddeti nasıl oluşmaktadır?

2.2. Araştırmanın Tasarımı

Araştırmada Sağlık Bakanlığı İstatistik Yıllıkları'ndan yararlanılarak Türkiye'ye ait 2002-2020 dönemi yıllık veriler kullanılmıştır. Araştırmanın tasarımında kullanılması planlanan değişkenlerin sadece yıllık verilerinin olması ve bu verilerin kısıtlı bir zaman aralığı içerisinde olması çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizi için ekonometrik analiz yapılması planlanmıştır. Bu doğrultuda sağlık harcamaları için *cari sağlık harcamaları, kişi başına sağlık harcamaları ve yatırım harcamaları*, sağlık hizmeti kullanım düzeyi için *yatak doluluk oranı ve hasta memnuniyet oranı* gibi göstergeler belirlenmiştir.

Ekonometrik analize konu olan göstergelerin birim olarak karşılıklarına bakıldığında, sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergelerinin yüzde değişimleri, sağlık harcamaları göstergelerinin ise gayrisafi yurt içi hâsıla içindeki payları (% GDP) dikkate alınmıştır. Ampirik analize geçmeden önce, özellikle durağanlık testinin daha gerçekçi olabilmesi ve sahte regresyon sorunuyla karşılaşmamak adına değişkenlerin logaritması alınmıştır. Analiz yıllık verileri kapsadığından, değişkenler mevsimsellikten arındırılmamıştır (Nguyen vd., 2019: 4803-4805).

Yapılan analizlerde, değişkenlerin durağanlık tespiti geleneksel birim kök testi olan AugmentedDickey Fuller (ADF) ile yapılmıştır. Daha sonra *Vektör Otoregresif Model (VAR)* temelinde oluşturulan üç ayrı ekonometrik modelin tahmininde ve diğer analizlerde E-Views 10 paket programı kullanılarak sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergelerinin farklı türdeki sağlık harcamalarına ait göstergelere nasıl tepki verdiği etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma analizleriyle incelenmiştir.

Araştırmanın tasarımında üç ayrı modelin planlamasının nedeni sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergelerinin sırasıyla cari sağlık harcamaları, kişi başı sağlık harcamaları ve yatırım harcamalarındaki değişimlere pozitif (artış) ya da negatif (azalış) hangi yönde ve ne derece tepki

verdiğini karşılaştırmalı olarak görebilmektir. Ayrıca, üç ayrı model kurulumunun altında yatan diğer önemli gerekçe sağlık harcamaları göstergelerini tek bir modelde toplayıp, model kurulumunda çoklu doğrusal bağıntı gibi yapısal sorunlardan kaçınmaktır (Akdağ, 2022: 80).

Tablo 1. Ekonometrik Modellerin Tanımı ve Kullanılan Değişkenler

Sağlık Harcaması Göstergeleri	Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi Göstergeleri
Birinci Model: VAR (CARI)	
Cari Sağlık Harcamaları (CARI)	Yatak Doluluk Oranı (DOLULUK) Hasta Memnuniyet Oranı (MEMNUNİYET)
İkinci Model: VAR (PER)	
Kişi Başına Sağlık Harcamaları (PER)	Yatak Doluluk Oranı (DOLULUK) Hasta Memnuniyet Oranı (MEMNUNİYET)
Üçüncü Model: VAR(YATIRIM)	
Yatırım Harcamaları (YATIRIM)	Yatak Doluluk Oranı (DOLULUK) Hasta Memnuniyet Oranı (MEMNUNİYET)

VAR modelleri; zaman serileri içerisinde oldukça sık tercih edilmekte, etki-tepki fonksiyonları aracılığıyla değişkenler arasındaki pozitif ve negatif değişimlerin analiz edildiği çalışmalarda kullanılmaktadır (Keating,1990). Varyans Ayrıştırması ise makro göstergelerdeki etkinlik düzeyini görebilmek için açıklamalar ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, varyans ayrıştırması analiziyle herhangi bir değişkenin açıklayıcılığı başka bir değişken tarafından ifade edilebilmektedir (Enders, 1995: 30-39). Örneğin, araştırmamızda amaçladığımız gibi sağlık harcamalarının sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergelerindeki değişimleri ne derece açıkladığı (açıklama yüzdesi) varyans ayrıştırması analiziyle, sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergelerinin sağlık harcamalarındaki değişimlere pozitif (artış) ya da negatif (azalış) hangi yönde tepki verdiği etki-tepki fonksiyonlarıyla ortaya konulabilecektir.

Amprik analizlerde tercih edilen en popüler zaman serisi modellerinden biri VAR modelidir (Nguyen vd., 2019; Alsaedi ve Tularam, 2020; Akdağ, 2022). Değişkenleri içsel (bağımlı) ve dışsal (bağımsız) olarak seçmek zorunda olmadığımız için uygulaması basit bir modeldir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010). Bu model, analizde kullanılan değişkenlerin her birini ayrı ayrı dikkate alabilecek bir sistem içerisinde bir bütün olarak araştırmaktadır. (Sims, 1986, ss.7-8). Bu nedenle, VAR modelinde başlangıçta değişkenleri bağımlı ve bağımsız olarak seçme gerekliliği yoktur. Ek olarak modelin tahmininde "Basit En Küçük Kareler" yöntemi kullanıldığından, zaman aralığı düşük olsa bile model tahmininde yapısal bir problem olmadığı müddetçe bir engel ya da sorun yoktur (Tari, 2015: 451-452).

VAR modeli aracılığıyla yapılan zaman serisi analizlerinde oluşturulan etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması tablolarında "Monte Carlo" simülasyon tekniği kullanılmaktadır (Hamilton, 1994: 321-323; Gujarati, 2009). Söz edilen simülasyon tekniği ile yapılan analizler 100 kez tekrarlanarak en uygun sonuç verilmektedir. Elde edilen en belirgin bulgular ilgili zaman aralığı içerisindeki farklı sayılardaki dönemlerde sunulmaktadır (Stock ve Watson, 2001: 125-127). Literatürdeki VAR modeline yönelik ampirik analizlerde genellikle 10 ya da 5 dönem tercih edilmektedir (Alsaedi ve Tularam, 2020: 175).

Çalışmamızın VAR modeli etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma tabloları Monte Carlo simülasyon tekniği ve 100 tekrar sayısına göre oluşturulmuştur. Ancak, çalışmamızın sınırlılığını oluşturan zaman aralığından dolayı, elde edilen bulgular 10 değil 5 dönemde sunulmuştur. Bu noktada, çalışmamızda Monten Carlo simülasyon tekniğinden elde edilen bulgular incelendiğinde 10 döneme göre 5 dönemde sunulan bulguların daha belirgin olduğu görülmüştür.

VAR analizi etki-tepki fonksiyonlarının oluşturulmasında değişkenleri dışsal → içsel şeklinde sıralayan "Cholesky Ayrıştırması" yöntemi ya da değişkenlerin sıralanmasında herhangi bir ayrımın olmadığı "Genelleştirilmiş Şoklar" yöntemi kullanılmaktadır (Sims, 1986, 9-10; Schorfheide, 2005, 398). "Cholesky Ayrıştırması" yöntemine göre değişkenlerin sıralaması teoriye ya da ilgili kavramsal çerçeveye (değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik ön bilgi) uygun olacak şekilde yapılabilmektedir (Tarı, 2015). Varyans ayrıştırma analizinde ise, nedensellik ilişkisi hakkında bilgi verildiğinden değişkenlerin sırasının dikkate alınması gerektiği kabul edilmektedir (Hamilton, 1994: 317).

Çalışmamızda "Genelleştirilmiş Şoklar" yöntemi kullanılarak etki-tepki fonksiyonları, "Cholesky Ayrıştırması" yöntemiyle devaryans ayrıştırma analizleri elde edilmiştir. Çalışmamızın her iki yöntemle de elde edilen etki-tepki fonksiyonu bulgularından benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Belirgin bir farklılık tespit edilmediğinden ve çalışmamız bağımlı-bağımsız değişken ayrımı temelinde kurgulanmadığından "Genelleştirilmiş Şoklar" yöntemi tercih edilmiştir. Ayrıca, değişkenlerin sıralaması "Cholesky Ayrıştırma" yaklaşımı kullanılarak oluşturulan etki-tepki fonksiyonlarını etkileyebileceğinden, etki-tepki fonksiyonları "Genelleştirilmiş Şoklar" yöntemi kullanılarak türetilmiştir (Schorfheide, 2005: 400-402).

Varyans ayrıştırmasına yönelik ampirik bulgular elde edilirken, her üç modelin sıralaması öncelikle sağlık harcamaları göstergelerinden biri sonrasında sırasıyla yatak doluluk oranı ve hasta memnuniyet oranı göstergeleri olacak şekilde yapılmıştır. Başka bir ifadeyle, sağlık harcamaları göstergelerinin her birinin yatak doluluk oranı ve hasta memnuniyet oranı üzerindeki etkinliği çalışmanın amacını teşkil ettiğinden, ilgili sıralamada öncelikli olarak sağlık harcamalarından biri yer almaktadır. Bu sıralamaya ilişkin teorik ya da kavramsal çerçevede, yatak doluluk oranının hasta memnuniyetini etkilemesi beklendiğinden ikinci sırada yatak doluluk oranı yer almaktadır. Çalışmamızın devam eden kısmında yer alan varyans ayrıştırma analizi bulguları bu beklentiye ampirik olarak destekler niteliktedir.

Bu çalışmada, kullanılan göstergelerin her biri aynı zaman bağımlı değişkenler olarak kullanılabilirliğinden ve özellikle sağlık harcamaları göstergeleri literatürde bağımlı değişken olarak incelendiğinden dolayı içsel-dışsal ayrımı yapmayan bir modele ihtiyaç vardır. Ayrıca, sadece bir değişken üzerinde değil, üç ayrı model özelinde sağlık hizmeti kullanım düzeyinin iki göstergesi ("DOLULUK" ve "MEMNUNİYET") üzerinden etkileşimler inceleneceğinden VAR kullanılabilir en uygun yöntemdir.

Verilerin ekonometrik analizi için üç ayrı VAR Modeli oluşturularak Etki - Tepki ve Varyans Ayrıştırması analizi yapılmıştır. Oluşturulan üç modelde amaçlanan, sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergelerinin sırasıyla cari sağlık harcamalarına, yatırım harcamalarına ve kişi başına sağlık harcamalarına hangi yönde ve ne oranda tepki verdiğini araştırmaktır. Ayrıca, sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergeleri üzerinde, sağlık harcamalarının politika aracı olarak kullanılabilirliği incelenebilecektir. Bu noktada, sağlık harcamalarının yatak doluluk oranı ve hasta memnuniyeti göstergelerini artırması beklenen bir sonuçtur. Yapılacak analizlerde konuya ilişkin sağlık harcamaları göstergelerinin politika aracı olarak ne derece (varyans ayrıştırması analizi) ve hangi yönde (etki-tepki fonksiyonları) kullanılabilir oldukları ayrı ayrı görülmektedir. Ek olarak, varyans ayrıştırması sonuçları değişkenlerin açıklama yüzdelerinden yola çıkarak nedensellik ilişkisi hakkında bilgi sunmaktadır. Araştırmaya bu açıdan bakıldığında, politika yapıcılara önemli ipuçları verecektir.

2.3. Araştırma Verilerinin Analizi

Her bir sağlık harcaması göstergesi için oluşturulacak olan VAR modeline geçilmeden önce değişkenlerin birim kök içerip içermediğini sınamak için sabit ve trend içeren modellerde ADF testi kullanılmıştır. "CARI", "PER", "YATIRIM", "DOLULUK" ve "MEMNUNİYET" değişkenlerinin durağanlık sınavında düzey, birinci farkları ve ikinci farkları için sabit ve trendin bulunduğu modeller analize alınmıştır. ADF testinde sıfır hipotezi (H_0) ve alternatif hipotez (H_1) ortaya konulmuştur.

Tablo 2. Değişkenlerin Durağanlık Sınaması İçin Hipotezler

Hipotezler	ADF
Sıfır Hipotezi (H_0)	Seri birim kök içerir; durağan değildir.
Alternatif Hipotez (H_1)	Seri birim kök içermez; durağandır.

ADF testinin sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir. ADF testi sonuçlarının yorumlanmasına göre; hesaplanan ADF testi değerlerinin %1, %5 ve %10 anlam düzeyindeki kritik değerlerden yüksek olduğunda ya da olasılık değerleri ilgili anlam düzeylerinden (0,01, 0,05, 0,1) düşük olduğunda sıfır hipotezi reddedilir ve serinin durağan olduğu sonucu ortaya konulmuş olur. ADF testi sonuçlarına göre; %10 anlam düzeyinde ilgili değişkenlerden "YATIRIM" düzeyinde [I(0)], %1,%5 ve %10 anlam düzeyinde "MEMNUNİYET" birinci farkında [I(1)] ve %10 ve %5 anlam düzeyinde "DOLULUK", "CARI" ve "PER" ise ikinci farkında [I(2)] durağandır. Analiz sürecinde VAR modelleri oluşturulurken değişkenlerin bu durağanlık mertebeleri dikkate alınmıştır.

Tablo 3. ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Sabit ve Trend İçeren Model)

Değişkenler	Düzeıy Değeri	Birinci Fark	İkinci Fark
CARI	-1.620132 (0.7411)	-2.749005 (0.2318)	-4.049439 (0.0311)
PER	-1.633103 (0.7356)	-2.716228 (0.2427)	-4.370998 (0.0052)
YATIRIM	-3.353359 (0.0958)	-3.591712 (0.0613)	-7.641094 (0.0001)
MEMNUNİYET	-2.931805 (0.1791)	-6.405808 (0.0004)	-
DOLULUK	-0.144615 (0.9889)	-2.554952 (0.3015)	-5.421232 (0.0028)

*Parantez içerisindeki değerler olasılık değerleridir.%1, %5 ve %10 anlam düzeyindeki test kritik değerleri sırasıyla -4.616209, -3.710482 ve -3.297799'dur.

Tablo 3'teki ADF'nin sonuçlarına göre, değişkenler aynı derecede durağan çıkmadığı için eş bütünleşme araştırmasına gidilmemiştir. Her değişken, durağan olduğu mertebede oluşturulan VAR modellerine eklenmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. VAR(CARI) Modeli Bulguları

Cari sağlık harcamalarının sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergeleri üzerindeki etkinliği ve kapsayıcılığıyla ilgili tahmin edilecek sabit ve trend içeren VAR modeline geçilmeden önce, model için uygun gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Buna ilişkin test sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. VAR(CARI) Modeli Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Uzunluğu	FPE(Son Tahmin Hatası)	AIC(Akaike Bilgi Kriteri)	SC(Schwartz Kriteri)	HQ (Hannan-Quinn Kriteri)
0	5.64e-08	-8.182501	-7.908619	-8.207854
1	5.00e-08	-8.397057	-7.712353	-8.460439
2	5.07e-08	-8.752200	-7.656673	-8.853611
3	6.22e-09*	-12.02848*	-10.52213*	-12.16792*

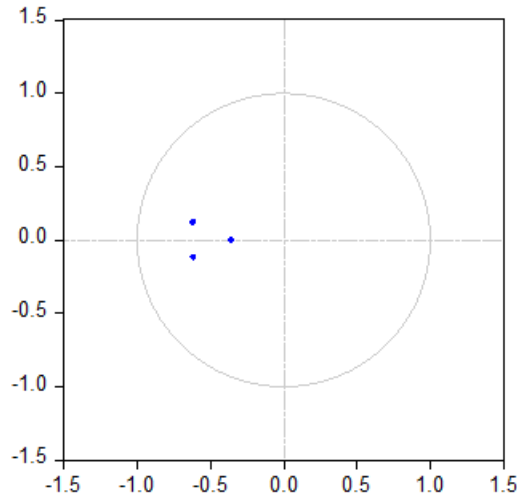
Tablo 4 incelendiğinde, tüm bilgi seçim kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğu 3'tir. Ancak, bilgi kriterlerin işaret ettiği gecikme uzunluklarında yapısal sorunlarla karşılaşılmıştır. Değişen varyans ve otokorelasyon gibi yapısal sorunların olmadığı en uygun gecikme uzunluğu 1'dir. 1 gecikme uzunluğundaki VAR modelinin uyumluluk testi sonuçları, Tablo 5'te yer almaktadır. 1 gecikme uzunluğunda VAR modeli istikrarlı ve durağandır.

Şekil 2'ye göre; VAR(CARI) modeli, 1 gecikme uzunluğunda otoregresif (AR) karakteristik polinomunun ters kökleri, birim çemberde bulunduğundan istikrarlı ve durağandır. Ayrıca Tablo

5'teki Lagrange Çarpan, White ve Jarque-Bera testine göre, istatistikî değerlerin olasılıkları %1 ve %5 anlam düzeylerinden fazla olması bu gecikme uzunluğunun uygun olduğunu belirtmektedir. VAR(CARI) modelinde, değişen varyans ve otokorelasyon sorunu yoktur ve hata terimleri normal dağılmaktadır.

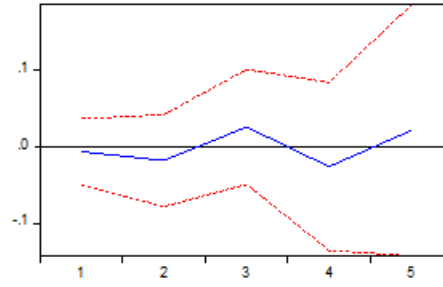
Tablo 5. VAR(CARI) Modeli Uyumluluk Testi Sonuçları

Lagrange Çarpan (LM) Testi (Otokorelasyon Sınaması)	
Gecikme Uzunluğu	Olasılık Değeri
1	0.0987
2	0.4485
3	0.2267
White Testi (Değişen Varyans Sınaması)	
Ki-Kare Test İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
51.73245	0.3303
Jarque-Bera Testi (Hata Teriminin Dağılımı)	
Jarque-Bera Değeri	Olasılık Değeri
7.619020	0.2674

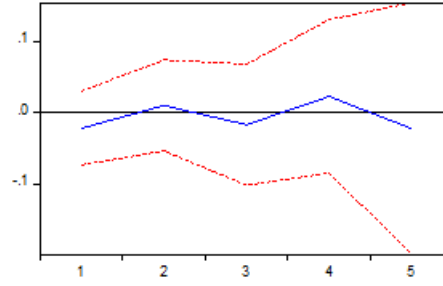

Şekil 2. VAR (CARI) Modeli AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi Göstergesi Olarak DOLULUK Değişkeninin Cari Sağlık Harcamalarına Tepkisi

Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi Göstergesi Olarak MEMNUNİYET Değişkeninin Cari Sağlık Harcamalarına Tepkisi

Şekil 3. VAR (CARI) Modeli Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi Göstergelerinin Tepkisi

Şekil 3'te; cari sağlık harcamalarına verilen bir standart sapmalı şoka sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergelerinin 5 dönem boyunca verdiği genelleştirilmiş tepkiler görülmektedir. Yatak doluluk oranı 2 dönem boyunca cari sağlık harcamalarına pozitif yönde ve istikrarlı bir çizgide tepki vermektedir. 3. dönemden itibaren cari sağlık harcamalarının yatak doluluk oranı üzerindeki pozitif etkisi kaybolmakta ve son dönemde tekrar negatif etki görülmektedir. Benzer şekilde, hasta memnuniyetinde 5 dönem boyunca istikrarlı bir tepki söz konusu değildir. İstikrarsız bir şekilde pozitif ve negatif tepkiler dikkat çekmektedir. Yatak doluluk oranı için en belirgin pozitif tepki 3. dönemde, negatif tepki 2. ve 4. dönemde görülürken hasta memnuniyeti için tam tersi bulgu aynı dönemler için geçerlidir. Her iki sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergesinin cari sağlık harcamalarındaki değişimlere verdiği tepki 5 dönem boyunca genellikle negatif, düşük düzeyde ve 0'a yakındır.

Tablo 6. VAR(CARI) Modeli Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi Göstergelerinin Varyans Ayrıştırması Sonuçları

VAR (CARI)	DOLULUK			MEMNUNİYET		
	DOLULUK	MEMNUNİYET	CARI	DOLULUK	MEMNUNİYET	CARI
1	98.97	0.00	1.03	54.44	36.68	8.88
2	93.52	0.79	5.69	67.88	25.25	6.87
3	85.77	1.48	12.75	71.48	20.20	8.32
4	79.99	1.88	18.12	70.69	17.90	11.41
5	76.47	2.08	21.45	68.85	16.78	14.38

Cholesky Sıralaması: CARI DOLULUK MEMNUNİYET

Tablo 6'daki varyans ayrıştırması sonuçları incelendiğinde, 5 dönemin ardından yatak doluluk oranındaki değişimleri açıklayan en önemli değişken kendisi olduğu görülmektedir. 5. dönem

sonunda yatak doluluk oranında meydana gelen bir şokun yaklaşık %76'sı kendisi tarafından açıklanmaktadır. Bu değişimde meydana gelebilecek değişimler, kendisinden sonra en fazla cari sağlık harcamaları tarafından ve yaklaşık %21 oranında açıklanmaktadır. Bu bulgular, Yatak doluluk oranındaki değişimlere kendisinden sonra en fazla neden olan göstergenin cari sağlık harcamaları olduğunu göstermektedir. Hasta memnuniyetinin yatak doluluk oranı üzerindeki açıklayıcı etkisi düşük düzeyde kalmaktadır. 5 dönem boyunca yatak doluluk oranındaki değişimleri kendisinin açıklayıcı etkisi düşerken, cari sağlık harcamalarının etkisi artmaktadır.

Tablo 6'da hasta memnuniyetinin varyans ayrıştırması sonuçları da görülmektedir. Toplam 5 dönem sonunda, hasta memnuniyetindeki değişimleri açıklayan en önemli değişken bir diğer sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergesi olan yatak doluluk oranıdır. 5. dönemde hasta memnuniyetinde meydana gelen bir şokun yaklaşık %69'u yatak doluluk oranı, yaklaşık %14'ü ise cari sağlık harcamaları tarafından açıklanmaktadır. Bulgulara nedensellik ilişki açısından bakıldığında, hasta memnuniyetindeki değişimlere en fazla neden olan ya da açıklayan gösterge yatak doluluk oranıdır. Dönemler itibarıyla, yatak doluluk oranının açıklayıcı etkisi artış eğilimindedir.

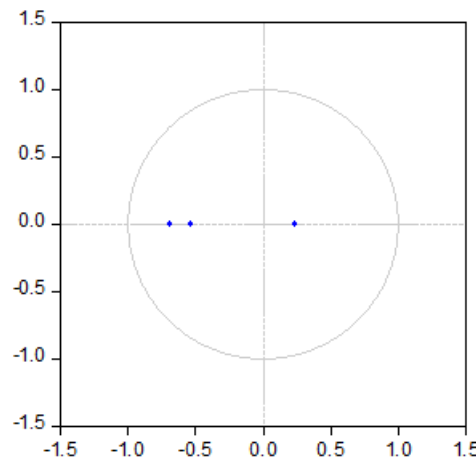
3.2. VAR(PER) modeli bulguları

Kişi başına sağlık harcamalarının sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergeleri üzerindeki etkinliği ve kapsayıcılığıyla ilgili oluşturulan, sabit ve trend içeren VAR(PER) modelinin uygun gecikme uzunluğunun seçimine ilişkin sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. VAR(PER) Modeli Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Uzunluğu	FPE	AIC	SC	HQ
0	5.71e-08	-8.170185	-7.896303	-8.195538
1	5.09e-08	-8.379300	-7.694596	-8.442682
2	5.30e-08	-8.708047	-7.612520	-8.809458
3	6.58e-09*	-11.97282*	-10.46647*	-12.11226*

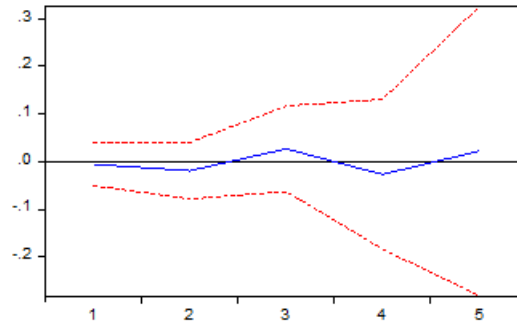
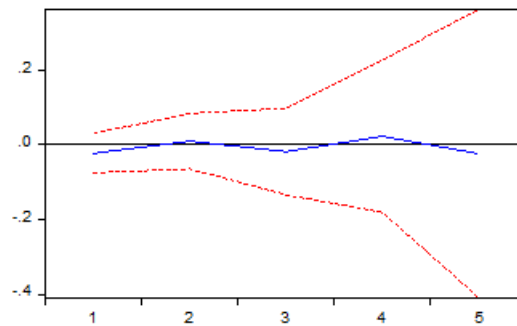
Tablo 7 incelendiğinde; FPE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterlerinin 3 gecikmeyi işaret ettiği gözlenmektedir. Diğer taraftan, VAR(PER) modelinin 1 gecikme uzunluğundaki uyumluluk testi sonuçları Şekil 4 ve Tablo 8'de yer almaktadır. Bilgi seçim kriterlerinin işaret ettiği 3 gecikmede yapısal sorunla karşılaşmışken, söz konusu 1 gecikme uzunluğunda VAR modeli istikrarlı ve durağan çıkmıştır. Bu noktada, Şekil 2 ve Şekil 4 ile diğer model uyum testleri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, VAR (PER) ve VAR (CARI) modellerinin istikrarlılık açısından benzer yapısal eğilimlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4. VAR (PER) Modeli AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

Tablo 8. VAR(PER) Modeli Uyumluluk Testi Sonuçları

Lagrange Çarpan (LM) Testi (Otokorelasyon Sınaması)	
Gecikme Uzunluğu	Olasılık Değeri
1	0.1024
2	0.4709
3	0.2222
White Testi (Değişen Varyans Sınaması)	
Ki-Kare Test İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
52.16336	0.3153
Jarque-Bera Testi (Hata Teriminin Dağılımı)	
Jarque-Bera Değeri	Olasılık Değeri
7.465082	0.2800

Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi Göstergesi Olarak DOLULUK Değişkeninin Kişi Başı Sağlık Harcamalarına Tepkisi*Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi Göstergesi Olarak MEMNUNİYET Değişkeninin Kişi Başı Sağlık Harcamalarına Tepkisi***Şekil 5.** VAR (PER) Modeli Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi Göstergelerinin Tepkisi

VAR (PER) modeline ait Şekil 5'teki etki-tepki fonksiyonları bulgularına göre; kişi başına sağlık harcamalarının sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergeleri üzerindeki etkisi 5 dönem dikkate alındığında VAR (CARI) modeliyle benzerdir. Kişi başına sağlık harcamaları yatak doluluk oranını 3. dönemde pozitif, 2. ve 4. dönemlerde negatif etkilerken, hasta memnuniyetini aynı dönemlerde tam tersi yönde etkilemektedir. Cari sağlık harcamalarında olduğu gibi, 5 dönemin geneline bakıldığında, kişi başına sağlık harcamaları her iki sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergesini negatif ve düşük düzeyde etkilemektedir.

Tablo 9. VAR(PER) Modeli Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi Göstergelerinin Varyans Ayırıştırması
Sonuçları

VAR (PER)	DOLULUK			MEMNUNİYET		
	Period	DOLULUK	MEMNUNİYET	PER	DOLULUK	MEMNUNİYET
1	99.14	0.00	0.86	54.17	36.81	9.02
2	93.05	0.81	6.14	67.58	25.35	7.07
3	84.92	1.48	13.60	71.04	20.25	8.70
4	79.03	1.86	19.12	70.11	17.91	11.98
5	75.49	2.04	22.46	68.20	16.75	15.05

Cholesky Sıralaması: PER DOLULUK MEMNUNİYET

Tablo 9'daki VAR (PER) modeli varyans ayırıştırması sonuçlarına göre, VAR(CARI) modeli ile uyumlu olacak şekilde, 5. dönem sonunda hasta memnuniyetinde meydana gelen bir şokun yaklaşık %68'i yatak doluluk oranı tarafından, %15'i kişi başına sağlık harcamaları tarafından açıklanmaktadır. Diğer taraftan, yatak doluluk oranındaki değişimler 5 dönem sonunda en fazla yaklaşık %75 oranında kendisi tarafından açıklanırken, %22 oranında kişi başına sağlık harcamaları tarafından açıklanmaktadır. VAR (PER) modeline göre hasta memnuniyetinin açıklayıcı etkisi düşük düzeyde ve yaklaşık %2 oranındadır.

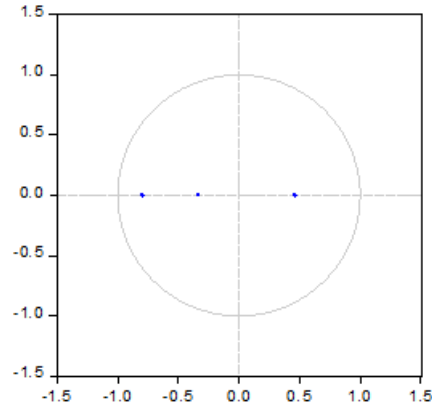
3.3. VAR(YATIRIM) Modeli Bulguları

Yatırım harcamalarının sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergeleri üzerindeki etkinliği ve kapsayıcılığıyla ilgili oluşturulan VAR(YATIRIM) modelinin uygun gecikme uzunluğunun seçimine ilişkin sonuçlar Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. VAR(PER) Modeli Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Uzunluğu	FPE	AIC	SC	HQ
0	1.01e-06*	-5.301083	-5.027201*	-5.326436
1	1.03e-06	-5.374233	-4.689529	-5.437615
2	2.36e-06	-4.914253	-3.818726	-5.015664
3	1.84e-06	-6.340154*	-4.833804	-6.479594*

Tablo 10 incelendiğinde; FPE ve SC bilgi kriterleri 0, AIC ve HQ bilgi kriterleri 3 gecikme için minimum değer verdiği gözlenmektedir. Diğer taraftan, VAR (YATIRIM) modelinin 1 gecikme uzunluğundaki uyumluluk testi sonuçları Şekil 6 ve Tablo 11'da yer almaktadır. Bu gecikme uzunluğunda VAR (YATIRIM) modeli istikrarlı ve durağandır.

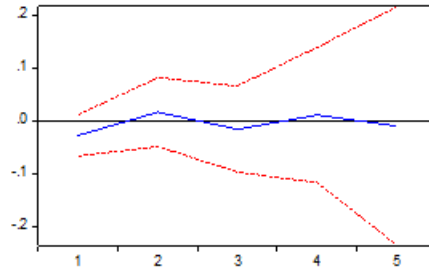

Şekil 6. VAR (YATIRIM) Modeli AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

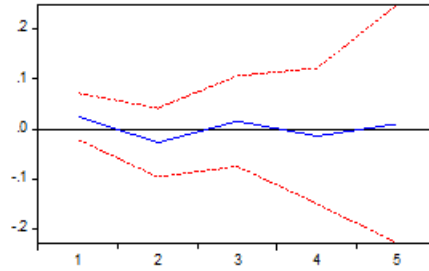
Tablo 11. VAR(YATIRIM) Modeli Uyumluluk Testi Sonuçları

Lagrange Çarpan (LM) Testi (Otokorelasyon Sınaması)	
Gecikme Uzunluğu	Olasılık Değeri
1	0.4873
2	0.4814
3	0.8182
White Testi (Değişen Varyans Sınaması)	
Ki-Kare Test İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
55.71926	0.2071
Jarque-Bera Testi (Hata Teriminin Dağılımı)	
Jarque-Bera Değeri	Olasılık Değeri
8.221428	0.2223

Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi Göstergesi Olarak DOLULUK Değişiminin Yatırım Harcamalarına Tepkisi

Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi Göstergesi Olarak MEMNUNİYET Değişiminin Yatırım Harcamalarına Tepkisi

Şekil 7. VAR (YATIRIM) Modeli Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi Göstergelerinin Tepkisi

VAR (YATIRIM) modeline ait Şekil 7'deki etki-tepki fonksiyonları bulgularına göre; sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergeleri olarak analize konu olan hasta memnuniyeti ve yatak doluluk oranı 5 dönem dikkate alındığında VAR (CARI) ve VAR (PER) modeliyle ters yönde tepkiler vermektedir. Bu doğrultuda, 5 dönemin genelinde yatırım harcamalarına yatak doluluk oranı negatif, hasta memnuniyeti pozitif tepki vermektedir. Etki-tepki fonksiyonlarında gözlemlenen en belirgin tepkiler incelendiğinde, yatırım harcamalarına verilen 1 standart sapmalılık şok karşısında yatak doluluk oranı 2. ve 4. dönemde pozitif, 3. dönemde negatif tepki verirken, diğer sağlık hizmeti kullanım göstergesi olan hasta memnuniyeti aynı dönemlerde tam tersi yönde tepki vermektedir.

Tablo 12. VAR(YATIRIM) Modeli Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi Göstergelerinin Varyans Ayrıştırması Sonuçları

VAR (YATIRIM)	DOLULUK			MEMNUNİYET		
	DÖNEM	DOLULUK	MEMNUNİYET	YATIRIM	DOLULUK	MEMNUNİYET
1	84.06	0.00	15.94	37.06	51.77	11.17
2	85.97	0.04	13.99	50.11	34.84	15.04
3	86.11	0.07	13.82	56.92	28.58	14.50
4	86.35	0.09	13.56	60.26	25.26	14.48
5	86.42	0.10	13.49	62.14	23.57	14.29

Cholesky Sıralaması: YATIRIM DOLULUK MEMNUNİYET

Tablo 12'deki varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, 5. dönem sonunda yatak doluluk oranında meydana gelen bir şokun yaklaşık %86'sı kendisi tarafından açıklanmaktadır. Bu değişkende meydana gelebilecek değişimler kendisinden sonra en fazla yatırım harcamaları tarafından ve yaklaşık %13 oranında açıklanmaktadır. Hasta memnuniyeti ise yatak doluluk oranındaki değişimleri çok düşük oranda ve %0.1 seviyesinde açıklamaktadır. Tablo 12'de, hasta

memnuniyetinin varyans ayrıştırması sonuçları da görülmektedir. 5. dönem sonunda, hasta memnuniyetinde meydana gelen bir şokun yaklaşık %14'ü yatırım harcamaları ve yaklaşık %62'si yatak doluluk oranı tarafından açıklanmaktadır. VAR(CARI) ve VAR (PER) modellerinde olduğu gibi hasta memnuniyetini en fazla açıklayan değişken yatak doluluk oranıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırma kapsamında Türkiye'deki sağlık harcamaları ile sağlık hizmeti kullanım düzeyi arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Araştırma bulgularının sonuçları, bu iki değişken arasında çok boyutlu ve farklı etki derecelerine sahip bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu cari sağlık harcamalarının sağlık kurumlarındaki yatak doluluk oranı üzerinde pozitif bir etki yarattığı ve yapılan harcamaların yatak kullanımını %14 oranında artırdığı bulunmuştur. Diğer taraftan cari sağlık harcamaları ile hasta memnuniyeti arasında negatif bir ilişki olduğu da tespit edilmiştir. Günümüzde teknolojik gelişmelerin sağlık alanına doğrudan etkisi ve hastaların sağlık bilgisi açısından güçlenmeleri bu durumu açıklayan bir sebep olarak gösterilmektedir (Hansen ve King, 1996: 135-137). Dolayısıyla araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlar, araştırma öncesi oluşturulan hipotezleri doğrulamaktadır.

Araştırma sonuçlarının ortaya koyduğu bir diğer önemli sonuç, sağlık harcamaları ile sağlık hizmeti kullanım düzeyi arasındaki ilişkinin belirli bir süre ile sınırlı olmasıdır. Örneğin; cari sağlık harcamaları, yatak doluluk oranını pozitif etkileyerek altı dönem boyunca artırmış ama daha sonraki süreçte bu etki ve artış durumu azalarak bir noktada ortadan kalkmıştır. Benzer şekilde yatırım harcamaları, yatak doluluk oranını dört dönem boyunca pozitif etkileyerek yükseltmiş ama sonraki süreçte bu etki zayıflayarak ortadan kalkmıştır. Bu bağlamda, sağlık harcamaları ile sağlık hizmeti kullanım düzeyi arasındaki ilişki doğrusal ve sürekli bir ilişki olmayıp belirli bir süre içerisinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ülkeler yalnızca sağlık harcamalarını artırarak sağlık hizmetleri kullanım düzeylerini yükseltmezler. Sağlık hizmeti kullanım düzeyini belirleyen tek etkenin sağlık harcamaları olduğu düşünülmemeli ve hastanın sağlık hizmeti ihtiyacı, sağlık hizmetine erişim gücü, sağlık personelinin yetkinliği ve sağlık kurumunun alt yapısı gibi çeşitli faktörlerin etkileyebileceği unutulmamalıdır. Sonuç olarak; sevk zincirinin etkin kullanılması, personelin eğitilmiş ve donanımlı olması, sağlık kurumuna ulaşımın kolay, teknolojik alt yapısının kuvvetli olması ve ülkenin refah düzeyinin artması ile birlikte sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaşabileceği ve sağlık hizmeti kullanımının artabileceği söylenebilir.

Cari sağlık harcamalarını ve kişi başına sağlık harcamalarını temsil eden modellerin etki tepki fonksiyonları bulgularına göre, 5 dönemin genelinde sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergeleri cari sağlık harcamaları ve kişi başına sağlık harcamalarına negatif tepki vermektedir. Başka bir ifadeyle, bu modellerde cari sağlık harcamaları ve kişi başına sağlık harcamaları sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergelerini azaltmaktadır. Söz konusu sağlık harcaması türlerine bu açıdan bakıldığında, sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergeleri üzerinde etkin bir politika aracı oldukları söylenemez. Diğer taraftan, cari sağlık harcamaları ve kişi başına sağlık harcamalarına verilen bir standart sapmalı şok karşısında; 2002-2020 yılları 2. ve 4. dönemlerinde hasta memnuniyeti, 3. ve 5. dönemlerinde yatak doluluk oranı artış eğilimi göstermektedir. Bu bulgulara, göre ampirik analize konu olan sağlık harcaması türleri etkin bir politika aracıdır. Cari sağlık harcamalarını ve kişi başına sağlık harcamalarını temsil eden modellerinde etki-tepki fonksiyonlarının söz konusu dönemlerinde yatak doluluk oranı ve hasta memnuniyetinin tam tersi yönde tepki vermesi çalışmanın bir diğer önemli bulgusudur. Bu ampirik bulgudan, doluluk oranlarında azalışlara hasta memnuniyetinin pozitif yönde tepki verdiği anlaşılmaktadır. Baahsi geçen iki modelin varyans ayrıştırma bulgularından hasta memnuniyetindeki değişimleri en fazla açıklayan değişkenin yatak doluluk oranı çıkması bu sonucu destekler niteliktedir.

Yatırım harcamalarına ilişkin oluşturulan model, etki-tepki fonksiyonlarında diğer iki modelin tersi sonuçlar ortaya çıkmıştır. Buna göre, 5 dönemin geneli dikkate alındığında yatırım harcamaları yatak doluluk oranını negatif, hasta memnuniyetini ise pozitif yönde etkilemektedir. Dolayısıyla, yatırım harcamaları hasta memnuniyeti üzerinde etkin bir politika aracıdır. İlk iki modelin tersine, 2002-2020 yılları 2. ve 4. dönemlerinde yatak doluluk oranı 3. ve 5. dönemlerinde hasta memnuniyeti artış eğilimi göstermektedir. Etki-tepki fonksiyonları

bulgularına bu açıdan bakıldığında, ilgili dönemlerde yatırım harcamalarının sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergeleri üzerinde etkin bir politika aracı olduğu görülmektedir.

Ulaşılan başka bir sonuç, kişi başına sağlık harcamalarının artmasının yatak doluluk oranı üzerinde pozitif bir etki oluşturarak bu oranı yükseltmesidir. Ulaşılan bu sonuç, toplumda sağlık hizmetine ihtiyaç duyan bireylerin sağlığa yönelik bütçelerini artırdıkları zaman veya kamu kesimi tarafından daha fazla desteklendiği zaman sağlık hizmetine erişiminin kolaylaşmakta olduğu anlamına gelmektedir. Sağlık hizmetine erişimi kolaylaşan bireyler ise sağlık hizmetlerine yönelik etkin bir talep oluşturacak ve sistemin kendisine sunduğu olanaklardan yararlanacaktır.

Araştırmada; ülkede sağlık alanına yapılan yatırım harcamalarının sağlık kurumlarındaki yatak doluluk oranını pozitif yönde etkileyerek yükselttiği sonucu ortaya konulmuştur. 1992 yılında yapılan sağlık hizmeti kullanım araştırmasının sonuçları, aynı konu üzerinde 28 yıl sonra yapılan çalışmamızın sonuçlarıyla karşılaştırılırsa; geçmiş dönemli çalışmada, sağlık hizmeti kullanımında sunulan hizmet çeşitliliğinin arttığı, sağlık kurum ve kuruluşlarının kırsal ve kentsel olarak gelişmişlik farklarının azaldığı ortaya konulmuştu. Bu doğrultuda kendi araştırmamız açısından ise sağlık göstergelerinin iyileştiği, sağlığa aktarılan ekonomik payın arttığı, hasta memnuniyetinin yükseldiği, kırsal kesimde sağlık ocağına erişimin 1992 yılında yoğun olduğu bir durum varken günümüzde ise bunu aile sağlığı merkezlerinin aldığı ve üniversite hastanelerinin daha gelişmiş hali olan şehir hastanelerinin arttığı sonuçlarına ulaşılabilir (Sağlık Hizmeti Kullanım Araştırması, 1992: 40-100).

Araştırmanın sonuçları, yatırım harcamalarının doğrudan hasta memnuniyeti üzerinde bir etki oluşturmadığını ortaya koymuştur. Oysa Pehlivan ve arkadaşlarının (2001) yaptığı çalışmada, hasta memnuniyeti ile sağlık hizmetleri kullanımı arasında bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Sağlık kurumlarının teknolojik yatırımları ve iyi yetişmiş, donanımlı sağlık çalışanları sağlık hizmetleri kullanımını etkilemektedir (Ateş, Erbaydar, Demirkıran, Özhan, Cevahir ve İşçi, 2004: 341). Başka bir sonuca göre; yatırım harcamaları, yatak doluluk oranları üzerinde %16 oranında artış sağlamıştır. Bu bağlamda, yatırım harcamalarının artmasının temelinde yatak doluluk oranının yükseltilmesi ve hasta memnuniyet oranının artırılması gibi sebeplerin olduğu bilinmektedir (Atasever, 2014: 55-61).

Araştırmanın kısıtları göz önünde bulundurulduğunda; analize konu olan zaman periyodunun nispeten sınırlı olduğu ve sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergelerinin Sağlık Bakanlığı yıllık verileri içerisindeki mevcut olanlar arasından seçildiği görülmektedir. Araştırma konusuyla ilgili olarak literatüre ve alana katkı sunmak amacıyla planlanacak yeni çalışmalarda, örneklem olarak farklı ülke veya ülke gruplarını ele alarak, daha geniş bir zaman periyodunu kapsayacak şekilde, daha farklı sağlık hizmeti kullanım düzeyi göstergeleri seçilerek, analiz yöntemi olarak farklı istatistiksel ve matematiksel yöntemler bir arada ya da ayrı olarak tercih edilerek çalışmalar gerçekleştirilebilir. Ayrıca sağlık harcamaları ile sağlık hizmeti kullanım düzeyi arasındaki ilişkinin varlığından hareketle, bu ilişki üzerinde etki oluşturan farklı değişkenler araştırmaya dahil edilerek güçlü araştırmalar inşa edilebilir. Örneğin; nitelikli personelin, modern tıbbi cihazların ve güçlü kurumsal altyapının varlığı bu bağlamda ele alınabilir. Son olarak; gerek sağlık sistemindeki karar vericiler gerek politika yapımcılar ve diğer tüm paydaşlar, üretecekleri yeni stratejilerde ve uygulayacakları programlarda, sağlık harcamalarına yönelik planlamalarını ve sağlık hizmeti kullanımına yönelik incelemelerini araştırmamızın ortaya koyduğu perspektiften yararlanarak gerçekleştirmeleri uygulama sahasına zenginlik ve uygulayıcılara kolaylıklar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abu-Zeid, H. A., (1989). Health Services Utilization Patterns of Two Urban Communities in Abha, Saudi Arabia, *Journal of Community Health*, 14(2), 65-77.
- Aday, L. A. ve Andersen, R. M., (1981). Equity of Access to Medicalcare: A Conceptual and Empirical Overview. *Medical Care*, 19, 4-27. Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/3763937?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Ağır, H. ve Tıraş, H.H., (2018). Türkiye’de Sağlık Harcama Türlerinin Değerlendirilmesi, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 643-670. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/567525>
- Akdağ, İ., (2022). Türkiye’de İktisadi Kalkınmanın Obezite Üzerindeki Etkisinin Çoklu Doğrusal Regresyon Modeli ile Analizi, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 67-86.
- Alsaedi, Y. H.,&Tularam, G. A., (2020). The Relationship Between Electricity Consumption, Peak Load and GDP in Saudi Arabia: A VAR Analysis. *Mathematics and Computers in Simulation*, 175, 164-178.
- Andersen, R. M., (1995). Revisiting The Behavioral Model And Access To Medical Care: Does It Matter, *Journal of Health and Social Behavior*, 36, 1-10. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/2137284>
- Asteriou, D. Ve Hall, S.G. ,(2007). *Applied econometrics*. New York: Palgrave Macmillan. Erişim adresi: https://www.academia.edu/43196451/Applied_Econometrics_A_Modern_Approach_UsinUsing_Eviews_and_Microfit_Revised_Edition
- Atasever, M., (2014). *Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı Ve Sağlık Harcamalarının Analizi-2002-2013 Dönemi*. Bakanlık Yayın No: 983, Ankara. Erişim adresi: http://mehmetatasever.org/FileUpload/ks730379/File/saglik_harcamalari_sun_u_bolu_28.04.2015.pdf
- Ateş, M.,Erbaydar, T., Demirkıran, K., Özhan, G., Cevahir E. ve İşçi, E., (2004). Gebze Halkının Sağlık Hizmetlerini Kullanımı ve Sağlık Kuruluşlarını Tercih Etme Nedenlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*,7,319-341. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84657>
- Bertakis K. D., Azari R.,(2011). Patient-Centered Care is Associated with Decreased Health Care Utilization, *The Journal of the American Board of Family Medicine* May, 24 (3) 229-239; DOI: <https://doi.org/10.3122/jabfm.2011.03.100170>
- Bilgin, S., (2019). *Sağlık Hizmeti Finansmanında Katastrofik Sağlık Harcamaları ve Hesaplama Yöntemlerine Yönelik Bir Değerlendirme* (Yüksek Lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Çalışkan, Z., (2009). OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları: Panel Veri Analizi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34, 117-137. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/66609>
- Dixon-Woods, M., Kirk, D., & Agarwal, S., (2005). Vulnerable Groups And Access To Health Care: A Critical Interpretive Review. Report for the National Co-ordinating Centre for NHS Service Delivery and Organisation R & D (NCCSDO).
- Enders, W. (1995). *Applied Econometric Time series*. New York: John Wiles&Sons.

- Erdem, R. ve Pirinçci, E., (2003). Sağlık Hizmetleri Kullanım ve Kullanımı Etkileyen Faktörler, *OMÜ Tıp Dergisi*, 2, 39-46. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/omujecm/issue/20389/215995>
- Fernández-Olano, C. J.D. López-Torres Hidalgo, R. Cerdá-Díaz, M. Requena-Gallego, C. Sánchez-Castaño, L. Urbistondo-Cascales, A. Otero-Puime., (2006). Factors Associated With Health Care Utilization By The Elderly In A Public Health Care System, *Health Policy*, 75,(2), 131-139, ISSN 0168-8510, <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2005.02.005>.
- Field K, S., Cart, S. ve Briggs D. J., (2001). Socio-Economic And Locational Determinants Of Accessibility And Utilization Of Primary Health-Care. *Health and Social Care in the Community*. 9, 294-308.doi: 10.1046/j.0966-0410.2001.00303.x
- Granger, C. W. ve Newbold, P., (1974). Spurious Regressions in Econometrics. *Journal of Econometrics*. 2, 111-120.doi:10.1016/0304-4076(74)90034-7
- Gökkaya, D. ve Erdem, R., (2017). Sağlık Hizmeti Kullanımına Etki Eden Faktörlerin Hastalık Şiddeti Algısıyla Değerlendirilmesi, *Süleyman Demirel Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 149-184. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/518362>
- Gujarati, D. N., (2009). *Basic Econometrics*. New York: Tata McGraw-Hill Education
- Hamilton, J.D., (1994). *Time Series Analysis (2)*. Prentice-Hall Publication.
- Hansen, P. ve King, A., (1996). The Determinants Of Healthcare Expenditure: A Cointegration Approach, *Journal of Health Economics*,15, 127-137.doi:10.1016/0167-6296(95)00017-8
- Hayran, O., (2019). "Koruyucu Hizmetler Sağlık Harcamalarını Azaltabilir mi?", *Journal of BSHR*, 3, 170-175.doi: bshr.640902
- Hazman, G. ve Küçükilan, M., (2012). Sağlık Hizmetlerinde Yatırım Harcamalarının Hastane Hizmetleri ve Hizmet Kalitesine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma, *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,2,138-153.doi:10.30783/nevsosbilen. 994496.
- Hulka, B. S., & Wheat, J. R., (1985). Patterns Of Utilization: The Patient Perspective. *Medical Care*, 23(5), 438-460.
- Işığışık, E., (1994). *Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınevi.
- Işık, A., (2010). Kamu Sağlık Harcamalarının Gelir Elastikiyeti ve Engel Eğrileri, *e-Journal of New World Sciences Academy*. 5, 37-45. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/186806>
- Keating, J. W. (1990). Identifying VAR Model Sunderrational Expectations, *Journal of Monetary Economics*,25, 453-476. Erişim adresi: <https://EconPapers.repec.org/RePEc:eee:moneco:v:25:y:1990:i:3:p:453-476>
- Khanolkar, V.,Khan, S. A. ve Gamba, M., (2016). An Insight On Health Care Expenditure, *Insight on HealthCare*. Erişim adresi:<https://www.usi.edu/media/3654761/Insight-on-HealthCare-1.pdf>
- Kumar, V., Leona, R.P. ve Gasking, J. N., (1995). Aggregate And Disaggre Gate Sector Forecasting Using Consumer Confidence Measures, *International Journal of Forecasting*, 11, 361-377. Erişim adresi: <https://ideas.repec.org/a/eee/intfor/v11y1995i3p361-377.html>

- Ladusingh, L., Pandey, A., (2013) Health Expenditure and Impoverishment in India, 15 (1):15-40. <https://doi.org/10.1177/0972063413486031>
- Lorig, K. R., Ritter, P., Stewart, A. L., Sobel, D. S., Brown, B. W., Bandura, A., Gonzalez, V. M., Laurent, D. D., & Holman, H. R., (2001). Chronic Disease Self-Management Program: 2-Year Health Status and Health Care Utilization Outcomes, *Medical Care*, 39(11), 1217-1223. <http://www.jstor.org/stable/3767514>
- Miller S., (2012). The Effect of the Massachusetts Reform on Health Care Utilization, *INQUIRY: The Journal of Health Care Organization, Provision, and Financing*, 49(4):317-326. doi:10.5034/inquiryjrn1_49.04.0
- Moore, W. E., (1969). *Social Structure And Behavior*. Ingardner Lindzey And Elliot Aronson (eds.), *The Handbook of Social Psychology*. 4 (2). Reading, Massachusetts: Addison-WesleyPp. 283-322.
- Nguyen, T. M. L., Papyrakis, E., & Van Bergeijk, P. A. (2019). Assessing The Price And Output Effects Of Monetary Policy İn Vietnam: evidence from a VAR analysis. *Applied Economics*, 51(44), 4800-4819.
- Öngel, V., Altındağ, E. ve Öngel, G., (2014, Temmuz). *The effect of Health expenditure percapita over health indicators: comparative analysis of MINT and BRIC countries*. International Conference On Eurasian Economies. Erişim adresi: <https://www.avekon.org/proceedings/avekon05.pdf>
- Öztürk, S. ve Uçan, O., (2017). Türkiye’de Sağlık Harcamalarında Artış Nedenleri: Sağlık Harcamalarında Artış-Büyüme İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.22, 139-152. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1001747>
- Pehlivan E., Genç M., Karaoğlu L., Özer A., Güneş G. ve Kurşer M.A., (2001). Malatya’da Sağlık Hizmetlerinin Kullanımı ve Hasta Memnuniyeti. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*.8, 72-78. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/totm/issue/13133/158278>
- Peter S. Hussey, Samuel Wertheimer, Ateev Mehrotra. The Association Between Health Care Quality and Cost: A Systematic Review. *Ann Intern Med*.2013;158:27-34. [Epub 1 January 2013]. doi:10.7326/0003-4819-158-1-201301010-00006
- Rosenstock, I.M. (1966). Why people use Health services. *Health Services Research, I. The Milbank Memorial Fund Quarterly*. 44, 94-127. Erişim adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2690262/>
- Sağlık Bakanlığı. (2006). Türkiye ulusal sağlık hesapları hane halkı sağlık harcamaları 2002-2003, Erişim adresi: <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/USH.pdf>
- Sağlık Hizmeti Kullanım Araştırması. (1992). Erişim adresi: <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/saglikinsangucu.pdf>
- Sayım, F., (2017). Türkiye’de Sağlık Ekonomisi İstatistikleri ve Sağlık Harcamalarının Gelişimi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*.7, 13-30. doi:10.17828/yalovasosbil.372747
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M., (2010). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi* (3). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Schorfheide, F., (2005). Learning and Monetary Policy Shifts. *Review of Economic Dynamics*, 8 (2), 392-419.

- Sims, C. A., (1986). Are Forecasting Model Susable For Policy Analysis? *Quarterly Review*, 10(Win), 2-16.
- Shaikh, B. T., & Hatcher, J., (2005). Health Seeking Behaviour and Health Service Utilization İn Pakistan: Challenging The Policy Makers. *Journal of Public Health*, 27(1), 49-54.
- Stiglitz, Joseph. (1988). *Economics of the Public Sector* (2. bs.). New York: WW.Norton&Company.
- Stock, J. H.,and M. W. Watson. (2001). Vector Auto regressions. *Journal of Economic Perspectives* 15 (4): 101-115
- Şenatalar, B., (2003). Sağlık Ekonomisine Genel Bir Bakış [Özel Sayı]. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*.25, 25-30.
Erişim adresi: <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/484.pdf>
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı. (2018). Erişim adresi: <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/siy2018trpdf.pdf>
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı. (2019). Erişim adresi: <https://sbsgm.saglik.gov.tr/Eklenti/40564/0/saglik-istatistikleri-yilligi-2019pdf.pdf>
- Tarı, R. (2015). *Ekonometri* (11). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Van der Vlegel, M., Spronk, I., Oude Groeniger, J., Toet, H., Panneman, M. J. M., Polinder, S., & Haagsma, J. A., (2021). Health Care Utilization And Health-Related Quality Of Life Of Injury Patients: Comparison Of Educational Groups, *BMC Health Services Research*, 21(1), 988. <https://doi.org/10.1186/s12913-021-06913-3>
- Wojciech, D. ve Derek, F.D., (1992). *New Directions İn Econometric Practice General To Spesific Modelling, Cointegration And Vector Auto Regressions* (3. bs.). London: Edward El- gar Publishing.
- Word Health Organization Health Financing Reports. (2019). Erişim adresi: <https://www.who.int/data/gho/data/themes/topics/health-financing>
- Yalçın, A.Z. ve Çakmak, F., (2016). Türkiye’de Kamu Sağlık Harcamalarının İnsani Gelişim Üzerindeki Etkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 30, 705-723. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/315507>
- Yiğit, L.D., (2012). *Türkiye’de Muayene Katılım Payı Uygulamalarının Sağlık Hizmeti Müracaatlarına Ve Sağlık Harcamalarına Etkisinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=MywmyEn35PMxD4io8M7qQA&no=U0rW2IOaLaI6vAGMBY6okA>

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN HEALTH EXPENDITURES AND
HEALTH SERVICE USAGE LEVEL: THE CASE OF TURKEY FOR THE PERIOD 2002-
2020**

Introduction and Research Purpose: One of the important features of health services is that they have externality. Health services can provide positive externalities both to the individual requesting the service and to the society in which the individual is located. In this respect, the involvement of different segments of the country, including the public, in the health sector is associated with this externality feature of health services (Stiglitz, 1988: 67). The aim of this research is to determine the relationship between health expenditures in the Turkish health system and the level of health service use of the Turkish society. In this study, it has been tried to determine whether the periods in which health expenditures increase or decrease and the increase or decrease in the use of health services show parallelism.

Literature Review: Determining the effectiveness of health expenditures incurred by countries is of serious interest to decision makers in the field of health. Because the extent to which their health expenditures improve the health indicators of the society, increase their health status and positively affect the quality of social life depends on the effectiveness level of these expenditures (Hazman, 2012: 41). When we examined the literature from this perspective, data with different contents were analyzed with different scientific methods and the effectiveness of the health expenditures of the countries was tried to be measured. A common result of the studies conducted is that the efficiency of health expenditures increases with the increase in per capita health expenditures (Sayım, 2017: 22).

Methodology and Findings: In the research, annual data for the 2002-2020 period of Turkey were used by making use of the Statistical Yearbooks of the Ministry of Health. Representing the level of health service use; bed occupancy rate and patient satisfaction score were used. As indicators of health expenditures in econometric analysis; current health expenditures, per capita health expenditures and investment expenditures are discussed. In the study, before moving to the VAR model, the stationarity determination of the variables was made with the traditional unit root test, Augmented Dickey Fuller (ADF). E-Views 10 package program was used in the estimation of the created econometric models and in other analyzes. In 3 different models created on the basis of the Vector Autoregressive Model (VAR), how health service usage level indicators affect different types of health expenditures was examined with Impulse-Response functions and Variance Decomposition analyzes.

The results of the research findings reveal that there is a multidimensional relationship between these two variables with different degrees of influence. With the research, it has been found that the current health expenditures of Türkiye have a positive effect on the bed occupancy rate in health institutions and the expenditures made increase the use of beds by 14%. On the other hand, it was determined that there is a negative relationship between current health expenditures and patient satisfaction in the research. In addition, it has been observed that the bed occupancy rate has a 20% effect on increasing patient satisfaction in health institutions. According to the results of the research; No direct and significant relationship was found between per capita health expenditures and patient satisfaction. In addition, it was found that the patient satisfaction score had a 5% positive effect on the bed occupancy rate. It was determined that the bed occupancy rate had a positive effect of 43% on patient satisfaction. In the context of investment expenditures, a positive 14% relationship was found between patient satisfaction and bed occupancy rate.

Conclusions and Recommendation:

At the end of the study, some evaluations were made by the authors in order to make the country's health systems more effective. Countries cannot increase their level of use of health services by simply increasing their health expenditures. Health decision makers and policy makers should be aware that health expenditures are not the only factor that determines the level of use of health care services. It should not be ignored that the patient has various different factors such as the need for health care, the power of access to health care, the competence of health personnel and the infrastructure of the health institution. In addition, country health administrations to create a more effective health system; The effective use of the referral system, the trained and equipped personnel, the easy access of the health institution, the strong technological infrastructure, the increase in the welfare level of the country, the easier the access to health services, and the level of health service utilization can be brought to the optimum level by system and resource improvements instead of spending more on health.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Prof. Dr. Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Sağlık Harcamaları ile Sağlık Hizmeti Kullanım Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: 2002-2020 Dönemi Türkiye Örneği			
Tarih <i>Date</i>	29.03.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT	%27	Çıkar Çatışması Yoktur.	-
2	Ömer Uğur BULUT	%26	Çıkar Çatışması Yoktur.	-
3	Mehmet ÇİNİBULAK	%24	Çıkar Çatışması Yoktur.	-
4	Mert HOROZ	%23	Çıkar Çatışması Yoktur.	-

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1285640

İŞYERİNDE MİNİMALİZM: "AZ ÇOKTUR" FELSEFESİNİ İŞ DÜNYASINDA UYGULAMAK

Doç. Dr. Elif BİLGİNOĞLU

e-posta: elifb@ada.net.tr

ORCID 0000-0003-1481-0170

ÖZET

Sürdürülebilir yaşamın yeni bir paradigmasını oluşturan minimalizm sadece ihtiyaçlara indirgeme, tekrarları ve israfı ortadan kaldırma ve hayatta saf ve gerçek olanı kucaklama düşüncesini taşıyan bir öğreti değil, aynı zamanda satın alma kararının başlangıcından elden çıkarma davranışının sonuna kadar bir tüketim sürecinin geniş yelpazesini kucaklayan bütünsel bir yaşam tarzıdır. Kişiler, günlerinin önemli bir kısmını işyerlerinde geçirdikleri için, minimalistler değer verdikleri ilkeleri orada da uygulamak isterler. İşin kişiden kişiye ne kadar çeşitlilik gösterebileceği göz önüne alınırsa, işyerinde minimalizmi uygulamanın tek bir yolunun olmadığı söylenebilir. Bu yüzden de işyerinde minimalizme dair farklı araştırmacılarca farklı yollar önerilmektedir. Bu çalışma, son yıllarda tüm dünyayı etkisi altına alan bir akım olan, ancak henüz bilimsel söyleme aktarılmamış olan işyerinde minimalizm konusu üzerine bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Literatürde işyerinde minimalizmin nasıl uygulanacağı konusunda yapılan çalışmaları derleyen ve analiz eden bir çalışma olmaması bu araştırmayı özgün kılan bir nitelik olarak değerlendirilirse, bu çalışmanın literatüre katkısı, bu konuda hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde yayınlarda derinlemesine bir taramayı içeriyor olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: minimalizm, işyerinde minimalizm, örgütlerde minimalizm.

Jel Kodları: D20, D23, M10, M21, D11-

MINIMALISM AT WORK: IMPLEMENTING THE "LESS IS MORE" PHILOSOPHY IN THE WORLD OF WORK

ABSTRACT

Minimalism, which constitutes a new paradigm of sustainable living, is not only a doctrine that carries the idea of reducing to necessities, eliminating repetition and waste, and embracing what is pure and real in life, but also a holistic lifestyle that embraces the wide spectrum of a consumption process from the beginning of the purchase decision to the end of the disposal behavior. Since people spend a significant part of their day at work, the minimalists also want to apply the principles they value there. Given how varied work can be from person to person, there is no single way to implement minimalism in the workplace. Therefore, different ways of implementing minimalism in the workplace have been suggested by different researchers. This study aims to evaluate minimalism in the workplace, a trend that has influenced the whole world in recent years but has not yet been transferred to scientific discourse. Considering the fact that there is no research in the literature that compiles and analyses the studies on how to implement minimalism in the workplace, the present study fills a gap and contributes to the literature by including an in-depth review of both national and international studies on this subject.

Keywords: minimalism, minimalism at work, minimalism in organizations.

Jel Codes: D20, D23, M10, M21, D11.

Geliş Tarihi/Received: 19.04.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 20.09.2023

Yayın Tarihi/Printed Date: 30.12.2023

Kaynak Gösterme: Bilginoğlu, E., (2023). "İşyerinde Minimalizm: "Az Çoktur" Felsefesini İş Dünyasında Uygulamak". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 308-336.

GİRİŞ

"Dünya, her insanın ihtiyaçlarını karşılayabilir; ancak her insanın açgözlülüğünü değil!"
Mahatma Gandhi
"Sahip olduğun şeyler, gün gelir sana sahip olur!"
(Dövüş Kulübü/1999)

Antropoloji, arkeoloji, sanat, tarih, din ve ritüel gibi tüm kültür ve insanlık çalışmalarında merkezi bir özellik, kişiler ve sahip oldukları varlıklar arasındaki karmaşık ilişkidir. Eşyaların neden bu kadar önem taşıdığına ve insanların onlara nasıl anlam yüklediğine dair çok sayıda teori vardır. Bu teoriler, insanların eşyalarıyla olan ilişkilerini yeniden değerlendirerek sahip oldukları şeyleri azaltmaya çalıştıkları ve yeni buldukları seçici standartlara göre değersiz gördükleri şeyleri bağışladıkları ya da attıkları minimalizm akımını keşfetmek için bir temel oluşturmaktadır (Reeve, 2020: 4).

Minimalizm, George Carlin'in *"Satın alınan eşyalarla mutlu olmaya çalışmak vücudun her yerine sandviç bantlayarak açlığı gidermeye çalışmak gibidir."* sözlerinde de vurguladığı gibi (Breininger, 2013) aradıkları mutluluğu, huzuru, sahip olmak istedikleri statüyü, saygınlığı ürünlerde bulduğunu düşünen tüketicilere, tüketim alışkanlıklarının bunları sağlamayacağını aktarmaya çalışmaktadır (Özkan Pir & Derinözlü, 2021: 127).

İster *"minimalizm"*, ister *"tüketimden vazgeçmek"*, *"gönüllü sadelik"* (voluntary simplicity), ya da *"basit yaşam"* olarak adlandırılın; bu akımın özünde kişilerin kendilerini çevreleyen dağınıklığı azaltarak manevi yüklerden kurtulmaları ve yaşam odaklarında gerçekten önemli olana doğru ilerlemeleri yer almaktadır (Brigitte, 2018; Deppe, 2020). Minimalizm, kişinin evini bir gecede boşaltması ya da bağlılık hissettiği eşyalarından kurtulması anlamına gelmemektedir. Minimalist yaşam tarzının özünde, kişinin gerçekten neye ihtiyacı olduğunu kendisi için anlaması yer almaktadır (Bodinek, 2022).

Materyalizm günümüz dünyasında gelişmiş ülkelerde yaygındır ve gelişmekte olan ülkelerin bazı kesimlerinde de kendine yer edinmektedir (Burroughs vd., 2013). Dünyadaki kapitalist düzen sebebiyle devamlı ürün satmayı ve dolayısıyla tüketimi çoşturmayı hedefleyen sektörel faaliyetler bilinçaltımıza sürekli olarak *"Tüketiyorsun, öyleyse varsın."* mesajı verirken (Öztaş, 2020), minimalizmin bugün büyük ölçüde içinde yaşadığımız tüketim dünyasına ve materyalizme karşı bir kavram olduğu düşünülebilir (Mai, 2022). Platon'un *"Önemli olan hayatta en çok şeye sahip olmak değil, en az şeye ihtiyaç duymaktır."* sözlerinde de vurguladığı gibi (Yücel, 2021) minimalistler azla yaşamayı ve yalnızca gerçekten sevdikleri ve ihtiyaç duydukları şeylere sahip olmayı hedeflemektedirler. Sahip olunan eşyaları azaltmak ve bir düzen yaratmak minimalizmin bir parçası olmakla birlikte, bilinçli tüketim ve önemsiz olandan vazgeçmek de minimalist bir yaşam tarzı oluşturmaktadır. Yani sürekli alışveriş yapıp aynı zamanda da düzenli olarak sahip olduklarını eleyerek azaltan bir kişinin minimalist bir şekilde yaşadığı söylenemez. Ekolojik, anti-kapitalist ya da tamamen estetik nedenlerle toplumun tüketim saplantısına direnen minimalistler, mutluluğun tüketim ve eşyalarda değil, günlük yaşamdaki küçük şeylerde bulunabileceği düşüncesiyle temel olana odaklanmakta ve böylece daha fazla sadelik ve daha fazla yaşam sevinci ummaktadırlar (Bodinek, 2022; Brigitte, 2018; Mai, 2022; Nordmann, 2021).

Leonardo da Vinci'nin *"Sadelik en yüksek gelişmişlik düzeyidir."* (Çalışkan, 2020) sözlerinde de vurguladığı gibi sadelik tasarım gibi uygulamalı sanatlarda her zaman takdir edilmiş ve anlaşılmıştır. Ancak modern bilim ve mühendislikte ne yazık ki kaybolmuş, yerini tüm olası vakaları sıralayarak ve ardından her vakayı sırayla ele alarak pratik sorunları ele alan sistematik metodolojiler almıştır (Obendorf, 2009: vii). Minimalizm üzerine ise mimari ve sanattan (Battcock, 1995; Islakoğlu, 2006; Lukito & Handoko, 2018; Stevanovich, 2013) moda (Karg, 2015; Lee, 2019; Vladimirova, 2021), pazarlamaya (Dzurova & Paholkova, 2016) tüketim alışkanlıklarına (Dopierala, 2017) ve reklamcılığa (Margariti vd., 2017) kadar birçok alanda yapılan çalışmalar bulunmaktadır. *"Minimalizm"* kavramı günümüzde her yerde karşımıza çıkıyor olmakla birlikte (D'Silva, 2021), *"işyerinde minimalizm"* kavramı ilgili literatürde detaylı bir şekilde tanımlanmamıştır. Bu durum, kavramın kapsamının genişletilmesi ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Buradan hareketle, araştırmada iki temel amaç belirlenmiştir.

Bunlardan ilki, söz konusu kavramın kapsamının genişletilerek literatürdeki boşluğun giderilmesine katkı sağlamaktır. İkincisi ise, kavramın türü, düzeyi ve yönünün belirlenerek uygulayıcılara öneriler sunulmasıdır.

1. Minimalizm

"Minimalizm", Fransızca "*minimum*" kelimesinden türetilmiş bir kelimedir. Minimumun sözlük anlamı "*bir şey için gerekli olan en az ya da en küçük miktar*" iken, matematikteki ifadesi "*değişken bir niceliğin inebileceği en alt olan (sınır), asgari, minimal*" olarak tanımlanabilmektedir (Ökten, 2018: 307).

"Minimalizm" daha önceleri genellikle sanat ve mimari ile ilgili olarak kullanılırken son yıllarda, giderek artan bir şekilde tüm bir yaşam tarzını tanımlamak için kullanılan bir terim haline gelmiştir (We Are Mobile First, 2018). Modernizmin önde gelen isimlerinden biri olan (Lamberti, 2018) ve "*minimalizmin babası*" (The Arch Insider, 2021) ya da "*minimalizmin kralı*" (About Buildings, 2021) olarak adlandırılan ünlü mimar ve tasarımcı Mies Van der Rohe minimalizmi "*Fakirlik, yoksunluk, eksiklik değildir. Aksine bilinçli bir tercihtir, zor olanı seçmektir, azla çok yapmaktır.*" olarak tanımlamakta ve statükoyu alt üst eden ünlü "*Az çoktur*" ("*Less is more*") sözüyle özetlemektedir (Lamberti, 2018).

Minimalizminin temel önermesini oluşturan "*Az çoktur*" ifadesi (Martin-Woodhead, 2022: 1013) sadece tasarımda kullanılmakla kalmayıp, aynı zamanda başlangıçta 1960'lerde bir sanat akımına atıfta bulunan ve daha sonra müzik, edebiyat, dans, mimari, tasarım ve diğer birçok disipline başarıyla uygulanan "*minimalizm*" terimiyle de yakından bağlantılıdır. Minimalizm her zaman aşırı bir indirgeme durumunu ifade etmektedir ve yapılan çalışmalarda, bu aşırı uçların öğretici oldukları ileri sürülmektedir (Obendorf, 2009: 6).

Pangarkar vd. (2021: 167) minimalizmi "*mutluluğun peşinde, her türlü gerilim ve endişeden uzak, düzenli, sade ve rahat bir yaşam sürmek hedefine ulaşmak için kullanılabilecek bir paradigma ve felsefe*" olarak tanımlarlarken, Millburn ve Nicodemus (2018: 40) "*Hayatın fazlalıklarını elemenin, esas olana odaklanmanın, mutluluğu bulmanın, kendinizi geliştirmenin ve özgürlüğün aracıdır.*" olarak tanımlamaktadırlar. Nelson (2022) ise minimalizm için minimalist bir tanım yaptığını belirtmekte ve minimalizmi "*gereksiz ya da tatmin edici olmayan şeylerin azaltılması*" olarak tanımlamaktadır. Minimal yaşamak, kişinin kendini temel ihtiyaçlarla sınırlaması anlamına gelmektedir. Ancak bunu gerçekleştirmek için kişinin ormanda bir kulübeye taşınmasına gerek yoktur. Herkes hayatına biraz daha minimalizm katabilir (Flatley, 2022).

Matsangou'nun (2017) "*Minimalizm, en çok değer verdiğimiz şeylerden bizi uzaklaştıran her şeyi ortadan kaldırarak değer verdiğimiz şeylerin kasıtlı olarak desteklenmesidir. Lütfen dikkat edin, minimalizm her şeyin miktarını azaltmakla ilgili değildir. Tam tersine, daha önemli uğraşları en üst düzeye çıkarmak için dikkat dağıtıcı unsurları azaltmakla ilgilidir*" sözlerinde de vurguladığı gibi, minimalizm, sadeliğin peşinde koşma, mal ve tüketimden özgürleşme ile karakterize edilen bir yaşam tarzıdır (Patel, 2016).

Babauta (2009) "*Minimalist Bir Yaşam İçin Basit Kılavuz*" (*The Simple Guide to a Minimalist Life*) isimli kitabında minimalizmi beş temel felsefi ilkeyle özetlemekte ve minimalistleri gereksiz şeyleri sahiplenmeyen, gerekli olanı belirleyen, her şeyi değerli kılan, hayatlarını neşeye dolduran ve tekrar tekrar yeniden düzenlemeler yapan kişiler olarak tanımlamaktadır. Ancak kişinin kendisini "*minimalist*" olarak adlandırması için uyması gereken katı bir kod ya da kurallar dizisi yoktur ve minimalizmin anlamı genellikle kişiye özeldir (We Are Mobile First, 2018).

Minimalizm yelpazesi, gereksiz ev eşyalarından kurtulmaktan, tüketim karşıtlığına kadar yayılmaktadır. Klug (2018: 30-31), minimalistlerin benimsedikleri minimal yaşam tarzının yoğunluk derecelerine göre ılımlı minimalistler, güçlü minimalistler ve bütüncül minimalistler olmak üzere üç gruba ayırdıklarını ileri sürmektedir. İlimli minimalistler, herhangi bir ekonomik zorunluluk olmaksızın yaşamın belirli alanlarında (örneğin kendi arabaları olmadan) maddi tüketimlerini azaltmaktadırlar. Hayatlarının diğer alanları (örneğin meslek) minimalist normlardan etkilenmemektedir. İlimli minimalizm, daha yoğun bir minimalist yaşam tarzının başlangıcı olabilir ve muhtemelen güçlü minimalistler grubuna doğru bir gelişime yol açabilir. Bu gruptaki kişiler bilinçli olarak stresli bir kariyerdan vazgeçmekte ve böylece kendilerini örneğin aileleri gibi daha önemli konulara adanmak için gelirlerini gönüllü olarak azaltmaktadırlar. İlimli minimalistlerin maddi tüketimlerini seçici olarak azaltmalarına kıyasla, güçlü minimalistlerin daha düşük geliri, yaşam tarzında kendi seçtikleri, daha yoğun bir küçülmeye yol açmaktadır. Minimalizmi yaşamın tüm alanlarına yayan bütünsel minimalistler grubu ise, kendilerini en kapsamlı şekilde azaltmaya adanmışlardır. Bu, örneğin kendi kendine yeten veya münzevi bir yaşamda kendini göstermektedir. Bütüncül minimalistler genellikle tüketimi reddedenler haline gelmeleri ve tüketimle ilgili tüm kararlara etik ve ahlaki bir perspektiften bakmaları sebebiyle davranışlarında ılımlı minimalistlerden ve güçlü minimalistlerden farklılık göstermektedirler.

Rodriguez (2017: 294) minimalist içgörülerin önemli olduğunu belirtmekte, ancak mevcut haliyle minimalist uygulamaların, tüketim kapitalizminin egemenliğine karşı kolektif bir meydan okumayı temsil etmemekte olduğunu eklemektedir. Henry David Thoreau'nun (2015: 96) "*İnsan vazgeçebileceği şeylerin sayısı oranında zengindir*" sözlerinde de vurguladığı gibi, asıl zenginlik azda gizlidir. Azın kişiye kattıkları, yormadan ve yorulmadan ulaşılabilen farkındalık çok ama çok daha değerlidir (Ndesign, 2022; Taş, 2020: 40). Giderek daha popüler hale gelen bu akıma göre, kişinin hayatına anlam ve değer kattığı düşünülen önemli (potansiyel olarak maddi olmayan) şeyler için fiziksel, zamansal ve/veya zihinsel alan yaratmak amacıyla fiziksel nesnelere azaltılmaktadır (Martin-Woodhead, 2022: 1012). Bu yüzden de minimalizmin kişiyi, kendisini tanımladığı her türlü maddi nesneden ve manevi duygu/düşünceye özgürleştirdiği söylenebilir (Öztaş, 2020).

Daha önce yapılmış olan çalışmalar, minimalizmin savunucularının maddi mülk edinmeyi azaltmak (Lloyd & Pennington, 2020), aşırı tüketimden kaçınmak (Chen vd., 2019) ve doğal çevreyi iyileştirmeyi vurgulamak (Rich vd., 2020) gibi çeşitli amaçlarla minimalist bir yaşam tarzı benimsediklerini göstermiştir. Güdüler, bireyler arasında farklılık gösterse de minimalist yaşam tarzı konusunda egoizm ve biyo-küreselliğe odaklanan ikili bir motivasyon var gibi görünmektedir (Gatersleben, vd., 2019). Minimalistlerin vicdanlılık, disiplin ve temkinlilik özelliklerini taşıması daha muhtemeldir. Çalışkan, güvenilir ve başarı odaklıdır; planlı olmayı severler (Birrane, 2016). Bununla birlikte "*minimalizm*" teriminin günümüzde hemen her şeye uygulanabildiği için minimalizm bolluğunun bunaltıcı olduğuna dair eleştiriler de söz konusudur (Chayka, 2016).

1.1. Minimalizmin Tarihsel Gelişimi

Minimalizm yeni bir kavram değildir. Daha sade bir yaşama değer vermek ve içsel benliğe odaklanmak hem Doğu hem de Batı uygarlıkları olmak üzere insanlığın başlangıcına kadar uzanabilen bir olgudur. Günümüzde, kişileri tüketim bağımlısı haline getiren hızlı ve tempolu şehir yaşamının dinamikleri, bu geleneklerin yeniden canlanmasına neden olmuştur (Ndesign, 2022).

Minimalizm, 1960'larda Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirilen ve kare ve dikdörtgene dayalı basit geometrik şekillerden oluşan sanat eserleri ile temsil edilen aşırı bir soyut sanat biçimidir (Tate, 2023). "Minimalizm" terimi, ilk olarak Richard Wollheim'in 1965 yılında yayınlanan ve minimalist sanatçıların en önemli özelliğinin, eserlerinin minimal sanat içeriğine sahip olması, yani geleneksel olarak Batı sanatını tanımlayan olağan niteliklerden yoksun olması olduğunu öne sürdüğü "Minimal Sanat" (*Minimal Art*) başlıklı makalesinde kullanılmıştır (Chayka, 2020a; Danto, 2003).

Minimalizm felsefesi ve uygulaması yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Antik Stoacılar sadeliği öğütlemişlerdir. Erken dönem Hıristiyan öğretisi, kemer sıkma ve sade yaşamın kişileri Tanrı'ya yaklaştıracığına inanmaktadır ve Zen Budizmi, koyvermek ve boşluk felsefesine dayanmaktadır (Bastian, 2022; Chayka, 2020c). Kişinin hayal gücünü harekete geçirmesi beklenen boş alanlarda kalma alışkanlığı Uzak Doğu geleneklerine kadar uzanmaktadır. Boşluk Çin Taoizm'inde, Budizm'de ve Japon mimarisinde yüzyıllardır var olmaktadır, Batı kültüründe tam aksine dünyevi şeylerin peşinde koşmak ve bunun sonucunda her şeyin fazlalığı hakimdir (Mengqi, 2019; NowyStyl, 2022; Shoji, 2017).

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Creighton Üniversitesi'nde felsefe profesörü olan William Stephens ise minimalist bir yaşam tarzının izlerine yaklaşık 2500 yıl önce rastlandığını ve minimalizm felsefesinin köklerinin, M.Ö. 412 civarında doğmuş olan Diogenes adlı gerçek anlamda sade bir hayat yaşamış olan bir figüre dayanmakta olduğunu, bu yüzden de Diogenes'in tarihin ilk bilinen minimalisti olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Diogenes, sadece en temel ihtiyaçlarla yaşamının önemine inanmış ve bu yüzden de kişisel eşyalar ve sosyal statü de dahil olmak üzere gereksiz gördüğü her şeyi reddetmiştir. Hayatını Atina'nın pazar yerinde herkesin önünde yaşamış, eski bir şarap fıçısında barınmış ve yemek yerken kullandığı kâse görevi gören bir fincan dışında hiçbir şeye sahip olmamıştır. Diogenes, elleriyle su içen bir çocuk gördüğünde, yaşamını sürdürmek için bir kaba bile ihtiyaç olmadığını fark etmiş ve fincanını atmıştır. Hayırseverlerin yardımlarıyla yaşayan Diogenes'e göre makul yaşam, doğaya uygun olarak yaşanan yaşamdır. Toplumun "mal mülk biriktirme ve sosyal statü" değerlerine uymayı reddeden Diogenes'in orijinal bir minimalist olduğu söylenebilir (D'Silva, 2021; Leberecht, 2019; Nithursan, 2020).

İstanbul'un Fatih ilçesinde yer alan ve Osmanlı döneminden kalma tarihî bir ibadethane olan "Sanki Yedim Camii" de minimalizm akımına ülkemizden eski bir örnek oluşturmaktadır. 17. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen bu camiinin Keçeci Hayreddin ya da Adanalı Şakir Efendi tarafından yaptırıldığı ve bu kişinin canı bir şey çektikçe yemeyip "Sanki yedim" diyerek parasını biriktirdiği, bu şekilde yaptırdığı camiye de bu ismi verdiği rivayet edilmektedir. Sanki Yedim Camii, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki Fatih yangınında harap olmuş, 1959-1960 yıllarında halkın yardımıyla, aslından farklı biçimde yeniden yaptırılmıştır. Günümüzde hala hizmet vermeye devam eden cami orijinalliğini tamamen kaybetmiş olmasına rağmen ismiyle İstanbul hayatında ilginç bir yer edinmiştir (Bahar, 2018; Belge, 2018; Güran, 2007: 223).

Daha sonraki yıllarda minimalizm, kültürel sanatlar akımından reklam, moda ve tasarım yoluyla daha geniş bir şekilde tüketim kültürüne nüfuz etmiş (Wilson & Bellezza, 2022: 797) ve kökleri Japon Zen'ine ve Yunan felsefesine dayanan bu öğreti; bir sanat akımına, mimari ilkeye ve son zamanlarda da internete hâkim olan popüler bir yaşam tarzı akımına dönüşmüştür (Barkett, 2020).

Marie Kondo'nun "Hayattan Keyif Almak İçin: At, Kurtul, Ferahla: Japon Toplama ve Düzenleme Sanatı" (*The Life-Changing Magic of Tidying Up: The Japanese Art of Decluttering and Organizing*)

adlı kitabı minimalizmi Amerika Birleşik Devletleri'nde ana akım haline getirmiş ve minimalizm aslında yepyeni bir kavram olmamasına rağmen, akım hızla medyayı ve haneleri fethetmiştir (Zukunftsinstitut, 2020). Minimalizmin sadece kişinin evini düzenlemesi için olmadığını, hayatın her alanına uygulayabilecek bir ilke olduğunu vurgulayan Fumio Sasaki (2017) *"Güle Güle Eşyalar: Yeni Japon Minimalizmi"* (Goodbye, Things: The New Japanese Minimalism) adlı çok satan kitabında yaşam tarzının maksimalistten minimaliste dönüşümünü anlatmakta ve minimalizme yaklaşımının toplama sanatına odaklanan bir organizasyon uzmanı olan Marie Kondo'nun duruşundan farklı olduğunu vurgulamaktadır (Kim, 2017).

Kökleri bu denli eskiye dayanan bu akım son zamanlarda sadece medyanın artan ilgisinin odak noktası haline gelmekle kalmamış (Boutroy, 2021: 357), aynı zamanda da dünya genelinde (Jackson, 2022), özellikle de Y kuşağı arasında popülerlik kazanmıştır. Yapılan araştırmaların sonuçları Y Kuşağı'nın %78'inin minimalizme yönelik bir tüketim tercihi gösterdiklerini, buna karşılık Bebek Patlaması Kuşağı'nda bu oranın %59 olduğunu ortaya koymaktadır (Weinswig, 2016).

Günümüzde minimalizm hayatın pek çok alanında, sadece bir yaşam tarzı olarak değil, aynı zamanda tasarım olarak da yer almaktadır. Örneğin; tasarım konsepti dekoratif unsurların en aza indirilmesine dayanan Apple ürünleri minimalist bir tasarıma sahiptirler. Apple minimalizmi iPhone, iPad ve diğer cihazlarının tasarımında uygulamıştır. Apple, süslü ve net bir duruş yerine basit ve modern bir duruşu vurgulamış ve minimalizm sayesinde Apple cihazları farklılaşmış ve yeni bir ürün pazarı yaratmıştır (Greene, 2010; Kim, 2015: 82). Google'ın arama işlevi de tasarım olarak minimalisttir. Google, web sitesindeki çok basit ve dingin görünümü sağlayan beyaz alanları kullanarak minimalizmi uygulamıştır. Yalnızca marka adı ve arama çubuğundan oluşan bu web sitesinde hiçbir dağınıklık olmaması, kullanıcıların gözlerini ve zihinlerini yormamaktadır (Coles & Cotter, 2009: 7; Dalton, 2018: 395; Kim, 2016).

1.2. Minimalizm Yöntemleri

1970'lerde John Lennon, tamamen beyaz ve boş bir odada şarkı söylerken dünyaya *"Hiçbir şeye sahip olmadığınızı hayal edin"* (*"Imagine no possessions"*) çağrısında bulunmuştur (Wilson & Bellezza, 2022: 796). Steve Jobs ve Mark Zuckerberg, kendilerini iyi hissettiren tek tip bir kıyafet giyerek, minimalizmin modanın arz fazlası zamanlarında nasıl işe yarayabileceğinin birer örneğini yaşayarak örneklediler. İki medya devinin kamuoyu önüne çıkarken hep sergiledikleri tek tip giyim tarzı, onlara öykünen postmodern minimalistler tarafından bir moda kılavuzu olarak minnetle benimsendi (Baer, 2015; Bloem, 2018). Amerika Birleşik Devletleri eski Başkanı Obama da kişinin bir başkan olarak hayatını yönetmesinin, ne giyeceğine karar vermek gibi dünyanın dört bir yanındaki insanların endişelendiği sıradan, sinir bozucu kararları bir kenara bırakmayı gerektirdiğinin altını çizerek şu açıklamayı yapmıştır: *"Kararları azaltmaya çalışıyorum. Ne yediğime ya da ne giydiğime karar vermek istemiyorum. Çünkü vermem gereken çok fazla karar var."* (Lewis, 2012).

Meissner (2019: 187) minimalist yaşam tarzına dair tüm anlatıların ortak özelliğinin sözde *"çok fazla şeyin olduğu bir dünya"*dan yakınlık, sadelik ve aylıklık etiğini savunarak ve tam zamanlı çalışma ve meşguliyetten vazgeçerek tüketim ve/veya emek verimliliğini en üst düzeye çıkarma yönündeki yerleşik idealleri dolaylı olarak reddetmeleri yanı sıra gündelik tüketimi ve meşguliyeti azaltmak için belirli teknikler öneriyor olmaları olduğunu ileri sürmektedir.

Minimalizm sadece kişinin gardırobundaki parçaları eleyerek azaltması değildir. Minimalizm akımı, sahip olunan her tür eşyanın genel olarak azaltılmasını hedeflemektedir. Gereksiz eşyalar

bağışlanmakta ya da başka bir şekilde elden çıkarılmaktadır. Minimalist bir yaşam tarzı deneyimlemek isteyenlerin yaşam alanını küçültme eğilimlerinin daha da ileri gitmesi sonucu ortaya çıkan "Tiny House" (küçük ev) akımı bunun bir örneğini oluşturmaktadır.¹ Daha önceleri mobil evlerde yaşamak yoksulluğun bir göstergesiyken, Tiny House fikri bireylerin artık, Amerikan "Büyük daha iyidir" mantığına karşı bir itiraz olarak sahip oldukları eşyalarının sayısını azaltarak, daha bilinçli tüketiciler haline gelerek ve çevresel etkilerini azaltarak daha iyi bir yaşam arayışına girmeleri olarak görülmekte ve zekanın bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Şehirlerde yükselen kira tutarları ve ev fiyatları, kişilerin artan mobil kalma arzusu ve doğada inzivaya çekilme fikri de akımı bu denli ilginç kılan sebeplerden bazılarıdır (Harris, 2018; Mangold & Zschau, 2019; Uplifers, 2022; Shearer & Burton, 2021). Ikea gibi büyük şirketler bile artık küçük evlere dair kendi versiyonlarını tasarlamakta ve yerleşik tedarikçilerle birlikte çalışmaktadırlar. Ikea, yıllardır minimalist bir şekilde döşenmiş farklı metrekarelerde (22, 35 ve 55 m²) üç ev ile minimalist çözümler sunmaktadır (Chang, 2022).

1.3. Gelişmeleri Kaçırma Korkusundansa, Gelişmeleri Kaçırmanın Keyfini Yaşamak

Günümüzde kişilerin modern bir korkusu olarak anılan "gelişmeleri kaçırma korkusu" (Fear of Missing Out – FoMO) "kişilerin yoksun oldukları ödüllendirici deneyimleri başkalarının yaşıyor olabileceğine dair yaygın endişe" olarak tanımlanmaktadır. Sosyal medya burada bahsi geçen "başkalarının ne yaptığıyla sürekli bağlantıda kalma arzusu"nu hafifletmek için ideal bir ortam oluşturabileceğinden (Przybylski vd., 2013: 1841), gelişmeleri kaçırma korkusunun son zamanlarda sorunlu sosyal medya kullanımına neden olan yeni bir bağımlılık türüne karşılık geldiği söylenebilir (Casale vd., 2023: 22848). Ancak bazen kişilerin akıl sağlıklarını koruyabilmeleri için bir şeyleri kaçırmaları gerekmektedir. "Gelişmeleri kaçırmanın keyfi" (Joy of Missing Out – JoMO) gereksiz şeylere para ve zaman harcamış olmaktan dolayı pişmanlık duymak yerine, uzun vadede gerçek mutluluğun ne yapmak istediğini keşfederek yeni akımlara ve heveslere yenik düşmemeye karşılık gelmekte (Dar, 2020) ve hayata bakışta daha minimalist bir yaklaşım benimsemeyi ifade etmektedir (Rizzo, 2019). Kişilerin kazandıklarına değil, kaçırmamayı umdukları ve kaybettiklerine odaklanmaları büyük resmi gözden kaçırmalarına yol açmaktadır. Minimalizmi uygulayarak daha az eşyaya sahip olma önceliğini belirleyen kişilerin zamanlarını, paralarını ve fiziksel alanlarını korumayı tercih ettikleri söylenebilir (Boden, 2021; Hübner, 2020). Bu yüzden de gelişmeleri kaçırmanın keyfinin gelişmeleri kaçırma korkusunun yerini alması önerilmektedir (Marco, 2019).

1.4. Minimalist Yaşam Tarzının Avantajları

Minimalist yaşam tarzı, maddi varlıklara daha az odaklanan düşük tüketimli bir yaşam tarzını (Pangarkar vd., 2021) yani temel ihtiyaçlara yer açmak için bilinçli bir şekilde feragat etmeyi ifade etmektedir (Jakob, 2022). Böyle bir yaşam tarzını benimseyen kişiler harcamalarını bilinçli olarak sınırladıkları ve çevresel refaha değer verdikleri için, minimalist yaşam tarzı genellikle ihtiyaç ve fayda odaklı tüketim ile nitelendirilmekte (Chowdhury, 2018; Kang vd., 2021) ve tüketim düşkünlüğü ve materyalizme karşı bir tür muhalif hareketi temsil etmektedir. Minimalist bir yaşam, birçok kişinin farkında olarak ya da olmayarak muzdarip olduğu maddi külfete karşı bir çözüm olabilir. Çünkü az sayıda varlığa sahip olan kişiler daha az şeyle ilgilenmek zorunda kalacak ve buna karşılık daha fazla alan, zaman ve paraya sahip olacaklardır (Jakob, 2022).

¹ "Küçük ev" (Small house) terimi 37-93 m² arası büyüklüğe sahip olan evleri tanımlamakta kullanılmaktayken, "küçük ev" (Tiny House) 37 m²'den küçük olan evleri tanımlamaktadır (Mangold & Zschau, 2019).

Çağdaş minimalist hareket büyük ölçüde çevresel sürdürülebilirlik söylemlerinden doğmuştur (Sandlin & Wallin, 2022). Bireylerin yaşam tarzlarında giderek yaygınlaşan minimalizm ve bunun sürdürülebilirlik üzerindeki geniş etkisi, sadece bir çok gazeteci ve blog yazarı tarafından varsayım olarak ifade edilmiş olmakla kalmamaktadır. Yapılan araştırmaların sonuçları da minimalizmin satın alma kararının başlangıcından başlayarak elden çıkarma davranışının sonuna kadar devam eden tüketim sürecinin tamamını kapsayan bütünsel bir yaşam tarzı olduğunu ve sürdürülebilir yaşamın yeni bir paradigmasını oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Kang vd., 2021). Bu yüzden de minimalist olmanın belki de en asil nedeninin, yaşam tarzının doğasında var olan sürdürülebilirlik olduğu ileri sürülmektedir (Gold, 2022).

Minimalizm, yaşam alanı kadar hayat tarzının da köklü bir şekilde yenilenmesi anlamına gelmektedir (Jay, 2010). Birçok minimalist için daha sade bir yaşam tarzı aynı zamanda daha bilinçli ve et içermeyen besinlerin tüketilmesini içeren bir beslenme, sosyal alanda katılım ve örneğin enerji tasarrufu yaparak, atıkları azaltarak ya da ikinci el ürünler satan dükkanlardan alışveriş yaparak kendi ekolojik ayak izini azaltma çabasını da içermektedir (Deppe, 2020). Materyalizme ve kitlesel tüketimciliğe dayalı bir tüketim kültürünün hâkimiyeti, çevreye aşırı büyük bir zarar vermiştir. Oysa daha az şey satın almak, daha az israf etmeye neden olacaktır (Bradshaw, 2019; Kim, 2017: 12). Küresel ısınma, asit yağmurları, ozon tabakasındaki deliklerin genişlemesi gibi çeşitli çevre sorunları, her geçen yıl daha ciddi bir hal almakta ve doğal kaynakların tükenmesi giderek daha büyük bir endişe konusu olmaktadır. Bu durum, kişilerin rahat bir yaşam yaşayabilmek konusunda doymak bilmez arzularından ve dolayısıyla aşırı tüketimden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, gönüllü olarak benimsenen sade bir yaşamın, aynı zamanda gelecekte hayatta kalmak için de gerekli olduğu söylenebilir (Iwata, 2006: 557).

1.5. Minimalist Yaşam Tarzının Dezavantajları

Minimalizmin sahip olduğu pek çok avantaj yanı sıra, uygulanmasını zorlaştırabilecek bazı dezavantajları da söz konusudur. Minimalizmin uygulanması, özellikle başlangıçta, büyük bir değişim gerektirmektedir ve bu büyük değişim de çok çaba gerektirmektedir. Kişi sahip olduğu çok sayıda eşyayı tek tek elden geçirerek, onları alıkoymak ya da ayıklayıp atmak konusunda karar vermeli ve ardından, gereksiz bulduğu şeyleri satmak ya da elden çıkarmakla ilgilenmelidir (Gold, 2022; Mai, 2022).

Minimalizm aynı zamanda tekrar tekrar "Hayır" diyebilme disiplini gerektirmektedir. Yeni bir şey satın almak konusunda uygun fiyatlı bir teklif, piyasaya yeni çıkmış bir ürün, kişinin çalıştığı kurum tarafından verilen bir ikramiye gibi birçok neden varken, buna karşı koyabilmek hem çok yorucudur hem de herkes için uygun değildir (Connor, 2018; Mai, 2022). Bununla birlikte minimalizm özellikle çocuklu aileler için zordur. Çocuklar için birçok şeye ihtiyaç vardır ve çocuklu bir hayatta düzeni sağlamak da zordur (Brzezinski, 2022; Chayka, 2020b; Tran, 2019). Minimalist bir yaşamın herkes tarafından anlaşılabilir olmaması da bir başka dezavantajı oluşturmaktadır. Kişilerin minimalizmi benimsememiş olmaları, arkadaşları ve aileleri tarafından yanlış anlaşılmasına ve kendilerini dışlanmış ve izole edilmiş hissetmelerine yol açabilmektedir. Bununla birlikte bazı kişiler minimalizmi sade ve modern bulurken, bazı kişiler yaşam alanlarında minimalist bir tarzı rahatsız edici ve soğuk bulmaktadırlar (Mai, 2022). Minimalizmin bir diğer dezavantajı da, aşırıya kaçıldığında zorlayıcı bir davranışa dönüşebilmesidir. Bazı kişiler minimalizmi uygulamak adına gittikçe daha az şeye sahip olmak isterken bunu en uç noktaya taşımakta ve başkalarını kendi yaşam tarzları konusunda ikna etmeye çalışmaktadırlar (Booth, 2012; Mai, 2022).

Chayka (2016) minimalizme dair bir eleştiri niteliğinde olan *"Minimalizmin Baskıcı Gerçeği"* (*The Oppressive Gospel of 'Minimalism'*) başlıklı makalesinde minimalizmin kapitalist aşırı düşkünlük duygusu için her derde deva bir ilaç sunduğunu ve yeni minimalist yaşam tarzının aslında yeni tüketim biçimlerini, daha azın gerçek bir aşırılığını mümkün kılmakla sonuçlanıyor gibi göründüğünü belirtmekte ve bunun aslında hiç de minimal olmadığını ileri sürmektedir.

1.6. Minimalizm Üzerine Yapılmış Olan Çalışmalar

Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalar, minimalizm akımına ilgi duyan kişileri daha yeni yeni incelemeye başlamışlardır (Kang vd., 2021; Lloyd & Pennington, 2020). Her ne kadar minimalist akımın popülaritesine paralel olarak, bu akımı kavramsallaştıran ve analiz eden çalışmalar artmaktaysa da minimalizmle ilgili yapılan çalışmalar, özellikle de yapılan ampirik çalışmaların sayısı düşünüldüğünde oldukça sınırlıdır (Martin-Woodhead, 2022: 1015).

Wilson ve Bellezza (2022) geliştirdikleri oniki maddelik *"Tüketici Minimalizm Ölçeği"*'nin geçerlilik ve güvenilirliğini yaptıkları çalışmalarında tüketici minimalizmi ile daha kaliteli, ancak daha pahalı malları daha düşük kaliteli, daha ucuz mallara tercih etme olasılığı arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadırlar.

Lloyd ve Pennington'un (2020) yaptıkları araştırmanın sonuçları minimalist bir yaşam tarzı benimsemenin özerklik, yetkinlik, zihinsel alan, farkındalık ve olumlu duygular gibi iyi oluş faydaları sağladığını ortaya koymaktadır. Martin-Woodhead (2022) tarafından yapılan bir başka çalışmanın sonuçları ise minimalist bir yaşam tarzını benimsemenin sebeplerinin daha fazla fiziksel, zamansal ve zihinsel alana sahip olmanın kişisel faydaları olduğunu ortaya koymaktadır. Muslu ve Aktı (2022) tarafından yapılan araştırmanın sonuçları minimalist bir hayat tarzını benimseyenlerin bu düşünme türünün zihin dünyalarında olumlu etki yaptığını, kendilerini pek çok konuda özgürleştirdiğini, ruhsal dinginlik kazandırdığını, stresi azalttığını, mütevazı bir yaklaşım geliştirmelerine katkı sağladığını belirttiklerini ortaya koymaktaykeni benzer şekilde Kang vd.'nin (2021) yaptıkları çalışmanın sonuçları minimalizmin, olumlu duygularla ilişkili olduğu, olumsuz duygularla ise negatif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymakta ve minimalizmin duygusal esenliğe olan faydasını teyit etmektedir. Matte vd.'nin (2021) yaptıkları araştırmanın sonuçları minimalizmin örneklem bağlamında deneyimsel tüketimi etkilediğini ancak mutluluğu etkilemediğini ortaya koymaktayken, Brager (2020) tarafından yapılan araştırmanın sonuçları minimalist bir işyerindeki detay ve aksesuar miktarının, kişilerin yaratıcılıklarını etkilediğini ortaya koymaktadır.

1.7. İşyerinde Minimalizm

Kişiler günün önemli bir kısmını işyerlerinde geçirdikleri için, değer verdikleri minimalist ilkeleri orada da uygulamak isterler (Wilson, 2013: 30). Johnston (2022: 3) *"İşletme Sahipleri için Minimalizm: Girişimciliğin Kaotik Dünyasında Huzuru Bulmak"* (*Minimalism for Business Owners: Finding Peace in the Chaotic World of Entrepreneurship*) isimli kitabına minimalizme dair şu dileklerle başlamaktadır: *"Tanrım, hayatlarımızın çılgınca olduğunu biliyorsun. Bu dünya tam bir karmaşa ve biz de bu karmaşanın ortasında işlerimizi yürütmek için elimizden geleni yapıyoruz. Tam her şeyin kontrolümüz altında olduğunu düşündüğümüz anda, yanıldığımızı fark ediyoruz. Bazen boğuluyormuşuz gibi hissediyoruz. Tanrım, bu kitabı okuyan ve bu duayı okuyan herkes için, senin huzurunun onları kuşatması için dua ediyorum. İş sahibi olmanın kaotik dünyasında yollarını bulurken rehberlik için sana bakmaları için dua ediyorum. Bu kitabın onlar için faydalı olması için dua ediyorum. Yaşamlarına ve işlerine sadeliği geri getirmelerine bir şekilde yardımcı olabilmem için dua ediyorum. Amin."*

Geleneksel görüşe göre, iş dünyasındaki liderler, işyerlerinin kendi kurumlarının başarısı ve refahı hakkında önemli göstergeler olduğu ve paydaşlarının bu geleneksel statü ve güç ifadelerini görmek istedikleri ve beklemediklerine dair bir önyargıya sahiptirler (Bradley & Hood, 2003: 69; Zalesny & Farace, 1987). Liderler, kişilerin gelişebilecekleri bir ortam yaratmaktan sorumludurlar. Bir alanda hem retorik hem de gerçek anlamda ne kadar az "*dağınıklık*" söz konusu olursa, orada çalışan kişilerin odaklanabilmeleri o denli kolay ve başarılı olma şansları o kadar fazla olacaktır. Her ne kadar birçok lider sahip oldukları alanın genişliğiyle orantılı bir şekilde güç sahibi olacaklarına inansalar da (Bratkovic, 2010: 38), aslında çalışanlarının mutluluğu, tatmini ve özgürlüğü bulmasını isteyen ilk kişiler olarak onların minimalizm konusunda örnek olmaları gerekmektedir (Wesson, 2021). Bu yüzden, ekonomist Nico Paech'in "*Egemen olan çok şeye sahip olan değil, az şeye ihtiyaç duyar.*" (Mentasti, 2021) sözlerinde de vurguladığı gibi modern ofis akımı tamamen "*az çoktur*" anlayışıyla sık, stil sahibi ve çağdaş bir tasarım yaratarak ofislere minimal bir görünüm kazandırmaktadır. Modern ofisler genellikle açık renk bir dekora, geniş alanlara ve minimal mobilyalara sahiptirler (Grosvenor House, 2022; Marjanovic' vd., 2005: 27; Tomar, 2016).

Minimalizm uzun zamandan beri işyerlerine de girmiş durumdadır. Ancak, bu sadece işyeri dekorasyonu ya da çalışma masasındaki fazlalıkların azaltılması ile ilgili değildir (Mai, 2022). İş bağlamında minimalizm, "*hayata huzur, anlam ve neşe getirecek şekilde çalışmak*" olarak tanımlanmaktadır (Grimard, 2019: 2). Yeni ve farklı öncelikler belirlemek anlamına gelmekte ve nicelik yerine nitelik, işte daha fazla anlam bulmak, hızlı bir terfi ya da maaş artışı yerine bir yaşam kariyeri gibi temel şeyleri ön plana almaktadır (Mai, 2022).

Minimalist bir iş hayatı belirli bir şekilde tanımlanamaz. Basit bir işte çalışıyor olmak, daha çok, kişinin iş hayatında sahip olduğu düşünce yapısıyla ilgili olduğu için, minimalistler sınırlarına saygılı işyerlerinde esnek işlerde çalışmaktadırlar (Mitchell, 2022). İşyerinde daha fazla minimalizm ile kanaatkârlık yoluyla daha fazla alan, daha fazla hareket alanı, daha fazla özgürlük kazanma ve tüm bunların sonucunda daha fazla mutluluk hedeflenmektedir. Bu durumda minimalizm yaşam hedeflerinde yeni bir odaklanmayı beraberinde getirmekte ve daha az sorumluluk, daha az gelir, ama aynı zamanda daha az fazla mesai ve daha az stresle sonuçlanmaktadır. İş paylaşımı (*jobsharing*) ya da ücretli izin (*sabbaticals*) gibi kavramlar da aynı şekilde minimalizm düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Mai, 2022). Bu yüzden de daha az ama daha iyiye odaklanmak ve profesyonel bir minimalist olmanın, tüm çalışanların ulaşmak istediği yeni iş düzeninin kurallarından biri olabileceği ileri sürülmektedir (Lovett, 2022; Small, 2018).

İşin kişiden kişiye ne kadar çeşitlilik gösterebileceği göz önüne alınırsa, işyerinde minimalizmi uygulamanın tek bir yolunun olmadığı söylenebilir. Bu yüzden de bu konuda farklı araştırmacılarca farklı yollar önerilmektedir.

Khokhar (2021) minimalizmin, ekran karşısında geçirilen sürenin kısaltılmasından kişiye özel bir yapılacaklar listesi oluşturmaya kadar geniş bir yelpazede yorumlanabileceğini ve amacının kişinin önceliklerinin desteklenmesi olduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşım; hız, ortaya koyulan iş miktarı ve sonsuz verimliliğin öncelikli olduğu günümüz işyerlerinde gerçekçi görünmeyebilir. Ancak şüphesiz çalışanların daha verimli olmalarına, daha az bunalmalarına ve iş hayatlarını basitleştirmelerine yardımcı olacaktır.

Bradley ve Hood (2003: 69) işyerinde minimalizmi uygulamanın dört altın kuralının hareket kabiliyetinin sağlanması için eşyaların sistematik olarak ve sık sık düzenlenerek tasfiye edilmesi, ufak da olsa bir ses getirmesi amacıyla meşguliyet olsun diye tasarım yapılması ve talebin

değişkenliğine rağmen, alanın yerel olarak yönetilebilir birim büyüklüklerine bölünmesi, ısmarlama, sabit donanım harcamalarının azaltılması ve çok yönlü, kullanıcı dostu, standartlaştırılmış, yeri değiştirilebilen küçük bir bileşen yelpazesi sağlanması, kullanıcı seçimini ve örgütsel öğrenmeyi desteklemek için değişen çalışma uygulamalarının yanı sıra alan ve teknoloji kullanımının sistematik olarak değerlendirilmesi olduğunu ileri sürmektedirler.

Wilson (2013) kişinin çalışma alanını, işini yapmasında asgari gereklilik olarak sayılmayan dağınıklıklardan arındırması gerektiğini, belgelerin dağınıklığa katkıda bulunduğu göz önüne alınarak kâğıt kullanımının mümkün olduğunca azaltılmasının hedeflenmesini ve takvimler, yapılacaklar listeleri, finansal tablolar gibi birçok kaydın bilgisayarda tutulabileceğini ve raporların kâğıt kopyalar olarak dağıtılmak yerine, bilgisayar üzerinden paylaşılan bir sürüçüye yüklenmelerini önermektedir. Araştırmacı, minimalist bir kişinin her bir iş gününe çok uzun bir yapılacaklar listesi ve plansızlıkla değil, görevleri planlamakla başlaması gerektiğini ve her haftaya en yüksek öncelikli hedeflerini, o hafta gerçekleştirmesi gereken hedeflerini ve kendine karşı dürüst davranarak gerçekleştirme olasılığının olmadığı hedeflerini sıralayarak başlaması gerektiğini belirtmektedir.

Todd (2022) minimalizmin nihai amacının kişilerin işlerini kolaylaştırmak olduğunu belirtmekte ve minimalizm ve verimlilik arasında az bilinen ama kesin bir bağlantı olduğunu ileri sürmektedir. İşyerinde minimalizmi "*bir görevi mümkün olduğunca basit bir şekilde yerine getirmek*" olarak tanımlamakta ve bunun e-postalarınızla verimli bir şekilde ilgilenmenin bir yolunu bulmayı ya da önemli işlere daha önemsiz görevlere göre nasıl öncelik verileceğini öğrenmeyi içerebileceğini ve hatta elinizdeki bir göreve tamamıyla odaklanma becerisi geliştirmek anlamına da gelebileceğini eklemektedir. Kişilerin görevlerini mümkün olduğunca basit hale getirmenin yollarını buldukları zaman iş yüklerini hafifleteceklerini ve basitleştirdikleri her görevle, önemli ölçüde zaman tasarrufu sağlayabileceklerini ileri sürmektedir.

Minimalist kariyerlere ulaşmanın ve minimalist potansiyele sahip bir kariyer içinde minimalist fırsatlar yaratmanın zorluğunu vurgulayan Suhardy (2021), bunun getirisinin rüya gibi bir iş olduğunu ileri sürmektedir. Kişilerin istedikleri saatte, istedikleri zaman çalışarak kısa sürede çok para kazanacaklarını belirtmekte ve metin yazarlığı, satış temsilciliği, kişisel finans danışmanlığı ve serbest çalışılmak şartıyla avukatlık, diş hekimliği, web geliştiriciliği ya da aktüerya danışmanlığını minimalist kariyerlere örnek olarak vermektedir.

Jarvis (2017) mininimalizmin körü körüne bir tasfiye değil, bir düşünce yapısı olduğunu ileri sürmektedir. Minimalist bir iş yürütmenin, küçük olmak için küçük kalmak anlamına gelmediğini, küçük olmak mantıklı olduğunda küçük kalmak ve yalnızca kişinin kurumuna ve müşterilerine değer sağladığı alanlarda büyümek anlamına gelmekte olduğunu eklemektedir. Büyüme doğası gereği kötü değildir, ancak bir bedeli vardır. Ve minimalist bir iş yürütmek kârdan çok özgürlük yaratmakla ilgilidir. Bu bedeli ödemek bazen mantıklyken, bazen de kişi elindekiyle yetinmelidir.

Egger (2022) araştırmalara göre günde en fazla 4 saat konsantre olmuş bir şekilde çalışmasının mümkün olduğunu, bu yüzden de bilinçli şekilde verilecek molalar ve iyi bir uykunun önemli olduğunu belirtmektedir. Araştırmacı, minimalist bir şekilde çalışmak isteyenlere, daha kısa sürelerde çalışarak, aralarda molalar vermeyi önermekte ve çalışanların koşuşturma kültürüne kapılmak yerine, çalışırken hayatın tadını çıkarmayı tercih etmeleri gerektiğini belirtmektedir.

Jacobsen (2017: 62-71) işyerinde minimalizmin yolunun, minimalist işyeri dekorasyonundan, zaman israfını ortadan kaldırmak ve zamanı daha verimli yönetmek için zaman yönetimi

yapmaktan, yapılacaklar listeleri ile her bir iş gününü basitleştirmekten, günlük ofis yaşamında zamandan çalan her şeyi adım adım ortadan kaldırmak ve zamanı verimli kullanmaktan geçtiğini ileri sürmektedir.

Van Wijk (2021) her iş gününe bir yapılacaklar listesi hazırlayarak başlamayı ve gün içinde kesinlikle bitirilmesi gereken maddelerin işaretlenerek, gün içinde yapılabilmesi mümkün olmayan maddelerin silinmesini, çalışma alanında dikkat dağıtan şeylerin görmezden gelinmeye çalışılmasını, karmaşık görevlerin parçalara ayrılarak kişiye daha az zaman ve enerjiye mal olacak şekilde küçük işlere dönüştürülmesini, çalışma masası üzerinde dikkati dağıtan şeylerin kaldırılmasını ve özellikle ev ofislerinde görünürde çok fazla eşya olmamasına çalışılmasını, zihni dinlendirmek için zaman yaratılması ve aynı zamanda içe odaklanma ve düşünme alanı için yalnız kalarak çalışmak için de bolca zaman ayrılmasını ve son olarak da çalışma sırasında aralarda küçük molalar verilmesini önermektedir.

Nelson (2022) işyerinde minimalizme başlamanın yollarının kişilerin sınırlar belirleyerek ve gerektiğinde "hayır" diyebilerek stratejik ve amaçlı sınırlarla, kariyer önceliklerine odaklanabilmeleri, sorumluluklarını paylaşarak güçlendirebilecekleri, daha iyi bir iş yapmak için motive olabilecekleri ve profesyonel olarak büyüyecekleri için iş yüklerini düzene koymaları, bilişim teknolojileri sistemlerinin ve iş gereksinimlerinin parametreleri dahilinde çalışarak, ihtiyaçları olan öğeleri dosyalayarak ve ihtiyaç duymadıklarını atarak dağınıklığı azaltmaları, ev ve işte faaliyetler ve sorumluluklar arasında net geçişlerin kişinin çeşitli rolleri arasında daha net çizgiler çizmeye yardımcı olabilecekleri ve böylece kişiler zamanları, enerjileri ve alanları hakkında daha bilinçli kararlar verebilecekleri için geçişler için zaman yaratmaları ve yaptıkları şeylerin nedenini ya da yapıma şeklini sorgulayarak bunların bazılarını işlerinden ya da mesailerden çıkarmaları olduğunu ileri sürmektedir.

Kurumların çevrenin korunmasında hayati bir rol oynadıklarını belirten Ali (2021) kurumlarca benimsenen minimalist iş stratejilerinin sürdürülebilirliği sağlayabileceklerini ileri sürmektedir. Quacken (2021) ise kurumların, beyan ettikleri sürdürülebilirlik politikaları aracılığıyla dünyanın geleceğini tehdit eden çevresel sorunlara karşı duyarlı olduklarını bir anlamda taahhüt ettiklerini, mümkün olduğunca iklimle duyarlı bir şekilde faaliyet gösteren kurumların müşteri tarafından rakiplerinden daha fazla itibar gördüklerini belirtmektedir. Bir kurumun, ne kadar az eşyaya sahip olursa o denli etkili olacağı düşünülürse, minimalizm burada başarının anahtarını oluşturmaktadır.

Minimalizm akımı, kişinin hayatını sadeleştirirse kariyerini de sadeleştirebileceğini ve diğer anlamlı uğraşlara daha fazla zaman ayırabileceğini savunmaktadır. İşin iyi yaşanmış bir hayata nasıl uyduğunu bulmanın gerçekleşmesi gereken bir evrim olduğunu düşüncesinden ileri gelen (Newport, 2022) ve günümüzde kurumların endişelenmeleri gereken bir olgu olan sessiz istifa (*quiet quitting*), olumsuz, hatta pasif-agresif bir çağrışım yapmaktadır. Ancak insan kaynakları uzmanları, çalışanların işlerine daha net sınırlar koymalarının aslında olumlu ve sağlıklı olduğunu belirtmektedirler (Lutz, 2022). İşyerinde minimalizmi uygulamak ve koşuşturma kültürüne kapılmamak anlamına gelen sessiz istifa sırasında çalışanlar, koşuşturarak çalışma zihniyetinden ya da psikologlar tarafından "mesleki vatandaşlık davranışları" olarak adlandırılan davranıştan kaçınmakta ve bunun yerine, sadece iş tanımlarının asgari gerekliliklerini yerine getirmekte, ancak daha fazlasını yapmamaktadırlar (Paulise, 2022; Tapper, 2022; Williams, 2022).

1.7.1. Minimalist Örgütler

"Minimalist örgüt" terimi, yönetim ve organizasyon literatüründe kullanıldığı şekliyle bürokratik örgüt yapısının antitezini tanımlamaktadır. Çünkü bu yapı, denetleyici uyum rollerini ve hiyerarşiyi azaltmaktadır (Halliday vd., 1987; Seabright & Delacroix, 1996). Bu kavram, örgütsel boyutta bir küçülme yanı sıra odaklanmada bir artışı kapsamakta ve minimalist yapılar, örgütsel yapı ve iş düzenlemelerinde esneklik için daha fazla alan sağlamaktadırlar (Reilly, 2001).

1.7.2. Minimalist Ofis Tasarımı

Minimalizm felsefesinin içerdiği sadelik ve nesnellik arayışı, işyeri dekorasyon fikirlerine yol göstermektedir. Minimalist bir çalışma ortamının tanımı, herkes için farklılık göstermekle birlikte, genellikle dikkat dağıtıcı unsurlardan, gereksiz eşyalardan arındırılmış ve her şekilde verimliliği teşvik eden, yalnızca ihtiyaç duyulan şeylerin bulunduğu alanları çağrıştırmaktadır. İşe yaramayan ya da ihtiyaç duyulmayan şeylerin ortadan kaldırılmasıyla, dikkatin fazla dağılmayacağı, çalışmaya elverişli bir ortam yaratılacaktır (Livengood, 2022; Sandino, 2022).

İşyeri dekorasyonuna minimalist bir bakış açısıyla yaklaşılması, gösteriş ve dağınıklığa boğulmadan açık ve eğlenceli bir modern çalışma alanı elde edilmesine yardımcı olacaktır (Albanese, 2015). Devrim niteliğindeki minimalist ofislerin giderek daha popüler hale geldiği bir dünyada, sadelik sanatında ustalaşmak aslında çok da zor değildir. Minimalizm, basitlik yoluyla elde edilen verimliliğe odaklanmaktadır. Aslında bu zihniyet, işyeri mobilyalarının seçiminde de uygulanabilmektedir. İşyerlerinde dağınıklığın önlenmesine yardımcı olacak çözümler olarak, kullanışlı depolama çözümleri olarak da kullanılabilen ergonomik ve yenilikçi tasarımlar önerilmektedir (Diamond Interiors, 2022). Minimalist işyeri dekorasyonunun renk karmaşasından uzak ve yalın olması, birbiri ile uyumlu ofis dekorasyon ürünlerinin kullanılarak, tek renk tercih edilecek rahat koltuk takımları ile modern bir görünüm elde edilmesi önerilmektedir. Minimalist tasarımlarda işlevsellik oldukça önemlidir. Minimalist olması hedeflenen işyerlerinin göz yormayan, sade ve şık ofis dekorasyon ürünleri ile tasarlanmaları tavsiye edilmektedir (Sandino, 2022).

Minimalist işyerlerinin yavan ya da gayri şahsi mekanlar olmaları gerekmemektedir. Yaratıcı tasarım ve fiziksel çevre ile araçlar, teknoloji ve destek hizmetlerinin ayrıntılarına gösterilen özen, kişisel tercihleri başarılı bir şekilde karşılayabilen ve hareketliliğin yanı sıra aidiyet duygusunu da geliştirebilen çekici ve yaşanabilir ortamlar üretebilmektedir (Bradley & Hood, 2003: 68). İşyeri ortamı, kurum kültürünün oluşumuna önemli derecede katkıda bulunmaktadır. Minimalist işyeri dekorasyonu, ofislerin işlerin iyi yapılması sırasında ihtiyaç duyulan her şeyle donatılması sırasında dikkat dağıtıcı unsurların ortadan kaldırılması ve temel unsurlara bağlı kalınmasını hedeflemektedir. Yani amaç; verimli ve uyumlu bir kurum kültürünün gelişebileceği, estetik açıdan hoş ve elverişli bir çalışma alanı oluşturmaktır (Barkett, 2020).

İşyeri dekorasyonunun her alanında minimalizm, sadece estetik bir tercih olmayıp, aynı zamanda da işle ilgili bir tercihtir. Minimalist bir işyeri dekorasyonu, verimlilikte önemli bir faktör olarak kabul edilmekte ve minimal bir masa düzeninin çalışanların yaratıcılığını arttırmada ve zihinsel engelleri ortadan kaldırmada önemli bir rol oynadığı ileri sürülmektedir. Kullanıcı deneyimini herkes için basitleştirmek; bürokrasiyi ortadan kaldırmak, hantal örgüt yapılarını ortadan kaldırmak ve etkili, daha çekici bir işyeri yaratmak anlamına gelmektedir (Albanese, 2015; Autonomous, 2022).

İstifleme bozukluğu (*Hoarding Disorder*), eşyaları biriktirmeye yönelik güçlü bir ihtiyaç ve eşyaları atarken yaşanan sıkıntı ile nitelendirilmekte olup, dağınıklığa ve sıkışık yaşam alanlarına neden olmaktadır (American Psychiatric Association, 2013: 236). Kerrigan (2015) istifçiliğin sadece kişilerin evleriyle sınırlı olmayıp, işyerine de sıçradığını belirtmekte ve

işyerlerindeki istifçiliğin, alışlageldiği gibi eşyaları değil, süreç ve prosedürleri içerdiğini eklemektedir. Yeniye yer açmak için eskiyi tasfiye etmek konusunda önerileri şunlardır: Yalnızca kurumunuzu hedeflerinize yaklaştıran prosedür ve süreçleri korumak ve diğerlerini bırakmak, kısaltılabilecek ya da iptal edilebilecek toplantılar, raporlar ve programları gözden geçirerek bunlar sırasında geçirilen zamanın sizi daha önemli konularda çalışmaktan alıkoyduğunu fark etmek, eskiden olduğu kadar karmaşık ya da ayrıntılı olmaları gerekmeyen süreç ve raporları artık daha kısa ve basit tutmak, tekrar ihtiyaç duyulabileceğini gerçekten düşündüğünüz prosedür ve süreçleri arşivlerde saklayarak sadece aktif olanları kolayca kullanabileceğiniz kadar yakın bir yerde tutmak, ekibiniz ve iletişimde olduğunuz departmanlara danışarak, sadece herkes için gerçek değere sahip olan süreçler ve toplantıları devam ettirmek, minimalizme geçiş aşamasında vazgeçmekte zorlandığınız durumlarda, her zaman gelir kalemine göre önceliklendirme (ve tasfiye) yaparak kendinize "Bu kurumuma para kazandırıyor mu? Bize yeni ya da sürekli müşteriler kazandırıyor mu, ürünleri geliştiriyor mu ya da pazar payını artırıyor mu?" diye sorarak cevabınız olumsuzsa elden çıkarmak ve tüm bu süreci dönem dönem ve düzenli bir şekilde tekrarlamak.

Unutulmamalıdır ki; çalışan değerlendirmeleri üzerine yapılan araştırmaların sonuçları, bir kişinin çalışma alanı ne kadar düzenli olursa, bu kişinin diğerleri tarafından hırslı, zeki, sıcak, sakin, kendine güvenen, arkadaş canlısı, çalışkan ve nazik olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Yapılan araştırmalar aynı zamanda, düzenli kişilerin diğerlerinin güvenini daha kolay kazanabildiklerini ve terfi alma olasılıklarının daha yüksek olduğunu da göstermektedir (Kondo & Sonenshein, 2020).

1.7.3. Minimalist Ev Ofisi (*Home Office*) Tasarımı

Günümüzde giderek daha fazla sayıda kişi, tam zamanlı ya da yarı zamanlı olarak evlerinden çalışmakta ve normal çalışma saatleri içinde işlerinin bir kısmını uzaktan (genellikle evden) yapmak için işverenleriyle karşılıklı düzenlemeler yapmaktadır. Dijital devrim, bir işyeri devrimini mümkün kılmış ve ev ile işyeri arasındaki ulaşım sürelerinin şehir içi trafiği sebebiyle uzaması, evden çalışmayı çok daha verimli ve cazip hale getirmiştir. Ancak bu durum birtakım dağınıklık sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Her ne kadar bazı kişiler dağınık, kalabalık bir ofisin yoğun ve verimli bir çalışanı simgelediği fikrine sahip olsalar da çoğu zaman dağınık bir ofis, dağınık, odaklanmamış, stresli, işlerin gerisinde kalan ve kendini kontrolden çıkmış hisseden bir çalışanı simgelemektedir (Becker, 2018; Rockefeller, 2014).

Minimalist bir ev ofisi daha az maliyetlidir ve minimum alan gerektirmektedir. Bu, maksimum fayda için minimum alan kullanımının söz konusu olduğu anlamına gelmektedir (Autonomous, 2022). Kişiler, ev ofislerinde fazla eşyaları azaltarak alan açtıklarında, kendilerini daha huzurlu hissedecek ve işlerini daha verimli bir şekilde yapabileceklerdir. Bunun da ötesinde, zihinlerini daha net düşünmek, daha iyi kararlar almak ve geleceği planlamak için hazırladıklarını fark edeceklerdir (Becker, 2018).

1.7.4. Minimalist İş Giyimi

Giyime dair aşırı tüketim, önemli sosyal ve çevresel etkileri olan bir sorundur. "Sürdürülebilir şekilde üretilen, dayanıklı, diğer birçok parçayla iyi uyum sağlayan, işlevsel ve rahat kıyafetler" anlamına gelen minimalist moda, kişinin gardırobunda daha az parçaya sahip olmasını ifade etmektedir. Günümüzde bazı blog'lar ve sosyal medya hesaplarında, katılımcıları dağınıklığı ortadan kaldırmaya ve satın aldıkları ve sahip oldukları giysi sayısını azaltmaya teşvik eden

"*minimalist moda meydan okumaları*" ön plana çıkartılmaktadır (Derwanz & Strebinger, 2021; Larsson, 2018: 94; Liu vd. 2022; Martin-Woodhead, 2020; Vladimirova, 2021).

Minimalist iş giyimine uygun bir gardırop oluşturmak için sadece bir ya da iki şeyle kombinlenebilecek parçalardansa çok yönlülüğü düşünmek, elbise gibi tek parça giyimdense ayrı parçalara odaklanmak ve bir renk paletine bağlı kalmak önerilmektedir. Bir minimalistin gardırobunun temelini oluşturan türden öğelerin iyi tasarlanmış bir kombinasyonu, modern bir bakış açısıyla iş giyimine dair kıyafet formüllerine yönelik birçok basit çözüm sunmaktadır (Fass, 2023; The Luxe Strategist, 2019).

"*Kapsül gardrop*" terimi, 1970'lerde Londra'da Wardrobe adlı bir butiğin sahibi olan Susie Faux tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Faux'a göre kapsül gardırop, sezonluk parçalarla desteklenebilen etek ve pantolon gibi birkaç temel ve zamansız parça içermektedir. 1985 yılında, tasarımcı Donna Karan'ın "*Yedi Basit Parça*" (*Seven Easy Pieces*) adlı değiştirilebilir iş kıyafetlerinden oluşan kapsül koleksiyonunu tanıtmayla zirve noktasına ulaşan bu akım, o zamandan bu yana devam etmektedir. Günümüzde, kapsül gardırop yeniden canlanıyor gibi görünmektedir. Alışveriş yapmayı ve giyinmeyi kolaylaştıran bu minimalist giyim sistemi, her biri diğerleriyle uyumlu, eşleştirilebilen zamansız temel parçalardan oluşmaktadır (Anzia, 2018, Banham, 2023).

1.7.5. İş Süreçlerinde Minimalizm

Minimalizm sadece estetikle ilgili değildir. Günümüzde yeni kurumsal yazılımlardan yararlanmak, Slack ve Google Docs gibi araçlar, çalışanların ve yöneticilerin gerektiğinde bölümlere ayrılabilen ya da genişletilebilen kurum, departman veya ekip çapında tartışmalar yürütmelerine olanak tanıyabilmektedir. Böylece bilgi akışı düzene sokularak hem e-postalar hem de toplantılar daha kısa ve temel konularla sınırlı hale getirilebilmektedir. Evrak işlerini ve çalışanların zamanını alan diğer her şeyi en aza indirmenin küçük ve basit yolları, daha verimli bir kurum kültürü geliştirmeye yardımcı olabilecektir (Barkett, 2020).

1.7.6. İşyerinde Finansal Minimalizm

İşyerindeki harcamalar konusunda da minimalist davranmak mümkündür. Mali sıkıntılar, bir kurumdaki en yetenekli ve azimli çalışanlar için bile büyük bir stres kaynağı olabilmekte ve verimliliği azaltıcı bir unsur oluşturabilmektedir. Çalışanları minimalizm ile tanıştırmak, kurumdaki herkesin mali durumu yönetme şekli ve bunun hayatlarını nasıl etkilediği üzerinde büyük bir etkiye sahip olabilir (Barkett, 2020).

Hem çalışanlar hem de tüm kurumlar için yararlı bir kavram olan finansal minimalizmin uygulanması sırasında, finansal kaynakların ne şekilde kullanılacağı konusunda bilinçli davranılmakta, bu kaynakların düşünmeden harcanması yerine, belirli bir satın alınan kalıcı bir fayda sağlayıp sağlamayacağı hesap edilmektedir. Değerlere harcama yapma düşüncesiyle, satın alınan her bir nesne ya da hizmetin değerlerinize ve uzun vadeli hedeflerinize uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla yaptığınız her bir satın alma işleminin gözden geçirilmektedir. İş dünyasında bu, her gösterişli iş trendini ya da her yeni teknolojiyi yakalama dürtüsüne direnmek ve bunun yerine bunları edinmenin çalışanlarınıza gerçekten yardımcı olup olmayacağını analiz etmek için zaman ayırmak anlamına gelmektedir. Bu şekilde sadece gereksiz kurum harcamaları ve gerekli evrak işleri için harcanan zaman azaltılmayacak, aynı zamanda genel işyeri stresi de azalacaktır (Barkett, 2020; Lake, 2022).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Minimalizm sadece ihtiyaçlara indirgeme, tekrarları ve israfı ortadan kaldırma ve hayatta saf ve gerçek olanı kucaklama düşüncesini taşıyan bir öğreti değil (Small, 2018), aynı zamanda satın alma kararının başlangıcından elden çıkarma davranışının sonuna kadar bir tüketim sürecinin geniş yelpazesini kucaklayan bütünsel bir yaşam tarzıdır. Minimalizm sürdürülebilir yaşamın yeni bir paradigmasıdır (Kang vd., 2021: 811).

Millburn ve Nicodemus'un (2022b: 47) tüm podcast'lerinin kapanışında söyledikleri sloganları *"İnsanları sevin, eşyaları kullanın, çünkü tersi işe yaramaz."* sözlerinde de özetledikleri gibi, eşyalar kişileri mutlu etmez, dolayısıyla tatmin edici bir yaşam sürmek için daha az nesneye ihtiyaç vardır. Minimalizmden gelen bu içgörü, kişileri otomatik olarak tüketim davranışına ve günümüzün kullan-at toplumuna eleştirel bir gözle bakmaya yönlendirmektedir. Tüketim meselelerine eleştirel bir gözle bakan herkes, satın alınan birçok şeyin sadece ikame tatminler getirdiğini fark edecektir. Alışveriş kişilere hızlı bir keyif vermekte ve bu şekilde satın almak bir uyuşturucuya dönüşmektedir. Ancak alınan o yepyeni eşyaya hızlıca alışılabildiği için kişilerin mutlulukları kalıcı olmamakta ve kişi kısa süre sonra yeni bir heyecana, yeni bir satın almaya ihtiyaç duymaktadırlar (Hansen, 2016; Millburn & Nicodemus, 2022a). Her ne kadar toplum, yıllardır bu şekilde, kurumlar ve reklam sektörü tarafından tüketimden zevk almak için eğitiliyor olsa da minimalist kişiler bu gerçeğe dair farkındalıkla alışveriş merkezlerinin ve online mağazaların cazibesine direnmektedirler. Onlar, her bir yeni satın alınanın verdiği mutluluğun uzun sürmediğini ve hayattaki çok daha basit şeylerin daha saf ve gerçek bir mutluluk getirdiğinin farkındadırlar (Brigitte, 2018).

Bu çalışma, son yıllarda tüm dünyayı etkisi altına alan bir akım olan (Kabukçu, 2019: 26), ancak henüz sosyolojik bilimsel söyleme aktarılmamış olan işyerinde minimalizm konusu üzerine bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. İşyerinde minimalizmin nasıl uygulanacağı konusunda literatürde bilgi eksikliği vardır (Grimard, 2021: 91; Hansen, 2016). Bu konuda yapılan çalışmaları derleyen ve analiz eden bir çalışma olmaması bu araştırmayı özgün kılan bir nitelik olarak değerlendirilirse, bu çalışmanın literatüre katkısı, bu konuda hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde yayınlarda derinlemesine bir taramayı içeriyor olmasıdır.

Minimalizmin temel ilkeleri, günümüz iş dünyasında hala geçerliliğini korumaktadır. Kurumların örgüt kültürlerine minimalizm öğretisini dahil etmeleri, yalnızca kurum çalışanlarının çalışma şeklini değil, aynı zamanda günlük yaşamlarını da iyileştirmede etkili olabilecektir. Obendorf'un (2009: 334) *"Minimalizmin etkileşim tasarımına bakış açısını genişletme potansiyeline sahip olduğunu ve kökleri sanat ve müziğe dayanan bir kavramın aktarımının, hem akademisyenlerin hem de uygulayıcıların disiplinlerini daha iyi anlamalarına ve uygulamaları üzerinde düşünmelerine yardımcı olabilecek yeni bir bakış açısı getirmede başarılı olduğunu umuyorum."* sözlerinde de vurguladığı gibi bu çalışmada derlenen literatür taraması ve önerilerin, işyerinde minimalizm konusunda daha fazla araştırma yapılmasını teşvik edeceğini umuyoruz.

Wilson ve Bellezza (2022) tarafından geliştirilmiş olan *"Tüketici Minimalizm Ölçeği"* dışında henüz minimalizme dair genel kabul görmüş bir ölçüm aracı bulunmamaktadır. Bununla birlikte işyerinde minimalizme dair literatürde henüz bir ölçek bulunmamaktadır. Bu yüzden, daha sonra yapılacak olan araştırmalarda işyerinde minimalizmi ölçmek amacıyla bir ölçek geliştirilerek bu araştırmanın daha ileriye götürmesi ve bu çalışmanın bulgularını araştırmak ve doğrulamak amacıyla ampirik araştırmalar yapılması önerilmektedir. Böylece işyerinde minimalizme dair daha kapsamlı bilgiye sahip olunabilecektir.

KAYNAKÇA

- About Buildings (2021, April 19). "Mies Van der Rohe: The King of Minimalism", <https://medium.com/@AboutBuildings/mies-van-der-rohe-the-king-of-minimalism-b507c86e6ad9>, 23.08.2022.
- Albanese, J. (2015, April 23). "Four Reasons that Minimalism Makes for Great Office Design", <https://www.inc.com/jason-albanese/four-reasons-that-minimalism-makes-for-great-office-design.html>, 28.07.2022.
- Ali, T.A. (2021, August 26). "Minimalism: The Key to Building a Sustainable Business", <https://www.concordiabusinessreview.com/post/minimalism-the-key-to-building-a-sustainable-business>, 07.11.2022.
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th Edition)*. Arlington, VA: American Psychiatric Association.
- Anzia, N. (2018, May 08). "Life is Easier with a Capsule Wardrobe", https://www.washingtonpost.com/lifestyle/home/life-is-easier-with-a-capsule-wardrobe/2018/05/07/708d5b14-4d74-11e8-b725-92c89fe3ca4c_story.html, 28.02.2023.
- Autonomous (2022, March 14). "Minimalist Office Design Ideas Bring Productivity Inspiration", <https://www.autonomous.ai/ourblog/minimalist-office-design-ideas-for-productivity>, 13.11.2022.
- Babauta, L. (2009). *The Simple Guide to a Minimalist Life*. Scotts Valley: CreateSpace.
- Baer, D. (2015, April 28). "The Scientific Reason Why Barack Obama and Mark Zuckerberg Wear the Same Outfit Every Day", <https://www.businessinsider.com/barack-obama-mark-zuckerberg-wear-the-same-outfit-2015-4>, 05.08.2022.
- Bahar, A. (2018, Ağustos). "Sanki Yedim Camii'nin İlginç Hikayesi", <https://www.zaferdergisi.com/makale/10630-sanki-yedim-camiinin-ilginc-hikayesi.html>, 16.08.2022.
- Banham, T. (2023). "How to Build the Ultimate Minimalist Wardrobe for Men 2023", <https://www.fashionbeans.com/article/minimalist-wardrobe-men/>, 05.03.2023.
- Barkett, J. (2020, February 19). "Minimalism at Work: Improving Employees' Lives, Productivity, and Workplace Culture", <https://www.thisiscalmer.com/blog/benefits-of-minimalism-at-work>, 16.08.2022.
- Bastian, J. (2022, February 19). "The History and Practice of Minimalism", <https://www.kcrw.com/culture/shows/life-examined/minimalism-lifestyle-simple-happiness-decluttering/kyle-chayka-longing-for-less-minimal-philosophy-aesthetic-materialism>, 19.11.2022.
- Battcock, G. (1995). *Minimal Art: A Critical Anthology*. Berkeley: University of California Press.
- Becker, J. (2018). *The Minimalist Home: A Room-by-Room Guide to a Decluttered, Refocused Life*. NewYork: Waterbrook.

- Belge, M. (2018). *İstanbul Gezi Rehberi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Birrane, A. (2016, Kasım 14). "DERGİ - Masanız Size Dair Ne Anlatıyor?", <https://www.bbc.com/turkce/vert-cap-37976697>, 16.08.2022.
- Bloem, C. (2018, February 20). "Why Successful People Wear the Same Thing Every Day", <https://www.inc.com/craig-bloem/this-1-unusual-habit-helped-make-mark-zuckerberg-steve-jobs-dr-dre-successful.html#:~:text=Uniforms%20for%20Success&text=Mark%20Zuckerberg%20sports%20his%20iconic,clothes%20for%20over%2010%20years.>, 10.11.2022.
- Boden, D. (2021). *Minimalist Moms: Living and Parenting with Simplicity*. Coral Gables, FL: Mango Publishing Group.
- Bodinek, P. (2022). "Minimalismus: Wie Du Nach dem Motto "Weniger ist Mehr" Lebst", <https://www.nachhaltigleben.ch/zero-waste/minimalismus-leben-was-bringt-die-freiwillige-einfachheit-3109>, 10.11.2022.
- Booth, H. (2012, February 03). "Why Minimalist Living can be Bad for Your Health", <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/house-and-homes-blog/2012/feb/03/minimalist-living-bad-for-your-health>, 15.11.2022.
- Boutroy, E. (2021). "Minimalism and Lightweight Backpacking in France: A Material Culture of Detachment", *Consumption Markets & Culture*, 24(4), 357-372. <https://doi.org/10.1080/10253866.2020.1806065>
- Bradley, S., Hood, C. (2003). "Delivering Minimalist Workplaces that Improve Corporate Agility", *Journal of Facilities Management*, 2(1), 68-84. <https://doi.org/10.1108/14725960410808122>
- Bradshaw, E. (2019). Intrinsic and Extrinsic Aspirations and Psychological Well- Being: A Meta-Analysis and Latent Profile Analyses of Life Goals, (Unpublished) Thesis, Australian Catholic University.
- Brager, M. (2020). Less is More Creativity: The Possible Influence of Minimalist Interior Designs in Office Environments on the Creativity of Millennials, (Unpublished) Master's Thesis, University of Twente.
- Bratkovic, B. (2010). *Leadership & Rock & Roll: Integrating Leadership into Every Area of Your Life*. USA: AuthorHouse.
- Breninger, D.K. (2013). *Stuff Your Face or Face Your Stuff: The Organized Approach to Lose Weight by Decluttering Your Life*. Florida: HCI Books.
- Brigitte (2018, September 28). "Minimalismus als Lebensstil: Weniger ist Mehr", <https://www.brigitte.de/leben/wohnen/minimalismus-als-lebensstil-weniger-ist-mehr-11065120.html>, 13.07.2022.
- Brzezinski, V. (2022, October 07). "Vogue Williams: 'I Try to Be a Minimalist but Having Kids Makes that a Difficult Task'", <https://www.thetimes.co.uk/article/vogue-williams-i-try-to-be-a-minimalist-but-having-kids-makes-that-a-difficult-task-f2mb5tvd9>, 10.11.2022.
- Burroughs, J. E., Chaplin, L. N., Pandelaere, M., Norton, M. I., Ordabayeva, N., Gunz, A., Dinauer, L. (2013). "Using Motivation Theory to Develop a Transformative Consumer Research Agenda for

Reducing Materialism in Society", *Journal of Public Policy and Marketing*, 32(1), 18–31.
<https://doi.org/10.1509/jppm.10.046>

Casale, S., Fioravanti, G., Gioia, F., Redditi, E., Spada, M. (2023). "Fear of Missing out and Fear of not Being Up to Date: investigating Different Pathways towards Social and Process Problematic Smartphone Use", *Current Psychology*, 42, 22847–22856 (2023).
<https://doi.org/10.1007/s12144-022-03368-5>

Chang, B. (2022, November 04). "Ikea Designt Ein Eigenes Tiny House – So Sieht Es Von Innen Aus", <https://www.businessinsider.de/leben/wohnen/ikea-designt-ein-eigenes-tiny-house-r12/>, 15.11.2022.

Chayka, K. (2016, July 26). "The Oppressive Gospel of 'Minimalism'", <https://www.nytimes.com/2016/07/31/magazine/the-oppressive-gospel-of-minimalism.html>, 19.11.2022.

Chayka, K. (2020a, January 14). "A Short History of Minimalism", <https://www.thenation.com/article/archive/longing-for-less-excerpt/>, 11.11.2022.

Chayka, K. (2020b, January 03). "The Empty Promises of Marie Kondo and the Craze for Minimalism", <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2020/jan/03/empty-promises-marie-kondo-craze-for-minimalism>, 19.11.2022.

Chayka, K. (2020c). *The Longing for Less: Living with Minimalism*. NewYork: Bloomsbury Publishing.

Chen, S., Wei, H., Meng, L., Ran, Y. (2019). "Believing in Karma: The Effect of Mortality Salience on Excessive Consumption", *Frontiers in Psychology*, 10, 1519.

Chowdhury, R.M.M.I. (2018). "Religiosity and Voluntary Simplicity: The Mediating Role of Spiritual Well-Being", *Journal of Business Ethics*, 152(1), 149–174.
<https://doi.org/10.1007/s10551-016-3305-5>

Coles, M., Cotter, H. (2009). *Pro Full-Text Search in SQL Server 2008*. Berkeley, CA: Apress.

Connor, M. (2018). *Minimalist Budget: Everything You Need to Know About Saving Money, Spending Less And Decluttering Your Finances With Smart Money Management Strategies*. USA: Mary Connor.

Çalışkan, B. (2020). "Sadeleşmek: "Sadelik En Yüksek Gelişmişlik Düzeyidir" 'Leonardo da Vinci'", <http://www.hurfikir.com.tr/kose-yazisi/3479/sadelesmek-sadelik-en-yukse-gelismislik-duzeyidir-leonardo-da-vinci.html>, 03.03.2023.

Dalton, C. (2018). Google. B. Warf (Ed.) *The SAGE Encyclopedia of the Internet* içinde (394-404). Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Danto, A. (2003, November 05). "Richard Wollheim: Brilliant Philosopher Engaged with the Interaction of Art and Psychoanalysis", <https://www.theguardian.com/news/2003/nov/05/guardianobituaries.booksobituaries>, 10.12.2022.

- Dar, V. (2020, September 13). "From FOMO to JOMO: Embracing the Joy of Missing Out", <https://www.financialexpress.com/lifestyle/from-fomo-to-jomo-embracing-the-joy-of-missing-out/2081707/>, 10.12.2022.
- Deppe, K. (2020, March 19). "Minimalismus", <https://www.planet-wissen.de/gesellschaft/wirtschaft/minimalismus/index.html>, 13.07.2022.
- Derwanz, H., Strebing, V. (2021). "Learning like a Minimalist—Learning from a Minimalist. Consumers as Disseminators for Sustainable Clothes Usage", *Journal of Sustainability Research*, 3(4), e210017. <https://doi.org/10.20900/jsr20210017>
- Diamond Interiors (2022). "How Minimalist Office Design Can Work for You", <https://diamondinteriors.co.uk/how-minimalist-office-design-can-work-for-you/>, 10.11.2022.
- Dopierała, R. (2017). "Minimalism - A New Mode of Consumption?", *Przeгляд Socjologiczny*, 66(4), 67–83.
- D'Silva, B. (2021, March 31). "Have We Got Minimalism All Wrong?", <https://www.bbc.com/culture/article/20210330-is-a-simple-minimalist-life-the-key-to-happiness>, 28.10.2022.
- Dzurova, M., Paholkova, B. (2016). "Minimalism in Marketing", Knowledge for Market Use 2016: Our Interconnected and Divided World: International Scientific Conference: 8-9 September 2016, Olomouc. Olomouc: Societas Scientiarum Olomucensis II, 2016.
- Egger, V. (2022, March 18). "Minimalismus bei der Arbeit – Mehr Fokus auf das Wesentliche", <https://viktoriaeegger.com/minimalismus-bei-der-arbeit-mehr-fokus-auf-das-wesentliche/>, 05.03.2023.
- Fass, M. (2023, January 20). "Bring Stylish Ease to the Office with These 8 Minimalist Outfit Ideas", <https://www.vogue.com/article/minimalist-office-outfits>, 05.03.2023.
- Flatley, A. (2022, Dezember, 28). "Minimalismus: Diese 12 Praktischen Tipps machen dein Leben Leichter", <https://utopia.de/minimalistisch-leben-praktische-minimalismus-tipps-3321/>, 05.03.2023.
- Gatersleben, B., Murtagh, N., Cherry, M., Watkins, M. (2019). "Moral, Wasteful, Frugal, or Thrifty? Identifying Consumer Identities to Understand and Manage Pro- Environmental Behavior", *Environment and Behavior*, 51(1), 24–49.
- Gold, C. (2022, August 17). "The Benefits of Minimalism: Guide Examining Pros & Cons", <https://www.unsustainablemagazine.com/the-benefits-of-minimalism/>, 14.11.2022.
- Greene, J. (2010). *Design Is How It Works: How the Smartest Companies Turn Products into Icons*. Australia: Penguin Books.
- Grimard, C.M. (2019). *10 Tools for Applying Minimalism at Work: A Modest Tale of Roger's Quest for Freedom*. KDP.
- Grimard, C.M. (2021). "Minimalism at Work: An Experiential Exercise for Putting Work in Perspective", *Developments in Business Simulation and Experiential Learning*, 91-98.

- Grosvenor House (2022, August 20). "Differences Between Modern and Traditional Offices", <https://grosvenorstpauls.com/difference-between-a-modern-and-traditional-office/>, 30.09.2022.
- Güran, C. (2007). *Bir Dünya İmparatorluklar Merkezi: İstanbul*. İstanbul: Akis Kitap.
- Halliday T.C., Powell, M.J., Granfors, M.W. (1987). "Minimalist Organizations: Vital Events in State Bar Associations, 1870–1930", *American Sociological Review*, 52, 456–471.
- Hansen, D. (2016, December 27). "5 Minimalist Principles That Promise to Simplify Work and Prevent Burnout", <https://www.forbes.com/sites/drewhansen/2016/12/27/minimalism-documentary-netflix-career-principles/>, 13.07.2022.
- Harris, T. (2018). *The Tiny House Movement: Challenging Our Consumer Culture*. Lanham: Lexington Books.
- Hübner, M. (2020, Februar 04). "JOMO: The Joy of Missing Out", <https://utopia.de/ratgeber/jomo-the-joy-of-missing-out/>, 19.08.2022.
- Islakoğlu, P.M. (2006). Minimalizm Kavramı ve Mimarlıkta Minimalist Yaklaşımlar, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Iwata, O. (2006). "An Evaluation of Consumerism and Lifestyle as Correlates of a Voluntary Simplicity Lifestyle", *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 34(5), 557-568. <https://doi.org/10.2224/sbp.2006.34.5.557>
- Jackson, A. (2022, July 14). "Why This CEO who Owns Less Than 100 Personal Items Says Minimalism is His Key to Success", <https://www.cnbc.com/2022/07/14/why-this-ceo-says-minimalism-is-his-key-to-success.html>, 19.11.2022.
- Jacobsen, J. (2017). *Minimalismus Leben & Maximal Profitieren: Ballast über Bord werfen Befreit!* Germany: epubli.
- Jakob, S. (2022, Januar 01). "Minimalismus: 3 Gute Methoden zum Einstieg", <https://utopia.de/ratgeber/minimalismus-methoden-fuer-einsteiger/>, 19.11.2022.
- Jarvis, P. (2017, May 15). "Is a Minimalist Business Right for You? Minimalism is a Mindset rather than a Blind", <https://www.inc.com/paul-jarvis/how-to-run-a-minimalist-business.html>, 19.08.2022.
- Jay, F. (2010). *The Joy of Less, A Minimalist Living Guide: How to Declutter, Organize, and Simplify Your Life*. Medford, NJ: Anja Press.
- Johnston, V. (2022). *Minimalism for Business Owners: Finding Peace in the Chaotic World of Entrepreneurship*. USA: Profit Meadow.
- Kabukçu, T. (2019). "Minimalizm Nedir?", *PTT Hayat*, 05, 26-33.
- Kang, J., Martinez, C.M.J., Johnson, C. (2021). "Minimalism as a Sustainable Lifestyle: Its Behavioral Representations and Contributions to Emotional Well-being", *Sustainable Production and Consumption*, 27, 802-813. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2021.02.001>
- Karg, C. (2015). New Fashion Minimalism in an Affluent Society: A Paradigm Shift?, (Unpublished) Thesis, University of Borås.

- Kerrigan, M. (2015, January 22). "Being A Minimalist At Work Can Make You Better At Your Job", <https://www.businessinsider.com/minimalism-makes-you-better-at-your-job-2015-1>, 07.11.2022
- Khokhar, R. (2021). "Bringing a Touch of Minimalism to Work", <https://www.livemint.com/news/business-of-life/bringing-a-touch-of-minimalism-to-work-11613660996177.html>, 19.11.2022.
- Kim, J. (2015). *Design for Experience: Where Technology Meets Design and Strategy*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Kim, H. (2017, April 11). "Why You Should Throw Out 90% of Your Possessions", <https://www.cosmopolitan.com/lifestyle/a8674774/fumio-sasaki-goodbye-things-new-japanese-minimalism/>, 15.01.2023.
- Kim, T. (2016, June 12). "'Extreme Minimalism' - iPhone Design Philosophy in a Word", https://medium.com/@taehoonkim_22222/extreme-minimalism-iphone-design-philosophy-in-a-word-63c7b29ae497, 05.03.2023.
- Kim, Z. (2017). *Minimalism for Families: Practical Minimalist Living Strategies to Simplify Your Home and Life*. Berkeley, CA: Althea Press.
- Klug, K. (2018). *Vom Nischentrend zum Lebensstil. Der Einfluss des Lebensgefühls auf das Konsumentenverhalten*. Wiesbaden: Springer Gabler.
- Kondo, M., Sonenshein, S. (2020). *Joy at Work: Organizing Your Professional Life*. New York: Little, Brown Spark.
- Lake, R. (2022, September 16). *Guide to Achieving Financial Minimalism: 12 Ways*. <https://www.sofi.com/learn/content/what-is-financial-minimalism/>, 30.09.2022.
- Lamberti, B. (2018, November 16). "The Modernist Marrow of Mies Van Der Rohe", <https://www.elledecor.com/it/best-of/a25227064/mies-van-der-rohe-biography/>, 05.08.2022.
- Larsson, E. (2018). *Filippa K's Fashion Manifest: Long Lasting Simplicity*. S. M. Jastram & A.-M. Schneider (Ed.) *Sustainable Fashion Governance and New Management Approaches* içinde (83-95). Cham, Switzerland: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-74367-7_8
- Leberecht, T. (2019, April 01). "The Lean Workplace: Work Fewer Hours, Communicate Less, Make No Decisions: How to Make Your Work Days Clutter-Free", <https://www.inc.com/tim-leberecht/the-lean-workplace-work-fewer-hours-communicate-less-make-no-decisions.html>, 07.11.2022.
- Lee, Y.S. (2019). "Distinction by Indistinction: Luxury, Stealth, Minimalist Fashion, Luxury", *March 2018, IOP Conference Series Materials Science and Engineering*, 6(3), 203-225. <https://doi.org/10.1080/20511817.2021.1897265>
- Lewis, M. (2012, October). "Obama's Way", <https://www.vanityfair.com/news/2012/10/michael-lewis-profile-barack-obama>, 28.07.2022.
- Liu, A., Baines, E., Ku, L. (2022). "Slow Fashion Is Positively Linked to Consumers' Well-Being: Evidence from an Online Questionnaire Study in China", *Sustainability*, 14, 13990. <https://doi.org/10.3390/su142113990>

- Livengood, S. (2022). "Creating a Minimalist Work Environment - It's Easier Than You Think", <https://www.ohiodesk.com/blog/creating-minimalist-work-environment-easier-think/>, 07.11.2022.
- Lovett, C. (2022, June 14). "The Art of Professional Minimalism", <https://www.hrmagazine.co.uk/content/comment/the-art-of-professional-minimalism>, 05.08.2022.
- Lloyd, K., Pennington, W. (2020). "Towards a Theory of Minimalism and Wellbeing", *International Journal of Applied Positive Psychology*, 5, 121-136.
- Lukito, Y.N., Handoko, B.P. (2018). "The Crux of Minimalist Architecture: A Local Strategy of Housing Design in Jakarta or a Break Free from Traditions?", IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, Volume 316, Quality in Research: International Symposium on Materials, Metallurgy, and Chemical Engineering 24-27 July 2017, Bali, Indonesia. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/316/1/012006>
- Lutz, A. (2022, August 28). "Quiet Quitting, Firing, even Dumping: Americans are Falling in Love with Passive-Aggression, and it's Hurting Our Careers, Relationships, and Mental Health", <https://fortune.com/2022/08/28/what-is-quiet-quitting-firing-dumping-passive-aggression-trend-hurting-careers-relationships/>, 19.11.2022.
- Mai, J. (2022, May 11). "Minimalismus: Lebensstil, Tipps, Vor- & Nachteile", <https://karrierebibel.de/minimalismus/>, 28.07.2022.
- Mangold, S., Zschau, T. (2019). "In Search of the "Good Life": The Appeal of the Tiny House Lifestyle in the USA", *Social Sciences*, 8, 26. <https://doi.org/10.3390/socsci8010026>
- Marco, D. (2019). *The Joy of Missing out #JOMO*. London, UK: Summerdale Publishers.
- Margariti, K., Boutsouki, C., Hatzithomas, L., Zotos, Y. (2017). A Typology of Minimalism in Advertising. V. Zabkar, M. Eisend (Ed.) *Advances in Advertising Research VIII. European Advertising Academy*. Wiesbaden: Springer Gabler. https://doi.org/10.1007/978-3-658-18731-6_1
- Marjanovic', I., Ray, K.R., Tankard, J. (2005). *Practical Experience an Architecture Student's Guide to Internship and the Year Out*. Burlington, MA: Architectural Press.
- Martin-Woodhead, A. (2020). *Unbegun Circular Economies: Minimalist Fashion and Fashion Challenges*. Sustainable Apparel & Textiles (SAT) in the Circular Economy, University of Huddersfield.
- Martin-Woodhead, A. (2022). "Limited, Considered and Sustainable Consumption: The (Non)consumption Practices of UK Minimalists", *Journal of Consumer Culture*, 22(4), 1012-1031. <https://doi.org/10.1177/146954052111039608>
- Matsangou, E. (2017, December 18). "How Minimalism can Make Your Business More Successful", <https://www.europeanceo.com/business-and-management/how-minimalism-can-make-your-business-more-successful/>, 05.08.2022.
- Matte, J., Fachinelli, A.C., De Toni, D., Milan, G.S., Olea, P.M. (2021). "Relationship between Minimalism, Happiness, Life Satisfaction, and Experiential Consumption", *SN Social Sciences*, 1, 166 (2021). <https://doi.org/10.1007/s43545-021-00191-w>

- Meissner, M. (2019). "Against Accumulation: Lifestyle Minimalism, De-growth and the Present Post-Ecological Condition", *Journal of Cultural Economy*, 12(3), 185-200. <https://doi.org/10.1080/17530350.2019.1570962>
- Mengqi, P. (2019, March 15). "More Turning to the Bare Essentials of Life", http://global.chinadaily.com.cn/a/201903/15/WS5c8af567a3106c65c34eeb6f_3.html, 19.11.2022.
- Mentasti, K. (2021, July 27). "Niko Paech in Braunschweig: "Souverän ist, Wer Wenig Braucht"", <https://www.braunschweiger-zeitung.de/braunschweig/article232902557/Niko-Paech-in-Braunschweig-Souveraen-ist-wer-wenig-braucht.html#:~:text=Und%20genau%20dazu%20will%20der,von%20ihm%20so%20bezeichnen%20Postwachstums%C3%B6konomie.>, 19.11.2022.
- Millburn, J.F., Nicodemus, R. (2018). *Minimalizm: Anlamlı Bir Yaşam*. İstanbul: Eksik Parça Yayınları.
- Millburn, J.F., Nicodemus, R. (2022a). *Minimalizm: Geriye Kalan Her Şey*. İstanbul: Eksik Parça Yayınları.
- Millburn, J.F., Nicodemus, R. (2022b). *Minimalizm: İnsanları Sev, Eşyaları Kullan*. İstanbul: Eksik Parça Yayınları.
- Mitchell, R. (2022, February 28). "Simplicity In the Workplace: What Jobs Do Minimalists Have?", <https://thetinylife.com/what-jobs-do-minimalists-have/>, 28.07.2022.
- Muslu, F.E., Aktı, Ü. (2022). "Minimalist Değerler ve Yaşam Pratikleri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1), 18-37. <https://doi.org/10.30627/cuilah.1108824>
- Ndesign (2022, Nisan 18). "Bir Yaşam Felsefesi Olarak "Minimalizm"", <https://ndesign.com.tr/bir-yasam-felsefesi-olarak-minimalizm/>, 28.07.2022.
- Nelson, M.W. (2022, July 20). "How Minimalism in the Workplace Can Advance your Business and Professional Development", <https://www.lplegal.com/content/how-minimalism-in-the-workplace-can-advance-your-business-and-professional-development/>, 15.01.2023.
- Newport, C. (2022, December 29). "The Year in Quiet Quitting: A New Generation Discovers that it's Hard to Balance Work with a Well-Lived Life", <https://www.newyorker.com/culture/2022-in-review/the-year-in-quiet-quitting>, 15.01.2023.
- Nithursan, M. (2020, July 30). "History's First Ever Known Minimalist: The Story of a Man Who Lived with Nothing", <https://medium.com/@Nithur/historys-first-ever-known-minimalist-b32e6ba9ad45>, 19.11.2022.
- Nordmann, L. (2021, September 24). "Relationship Minimalism: Ist im Sozialleben Weniger Mehr?", <https://www.philomag.de/artikel/relationship-minimalism-ist-im-sozialleben-weniger-mehr>, 12.12.2022.
- NowyStyl (2022). "Minimalist Style Office: When Less is More", <https://nowystyl.com/en/knowledge/inspirations/79/minimalist-style-office-when-less-more/>, 07.11.2022.
- Obendorf, H. (2009). *Minimalism: Designing Simplicity*. London: Springer-Verlag.

- Ökten, A.İ. (2018). "Minimalism in Art, Medical Science and Neurosurgery", *Turkish Neuro-Excursion*, 28(2), 307-312. <https://doi.org/10.5137/1019-5149.JTN.18855-16.1>
- Özkan Pir, E., Derinözlü, E. (2021). "Minimalizm İle İkinci El Satın Alma Niyeti Arasında C2C Platformuna Olan Güvenin Aracılık Rolü", *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, 5(2), 125-161. <https://doi.org/10.7596/jebm.31122021.002>
- Öztaş, D. (2020). "Minimalizm", <https://www.martidergisi.com/minimalizm/>, 05.08.2022.
- Pangarkar, A., Shukla, P., Taylor, C. R. (2021). "Minimalism in Consumption: A Typology and Brand Engagement Strategies", *Journal of Business Research*, 127, 167-178. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.01.033>
- Patel, N. (2016, January 28). "The Minimalist's Guide to Owning A Business", <https://www.forbes.com/sites/neilpatel/2016/01/28/the-minimalists-guide-to-owning-a-business/>, 05.08.2022.
- Patwa, P. (2020, August 28). "#4 Ways to Embrace Minimalism and Create Zen Office Space at Home", <https://www.entrepreneur.com/article/355472>, 05.08.2022.
- Paulise, L. (2022, October 25). "How to Avoid Becoming a Quiet Quitter", <https://www.forbes.com/sites/lucianapaulise/2022/10/25/how-to-avoid-becoming-a-quiet- quitter/?sh=7c9183b04a63>, 15.01.2023.
- Przybylski, A.K., Murayama, K., DeHaan, C R., Gladwell, V. (2013). "Motivational, Emotional, and Behavioral Correlates of Fear of Missing Out", *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841-1848. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014>
- Reeve, A. (2020). Minimalism: Investigating the Motivations and Goals of Contemporary Self-Sacrifice, (Unpublished) Master's Thesis, Radboud University, Nijmegen.
- Reilly, P.A. (2001). *Flexibility at Work: Balancing the Interest of Employer and Employee*. Aldershot: Gower.
- Rich, S.A., Wright, B.J., Bennett, P.C. (2020). "Development of the Voluntary Simplicity Engagement Scale: Measuring Low-Consumption Lifestyles", *Journal of Consumer Policy*, 43, 295-313.
- Rizzo, P. (2019). *Listful Living: A List-Making Journey to a Less Stressed You*. Coral Gables, GL: Mango Publishing Group.
- Rockefeller, J.D. (2014). *Minimalist Living: How to Declutter, Simplify And Organize Your Life*. USA: CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Rodriguez, J. (2017). "The US Minimalist Movement: Radical Political Practice?", *Review of Radical Political Economics*, 50(2), 286-296. <https://doi.org/10.1177/0486613416665832>
- Quacken, R. (2021, December 22). "Nachhaltigkeit und Minimalismus", <https://globalmagazin.com/nachhaltigkeit-und-minimalismus/>, 19.11.2022.
- Sandino (2022, Mart 15). "Yeni Trend Minimalist Tasarımla Oluşturulabilecek Ofis Dekorasyonları", <https://www.sandino.com.tr/yeni-trend-minimalist-tasarimla-olusturulabilecek-ofis-dekorasyonlari>, 15.01.2023.

- Sandlin, J.A., Wallin, J. J. (2022). "Decluttering the Pandemic: Marie Kondo, Minimalism, and the "Joy" of Waste", *Cultural Studies ↔ Critical Methodologies*, 22(1), 96-102. <https://doi.org/10.1177/15327086211049703>
- Sasaki, F. (2017). *Goodbye, Things: The New Japanese Minimalism*. NewYork: W. W. Norton & Company.
- Seabright, M.A., Delacroix, J. (1996). "The Minimalist Organization as a Postbureaucratic Form", *Journal of Management Inquiry*, 5(2), 140-154. <https://doi.org/10.1177/1056492696520>
- Shearer, H., Burton, P. (2021). "Tiny Houses: Movement or Moment?", *Housing Studies*, <https://doi.org/10.1080/02673037.2021.1884203>
- Shoji, K. (2017, August 13). "Taking Minimalism to the Next Level", <https://www.japantimes.co.jp/life/2017/08/13/lifestyle/taking-minimalism-next-level/>, 28.07.2022.
- Small, L. (2018, March 16). "Minimalism for Work: How "Less is More" Can Help Your Professional Life", <https://corp.smartbrief.com/original/2018/03/minimalism-work-how-less-more-can-help-your-professional-life>, 05.08.2022.
- Stevanovich, V. (2013). "A Reading of Interpretative Models of Minimalism Architecture", *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 30(2), 181-194.
- Suhardy, H. (2021, August 25). "7 Recommended Jobs for Minimalists", <https://www.baikgroup.com/post/7-recommended-jobs-for-minimalists>, 30.08.2022.
- Tapper, J. (2022, August 06). "Quiet Quitting: Why Doing the Bare Minimum at Work has Gone Global", <https://www.theguardian.com/money/2022/aug/06/quiet-quitting-why-doing-the-bare-minimum-at-work-has-gone-global>, 26.08.2022.
- Taş, S. (2020). "Tüketim Karşısı Yaşam Tarzları: Freeganizm, Gönüllü Sadelik ve Minimalizm", *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 6, 38-64. <https://doi.org/10.48131/jscs.820039>
- Tate (2023). "Art Term: Minimalism", <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/m/minimalism>, 05.03.2023.
- The Arch Insider (2021, July 19). "Mies Van Der Rohe: The Father of Minimalism!", <https://thearchinsider.com/mies-van-der-rohe-the-father-of-minimalism/>, 23.08.2022.
- The Luxe Strategist (2019, October 14). "The Minimalist's Guide to Dressing for Work", <http://www.theluxestrategist.com/the-minimalists-guide-to-dressing-for-work-with-real-outfit-pics/>, 02.02.2023.
- Thoreau, H. D. (2015). *Doğal Yaşam ve Başkaldırı* (Çev. S. Çiftçi) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Todd, C.J. (2022, July 01). "How Being A Minimalist At Work Can Make You More Successful", <https://www.lifehack.org/595106/why-being-a-minimalist-at-work-can-make-you-more-successful>, 28.07.2022.
- Tomar, M. (2016, November 20). "Creating a Minimalist Workspace", <https://www.linkedin.com/pulse/creating-minimalist-workspace-manoj-tomar>, 28.07.2022.

- Tran, Y.V. (2019, October 07). "Pros And Cons of Minimalism", <https://designlifehacks.com/2019/10/07/pros-and-cons-of-minimalism/>, 14.11.2022.
- Uplifers (2022, Nisan 22). "Tiny House: Tüm Dünyada Yükselen Minimalist ve Ekonomik Ev Trendi", <https://www.uplifers.com/tiny-house-tum-dunyada-yukselen-minimalist-ve-ekonomik-ev-trendi/>, 28.07.2022.
- Van Wijk, T. (2021, October 15). "How to be a Minimalist at Work", <https://scalehub-offices.com/how-to-be-a-minimalist-at-work/>, 15.01.2023.
- Vladimirova, K. (2021). "Consumption Corridors in Fashion: Deliberations on Upper Consumption Limits in Minimalist Fashion Challenges", *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 17(1), 102-111. <https://doi.org/10.1080/15487733.2021.1891673>
- We Are Mobile First (2018, September 11). "How Minimalism Can Help You Achieve the Perfect Work-Life Balance", <https://medium.com/@WeAreMobile1st/how-minimalism-can-help-you-achieve-the-perfect-work-life-balance-98fe54654499>, 28.07.2022.
- Weinswig, D. (2016, September 07). "Millennials Go Minimal: The Decluttering Lifestyle Trend That Is Taking Over", <https://www.forbes.com/sites/deborahweinswig/2016/09/07/millennials-go-minimal-the-decluttering-lifestyle-trend-that-is-taking-over/?sh=7e764ead3755> /, 30.09.2022.
- Wesson, N. (2021, March 04). "Becoming a Minimalist Can Improve Your Leadership Skills and Abilities", <https://nicholewesson.medium.com/becoming-a-minimalist-can-improve-your-leadership-skills-and-abilities-f253c08fb32>, 19.11.2022.
- Williams, L (2022, August 12). "Quiet Quitting & Minimalism at Work", <https://montco.today/2022/08/quiet-quitting-minimalism-at-work/>, 28.07.2022.
- Wilson, A.V., Bellezza, S. (2022). "Consumer Minimalism", *Journal of Consumer Research*, 48(5), 796-816. <https://doi.org/10.1093/jcr/ucab038>
- Wilson, K. (2013). *Becoming a Minimalist: Your Guide to Living a Great Life with Less Through Minimalism*. USA: Empowerment Nation.
- Yücel, N. (2021). "Sade Bir Yaşam: Minimalizm", <https://sosyologdergisi.com/kose-yazilari/sade-bir-yasam-minimalizm.html>, 19.11.2022.
- Zalesny, M.D., Farace, R.V. (1987). "Traditional versus Open Offices: A Comparison of Sociotechnical, Social Relations, and Symbolic Meaning Perspectives", *The Academy of Management Journal*, 30(2), 240-259. <https://doi.org/10.2307/256272>
- Zukunfts Institut (2020). *Nur Mut! Zukunftsmut Schöpfen – 14 Denkweisen für eine Bessere Post-Corona-Zukunft*. Frankfurt am Main: Zukunftsinstitut GmbH.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****MINIMALISM AT WORK: IMPLEMENTING THE "LESS IS MORE" PHILOSOPHY IN THE WORLD OF WORK**

Introduction and Research Purpose: Minimalism, which constitutes a new paradigm of sustainable living, is not only a doctrine that carries the idea of reducing to necessities, eliminating repetition and waste, and embracing what is pure and real in life, but also a holistic lifestyle that embraces the wide spectrum of a consumption process from the beginning of the purchase decision to the end of the disposal behavior. Since people spend a significant part of their day at work, the minimalists also want to apply the principles they value there.

In the traditional view, business leaders have a bias that workplaces are important indicators of the success and prosperity of their organizations and that stakeholders want and expect to see these traditional expressions of status and power. Leaders are responsible for creating an environment in which people can thrive. The less 'clutter' there is in a field, both rhetorically and literally, the easier it is for people working there to focus and the more likely they are to succeed. Although many leaders believe that they will have power in proportion to the size of the space they have, in reality they need to set an example of minimalism by being the first to want their people to find happiness, fulfillment and freedom. Therefore, as economist Nico Paech emphasizes in his words "*You are not sovereign if you have a lot, but need little.*" (Mentasti, 2021), the modern office trend creates a stylish and contemporary design with the understanding that "*less is more*" and gives offices a minimal look. Modern offices usually have light-colored decor, large spaces, and minimal furniture (Grosvenor House, 2022; Marjanovic' et al., 2005: 27; Tomar, 2016).

Minimalism has long since entered the workplace. However, it is not only about workplace decoration or reducing redundancies at the desk (Mai, 2022). In the work context, minimalism is defined as "*working in a way that brings a sense of peace, meaning, and joy to your life*" (Grimard, 2019: 2). It means setting new and different priorities and prioritizing basic things such as quality over quantity, finding more meaning in work, a life career over a quick promotion or salary increase (Mai, 2022).

Literature Review: A minimalist work life cannot be defined in a specific way. Since having a simple job is more about the mindset one has at work, minimalists work in flexible jobs in workplaces that respect their boundaries (Mitchell, 2022). With more minimalism in the workplace, the goal is to gain more space, more mobility, more freedom through austerity, and, as a result, more happiness. In this case, minimalism brings a new focus on life goals, resulting in less responsibility, less income, but also less overtime and less stress. Concepts such as job sharing or sabbaticals also stem from the idea of minimalism (Mai, 2022). Therefore, it is argued that focusing on less but better and being a professional minimalist could be one of the rules of the new work order that all employees want to achieve (Lovett, 2022; Small, 2018).

Conclusions and Recommendation: Given how varied work can be from person to person, there is no single way to implement minimalism in the workplace. Therefore, different ways of implementing minimalism in the workplace have been suggested by different researchers. This study aims to evaluate minimalism in the workplace, a trend that has influenced the whole world in recent years but has not yet been transferred to scientific discourse. Considering the fact that there is no research in the literature that compiles and analyses the studies on how to implement minimalism in the workplace, the present study fills a gap and contributes to the literature by including an in-depth review of both national and international studies on this subject.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Elif Bilginoğlu			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	İŞYERİNDE MİNİMALİZM: "AZ ÇOKTUR" FELSEFESİNİ İŞ DÜNYASINDA UYGULAMAK			
Tarih <i>Date</i>	19.04.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	DERLEME			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Elif Bilginoğlu	%100	-	Çalışmama ilham veren öğretmenleri için Sayın Heidrun Çetin'e teşekkür ederim.

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1307963

TÜRKİYE'DE AFETLERDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ MİSYON VE
VİZYON İFADELERİNE YÖNELİK SOSYOLOJİK BİR ANALİZ

Dr. Betül OK ŞEHİTOĞLU

E-posta: betul.ok55@gmail.com

ORCID 0000-0003-4585-3819

ÖZ

Afet meydana geldiğinde ve sonrasında zararın ve can kaybının en aza indirilmesinde sivil toplumun önemi oldukça fazladır. Sivil toplum ve kamu kurum/kuruluşlarının misyon ve vizyonları afetin zararlarını azaltmak ve afet öncesi, anı ve sonrası yapılması gereken adımları barındırmaktadır. Bu çalışmada öncelikle afetlerde sivil toplumun rolü ele alınmaktadır. Ardından sosyal yardımlaşma, dayanışma ve sivil toplum ilişkisi işlenmiştir. En önemli 7 STK'nın misyon ve vizyonları nitel araştırma içerisinde içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışma sınırlı literatüre atıfla, Türkiye'de afetlerde sivil toplum ve sivil toplum örgütlerinin afetlerdeki varlığı sosyolojik olarak değerlendirilmektedir. Afetlerde sivil toplumun, sosyal yardımlaşma mekanizmalarını nasıl etkilediği, kamu kurum/kuruluşlarıyla hangi noktalarda işbirliği yapıp hangi noktalarda ayrıldığı, afet sürecinde sivil toplum örgütlerinin sosyal yardımlaşmayı sağlamadaki aktif rolü açıklanmış ve misyon, vizyon ifadeleri analiz edilerek afet öncesi, anı ve sonrasında STK'ların sosyolojik analizi yapılmıştır. Çıkan sonuca göre; STK'ların misyon bağlamında daha çok yardımlaşma ve koordinasyon kavramları öne çıkarken, vizyon bağlamında; afetlerde dirençli toplum, insana değer verme kavramlarının ön planda olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Sivil Toplum, Sosyal Yardımlaşma, Afet Sosyolojisi, Misyon, Vizyon**Jel Kodları:** L26, O18, R11, B21A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE MISSION AND VISION STATEMENTS OF CIVIL
SOCIETY ORGANIZATIONS DURING DISASTERS IN TURKEY

ABSTRACT

Civil society plays an important role in minimizing damage and loss of life during and after a disaster. The missions and visions of civil society and public institutions/organizations include the steps to be taken before, during and after the disaster and to reduce the damages of the disaster. In this study, first of all, the role of civil society in disasters is discussed. Then, the relationship between social assistance, solidarity and civil society was discussed. The mission and visions of the 5 most important NGOs were subjected to content analysis within the qualitative research. With reference to the limited literature, the existence of civil society and non-governmental organizations in disasters in Turkey is sociologically evaluated. How civil society affects social assistance mechanisms in disasters, at what points they cooperate with public institutions/organizations and at what points, the active role of non-governmental organizations in providing social assistance in the disaster process has been explained and the mission and vision statements of NGOs before, during and after the disaster have been analyzed. analysis was made. According to the result; While the concepts of cooperation and coordination come to the fore in the context of the mission of the NGOs, in the context of the vision; It is seen that the concepts of resilient society and valuing people are at the forefront in disasters.

Keywords: Disaster, Civil Society, Social Assistance, Sociological Analysis, Mission, Vision**Jel Codes:** L26, O18, R11, B21**Geliş Tarihi/Received:** 31.05.2023**Kabul Tarihi/Accepted:** 09.10.2023**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.12.2023**Kaynak Gösterme:** Ok Şehitoğlu, B. (2023). "Türkiye'de Afetlerde Sivil Toplum Kuruluşlarının Misyon ve Vizyon İfadelerine Yönelik Sosyolojik Bir Analiz". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 337-349.

GİRİŞ

Afet, insan hayatını etkileyen doğal olduğu gibi insan eliyle de gerçekleşen olaylar olarak ele alınabilir. Afet, insanlığın var olduğu günden beri gerçekleşmektedir. Günümüzde afetlerin şiddeti ve yoğunluğu giderek artmaktadır. Bu artışın sebepleri arasında nüfus yoğunluğu, küresel iklim değişikliği, çarpık kentleşme ve doğal dengenin bozulması gibi faktörler vardır. Afet olgusu, 20. yy başından itibaren küresel çapta bilinmeye başlanmıştır. Doğal ve teknolojik felaketlerin her gün daha da büyümesi, insanların doğa ile yarış halinde olması gibi etkenler afetin sosyolojik açıdan ele alınmasını mecbur kılmaktadır.

Afet, toplumların veya daha büyük alt birimlerinin (örneğin topluluklar, bölgeler) fiziksel hasara ve kayıplara maruz kaldığı ve/veya rutin işleyişlerinin kesintiye uğradığı, zaman ve mekanda gözlemlenebilen olaylardır. Afet araştırmalarının çok disiplinli yapısı gün geçtikçe daha da önemli hale gelmiştir. Ulusal ve yerel yönetimlerin algılanan politika ihtiyaçlarına duyarlı araştırma yapmak için artan baskıların ortasında sosyolojik çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır (Kreps, 1984: 312). Altını çizmek gerekir ki, sosyologlar afetleri değil, o ani olaydan önce, bazen olay sırasında ve sonrasında olanları inceler. Bu olanlar içerisinde sosyal davranışı, sosyal organizasyonları ve sosyal yapıyı inceler. Yaygın bir yıkıma ve sıkıntıya neden olan bir afetin etkisinin ardından değişen toplumsal yapıyı inceler (Fischer, 2003: 95).

Afet sosyolojisi, tetikleyici olay veya felaketten önceki ve sonraki sosyal yapı uyumunun sosyolojik veya sosyal bilimsel çalışmasıdır. Tetikleyici olaya veya afet etkenine yapılan vurgu, olaydan önce işleyen sosyal yapıya ve ayrıca bir topluluk içinde hem mağdurlara hem de müdahale edenlere yönlendirir (Fischer, 2003: 95). Afetleri sosyolojik terimlerle tanımlamaya ve yorumlamaya yönelik tarihsel girişimler önemlidir ve bu tür çabalar kaçınılmaz olarak toplumsal düzen hakkında temel soruları gündeme getirir. Fritz'in afet tanımı zaman içerisinde yenilendi. Gözden geçirilmiş tanım, afetin dört temel boyutuna işaret etmektedir: Olaylar, etkiler, sosyal birimler ve müdahaleler. Buradan hareketle de revize edilmiş bu tanımın son iki boyutu kullanılmaya başlandı ve sosyal ağlar ile afetlerle ilgili örgütsel formlar üzerine araştırmalar yapıldı (Kreps, 1984: 311). Sosyal ağların afetlere müdahale eden ve kendi terimleriyle tanımlanabilen ve yorumlanabilen kilit **sosyal birim** türleri vardır. Örneğin, firmalar, hükümet birimleri, gönüllü kuruluşlar, özel çıkar grupları, kitle iletişim araçları, ordu. (Kreps, 1984: 314-316). Tüm afet çalışmalarında özellikle sosyal birimlerin ve müdahalelerin sınıflandırılmasına yönelik bir hassasiyet önemli olmalıdır. Bu bakış açısı norm haline gelirse, kaçınılmaz sonuç, afet araştırmalarına ve sosyolojinin diğer birçok alanına katılanlar arasındaki iş birliği de artacaktır (Kreps, 1984: 317). Dolayısıyla afeti sosyolojik açıdan ve birer sosyal birim olan gönüllü kuruluşlar üzerinden ele almaya çalışan bu araştırma, Türkiye'nin önde gelen STK'larını ortaya koydukları misyon ve vizyon üzerinden ele almakta ve sosyal uyumun düzeyini bu kavramlar üzerinden tahlil etmeye çalışmaktadır. Sosyal uyumun sahip olduğu üç boyuttan biri olan sosyal ilişkiler ve daha da önemlisi bahsi geçen boyutlara ek olarak ortaya konan paylaşılan değerler (Chan vd.,2006) yukarıda da ifade edilen misyon ve vizyon ifadelerinde aranacaktır.

Afetlerde sivil toplumun afet öncesi, anı ve sonrası mücadele açısından büyük önem taşıdığı bilinmektedir. Sivil toplum, genel manada gönüllülükle beraber ele alınan bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Kavram olarak geçmişten günümüze farklı anlamlarda kullanılsa da, içerik olarak gönüllülük esasına dayalı ve kendi kaynakları bünyesinde faaliyet gösteren örgütlü bir sosyal yapıdır. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma kavramları ise bu yapılanmanın temelini oluşturan önemli fonksiyonlardır. STK'ların misyon ve vizyon ifadeleri, üzerine odaklanılan konunun stratejik değerine doğrudan katkı yapmaktadır. Bugün ve gelecek ifadeleri olarak da tanımlanabilecek olan bu kavramların kendi içindeki uyumu STK'nın kurumsal birikimini, tüm STK'lar arasındaki tutarlılığı ise toplumsal kabulünü ve etki alanının derinliğini resmetmektedir. STK'ların misyon ve vizyonlarının içerik analizine tabi tutulması araştırmacılar için, Türkiye'deki en etkin yedi STK'nın bugünü ve geleceği ile ilgili sosyolojik analiz, okuma ve yorum yapabilmeye imkanı sunacak ve konu ile ilgili literatüre katkı sağlayacaktır.

1. Sosyal Yardımlaşma, Dayanışma ve Sivil Toplum İlişkisi

Sosyal yardımlaşma, dayanışma ve sivil toplum kavramları insandan ayrı düşünülemez. Yardımlaşma, dayanışma konularının ana aktörü insandır. Yardımlaşma ve dayanışma insan ve toplumlar arasında gerçekleşen sosyal faaliyetlerde görülmektedir. Sivil toplum ise bu sosyal faaliyetlerin örgütlü ve sistemli işlenmesini sağlayan yapılar bütünüdür. Bu anlamda yardımlaşma, dayanışma ve sivil toplum arasında birbirini üreten ve besleyen sıkı bir ilişki vardır.

Dayanışma, başkalarına yardım etmenin maliyetlerini (mali, sosyal, duygusal veya başka türlü) taşımaya yönelik kolektif bir taahhüdü yansıtan ortak uygulamalardır (Dawson & Jennings, 2012: 10). Durkheim, toplumda bireycilik kavramını reddeder. Bunun yerine sosyal dayanışma fikrini benimsedi. Ona göre toplum, içinde asgari bir dayanışma olmadıkça sona erecektir. Bu nedenle dayanışmanın, toplumun işlenmesi için olumlu bir işlev olduğunu iddia eder. Dahası, iki tür dayanışmayı birbirinden ayırır: organik dayanışma ve mekanik dayanışma (Khairulyadi vd.,2022: 83). Mekanik dayanışma, ortak kavramlar, çağrışımlar ve aynılık duygularıyla bir araya gelen ve çalışma alanındaki bireylerin benzerliğinden gelişen dayanışma türüdür. Mekanik dayanışmaya dışarıdan gelen baskı neden olur (Merz vd., 2007: 176). Mekanik dayanışma, ortak değerlere ve inançlara sahip bir toplumun üyelerinin sosyal bütünleşmesidir. Bu ortak değerler ve inançlar, işbirliği yapmalarını sağlamak için bireysel üyelerde içsel olarak çalışan bir "kolektif vicdan" oluşturur. Durkheim'in görüşüne göre, toplum üyelerinin işbirliği yapmasına neden olan güçler, moleküllerin bir katıda bir araya gelmesine neden olan içsel enerjilere çok benzediği için, mekanik dayanışma terimini icat ederken fizik biliminin terminolojisinden yararlanmıştır (<https://www.britannica.com/topic/mechanical-and-organic-solidarity>)

Organik dayanışma ise farklılaşma ve iş bölümünün gelişmiş olduğu modern toplumda daha çok görülmektedir. Uzmanlaşmanın da ileri süreçte görüldüğü bu tür toplumlarda, bireyler birbirlerinden farklılaşmıştır ve anlaşmak için dayanışma gerçekleşmesi gerekmektedir. Modern toplumda kişi varlığını sürdürebilmek için kurum ve kuruluşlara muhtaçtır. Onlarla organik bir ilişki içinde bulunmak zorundadır. Kolektif bilinç yerini bireysel bilinç ve çıkarlara bırakmıştır. İnsanlar ihtiyaçlar dâhilinde bir birliktelik oluştururlar ve yüz yüze iletişim kısıtlıdır (Durkheim, 2006). Dayanışmayı Durkheim'in dayanışma biçimleri çerçevesinde ele almak, küresel dünyada geleneksel ve modern toplum ayrımını yapmada daha işlevsel görülmektedir. Afetler söz konusu olduğunda yardımlaşmanın sacayaklarından en önemlisi dayanışmadır. Zira dayanışma kendi içinde topluma özgü farklılık gösterdiğinde yardımlaşma çeşitleri de farklılaşmaktadır. Bu anlamda, toplumun değişen yapısıyla birlikte uyumlu birey dayanışmaları da ortaya çıkarılmalıdır (Oosterlynck ve Van Bouchaute, 2013: 11).

Afet bağlamında bakıldığında sosyal yardımlaşma ve dayanışma; insanların can ve mal kaybını önlemek, ihtiyaçlarını karşılamak, psikososyal destek vererek uyum ve iyileşmesine katkı sağlamak gibi bir dizi sosyal ilişkiler olarak görülebilir. Sosyal yardımlar devlet kurumları, vakıflar ve dernekler aracılığı ile yapılmakta olup aynı olduğu gibi nakdi yardımları da kapsamaktadır. Sosyal yardım farklı ülkelerde farklı tanımlanmıştır. Bazı ülkelerde sosyal yardım, sosyal refahı ifade eder veya eş anlamlıdır ve finansal ihtiyaç duyan insanlara yardımcı olmak için devlet tarafından sağlanan bir kamu yararadır. Sosyal yardımın amacı, bir kişinin yoksulluğunu bu şekilde yok etmek değil, aşırı ekonomik sıkıntıyı veya yoksulluğu önlemektir. Sosyal yardımın amacı, yetersiz geliri olanları iyi yaşayabilmeleri için desteklemek, kendi kapasitelerini geliştirmelerine ve yeterli sosyal işlevsellik için kaynaklara erişmek için yeni beceriler kazanmalarına yardımcı olmaktır. Bu nedenle, sosyal sigorta, işverenlerin, işçilerin ve hükümetlerin katkılarıyla finanse edilen programları ifade eder; oysa sosyal yardım programları esas olarak hükümet gelirleri tarafından uygulanır ve desteklenir. Sosyal yardımın insanları çalışmamaya teşvik ettiği ve onları daha az verimli, tembel ve devlet kaynaklarına bağımlı hale getirdiği bazı mecralarda iddia edilir. Sosyal yardımın sosyal hizmet görüşüne göre, hiç kimse fakir, tembel ve bağımlı olmayı sevmez, ancak onları fakir ve işsiz yapan ve onları toplumda dezavantajlı bir konuma getiren kişinin çevresi ve sosyal politika başarısızlıklarıdır. Dolayısıyla, sosyal yardım toplumun ahlaki bir sorumluluğudur ve devlet buna yatırım yapmaya devam etmelidir (Nikku, 2015). Modern toplumun yapısı resmi ilişkiler, resmi yardımlaşma ilişkileri ile

örgütlü bir yapıya karşılık gelmektedir. Dernekler, bu örgütlerin en tipik örneklerinden biri olarak bilinmektedir.

Bir örgüt, iş ve işlev bölümü yoluyla ve bir yetki ve sorumluluk hiyerarşisi yoluyla, bazı ortak açık amaç veya hedeflere ulaşmak için bir dizi insanın faaliyetlerinin rasyonel koordinasyonudur. Örgüt ilişkileri belirli bir yapıya göre belirlenen, etkileşim içinde ve birbirine bağlı bireyler topluluğu ve nispeten kalıcı bir sosyal sistemdir (Chell, 1987: 157).

Örgütlenmeler genelde kâr amacı olmayan ve toplumda yardımlaşma ve dayanışmanın yaygınlaşmasını sağlamak hedefi ile kurulurlar. Dernekler ve sivil toplum kuruluşları örgütlü yapılara örnektir. Afet yönetiminde dernekler, sivil toplum kuruluşları, gönüllüler ve dini örgütler, devlet dışı bireyler, düşünce kuruluşları, sosyal hareket özneleri, üniversite tabanlı uzmanlar veya akademisyenler, savunma grupları ve diğer taban toplulukları gibi örgütlenmeler büyük önem taşırlar (Özerdem ve Jacoby, 2006: 15). Bu yapıların yönetimde şeffaflık sağlamak, hükümete yapıcı alternatif politikalar sunmak, yerel afet planlaması ve dirençlik inşasına kapsamlı ve uzlaşmacı yaklaşımlar geliştirmek ve yerel toplulukların gerçek ihtiyaçları ve önceliklerini ifade etmelerini mümkün kılmak gibi avantajlarından ve faydalarından söz edilir (Çakı, 2020: 4). Sivil toplum örgütleri; yardım kaynağı olarak akraba, komşu, arkadaşlar, ulusal ve yerel medya, sosyal medya, dini ve resmi kurum ve kuruluşlarla beraber çalışmaktadır. Sivil toplum örgütleri çeşitli sebeplerle devletin ulaşamadığı veya geciktiği durumlarda tamamlayıcı, dinamik ve hızlı hareket edebilen yapılar olarak öne çıkmaktadır.

Sivil toplum eski Yunan'da devlet düşüncesiyle ilk tohumları atılmaya başlanmış hatta devletle beraber anılan bir kavram olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde bu kavram, siyasal ve toplumsal anlamda bir takım dönüşümler yaşamıştır. Sivil toplum, toplumsal hayatta oldukça önemli rol ve fonksiyonlara sahiptir. Sivil örgütlenmenin temelinde, birlikte bir şeyler başarma duygusu, arkadaşlık, gönüllülük ve kolektiflik gibi etkenler görülmektedir. Zira sivil toplum, sinerji ve güç birliği duygusunu içermektedir. Bu anlamda sivil toplum, kolektif bilincin ve dayanışmanın örgütlenmiş halidir. Geniş anlamda sivil toplum, çok çeşitli amaçlara, yapılara, örgütlenme derecelerine, üyeliklere ve coğrafi kapsama sahip bir sivil toplum aktörleri ve varlıkları yelpazesini kapsayan "aile, pazar ve devlet dışındaki alan" olarak tanımlanır. Açıklamalar kurumlara ve ülkelere göre farklılık gösterse de, "sivil toplum ekosistemi" tipik olarak şunları içerir (WEF, 2013: 8):

- Organize bir yapıya veya faaliyete sahip olan ve genellikle kayıtlı kuruluşlar
- "Örgütlenebilen" ancak fiziksel, yasal veya finansal yapıları olması gerekmeyen sosyal medya topluluklarını içeren çevrimiçi gruplar ve faaliyetler
- Çevrimiçi veya fiziksel olabilen toplu eylem ve/veya kimlik sosyal hareketleri
- İnanç toplulukları ve inanç temelli kuruluşlar
- İşçileri temsil eden işçi sendikaları ve işçi örgütleri
- Sosyal ve çevresel sonuçlar için yenilikçi ve/veya pazar odaklı yaklaşımlar kullanan sosyal girişimciler
- Yerel düzeyde taban dernekleri ve faaliyetleri
- Üyelerinin sahip olduğu ve demokratik olarak onlar tarafından kontrol edilen kooperatifler

Sivil toplumun yapısıyla ilgili genel olarak üç yaklaşım vardır: Bunlardan ilki, sivil toplumu devletten ayrı ve vatandaşın özgür iradesiyle kurulan bir düzen olarak tanımlayan Larry Diamon'un yaklaşımıdır. İkincisi, sivil toplumu aile/birey ile devlet arasındaki mevcut boşluğu dolduran bir yapı olarak tanımlayan Ernest Gellner'in görüşüdür. Gellner'in yaklaşımına göre sivil toplum, çoğunlukla sendikalar, siyasi partiler, dini örgütler, baskı grupları ve dernekler gibi aracı kurumlardan oluşan bir sistemdir. Üçüncüsü, sol liberal kesimle aynı görüşleri paylaşan John Keane'in görüşü. Bu yaklaşıma göre sivil toplum, üyelerinin oluşturduğu devlet dışı faaliyetlerle devlet kurumları üzerinde baskı ve denetim uygulayarak kimliklerini koruyan ve dönüştüren örgütlerdir (Çulhaoğlu 2001: 32-33, Akt: Talas 2011: 390).

Sivil toplum bir yandan devletle işbirliği içerisinde olmayı, diğer yandan ise devletten bağımsız olmayı benimser. Bunu gerçekleştiren ana aktör de insandır. Afet veya acil durumlarda iki tür örgütlenmenin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki, afet veya acil durumlarda müdahale

amacıyla oluşturulan gruplardır. Tek seferlik görevler aldıklarında faaliyetleri durur ve felaket durumu sona erer. İkinci tip organizasyon yönteminde, afet ve acil durumlara sürekli müdahale etmek üzere resmi ekipler kurulur. Afet veya acil durumun niteliğine göre en ilgili kurum veya kuruluşlar burada temsil edilmektedir (Filiz, 2007: 93-934). Türkiye'de meydana gelen afetlerde etkin rol alan sivil toplum kuruluşları arasında AFAD, AKUT, Türk Kızılay, UMKE, İHH, Beşir Derneği ve Ahabap gibi kuruluşlar yer almaktadır.

Sivil toplum kuruluşları (STK'lar), gruplar ve ağlar, uluslararası sivil toplum örgütlerinden ve kitlesel sosyal hareketlerden, küçük, yerel örgütlere kadar geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu çerçevede de sivil toplum rolleri; hizmet sağlamak; lobi faaliyetleri, kampanyalar tertip etmek; izleme (örneğin, hükümetin insan hakları sözleşmelerine uyumunu); aktif vatandaşlık oluşturmak (örneğin, yerel düzeyde sivil katılımı ve yerel, bölgesel ve ulusal yönetişime katılımı motive etmek); küresel yönetim süreçlerine katılmak (örneğin, danışmanlık hizmeti vermek). Sivil toplum, dünyanın birçok yerinde olumlu sosyal değişim yaratmıştır. Örneğin, Wateraid UK 2017'de 1,3 milyondan fazla kişiye güvenli içme suyu sağlarken, El Salvador'da hükümet 2004'ten bu yana sivil toplum eyleminin ardından çevresel ve sosyal açıdan zararlı metal madenciliği uygulamalarını yasaklayan bir yasayı 2017'de çıkarmıştır (Cooper, 2018: 2).

STK'lar yerel, ulusal ve bölgesel olmak üzere üçe ayrılırlar. Türkiye'de sivil inisiyatif temsil eden hareketler çerçevesinde değerlendirilebilecek STK'lar mevcuttur. Bunları gruplandırmak mümkündür (AB Uyum Süreci ve STK'lar, 2004: 39): Ticaret birlikleri, Sendikalar, İşveren kuruluşları/profesyonel federasyonlar, Hükümet dışı kuruluşlar (NGO), Hizmet ve üretim birlikleri, Yerel idarelerin birlikleri, Politik ilgi grupları, Dinsel ilgi grupları ve diğer gruplardır. Bunlar dışında vakıflar ve dernekler de bulunmaktadır.

2. Türkiye'de Sivil Toplum ve Sivil Toplum Örgütleri

Dünyada meydana gelen afetler sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Afet sonrası, insanların gündelik hayatının sekteye uğraması, travmaya maruz kalmaları, maddi, fiziksel ve psikolojik yardıma ihtiyaçları olduğu dönemde sivil toplum kuruluşlarının aktif rol oynadığı bilinmektedir. Afetin, bütüncül bir olay olduğu ilkesinden hareketle devlet kurumları ve gönüllülük esasına dayalı, yardım etmek isteyen herkes halkaya dahil olmaktadır. Sivil toplum, yapısı itibarıyla devletten bağımsız, batılı düşünce geleneğinden doğan ve tarihsel süreçte burjuvadan destek alan bir oluşumdur (Can, 2013: 246). Türkiye'de sivil toplum için çerçeve belirlenirken, öncelikle Batı pratiğinden farklı olarak sivil toplumu, kurumsal, organize ve tüzel yapılar olarak değil, devlet dışında gelişen, devletle fert arasında; fertle ait olduğu sosyal, siyasal bütün arasında bağ kuran süreç ve mekanizmalar olarak düşünmek gerekir (Yıldırım, 2011: 93). Çaha'ya göre; Devlet STK kavramıyla sivil toplumu, siyaset biliminde ve demokratik toplumlarda sahip olduğu anlamın dışına çıkarmakta ve resmi bir alanla özdeş tutmaktadır. Bu da sivil toplumun, "devletin sivil toplumu" olması anlamına gelir (Aslan, 2010: 207). Oysaki sivil toplum bağımsızlığı, siyasetin aracı olmamayı ve gönüllülüğü temsil etmektedir. Çoğu afet durumunda görüldüğü üzere "devletin sivil toplumu" devlet tarafından yönlendirilen, yönetilen bir mekanizma halini almıştır.

Her afet kendi özelliklerini beraberinde getirir. 1999 yılında Türkiye'de meydana gelen iki büyük deprem türü kamuoyunda tartışmalara yol açmış ve bunların sosyal-politik yansımaları geçmiş depremlere göre daha uzun süreli ve çok boyutlu olmuştur (Akgüngör, 2010: 6). Bu deprem, bir yandan afetleri daha çok toplumsal sonuçları olan "doğal" bir olay olarak görme eğiliminde olan bilim adamlarının aksine, afetleri toplumsal bir olgu olarak ele alan sosyolojik araştırmaların yükselişine neden olurken, diğer yandan afetleri, devlet-sivil toplum ilişkisi ve demokrasi sorununun konusu haline getirerek yeni tartışma alanları oluşturmuştur (Özügür, 2012: 150). Sivil toplum-devlet-millet tartışmalarını bu deprem zincir gibi birbirine bağladı. Türkiye'yi bir siyasi eleştiri dalgası sardı. Medyanın hem beslediği hem de beslendiği bu dalga, depremle alakasız gibi görünen konularda kamusal alanda soru ve tartışmalara yol açmıştır. Bu süreçte, özellikle basın çalışanları ve sivil toplum kuruluşu temsilcileri, Türkiye'deki yıkımı, Türk toplumunun (modernleşme bağlamında) evrilmesini ve toplumsal değişimi açıklamaya çalışırken; ekonomik yapı (üretim ilişkileri, arazi ve taşınmaz malın işlevi, kentleşmeye bağlı ekonomik çıkarlar); siyasal yapı (devletin görevleri, devlet-toplum ilişkisi, devlet-vatandaş ilişkisi, siyasal yandaşlar ve etkileri); Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki yerini ve Türklerin dış

dünya ile ilişkilerini analiz ettiler (Akgüngör, 2010:7). Belli argümanlarla desteklenen deprem sonrası devletin ihmali ve yokluğu sivil toplumun seferberliği üzerinden değerlendirilerek devlet-millet ikilemi yaratıldı. 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremleri toplumsal olarak sarsıcı ve sorgulayıcı nitelikler taşımaktadır.

1999 depremleri sonrası gazetecilerin, medyanın analizleri ve geliştirdikleri söylemle seferberlik ilan eden halk, sivil toplum hareketini ortaya çıkarmıştır. Halk, yeni bir aktör olarak sahaya inmiştir. Bu aktör sivil toplumun kurucusudur. Sivil toplumun tanımına: Depremde yetersiz kalan kamu kurum ve kuruluşları dışında kalan, gönüllülük esasına dayalı olarak seferberlik gösteren halk aktörü dâhil olmuştur.

Afetler nedeniyle ortaya çıkan ve gündeme gelen sivil toplum yapılanmaları birer sosyal sermaye havuzudur. Sosyal sermaye, kültürel ve sosyal değer sistemlerinin repertuarını kapsayan karmaşık, çok boyutlu bir kavramdır. Sosyal sermaye, genel olarak, karşılıklı yararlar için işbirliğini ve toplu eylemleri teşvik eden bir sosyal normlar, değerler, inançlar, güvenler, yükümlülükler, ilişkiler, ağlar, üyelikler, sivil katılım, bilgi akışları ve kurumları kapsayan çok boyutlu bir fenomen olarak tanımlanır (Bhandari & Yasunobu, 2009). Sosyal sermaye, gelecekteki işbirliği için bilgi ve kültürel modeller sağlayarak iyi hükümetin ve ekonomik ilerlemenin temelini oluşturmaktadır. Düşük gelirli ülkelerde yapılan birçok çalışma, kalkınma için güçlü bir yerli taban dernekleri ağının gerekli olduğunu da göstermektedir (Jalali, 2002: 122). Sosyal sermaye kavramı güvenle de alakalıdır. İnsanlar afet durumlarında güvenecekleri kimseler ararlar. Bunu ilk elden “devlet baba” karşılarsa da daha yakından, birincil kişilerle olmak onlara kolaylık sağlar. Fukuyama’ya göre “sosyal sermaye: bir toplumda veya onun bazı bölümlerinde güven duygusunun hâkim olmasından ileri gelen yetidir” (Aslan, 2016: 185). Bu anlamıyla sivil toplum, güven duyulan yapılanmadır. Yaygın olarak kabul edildiği gibi, sivil toplum, devlet ile vatandaş arasında bir tampon sağladığından demokrasi için gerekli bir koşul olarak öne çıkmaktadır. İşlevi, çoğunluğun ihtiyaçlarını dile getirmek ve devlete vatandaşlarına karşı sorumlu kalması için baskı yapmaktır. Sivil toplum içinde yer alan dernekler, sivil toplum, devletler ve piyasalar içerisinde kamuyu ilgilendiren konuların iletişimde kilit rol oynarlar. Genellikle bireyin yaşam dünyalarıyla yakından bağlantılı olduklarından, dernekler özellikle ortaya çıkan sorunlara ve zorluklara karşı hassastır (Jalali, 2002: 129-130).

Türkiye’de STK’lar ağırlıklı olarak dernek ve vakıf olarak değerlendirilmektedir. Ancak, Türk hukuk sisteminde açıklanan başka STK türleri de vardır. Türkiye’de yasal statüye sahip beş tür STK vardır: (i) Dernekler, (ii) Vakıflar, (iii) Birlikler, (iv) Kooperatifler, (v) Meslek Kuruluşları. Türk sisteminde STK’ların tek bir yasal tanımı yoktur, bunun yerine her STK türü için farklı yasal tanımlar vardır. Bu STK’lar farklı kamu kurumlarının denetimine tabi olmakla birlikte büyüklük, sayı ve faaliyet alanları bakımından farklı olmalarına rağmen uygulamada benzer özelliklere sahiptirler (Ayhan, 2020: 112).

Ülkemizdeki afet yönetiminin yasal ve kurumsal gelişmesinin dönüm noktası 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi’dir. 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi’nden sonra yasal ve kurumsal alanda yapılan en önemli değişiklik ise 5902 sayılı “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun”dur. Bu kanun ile afet ve acil durumlara yönelik hizmetlerin etkin bir biçimde tüm ülke genelinde gerçekleştirilebilmesi için afetlerden önce hazırlık ve zarar azaltma, afet sırasında müdahale ve afet sonrasında iyileştirme çalışmaları yürüten kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanması ve politikaların üretilmesi amaçlanmıştır (AFAD, 2013: 13).

Afetlere yönelik sosyal yardım ve hizmetlerin yapılabilmesi için anayasaya uyulması gerekmektedir. Türkiye’de afetlerle mücadele gücünü aynı çatı altında toplayan AFAD, ortak dil ve standartların belirlenmesine yönelik çalışmalar yürütüyor. Bu kapsamda AFAD, 2014 yılında Resmi Gazete’de Türkiye Afet Müdahale Planını (TAMP) yayımlamıştır. Bu plan, barınma, beslenme, güvenlik, ulaşım, ulaşım ve psiko-sosyal destek gibi afetler için ilk andan itibaren hazır bir müdahale ağı oluşturmaktadır. kamu kurumları, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve gerçek kişiler dahil olmak üzere afetin Plana göre ana çözüm odakları oluşturulmuştur.

3. Misyon, Vizyon ve Sivil Toplum

Vizyon beyanları ve misyon beyanları, bir organizasyonun temel etik değerlerine dayanır ve ona yön verdiği için başarısı için gereklidir. Vizyon ifadeleri, organizasyonun sonunda rekabet ortamında nerede olmak istediğini belirleyen uzun vadeli hedefleri yönlendirir. Misyon ifadeleri daha somuttur ve bir kuruluşun rekabet avantajına özgüdür; faaliyetlere öncelik vermek için kullanılırlar. Misyon ve vizyon kavramları bağlantılı ve simbiyotiktir, ancak farklı yapılar atıfta bulunurlar. Bu farkı kavramsallaştırmanın bir başka yolu da, bir vizyon ifadesinin bir kuruluşun nereye gittiğini belirtmesi ve bir misyon ifadesinin bir kuruluşa oraya nasıl gidileceğine dair yön vermesidir. Kuruluşların hem bir vizyon beyanı hem de bir misyon beyanı oluşturması ve her ikisini de karar alma sürecine dahil etmesi en iyi uygulamadır. Kurumsal veya yönetim felsefesi, liderlik ve organizasyon kültürünü oluşturan birçok yapı ile birlikte vizyon, misyon ve değerlerden oluşur (Bowen, 2018).

Tablo 1'de ülkemizdeki çözüm odağı olan belli başlı STK'ların misyon ve vizyon ifadeleri sunulmuştur. Ülkemizde gerçekleşen her türlü afetlerde en etkin rol oynayan STK'lar ele alındığında belli başlı STK'lar kendisini göstermektedir. Çalışmada, gerek bireysel organizasyon gerekse işbirliği anlamında birbiriyle iletişim ve yardımlaşma içerisinde olan; AFAD, Türk Kızılay, AKUT, UMKE, İHH, BEŞİR ve AHBAP üzerinden yöntemsel bir izlek geliştirilerek Türkiye'deki en etkin STK'ların misyon ve vizyonları keşfedici yöntemle içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizine tabi tutulan STK'lar vizyon ve misyonlarına göre seçilmiş, kuruluşlar devletten ayrı yahut devlet kuruluşu olarak kategorize edilmemiştir. İçerik analizi, daha önceden yayınlanmış eserlerin (veya tanımlamaların) belirli ölçütler çerçevesinde sistematik bir şekilde incelendiği bilimsel bir yöntemdir. İçerik analizleri genel olarak meta-analiz, meta-sentez ve betimsel içerik analizi olmak üzere üç başlık altında ifade edilebilir. Betimsel içerik analizi, diğer içerik analiz türlerinden farklı olarak derinlemesine, yorumlayıcı ve istatistiksel bir bakış açısıyla değil de *genel bir görüntü* sunmaktadır (Şimşek & Yaşar, 2019: 294). Bu çalışmada da afet ile ilişkili ve en çok faaliyet içerisinde olan STK'ların bugün ve yarına dair kendilerini nasıl konumladıkları ile ilgili genel bir görüntü elde edilmeye çaba gösterilmiştir. Bu kapsamda seçilen STK'ların misyon ve vizyon ifadeleri "Ne İçin?" ve "Ne Yapıyoruz/Yapacağız?" soruları üzerinden irdelenmiştir.

STK'ların misyon ve vizyonlarının içerik analizine tabi tutulması araştırmacılar için, Türkiye'deki en etkin yedi STK'nın bugünü ve geleceği ile ilgili sosyolojik analiz, okuma ve yorum yapabilmek imkanı sunmaktadır. STK'lara dair misyon ve vizyon içeriklerine kendi sitelerinden ulaşılmıştır. Afet doğası gereği geçmiş, bugün ve yarınla ilgili bir toplumsal olay olarak misyon ile vizyon üzerinden okunduğunda afetin gerçekliği bilimsel olarak daha anlaşılır hale gelmektedir.

Tablo 1: Bazı Önemli STK'ların Misyon ve Vizyon İfadeleri

	MİSYON		VİZYON	
	<i>Ne İçin?</i>	<i>Ne Yapıyoruz?</i>	<i>Ne İçin?</i>	<i>Ne Yapacağız?</i>
AFAD	Afet ve Acil Durumlarda Sürecin Yönetimi	Koordinasyon	Afet	Dirençli Toplum Oluşturma
		Yürütme		
		Politika Üretimi		
TÜRK KIZILAY	İhtiyaçların Giderilmesi	Yardım	İnsani Yardım	Model Olma
	Kan İhtiyacı	Yardımlaşma Bilinci Geliştirmek		Destek
		Koordinasyon		
AKUT	Afet ve Kazalarda Yardım	Temel İlk Yardım		Canlıya Değer Vermek
		Nakil		
		Afet ve Kaza Bilinci Oluşturmak		
UMKE	Acil Sağlık Hizmeti	Yürütme	Afet	Dirençli Toplum Oluşturma
	Afete Müdahale	Koordinasyon		Model Olma
		Sağlık Hizmeti Sunmak		
İHH	Adalet	İnsani Yardım	Toplumsal Dayanıklılık	Destek
	İyilik	Değerlerin Yaşatılması	Yardımlaşma	İşbirliği

	Temel Hak Ve Hürriyetlerinin İhlal Edilmemesi		Yoksulluğun Giderilmesi	Ortak Bilinç
			Sosyal Adalet	
BEŞİR	İnsani İhtiyacın Karşlanması	Paylaşım	Doğal Afet Yardımı	Destek
	Sosyal Adalet	Hayırseverlik Faaliyetleri	Eğitim İmkânı Yoksunluğu	Kişisel Beceri Kazandırmak
	Kardeşlik		Sağlık İmkânı Yoksunluğu	Fırsat Eşitliği Sağlamak
			Engelliler	
AHBAP	İhtiyaçların Giderilmesi	Yardım	Yerel Değerleri Global Bilgi İle Entegre Etmek	İşbirliği Modelleri Kurmak
		Yardımlaşma Bilinci Geliştirmek		Projeler Gerçekleştirmek

Yukarıdaki tabloya göre Türkiye’de yer alan STK’lar, afet öncesinde, anında ve sonrasında zararın ve can kayıplarının en aza indirilmesi için oldukça etkili biçimde çalışmaktadırlar. Misyon bağlamında “insani ihtiyacın karşılanması için yardım gerçekleştirmek, yürütme ve koordine faaliyetlerini yürütmek, toplumu bilinçlendirmek” kavramları öne çıkarken; vizyon bağlamında; her tür imkansızlığı ve eşitsizliği gidermek için destek sağlamak, işbirlikleri oluşturmak, dirençli toplum oluşturmak kavramları ön plandadır.

Misyon ve vizyona sahip STK’lar afetin seyrini değiştirmekte, kamu kurum/kuruluşlarıyla ortaklaşa gerçekleştirdikleri faaliyetlerde birbirleriyle iletişim halinde süreci yönetmektedirler. Afetlerde sosyal yardımlaşma ve dayanışma mekanizmaları olarak STK’lar, devletten ayrı düşünülmeden, koordineli biçimde birliktelik geliştirerek insani yardımları gelecekte üst düzeye taşıma amacı gütmektedirler. Küresel dünyada, doğal ve doğal olmayan afetlerle karşılaşma olasılığı artmaktadır. Bu sebeple var olan tüm STK’lar ve kamu kurum/kuruluşları insanlar arası iletişim ve yardımlaşmayı sağladıkları gibi kurumlar ve örgütlenmeler arası yardımlaşma ve işbirliğini sağlamalıdır.

Yardımlaşma ve dayanışma kavramı özellikle afetlerde daha gözle görünür bir biçime bürünür. Birey ve toplum afet öncesi, anı ve sonrasında aldığı aksiyonlarla kendi yapısını belli eder. Yardımlaşma ve dayanışma kavramı sosyolojik analizlerin vazgeçilmez başat kavramlarından. Yardımlaşmanın, bireysel olduğu kadar toplumsal bir karşılığı da vardır. Çünkü bu eylem karşılıklı (en az iki) eyleyeni ve ilişkiler bütünü kapsar. Misyon ve vizyon ifadeleri içerisinde de bu kavram afet sosyolojisine eklenmiştir. Fischer (2003) afet sosyolojisini tetikleyici olay veya felaketten önceki ve sonraki sosyal yapı uyumunu sosyolojik veya sosyal bilimsel çalışması olarak tanımlamakta ve “bireylerin afetlere müdahale ederken, bunu grup bilincinden kaynaklanan sosyal yapı bağlamında yaptıklarını ve katılımcı sayısı küçük, orta ya da büyük olsun, grupların, kolektif bilinçten beslenen bir sosyal yapı sergilediklerini” (s.92) vurgulamaktadır. Bu bakış açısından hareketle afete müdahale eden her birey için sergileyeceği sosyal yapıyı ve uyumunu bütünleştirmek önemlidir ve burada da STK’lara rol düşmektedir.

STK’ların sahip olduğu misyon ve vizyon ifadeleri, etik ve değerden ayrı düşünülemez. İnsana yardım etmenin temelinde, kişinin varlığına saygı duymak ve toplumsal, bireysel değerlerin devamını sağlamak vardır. Bu sebeple analizde yer alan değerlerin yaşatılması kavramı, özellikle afet sonrası “kaybolmaya” karşı bir savunma, koruma ve toplumsal devamlılığı sağlamaya atıfla önemlidir. Afet, bilindiği üzere normal yaşantının dışına çıkılması, elde olanın kaybı veya hasarı olarak değerlendirilir. Psikolojik, sosyolojik, sosyo ekonomik anlamda afetle karşılaşan topluluklar ve bireyler kırılabilir yahut dezavantajlı duruma düşerler. Bu sebeple afete karşı dirençli olmak, sağlam ve avantajlı olmaktır. Dirençli toplumlar, olumsuz durumların etkilerinden hızlı bir şekilde kurtulurken, daha az dirençli toplumların toparlanması uzun sürer. Belki de bu az dirençli toplum eski haline hiç dönemez (Maguire ve Cartwright, 2008). Dirençli toplum ve dayanıklılık oluşturmak, yoksullukla mücadele etmek için vizyon ve misyonları belirli, aktif ve güçlü STK’lar, kurum kuruluşlar gereklidir. Bu ve diğer kavramlar afet sosyolojisi ile

yakından ilişkilidir. Türkiye'deki afetlerde STK'ların misyon ve vizyonları ele alındığında bu kavramlar sosyolojik analize yardımcı olmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bütün sivil toplum kuruluşları koordineli olarak çalıştığında afet daha az hasarla ve kayıpla atlatılabilir bir gerçeklik halini almaktadır. AFAD, Türk Kızılay vb. gibi köklü kuruluşların yapılarının güçlenmesi ve her afette eksikliklerini gidermesi ülkemizin ve dünyanın yararına. Türkiye'de 2002 yılında meydana gelen Malatya-Elazığ depreminde ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinde gördüğümüz üzere STK'lar, sosyal yardımlaşma dayanışma ağlarını ören en yegâne örgütlenmelerdir. Sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak, devletin afetlerde karar vericiliği ve afetzedenin ihtiyaçlarını karşılaması, gerekli kuruluşlar ve STK'lar ile birlikte daha ulaşılabilir ve kolay olmaktadır. Dünyada milyonlarca afet meydana gelmiştir. Her afet kendine has özellikler taşısa da insanın ihtiyaç duyduğu şeyler pek değişmemektedir. Bu kuruluşlar, ihtiyaç temelli bir çalışma prensibi oluşturdukları için amaçlarına ulaşmaktadırlar. Türkiye, deprem kuşağında yer alan bir ülke olarak defalarca deprem sonrası yapılması gerekenleri tecrübe etmiştir. Ülkenin herhangi bir yerinde meydana gelen afet, koordineli şekilde örgütlenmeler oluşturularak en kısa sürede onarılmaya çalışılmıştır. Afetin maddi zararı gözle görülen kısımdır fakat bir de psiko-sosyal gerçeklikler vardır.

Afetler travmalara sebebiyet verebilir. Afettede travmayı, afet sonrasına taşıyabilir. Travma sonrası stres bozukluğu olarak adlandırılan durumda, kişi gerek devlet kanalıyla gerekse de sivil toplum örgütleri vasıtasıyla hizmete erişmektedir. Sosyolojinin alanına giren kısım daha çok, dayanışma biçimleriyle alakalıdır. Günümüzde teknolojinin gelişimi, modern dünyanın imkânları değerlendirildiğinde dayanışma hızı artmıştır. Bireysel olarak düşünmek konuyu ana izleğinden uzaklaştıracağı için, küresel anlamda var olan dayanışmadan bahsetmek gerekir. Haiti'deki depremle, 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli deprem aslında olay ve sonuçları bakımından aynıdır. Her iki olayı yaşayan halk da travmatize olmuştur ve afetzededir. Küresel afetlerde yalnızca aktörler, buna bağlı olarak da bazen imkânlar değişmektedir. Türkiye'de STK'ların süreç içerisindeki gelişiminden bahsederken esasen bu tabloya kolay gelinmediği, görülmektedir. Bu durum STK'ların gelişmesinde çok önemli yere sahip olan 1999 Marmara depremlerini milat kılmaktadır (Kayasü, 2007: 71).

Daha çok depremlerde söz konusu olan afet-sivil toplum örgütleri arasındaki ilişkiler gün geçtikçe daha koordineli şekil almaktadır. Korporatist örgütler olarak bilinen sendikalar ekonomik etkinlik dallarında, teknik örgütler olarak bilinenler meslek bilgisiyle, bilimsel örgütler içerisinde yer alan üniversitenin sosyal insancıl örgütleri, çevre örgütleri, hak örgütleri, din temelli ve toplum temelli örgütler, toplumsal hareket temelli örgütler hep beraber işbirliği içerisinde çalışmaktadırlar. Fakat her ne kadar alan olarak sınıflandırılmalarına tabii tutulsalar da sivil toplum ve sosyal yardımlaşma birbirinden ayrılmayan, devletin destekçisi kurumlardır. Afetler sebebiyle oluşturulan bu birliktelik güven, koordinasyon ve uzmanlıkla yakından ilgilidir. Araştırmamızda bulguladığımız üzere afetle ilgili STK'larımız vizyon ifadelerinde işbirliğini öne çıkarmaktadır. Bununla beraber toplum direncini artırıcı faaliyetlere de odaklanacaklarını ifade etmektedirler. Buna ek olarak yukarıda zikredilen kolektif bilinci ve bunun üzerinden sosyal yapının uyumu için farkındalığı artırmak da bu STK'ların misyonu olmalı ve vizyon ifadeleri bunun gelecekte oluşturacağı çıktı üzerine odaklanmalıdır.

Bu kapsamda afet durumlarında gerçekleştirecekleri yardımlaşma etkinlikleri ve etkin koordinasyon ile insana değer vermeye odaklanan ve afetlerde dirençli bir toplum inşa etmek isteyen örgütlerin geliştirecekleri stratejilerin de bu bütüncül bakışla uyumlu olması gerekir. Buradan hareketle gelecek araştırmalarda yukarıda adı geçen kuruluşların stratejik planlarının bütüncül olarak incelenmesi ve yukarıda ifade edilen misyon-vizyon ilişkisi ile bağlantısı ortaya konulabilir. Ayrıca dünyanın önde gelen afet durumlarında öne çıkan STK'ların da misyon ve vizyon ifadeleri sosyolojik olarak içerik analizine tabi tutulup, stratejik planları ile birlikte incelenmesi ele alınabilecek bir diğer araştırma konusudur.

KAYNAKÇA

- AB Uyum Süreci ve STK'lar. (2004). *Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu XIV*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.
- AFAD (2014). *Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*. T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. Ankara.
- AFAD (2019). *Afet Yönetimi Kapsamında 2019 Yılına Bakış ve Doğa Kaynaklı Olay İstatistikleri*. T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. Ankara.
- Akgüngör, Ç. (2010). Toplum bilim Perspektifinden Afeti Düşünmek. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 1 (1): 3-22.
- Aslan, S. (2010). "Sivil Toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 9 (33): 188-212.
- Aslan, S. (2016). "Türkiye'de Sosyal Sermaye Bileşenlerinden Güven Hakkında Bir Değerlendirme". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 17 (2): 181-204.
- Ayhan, E. (2020). *Civil Society Organizations (CSOs) in Turkey: History, Theories and Issues*. Iksad Publications, Ankara.
- Bhandari, H., & Yasunobu, K. (2009). What is social capital? A comprehensive review of the concept. *Asian Journal of Social Science*, 37(3), 480-510.
- Bowen, S.A. (2018). "Mission and vision", *The international encyclopedia of strategic communication*, Robert L. Heath and Winni Johansen (Editors-in-Chief), Jesper Falkheimer, Kirk Hallahan, Juliana J. C. Raupp, and Benita Steyn (Associate Editors).1-9. DOI: 10.1002/9781119010722.iesc0111
- Can, İ. (2013). "Türkiye'deki İslami Eğilimli Sivil Toplum Kuruluşlarının Orta Doğu'ya Bakışı: İnsani Yardım Vakfı (İHH) Örneği". *I. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi*. 245-261.
- Chan, J., To, H. P., & Chan, E. (2006). Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research. *Social indicators research*, 75, 273-302.
- Chell, E. (1987). *The psychology of behaviour in organizations*. Springer. London.
- Cooper, R. (2018). "What is Civil Society, its role and value in 2018?" https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c6c2e74e5274a72bc45240e/488_What_is_Civil_Society.pdf
- Çakı, F. (2020). "Afet Yönetiminde Sivil Toplum ve Güven Algıları". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*. 6 (12): 1-45.
- Dawson, A., & Jennings, B. (2012). The place of solidarity in public health ethics. *Public Health Reviews*, 34, 1-15.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal İşbölümü*. Çev. Ö. Ozankaya. İstanbul: Cem Yay.
- Filiz, E. (2007). *Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi*. Bursa: Alfa Aktüel.
- Fischer, H. W. (2003). The sociology of disaster: definitions, research questions, & measurements continuation of the discussion in a post-September 11 environment. *International Journal of Mass Emergencies & Disasters*, 21(1), 91-107.
- Jalali, R. (2002). "Civil Society and the State: Turkey After The Earthquake". *Disasters*. 26 (2): 120-139.
- Kayasü, S. (2007). "Afet Yönetiminin Kurumsallaşmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü". *Afet Risk Yönetimi Risk Azaltma ve Yerel Yönetimler*. (Ed. Erkan, N. E.; vd). 65-74.
- Khairulyadi, K., Ikramatoun, S., & Nisa, K. (2022). Durkheim's Social Solidarity and the Division of labour: An Overview. *Jurnal Sosiologi Agama Indonesia (JSAI)*, 3(2), 82-95.

- Kreps, G. A. (1984). Sociological inquiry and disaster research. *Annual review of sociology*, 10(1), 309-330.
- Maguire, B., & Cartwright, S. (2008). Assessing a community's capacity to manage change: A resilience approach to social assessment. Canberra: Bureau of Rural Sciences. http://www.tba.co.nz/tba-eq/Resilience_approach.pdf, Erişim Tarihi: 5.10.2023.
- Merz, E. M., Schuengel, C., & Schulze, H. J. (2007). Intergenerational solidarity: An attachment perspective. *Journal of Aging Studies*, 21(2), 175-186.
- Nikku, B. (2015). "Social Assistance", *The SAGE Encyclopedia of World Poverty*, SAGE Publications, Inc., DOI: 10.4135/9781483345727.n736
- Oosterlynck, S. ve Van Bouchaute, B. (2013). *Social Solidarities: the Search for Solidarity in Sociology*. Oases Research Center.
- Özderem, A., & Jacoby, T. (2006). *Disaster management and civil society: Earthquake relief in Japan, Turkey and India (Vol. 1)*. London: IB Tauris.
- Özğurlu, A. (2012). "Afetler ve Kentleşmenin Neoliberal Dönüşümü". *Mülkiye Dergisi*. 36: 149-158.
- Şimşek, N., & Yaşar, A. (2019). GeoGebra ile ilgili lisansüstü tezlerin tematik ve yöntemsel eğilimleri: Bir içerik analizi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 10(2), 290-313.
- Talas, M. (2011). Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (29), 387-401.
- World Economic Forum (2013). *The Future Role of Civil Society*. World Economic Forum in collaboration with KPMG International. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf
- Yıldırım, Y. (2011). "Türk Sosyolojisinde Yöntem ve Nesne Alanı Sorunu Olarak Sivil Toplum". *Muhafazakar Düşünce Dergisi*. 8 (29-30): 77-100.
- <https://www.britannica.com/topic/mechanical-and-organic-solidarity>, Erişim Tarihi: 15.01.2023

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE MISSION AND VISION STATEMENTS OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS DURING DISASTERS IN TURKEY**

Introduction and Research Purpose: Disasters are events observable in time and space in which societies or larger subunits (e.g. communities, regions) are exposed to physical damage and losses and/or their routine functioning is interrupted. Disaster sociology is the sociological or social scientific study of social structure adaptation before and after the triggering event or disaster (Fischer, 2003: 95). Social networks have key types of social units that respond to disasters and can be defined and interpreted in their own terms (Kreps, 1984: 314-316). One of these social units is Non-Governmental Organizations (NGOs). This research examines disaster from a sociological perspective and through voluntary organizations, which are social units. It evaluates Turkey's leading NGOs based on the mission and vision they put forward and tries to analyze the level of social harmony through these concepts.

Literature Review: Disaster can be considered as natural or man-made events that affect human life. Sociologists study not disasters, but what happens before, sometimes during, and after the sudden event. Among these, it examines social behavior, social organizations and social structure. It examines the changing social structure following the impact of a disaster that causes widespread destruction and distress (Fischer, 2003: 95). Fritz's definition of disaster has been renewed over time. The revised definition addresses four basic dimensions of disaster: events, impacts, social units, and responses. Based on this, the last two dimensions of this revised definition began to be used and research was conducted on social networks and organizational forms related to disasters (Kreps, 1984: 311). It is known that civil society is of great importance in disaster response before, during and after the disaster. Civil society stands out as a phenomenon that is generally considered together with volunteering. Although it has been used in different meanings from past to present as a concept, it is an organized social structure based on volunteering in content and operating within its own resources. The concepts of social assistance and solidarity are important functions that form the basis of this structuring. The mission and vision statements of NGOs directly contribute to the strategic value of the focused topic. The harmony of these concepts, which can also be defined as expressions of today and the future, depicts the institutional knowledge of the NGO, and the consistency among all NGOs depicts its social acceptance and depth of influence.

Methodology and Findings: In the study, AFAD, Turkish Red Crescent, AKUT, UMKE, İHH, BEŞİR and AHBAP NGOs related to disasters in Turkey were subjected to content analysis with an exploratory method based on their missions and visions by developing a methodological path. The NGOs subjected to content analysis were selected according to their vision and mission, and the organizations were not categorized as separate from the state or as a state organization. In this study, an effort has been made to obtain a general image of how the NGOs that are most active and related to the disaster position themselves for today and tomorrow. In this context, the mission and vision statements of the selected NGOs are "For What?" and "What Are We Doing/Will We Do?" According to the analysis, in the context of the Mission, the concepts of "providing aid to meet humanitarian needs, carrying out execution and coordination activities, raising public awareness" stand out; in the context of vision; The concepts of providing support, creating collaborations, and creating a resilient society to eliminate all kinds of impossibilities and inequalities are at the forefront.

Conclusions and Recommendation: The relations between disaster-non-governmental organizations, which are mostly the case in earthquakes, are becoming more coordinated day by day. Trade unions, known as corporatist organizations, are in the branches of economic activity, those known as technical organizations are in the fields of professional knowledge, universities in scientific organizations, social-humanitarian organizations, etc. They all work together in cooperation. However, although they are classified as fields, civil society and social assistance are inseparable institutions that support the state. This unity created due to disasters is closely related to trust, coordination and expertise. As we found in our research, our disaster-related NGOs emphasize cooperation in their vision statements. They also state that they will focus on activities that increase community resilience. In addition, it should be the mission of these NGOs to raise the collective consciousness mentioned above and awareness for the harmony of the social structure, and their vision statements should focus on the output this will create in the future.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Betül Ok Şehitoğlu			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Türkiye'de Afetlerde Sivil Toplum Kuruluşlarının Misyon ve Vizyon İfadelerine Yönelik Sosyolojik Bir Analiz			
Tarih <i>Date</i>	31.05.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Betül Ok Şehitoğlu	%100	Çıkar Çatışması Yoktur	-

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1345645

COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE SAĞLIK KURULUŞLARINDA İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ SÜREÇLERİNDEKİ FARKLILAŞMALAR: ANKARA İLİ ÖRNEĞİ***Hasan Can TÜRK**

Ankara İl Sağlık Müdürlüğü

Ankara/Türkiye

e-posta: 55hasancanturk@gmail.com

ORCID 0000-0002-7714-0904

Doç. Dr. Ülkühan Bike ESENÇankırı Karatekin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Sağlık Yönetimi Bölümü

Çankırı/Türkiye

e-posta: ubesen@karatekin.edu.tr

ORCID 0000-0002-0967-2140

ÖZ

Covid-19 pandemisi, sağlık kuruluşlarının işleyişini kökten etkilemiş ve insan kaynakları yönetimi süreçlerinde önemli farklılaşmaları da beraberinde getirmiştir. Örneğin, sağlık kuruluşları, çalışanlarının güvenliği, performansı ve psikolojik refahıyla ilgili yeni stratejiler ve politikalar benimsemek zorunda kalmış; personel alımı ve işe yerleştirme süreçlerinde önemli değişiklikler yapmış; çalışanların güncel bilgi sahibi olmaları, yeni sağlık yönergeleri ve prosedürlerine uyum sağlamaları için zorunlu eğitimler düzenlemişlerdir. Bu çalışmanın amacı da Covid-19 pandemisi sürecinde sağlık kuruluşlarında insan kaynakları yönetimi süreçlerinde meydana gelen değişiklikleri ortaya koymaktır. Bu çerçevede Ankara ilinde görev yapan 29 yönetici ile yarı yapılandırılmış sorular üzerinden derinlemesine görüşme yapılmıştır. Araştırma için, Çankırı Karatekin Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 20/12/2021 tarihinde ve 23 karar no'lu etik kurul izni alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kriz Yönetimi, insan kaynakları yönetimi, pandemi**Jel Kodları:** H12, M12**DIFFERENTIATIONS IN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT PROCESSES IN HEALTHCARE ORGANIZATIONS DURING THE COVID-19 PANDEMIC: A CASE STUDY OF ANKARA PROVINCE****ABSTRACT**

The Covid-19 pandemic has profoundly affected the operations of healthcare organizations and has led to significant changes in human resources management processes. For instance, healthcare organizations have had to adopt new strategies and policies concerning the safety, performance, and psychological well-being of their employees; they have made significant changes in personnel recruitment and placement processes; and they have arranged mandatory trainings for their employees to keep them updated and help them comply with new health guidelines and procedures. The purpose of this study is to reveal the changes in the human resources management processes in healthcare organizations during the Covid-19 pandemic. In this context, in-depth interviews were conducted with 29 managers based on semi-structured questions in the province of Ankara. For the research, ethical committee approval was obtained from Çankırı Karatekin University's Ethics Committee on 20/12/2021 with decision number 23.

Keywords: Crisis management, human resources management, pandemic**Jel Codes:** H12, M12**Geliş Tarihi/Received:** 18.08.2023**Kabul Tarihi/Accepted:** 17.10.2023**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.12.2023

Kaynak Gösterme: Türk, H. C. ve Esen, Ü. B. (2023). "Covid-19 Pandemisi Döneminde Sağlık Kuruluşlarında İnsan Kaynakları Yönetimi Süreçlerindeki Farklılaşmalar: Ankara İli Örneği". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 350-368.

* Çalışma, birinci yazarın, ikinci yazar danışmanlığında yazdığı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ

İnsan kaynakları yönetimi olgusu ile her ekonomik sistemde geçerli olan bir temel girdiye, insana ve insanoğlunun bedensel ve zihinsel emeğine dikkat çekilmektedir. İnsan kaynakları, uluslararası bir şirketin tepe yöneticisinden serbest meslek çalışanı bağımsız girişimciye kadar farklı düzeylerde çalışanları kapsayan bir içerik sergilemektedir. Bu içerik, hem fiziksel iş gücünü hem de çalışanlar tarafından katkıda bulunulan entelektüel girdileri kapsamaktadır. İşletmeler, fiziksel çabalarının yanı sıra fikirlerin ve yeniliklerin de kaynağı olan çalışanlarına bağlıdırlar. Etkili ve mesleki donanım ile beceriler bakımından iyi yetişmiş insan kaynağına sahip işletmeler, önemli bir rekabet üstünlüğüne sahip olurlar. Çünkü rakip işletmeler, daha gelişmiş teknolojilere ya da daha ucuz doğal kaynaklara sahip olabilirlerken; işine ya da işletme için motive olmuş ve kurumsal hedeflere odaklanmış bir çalışana sahip olmaları kısa dönemde çok mümkün değildir.

Salgın hastalıkların ülkelerin sağlık sistemlerini derinden etkilemesi, diğer pek çok faktörde olduğu gibi insan kaynakları boyutunda da önemli sonuçlara neden olmaktadır. Dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen afetler veya salgınlar, finansal piyasa hareketlilikleri, tedarik zinciri sorunları veya emek gücü arzındaki değişiklikler gibi etkenler, farklı sektörlerde, pazarlarda ve hatta tamamen farklı sistemlerde krizlere yol açabilir. Bu etkiler, genellikle beklenmedik ve ani bir şekilde ortaya çıkabilmekte ve birçok işletmenin normal işleyişini bozabilmektedir (Güngör, 2020: 822). 'Kriz' denildiğinde ilk olarak ekonomik, politik ve askeri krizler veya deprem, sel, fırtına gibi doğal afetler düşünülse de salgın hastalıklar da birer kriz türüdür. Sadece yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde bile SARS, Hepatit A, Kuş gribi, Domuz gribi ve Covid-19 gibi beş büyük salgının yaşanmış olması kriz ile kitlesel hastalıklar arasındaki bağı açıkça göstermektedir.

Korona virüs pandemisi dünya genelinde yeni karşılaşılan bulaşıcı bir hastalık durumu olmanın ötesinde insan yaşamını tehdit eden bir kriz halidir. Koşullar sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliğinde belirsizlikler açığa çıkarırken, belirsizliklerin de ancak etkili bir kriz yönetim süreci ile aşılması mümkündür. Krizin açığa çıkması, krizi aşma yönünde bir strateji geliştirilmesi ve krizin çözülmesi içerisinde belirsizlikler barındıran bir süreçtir; ancak tüm bu belirsizlikler doğru ve etkili bir kriz yönetimi politikasıyla çözülebilecektir. Bunun başarılabilmesi için de etkili bir insan kaynakları yönetimi politikası benimsenmelidir. Doğal afet, pandemi gibi krizler insanı aşan durumlardır, buna karşın çözümü ise ancak insan eliyle mümkün olacaktır.

Bu bağlamda, bu çalışma kapsamında, Covid-19 pandemisi sürecinde, sağlık kuruluşlarında açığa çıkan insan kaynakları yönetimine ilişkin farklılaşmaların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Ankara ilinde Sağlık Bakanlığı bünyesinde görev yapan 29 yönetici ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmecilere Akbaş ve Çelen (2020) ile Kırılmaz'ın (2021) çalışmalarından yararlanılarak oluşturulan yarı yapılandırılmış sorular yönetilmiştir. Görüşmelerin sonucunda, Covid-19 pandemisi sürecinde sağlık kuruluşlarının insan kaynakları yönetimi süreçlerinde yaşanan değişiklikler ortaya konulmuştur.

1. Covid-19 Pandemisi ve Kriz Yönetimi

Kernisky (1997: 843) krizi, "bir örgütün beklentileriyle çevresindeki olaylar arasındaki uyumsuzluk" olarak tanımlamaktadır. Kriz yönetimi, bu uyumsuzluğun etkilerini azaltmakta ve örgütün krizle başa çıkabilmesini sağlamaktadır. Organizasyonların başarısı, bu fırsatları en iyi şekilde değerlendirebilmeleri ve potansiyel krizleri önceden fark edebilmeleriyle doğru orantılıdır. Kriz yönetimi ve kriz aşma becerileri, büyük ölçüde yöneticilerin yeteneklerine bağlıdır ve organizasyonların sürdürülebilirliği için hayati öneme sahiptir. Yöneticilerin kriz durumlarında etkin bir şekilde tepki vermesi, doğru kararlar alması ve krizi aşma stratejilerini uygulaması, organizasyonun geleceği ve performansı üzerinde derin bir etkiye sahiptir (Can, 1992: 297). Akdağ'a (2005: 2) göre de kriz yönetiminde en kritik husus, organizasyonu tehdit eden olaya hızlı bir şekilde müdahale etmek ve stratejileri gecikmeksizin belirlemektir. Bu

noktada, kriz durumuna yönelik acil eylem planlarının hazırlanması ve uygulanması gerekmektedir.

Krizler beklenmedik anlarda ortaya çıkan ve hızlı bir şekilde anlaşılması gereken olaylar olsalar bile, Fink'e (1986: 20) göre, krize yönelik süreçlerin dört aşaması bulunmaktadır: Krizin oluşum aşaması, krizin ortaya çıkma aşaması, krizin süregelen hale gelme aşaması ve krizin çözülmesi aşaması. Krizin oluşum aşaması, krizin yaklaştığı aşamadır ve krize dair belirtiler ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada, yönetim kriz işaretlerini fark etmeli ve krizin önüne geçmek için gerekli önlemleri almalıdır. Ancak, yönetim bazen "bize bir şey olmaz" düşüncesiyle bu işaretleri göz ardı edebilir ve krizin oluşum aşamasında müdahale fırsatını kaçırabilir. Krizin ortaya çıkma aşaması, krizin etkilerinin hala kontrol altına alınabileceği bir aşamadır. Bu aşamada, yönetimin yaklaşımı krizin seyrini değiştirebilir. Ancak, bazı durumlarda krizi inkâr eden kararlar, krizin akut aşamaya geçmesine yol açabilir. Krizin süregelen hale gelme aşamasında, kriz artık akut bir aşamada olup etkileri tam anlamıyla hissedilmektedir. Bu aşamada, medyanın dikkati yönetimin üzerine yoğunlaşır ve kamuoyunun soruları artar. Yönetimin bu aşamada krizi etkin bir şekilde yönetmesi önemlidir, çünkü kötü kararlar krizin sonuçlarını ağırlaştırabilirken, iyi kararlar krizi fırsata dönüştürebilir. Krizin çözülmesi aşaması ise, krizin artık tehdit olmaktan çıktığı ve yönetimin gelecekteki krizlere karşı planlar ve stratejiler geliştirdiği aşamadır. Bu aşamada, yönetim geçmişteki eylemleri değerlendirerek kendini geliştirir ve gelecekte olası krizlere karşı hazırlıklı olmayı hedefler.

Kriz dönemlerinde, etkili iletişim kurma krizin daha kolay atlatılmasını sağlayan bir diğer etkidir. Bu sebeple, kriz zamanlarında, üst düzey yöneticilerin (Başkan, Bakan, Genel Müdür veya Şirketin CEO'su) açıklamaları büyük önem taşımaktadır. Bu kişiler, krizin etkileri hakkında detaylı bilgiye sahip ve yetkili konumdadır. Açıklamalarıyla krizin yönetimi, alınan önlemler ve gelecek adımlar hakkında kamuoyunu bilgilendirirler. Üst düzey yöneticilerin güvenilirlikleri ve liderlik vasıfları, krizin etkin bir şekilde yönetilmesinde kritik bir rol oynar. Dolayısıyla, kriz yönetimi sürecinde, en üst düzey yöneticiler tarafından yapılan beyanlar güven ve otorite oluşturmaktadır. Ayrıca, bu kişilerin konumları, paydaşlar ve kamuoyu nezdindeki imajlarının etkisini artırmaktadır. Bu nedenle, kriz anında açıklama yapmak, yöneticilerin sorumluluğunda ve görevindedir (Regester, 1995: 161). Dolayısıyla, kriz döneminde doğru iletişim kurmanın, krizin başarılı bir şekilde yönetilmesini sağlayan en önemli faktör olduğu unutulmamalıdır. Hiçbir organizasyon, krize karşı bağışıklık kazanmaz ve hiçbir yönetici kendisini krize karşı dirençli görmemelidir (Coombs ve Holladay, 2010: 241).

Kriz durumlarında kurumların yaklaşımları, kriz sinyallerine verdikleri tepkiye bağlı olarak belirlenir. Kriz sinyallerinin gücüne bağlı olarak kurumlar proaktif veya reaktif bir yaklaşım sergileyebilirler. Eğer kurumlar kriz sinyallerini erken fark eder ve önlemler alarak potansiyel krizleri engellemeye veya etkilerini minimize etmeye çalışırlarsa proaktif bir yaklaşım sergilerler. Ancak kriz sinyallerini görmezden gelir veya gereken önlemleri almazlarsa reaktif bir yaklaşım göstermiş olurlar. Pira ve Sohodol'a (2004: 28) göre reaktif kriz yönetimi benimseyen örgütler, gelişmeleri takip etme konusunda yetersiz kalabilir ve bu durumda, ciddi sorunlardan kaçınmaları zorlaşabilir, kriz anında hayatta kalma ve faaliyetlerini sürdürme konusunda zorluklarla karşılaşabilirler. Kurumların krize verdikleri tepki, krizin etkilerini yönetme ve kriz sonrası toparlanma sürecini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır (Manzoni, 2015: 2). Örgütlerin krizleri önlemek amacıyla proaktif bir yaklaşım benimsemeleri büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, kriz önleme süreci üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama, araştırma yapma ve kaynakların belirlenmesini içerir. Bu aşamada, olası krizlerin tespiti için etkili bir araştırma süreci yürütülür ve krizlerin kaynakları ve nedenleri analiz edilir. İkinci aşama, ortam taraması ve bilgi toplama sürecidir. Bu aşamada, iç ve dış çevredeki değişkenlerin izlenmesi ve ilgili bilgilerin toplanması sağlanır. Son aşama ise toplanan bilgilerin analiz edilmesidir. Bu aşamada, toplanan veri değerlendirilir, olası kriz senaryoları oluşturulur ve risklerin önceden tespiti için stratejik planlar geliştirilir. Bu üç aşama, örgütlerin proaktif bir yaklaşımla krizleri önceden görmelerini, analiz etmelerini ve önlem almalarını sağlayarak krizlerin etkilerini minimize etmeyi hedeflemektedir (Coombs, 2012: 47).

2. Literatürde Yer Alan Çalışmalar

Konu hakkında yapılan literatür çalışmasında İnsan kaynakları yönetiminin kriz yönetiminde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Sungur ve Çakmakçı (2021) çalışmalarında Covid-19 salgınının, toplum sağlığının değerini ve önemini bir kez daha vurgulayarak farkındalık yarattığını ifade etmişlerdir. Bu farkındalık, öncelikle, örgütlerin, benzer salgınlar ve krizler için eylem planlarına sahip olmalarının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu plan içerisinde ise sağlık çalışanları ve doğru şekilde yönetilmeleri büyük önem taşımaktadır.

Aydan ve Ceylan (2023), Covid-19 pandemisi ile birlikte hastanelerde İKY'nin stratejik önemini daha iyi anlaşıldığını ifade etmişlerdir. Bu dönemde, sağlık çalışanlarına yönelik yapılan yeni düzenlemeler, stres altında çalışma koşulları ve motivasyon gereksinimleri gibi birçok faktör nedeniyle bu etkinin daha da belirgin hale geldiğini tespit etmişlerdir.

Gemlik vd., (2023) yaptıkları çalışmada İKY süreçlerini inceleyip, bazı önerilerde bulunmuşlardır. Kriz öncesi hazırlık yapma, iletişim kanallarını güçlendirme, yedek planlar oluşturma, düzenli olarak personel eğitimleri düzenleme, yeni teknolojilere yatırım yapma, duyarlılık ve esneklik bu öneriler arasında yer almaktadır. Ayrıca çalışmada pandemi döneminin sağlık yöneticileri için bir dönüm noktası olduğunu ifade etmişlerdir. Sağlık yöneticilerinin bu önerileri dikkate aldıklarında, kriz durumlarıyla daha etkili bir şekilde mücadele edebileceklerini ileri sürmüşlerdir. Tekinalp ve Şahinöz (2021) de pandemi döneminde sağlık kurumlarındaki İKY faaliyetlerine ilişkin olarak sağlık çalışanlarının, pandemi gibi olağanüstü durumlarda motivasyon ve performanslarının artırılması hedeflenerek, bilimsel araştırmaların ve projelerin yürütülmesi, Pandemi ile birlikte ortaya çıkan organizasyon ve risk yönetimi eksikliklerinin tespiti için acil bir İKY planının oluşturulması, Pandemi gibi örnek olaylardan dersler çıkarılarak, benzer salgınların etkilerini azaltmak için proaktif İKY programlarının tasarlanması, Pandemi sürecinde risk yönetimi için bir kontrol mekanizması oluşturulması ve sürecin şeffaflığı sağlamak amacıyla özel bir kurul tarafından organize edilmesi önerilerinde bulunmuşlardır.

Kırılmaz (2021) da Covid-19 pandemisinin işletmelerin İKY uygulamalarında önemli değişikliklere neden olduğunu belirtmiştir. Bu değişiklikleri teknolojik açıdan ele almış ve işletmelerin Pandemi döneminde online mülakatlar, genel yetenek ve kişilik testleri gibi yöntemlere daha fazla başvurduklarını ifade etmiştir. Ayrıca işletmelerin, eğitim uygulamalarını da çoğunlukla online platformlara taşıdığını ve performans takip sistemlerini de online olarak sürdürmeye çalıştıklarını ifade etmiştir.

Ağra (2021) Covid-19 krizinin diğer krizlerden farklı bir boyuta sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu sürecin hem yasal düzenlemeleri hem de işletmelerin zorunlu değişikliklerini beraberinde getirdiği bir dönem olduğunu vurgulamıştır. İşletmeler, krizi değerlendirme yöntemlerini, kriz yönetme stratejilerini ve departmanların sorumluluklarını gözden geçirme ihtiyacı hissetmişlerdir.

Abdullah vd. (2021), özellikle Covid-19 döneminde, çalışanların kuruluşlarına bağlılığını olumsuz etkileyen iş talebi veya iş stresinin etkisini ortadan kaldırmak hedeflendiğinde, psikolojik ödüllerin geliştirilmesine odaklanmanın önem taşıdığını ifade etmişlerdir.

Opatha (2020) da çalışmasında, Covid-19 gibi kriz dönemlerinde, uzaktan çalışma için çalışanların eğitimine yatırım yapılmasının, işten çıkarmalar yerine maaş kesintilerinin tercih edilmesinin, seçim sürecinde tıbbi testler yapılmasının, hasta çalışanların evde kalmaya teşvik edilmesinin ve örgüt tarafından alınan tüm gerekli eylem ve kararların çalışanlara iletilmesinin önemini vurgulamıştır.

Al Mala (2020), İK departmanının çalışanları elde tutma stratejisi uygulayıp, çalışanların psikolojik durumlarını dikkate alarak ve Covid-19'un ortaya çıkardığı yeni zorluklara odaklanarak, İK uygulamalarının karmaşıklığını azaltmayı ve esnekliğini artırmayı hedeflemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu strateji ile çalışanların endişeleri de göz önünde bulundurarak, değişen koşullara uyum sağlama ve çalışanların memnuniyetini artırma amaçlanmalıdır.

Simplilearn (2020) ve Designing Digitally'nin (2020) araştırma sonuçları, Pandemi ile birlikte işletmelerdeki sınıf içi eğitim faaliyetlerinin azaldığını veya durduğunu göstermektedir. Öte yandan, birçok işletme online eğitime geçişi bir öncelik haline getirmiştir.

Akkermans, Richardson ve Kraimer (2020) tarafından öne sürülen görüşe göre, Covid-19 pandemisi çalışanların kariyer şoku yaşamasına yol açmıştır. Ancak, bulgular genellikle kariyer yönetimi uygulamalarının bu süreçten pek etkilenmediğini göstermektedir. Bu durumun nedeni, işletmelerin pratikte, teorideki kariyer yönetimi uygulamalarına sahip olmaması ve kariyer yönetimini durdurmuş veya askıya almış olanlar dışında işletmelerin önceden belirlenen kariyer yönetimi uygulamalarına devam etmesidir.

İKY, kriz dönemlerinde işletmelerin kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde yönetmelerine yardımcı olmakta, krizlere karşı önlemler almayı, çalışanların güvenliğini ve refahını sağlamayı, iletişimi yönetmeyi ve iş sürekliliğini desteklemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, kriz sonrası İKY, deneyimlerin değerlendirilmesi ve iyileştirmelerin yapılması için bir fırsat sunmaktadır. Kriz durumlarında İKY'nin etkili bir şekilde kullanılması, işletmelerin hızlı ve etkin tepkiler vermesine, krizi en az zararla atlmasına ve uzun vadeli sürdürülebilirliklerini sağlamalarına yardımcı olmaktadır.

3. Yöntem

Pandemi sürecinde sağlık teşkilatı ve bağlı kurumlarda yöneticilik yapanların deneyimledikleri sorunları ve bu sorunlara ilişkin çözüm stratejilerini analiz etmeyi hedefleyen bu çalışmada, konuyla ilişkili yönetici aktörlerin yorum ve değerlendirmelerine dayalı bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede yöneticiler ile yarı yapılandırılmış sorular üzerinden derinlemesine görüşme yapılmıştır. Konuyla ilgili literatürün incelenmesini takiben katılımcılara yöneltilen sorular Akbaş ve Çelen (2020) ile Kırılmaz'ın (2021) çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmış ve görüşme yapılacak yönetici grubu belirlenmiştir. Sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde 'yönetici' kavramının, dar anlamda sadece hastane yönetiminde yer alan kurumsal idarecilere işaret ettiği düşünülmeğe de geniş anlamda, sağlık kurumları yöneticileri sunulan hizmete yönelik karar verenler olduğundan, hastane yönetiminin dışında Bakanlık Merkez ve Taşra Teşkilatı yöneticileri ile hastanelerde hizmetleri yürüten sağlık çalışanlarının özlük haklarını koruma temelinde örgütlenmiş olan sendikaların yöneticileri de alan araştırması örneğine dâhil edilmiştir. Derinlemesine görüşme/mülakat, sosyal bilimlerde en sık kullanılan veri toplama biçimlerinden biridir. Akademik bağlamda derinlemesine mülakat bir araştırma dizaynı çerçevesinde belirlenmiş sorulara verilen yanıtlar doğrultusunda sistematik veri toplama sürecidir. Derinlemesine görüşmede araştırmacı, karşısındakine açık uçlu sorular yönelterek, görüşme yaptığı kişiden azami bilgi elde etmeyi hedeflemektedir (Erdoğan, 1998: 83). Görüşmelerde, belirli bir aşamadan sonra katılımcıların verdiği cevaplar kendini tekrar etmeye başlayacağı için, nitel çalışmalarda büyük ve geniş örneklemelere ihtiyaç duyulmaz (Morse, 2016, akt. Baltacı, 2019). Bu sebepten dolayı, bu çalışmada da katılımcıların verdikleri cevapların yüksek benzerlik gösterdiği aşamada veri toplama süreci tamamlanmıştır.

Bu kapsamda çalışmada 29 yönetici ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Derinlemesine görüşme/mülakat yapılan 29 yöneticiden 5'i kadrolu, 21'i sözleşmeli statüdedir. 3 yönetici ise Sağlık Bakanlığı bünyesinde görev yapan personelin özlük haklarını koruma ve geliştirme hedefine yönelik olarak örgütlenmiş olan farklı sağlık iş kolu sendikalarının yöneticileridir.

Görüşme yapılan katılımcıların kişisel veri güvenliği ve etik ilkeler kapsamında isimleri kullanılmayarak, kodlamaları yapılmış ve katılımcılar Tablo 1'de detaylı şekilde gösterilmektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde ses ve görüntü kaydının alınmasına izin verilmemiştir. Bu sebeple görüşmeler esnasında, katılımcıların verdiği bilgiler yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Verinin analizinde, literatürden de yararlanılarak, her bir soru için verilen cevapların ana temaları belirlenmiştir ve cevaplar bu temalar altında sınıflandırılmıştır. Daha sonra ana temaları en kapsamlı şekilde ifade eden katılımcının/katılımcıların cevaplarına bulgularda yer verilmiştir. Ayrıca ana temaların dışında farklı bakış açılarıyla verilen cevaplar da bulgularda ifade edilmiştir. En uzun görüşme H1 kodlu katılımcı ile gerçekleştirilmiş ve yaklaşık kırk beş dakikada görüşme bitirilmiştir. En kısa görüşme ise J1 kodlu katılımcı ile

gerçekleştirilmiş olup, on beş dakikayı aşmamıştır. Tüm görüşmeler ortalama yarım saat civarında gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Kapsamında Görüşülen Yöneticilerin Dağılımı

Birimler	Katılımcı	Kod		
1. Sağlık Bakanlığı	Daire Başkanı	A1	A2	
2. İl Sağlık Müdürlüğü	Başkan	B1	B2	
2. İl Sağlık Müdürlüğü	Başkan Yardımcısı	C1	C2	
2. İl Sağlık Müdürlüğü	Şube Müdürü	D1	D2	
2. İl Sağlık Müdürlüğü	Uzman	E1	E2	E3
2. İl Sağlık Müdürlüğü	İK Birim Sorumlusu	F1		
2. İl Sağlık Müdürlüğü	İK Birim Çalışanı	G1		
3. İlçe Sağlık Müdürlüğü	İlçe Sağlık Müdürü	H1		
4. Hastane	Başhekim	I1	I2	I3
4. Hastane	Başhekim Yardımcısı	İ1	İ2	
4. Hastane	Hastane Müdürü	J1	J2	J3
4. Hastane	Hastane Müdür Yardımcısı	K1	K2	
4. Hastane	İK Birim Sorumlusu	L1		
4. Hastane	İK Birim Çalışanı	M1		
5. Sivil Toplum Kuruluşu	Sendika Başkanı	N1	N2	
5. Sivil Toplum Kuruluşu	Sendika Başkan Yardımcısı	O1		

4. Alan Araştırmasının Bulguları

4.1. Demografik Bulgular

Alan araştırmasına katılan yöneticilerin demografik özellikleri ile ilgili bulgular şu şekildedir: Katılımcıların 22'si (% 75.8) Erkek, 7'si (% 24.1) Kadın'dır. 2 yönetici 36-40 (% 6.8), 14 yönetici 41-45 (% 48.2) ve 13 yönetici ise 46 yaş üzeri (% 44.8) grupta yer almaktadır. Yöneticilerin eğitim durumlarına bakıldığında ise 13 katılımcının (% 44.8) lisans, 15'inin (% 51.7) yüksek lisans ve 1 katılımcının (% 3.44) da doktora eğitimini tamamladığı tespit edilmiştir. Mesleki deneyim sürelerine incelendiğinde ise 1 katılımcının (% 3.44) 10 yıldan az süredir görev yaptığı, 10 katılımcının (% 34.48) 16-20 yıl arası, 18 katılımcının (% 62.08) ise 21 yılı aşkın süredir sektörde çalıştığı bulgulanmıştır. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcılara İlişkin Özet Bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Mesleki Deneyim
A1	Erkek	46+	Yüksek Lisans	21+
A2	Erkek	46+	Yüksek Lisans	21+
B1	Erkek	46+	Lisans	21+
B2	Erkek	46+	Lisans	21+
C1	Erkek	46+	Lisans	21+
C2	Erkek	46+	Yüksek Lisans	21+
D1	Kadın	41-45	Yüksek Lisans	21+
D2	Erkek	46+	Lisans	21+
E1	Kadın	41-45	Yüksek Lisans	16-20
E2	Kadın	41-45	Yüksek Lisans	16-20
E3	Erkek	41-45	Yüksek Lisans	21+
F1	Erkek	41-45	Yüksek Lisans	21+
G1	Erkek	46+	Lisans	21+

H1	Kadın	41-45	Lisans	16-20
I1	Erkek	36-40	Lisans	16-20
I2	Kadın	41-45	Lisans	16-20
I3	Erkek	41-45	Yüksek Lisans	21+
İ1	Kadın	46+	Yüksek Lisans	21+
İ2	Kadın	36-40	Doktora	16-20
J1	Erkek	41-45	Yüksek Lisans	21+
J2	Erkek	46+	Yüksek Lisans	21+
J3	Erkek	41-45	Yüksek Lisans	16-20
K1	Erkek	41-45	Lisans	6-10
K2	Erkek	41-45	Yüksek Lisans	16-20
L1	Erkek	41-45	Yüksek Lisans	16-20
M1	Erkek	41-45	Lisans	16-20
N1	Erkek	46+	Lisans	21+
N2	Erkek	46+	Lisans	21+
O1	Erkek	46+	Lisans	21+

4.2. Görüşme Soruları ile İlgili Bulgular

Bu başlıkta, görüşme sorularına verilen yanıtlar tek tek ele alınmış ve incelenmiştir.

4.2.1. İKY Uygulamaları ve Covid 19 Pandemisinin Etkileri

Alan araştırmasının katılımcıları ile yapılan görüşmelerde sorulan ilk soru “**Mevcut İnsan Kaynakları Yönetimi uygulamaları ve bu uygulamalara Covid-19’un etkileri neler olmuştur?**” şeklindedir. Sağlık kurumlarının örgütlenmelerinin temelinde insan kaynakları yönetimi uygulamaları yer almakta; kurumların örgütlenmesi, görev ve otoritenin formal yapısıyla maddi ve beşeri kaynaklarını harmanlama, planları uygulama, hedeflere ulaşabilmek için işleri düzenleme (sıraya koyma), işi çalışanlar arasında paylaşırma ve bunları tıbbi gereksinimler ile deontolojik ilkeler kapsamında koordine etme şeklinde gerçekleşmektedir. İKY uygulamaları arasında –özellikle kriz sürecinde– ön plana çıkan unsur ‘eğitim’ olmuştur. Sağlık hizmetlerinde beşeri sermayenin yaşanan krizlere hızlı tepki verebilmesi, dinamik bir eğitim sürecinin işletilebilmesiyle mümkün olmaktadır. Verilen yanıtlara bakıldığında J1, K1 ve G1 kodlu katılımcıların Covid-19 pandemisinin, sağlık kuruluşlarındaki İKY uygulamalarını olumsuz yönde etkilediği konusunda ortak görüşe sahip oldukları tespit edilmiştir. I1 kodlu yönetici “Covid-19 salgını nedeniyle, sağlık kuruluşları, çalışanların eğitim ve gelişim ihtiyaçlarını belirlemeli ve bu ihtiyaçları karşılamak için uygun eğitim programları sunmalıdır. Ayrıca, sağlık kuruluşları, çalışanların uzaktan eğitim yoluyla eğitim alabilmesini sağlamalıdır”; A2 kodlu yönetici ise “Covid-19 pandemisi, sağlık kuruluşlarında çalışanların eğitim ve geliştirme ihtiyacını artırdı. Yeni enfeksiyon kontrol protokolleri, tıbbi ekipmanların kullanımı ve Covid-19 semptomları hakkında eğitimler verildi. Ayrıca, dijital eğitim ve geliştirme programları benimsendi” şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Pandemi sürecinde kurum içi eğitimler ise özellikle sağlık çalışanlarının sağlığı ve güvenliği konularına odaklanmıştır. J3 kodlu yönetici de bu konuda yaptığı değerlendirmeler ise: “Covid-19 pandemisi sırasında, çalışanların sağlığı ve güvenliği öncelikli hale geldi. Sağlık kuruluşları, çalışanlarının Covid-19’a maruz kalma riskini azaltmak için koruyucu ekipmanlar, hijyen protokolleri ve enfeksiyon kontrol önlemleri gibi uygulamalar benimsedi. Ayrıca, Covid-19 semptomları olan çalışanların evde kalması ve test edilmesi gerektiği konusunda politikalar belirlendi.” şeklindedir.

4.2.2. İş Planlamasına ve Faaliyetlerine Etkisi

Alan araştırmasında katılımcılara yöneltilen ikinci soru “**Covid-19’un iş planlamasına ve faaliyetlerine etkisi neler olmuştur?**” şeklindedir. İş planlaması en basit ifadesiyle bir organizasyonda gelecekteki olayları ve koşulları tahmin etme ve hedeflere ulaşmak için faaliyet yollarını belirleme sürecidir. Etkin bir iş planlaması bir yandan organizasyonun vizyonuna odaklanmasına, finansal durumunu iyileştirmesine ve fırsatlardan yararlanmasına neden

olurken diğer yandan da kriz olasılıklarına karşı kurumun esnek ve duyarlı hale gelmesini sağlamaktadır. I2 kodlu yöneticinin cevabı *“Covid-19 salgını, dünya genelinde sağlık kuruluşlarının iş planlamasını ve faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu etkileri kapasite yetersizliği ve eleman kaynaklı olarak değerlendirmiştir. Covid-19 pandemisi, hastanelerin ve diğer sağlık kuruluşlarının kapasitesinin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Özellikle yoğun bakım üniteleri, solunum cihazları ve diğer tıbbi malzemelerin sınırlı olması nedeniyle, sağlık kuruluşları pandemiyle mücadele ederken zorluklarla karşılaşmıştır. Covid-19 pandemisi, sağlık kuruluşlarının personel kaynaklarını da etkilemiştir. Sağlık çalışanlarının enfekte olması, karantinaya alınması veya işe gelememesi nedeniyle, sağlık kuruluşları personel yetersizliğiyle mücadele etmek zorunda kalmıştır.”* şeklinde olmuştur. E1 kodlu yönetici ise *“Personel planlamasında pandemi, sağlık kuruluşlarında yoğun bir iş yüküne neden olmuştur. Bu nedenle, sağlık kuruluşları personel planlamalarını yeniden düzenlemek zorunda kalmışlardır. Örneğin, bazı sağlık kuruluşları, pandemiyle mücadelede kullanılmak üzere ek personel işe alımı yapmıştır”* değerlendirmesini paylaşmaktadır. Pandemi işin akışından çok, işi yürütecek olan personel eksikliğini ön plana çıkarmıştır. Benzer biçimde I1 kodlu yönetici konuyla ilgili *“bulaş riskinden dolayı oluşan korku nedeniyle daha önceden verilen hizmetlerin azalması, daha çok acil gereksinimlerin karşılanması (muayene, reçete, çekim vb. aerosol gerektirmeyen işlemler) çoğu hekimin fiyasyonda görevlendirilmesi çalışan personeli ve faaliyetleri etkilenmiştir”* yorumunu yapmıştır.

4.2.3. Kariyer Planlaması, Ücret, İş Güvenliği ve İş Değerlendirmesi Süreçleri

Alan araştırmasında katılımcılara yöneltilen üçüncü soru **“Covid-19 kariyer planlaması, ücret, iş güvenliği ve iş değerlendirme süreçlerini nasıl etkilemiştir?”** şeklindedir. Çalışma yaşamında çalışanların bireysel performanslarını doğrudan etkileyen bu unsurlar, bireyin psikolojik bakımdan kendine güveninin ve verimliliğinin artmasını sağlamaktadır. L1 kodlu katılımcı *“Covid-19 salgını, sağlık çalışanlarının ücretlerini de etkiledi. Birçok sağlık kuruluşu, salgın sırasında çalışanlarına ek ödeme yaparak, artan iş yükleri ve riskli koşullar nedeniyle ek maliyetleri telafi etmeye çalıştı. Ancak, bazı sağlık kuruluşları, mali kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle, ek ödemeleri yapamadılar veya düşük tutarlarda ödeme yaptılar. Bu durum, sağlık çalışanları arasında maddi güvence konusunda endişe yarattı.”* yorumunu yaparken; E2 kodlu yönetici *“Covid-19 pandemisi, elbette, sağlık kuruluşlarında iş değerlendirme süreçlerini de etkilemiştir. Bazı sağlık kuruluşları, pandeminin neden olduğu iş yükü artışını göz önünde bulundurarak çalışanlarının performanslarını değerlendirmişlerdir. Ancak, diğer sağlık kuruluşları, pandemi nedeniyle işlerinin kesintiye uğraması veya azalması nedeniyle iş değerlendirme süreçlerini askıya almışlardır.”* değerlendirmesinde bulunmuştur. Benzer bir tespit A2 kodlu katılımcı tarafından da yapılmıştır: *“Covid-19 pandemisi, sağlık sektöründe çalışanların iş değerlendirme süreçlerini etkilemiştir. Bazı sağlık çalışanları, pandemi nedeniyle işlerini kaybetmişlerdir. Diğerleri, pandemi sırasında işleri değişmiş veya daha fazla sorumluluk almışlardır. Ayrıca, bazı özel sağlık kuruluşları, pandemi sırasında çalışanlarının performansını değerlendirmek için yeni yöntemler geliştirmişlerdir.”* J3 kodlu yönetici ise ücret konusuna dikkat çekmiştir: *“Covid-19 pandemisi, sağlık sektöründe çalışanların ücretlerini etkilemiştir. Birçok sağlık çalışanı, pandemi sırasında yoğun çalışma koşullarına rağmen maaşlarında artış beklerken, bazıları maaşlarında azalma yaşamışlardır. Ayrıca, bazı gelişmiş ülkelerde sağlık çalışanlarının pandemi sırasında ek ödemeler almalarına rağmen, diğer ülkelerde bu ödemeler yapılmamıştır.”*

4.2.4. Dış Kaynak Kullanımı, Kullanılan Teknoloji ve Yabancı Uyruklu Personel İstihdamı

Alan araştırmasında katılımcılara yöneltilen dördüncü soru **“Covid-19’un dış kaynak kullanımı, kullanılan teknoloji ve yabancı uyruklu personel istihdamına etkisi nedir?”** şeklindedir. Sektör, Sağlık Bakanlığı’nın uygulamaya koyduğu ‘Sağlıkta Dönüşüm Programı’ çerçevesinde son yıllarda yürüttüğü hizmetleri uluslararası boyuta taşımış ve gerek kaynak-malzeme temininde gerekse de insan gücü istihdamında kurum dışı kaynaklara sıklıkla başvurur olmuştur. J1 kodlu katılımcı *“Dış kaynak kullanımı, bizim ihtiyaçlarımıza yönelik hizmetlerin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle pandemi sürecinde, birçok sağlık kuruluşu, enfeksiyon kontrolü, dezenfeksiyon ve sterilizasyon, tıbbi malzeme temini, laboratuvar testleri ve danışmanlık gibi hizmetler için dış kaynak kullanmıştır. Bu sayede, kaynaklarını daha etkin kullanarak hastalarına daha iyi hizmet sunabilmişlerdir.”* şeklinde cevap verirken; K1 kodlu

yönetici ise “Covid-19 salgını, sağlık kuruluşlarının işleyişini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu süreçte, sağlık kuruluşları, dış kaynak kullanımı, teknolojik altyapı ve yabancı uyruklu personel istihdamı gibi bir dizi stratejiyi benimseyerek, hastalara daha iyi hizmet verebilmişlerdir.” yorumunu paylaşmıştır. H1 kodlu katılımcı konuya ilişkin “Covid-19 salgını sağlık sektöründe birçok değişikliğe neden oldu ve bu değişikliklerin birçoğu uzun süreli etkilere sahip olabilir. Sağlık kuruluşları, bu değişikliklere uyum sağlamak için kaynakları ve yetenekleri kullanarak yeni hedeflemeler, yeni planlar yapmalıdır.” derken, J3 kodlu katılımcı ise yabancı uyruklu personel istihdamı hakkında görüş beyan etmiştir: “Covid-19 salgını, sağlık sektöründe çalışanların sayısında artışa neden olmuştur. Ancak, bazı ülkelerde bu artışı karşılamak için yeterli sayıda sağlık personeli bulunmamaktadır. Bu nedenle, sağlık kuruluşları yabancı uyruklu personel istihdam etmektedir. Yabancı uyruklu personelin istihdamı, sağlık kuruluşlarının iş yükünü azaltmasına ve hasta bakımını geliştirmesine yardımcı olabilir.”

4.2.5. Personel Eğitiminde Covid-19’un Etkisi

Alan araştırmasında katılımcılara yöneltilen beşinci soru “**Pandemi döneminde personel eğitiminde hangi yöntemlerin uygulandığı ve Covid-19’un bu konuda değişikliklere neden olup olmadığı hakkında neler söylersiniz?**” şeklindedir. En güncel eğitim modeli olan iş başında eğitim (learning by doing) sağlık hizmetlerinde yeni çalışanların deneyimli çalışanlar rehberliğinde faaliyetleri gerçekleştirerek yeni görevlerine hazırlanmaları biçiminde işlemektedir. Soruya yanıt veren katılımcılardan B1 kodlu yönetici “Pandemi döneminde sağlık kuruluşları, personel eğitiminde çeşitli yöntemler uygulamışlardır. Bu yöntemler arasında çevrimiçi eğitimler, sanal simülasyonlar, e-öğrenme platformları, canlı video konferanslar ve uzaktan eğitimler bulunmaktadır. Bu yöntemler, personelin Covid-19 ile ilgili en güncel bilgilere erişmesini ve uygun koruyucu önlemleri alma konusunda daha iyi hazırlanmasını sağlamıştır.” değerlendirmesinde bulunurken, F1 kodlu katılımcı “pandemi dönemi sağlık kuruluşları için birçok zorluk ortaya çıkarmıştır. Ancak, personel eğitimi konusunda yapılan yenilikler, personelin Covid-19 ile mücadelede daha hazırlıklı olmasına yardımcı olmuştur. Sağlık kuruluşları, eğitimlerin düzenli olarak verilmesi ve personelin hijyen ve enfeksiyon kontrolü konusunda eğitim almaya devam etmesi için çaba göstermişlerdir” tespitini yapmaktadır. N1 kodlu katılımcı “Sağlık kuruluşları, personel eğitiminde birçok yöntem uyguladılar. Bunlar arasında online eğitimler, canlı video konferansları, interaktif simülasyonlar ve yüz yüze eğitimler gibi yöntemler yer alıyor. Ayrıca bazı kuruluşlar, eğitim materyallerini mobil uygulamalar üzerinden sunarak çalışanların kolay erişim sağlamalarını sağladılar.” cevabıyla süreci özetlerken; G1 kodlu katılımcı ise “simülasyon eğitimi, sağlık personelinin pratik becerilerini geliştirmek için kullanılan bir yöntemdir. Pandemi döneminde, simülasyon eğitimi, Covid-19 hastalarının tedavisinde kullanılan prosedürlerin ve koruyucu ekipmanların kullanımının öğrenilmesi için önemli bir rol oynamıştır.” demektedir.

4.2.6. Covid-19’un Personel Motivasyonuna Etkisi

Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen altıncı soru “**Personelin motivasyonunu arttırmak için gerçekleştirilen uygulamalar nelerdir ve Covid-19’un ilgili uygulamalara etkisi nedir?**” şeklindedir. Tüm işletmeler, çalışanlarının işe yönelik motivasyonlarını arttırmak için yeni yöntem arayışlarına girmektedirler. Sağlık hizmetlerinde motivasyon artırma, iş rotasyonu ya da iş genişletme (çalışanın görevlerinin sayısını ve çeşitliliğini artırmak) yöntemleri ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Soruya yanıt verenlerden J3 kodlu yönetici “pandemi nedeniyle sağlık kuruluşları, çalışanlarına daha fazla destek ve takdir göstermiş ve çalışanlar arasındaki ekip çalışmasını daha da teşvik etmiştir. Ayrıca, pandemi nedeniyle sağlık çalışanlarına verilen eğitimler, çalışanların işlerinde daha başarılı olmalarına yardımcı olmuştur.” derken; İ1 kodlu katılımcı “personelin filyasyon görevlendirmelerinde ek ödeme (dönem dönem kat sayıları değişse de) verilmesi ile motivasyonu artırılmaya çalışılmıştır. Bu zorlu süreçte fiziksel olarak sahada aktif çalışan sağlık personeli olmuştur.” değerlendirmesinde bulunmuştur. J2 kodlu katılımcı “bu dönemde motivasyon çok düşmüştür. Personel yıpranma sürecine girmiştir. İKY olarak da personelimize motivasyonu artıracak her türlü kolaylıkları sağlanmıştır. Esnek çalışma vb. gibi.” sözleriyle süreci özetlerken; E1 kodlu yönetici ise ekip çalışmasına dikkat çekmiştir: “Yöneticiler, çalışanları arasında ekip çalışmasını teşvik etmeli ve işbirliği yapmalarını sağlamalıdır. Covid-19 pandemisi sırasında, sağlık çalışanları arasındaki ekip çalışması, hastaların tedavisinde başarı elde edilmesinde önemli bir faktördür.”

4.2.7. Uzaktan İletişim ve Sürdürülebilirlik

Alan araştırması kapsamında katılımcılara yöneltilen yedinci soru “Covid-19 sürecinde sağlık ve güvenlik açısından, evden çalışma gibi çalışma programlarının desteklenmesi ve çalışanlarla olan iletişimin yaygın bir şekilde internet üzerinden gerçekleştirilmesi konusunda ne gibi çalışmalar yaptınız? Geri dönüşler nasıldı?” şeklindedir. A2 kodlu katılımcı konu hakkında “sağlık kuruluşları, çalışanların sağlık ve güvenliğini korumak için birçok önlem almıştır. Bu önlemler arasında, hijyen ve sterilizasyon protokolleri, maske ve diğer koruyucu ekipmanların kullanımı, sosyal mesafe kurallarının uygulanması ve düzenli Covid-19 testleri yer almaktadır. Ayrıca, evden çalışma gibi esnek çalışma programları da sağlanmıştır” tespitini yaparken; D1 kodlu katılımcı “çalışanlarla iletişim ve eğitim de internet üzerinden gerçekleştirilmiştir. Sağlık kuruluşları, video konferans, e-posta ve anlık mesajlaşma gibi teknolojileri kullanarak çalışanlarla iletişim kurmuş ve eğitimlerini de internet üzerinden sağlamıştır. Bu sayede çalışanların işlerini yaparken güvende kalmaları sağlanmıştır” şeklinde cevap vermektedir. G1 kodlu katılımcı “çalışanlarla olan iletişim de internet üzerinden gerçekleştirildi. Video konferans uygulamaları, e-posta ve diğer çevrimiçi araçlar, çalışanların birbirleriyle ve hastalarla iletişim kurmasına yardımcı oldu. Ayrıca, hastaların sağlık durumunu takip etmek için tele-medicine gibi dijital sağlık teknolojileri de kullanıldı” sözleriyle ifade etmekte iken, I1 kodlu yönetici “sağlık kuruluşları ayrıca, çalışanlarla olan iletişimlerini internet üzerinden gerçekleştirdi. Bu sayede, çalışanların birbirleriyle ve üst düzey yöneticilerle etkili bir şekilde iletişim kurmaları sağlandı. İnternet üzerinden gerçekleştirilen iletişim sayesinde, sağlık kuruluşları çalışanlarının sorularını cevaplayarak, endişelerini gidererek ve ihtiyaçlarını karşılayarak onların motivasyonunu arttırdı.” cevabını vermektedir.

4.2.8. İnsan Kaynakları Planlamasındaki Değişiklikler

Alan araştırması kapsamında katılımcılara yöneltilen sekizinci soru “Covid-19 sürecinde insan kaynakları planlamasında (personel sayısı vs.) ne gibi değişiklikler oldu?” şeklindedir. Krizin insan ile ilişkili bir gerçek olması, kriz sürecinin de insan kaynaklarını dönüştürmesine yol açmaktadır. İ1 kodlu katılımcı “Covid-19 sürecinde kurumumuzdaki personelin çoğunluğu filyasyon görevlendirilmesinde olduğu için mevcut kalan personelle nöbet ve klinik işleyişler döndürülmeye çalışılmıştır. Hekimlere daha sık nöbet geldiği için yorgunluk oluşmuştur” yorumunu yaparken; N1 kodlu katılımcı “Covid-19 süreci, insan kaynakları planlamasında birçok değişikliğe sebep oldu. Yeni işe alım süreçleri: çoğu şirket, işe alım süreçlerini online hale getirdi. Video görüşmeleri ve online değerlendirme araçları kullanılarak adayların mülakatları gerçekleştirildi. Bu şekilde, işe alım süreçleri devam ederken, Covid-19’un yayılması riski azaltılmış oldu” değerlendirmesini paylaşmaktadır. A2 kodlu yönetici farklı bir bakış açısıyla iş sürekliliğini ele almıştır: “Sağlık kuruluşları, iş sürekliliğini sağlamak için insan kaynakları planlamalarını gözden geçirdi. Sağlık kuruluşları, önemli pozisyonlar için yedek planlar hazırladılar ve personelin görev dağılımını yeniden planladılar. Böylece, çalışanların hastalanması veya karantinaya alınması gibi durumlarda iş sürekliliği sağlanabilecekti.”

4.2.9. İşlerin Göreceli Değerlerindeki Farklılaşma

Alan araştırması kapsamında katılımcılara yöneltilen dokuzuncu soru “Covid-19 sürecinde sağlık kuruluşunuzda yapılan farklı işlerin göreceli değerlerinde bir farklılaşma oldu mu?” şeklindedir. Sağlık hizmetleri sunumunda her işin göreceli değeri, önem sırası ve öncüllük-ardıllık ilişkisi bulunmaktadır ve işlere ilişkin değerlendirmeler istatistiki ölçümler kadar bireysel deneyimler ile de bağlantılıdır. M1 kodlu katılımcı “Evet, Covid-19 sürecinde sağlık kuruluşlarında yapılan farklı işlerin göreceli değerleri değişti. Bu değişimler, salgının yayılması ve sağlık sistemlerinin kapasitelerinin sınırlarıyla birlikte gelerek, acil tıbbi ihtiyaçların öncelikli hale gelmesi nedeniyle gerçekleşti” demekte iken; C1 kodlu katılımcı “Covid-19 süreci, çalışma ortamımızda birincil unsurun sağlık çalışanının korunması olduğunu bizlere gösterdi” yorumunu yapmıştır. E3 kodlu yönetici “işe alım süreçlerinde değişiklik olduğunu pandemi nedeniyle, sağlık kuruluşları işe alım süreçlerinde değişiklikler yaptı. Örneğin, online görüşmeler yoluyla işe alım görüşmeleri gerçekleştirildi. Ayrıca, bazı sağlık kuruluşları, hızlı bir şekilde çalışanları işe almalarını sağlamak için işe alım sürecinde bazı aşamaları geçici olarak atlayarak zamandan tasarruf ettiler” değerlendirmesini yaparken; I2 kodlu katılımcı “Covid-19 pandemisi sağlık kuruluşlarında insan kaynakları planlamasında önemli değişikliklere neden oldu. Personel sayısı

artışı: pandemi nedeniyle sağlık kuruluşlarına olan talep arttığından, birçok sağlık kuruluşu personel sayısını artırdı. Bu, hem Covid-19 hastalarının tedavisi hem de diğer hastalıkların tedavisi için gereken iş yükünün artması nedeniyle oldu” görüşünü paylaşmaktadır.

4.2.10. İnsan Kaynaklarında Teknoloji Kullanımı

Alan araştırması kapsamında katılımcılara yöneltilen onuncu soru “Covid-19 sürecinde insan kaynaklarında teknoloji kullanımında bir farklılaşma oldu mu?” şeklindedir. E1 kodlu katılımcı “Evet, Covid-19 sürecinde sağlık kuruluşlarında insan kaynakları ve teknoloji kullanımında belirgin bir farklılaşma oldu. Pandemi nedeniyle, sağlık hizmeti sunan kuruluşlar, sağlık çalışanlarının ve hastaların güvenliğini sağlamak için yeni yöntemler ve teknolojiler benimsediler” cevabını vermiştir. O1 kodlu katılımcı “Bu değişiklikler, sağlık kuruluşlarının Covid-19 pandemisi sırasında daha verimli, esnek ve güvenli bir insan kaynakları yönetimi yapmalarına yardımcı oldu. Teknoloji kullanımı, personel alımı, eğitimleri, uzaktan çalışma ve diğer süreçlerin yönetimi için daha verimli bir şekilde kullanıldı” yorumunu yaparken; K1 kodlu yönetici “gözlemlediğimiz kadar önemli bir farklılaşma yaşanmamıştır” demektedir. H1 kodlu katılımcı ise öngörülebilir yeniliklere dikkat çekmektedir: “Covid-19 pandemisi, sağlık kuruluşları için insansız hava araçları (drone) gibi yeni teknolojilerin kullanımını artırdı. Bu teknolojiler, tıbbi malzemelerin ve ilaçların hızlı bir şekilde taşınmasına ve ulaştırılmasına yardımcı olabilir.”

4.2.11. Genel Politikalarında ve İK Politikalarında Değişiklikler

Alan araştırması kapsamında katılımcılara yöneltilen on birinci soru “Covid-19 başlangıcında ve devamında sağlık kuruluşunuzun genel politikalarında ve buna bağlı olarak insan kaynakları politikalarında ne gibi değişiklikler oldu?” şeklindedir. N1 kodlu yöneticinin konuya ilişkin değerlendirmesi “bu değişiklikler, sağlık kuruluşlarının Covid-19 pandemisi sırasında personel yönetiminde daha esnek ve sağlıklı bir yaklaşım benimsemelerine yardımcı oldu. Sağlık kuruluşları, personelin sağlık ve güvenliğini korumak için yeni politikalar geliştirdi ve personelin Covid-19 ile ilgili eğitim ihtiyacını karşıladı. Ayrıca, uzaktan çalışma ve esnek çalışma saatleri politikaları, personelin iş dengesini sağlamasına ve sağlık kuruluşlarının iş sürekliliğini sağlamasına yardımcı oldu” şeklindedir. G1 kodlu katılımcı “Covid-19 pandemisi, sağlık personelinin eğitim ihtiyacını artırdı. Sağlık kuruluşları, personelin Covid-19 enfeksiyonu hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamak için ek eğitim programları oluşturdu” şeklinde cevap verirken; A1 kodlu katılımcı uzaktan çalışma konusunda görüş bildirmiştir: “Covid-19 pandemisi nedeniyle birçok sağlık kuruluşu, belirli işler için uzaktan çalışma politikaları geliştirdi. Bu politikalar, sağlık kuruluşlarının personelinin evden çalışmasına olanak tanıdı ve iş sürekliliğini sağlamaya yardımcı oldu.” K1 kodlu yönetici “Covid-19 başlangıcında ve devamında sağlık kuruluşlarının genel politikaları ve buna bağlı olarak insan kaynakları politikalarında bir dizi değişiklik yaşandı” değerlendirmesini yaparken, I1 kodlu yönetici “Covid-19 pandemisi nedeniyle, sağlık kuruluşları işe alım süreçlerini gözden geçirdiler. Bazı durumlarda, çalışanların sayısını artırmak için hızlı işe alım yapıldı. Diğer durumlarda, pandemi nedeniyle bütçe kısıntılarından dolayı işten çıkarmalar gerçekleşti” yorumunu paylaşmıştır.

4.2.12. İnsan Kaynakları Yönetimi Fonksiyonunun Önemi

Alan araştırması kapsamında katılımcılara yöneltilen on ikinci soru “Covid-19 süreci ile birlikte insan kaynakları yönetimi fonksiyonunun önemi artmış mıdır? Arttığını düşünüyorsanız size göre bunun nedenleri nelerdir?” şeklindedir. A1 kodlu katılımcı soruyu “Sağlık ve güvenlik ön plana çıkmıştır. Covid-19 pandemisi, sağlık çalışanları için birçok risk ve tehlike oluşturdu. İnsan kaynakları yönetimi, çalışanların sağlığı ve güvenliği konusunda doğru politikaları ve prosedürleri belirleyerek, sağlık kuruluşlarındaki çalışanların korunmasına yardımcı oldu” şeklinde yanıtlarken, H1 kodlu katılımcı “Covid-19 salgını, sağlık çalışanlarının maruz kaldığı riskleri artırdı. Bu nedenle, insan kaynakları yönetimi, sağlık kuruluşlarında çalışanların sağlığı ve güvenliği için gerekli önlemleri almak, uygun ekipmanları sağlamak, hijyen protokolleri uygulamak ve çalışanların eğitimlerini sağlamak gibi önlemler almaktadır” ifadesiyle görüşünü paylaşmıştır. D2 kodlu yöneticinin “İnsan kaynakları yönetimi fonksiyonunun Covid-19 sürecinde sağlık kuruluşlarında daha önemli bir rol oynamasına neden oldu. Covid-19 pandemisi işletme sürekliliğini ciddi şekilde etkilemiştir. İşletmeler, çalışanlarına uygun bir çalışma ortamı sağlamak, çalışanların verimliliğini ve motivasyonunu artırmak için daha fazla çaba göstermek

zorunda kaldılar. Bu noktada, insan kaynakları yönetimi, işletmenin stratejilerini ve hedeflerini çalışanların ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendirerek işletme sürekliliğini sağlamaya yardımcı olmaktadır” görüşünü B1 kodlu katılımcı “Covid-19 pandemisi, sağlık kuruluşlarında iş yapma şeklini değiştirmiştir. Yeni yönetmelikler ve protokoller oluşturulmuştur. İnsan kaynakları yönetimi, personelin bu yeni yönetmelik ve protokoller konusunda eğitilmesi ve uygun şekilde uygulanması konusunda önemli bir rol oynamaktadır” tespitleriyle desteklemektedir.

4.2.13. ‘Hiçbir Şey Eskisi Gibi Olmayacak’ İfadesi

Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen on üçüncü soru “Covid-19'dan sonra ‘hiçbir şey eskisi gibi olmayacak’ ifadesi, bir insan kaynakları profesyoneli olarak sizde ne çağrıştırmaktadır?” şeklindedir. I2 kodlu katılımcıya göre ‘hiçbir şey eskisi gibi olmayacak’ ifadesi, “Covid-19 pandemisi nedeniyle sağlık kuruluşlarının işleyişinde ve çalışanlarının çalışma koşullarında kalıcı değişikliklerin olacağı anlamına gelir” iken, M1 kodlu katılımcıya göre ‘hiçbir şey eskisi gibi olmayacak’ ifadesi “sağlık kuruluşlarının çalışanlarının ve hastalarının sağlığına daha fazla odaklanarak işleyişlerini ve insan kaynakları politikalarını yeniden düzenlemesi gerektiğini ifade eder.” G1 kodlu katılımcı ise ifadenin ekipman ve teknolojiler bağlamında düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır: “Covid-19 pandemisi, sağlık kuruluşlarında kullanılan ekipman ve teknolojinin değişmesine yol açabilir. Örneğin, daha iyi havalandırma sistemleri, kişisel koruyucu ekipmanlar, uzaktan çalışma araçları gibi ekipmanlar gerekebilir.” E3 kodlu yönetici “Covid-19 pandemisi, sağlık kuruluşlarının işbirliği ve iletişim süreçlerini değiştirebilir. Özellikle, hastaların tedavi süreçlerinde farklı uzmanlık alanlarından çalışanların bir arada çalışması gerekiyor. Bu nedenle, ekip içi işbirliği, iletişim ve eğitim programlarına daha fazla yatırım yapılabilir” yorumunda bulunurken; D1 kodlu yönetici ise ifadenin daha geniş bir boyutta deneyimlenebileceğini dile getirmektedir: “Covid-19 pandemisi sonrasında sağlık kuruluşlarında yaşanacak değişikliklerin kapsamını ve derinliğini ifade ediyor. Bu değişiklikler, insan kaynakları yöneticileri tarafından yakından takip edilmesi gereken ve işletme stratejilerinde yer verilmesi gereken önemli konulardır.”

4.2.14. Yeni Önlemler Geliştirme

Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen on dördüncü soru “Yüz yüze yakın temasın, fiziksel yakınlığın sakıncalı olduğu dönemlerden geçiyoruz. Yeni iş ve çalışma düzeninde buna yönelik ne gibi önlemler geliştirmenizdir?” şeklindedir. Covid-19 pandemisi sağlık sektöründe çalışanların hizmet sunma biçimlerini doğrudan etkilediği gibi, hizmetin sunulduğu kurumların mekânsal örgütlenmesini de dönüştürmektedir. B2 kodlu katılımcı bu konuya ilişkin “uzaktan sağlık hizmetleri; bazı sağlık kuruluşları, hastalarla fiziksel teması en aza indirmek için tele-medicine veya tele-health gibi uzaktan sağlık hizmetleri sunmaya başladılar. Bu sayede, hastalar evlerindeyken doktorlarıyla görüntülü veya sesli olarak iletişim kurabilirler” yorumunda bulunurken, D2 kodlu katılımcı ise “tüm çalışanlar ve hastaların maske kullanması zorunlu hale getirildi. Maske takılması, virüsün yayılma riskini azaltmaya yardımcı oluyor” şeklindeki daha basit önlemleri dile getirmektedir. I3 kodlu katılımcı, mekânın kullanım sıklığının düşürülmesi kadar önemli bir konunun da kullanıcılar arasındaki mesafe olduğunu ifade etmektedir: “Bunun yanı sıra, sosyal mesafe kuralları uygulanmaktadır. Sağlık kuruluşları, bekleme salonlarındaki sandalyeleri aralıklı olarak düzenlemekte, randevu saatleri arasında yeterli zaman bırakmakta ve hasta ve sağlık çalışanları arasındaki teması minimuma indirmektedir.” İ3 kodlu katılımcı da bu görüşü desteklemektedir: “Hastaların birbirleriyle veya sağlık personeliyle temasını minimize etmek için, sosyal mesafe önlemleri uygulandı. Bu önlemler, bekleme salonlarında koltukların arasında mesafe bırakılması, randevu saatlerinin arasında boş zaman bırakılması veya sağlık personelinin hastalarla mesafeli şekilde çalışması gibi çeşitli yöntemleri içerir.”

4.2.15. Geleceğin Planlanması

Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen on beşinci soru “Covid-19 sürecinde, diğer yöneticilerle yaptığınız toplantılarda, geleceğin planlanması ile ilgili hangi konular üzerinde duruyorsunuz?” şeklindedir. Pandemi süreci, dünya genelinde gelecek beklentilerinin olumsuz yöne doğru eğilim göstermesine neden olmuştur. K2 kodlu katılımcı, “İlk önceleri karamsar bir hava vardı. Kriz yönetimini rayına oturttukça bu karamsar hava dağılmıştır. Geleceğe dair planlar filyasyondan dönecek personelin planlaması üzerine durulmuştur. Yeni bir

dönem için gerekli tedbirler alınarak, personelimizin iş sağlığı ve güvenliğini azami düzeye getirmeye amaçlanmıştır” değerlendirmesini yaparken; N2 kodlu katılımcı “toplantılarda, Covid-19 pandemisi sonrasında sağlık kuruluşlarının karşılaşacağı sorunlar ve çözümleri tartışılmaktadır. Sağlık kuruluşları, tedavi ve aşılama önümüzdeki yıllarda kullanılacak yeni teknolojiler hakkında bilgi almakta ve bu teknolojilerin nasıl kullanılacağı konusunda planlar yapmaktadır” yorumunu paylaşmaktadır. F1 kodlu katılımcı soruya, “Sağlık kuruluşları, pandemi sonrası dönemde finansal açıdan nasıl daha sağlam bir yapıya sahip olacakları konusunda planlar yapmaktadır. Bu planlar, gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi, maliyetlerin azaltılması ve kaynakların daha etkili kullanımı gibi konuları kapsamaktadır” şeklinde cevap vermiş; J1 kodlu yönetici ise “Pandemi sonrası dönemde de benzer bir durumla karşılaşılması halinde kurumların hazırlıklı olması gerekmektedir. Bu nedenle, pandemi sürecinde yapılan hataların ve eksiklerin gözden geçirilerek, benzer durumlara karşı hazırlıklı olunması konusunda planlama yapılmalıdır” görüşünü paylaşmıştır.

Tüm bu bulgular ışığında, Covid-19 pandemisi öncesi ve sonrasında, sağlık kuruluşlarının insan kaynakları yönetimi süreçlerindeki bazı önemli farklılıklar Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Sağlık Kuruluşlarında Covid-19 Pandemisi Öncesi ve Sonrasındaki İnsan Kaynakları Yönetimi Farklılıkları

Durum	Covid-19 Öncesi	Covid-19 Sonrası
Çalışma Ortamı	Hastane ve kliniklerde fiziksel ofis ortamı	Uzaktan çalışma ve dönüşümlü çalışma modelleri
Sağlık Personeli İhtiyacı	Belirli alanlarda yoğun ihtiyaçlar	Pandemiyle ilişkili departmanlarda artan ihtiyaçlar; diğer alanlarda azalma olabilir
İşe Alım Süreci	Geleneksel yüz yüze mülakatlar	Sanal mülakatlar ve video değerlendirmeler
İş Sağlığı ve Güvenliği	Standart sağlık prosedürleri	Katı enfeksiyon kontrol önlemleri ve sürekli takip
Eğitim ve Geliştirme	Yüz yüze eğitim programları	Çevrimiçi eğitimler ve uzaktan öğrenme
Çalışan Sağlığı Desteği	Standart sağlık hizmetleri	Psikolojik destek ve danışmanlık hizmetleri
İş Sürekliliği Planlaması	Genel iş sürekliliği planları	Pandemiye özel acil durum planları
Esnek Çalışma Saatleri	Sınırlı esneklik sağlanabilir	Dönüşümlü çalışma ve esnek mesai düzenlemeleri
İşten Çıkarmalar	Düşük düzeyde işten çıkarmalar	Zorunlu durumlar dışında işten çıkarmalardan kaçınılması
Çalışan Motivasyonu	Standart teşvik ve motivasyonlar	Sağlık çalışanlarına özel teşekkür ve takdir
Kriz Yönetimi	Rutin kriz yönetimi süreçleri	Hızlı tepkiler ve olağanüstü önlemler
Çalışma Ortamı	Hastane ve kliniklerde fiziksel ofis ortamı	Uzaktan çalışma ve esnek çalışma modelleri
Sağlık Personeli İhtiyacı	Belirli alanlarda yoğun ihtiyaçlar	Pandemiyle ilişkili departmanlarda artan ihtiyaçlar; diğer alanlarda azalma olabilir

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Covid-19 pandemisi, dünya genelinde ülkelerin sağlık sistemlerini derinden etkileyen olağanüstü bir kriz haline dönüşmüştür. Bu dönemde, sağlık kuruluşları ve çalışanları en ön safta mücadele etmiş ve insan kaynakları yönetimi süreçlerinde kapsamlı değişiklikler yaşanmıştır. Bu çalışma kapsamında, Covid-19 pandemisi döneminde sağlık kuruluşlarında insan kaynakları yönetimi süreçlerindeki farklılaşmaları tartışılmış ve gerçekleştirilen alan araştırmasının bulguları doğrultusunda önemli çıkarımlarda bulunulmuştur.

i. İşe Alım Süreçlerindeki Farklılaşmalar: Covid-19 pandemisi, sağlık kuruluşlarının işe alım süreçlerinde değişikliklere yol açmıştır. Özellikle özel sağlık kuruluşları, pandemi nedeniyle artan talebi karşılamak için hızla personel istihdamına yönelmişlerdir. OECD (2021a) verisine göre, Pandemi sürecinde çoğu sektörde çevrimiçi iş ilanlarında düşüş olurken, sağlık sektöründeki ilanlar Ocak ve Şubat 2020’deki ilan sayısının üzerine çıkmıştır. İlanlarda da "acil ve yoğun bakım" veya "temel hasta bakımı" gibi teknik yeterliliklere olan talep büyük bir artış göstermiştir. "İletişim" veya "ekip çalışması" becerileri daha fazla önem kazanmıştır. Bunun

sonucunda, işe alım süreçlerinde hızlı ve etkili kararlar alınması gerekmiştir. Vnoučková'nın (2020) da ifade ettiği gibi, Covid-19 döneminde uzaktan işe alımlar ve veri tabanı taramaları sonucu işe alımlar, işe alım süreçlerini kolaylaştırmak amacıyla yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Ayrıca, sağlık kuruluşları, pandemi sürecindeki özel ihtiyaçları göz önünde bulundurarak işe alım kriterlerini revize etmişlerdir. Örneğin, salgınla mücadelede uzmanlaşmış ve geçmiş dönemde başta Afrika olmak üzere yurtdışında görev yapmış personelin istihdamı artmıştır. Mevcut çalışanlar açısından bakıldığında ise, pandemi sürecinde sağlık personelinin meslekleri gereği iş stresi unsurlarıyla sık sık karşılaştıkları ve bu durumun iş kaynaklı stresin yıkıcı etkisine daha fazla maruz kalmalarına neden olduğu ileri sürülmüştür. Bu etkiler, fiziksel, ruhsal ve davranışsal açıdan olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Bazı sağlık çalışanları, bu olumsuz durumun sorumlusu olarak iş koşullarını gördüklerini ve işten ayrılma düşüncesinin zihinlerinde belirlemeye başladığını ifade etmişlerdir (Gökçe ve Terzi, 2022).

ii. Eğitim ve Geliştirme Süreçlerindeki Farklılaşmalar: Mikołajczyk'ın (2022) da ifade ettiği gibi, pandemi sürecinde sağlık kuruluşları, personelin salgınla mücadele becerilerini güncellemek ve geliştirmek için eğitim ve bilgi geliştirme süreçlerinde yeniliklere gitmişlerdir. Sağlık çalışanları, pandemiye özgü enfeksiyon kontrol protokollerini uygulama, kişisel koruyucu ekipman kullanımı ve tele-sağlık hizmetleri gibi yeni becerileri öğrenmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle, çevrimiçi eğitim programları ve sanal simülasyonlar gibi dijital araçlar, çalışanların güncel bilgilere erişimini ve becerilerini geliştirmesini sağlamak için yaygın olarak kullanılmıştır. Smerek'in (2022) Slovakya'da gerçekleştirdiği çalışmasının bulgularına benzer şekilde Türkiye'de de çalışanların eğitim ve gelişiminde atölye, koçluk, mentorluk uygulamalarında azalma olurken, e-öğrenme daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle bazı işletmelerin gerçekleştirdiği, dijital dönüşüme yönelik farkındalık oluşturma, çağın gerektirdiği entelektüel sermayenin gelişimine katkıda bulunma ve mevcut işgücünü uzun dönem beceri geliştirme programlarına tabi tutma, işletmelere orta ve uzun vadede olumlu etkiler sağlayacaktır (Çakan, 2022). Ancak OECD'nin Coronavirüs (COVID-19) ile Mücadele Raporunda (2021b) da belirtildiği üzere, uzaktan öğrenmenin başarısı büyük ölçüde teknolojinin, müfredatın ve öğretim yöntemlerinin yeni ortama ne kadar iyi uyarlandığına bağlı olacağı için, ülkeler, dijital altyapıya yatırım yapmalılardır.

iii. İş Sağlığı ve Güvenliği Süreçlerindeki Farklılaşmalar: Covid-19 pandemisi, sağlık kuruluşlarının iş sağlığı ve güvenliği süreçlerinde baştan aşağı bir dönüşüm geçirmiştir. Salgının yayılmasını önlemek amacıyla sağlık kuruluşları, hijyen protokollerini çok sıkı bir şekilde uygulamak zorunda kalmıştır. Personelin düzenli olarak test edilmesi, kişisel koruyucu ekipmanların kullanımı, sosyal mesafe önlemleri ve temizlik prosedürleri gibi önlemler hayata geçirilmiştir. Ayrıca, pandemi sürecinde sağlık çalışanlarının psikolojik ve duygusal ihtiyaçlarına yönelik destek mekanizmaları oluşturulmuştur. Bu süreçte iş sağlığı ve güvenliği uzmanlarının rolü ve önemi de daha da artmıştır. Ancak Gürer ve Gemlik (2020, 50-51), kişisel koruyucu ekipmanların temininde ve yapılan bağışlarda hastaneler arasında farklılıkların bulunduğunu ve adaletli bir dağılımın sağlanamadığını, bu durumun çalışanlarda değersizlik duygusu oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Elde edilen veriye göre, katılımcılar N95 maskesi, siperlik, koruyucu önlük ve tulum gibi kişisel koruyucu ekipman temininde sorun yaşamışlardır. Katılımcılar, bu ekipmanları temin edemedikleri dönemin yaklaşık 10 gün sürdüğünü bildirmiştir.

iv. Uzaktan Çalışma ve Esnek Çalışma Süreçlerindeki Farklılaşmalar: Covid-19 pandemisi, dijital teknolojiler, e-öğrenme, uzaktan çalışma ve esnek çalışma süreçlerinde büyük bir değişikliğe neden olmuştur (Jacks, 2021: 93). Sağlık kuruluşları, salgının yayılmasını önlemek ve çalışanların güvende olmasını sağlamak amacıyla mümkün olduğunca çok çalışana evden çalışmaya teşvik etmiştir. Bu durum, sağlık kuruluşlarının mevcut altyapılarını ve teknolojik çözümlerini gözden geçirmelerini gerektirmiştir. Tele-sağlık hizmetleri, uzaktan takip sistemleri ve diğer dijital platformlar, sağlık çalışanlarının hastalarla iletişim kurmasını ve sağlık hizmetlerini sunmasını sağlamak için kullanılmıştır. Uzaktan çalışma ve esnek çalışma modelleri, pandemi sonrasında da kalıcı olarak benimsenebilecek bir dönüşüme işaret etmektedir. Ancak Kanat ve Ayyıldız Ünnü (2022) yaptıkları araştırma kapsamında, çalışanların uzaktan çalışma ve dijitalleşme ile ilgili görüşlerini incelemiş ve genellikle salgın süreci ve uzaktan çalışma deneyimleriyle ilgili olumsuz duygulara sahip olduğunu belirlemişlerdir. Benzer şekilde,

Prasad ve Vaidya (2020) da uzaktan çalışma sonucunda meydana gelen işyeri izolasyonu, iletişim eksikliği, aşırı rol yükü ve rol belirsizliği gibi faktörlerin çalışanları olumsuz etkilediği sonucuna varmışlardır. Bu bulgular, daha önce yapılmış olan literatürdeki çalışmaların aksine, uzaktan çalışma modelinin çalışanlar üzerinde yalnızca olumlu etkiler bırakmadığını göstermektedir.

Her işletme küresel sağlık krizinin açığa çıkmasına neden olan Covid-19 pandemisi sürecini yaşamış ve üstesinden gelmek için çaba harcamıştır. Ancak bu çabaların olumlu sonuçlanmasını işletmenin liderlik, örgüt kültürü, vizyon ve finansal destek gibi işletme içi yönetim faktörleri doğrudan etkilemiştir (Ngoc Su vd., 2021) ve sağlık kuruluşlarının insan kaynakları yönetimi süreçlerinde de önemli dönüşümlerin açığa çıkmasına neden olmuştur. İşe alım aşamalarında hızlı kararlar alınması ve çevrimiçi yöntemlerin benimsenmesi; eğitim ve geliştirmede ihtiyaçlarının belirlenmesi ve dijital araçların yaygın kullanımı; iş sağlığı ve güvenliğinde önlemlerin sıkı bir şekilde uygulanması, koruyucu ekipmanların ve enfeksiyon kontrol önlemlerinin benimsenmesi; uzaktan çalışma modellerinin benimsenmesi gibi değişiklikler öne çıkmaktadır. Bu süreçte insan kaynakları yönetimi, sağlık kuruluşlarının pandemiye uyum sağlaması ve sürdürülebilir bir sağlık hizmeti sunması için kritik rol oynamıştır. Pandemi sonrasında da bu değişikliklerin bazılarının kalıcı olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Abdullah, M. I., Huang, D., Sarfraz, M. ve Sadiq, M. W., (2021). "Service Innovation in Human Resource Management During Covid-19: A Study to Enhance Employee Loyalty Using Intrinsic Rewards", *Frontiers in Psychology*, 12, 1-11.

Ağra, E., (2021). Covid-19 Pandemisi Döneminde Kriz Yönetimi ve İnsan Kaynakları Yönetimi: İnsan Kaynakları Profesyonelleri Üzerine Bir Araştırma, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü.

Akdağ, M., (2005). "Halkla İlişkiler ve Kriz Yönetimi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 1-20.

Akkermans, J., Richardson, J. ve Kraimer, M., (2020). "The Covid-19 Crisis As A Career Shock: Implications For Careers And Vocational Behavior", *Journal of Vocational Behavior*, 119, 1-5.

Akbaş Tuna, A. ve Çelen, O., (2020). "İşletmelerin İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları Üzerinde Covid-19 Pandemisinin Etkileri", *OPUS International Journal of Society Researches*, 16 (30), 2710-2759.

Al Mala, W. A., (2020). "How COVID-19 Changes The Hrm Practices (Adapting One Hr Strategy May Not Fit To All)", <https://ssrn.com/abstract=3736719>, 10.02.2022.

Aydan, S. ve Ceylan, H., (2023). "COVID-19 Pandemisinin Hastanelerdeki İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları Üzerindeki Etkileri", *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 26(1), 237-254.

Baltacı, A., (2019). "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.

Can, H., (1992). *Yönetim ve Organizasyon*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Coombs, W. T., (2012). "Parameters for Crisis Communication" içinde Coombs W. T. ve Holladay S. J. (Ed.), *The Handbook of Crisis Communication*, Massachusetts: Wiley-Blackwell, 17-53.

Coombs, T. W. ve Holladay, S. J., (2010). *The Handbook of Crisis Communication*. Singapur: Blackwell Publishing.

Çakan, S., (2022). "Perakende Sektöründe Hizmet Üreten Kobi'lerin Pandemi Deneyiminden Kaynaklanan Kısıtlamalar Süresince İnsan Kaynakları Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma", *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 117-126.

- Designing Digitally, (2020). "The Impact Covid-19 Has Had on Learning and Development", <https://www.designingdigitally.com/blog/2020/06/impact-covid19-has-had-learning-and-development>, 23.05.2022.
- Erdoğan, İ., (1998). *Araştırma Dizaynı ve İstatistik Yöntemleri*. Ankara: Emel Matbaası.
- Fink, S., (1986). *Crisis Management Planning For The Inevitable*. New York: Amacom.
- Gemlik, H. N., Mutlu, R., Çatar, R. Ö. ve Arslanoğlu, A., (2023). "Covid-19 Pandemi Döneminde Sağlık Yöneticilerinin Kriz Yönetimine Bakış Açuları ve Çözüm Önerileri Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Trends in Business and Economics*, 37(3), 169-176.
- Gökçe, A. ve Terzi, A. (2022). "Covid-19 Pandemi Sürecinde İş Stresi İle İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma", *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 41(2), 103-113.
- Güngör, B., (2020). "Türkiye'de Covid-19 Pandemisi Süresince Alınan Önlemlerin Kriz Yönetimi Perspektifinden Değerlendirilmesi", *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(4), 818-851.
- Gürer, A. ve Gemlik, H. N., (2020). "Covid-19 Pandemisi Sürecinde Sahada Olan Sağlık Çalışanlarının Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Sağlık Hizmetleri ve Eğitimi Dergisi*, 4(2), 45-52.
- Jacks, T., (2021). "Research on Remote Work in the Era of COVID-19", *Journal of Global Information Technology Management*, 24(2), 93-97.
- Kanat, B. ve Ayyıldız Ünnü, N. A., (2022). "Covid-19 Küresel Salgını ve Dijital Dönüşümün İnsan Kaynakları Uygulamaları Üzerine Yansımalarını Açığa Çıkarmaya Yönelik Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27 (2), 185-213.
- Kernisky, D. A., (1997). "Proactive Crisis Management and Ethical Discourse: Dow Chemical's Issues Management Bulletins 1979-1990", *Journal of Business Ethics*, 16(8), 843-853.
- Kırılmaz, S., (2021). "COVID-19 Pandemisinin İnsan Kaynakları Yönetimi Üzerine Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Sosyoekonomi*, 29(50), 255 - 276.
- Manzoni, A., (2015). "CrisisManagement, Conference: Business Strategy and Innovation", www.researchgate.net/publication/282858333, 17.07.2022.
- Mikołajczyk, K., (2022). "Changes in the Approach to Employee Development in Organisations as a Result of the COVID-19 Pandemic". *European Journal of Training and Development*, 46(5/6), 544-562.
- Ngoc Su, D., Tra, D. L., Huynh, H. M. T., Nguyen H. H. T. ve O'Mahony, B., (2021). "Enhancing Resilience in the Covid-19 Crisis: Lessons from Human Resource Management Practices in Vietnam", *Current Issues in Tourism*, 24(22), 3189-3205.
- OECD (2021a). An Assessment of the Impact of COVID-19 on Job and Skills Demand Using Online Job Vacancy Data, <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/an-assessment-of-the-impact-of-covid-19-on-job-and-skills-demand-using-online-job-vacancy-data-20fff09e/>, 23.05.2022.
- OECD (2021b). Adult Learning and COVID-19: How Much Informal and Non-Formal Learning Are Workers Missing?, <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/adult-learning-and-covid-19-how-much-informal-and-non-formal-learning-are-workers-missing-56a96569/>, 23.05.2022.

- Opatha, H.H.D.P.J., (2022). "Covid-19 in Sri Lanka And Seven HRM Related Recommendations Against Covid-19", *Asian Journal of Social Sciences and Management Studies*, 7(2), 152-157.
- Pira, A. ve Sohodol, Ç., (2004). *Kriz Yönetimi Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Prasad, K., ve Vaidya, R. W., (2020). "Association among Covid-19 Parameters, Occupational Stress and Employee Performance: An Empirical Study with Reference to Agricultural Research Sector in Hyderabad Metro", *Sustainable Humanosphere*, 16(2), 235-253.
- Semerek, L., (2022). Changes in Employee Training and Development in Slovakia During the COVID-19 Pandemic, The Poprad Economic and Management Forum, Slovak Republic.
- Simplilearn, (2020). "How Covid-19 Has Affected Employee Skills Training: A Simplilearn Survey", <https://www.simplilearn.com/how-covid-19-has-affected-employee-skills-training-article>, 22.05.2022.
- Sungur, İ. C. ve Çakmakçı, İ. M., (2021). "Covid-19 Pandemisinden Alınan Dersler", <https://www.hospitalmanager.com.tr/covid-19-pandemisinden-alinan-dersler/>, 25.08.2022.
- Tekinalp, M. ve Şahinöz, T., (2021). "Pandemide İnsan Kaynakları Yönetimi", *ODÜ Tıp Dergisi*, 8(2), 23-29.
- Vnoučková, L., (2020). "Impact of COVID-19 on Human Resource Management", *RELAIS*, (3)1, 1-4.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET**

**DIFFERENTIATIONS IN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT PROCESSES IN
HEALTHCARE ORGANIZATIONS DURING THE COVID-19 PANDEMIC: A CASE STUDY
OF ANKARA PROVINCE**

Introduction and Research Purpose: The purpose of the study is to examine the changes that have occurred in human resource management processes in healthcare institutions during the Covid-19 pandemic, and to provide examples through healthcare institutions in Ankara. In the study, where the assumption that human resource management has undergone radical changes in recruitment, employee training and development, occupational health and safety, and remote and flexible working processes due to the impact of the pandemic was analyzed in line with the views of the practitioners (the managers of healthcare institutions), it has been aimed to reveal how the crisis was assessed by the management teams in their efforts to overcome the crisis.

Literature Review: Studies in the literature assert that differences have occurred in human resource motivation and performance management (Aydan and Ceylan, 2023; Tekinalp and Şahinöz, 2021), planning, communication (Gemlik et al., 2023), training, selection and recruitment (Simplilearn, 2020; Designing Digitally, 2020; Kırılmaz, 2021), remote working (Opatha, 2020), employee absenteeism (Zojceska, 2020) and career management (Akkermans, Richardson, and Kraimer, 2020) processes with the Covid-19 pandemic.

Methodology and Findings: In the study, a semi-structured interview method was used. In the interview, a fifteen-question data collection form, created by utilizing the studies of Akbaş and Çelen (2020) and Kırılmaz (2021), was used. A total of 29 managers working under the Ministry of Health in Ankara participated in the study. When transcribing the answers to the questions, no corrections or interpretations were made; however, in cases where the participant's comment and evaluation were not clearly understood, the question was repeated to clarify the participant's view. As a result of the interview, differences were identified in the working environment with the pandemic, the need for healthcare personnel, the recruitment process, occupational health and safety, training and development, planning of business continuity, working hour practices, motivation management, and crisis management.

Conclusions and Recommendation: The Covid-19 pandemic, which caused the emergence of a global health crisis, has led to significant transformations in human resource management processes in healthcare institutions. Changes such as rapid decision-making in recruitment stages, widespread use of digital tools in training and development, strict implementation of occupational health and safety measures, and adoption of remote working models stand out. In this process, human resource management has played a critical role in enabling healthcare institutions to adapt to the pandemic and provide sustainable health services. Some of these changes are expected to be permanent after the pandemic, and lessons must be drawn to prepare healthcare institutions for future crises.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Ülkühan Bike ESEN			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Covid-19 Pandemisi Döneminde Sağlık Kuruluşlarında İnsan Kaynakları Yönetimi Süreçlerindeki Farklışmalar: Ankara İli Örneği			
Tarih <i>Date</i>	28.12.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	<i>Adı-Soyadı Name - Surname</i>	<i>Katkı Oranı Author Contributions</i>	<i>Çıkar Çatışması Conflicts of Interest</i>	<i>Destek ve Teşekkür (Varsa) Support and Acknowledgment</i>
1	Hasan Can TÜRK	%60	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	-
2	Ülkühan Bike ESEN	%40	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	-

REVIEW ARTICLE / DERLEME MAKALE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1345828

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FACILITATING THE
TRANSITION TO A CIRCULAR ECONOMY

Doç. Dr. Tufan ÖZSOY

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve
Teknoloji Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
İşletme Bölümü

Adana/Türkiye

e-posta: tozsoy@atu.edu.tr

ORCID 0000-0002-0138-4179

ABSTRACT

The notion of a circular economy, which prioritizes the prolonged utilization of resources and the minimization of waste, is progressively garnering heightened recognition within the business community. Leveraging technology, notably artificial intelligence, enables businesses and various organizations to enhance resource utilization, diminish waste and emissions, and streamline the effectiveness of resource recovery and recycling procedures. The primary objective of this manuscript was to delineate the scope of artificial intelligence's capacity in facilitating the transition towards a circular economy. This review will begin by providing an overview of the circular economy concept and its potential benefits. It will then discuss the current challenges faced in realizing circular practices and how artificial intelligence can help overcome these challenges. Anticipated outcomes of this study include providing businesses and policymakers with valuable insights and recommendations on the efficient deployment of artificial intelligence in the context of transitioning towards a circular economy.

Keywords: Circular economy, artificial intelligence, sustainability, resource efficiency, waste reduction.

Jel Codes: O32, Q20, Q30, Q56.

DÖNGÜSEL EKONOMİYE GEÇİŞİ KOLAYLAŞTIRMADA YAPAY ZEKANIN ROLÜ

ÖZ

Kaynakların olabildiğince uzun süre kullanımda tutulduğu ve atıkların en aza indirildiği döngüsel ekonomi kavramı iş dünyasında giderek daha fazla ilgi görmektedir. Teknolojinin, özellikle de yapay zekanın yardımıyla işletmeler ve diğer kurumlar kaynak kullanımını optimize edebilir, atık ve emisyonları azaltabilir ve kaynak geri kazanım ve geri dönüşüm süreçlerinin verimliliğini artırabilirler. Bu çalışma, döngüsel bir ekonomiye geçişi kolaylaştırmada yapay zekanın potansiyeline ilişkin sınırları tanımlamayı amaçlamaktadır. Bu derleme çalışması, döngüsel ekonomi kavramına ve potansiyel faydalarına genel bir bakış sağlayarak başlayacaktır. Daha sonra döngüsel uygulamaların hayata geçirilmesinde karşılaşılan mevcut zorluklar ve yapay zekanın bu zorlukların aşılmasına nasıl yardımcı olabileceği tartışılacaktır. Çalışmanın döngüsel ekonomiye geçişte yapay zekadan nasıl etkili bir şekilde yararlanılacağı konusunda işletmeler ve politika yapıcılar için yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Döngüsel ekonomi, yapay zeka, sürdürülebilirlik, kaynak verimliliği, atık azaltma.

Jel Kodları: O32, Q20, Q30, Q56.

Geliş Tarihi/Received: 18.08.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 28.09.2023

Yayın Tarihi/Printed Date: 30.12.2023

Kaynak Gösterme: Özsoy, T. (2023). "The Role of Artificial Intelligence in Facilitating The Transition to a Circular Economy". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 369-389.

INTRODUCTION

The dominant global economic model, characterized by a linear approach known as "take-make-waste," involves extracting natural resources for manufacturing and then disposing of them as waste, leading to resource overuse, unsustainable waste practices, and significant environmental and health issues (Pathan et al., 2023). Projections indicate a near doubling of global material resource consumption from 90 gigatonnes in 2020 to 167 gigatonnes by 2060, coinciding with an expected three billion more consumers by 2030 (Roberts et al., 2022). In recent times, there has been a widespread and growing fascination with the pioneering concept and developmental strategy called the circular economy (CE) on a global scale. The core aim driving this trend is to provide a more sustainable substitute for the currently dominant economic development paradigm (Ness, 2008). The CE is a multifaceted concept that draws on a variety of theoretical frameworks, including industrial ecology, cradle-to-cradle design, and systems thinking. This approach seeks to foster a more holistic understanding of the economic and environmental impacts of production and consumption, by emphasizing the interconnections between different systems and processes. Despite the potential benefits of a CE, such as new business models, innovations in product design and technology, and the creation of new jobs and industries, it also presents several challenges. These include the need for systemic change, the complexity of supply chains, and the necessity for collaboration among stakeholders. Organizations worldwide are increasingly prioritizing the shift toward a CE as a strategic imperative (Chauhan et al., 2022).

Digital technologies have the capacity to emulate human intelligence functions, providing valuable support for firms in implementing CE principles and enabling mass personalization, sustainable input selection, predictive maintenance for extended product lifecycles, enhanced customer experiences, waste reduction, and improved visibility across supply chain stages, ultimately fostering productivity and sustainability in local and global economies and enterprise-level business models (Wilts et al., 2021). The adoption of Industry 4.0 technologies, including artificial intelligence (AI) and big data, plays a pivotal role in facilitating the realization of CE objectives, specifically sustainable goals, through enhanced resource management, streamlined information sharing, and collaborative efforts among supply chain stakeholders (Khajuria, 2021). Among the various digitalization technologies, AI is recognized as the most influential in shaping the development of CE (Chauhan et al., 2022). AI holds significant promise in providing essential support for the overall infrastructure required to implement circular practices in practical contexts and drive the transition toward a regenerative economic model (Pathan et al., 2023; Ronaghi, 2022). AI has demonstrated its substantial role in advancing global sustainability efforts, positioning it as a valuable tool for addressing critical challenges within an intelligent circular economic system, spanning areas such as sustainable manufacturing, waste management, reverse logistics, energy source optimization, and supply chain management (Noman et al., 2022). Even if narrowing the focus solely to the realm of food, The incorporation of AI into food waste reduction efforts, as outlined in research from the McKinsey Global Institute (2019), has the potential to substantially increase annual top-line revenue, possibly reaching USD 127 billion by 2030, and could also contribute to an additional USD 13 trillion in global economic activity by that year (Onyeaka et al., 2023).

This study involves conducting a literature review on the significance of AI as a crucial strategic tool in the transition to a CE. To achieve this objective, various dimensions of the CE are considered, with a specific focus on the utilization of AI as a potent tool.

LITERATURE REVIEW

1. The Circular Economy

The conventional linear economic model fails to effectively regulate the equilibrium between the utilization and availability of natural resources. This discrepancy not only jeopardizes the sustainability of our planet but also exerts adverse impacts on both environmental and socioeconomic conditions (Elliot, 2011). The CE emerges as a solution to counteract the detrimental characteristics of the linear economic model (da Silva et al., 2022; Lacy and Rutqvist, 2015). At the heart of the CE lies the transformation from traditional, one-way resource-to-product-to-waste processes to systems that prioritize the reutilization, remanufacturing, and recycling of materials (Ghisellini et al., 2016). The CE vision, lauded as an ethical alternative to the

linear economy, aims to minimize resource waste and emission leakages through a closed-loop system, advancing sustainability (Geissdoerfer et al., 2017). The CE is focused on reducing waste and optimizing resource usage by ensuring that products, components, and materials remain at their highest value and utility for as long as possible. By adopting a circular economic approach, organizations can create new opportunities for sustainable economic growth and contribute to the development of a more resource-efficient society. The World Economic Forum (2020) defines the CE as a regenerative economic system that optimizes resource use by keeping materials in use for as long as possible, minimizing waste and pollution, and regenerating natural systems. According to the European Commission (2019), the CE is a sustainable framework for production and consumption that prioritizes practices such as sharing, leasing, reusing, repairing, refurbishing, and recycling of existing materials and products. Overall, a CE is a restorative and regenerative economic system, as described by the Ellen MacArthur Foundation (2013), that aims to obtain the optimal utility and value of products, components, and materials, with the goal of reducing waste and conserving resources.

The key features of the CE, as defined by various scholars and experts, include:

Design for longevity and reuse: This feature emphasizes the importance of designing products that can be used for longer periods of time and can be easily repaired or upgraded. Ellen MacArthur Foundation (2019) define this principle as "to design out waste and pollution, keeping products and materials in use for as long as possible. This means designing for durability, repairability, and reuse."

Closed-loop material flows: This feature aims to keep materials in use for as long as possible, by recycling or repurposing them at the end of their life cycle. This principle defined by Kirchherr et al. (2018) as "closing the loop of material flows through product design, reverse logistics, recycling, and circular supply chains is an essential feature of the CE."

Regenerative systems: This feature aims to restore natural ecosystems and protect biodiversity. According to Leire (2018) "Regenerative design focuses on the health and resilience of ecosystems, emphasizing restoration, preservation, and enhancement of natural resources."

CE has several potential benefits for businesses, the environment, and society as a whole. It has practical applications in several areas, including product design, supply chain management, waste management, improved resource efficiency, new revenue streams, improved brand reputation, positive social impact. In product design, the CE can be applied by designing products that can be easily repaired, upgraded, or disassembled at the end of their life cycle. In supply chain management, the CE can be applied by creating closed-loop material cycles, optimizing logistics, and reducing waste. In waste management, the CE can be applied by diverting waste from landfills and incinerators, and by creating value from waste through recycling or repurposing. CE emphasizes the efficient use of resources, such as energy, water, and raw materials. By optimizing resource use and reducing waste, businesses can reduce their costs and improve their bottom line. CE can create new revenue streams for businesses by promoting product-as-a-service models, take-back programs, and other circular business models. These models can help businesses generate revenue while reducing waste and improving their environmental sustainability.

The adoption of CE practices can bring a range of benefits to businesses, including enhancing their reputation and promoting their commitment to sustainability and environmental responsibility. By implementing CE practices, companies can demonstrate their dedication to creating a more sustainable and resilient economy. This can attract customers, investors, and employees who are seeking to engage with socially responsible businesses that prioritize environmental stewardship. Furthermore, embracing CE practices can help organizations reduce costs, improve efficiency, and foster innovation, all of which can contribute to long-term economic success. CE can have a positive social impact by creating new jobs, promoting local economic development, and improving access to resources for marginalized communities. Several reports have highlighted the potential benefits of transitioning to a CE. According to Lacy and Rutqvist (2015), CE practices could generate \$4.5 trillion of economic benefits by 2030. This significant revenue could be generated through practices such as recycling, reusing, repairing products, and reducing waste. Additionally, the International Labour Organization (ILO, 2018) reported that transitioning to a

CE could create 18 million new jobs globally by 2030 due to the increased demand for workers in areas such as recycling, remanufacturing, and repair services. The Ellen MacArthur Foundation (2022) also published a report stating that transitioning to a CE could reduce global carbon dioxide emissions by 45% by 2050. This significant reduction in emissions could help address the issue of climate change. In summary, transitioning to a CE could benefit the environment, generate significant economic benefits, and create new job opportunities.

2. Digitalization of CE

The CE necessitates precise coordination and optimization of the entire value chain, as highlighted by Fischer and Pascucci (2017). In this context, digital technologies offer decision-makers the potential to harness vast datasets to inform, refine, and promote sustainability in decision-making, all while efficiently overseeing the movement of information and materials (Ajwani-Ramchandani et al., 2021). Numerous studies (e.g., Antikainen et al., 2018; Bressanelli et al., 2018; Garcia-Muiña et al., 2018; Kintscher et al., 2020) in the existing literature emphasize that digitalization plays a vital role in facilitating the transition to the CE by translating CE principles into practical actions, enhancing decision-making, complementing human skills, enabling data-driven design for circularity, optimizing products and processes, and aiding in demand prediction, inventory management, waste reduction, and AI-driven recycling practices (Chauhan et al., 2022). Indeed, as indicated by literature analysis of Bressanelli et al. (2018), six pivotal Industry 4.0-based technologies associated with the CE are identified as cyber-physical systems, internet of things, artificial intelligence, big data analytics, additive manufacturing, and simulation. Certainly, scholars (e.g., Ajwani-Ramchandani et al., 2021; Chauhan et al., 2019; Ingemarsdotter et al., 2019) maintain that the integration of big data, AI, blockchain, the internet of things, and cloud computing within the digitalization transformation is closely connected to the core principles of shifting towards a CE (Chauhan et al., 2022). In their respective studies, Bag and Pretorius (2022) zoom in on the difficulties companies face when trying to digitize in order to achieve CE objectives. Kerin and Pham (2019) narrow their focus to the remanufacturing sector. Conversely, Awan et al. (2021) shed light on the digital tools that can ease the adoption of CE principles. Demestichas and Daskalakis (2020) delve into the synergy between the CE and information and communication technology. Considering the significance of Industry 4.0 is paramount. Industry 4.0 seeks to leverage disruptive technologies such as cloud services, IoT, big data, and AI to optimize the cost-effective production of high-quality goods. It introduces sustainable alternatives that diminish energy wastage, resource utilization, and environmental impact, presenting an innovative manufacturing approach that optimizes production while minimizing resource depletion (Han et al., 2023).

3. Artificial Intelligence for CE

The concept of the CE has gained momentum as a means of reducing waste and promoting sustainable practices. However, in order to achieve a CE, it is imperative to analyze a multi-actor structure with complex processes and to identify potential circularity enablers and relationships. Achieving a successful transition to the CE poses a formidable challenge, demanding profound and systematic changes in both production and consumption systems (Svorobej et al., 2019). This shift underscores the necessity for data collection and sharing, investments in innovation, and the cultivation of collaborative business partnerships (Toop et al., 2017). At this juncture, digital technologies assume a prominent position, garnering significant scholarly attention and empirical exploration. Recent studies emphasize the growing importance of digital technologies in strengthening CE solutions and addressing ongoing challenges (Kortelainen et al., 2019). The convergence of digitalization-driven technologies and innovative business models, as proposed by Arponen et al., (2018), creates significant opportunities for industries to enhance sustainability by focusing on value creation, value capture, and CE principles (Lanzafame, 2015). Additionally, the incorporation of digital tools such as AI, IoT, and Blockchain offers opportunities to improve transparency and tracking throughout a product's existence (Stankovic et al., 2017). In a digitally linked landscape, manufacturers can oversee, manage, assess, and enhance product performance through intelligent, interlinked products, gathering valuable insights into material, component, and product utilization (Porter and Heppelmann, 2014). Skillful utilization of these technologies

can enhance the efficiency of reverse logistics, stimulate the reutilization of materials and products, and accelerate the worldwide acceptance of CE principles through eco-friendly recycling techniques that preserve finite resources (MacArthur, 2014). Within the CE framework, AI plays a pivotal role in automatically and remotely monitoring manufacturing processes' efficiency and product lifecycles, efficiently handling the vast volumes of data generated during manufacturing, product usage, and disposal (Ramadoss et al. 2018). Recognized by the Ellen MacArthur Foundation (2019), AI's ability to tackle complexity and improve data awareness makes it a valuable complement to human capabilities, enabling more effective learning from feedback loops. Artificial intelligence is a blend of mathematical reasoning and error-reduction capabilities (Noman et al., 2022). AI, wherein computers emulate human intelligence, constitutes an evolving paradigm with far-reaching implications for governments, the scientific community, and established political and economic strategies, and recent advancements in artificial intelligence, encompassing areas like deep learning, image recognition, machine learning, and natural language processing, suggest an enduring impact on daily lives (Sharma et al., 2021). McCarthy et al. (2006) define AI as the field that encompasses the development of intelligent machines, specifically intelligent computer programs. AI involves machines simulating human intelligence, allowing them to think and act similarly to humans (Simmons and Chappell, 1988). The progress in AI significantly enhances an organization's capabilities and alters the expectations (Pluta and Rudawska, 2016). Furthermore, it's projected that AI could contribute a staggering \$13 trillion to the global economy by 2030 (Bughin et al., 2018). (Ronaghi, M. H. (2022). AI's capacity to unlock value from waste within a CE is projected to reach approximately \$127 billion annually by the year 2030 (Akinode and Oloruntoba, 2020) it's also predicted that its contribution to the global economy by 2030 could surpass the current combined production of China and India (Rao and Verweij, 2017).

AI plays a multifaceted role in supporting circular manufacturing strategies, enhancing energy efficiency, and prolonging product and component lifespan by maximizing resource utilization (Cioffi et al., 2020). AI aids decision-making for both goods and processes, facilitating the acceleration of CE values through real-time tracking and monitoring of product residual value (Mboli et al., 2022). Additionally, AI addresses transformation challenges by securely incorporating information into operational aspects and employing agile methods to enhance system adaptability (Wang, 2011). Furthermore, AI can promote the creation of visual tools that offer comprehensible insights into data flows related to products, resources, and processes, aiding in the exploration of the still not fully understood benefits of a CE (Bianchini et al., 2019). AI's ability to address intricate challenges and efficiently process extensive data has a profound impact on enabling the CE and fostering innovation. These contributions to CE can be summarized through three essential approaches: (Zota et al., 2023).

1. **Circular Evolution:** AI facilitates the transformation from product and module-centric focus to a more comprehensive consideration of materials and components. This transformation is driven by iterative learning processes conducted by machines.
2. **Enhancing Circular Infrastructure:** AI plays a critical role in optimizing the infrastructure essential for the efficient circulation and reuse of materials within the CE system.
3. **Proactive Management and Maintenance:** AI empowers businesses to adopt proactive approaches in managing circular models, leading to improved efficiency and sustainability.

The study of Akinode and Oloruntoba (2020) identifies three critical domains within the CE where AI can make a substantial impact:

1. **Designing Circular Products:** AI has the potential to accelerate the development of circular products, components, and materials by utilizing design processes driven by machine learning, thereby facilitating swift prototyping and testing.
2. **Enhancing Circular Business Models:** AI elevates the efficacy of circular economy business models, such as product-as-a-service and leasing, through its utilization of both real-time and historical data. AI optimizes various aspects, including product circulation, asset

utilization, pricing strategies, demand forecasting, predictive maintenance, and inventory management.

3. Optimizing Circular Infrastructure: AI plays a vital role in enhancing reverse logistics infrastructure, streamlining processes to promote a closed-loop system.

AI is instrumental in driving innovation within the CE in several key ways. Firstly, it enhances CE by optimizing logistics, reverse logistics, and remanufacturing processes, enabling recycling considerations at the design phase and facilitating product disassembly and sorting. Secondly, AI leverages various data sources, both historical and real-time, to improve product circulation, asset utilization, inventory management, predictive maintenance, and pricing and demand predictions, thereby enhancing circular business models. Lastly, AI supports the creation of more circular products by aiding in rapid prototyping, computer-aided design, and component selection, contributing to sustainable material choices and circular product design (Ellen MacArthur Foundation, 2019; Ghoreishi and Happonen, 2020).

In the transition to a CE, AI can be used in different scales and strategies. Acerbi et al. (2021) categorized the usability of AI into three different scales (micro, meso, macro) based on different areas of use. The relevant taxonomy is shown in Figure 1.

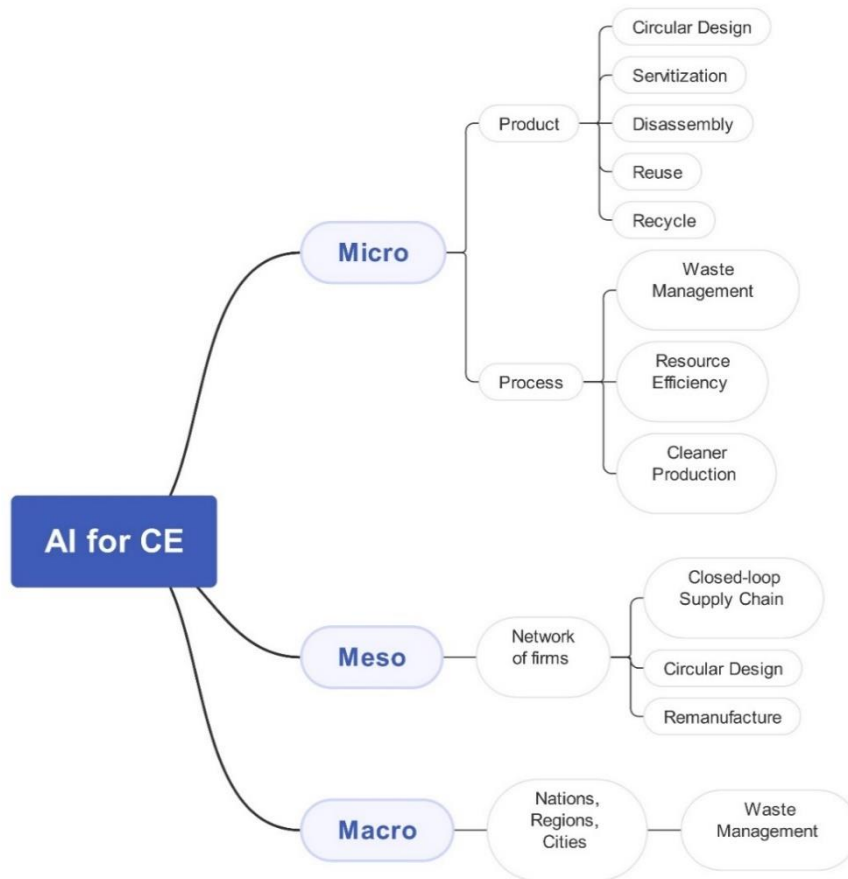
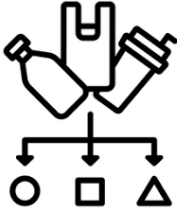

Figure 1. Using AI in different dimensions of CE

Source: Author

The existence, volume, and validity of potential circularity relationships can be analyzed and visualized through the use of AI to review the dynamically structured movements in a given region. The CE is a complex system that involves various interventions, and AI can offer various solutions in this regard. Here are some potential fundamental solutions for how AI can contribute to achieving a CE:

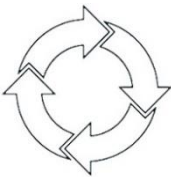
Smart Waste Management (AI - powered waste sorting systems)

AI plays a crucial role in various aspects of waste management, addressing challenges such as managing solid waste accumulation, predicting waste generation, monitoring trash containers, conducting compositional analysis, and enabling intelligent sorting (Ortega-Fernandez et al., 2020; Yigitcanlar and Cugurullo, 2020).

Automated Product Design and Optimization Tools

AI in CE streamlines monitoring and boosts manufacturing efficiency. It provides advanced learning and faster decision-making, aiding precise material reuse decisions. This enhances circular product design by reducing resource consumption and increasing material productivity. AI integration spans the product lifecycle, encompassing areas like design, operation, and management. It not only enhances manufacturing but also transforms companies into knowledge-based players in product markets (Blunck and Werthmann, 2017; Bressanelli et al., 2018; Kortelainen et al., 2019). These tools use AI to create sustainable and circular products that can be easily repaired, repurposed, or recycled. AI can help in designing products that are durable, modular, and can be easily disassembled.

Product Lifecycle Management

AI revolutionizes design by aligning customer preferences with product features, optimizing manufacturing processes, and elevating customer service to foster smarter, sustainable product-service ecosystems (Wang et al., 2021). The use of AI can assist businesses in tracking the lifecycle of their products, from raw materials to disposal, to ensure their effective reuse, recycling, or repurposing. This practice can minimize waste and decrease the environmental impact of the production process.

Circular Supply Chain

CE plays a pivotal role in sustainable supply chain management, focusing on material reuse, recycling, and remanufacturing to improve product utilization and manufacturing efficiency, while also dividing the life cycle of products and services within supply chains into five key stages: design and development, production, delivery, operation, and end-of-life (Liu et al., 2023). AI can assist businesses in creating a circular supply chain by optimizing logistics and transportation, reducing waste, and ensuring that products are effectively recycled or repurposed at the end of their useful life. AI can help predict demand, optimize inventory, and

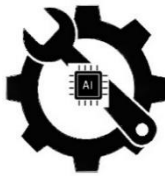
lower transportation and logistics costs, thereby reducing the environmental impact of businesses and improving their reputation.

Smart Energy Management Systems

AI can optimize energy consumption and waste reduction in buildings and communities through SEMs. AI has the potential to improve the effectiveness of the renewable energy sector by autonomously identifying and forecasting patterns, performing tasks without the need for explicit human direction, optimizing supply chain operations, and enhancing decision-making processes (Şerban and Lytras, 2020). AI algorithms can offer insights and recommendations to improve the energy efficiency of buildings and communities. Predictive analytics can be utilized to forecast energy demand and adjust energy distribution to balance the load. Energy usage data analysis can identify inefficiencies and optimize for greater energy efficiency. AI can detect and diagnose faults and malfunctions in the system and take corrective actions. Additionally, AI can be harnessed for the integration of renewable energy sources by forecasting the energy output from these sources and ensuring a balanced match between the generated energy and the energy demand.

AI-Driven Predictive Maintenance Systems

Human-centric approaches have gained significance in predictive maintenance, thanks to the integration of digital tools. This is particularly crucial as the workforce increasingly engages with emerging technologies like AI for monitoring equipment conditions in maintenance services (Chen et al., 2021). Predictive Maintenance is a technique that predicts when equipment or machinery is likely to fail, so that maintenance can be scheduled before the failure occurs (Achouch et al., 2022). By using AI algorithms and machine learning models, predictive maintenance systems can provide more accurate and reliable predictions. AI can enhance these systems by providing real-time insights, accurate predictions, and root cause analysis. Predicting maintenance needs in advance and optimizing maintenance schedules can minimize downtime and reduce maintenance costs, thereby improving the efficiency and reliability of the system.

AI-powered Marketplaces

The rise of platforms and the integration of AI tools into value chains are positioning companies that adopt AI-powered platforms for a competitive advantage. The fast-expanding B2B marketplaces, coupled with changing asset dynamics, emphasize the significance of this trend (Cerruti and Valeri, 2022). These marketplaces facilitate the exchange of materials and reduce waste by matching waste producers with waste consumers. AI can;

- help optimize product design for circularity.
- assist in identifying the best match for waste producers and consumers, optimizing the logistics of waste transportation, and reducing landfill waste.
- identify more recyclable materials or design products with modular components that can be easily disassembled and recycled.
- identify opportunities to reuse and recycle materials, reducing waste and minimizing the need for new resources.
- provide personalized recommendations on circular products and services, incentivizing customers to participate in circular marketplaces.
- create digital marketplaces for circular products and services, making it easier for businesses and consumers to access and purchase circular products.
- develop new financial models that incentivize CE practices.
- facilitate collaborative consumption, enabling businesses and consumers to share resources and reduce waste.

Intelligent Recycling Systems

AI-driven waste management technology and robotic solutions are transforming waste recovery and recycling processes. This includes scalable waste-processing plants integrating vision-assisted robotics with cloud-based AI systems, AI-guided robotic solutions with advanced vision systems for waste identification, municipal AI-powered waste-sorting stations, AI-supported MRFs (materials recovery facilities) employing sorting robots and optical sorters, robotic arms with grippers for recyclable sorting, and real-time retail waste brand-level logo detection and recognition through AI computer vision to bolster extended producer responsibility efforts (Hayes, 2021). AI can help identify the type of material, its composition, and the best way to recycle it. By using sensors and cameras to identify different materials, AI algorithms can sort waste streams in real-time, reducing the need for manual sorting. Analyzing data on the chemical and physical properties of different waste streams, AI algorithms can optimize processing conditions, improving the efficiency and quality of the recycling process. Additionally, AI algorithms can identify defects and impurities in the properties and composition of recycled materials, ensuring that recycled materials meet industry standards. AI can also identify potential issues and take corrective actions, reducing downtime and maintenance costs.

AI-powered Circular Business Models

CE business models offer pathways to achieve sustainable development goals by optimizing resource utilization through actions like closing loops, reducing consumption rates, enhancing resource efficiency, and minimizing material use. Successfully embracing the CE necessitates a strategic shift in how companies generate and extract value, resulting in the creation of a novel value-generation system and the emergence of inventive business models (Ghoreishi et al., 2023). AI plays a pivotal role in establishing sustainable infrastructural elements to support the foundation of circular businesses. It can contribute to the creation of innovative circular business models, such as AI-based dynamic pricing, and aid in the development and optimization of recycling infrastructure, which is essential for a thriving CE (Roberts et al., 2022). These models use data and analytics to identify new opportunities for circular business models (e.g. product-as-a-service, sharing economy). AI can play a crucial role in supporting circular business models by providing insights into customer behavior, optimizing resource use, facilitating closed-loop systems, designing sustainable products, and optimizing supply chains. AI can help in analyzing data from various sources, identifying trends, and predicting future demand. AI can be used to analyze customer behavior and preferences, providing insights that can be used to develop circular business models. By analyzing data on purchasing patterns, product usage, and customer feedback, AI can help identify opportunities for;

- circular product design, product-service systems, and closed-loop systems, to reuse, recycle, and reduce resource use,
- for reducing waste and minimizing the need for new resources, for closed-loop systems, and improve logistics.
- to design products that are more sustainable, recyclable, and repairable

Smart Agriculture Systems

Smart agriculture relies on diverse sensors to monitor environmental, crop, and soil conditions, with the data collected serving as the foundation for making decisions to enhance crop production. These sensors generate vast datasets, which can be effectively processed and analyzed using AI (Sabrina et al., 2022; Widiyanto et al., 2022). AI can help in predicting weather patterns, optimizing irrigation, and reducing pesticide and fertilizer use. AI can optimize crop production by providing real-time insights into crop health and growth. By analyzing data from sensors, drones, and satellite imagery, AI algorithms can:

- identify areas of the field that require irrigation, fertilization, or pest control, reducing resource use and improving crop yields.
- detect early signs of disease or pest infestation, allowing farmers to take preventive actions and reduce crop losses.

- provide accurate forecasts of rainfall, temperature, and other weather variables, allowing farmers to optimize planting and harvesting schedules.
- provide customized recommendations to farmers, improving their decision-making and optimizing crop production.

AI-driven Circular Education And Awareness Campaigns

Achieving a transition toward a CE requires contributions from a diverse range of stakeholder groups. To integrate a CE into society and the global economy, it's essential to make complex and dynamic changes in both technical and behavioral aspects. Environmental awareness should be a fundamental part of education at all levels, and CE education can be incorporated into various educational levels (Tiippana-Usvasalo et al., 2023). The importance of education in guiding societies towards sustainable development was first emphasized during the inaugural Earth Summit in Rio de Janeiro in 1992 (Kirchherr and Piscicelli, 2019). AI can play a vital role in engaging societies and educating them about CE principles. By analyzing customer behavior and preferences, AI can provide personalized recommendations on circular products and services, which can incentivize customers to participate in circular marketplaces. Additionally, AI can help identify the most effective channels for communication, analyze engagement data, and optimize campaigns for maximum impact.

The use of AI in the transition to a CE requires a systematisation. This systematic approach, which is mainly based on the identification of possible exchange relationships between production/consumption units in a given region, is shown in the figure below.

Figure 2. AI process for CE

Source: Author

To achieve regional CE, several types of input and output information are needed as shown in Table 1.

Table 1. Information types needed by AI

Input information	
Resource availability/ demand	<p>includes information on the types, quantities, and locations of resources, such as waste materials, renewable energy sources, and other inputs needed for CE activities.</p> <p>can help businesses and organizations identify opportunities for resource recovery, reuse, and recycling, and develop circular business models.</p>
Product/ service demand	<p>includes information on the types and quantities of products and services that are in demand in the region.</p> <p>can help businesses and organizations develop circular products and services that meet customer needs while reducing waste and resource use.</p>
Infrastructure and logistics	<p>includes information on the used resources, energy, transportation and logistics infrastructure (roads, railroads, ports, waste management and recycling facilities).</p> <p>can help businesses and organizations identify opportunities for collaboration and resource sharing, energy sharing and develop more efficient and sustainable logistics systems.</p>
Output information	
Produced goods	<p>includes information on the types, quantities, and locations of final products and by-products generated after process.</p> <p>can help businesses and organizations identify opportunities to define possible barter relations.</p>
Waste and emissions	<p>includes information on the types, quantities, and locations of waste and emissions generated by businesses and organizations in the region.</p> <p>can help businesses and organizations identify opportunities to reduce waste and emissions, and develop circular strategies for managing waste and emissions.</p>
CE performance	<p>includes information on the economic, social, and environmental performance of CE initiatives in the region, such as the amount of waste diverted from landfill, the reduction in resource use and emissions, and the creation of new jobs and economic opportunities.</p> <p>can help businesses and organizations track their progress and identify areas for improvement</p>

Source: Author

There is a direct relationship between the volume of big data and the number of identifiable relationships that can be established. Therefore, it is crucial to have data sets that accurately describe the input-output processes of production and consumption units per unit area. Expanding the database with relevant data sets can maximize synergy by revealing a significant number of possible exchange relationships, including resources, energy, infrastructure, common logistics, and the advantages of joint action. Below is an example of a database architecture that includes the identity of the actor and the details of the inputs and outputs.

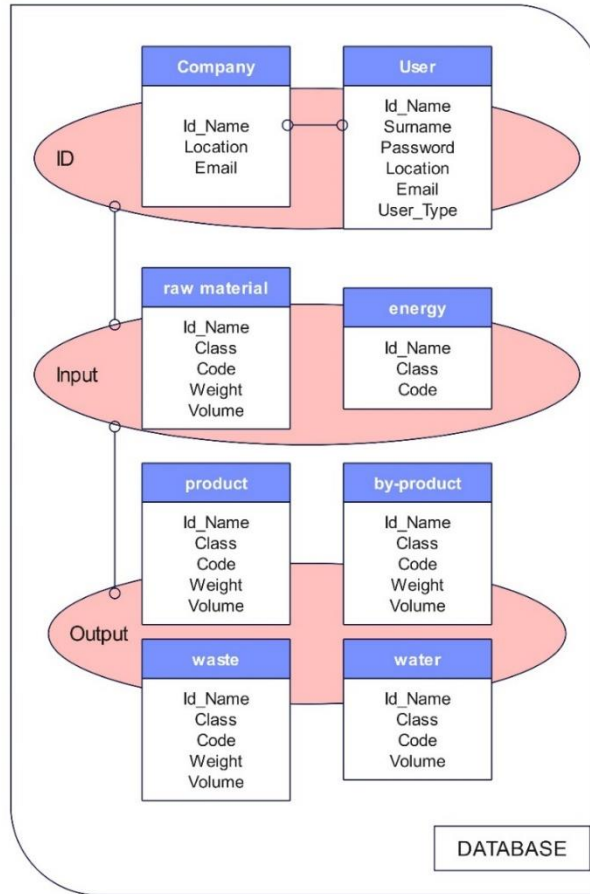

Figure 3. Database architecture to detect relational probabilities

Source: Author

After the creation of the database, the stage of managing AI can now begin. AI possesses potential tools to support the implementation of CE practices and strategies at the regional level in several ways, with different target-specific approaches that can be employed. The main possible approaches are outlined below.

Predictive analytics: AI can analyze data from various sources, such as supply chain data and waste management systems, to identify patterns and trends in resource flows and waste generation. This information can be used to develop predictive models that help anticipate future resource needs and waste generation, thereby optimizing resource management and reducing waste. By using AI to achieve predictive analytics, regions can identify potential resource shortages and waste generation hotspots, allowing them to take proactive measures to address these issues.

Resource mapping: AI can be employed to identify and map the availability of resources, such as raw materials, energy, and water, within a region. Real-time monitoring of resource flows and waste generation by AI can provide insights that can aid stakeholders in making informed decisions. This information can help identify potential sources of input materials and waste streams that can be used as inputs for CE processes. AI can accomplish resource mapping by analyzing data from various sources, such as geospatial data, satellite imagery, and geological surveys. Some ways in which AI can support resource mapping include data integration, machine learning, predictive analytics, visualization, and optimization. AI can:

- Integrate data from multiple sources, such as geological surveys, land use data, and satellite imagery, to create a comprehensive map of resource availability in a region.

- Applying algorithms of machine learning to examine information and detect regularities and tendencies in the accessibility of resources. (e.g., analyzing data on soil composition and topography to identify areas with high potential for agricultural production).
- Use predictive analytics to forecast resource availability based on historical data and trends (e.g., analyzing weather patterns and water consumption data to forecast water availability for agricultural use).
- Use visualization tools, such as interactive maps and dashboards, to present resource availability data in an easily understandable format (e.g., aiding stakeholders in informed decisions about resource management and utilization).
- Optimize resource use by analyzing data on resource availability and demand, and identifying opportunities for resource efficiency (e.g., analyzing data on energy consumption and suggesting energy-efficient processes and technologies aimed at decreasing energy usage and mitigating greenhouse gas emissions.).

By utilizing AI to achieve resource mapping, regions can identify and use resources more efficiently, reducing waste and promoting a more CE. However, it is essential to ensure that resource mapping is carried out in a responsible and ethical manner, with a focus on maximizing the social and environmental benefits of resource utilization.

Decision-making support: AI can support decision-making processes by providing real-time insights and recommendations on the most efficient and sustainable use of resources. For example, AI has the ability to scrutinize energy consumption data and propose energy-efficient procedures and technologies that can lower energy consumption and curb greenhouse gas emissions.

Circular product design: The analysis of product lifecycle data and the identification of opportunities for material substitution and product redesign can be facilitated by AI, which can contribute to the design of circular products. AI can enable designers to create products that are more sustainable, resource-efficient, and circular, through material selection, design optimization, end-of-life management, performance monitoring, and collaboration. By using AI to achieve circular product design, designers can create products that help reduce waste, conserve resources, and promote a more CE. However, it is important to ensure that circular product design is done in a responsible and ethical way, with a focus on maximizing the social and environmental benefits of product design.

Supply chain optimization: AI can help optimize supply chains by analyzing data on logistics, transportation, and production processes. By optimizing supply chains, companies can reduce waste, minimize transportation emissions, and improve resource efficiency. AI can enable businesses to optimize their supply chain operations, reduce waste, and improve efficiency. Here are some ways in which AI can support supply chain optimization: demand forecasting, inventory management, route optimization, and supplier management.

Overall, AI has the potential to support the implementation of CE practices and strategies at the regional level by providing insights and recommendations that optimize resource management, reduce waste, and improve sustainability. However, it is important to ensure that AI is used in a responsible and ethical way, with a focus on maximizing the social and environmental benefits of CE initiatives.

4. Barriers to the use of AI in the transition to a CE

Despite the potential benefits of using AI in CE, there are several obstacles that need to be addressed. Multiple studies (Antikainen et al., 2018; Ingemarsdotter et al., 2019; Kazancoglu et al., 2021; Rosecký et al., 2021; Ranta et al., 2021; Sineviciene et al., 2021; Umeda et al., 2020; Xiong, 2020; Zhang et al., 2019) have identified barriers to implementing digitalization technologies, including policy-specific challenges and international platforms requiring local government attention. Firms encounter obstacles when adopting CE and digitalization business models, such as data management issues and high adoption costs. Regulatory gaps, limited environmental

education, lack of conservation culture, and low market demand pressure pose further challenges to CE-driven digitalization. Technological and strategic barriers, as well as negative consequences of disruptive technologies, like predictability issues and data quality variations, hinder CE adoption. Governmental support is often lacking, compounded by insufficient data on material flows, hampering policy efforts to address environmental concerns (Pathan et al., 2023).

Here are some of the basic obstacles of using AI in CE:

Data quality/ Data volume/ Data privacy and security: To effectively use AI for CE, high-quality data is required. This includes data on resource flows, waste streams, product lifecycles, and other factors. However, such data may not always be available, or it may be difficult to obtain. Additionally, the data collected may not always be relevant or applicable to the specific context in which it is being used. To effectively implement AI technology in a CE, large amounts of data are needed. However, such data may not be readily available, especially in developing countries or in industries that are not yet fully digitized. Data privacy and security are also significant concerns when using AI for CE. The collection and processing of personal data may raise privacy concerns, and the use of AI may increase the risk of data breaches and cyber-attacks.

Bias and discrimination: AI algorithms can be biased if they are trained on incomplete or biased data. This can result in unfair outcomes, particularly for marginalized or vulnerable communities.

Lack of technical expertise: The development and implementation of AI applications require technical expertise, including data science, machine learning, and programming. There may be a shortage of people with these skills, making it difficult for some organizations to adopt AI technology.

Cost: The development and implementation of AI applications can be costly, particularly for smaller businesses and organizations with limited resources.

Ethical considerations: The use of AI in a CE raises ethical questions regarding privacy, data security, algorithmic bias, potential impact on employment, and the displacement of workers, as well as the impact on social and environmental justice. Addressing these concerns is crucial in building trust in AI technology and ensuring that its benefits are widely shared.

Dynamic structure of economies and societies: AI models may not always be able to account for external factors that can affect CE outcomes, such as changes in policy, market conditions, or consumer behavior. Additionally, AI models may not always capture the social and economic concerns related to the CE.

To overcome these limitations, it is essential to use AI in conjunction with other tools and approaches and to develop context-specific and tailored AI models that meet the needs and goals of specific communities and regions. Moreover, it is important to use AI in a responsible and transparent manner and incorporate social and ethical considerations into its development and implementation.

CONCLUSION

The circular economy (CE) is an emerging economic model that offers significant potential for reducing resource consumption and environmental impacts. While it faces several challenges, it also presents several opportunities for innovation and sustainability. As the CE continues to gain attention and momentum, further research and collaboration will be needed to fully realize its potential. AI plays a pivotal role in advancing the CE by offering various advantages through its algorithms. These benefits include real-time data analysis for supply chain management, cost and carbon footprint reduction for sustainable development, process automation for reverse logistics, waste impact assessment for waste management, and material sorting for recycling. AI also supports the transition from a linear economy to a CE by embracing recycling, reusing, and remanufacturing strategies. It enables autonomous monitoring of manufacturing efficiency and product lifecycles, leveraging data generated during manufacturing, usage, and disposal for process improvement. AI-driven circular design tools and methods further enhance product circularity. Researchers have explored these AI-driven strategies to facilitate the shift towards a CE model (Noman et al., 2022; Ramadoss et al., 2018). An AI-powered CE model has the potential

to significantly improve resource efficiency, reduce waste and emissions, and create a more sustainable future. By leveraging AI in the design, production, and waste management processes, companies can achieve a CE that keeps resources in use for longer and minimizes environmental impacts. AI can be used to determine possible matching opportunities in a region to achieve CE by analyzing data on the availability and demand for resources, products, and services. Here are some ways in which AI can support matching opportunities for CE initiatives:

- **Resource mapping:** By analyzing data on the availability of resources, such as waste materials and renewable energy sources, and identify potential matches with businesses or organizations that could use these resources as inputs for their operations.
- **Product and service matching:** By analyzing data on the demand for products and services, and identify potential matches with businesses or organizations that could supply these products and services in a circular manner.
- **Market analysis:** By analyzing data on market trends, consumer preferences, and other factors, and identify potential matches between supply and demand in the CE.
- **Collaboration and networking:** By facilitating collaboration and networking between businesses and organizations that are interested in CE initiatives, helping to build partnerships and promote circularity in the region.

To achieve a regional CE, businesses and policymakers need to collect and analyze data on waste and resource usage, as well as the environmental impact of production and consumption. This can include data on material flows, energy usage, greenhouse gas emissions, and water consumption. By gaining a better understanding of these factors, businesses and policymakers can identify opportunities for circularity and develop strategies to optimize resource usage and reduce waste. Additionally, stakeholder engagement and collaboration are important for the success of CE initiatives, as they can help build support and create a shared vision for a sustainable future. AI can be used to help identify potential matching opportunities in a region to achieve CE by analyzing large datasets and identifying patterns that may not be immediately apparent to humans. For example, AI can analyze data on waste and resource usage, as well as production and consumption patterns, to identify potential synergies between different businesses and industries. This can include identifying opportunities for waste reduction, resource optimization, and product reuse or repurposing. AI can also help optimize logistics and transportation, reducing waste and ensuring that products are recycled or repurposed at the end of their useful life. By identifying these opportunities, businesses and policymakers can develop strategies to create a CE environment. However, it's important to note that AI should not be seen as a replacement for human decision-making and stakeholder engagement, but rather as a tool to complement and enhance these processes.

In addition, barriers to the use of AI in the transition to a CE need to be taken into account. One is the lack of data and information on waste and resource usage, which can limit the effectiveness of AI in identifying opportunities for circularity. Another challenge is the high cost of implementing AI technology, which may put it out of reach for smaller businesses or those operating in developing countries. Additionally, there may be concerns around data privacy and security, as well as the potential for AI to displace human jobs. These obstacles need to be carefully considered and addressed in order to maximize the potential of AI in CE.

Positioned as a prominent driver in the Fourth Industrial Revolution, AI offers a versatile toolkit that prompts a reevaluation of information integration, data analysis, and their subsequent application to enhance decision-making processes. AI's transformative potential is anchored in its capacity to complement human abilities, amplifying their skill set and extending their cognitive capabilities. This manifests through expedited learning from feedback mechanisms, enhanced management of intricate scenarios, and the deciphering of copious datasets, ultimately fortifying the endeavor to transition to a CE. However, it is important to ensure that the data collected and stored in relational databases are accurate, reliable, and secure, and that privacy and data protection regulations are respected.

AI stands as a pivotal facilitator in the journey towards realizing the fundamental tenets of the CE, chiefly the optimal utilization of resources at their highest utility. While there has been considerable discourse regarding the potential of AI in CE, there remains a lack of concrete

understanding regarding its practical applications within the CE framework (Pathan et al., 2023). Exploring the practical implementation of AI across diverse sectors and levels as a catalyst for transitioning towards a CE warrants attention in future research endeavors.

REFERENCES

- Acerbi, F., Forterre, D. A., & Taisch, M. (2021). Role of AI in circular manufacturing: A systematic literature review. *IFAC-PapersOnLine*, 54(1), 367-372.
- Achouch, M., Dimitrova, M., Ziane, K., Sattarpanah Karganroudi, S., Dhouib, R., Ibrahim, H., & Adda, M. (2022). On predictive maintenance in industry 4.0: Overview, models, and challenges. *Applied Sciences*, 12(16), 8081.
- Ajwani-Ramchandani, R., Figueira, S., de Oliveira, R. T., Jha, S., Ramchandani, A., & Schuricht, L. (2021). Towards a circular economy for packaging waste by using new technologies: The case of large multinationals in emerging economies. *Journal of Cleaner Production*, 281, 125139.
- Akinode, J. L., & Oloruntopa, S. A. (2020). Artificial intelligence in the transition to circular economy. *American Journal of Engineering Research*, 9, 185-190.
- Antikainen, M., Uusitalo, T., & Kivikytö-Reponen, P. (2018). Digitalisation as an enabler of circular economy. *Procedia Cirp*, 73, 45-49.
- Arponen, J., Juvonen, L., & Vanne, P. (2018). *Circular economy business models for the manufacturing industry*. Circular Economy Playbook for Finnish SMEs.
- Awan, U., Sroufe, R., & Shahbaz, M. (2021). Industry 4.0 and the circular economy: A literature review and recommendations for future research. *Business Strategy and the Environment*, 30(4), 2038-2060
- Bag, S., & Pretorius, J. H. C. (2022). Relationships between industry 4.0, sustainable manufacturing and circular economy: proposal of a research framework. *International Journal of Organizational Analysis*, 30(4), 864-898.
- Blunck, E., & Werthmann, H. (2017). Industry 4.0—an opportunity to realize sustainable manufacturing and its potential for a circular economy. *Dubrovnik International Economic Meeting*, 3(1), 644-666.
- Bressanelli, G., Adrodegari, F., Perona, M., & Saccani, N. (2018). Exploring how usage-focused business models enable circular economy through digital technologies. *Sustainability*, 10(3), 639.
- Bughin, J., Seong, J., Manyika, J., Chui, M., & Joshi, R. (2018). *Notes from the AI frontier: Modeling the impact of AI on the world economy*. McKinsey Global Institute, 4.
- Cerruti, C., & Valeri, A. (2022). AI-Powered Platforms: automated transactions in digital marketplaces. Dissertation, Master of Science in Business Administration, Università degli Studi di Roma "Tor Vergata" Department of Management and Law
- Chauhan, C., Parida, V., & Dhir, A. (2022). Linking circular economy and digitalisation technologies: A systematic literature review of past achievements and future promises. *Technological Forecasting and Social Change*, 177, 121508.
- Chauhan, C., Sharma, A., & Singh, A. (2019). A SAP-LAP linkages framework for integrating Industry 4.0 and circular economy. *Benchmarking: An International Journal*, 28(5), 1638-1664.
- Chen, J., Lim, C. P., Tan, K. H., Govindan, K., & Kumar, A. (2021). Artificial intelligence-based human-centric decision support framework: an application to predictive maintenance in asset management under pandemic environments. *Annals of Operations Research*, 1-24.
- Cioffi, R., Travaglioni, M., Piscitelli, G., Petrillo, A., & Parmentola, A. (2020). Smart manufacturing systems and applied industrial technologies for a sustainable industry: A systematic literature review. *Applied Sciences*, 10(8), 2897.

- da Silva, T. H. H., & Sehnem, S. (2022). The circular economy and Industry 4.0: Synergies and challenges. *Revista de Gestão*, 29(3), 300-313.
- Demestichas, K., & Daskalakis, E. (2020). Information and communication technology solutions for the circular economy. *Sustainability*, 12(18), 7272.
- Ellen MacArthur Foundation (2022). *Completing the Picture: How the Circular Economy Tackles Climate Change*.
- Ellen MacArthur Foundation (2019). *Artificial Intelligence and the Circular Economy—AI as a Tool to Accelerate the Transition*.
- Ellen MacArthur Foundation (2014). *Towards the circular economy: Accelerating the scale-up across global supply chains*. In World Economic Forum.
- Ellen MacArthur Foundation. (2013). *Towards the circular economy: Economic and business rationale for an accelerated transition*.
- Elliot, S. (2011). Transdisciplinary perspectives on environmental sustainability: a resource base and framework for IT-enabled business transformation. *Mis quarterly*, 197-236.
- European Commission. (2019). *EU construction sector: in transition towards a circular economy*. European Construction Sector Observatory
- Fischer, A., & Pascucci, S. (2017). Institutional incentives in circular economy transition: The case of material use in the Dutch textile industry. *Journal of cleaner production*, 155, 17-32.
- Garcia-Muiña, F. E., González-Sánchez, R., Ferrari, A. M., & Settembre-Blundo, D. (2018). The paradigms of Industry 4.0 and circular economy as enabling drivers for the competitiveness of businesses and territories: The case of an Italian ceramic tiles manufacturing company. *Social Sciences*, 7(12), 255.
- Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M., & Hultink, E. J. (2017). The Circular Economy—A new sustainability paradigm?. *Journal of Cleaner Production*, 143, 757-768.
- Ghisellini, P., Cialani, C., & Ulgiati, S. (2016). A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner production*, 114, 11-32.
- Ghoreishi, M., & Happonen, A. (2020). *Key enablers for deploying AI for circular economy embracing sustainable product design: Three case studies*. In AIP conference proceedings (Vol. 2233, No. 1). AIP Publishing.
- Ghoreishi, M., Treves, L., Teplov, R., & Pynnönen, M. (2023). *The Impact of Artificial Intelligence on Circular Value Creation for Sustainable Development Goals*. In *The Ethics of Artificial Intelligence for the Sustainable Development Goals* (pp. 347-363). Cham: Springer International Publishing.
- Han, Y., Shevchenko, T., Yannou, B., Ranjbari, M., Shams Esfandabadi, Z., Saidani, M., ... & Li, G. (2023). Exploring How Digital Technologies Enable a Circular Economy of Products. *Sustainability*, 15(3), 2067.
- Hayes, J. (2021). AI gets picky about recycling [Recycling-Robotics]. *Engineering & Technology*, 16(9), 28-31.
- International Labour Organization (ILO). (2018). *World employment and social outlook 2018: Greening with jobs*.
- Ingemarsdotter, E., Jamsin, E., Kortuem, G., & Balkenende, R. (2019). Circular strategies enabled by the internet of things—A framework and analysis of current practice. *Sustainability*, 11(20), 5689.
- Kerin, M., & Pham, D. T. (2019). A review of emerging industry 4.0 technologies in remanufacturing. *Journal of Cleaner Production*, 237, 117805.
- Khajuria, A. (2021). Nexus of circular economy and industry 4.0 to achieve the UN sustainable development goals. *The International Journal of Engineering and Science*, 10(12), 30-34.

- Kintscher, L., Lawrenz, S., Poschmann, H., & Sharma, P. (2020). Recycling 4.0-Digitalization as a Key for the Advanced Circular Economy. *J. Commun.*, 15(9), 652-660.
- Kirchherr, J., & Piscicelli, L. (2019). Towards an education for the circular economy (ECE): five teaching principles and a case study. *Resources, Conservation and Recycling*, 150, 104406.
- Kirchherr, J., Reike, D., & Hekkert, M. (2018). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*, 135, 109-122. doi: 10.1016/j.resconrec.2018.03.003
- Kortelainen, H., Happonen, A., & Hanski, J. (2019). *From asset provider to knowledge company—Transformation in the digital era*. In Asset Intelligence through Integration and Interoperability and Contemporary Vibration Engineering Technologies: Proceedings of the 12th World Congress on Engineering Asset Management and the 13th International Conference on Vibration Engineering and Technology of Machinery (pp. 333-341). Springer International Publishing.
- Lacy, P., & Rutqvist, J. (2015). *Waste to wealth: The circular economy advantage* (Vol. 91). London: Palgrave Macmillan.
- Lanzafame, R. J. (2015). *Value creation, value capture, and the Internet of Things*. Deloitte University Press, (17), 50-65.
- Leire, C. (2018). *Sustainable and regenerative design*. In Handbook of Sustainable Design (pp. 71-92). Springer, Cham.
- Liu, L., Song, W., & Liu, Y. (2023). Leveraging digital capabilities toward a circular economy: Reinforcing sustainable supply chain management with Industry 4.0 technologies. *Computers & Industrial Engineering*, 178, 109113.
- Mboli, J. S., Thakker, D., & Mishra, J. L. (2022). An Internet of Things-enabled decision support system for circular economy business model. *Software: Practice and Experience*, 52(3), 772-787.
- McCarthy, J., Minsky, M. L., Rochester, N., & Shannon, C. E. (2006). A proposal for the dartmouth summer research project on artificial intelligence, august 31, 1955. *AI magazine*, 27(4), 12-12.
- McKinsey Global Institute (2019). *Notes from the AI frontier: Tackling Bias in AI (and in Humans)*; McKinsey Global Institute: Washington, DC, USA,
- Ness, D. (2008). Sustainable urban infrastructure in China: Towards a Factor 10 improvement in resource productivity through integrated infrastructure systems. *The International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 15(4), 288-301.
- Noman, A. A., Akter, U. H., Pranto, T. H., & Haque, A. K. M. (2022). Machine learning and Alin circular economy: a bibliometric analysis and systematic literature review. *Annals of Emerging Technologies in Computing (AETiC)*, 6(2), 13-40.
- Onyeaka, H., Tamasiga, P., Nwauzoma, U. M., Miri, T., Juliet, U. C., Nwaiwu, O., & Akinsemolu, A. A. (2023). Using AIto tackle food waste and enhance the circular economy: Maximising resource efficiency and Minimising environmental impact: A review. *Sustainability*, 15(13), 10482.
- Ortega-Fernandez, A., Martin-Rojas, R., & Garcia-Morales, V. J. (2020). Artificial intelligence in the urban environment: Smart cities as models for developing innovation and sustainability. *Sustainability*, 12(19), 7860.
- Pathan, M. S., Richardson, E., Galvan, E., & Mooney, P. (2023). The Role of Artificial Intelligence within Circular Economy Activities—A View from Ireland. *Sustainability*, 15(12), 9451.
- Pluta, A., & Rudawska, A. (2016). Holistic approach to human resources and organizational acceleration. *Journal of Organizational Change Management*, 29(2), 293-309.
- Porter, M. E., & Heppelmann, J. E. (2014). Spotlight on managing the Internet Of Things how smart, connected products are transforming competition. *Harvard Business Review*, 92(11), 65-88.
- Ramadoss, T. S., Alam, H., & Seeram, R. (2018). Artificial intelligence and Internet of Things enabled circular economy. *The International Journal of Engineering and Science*, 7(9), 55-63.

- Rao, A. S., & Verweij, G. (2017). *Sizing the prize: What's the real value of AI for your business and how can you capitalise*. PwC Publication, PwC, 1-30.
- Roberts, H., Zhang, J., Bariach, B., Cowls, J., Gilbert, B., Juneja, P., ... & Floridi, L. (2022). Artificial intelligence in support of the circular economy: ethical considerations and a path forward. *Ai & Society*, 1-14.
- Ronaghi, M. H. (2022). The influence of Aladoption on circular economy practices in manufacturing industries. *Environment, Development and Sustainability*, 1-26.
- Sabrina, F., Sohail, S., Farid, F., Jahan, S., Ahamed, F., & Gordon, S. (2022). An interpretable AIbased smart agriculture system. *Computers, Materials & Continua*, 3777-3797.
- Sharma, S., Gahlawat, V. K., Rahul, K., Mor, R. S., & Malik, M. (2021). Sustainable innovations in the food industry through AIand big data analytics. *Logistics*, 5(4), 66.
- Simmons, A. B., & Chappell, S. G. (1988). Artificial intelligence-definition and practice. *IEEE journal of oceanic engineering*, 13(2), 14-42.
- Stankovic, M., Gupta, R., Figueroa, J., Authried, O., & Rueth, T. (2017). *Industry 4.0: Opportunities behind the challenge*. In Background Paper for UNIDO General Conference (Vol. 17, pp. 2017-11).
- Svorobej, S., Takako Endo, P., Bendeche, M., Filelis-Papadopoulos, C., Giannoutakis, K. M., Gravvanis, G. A., ... & Lynn, T. (2019). Simulating fog and edge computing scenarios: An overview and research challenges. *Future Internet*, 11(3), 55.
- Şerban, A. C., & Lytras, M. D. (2020). Artificial intelligence for smart renewable energy sector in europe—smart energy infrastructures for next generation smart cities. *IEEE access*, 8, 77364-77377.
- Tiippana-Usvasalo, M., Pajunen, N., & Maria, H. (2023). The role of education in promoting circular economy. *International Journal of Sustainable Engineering*, 16(1), 92-103.
- Toop, T. A., Ward, S., Oldfield, T., Hull, M., Kirby, M. E., & Theodorou, M. K. (2017). AgroCycle—developing a circular economy in agriculture. *Energy Procedia*, 123, 76-80.
- Bianchini, A., Rossi, J., & Pellegrini, M. (2019). Overcoming the main barriers of circular economy implementation through a new visualization tool for circular business models. *Sustainability*, 11(23), 6614.
- Wang, L. (2011). *Study on the flexible developing model of circular economy of coal enterprise*. In 2011 2nd International Conference on Artificial Intelligence, Management Science and Electronic Commerce (AIMSEC) (pp. 1562-1565). IEEE.
- Wang, L., Liu, Z., Liu, A., & Tao, F. (2021). Artificial intelligence in product lifecycle management. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 114, 771-796.
- Widianto, M. H., Ardimansyah, M. I., Pohan, H. I., & Hermanus, D. R. (2022). A systematic review of current trends in AIfor smart farming to enhance crop yield. *Journal of Robotics and Control*, 3(3), 269-278.
- Wilts, H., Garcia, B. R., Garlito, R. G., Gómez, L. S., & Prieto, E. G. (2021). Artificial intelligence in the sorting of municipal waste as an enabler of the circular economy. *Resources*, 10(4), 28.
- World Economic Forum. (2020). *Raising Ambitions: A New Roadmap for the Automotive Circular Economy*.
- Yigitcanlar, T., & Cugurullo, F. (2020). The sustainability of artificial intelligence: An urbanistic viewpoint from the lens of smart and sustainable cities. *Sustainability*, 12(20), 8548.
- Zota, R. D., Cîmpeanu, I. A., & Dragomir, D. A. (2023). Use and Design of Chatbots for the Circular Economy. *Sensors*, 23(11), 4990.

EXTENDED ABSTRACT

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

DÖNGÜSEL EKONOMİYE GEÇİŞİ KOLAYLAŞTIRMADA YAPAY ZEKANIN ROLÜ

Giriş ve Çalışmanın Amacı (Introduction and Research Purpose): Potansiyel döngüsellik ilişkilerinin varlığı, hacmi ve geçerliliği, belirli bir bölgedeki dinamik olarak yapılandırılmış hareketleri incelemek için yapay zekâ kullanılarak analiz edilebilir ve görselleştirilebilir. Döngüsel ekonomi, çeşitli müdahaleleri içeren karmaşık bir sistemdir ve yapay zekâ bu konuda çeşitli çözümler sunabilir. Yapay zekanın CE'ye ulaşmaya nasıl katkıda bulunabileceğine ilişkin bazı potansiyel temel çözümlerinin ve olası engellerin tanımlanması literatürün gelişimi açısından değerlidir.

Kavramsal/kuramsal çerçeve (Literature Review): Döngüsel ekonomi, endüstriyel ekoloji, beşikten beşiğe tasarım ve sistem düşüncesi gibi çeşitli teorik çerçevelerden yararlanan çok yönlü bir kavramdır. Bu yaklaşım, farklı sistemler ve süreçler arasındaki karşılıklı bağlantıları vurgulayarak, üretim ve tüketimin ekonomik ve çevresel etkilerinin daha bütüncül bir şekilde anlaşılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Endüstriyel ekoloji, kapalı döngü malzeme döngüleri yaratarak kaynak kullanımını ve çevresel etkileri azaltmayı amaçlarken, sistem düşüncesi daha esnek ve uyarlanabilir ekonomik, sosyal ve çevresel sistemler kurmaya çalışır. Beşikten beşiğe tasarım, yaşam döngülerinin sonunda kolayca demonte edilebilen, geri dönüştürülebilir veya yeniden kullanılabilen ürünler tasarlanmasını önemini vurgular. Döngüsel bir ekonominin yeni iş modelleri, ürün tasarımı ve teknolojisindeki yenilikler ve yeni iş ve endüstrilerin yaratılması gibi potansiyel faydalar sunmasına rağmen bunun nasıl gerçekleştirilebileceği henüz net değildir. Yapay zekanın CE'ye geçişte kullanılması bir sistematizasyon gerektirir. Temel olarak belirli bir bölgedeki üretim/tüketim birimleri arasındaki olası mübadele ilişkilerinin belirlenmesinde yapay zekâ başarı ile kullanılabilir. Büyük veri ile olası değişim ilişkilerinin tanımlanması mümkündür. Bu nedenle birim alana düşen üretim ve tüketim birimlerinin girdi-çıkı süreçlerini doğru bir şekilde tanımlayan veri setlerine sahip olunması çok önemlidir. Veri tabanını ilgili veri kümeleriyle genişletmek, kaynaklar, enerji, altyapı, ortak lojistik ve ortak eylemin avantajları dahil olmak üzere önemli sayıda olası değişim ilişkisini ortaya çıkararak sinerjiyi en üst düzeye çıkarabilir.

Yöntem ve Bulgular (Methodology and Findings): Bu çalışmada yapay zekanın döngüsel ekonomi faaliyetlerini daha verimli hale getirmede bir araç olarak nasıl kullanılabileceği, sınırlılıklar ve potansiyel geliştirici unsurlar ile birlikte bir model olarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Döngüsel ekonominin göreceli yeni bir akademik araştırma alanı oluşu ve yapay zekâ uygulamalarının giderek artan kullanım alanı ve etkinliği bu iki başlığın bir arada olacağı akademik araştırmaları özgün ve nitelikli hale getirebilir. Bu sebeple bu çalışmada mevcut yapay zekâ uygulamaları ile döngüsel ekonomide olası iyileştirmelerin nasıl geliştirilebileceğine odaklanılmıştır. Büyük veriden istifade edecek bir ilişkisel veri tabanı yönetimi önerilmiştir. Araştırma ampirik nitelikte olmamasına rağmen sonraki ampirik çalışmalar için motive edici olabilir.

Sonuç ve Öneriler (Conclusions and Recommendation): Döngüsel ekonomi, kaynak tüketimini ve çevresel etkileri azaltmak için önemli bir potansiyel sunan, gelişmekte olan bir ekonomik modeldir. CE Çeşitli zorluklarla karşı karşıya olsa da yenilik ve sürdürülebilirlik için eşsiz fırsatlar sunmaktadır. Yapay zekâ destekli bir CE modeli, kaynak verimliliğini önemli ölçüde artırma, atıkları ve emisyonları azaltma ve daha sürdürülebilir bir gelecek yaratma potansiyeline sahiptir. Tasarım, üretim ve atık yönetimi süreçlerinde yapay zekadan yararlanan şirketler, kaynakları daha uzun süre kullanımda tutan ve çevresel etkileri en aza indiren bir CE'ye ulaşabilir. Yapay zekâ CE girişimlerinde potansiyel değişim ilişkilerini tanımlayabilmek üzere; kaynak haritalama, ürün ve hizmet eşleştirme, pazar analizi, iş birliği ve ağ oluşturma yaklaşımlarını kullanabilir. Bölgesel bir CE'ye ulaşmak için işletmelerin ve politika yapımcıların atık ve kaynak kullanımı ile üretim ve tüketimin çevresel etkisi hakkında veri toplaması ve analiz etmesi gerekir. İşletmeler ve politika yapımcılar, bu faktörleri daha iyi anlayarak döngüsellik fırsatlarını belirleyebilir ve kaynak kullanımını optimize etmek ve israfı azaltmak için stratejiler geliştirebilir. Ek olarak, paydaş katılımı ve iş birliği, sürdürülebilir bir gelecek için destek oluşturmaya ve ortak bir vizyon oluşturmaya yardımcı olabileceğinden, CE girişimlerinin başarısı için önemlidir. AI, büyük veri kümelerini analiz ederek ve insanlar tarafından hemen fark edilemeyecek kalıpları belirleyerek CE'ye ulaşmak için bir bölgedeki potansiyel eşleştirme fırsatlarını belirlemeye yardımcı olmak için kıymetli bir araçtır. Örneğin yapay zekâ, farklı işletmeler ve endüstriler arasındaki potansiyel sinerjileri belirlemek için atık ve kaynak kullanımını ile üretim ve tüketim modellerine ilişkin verileri analiz edebilir. Bu, atık azaltma, kaynak optimizasyonu ve ürünün yeniden kullanımı veya amacına uygun hale getirilmesi için fırsatların belirlenmesini içerebilir. AI ayrıca lojistik ve nakliyyeyi optimize etmeye, atıkları azaltmaya ve ürünlerin kullanım ömürlerinin sonunda geri dönüştürülmesini veya yeniden tasarlanmasını sağlamaya yardımcı olabilir. İşletmeler ve politika yapımcılar, bu fırsatları belirleyerek bir CE ortamı oluşturmak için stratejiler geliştirebilir.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Tufan ÖZSOY			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FACILITATING THE TRANSITION TO A CIRCULAR ECONOMY			
Tarih <i>Date</i>	19.04.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Derleme			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	<i>Adı-Soyadı Name - Surname</i>	<i>Katkı Oranı Author Contributions</i>	<i>Çıkar Çatışması Conflicts of Interest</i>	<i>Destek ve Teşekkür (Varsa) Support and Acknowledgment</i>
1	Tufan ÖZSOY	%100	Yoktur	-

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1347128

AİLELERİN TATİL SÜREÇLERİNDE İŞLETME SEÇİMİ DAVRANIŞLARINDA
ÇOCUK DOSTU TURİZMİN ROLÜ***Doç. Dr. Makbule CİVELEK**Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi,
Karadeniz Ereğli Turizm Fakültesi, Turizm
İşletmeciliği Bölümü

Zonguldak/Türkiye

e-posta: makbule.civelek@beun.edu.tr

ORCID 0000-0002-3997-6508

Dr. Öğr. Üyesi Perihan CİVELEKBilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi
Bölümü

Bilecik/Türkiye

e-posta: perihan.civelek@bilecik.edu.tr

ORCID 0000-0002-2652-9282

ÖZ

Çalışmanın amacı çocuklu ailelerin tatil planlama süreçlerinde işletme seçimleri üzerinde çocuk dostu işletmelere ilişkin farkındalıklarını ve deneyimlerini tespit etmektir. Karma araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada oluşturulan görüşme formu ve anket aracılığıyla 17 ebeveyn den veriler elde edilmiştir. Çalışma, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan gerekli izinler alınarak gerçekleştirilmiştir (20.02.2023 tarihli 277594 sayılı). Çalışma sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde ebeveynlerin çocuk dostu turizm ve çocuk dostu turizm işletmesi kavramlarına yönelik bilgi ve farkındalıklarının bulunduğu, bununla birlikte ebeveynlerin tatillerini planlarken çocuklarına uygun, çocuk dostu bir işletme tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çocuk dostu işletmelerin ebeveynlere yaptığı çağrışım unsurları daha çok koruma, güven, hijyen, aktivite ve eğlence ile ilişkilidir. Ebeveynlerin çocuk dostu turizm işletmelerinden aldıkları hizmetten genel olarak memnun kaldıkları ve bu deneyimi çevresine önerdikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: çocuk, çocuk dostu ilkeler, çocuk dostu turizm, işletme seçim davranışı**Jel Kodları:** Z3, Z39THE ROLE OF CHILD-FRIENDLY TOURISM IN BUSINESS SELECTION BEHAVIORS OF
FAMILIES HOLIDAY PLANNING PROCESS

ABSTRACT

The aim of the study is to highlight the awareness and perception of child-friendly businesses in the vacation planning process of families with children. Using a mixed research method, data was collected from 17 parents through interviews and surveys. The study was carried out with the necessary permissions from the Human Research Ethics Committee of Zonguldak Bülent Ecevit University (no. 277594, dated 20.02.2023). The overall findings indicate that parents have knowledge and awareness of child-friendly tourism and child-friendly tourism businesses. Furthermore, it was determined that parents prefer child-friendly establishments when planning their vacations. The associations conveyed by child-friendly businesses to parents are primarily related to protection, safety, hygiene, activities, and entertainment. Parents are generally satisfied with the services provided by child-friendly tourism businesses and recommend this experience to others.

Keywords: child, child-friendly policies, child-friendly tourism, business choice behaviour**Jel Codes:** Z3, Z39**Geliş Tarihi/Received:** 21.08.2023**Kabul Tarihi/Accepted:** 22.10.2023**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.12.2023**Kaynak Gösterme:** Civelek, M. ve Civelek, P. (2023). "Ailelerin Tatil Süreçlerinde İşletme Seçimi Davranışlarında Çocuk Dostu Turizmin Rolü". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 390-405.

* Bu çalışma 8-10 Haziran 2023 tarihinde gerçekleştirilen 7. Uluslararası Batı Asya Turizm Araştırmaları Kongresi' nde "Ailelerin Tatil Süreçlerinde İşletme Seçimi Davranışları Üzerinde Çocuk Dostu Turizm Kavramının Rolü ve Önemi" başlığıyla özet bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Değişen tercihler ve yaşam koşulları tatil ve turizm olgularını da etkilemektedir. Bireyler, turizm faaliyetlerine katılırken, farklı deneyimler kazanma, değişik kültürlerle tanışma, yöresel yiyecekleri tatma, dinlenme ve eğlenme gibi farklı bileşenleri bir arada deneyimlemek istemektedir. Bu bileşenler turizm faaliyetlerinin temelini oluşturmakla birlikte günümüzde sadece yetişkinler için geçerli değildir. Çocukların da dinlenme, eğlenme ve yeni yerler keşfetme gibi ihtiyaçlarının olduğunu söylemek mümkündür. Çocukların ihtiyaçlarını ve isteklerini ön plana alarak hareket eden, çocuk haklarını gözeterek faaliyetler sürdüren turizm anlayışı çocuk dostu turizmdir. Çocuk dostu turizm; çocukların çıkarlarını gözeterek çocukların yararına uygulamaların olduğu çocuk dostu düzenlemelerin tamamını içermektedir.

Çocukların tatil sürecinde güvenli olmaları ve eğlenceli vakit geçirecekleri çocuk dostu işletmelerin varlığı ailelerin seçimlerini etkilemektedir (Arıkan ve Öztürk, 2018). Bu kapsamda çocuklarının yararına olması açısından ailelerin daha çok çocuk dostu oteller ilgisini çekmekte, otel işletmeleri de çocukların yararına çeşitli hizmetler sunmayı hedeflemekte ve ailelerin çocuklarıyla birlikte tatil yapabilmeleri için çeşitli düzenlemeler yapmaktadır (Aslan vd., 2019; Tuna vd., 2019). Çocuklar ne kadar turizmin içinde yer alan toplumun önemli bir üyesi de olsalar, turizm destinasyonlarının planlanması ve geliştirilmesinde genellikle en çok ihmal edilen unsur oluşturmaktadırlar. Çocuk dostu olmayan bir turizm ortamı, çocukların stres yaşamasına, endişe duymasına hatta şiddet ve istismara uğramasına neden olabilmektedir. Bu yüzden turizm destinasyonlarının planlanmasında çocukların ihtiyaçlarına dikkat edilmesi önemlidir (Suryawijaya, 2023).

Alan yazın incelendiğinde çocuk dostu turizm kavramına ilişkin birçok çalışmanın bulunduğu görülmektedir. Ancak çocuk dostu turizm ilkelerinden yola çıkılarak ailelerin tatil planlama süreçlerinde işletme seçimleri üzerinde çocuk dostu otellere ilişkin farkındalıklarının ve rolünün incelendiği çalışmalar sınırlıdır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, çocuklu ailelerin tatil planlama süreçlerinde işletme seçimlerinde çocuk dostu otellere ilişkin görüşlerini ve deneyimlerini ortaya koymaktır. Çalışmanın amacı kapsamında (a) ebeveynlerin çocuk dostu turizm ilkelerine ilişkin değerlendirmelerinin ne yönde olduğu, (b) ebeveynlerin çocuk dostu otellere ilişkin görüşleri ve (c) ebeveynlerin çocuk dostu turizme ilişkin çağrışımları (d) katılımcıların çocuk dostu otellere ilişkin deneyimleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Çocuk Dostu Turizm Kavramı

Toplumsal yaşamda meydana gelen değişim ve gelişimler turizm sektöründe de bir değişim ve gelişimi ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle günümüzde birçok turizm türü mevcuttur (Erdoğan Morçin, 2022). Bu türlerden biri ise çocuk dostu turizmdir. Çocuk dostu kavramı, çocukların iyi durumda ve refah içinde olmalarını desteklemek şeklinde kullanılmaktadır (Taner, 2019). Çocuk dostu turizm ise en genel anlamda; her türlü tatil ve seyahat eylemlerinin çocukların sağlıkları, güvenlikleri ve gelişimlerinin göz önünde bulundurularak düzenlenmesi olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifade ile tatil ve seyahat etkinliklerinde çocuklar lehine pozitif ayrımcılık yapılmasıdır (Ahipaşaoğlu, 2018). Çocuk dostu kavramı, çocuğun içinde bulunduğu ya da bulunacağı çevrenin çocuğun yararına göre düzenlenmesidir. Çocuk dostu otel ise çocuklara yönelik her türlü önlemi alarak, ailelere çocuklarıyla birlikte daha rahat ve sürdürülebilir bir tatil imkânı sunan otellerdir. Çocuk dostu turizm işletmeleri, çocuk dostu turizm ilkelerine önem veren, bu ilkeleri benimseyerek işletmesine uyarlayan çocukların dinlenme, eğlenme ve öğrenme etkinliklerini organize eden işletmelerdir.

Çocukların turizm üzerindeki satın alma gücü giderek artmaktadır (Schänzel ve Yeoman, 2014). Ebeveynlerin tatil kararlarında çocuklarının beklentilerini de dikkate aldıkları görülmektedir. Bu kapsamda ailelerin tatil süreçlerinde işletme seçimi kararlarında çocuklar fikir verme, önerilerde bulunma, karar verme gibi süreçlere dâhil olmaktadır. Bu nedenle özellikle de ailelere hizmet vermeyi hedefleyen otel işletmeleri, çocuk dostu uygulamalar yapmaya başlamıştır (Niemczyk, 2015; Tuna vd., 2019).

Çocuklu ailelerin birçok sebepten dolayı tatil süreçlerinde çocuk dostu otelleri tercih ettikleri görülmektedir. Aileler tatillerde çocuklarının da tatmin olmasına önem verdikleri için işletmelerde çocuklara yönelik düzenlemelerin varlığı önem taşımaktadır (Aymankuy ve Ceylan, 2013). Çocuklar ne kadar turizmin içinde yer alan toplumun önemli bir üyesi de olsalar, turizm destinasyonlarının planlanması ve geliştirilmesinde genellikle en çok ihmal edilen unsuru oluşturmaktadırlar. Çocuk dostu olmayan bir turizm ortamı, çocukların stres yaşamasına, endişe duymasına, hatta şiddet ve istismara uğramasına neden olabilmektedir. Bu yüzden turizm destinasyonlarının planlanmasında çocukların ihtiyaçlarına dikkat edilmesi önemlidir (Suryawijaya, 2023).

Çocuk dostu turizm, işletmelerde çocuklar için daha güvenli, sağlıklı, hijyenik ve eğlenceli düzenlemeler yapılarak, bu işletmelerde çocukların güven içinde bulunabilmelerini amaçlamaktadır. Bu kapsamda çocuk dostu turizm; güvenli bir turizm anlayışının güçlendirilerek çocukların şiddetten korunma haklarının sağlanmasını hedeflemektedir. Çocuk dostu turizm sadece çocuklara özel hizmetler olarak algılanmamalıdır. Çocuk haklarının gözetildiği ve korunduğu, çocukların sağlık ve güvenliklerinin sağlandığı ve çocukların şiddetten korundukları seyahat ve turizm ortamları olarak algılanmalıdır. Bu kapsamda çocuk haklarını temele alan çocuk dostu turizm ilkeleri aşağıda belirtilen on temel ilkeyi esas almaktadır (Uluslararası Çocuk Merkezi, 2020):

- 1- Çocuk haklarının gözetilmesi ve çocukların şiddetten korunması için politikaların belirlenmesi.
- 2- Çocukların güvenliklerini ve sağlıklarını gözetilen düzenlemelerin yapılması.
- 3- Çocuk haklarına tanıtım ve reklamcılık faaliyetlerinde özen gösterilmesi ve saygılı olunması.
- 4- Çocuk hakları eğitimlerinin tüm çalışanlara sağlanması.
- 5- Çocuk işçiliğine karşı turizm sektöründe sıfır tolerans yaklaşımının benimsenmesi
- 6- Engelli çocuk dostu tesislerin ve alanların artırılması.
- 7- Çocukların temiz ve sürdürülebilir bir çevre hakkının korunması.
- 8- Çocukların kendilerini ilgilendiren aktiviteler ve alanlarla ilgili görüşlerine saygı duyulması.
- 9- Çocuk haklarının turizm sektöründe benimsenmesi için ilgili tüm paydaşlar ile iş birliği içerisinde çalışılması.
- 10- Çocuk haklarının korunması ve çocuğa karşı şiddetin önlenmesi için yapılan uygulamaların yıllık raporlar halinde kamuoyuna sunulması.

Temel ilkeler doğrultusunda ise çocuk dostu otellerde bulunması gereken özellikler yol gösterici işaretlerin varlığı, çocuklar için koruma kilitlerinin varlığı, korkuluğu bulunan bebek karyolasının varlığı, bebefon hizmetinin varlığı, balkonların yüksekliklerinin en fazla 1-1,5 metre olması, havuzda derinlik işaretlerinin ve cankurtaranın bulunması, çocuk oyun alanlarında güvenlik önemlerinin bulunması, çocuk menülerinin varlığı, ücretsiz çocuk bakıcılığı ve

animasyon hizmetlerinin varlığı, çocuk gelişimine uygun kitapların bulunduğu bir kütüphane ve okuma odasının varlığı ve pedagojik eğitim almış oyun ablası ve sağlıkçının bulunması olarak sıralamak mümkündür (Öztürk vd., 2018). Bu kapsamda temel özelliklerden yola çıkılarak çocuk dostu işletmelerin fiziki donanım ve hizmet olanaklarını içermesinin yanında, çocukların gelişimleri ve rahat bir tatil yaşamalarını sağlayan unsurları da kapsadığı görülmektedir (Özkan Buzlu ve Atçı, 2020). Çocuk dostu uygulamalar hem ailelerin hem de çocukların ihtiyaçlarını karşılayacak düzenlemeleri içermektedir (Taner, 2019).

1.2. Ailelerin İşletme Seçimi Davranışları Üzerinde Çocukların Etkisi

Ailelerin tatil seçiminde çeşitli unsurları dikkate alarak karar verdiklerini söylemek mümkündür. Karar verme sürecinde ilk başta daha çok ebeveynlerin etkili olduğu görülürken, tüketim alışkanlıklarının ve aile yapısının değişmesi ile birlikte günümüzde çocuklar karar alma süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır (Akşit Aşık, 2019). Bu kapsamda ailelerin karar vermelerinde çocukların sonucu belirleyici bir rol oynadıkları görülmektedir (Niemczyk, 2015; Sel ve İtik, 2020). Çocukların satın alma kararları üzerindeki etkisinden dolayı ailelerin tatil pazarındaki etkisi de giderek büyümektedir. Bu kapsamda bazı turizm işletmeleri hizmetlerini, ailelerinin talep ve ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemektedir (Nickerson ve Jurowski 2001; Srnc ve vd., 2016). Bu nedenle günümüzde tüketiciyi memnun edecek hizmeti sağlamak zorunda olan işletmeler daha fazla müşteri grubuna hitap edecek hizmet anlayışını ortaya koymak durumunda kalmaktadır (Öztürk vd., 2018).

Turizm sektöründe çocuklu aileler önemli tüketici gruplarından birini oluşturmaktadır. Çocuklu ailelerin özellikle de tatil planı yaparken diğer ailelere göre farklı istek ve beklentilere sahip olduğu bilinmektedir. Çünkü aileler tatil süreçlerinde kendi istek ve beklentilerinden çok çocuklarının ihtiyaçlarını önemsemektedir. Bu durum ise ailelerin tüketim kararlarını etkilemektedir. Bu nedenle işletmeler istek ve ihtiyaçlara en iyi şekilde hizmet verebilmek amacıyla çeşitli uygulamalarda bulunmaktadır (Aymankey ve Ceylan, 2013; Calvert, 2008; Emir ve Pekiyan, 2010; Yıldırım ve Aslankaya, 2020). Çocuk dostu turizm ile işletmelerin çocukların ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulması ve güvenli, hijyenik, şiddetten uzak, eğlenceli ortamların çocuklar için sağlanması hedeflenmektedir. Bu işletmeler aileler tarafından öncelikle çocukların daha rahat bir tatil deneyimi yaşaması için tercih edilmektedir.

Turizm her yaşta bireyi içine alan ve kapsayan bir kavramdır. Bu gruplardan biri de çocuklardır. Günümüzde turizm özellikle de çağdaş toplumlarda çocuklara seyahat deneyimi sunarken iyi bir ebeveynliğin de sembolü olarak görülmektedir. Bu nedenle çocuklar doğrudan ailelerin satın alma davranışlarını etkilemektedir. Bu durum ise çocukların turizm pazarlaması açısından önemini artırmaktadır (Akoğlan Kozak ve Özkeroğlu, 2020; Feng ve Li, 2016; Şahin ve Akova, 2023). Seyahat eden çocuklu ailelerin sayısının ve taleplerinin artmasından dolayı, çocuklar ve aileleri için çeşitli imkân ve uygulamaları içeren çocuk dostu otellere ilişkin araştırmaların yapılması da bu kapsamda gittikçe önem kazanmaktadır (Aslan vd., 2019; Yıldırım Schierkolk, 2019). Sonuç olarak bu durum çocuk dostu otel işletmesi konseptini ortaya çıkarmakta (Song vd., 2020); ailelere ve çocuklara rahatça hareket edebilecekleri, kaygı yaşamadan vakit geçirebilecekleri tatil olanaklarının sağlanması giderek önemli hale gelmektedir. Bu kapsamda işletmelerin mekânsal ve çevresel düzenlemeleri çocukların yararına olacak şekilde düzenlemeleri gerekmektedir (Arıkan ve Öztürk, 2018). Çocuklu ailelerin beklentileri diğer aile gruplarına göre farklılaşmaktadır. Bu nedenle ebeveynler özellikle de tatil süreçlerinde otel tercihlerinde daha çok çocuklarının beklentilerine göre bir tercih yapmaktadır (Emir ve Pekiyan, 2010). Ebeveynlerin işletme seçimlerinde çocuklarının etkisinin bulunduğu açıktır. Bu durumda özellikle de aileler daha çok çocuklarına yönelik aktivitelerin bulunduğu

çocuk dostu otelleri tercih etme eğilimindedir (Ayman kuv ve Ceylan, 2013). Çocuk dostu otellerin çocuklu aileler tarafından daha çok tercih edilmesinin nedeni çocuklarının eğlenceli vakit geçirebilmeleri amacıyla ihtiyaç duydukları güvenli ortamı sağlamalarıdır (Suat Eren vd., 2023).

Çocuk dostu kavramı, çocuğun içinde bulunduğu ya da bulunacağı çevrenin çocuğun yararına göre düzenlenmesidir. Çocuk dostu otel ise çocuklara yönelik her türlü önlemi alarak (sağlık, güvenlik vb.), ailelere çocuklarıyla birlikte daha rahat ve sürdürülebilir bir tatil imkânı sunan otellerdir. Günümüzde işletmeler, artan rekabet anlayışıyla birlikte tüketici memnuniyetine daha fazla önem vermekte ve bu durum müşteri tercihine göre hizmet vermeyi gerektirmektedir. Çocuklu ailelerin tatil süreçlerinde işletme tercihlerinde sadece kendilerinin değil, çocuklarının da beklenti ve ihtiyaçlarının karşılanmasına önem verdikleri görülmektedir. Çocuklar, ailelerinin tatil süreçlerinde karar almalarında belirleyici bir role sahiptir. Bu nedenle özellikle de çocuklu ailelerin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayacak tesislerin varlığı önem arz etmektedir. Çocukların güvenlik ve sağlık durumlarını göz önünde bulunduran bu işletmeler, tatil boyunca ailelerin daha rahat vakit geçirmelerini sağlamaktadır. Bu bağlamda Karaca ve Yemez (2019) yaptığı çalışmada ailelerin tatillerinde konaklama seçimlerinde çocuklarını dikkate aldıklarını ve konaklamalarda çocuk ekstraları, güvenlik ve çocuk aktivitelerinin bulunmasına önem verdiklerini ortaya koymuştur. Diğer bir çalışmada (Temeloğlu ve Aksu, 2021) ilelerin işletme tercihlerinde çocuklarının güvenliklerine önem verecek şekilde tercihte buldukları görülmektedir. Bir diğer çalışmada ise (Emir ve Pekiyan, 2010) çocuklu ailelerin işletme seçiminde güvenlik unsuruna dikkat ettikleri görülmüştür. Bunun yanı sıra çalışma, işletme seçiminde çocuk yatağının bulunması, çocuklara özgü yiyeceklerin olması, çocuk havuzunun bulunması gibi unsurlar bakımından da tercih edildiği sonucuna ulaşmıştır.

2. Amaç ve Yöntem

Çalışmanın amacı, çocuklu ailelerin tatil planlama süreçlerinde işletme seçimlerinde çocuk dostu işletmelere ilişkin görüşlerini ve deneyimlerini ortaya koymaktır. Ailelerin tatil planı ve işletme seçimleri üzerinde çocuklarının beklentilerinin karşılanmasının da önemli olduğu düşünüldüğünde, çalışmanın ebeveynlerin çocuk dostu işletmelere ilişkin farkındalık, tutum ve deneyimlerinin ortaya konulmasının ilgili alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda çalışma sonuçları turizm işletmecileri için de önem arz etmektedir. İşletmecilerin, çalışma sonuçlarından hareketle verecekleri hizmette çocuklu ailelerin ihtiyaçlarına uygun bir yol haritası çizmesi de mümkün olabilecektir.

Çalışmada örneklem seçiminde amaçlı örneklemeden yararlanılmış olup, örnekleme kolay ulaşılabilir nitelik taşıması gözetilmiştir. Bu bağlamda 25 ebeveyninden alınan yanıtlar Google Forms aracılığı ile elde edilmiştir. Ancak 6 form, sorulara verilen yanıtların evet/hayır şeklinde olması ve 2 formun ise harflere gelişigüzel olarak basılarak yanıtlanmasından kaynaklı olarak çalışma kapsamından çıkarılmıştır. Bu bağlamda 17 ebeveynin yanıtladığı form araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri 2023 yılının Nisan ayında toplanmıştır. Veriler online olarak Google Forms üzerinden elde edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle gerekli izinler alındıktan sonra form ebeveynlere uygulanmıştır. Katılımcılara K1-K17 arasında kodlar verilerek elde edilen görüşme dökümleri deşifre edilmiştir. Bunun yanı sıra görüşme verilerinin toparlanması için Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik kurulunun 20.02.2023 tarihli 277594 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Karma araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada veriler yapılandırılmış görüşme tekniği ve anket formu ile elde edilmiştir. Görüşme tekniğinde araştırmaya dâhil edilen bireylere

yöneltilen sorular standartlaştırılarak belli bir düzende sorulmaktadır. Bu yöntem görüşmeciye bırakılan hareket özgürlüğünü en düşük düzeyde tutarak esneklik düzeyini düşürmektedir. Bu kapsamda çalışmada çocuklu ailelerin çocuk dostu turizm kavramına ve çocuk dostu işletmelere ilişkin farkındalık ve deneyimlerinin en iyi görüşme aracılığıyla elde edileceğinden yola çıkılarak, ebeveynlerin görüşleri yapılandırılmış görüşme tekniği aracılığıyla incelenmiştir. Katılımcıların, çocuk dostu turizm ilkelerine ilişkin bakış açılarını ölçebilmek amacıyla ise anket formu oluşturulmuştur. Öncelikle konuya ilişkin yapılan çalışmalar incelenmiş ve ardından soru havuzu oluşturulmuştur. Oluşturulan taslak form uzman görüşüne sunulmuş ve gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra forma son hali verilmiştir. Verilerin deşifre sürecinde araştırmacılar soruların kodlanmasında bir uzmandan destek almıştır. Araştırmacıların oluşturduğu kodlar ile uzmanın kodları arasındaki benzerlik oranı %96'dır.

Çalışma kapsamında oluşturulan soru formu incelendiğinde; 3 farklı bölümün olduğu görülmektedir. İlk bölümde demografik değişkenleri tespit edebilmek amacıyla cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve meslek gibi sorular sorulmuştur. Bunu takiben katılımcıların ortalama tatil gitme sıklıkları ve ortalama kalış süreleri de araştırılmıştır. Katılımcılara kaç çocukları olduğu, çocukların cinsiyetleri ve yaşları sorularak bu bölümdeki sorular tamamlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda soru formunun ikinci bölümde katılımcılara çocuk dostu ilkeler verilerek 5'li Likert ile bu ilkelere yaklaşımları belirlenmeye çalışılmıştır. Soru formunun üçüncü basamağını yapılandırılmış açık uçlu sorular oluşturmuştur. Bu bölümde ise katılımcıların çocuk dostu turizme bakış açıları ve deneyimleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda ilgili bölümde çocuk dostu turizm kavramı, çocuk dostu işletme kavramı, çocuk dostu uygulama örnekleri, çocuk dostu turizm faaliyetlerinin önemi, işletmelerde karşılaştıkları sorunlar, tatil planlarında dikkat edilen etmenler, çocuk dostu turizm işletmelerindeki deneyimleri ve memnuniyetlerine yönelik sorular yer almaktadır.

Tablo 1.'de katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin veriler sunulmaktadır. Tablo 1 incelendiğinde çalışmaya katılan 17 kişinin cinsiyet bazlı dağılımında 10'u kadın 7'si erkektir. Yaş dağılımı açısından inceleme yapıldığında katılımcıların yaşlarının 26-33 yaş (n=7), 34-41 yaş (n=6), 42-49 yaş (n=3), 18-25 yaş (n=1) olarak sıralandığı görülmüştür. Katılımcıların eğitim durumu incelendiğinde 7 katılımcı lisans, 6 katılımcı lisansüstü, 4 katılımcı ortaöğretim mezunudur. Katılımcıların meslekleri çeşitlilik göstermekle birlikte 6 katılımcı akademisyen, 4 katılımcı öğretmen, 2 katılımcı ev hanımı, 1'er katılımcı ise; hemşire, bankacı, güzellik uzmanı, jandarma personeli ve polistir. 12 katılımcının tek çocuğu varken, 5 katılımcının 2 çocuğu vardır. Katılımcıların çocuklarının cinsiyetleri incelendiğinde 12'sinin erkek, 10'unun kız olduğu görülmüştür. Çocukların yaşları değişiklik göstermekle birlikte en büyüğü 10, en küçüğü 1 yaşındadır. Katılımcılara tatil çıkma sıklıkları sorulduğunda yılda bir kez yanıtı veren 9 katılımcı, yılda iki kez yanıtı veren 7 katılımcı vardır. Katılımcıların ortalama kalış süresi ise iki hafta 8 kişi, bir hafta 4 kişi, üç hafta 3 kişi, dört hafta 2 kişi olarak sıralanmıştır. Katılımcılar, tatil bölgesi olarak çoğunlukla Ege Bölgesini tercih ederken (n=10), bunu Akdeniz (n=5) ve Karadeniz (n=2) takip etmiştir. Katılımcıların tatil için ayırdıkları bütçe ortalama olarak 15.500 TL'dir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Meslek	Çocuk Sayısı	Çocukların Cinsiyeti	Çocukların Yaşları
K1	K	26-33	Lisansüstü	Akademisyen	1	Kız	5
K2	K	34-41	Lisans	Hemşire	2	Kız/Erkek	7/3
K3	E	26-33	Lisans	Öğretmen	1	Erkek	3
K4	K	26-33	Lisans	Öğretmen	1	Erkek	2
K5	K	34-41	Ortaöğretim	Estetiysen	1	Kız	8

K6	E	34-41	Lisansüstü	Akademisyen	1	Kız	9
K7	E	26-33	Lisansüstü	Akademisyen	1	Erkek	1
K8	K	42-49	Lisansüstü	Öğretmen	2	Erkek/Kız	10/6
K9	K	34-41	Lisansüstü	Akademisyen	1	Kız	6
K10	K	26-33	Lisans	Bankacı	1	Kız	4
K11	E	42-49	Lisans	Öğretmen	2	Kız/Erkek	11/5
K12	E	18-25	Lisans	Polis	1	Erkek	1
K13	K	26-33	Ortaöğretim	Ev hanımı	1	Erkek	3
K14	E	42-49	Lisansüstü	Akademisyen	1	Kız	7
K15	K	34-41	Ortaöğretim	Ev hanımı	2	Erkek/Erkek	7/4
K16	E	26-33	Ortaöğretim	Jandarma	2	Erkek/Erkek	4/1
K17	K	34-41	Lisansüstü	Akademisyen	1	Kız	9

3. Bulgular

Çalışmanın bulguları, katılımcıların çocuk dostu turizm ilkelerine ilişkin bulguları ve katılımcıların çocuk dostu turizme ilişkin bakış açıları temaları altında ele alınmıştır.

3.1. Katılımcıların Çocuk Dostu Turizm İlkelerine İlişkin Bulguları

Katılımcılara çocuk dostu turizm ilkelerine ilişkin sorular yönetilmiş olup 5'li likert ile (kesinlikle gerekli buluyorum: 5, gerekli buluyorum: 4, kararsızım: 3, kısmen gerekli buluyorum: 2, hiç gerekli bulmuyorum: 1) soruları yanıtlamaları istenmiştir. Bu bağlamda Tablo 2' de katılımcı yanıtlarına ilişkin bulgulara yer verilmiş olup, Tablo 3' te ise betimsel istatistik bulguları sunulmuştur.

"Çocuk haklarının gözetilmesi ve çocukların şiddetten korunması için politikaların belirlenmesi" ilişkin ilkede katılımcıların 10'u 5 puan ile skora yaparken, 7'si skora için 4 puanı tercih etmiştir. Bu ilkenin aritmetik ortalaması ise 4.65'tir. Katılımcıların tamamı "çocukların güvenliklerini ve sağlıklarını gözetilen düzenlemelerin yapılması," "çocuk haklarına tanıtım ve reklamcılık faaliyetlerinde özen gösterilmesi ve saygılı olunması," "çocuk hakları eğitimlerinin tüm çalışanlara sağlanması," "çocuk işçiliğine karşı turizm sektöründe sıfır tolerans yaklaşımının benimsenmesi," "engelli çocuk dostu tesislerin ve alanların artırılması" "çocukların kendilerini ilgilendiren aktiviteler ve alanlarla ilgili görüşlerine saygı duyulması" ve "çocuk haklarının korunması ve çocuğa karşı şiddetin önlenmesi için yapılan uygulamaların yıllık raporlar halinde kamuoyuna sunulması" ilkelerine kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir. Çocukların temiz ve sürdürülebilir bir çevre hakkının korunması ilkesine 1 katılımcı (K7) katılıyorum yanıtını verirken diğer katılımcılar kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir. Katılımcılar "çocuk haklarının turizm sektöründe benimsenmesi için ilgili tüm paydaşlar ile iş birliği içerisinde çalışılması" ilkesinin ise ortalaması 4,64'tür. 11 katılımcı bu ilkeye kesinlikle katılıyorum yanıtı verirken 6 katılımcı katılıyorum yanıtını vermiştir.

Tablo 2. Çocuk Dostu Turizm İlkelerine İlişkin Likert Tipli Veriler

Çocuk Dostu Turizm İlkeleri	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Çocuk Haklarının Gözetilmesi ve Çocukların Şiddetten Korunması İçin Politikaların Belirlenmesi	5	5	5	5	4	4	5	4	5	5	5	4	4	4	5	5	4
Çocukların Güvenliklerini ve Sağlıklarını Gözetilen Düzenlemelerin Yapılması	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Çocuk Haklarına Tanıtım ve Reklamcılık Faaliyetlerinde Özen Gösterilmesi ve Saygılı Olunması	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Çocuk Hakları Eğitimlerinin Tüm Çalışanlara Sağlanması	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Çocuk İşçiliğine Karşı Turizm Sektöründe Sıfır Tolerans Yaklaşımının Benimsenmesi	5	5	5	5	5	5	5	3	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Engelli Çocuk Dostu Tesislerin ve Alanların Artırılması	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Çocukların Temiz ve Sürdürülebilir Bir	5	5	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5

Çevre Hakının Korunması																		
Çocukların Kendilerini İlgilendiren Aktiviteler ve Alanlarla İlgili Görüşlerine Saygı Duyulması	5	5	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Çocuk Haklarının Turizm Sektöründe Benimsenmesi İçin İlgili Tüm Paydaşlar ile İş Birliği İçerisinde Çalışılması	5	5	4	4	5	4	5	5	4	4	5	5	4	5	5	5	5	
Çocuk Haklarının Korunması ve Çocuğa Karşı Şiddetin Önlenmesi İçin Yapılan Uygulamaların Yıllık Raporlar Halinde Kamuoyuna Sunulması	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	

Çocuk dostu turizm ilkelerine ilişkin betimsel istatistik bulguları da incelendiğinde katılımcıların genel olarak çocuk dostu ilkeleri, çocuk dostu işletmeler için gerekli buldukları görülmektedir. Bu bağlamda tüm ilkelere katılımcılar en az 3 ile en fazla 5 arasında puan verilmiştir. Verilen puanlara ilişkin ortalamalar incelendiğinde ortalamaların 4,64-5,00 arasında değiştiği görülmektedir. Bu ortalamalar oldukça yüksektir.

Tablo 3. Çocuk Dostu Turizm İlkelerine İlişkin Betimsel İstatistik Verileri

İlkeler	N	Min	Max	Ort.	SS
İ1	17	4,00	5,00	4,65	,49
İ2	17	5,00	5,00	5,00	,00
İ3	17	4,00	5,00	4,94	,24
İ4	17	5,00	5,00	5,00	,00
İ5	17	3,00	5,00	4,88	,48
İ6	17	5,00	5,00	5,00	,00
İ7	17	4,00	5,00	4,94	,24
İ8	17	4,00	5,00	4,94	,24
İ9	17	4,00	5,00	4,64	,49
İ10	17	5,00	5,00	5,00	,00

3.2. Katılımcıların Çocuk Dostu Turizme İlişkin Bakış Açıları

Çocuk Dostu Turizm Kavramı: Katılımcılara çocuk dostu turizm kavramının ne olduğu ve bu kavramı daha önce bilip bilmedikleri sorulduğunda katılımcıların çoğunun bu kavrama ilişkin bir fikri sahibi olduğu görülmüştür. 13 katılımcı çocuk dostu turizm kavramını daha önce duyduğunu belirtirken 4 katılımcının ise kavram hakkında bilgisi yoktur.

"... Evet bu kavramı daha önce duydum. Çocukların her türlü şiddetten uzak ve olası tehlikelerin önceden düşünülüp önlem alındığı, çocukların birer birey gibi saygı ve değer gördüğü turizmdir.." (K1)

"... Evet tabii ki biliyorum. Çocukların ilgileneceği alanların daha fazla olması ve onlara da hitap eden bir tatil sürecini ifade ediyor." (K9)

"... Daha önce bunu hiç duymadım. Çocuk dostu olduğuna göre çocukları koruyan ve onların isteklerine göre hareket eden işletme olabilir."(K12).

Çocuk Dostu İşletme Kavramı: Katılımcılara çocuk dostu turizm işletmesinin ne olabileceği sorulmuştur. Katılımcılar, genel olarak "çocukları eğitme," "çocukların kaliteli vakit geçirmesi," "çocukların güvende olması", "çocuklarla empati kurabilen çalışanların olması", "öğretici faaliyetlerin olması" yanıtlarını vermiştir.

"...Çocuğumun her ihtiyacına hitap edecek bir işletme."(K2)

"...Çocukların güvenliğinin ön planda olduğu işletme türü."(K8)

"...Çocuk haklarını gözetken ve onlara eğlenecekleri imkan sunan işletme." (K10)

"...Çocuklara yönelik yapılan eğitici öğretici ve keyifli aktivitelerin yapıldığı yerler." (K17)

Turizm İşletmelerinde Olabilecek Çocuk Dostu Uygulamalar: Katılımcılara turizm işletmelerinde olabilecek çocuk dostu uygulamaların neler olabileceği sorulmuştur Alınan yanıtlar genel olarak "eğitsel faaliyetler", "çocuklara yönelik oyunlar ve oyun alanları", "çocuk aktivite merkezleri," "çocuk doktoru" ve "spor alanları" şeklinde sıralanmıştır.

“...Çocuk aktivite merkezleri, özel çocuk beslenme menüleri, işletmenin tüm imkânlarının çocuk versiyonlarının olması.” (K4)

“...Güvenlik. Eğitimli, ilgilenen çocuk gelişimci, çocuk doktorunun bulunması.” (K3)

“...Spor yapabilecekleri sıkılmadan okuyabilecekleri eğlenebilecekleri oyun alanları.” (K8)

“...Oyun alanlarının olması gerekir. Ayrıca, çocuklarla ilgilenen personellerin de olması lazım.” (K9)

“...Çocukların ilgisini çekebilecek eğitsel faaliyetler olmalı.” (12)

Çocuk Dostu Turizm İşletmelerinin Özellikleri: Katılımcılara tatillerini planlarken çocuk dostu turizm işletmelerinin özelliklerine önem verip vermediği sorulmuştur. Yanıtlar incelendiğinde 12 katılımcının çocuk dostu turizm işletmelerine önem verdiği yönündedir. Yanıtlar genel olarak tatil boyunca “çocukların rahat etmesi”, “eğlenebilmesi”, “kaliteli vakit geçirebilmesi” ve “enerjilerini atabilmeleri” yönünde olmuştur.

“...Tatile tek ben gitmiyorum. Çocuğumun da tatili ve ona göre de olması gerekiyor.” (K6)

“...Özel bir çocuğum var ve ona göre ortamın olması benim için daha önemli.” (K9)

“...Onların da gelişim ve dinlenme imkanı bulabilmeleri çok önemli.” (K11)

“...Çocuklarımın sağlığı ve güvenliği her şeyden önemli. O yüzden işletme mutlaka çocuklarıma uygun olmalı.” (K14)

“... Çocuklarım yıl boyunca okuldalar, kurstalar. Dinlenmek, enerjilerini atabilmek ve eğlenmek onların da hakkı. Kalacağımız yer onların bu ihtiyaçlarına yönelik olmak zorunda bizim için.” (K15)

Tatil Süreci Planlamasından Dikkat Edilenler: Katılımcılara tatillerini planlarken çocuklar açısından hangi kriterlere dikkat ettikleri sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların tamamı tatil süreçlerini planlarken belli kriterlere önem vermektedir. Verilen yanıtları; “çocukların yaşlarına uygun aktivitelerin olup olmadığına dikkat eden görüşler” (n=7), “sağlıklı beslenme imkânlarına dikkat eden görüşler (n=5)”, “çocukların kaliteli vakit geçirmesine yönelik görüşler (n=2)” ve “gidilecek yerdeki temizliğe dikkat eden görüşler (n=2)” olarak sınıflandırmak mümkündür.

“... Çocukların yaşına ve ilgi alanlarına uygun sportif, eğlence, sanatsal etkinliklerin olmasına dikkat ederiz.” (K2)

“... Çocuk dostu olması, çocuklara yönelik sağlıklı yeme-içme ve aktivitelerin bulunmasına özen gösteririm. Nedeni de şu onunda tatilde eğlenebilmesini, gönül rahatlığıyla ona uygun olduğunu bildiğim yemekleri yemesini tercih ederim.” (K5)

“... İşletmenin temizliği, çocuklar için animasyon-oyun parkı çeşitliliği, çalışanların çocuklara olan yaklaşımına dikkat ederim.” (K7)

“... Temizlik, yemek ve oyun alanlarına onun rahatlığı için dikkat ediyorum.” (K10)

Tatil Boyunca Karşılaşılan Güçlükler: Katılımcılara tatilleri boyunca çocuklu aileler olarak hangi sorunlarla karşılaştıkları sorulmuştur. Yanıtlar derlendiğinde; “oda büyüklüklerinin yetersiz olması”, “otel odalarının ve genel alanların temizliği”, “çocuklar için aktivitelerin kısıtlı olması”, “açık büfelerde fast fooda yönelik ürünlerin sunulması” gibi yanıtlar verilmiştir.

“... Onlara özel alanların ve onlar için ayrı yemek olmaması çok ciddi bir sorun. Sürekli fast food yemekler oluyor. Bu da çocukların sağlıksız beslenmesine, beslenme şeklinin değişmesine sebep oluyor.” (K8)

“... Çocuklara yönelik aktiviteler az. Genelde yetişkinler için planlanmış çoğu şey. O yüzden de çocuklar hemen sıkılıyor.” (K13)

“... Otel çalışanlarından çocuklarla özel ilgilenen yoksa tüm sorumluluk anneye bırakılıyor ve ortaya tükenmiş mutsuz bir anne çıkıyor maalesef.” (K17)

Çocuk Dostu Turizm İşletmelerini Tercih Durumu: Katılımcılara çocuk dostu turizm işletmelerinde tatil yapıp yapmadıkları sorulduğunda 10 katılımcı en az bir kez çocuk dostu turizm işletmelerini tercih ettiğini belirtmiştir. 3 katılımcı ise henüz bunu deneyimlemediklerini çevrelerinden aldıkları önerilerle bu sene yapacakları tatili buna göre planlayacaklarını aktarmıştır. 2 katılımcı doğrudan bu hizmeti veren bir işletmeye denk gelmediklerini ama işletme seçiminde çocukların ihtiyaçlarını göz önüne aldıklarını anlatmıştır. 2 katılımcı ise bu durumu göz önüne alarak tercihlerde bulunmadıklarını kendileri çocukları için gerekli ortamı sağladıklarını söylemiştir.

"... Çocuğum küçük olduğu için işletme seçiminde çocuk dostu olmasına dikkat etmedim ama bundan sonraki tatillerde dikkat edeceğim." (K7)

"... Evet. Daha önce çocuk dostu turizm işletmesinde kaldık. Bir çok farklı teması olan gösteriler vardı. Kostümlü kişiler tarafından gösteri ve boyama etkinlikleri yapıldı." (K9)

"... Çocuk dostu özelliğinin vurgulandığı bir tesise denk gelmedim. Ancak genel olarak çocukların ihtiyaçlarını karşılayan tesislerde tatilimizi geçirdik." (K12)

"... Hayır. Bu otele bunun için ekstra para vermem. Zaten tatile çıkarken biz çocuklarımızın ihtiyaçlarını düşünerek her şeyi tedarik ediyoruz." (K16)

Çocuk Dostu Turizm İşletmelerindeki Deneyimleri: Çocuk dostu turizm işletmelerini tercih eden katılımcılara deneyimlerinin nasıl olduğu sorulmuştur. Katılımcıların 8' i aldıkları hizmetten memnun kalmıştır. 2 katılımcı ise işletmenin web sitesinde ve sosyal medya araçlarında yer alan bazı etkinliklerin otelde olmadığını bu yüzden kararsız kaldıklarını belirtmiştir.

"... Çocuklar için riskli görülen her alanın önceden düşünülüp gerekli önlemlerin alınması, hijyen konusunda hassas olunması, çocukların sıkılmadan keyifle vakit geçirebileceği aktivite alanlarının olması gibi nedenlerle olumluydu." (K1)

"... İşletmeyi tercih etmeden önce araştırmalar yapmıştık. Instagramda yer alan etkinliklerinin çoğu yoktu. Bu bizi hayal kırıklığına uğrattı." (K5)

"... Çocuklar için sağlıklı yemekler vardı. Temiz fiziki mekanlar, çocuklar için öğretici etkinlik salonları ve buralarda görevli çocuk gelişimcilerin bulunması, yaş gruplarına özel faaliyetlerin planlanması, çocuklara yönelik sağlıklı beslenme seçeneklerinin olması gibi şeyler açısından memnunduk." (K9)

Çocuğın Memnuniyeti: Katılımcılara çocuklarının çocuk dostu turizm işletmelerinde yaptıkları tatilden memnun olup olmadığı sorulmuştur. Yanıtlar derlendiğinde; 8 katılımcı çocuğunun memnun olduğunu söylerken, 1 katılımcı memnun olmadığını belirtmiştir. Buna ek olarak 1 katılımcı ise çocuğunun yaşı itibarı ile henüz memnuniyet/memnuniyetsizlik belirtmeyeceğini söylemiştir.

"... Henüz aktiviteleri algılayabilecek, memnun kalabilecek yaşta değil." (K4)

"...Memnun kaldılar. Çocuklar tüm bölümlerden yararlanma imkanı bulabildiler. (K9)

"...Gayet memnun kaldı bu nedenle tekrar tercih edeceğiz." (K11)

Çevreye Öneri: Katılımcılara çocuk dostu turizm işletmesini çevrelerine önerip önermedikleri sorulduğunda 8 katılımcı çevresindeki çocuklu ebeveynlere öneride bulunduğunu belirtmiştir.

"... Evet. Çocuklu arkadaşlarıma önerdim. Onları da rahatça ve huzurla tatil yapmalarını istedim". (K5)

"Abime ve ablama önerdim. Çocuklarının yaşları da bu aktivitelere uygun. Tatilde hiç dinlemediklerini söylerler her zaman. Ben de onlara bu yüzden önerdim." (K10)

Araştırma Kaynağı: Katılımcılara çocuk dostu turizm işletmelerini hangi kaynak aracılığıyla buldukları sorulduğunda 8 katılımcı internet ve sosyal medya araçları üzerinden yapılan araştırmalar şeklinde olmuştur. Buna ek olarak 2 katılımcı ise çevrelerindeki kişilerin önerileri ile hareket etmiştir.

"...Web sayfalarını ve yapılan yorumları inceleyerek tercihte bulunuyorum." (K4)

"...Sosyal medya benim için önemli. Orada paylaşılan fotoğraflar, yapılan yorumlar, reels videolarına göre karar veriyorum." (K5)

"... Daha önce çocuk dostu turizm işletmesine gidip çok memnun kalan yakın arkadaşlarımız vardır. Biz de en son tatilimizi onların önerisini değerlendirerek planladık." (K9)

Pahalı Olma Durumunda Seçim: Katılımcılara çocuk dostu turizm işletmeleri pahalı olsa da tercih eder misiniz sorusu yönelttiğinde farklı yanıtlar alınmıştır. Katılımcılardan 7'si bu soruya evet yanıtı verirken 5'i ise hayır yanıtı vermiştir. 5 katılımcı ise kararsız kalmıştır.

"...Evet çünkü onlar her şeye değer." (K9)

"...Ekonomik duruma göre tercih ederdim." (K12)

"...Cüzi miktarda fark olursa seçerim." (K13)

"...Farklı seçenekleri değerlendiririz." (K16)

Çocuklu ailelerin tatillerini planlarken çocuk dostu turizm işletmelerine ilişkin farkındalık ve deneyimlerini otaya koymayı amaç edinen mevcut çalışmanın sonuçlarına göre katılımcıların çoğunun çocuk dostu turizm kavramını daha önce duydukları ve bu kavrama ilişkin belirli düzeyde farkındalıklarının bulunduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar çocuk dostu turizm işletmelerine önem vermekle birlikte, genel olarak bu işletmeleri çocukları eğitme, ailelere kaliteli vakit geçirmekte yardımcı olma özelliğine sahip işletmeler şeklinde tanımlamaktadır. Çalışmanın bir diğer sonucu katılımcıların çoğunun tatil süreçlerinde kendi tercihlerinden çok çocuklarının ihtiyaçlarına yönelik seçimler yaptığı yönündedir. Özellikle de çocuklarının yaşlarına uygun aktivitelerin varlığı, ebeveynlerin otel tercihinde bulunmalarında önemli bir faktörü oluşturmaktadır.

Çalışmanın diğer bir önemli sonucu katılımcıların, çocuk dostu turizm işletmelerini tekrar tercih etme istekleridir. Buna ek olarak katılımcılar, çocuk dostu turizm işletmelerinden aldıkları hizmetten genel olarak memnundur. Bu memnuniyetleri doğrultusunda katılımcılar daha önce konakladıkları turizm işletmelerini çevresine önermektedir. Katılımcılar genel olarak çocuk dostu olmayan turizm işletmelerinde çocuklara yönelik aktivitelerin az/kısıtlı olmasından, temizlik, hijyen ve yiyecek içecek sorunlarından bahsetmiştir. Katılımcılar çocuk dostu turizm işletmelerine internet aracılığı ile eriştiklerini belirtmiştir. Çocuk dostu işletmelerin katılımcılara yaptığı çağrışım unsurları daha çok koruma, güven, hijyen, aktivite ve eğlence ile ilişkilidir.

Çocuklu ailelerin tatil süreçlerinde işletme tercihlerinde sadece kendilerinin değil, çocuklarının da beklenti ve ihtiyaçlarının karşılanması önemlidir. Çocuklar, ailelerinin tatil süreçlerinde karar almalarında belirleyici bir role sahiptir. Bu nedenle özellikle de çocuklu ailelerin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayacak tesislerin varlığı önem arz etmektedir. Çocukların güvenlik ve sağlık durumlarını göz önünde bulunduran işletmeler, tatil boyunca ailelerin daha rahat vakit geçirmelerine olanak sağlamaktadır. Mevcut durumda birçok tatil şirketi de çocuklu aileleri daha çok çocuk dostu işletmelere yönlendirmektedir. Bu nedenle turizm işletmeleri değişimleri takip ederek rekabet avantajı sağlamalıdır. İşletmelerin, çocuk dostu otel konsepti ile çocuklu aileleri hedef pazar olarak belirlemeleri mümkündür. Bu bağlamda çocuk dostu ilkeleri işletmelerine uyarlayarak çocukların lehine karar alan, çocukların ve ailelerin memnuniyetine yönelik hizmet pazarlayan işletme olma yönünde adımlar atmaları mümkündür. Bu konuda çalışma yapacak olan araştırmacılar çocuk dostu turizm işletmelerinde verilen hizmetlerin sınıflandırılması, bölgeler bazında değerlendirmelerin yapılarak karşılaştırılması gibi konulara yönelebilirler. Bunun yanı sıra ailelerin tatil planlama süreçlerinde karşılaştıkları güçlükler, tatil sürecinde yaşadıkları sorunlar ve güçlüklerin de diğer çalışmaların problemi olarak alanyazına katkı sağlaması mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ahipaşaoğlu, S., (2018). "Neden Çocuk Dostu Turizm?", I. Uluslararası Çocuk Dostu Turizm Kongresi, Sivas, Türkiye.
- Akoğlan Kozak, M. ve Özerkoğlu, Ö., (2020). "Çocuk Gözüyle Turizm: Turizm Karikatürleri Üzerinden Bir Değerlendirme", *Turizm Akademik Dergisi*, 7 (2), 19-36.
- Akşit Aşık, N., (2019). "Çocuklu Ailelerin Restoran Seçimlerini Etkileyen Faktörler: İzmir'de Bir Araştırma", *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 150-168.
- Aktai, A., (2018). "Antalya Bölgesi Otellerine Gelen Turistlerin Çocuk Yaş Grupları ve Hizmet Beklentileri", *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1, 55-61.

- Arıkan, V. ve Öztürk, İ., (2018). "Otel Olanaklarının Çocuklu Aileler Üzerindeki Tercih Edilme Nedenlerine Yönelik Değerlendirme", *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Turizm Fakültesi*, 2, 15-25.
- Aslan, S., Tosun, N. ve Arslan Kurtuluş, S., (2019). "Çocuk Dostu Oteller İle İlgili Şikayetlere Yönelik Bir İçerik Analizi", *İşletme Bilimi Dergisi*, 7 (2), 451-475.
- Aymankuy, Y. ve Ceylan, U., (2013). "Ailelerin Turistik Ürün Satın Alma Karar Surecinde Çocukların Rolü (Yerli Turistler Üzerinde Bir Araştırma)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (45), 105- 12.
- Calvert, S. L., (2008). "Children As Consumers: Advertising and Marketing", *Future Child*, 18 (1), 205-234.
- Emir, O. ve Pekyaman, A., (2010). "Çocuklu Ailelerin Otel İşletmesi Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Afyonkarahisar'da Bir Uygulama", *Yönetim ve Ekonomi*, 17 (2), 159-181.
- Erdoğan Morçin, S., (2022). "Kadın Dostu Turizm Kavramına Yönelik bir Metafor Analizi", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10 (2), 1399-1414.
- Ertürk, M., (2019). "Çocuklu Ailelerin Dışarıda Yeme Alışkanlıkları", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18 (4), 1592-1610.
- Feng, X. ve Li, M., (2016). "Children Tourism: A Literature Review", *Tourism Tribune*, 31 (9), 61-71.
- Gençer, K., ve Keşkekci, D., (2023). "Çocuk Dostu Restoranlara Yönelik Çevrimiçi Şikâyetlerin Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği", *Aydın Gastronomy*, 7 (2), 187-204.
- İnceöz, S., (2018). "Konaklama İşletmelerinde Çocuk Bakıcılığı Hizmeti ve Çocuk Kulübü", *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2, 51-58.
- Khoo-Lattimore, C., Prayag, G. ve Cheah, B.L., (2015). "Kids on Board: Exploring the Choice Process and Vacation Needs of Asian Parents with Young Children in Resort Hotels", *Journal of Hospitality Marketing ve Management*, 24 (5), 511-531.
- Nickerson, N. P. ve Jorpswki, C., (2001). "The Influence of Children on Vacation Travel Patterns", *Journal of Vacation Marketing*, 7(1), 19-30.
- Niemczyk, A., (2015). "Family Decisions on the Tourist Market.", *Economics and Sociology*, 8(3), 272-283.
- Oktay, E. ve Pekyaman, A., (2010). "Çocuklu Ailelerin Otel İşletmesi Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Afyonkarahisar'da Bir Uygulama", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 17 (2), 159-181.
- Özkan Buzlu, M. ve Atçı, D., (2020). "Non-Child Friendly Behaviors of Tourism Employees", *Journal of Turkish Tourism Research*, 4 (4), 3341-3357.
- Öztürk, İ., Atasoy, F. ve Arıkan, V., (2018). "Antalya'daki Çocuk Dostu Niteliğindeki Otellerin Çocuklu Ailelere Sunduğu Rekreasyon Faaliyetleri ve İmkânlarına Yönelik Bir Değerlendirme", *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2, 7-13.
- Sel, B.Ç. ve İtik, Ü. M., (2020). "Bir Konaklama İşletmesinin "Çocuk Dostu Otel" Olarak Düzenlenmesinde Maliyet Analizi: Sivas İlinde Bir Otel Uygulaması", *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4 (3), 1986-2002.

- Schänzel, H. A. ve Yeoman, I., (2014). "The Future Of Family Tourism", *Tourism Recreation Research*, 39 (3), 343-360.
- Song, H., Park, C ve Kim, M., (2020). "Tourism Destination Management Strategy for Young Children: Willingness to Pay For Child-Friendly Tourism Facilities and Services at a Heritage Site", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17 (19), 1-13.
- Srnec, T., Loncaric, D., ve Prodan, M. P., (2016). Family Vacation Decision Making Process: Evidence from Croatia. In *Faculty of Tourism and Hospitality Management in Opatija. Biennial International Congress. Tourism ve Hospitality Industry* (p. 432).
- Suat Eren, İ. , Düzgün, M. ve Olcay, A., (2023). "Çocuk Dostu Uygulamalar Bakımından Otel Web Sitelerinin Değerlendirilmesi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 15-30.
- Suryawijaya, T. W. E., (2023). "Child-friendly Tourism: Keys to Sustainable Tourism Cities.", <https://www.preprints.org/manuscript/202302.0507/v1/>, 03.05.2023.
- Şahbaz, R.P. ve Şapcılar, M.C., (2014). "Satın alma karar sürecini etkileyen faktör olarak ailenin seyahat acentaları müşterileri açısından analizi.", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6 (4), 69-86.
- Şahin, G., ve Akova, O., (2023). "Turizm ve Çocuk İlişkisi: Turizm ile Çocuğu İlişkilendiren Çalışmalara Yönelik Bibliyometrik Bir Değerlendirme", *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 7 (1), 34-50.
- Taner, B. (2019). "Çocuk Dostu Toplum ve Çevre Dostu Turizm: Nasıl Bir İlişki?", *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3, 1-16.
- Temeloğlu, E. ve Aksu, M., (2021). "Çocuklu Ailelerin Restoran Seçimini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Çanakkale Örneği", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (45), 723-740.
- Tuna, M., Özyurt, B. ve Kurt, A., (2019). "Çocuk Dostu Oteller: Kavramsal Bir İnceleme. *Sivas İnterdisipliner*", *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3, 63-76.
- Uluslararası Çocuk Merkezi, (2020). "Çocuk Dostu Turizm Rehber İlkeler", <http://cocukdostuturizm.org/storage/app/uploads/public/603/8b5/a06/6038b5a06c530601807750.pdf/> , 04.03.2023
- Uluslararası Çocuk Merkezi (2023). Turizm Sektörü Neler Yapmalı. <http://cocukdostuturizm.org/storage/app/uploads/public/5f5/3cb/2d4/5f53cb2d4da4f925018740.pdf/> , 04.03.2023.
- Wu, M. Y., Wall, G., Zu, Y. ve Ying, T., (2019). "Chinese Children's Family Tourism Experiences", *Tourism Management Perspectives*, 29, 166-175.
- Yemez, İ. ve Karaca, Ş., (2019). "Çocuklu Ailelerin Tatil Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörlerin İncelenmesi: Sivas İli Şehir Merkezinde Bir Uygulama", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7 (19), 201-225.
- Yıldırım Schierkolk, N., (2019). "Turizm Sektöründe Çocuk Haklarının Korunması", <https://www.tureb.org.tr/Uploads/Files/Page/102/TUR%C4%B0ZM%20SEKT%C3%96R%C3%9CNDENDE%20C3%87OCUK%20HAKLARINI%20KORUNMASI%20EL%20K%C4%B0TABI%20.pdf/> ,20.04.2023
- Yıldırım, Y. ve Aslankaya, E., (2020). "Kreşe Giden 2-6 Yaş Arası Çocukların Ailelerin Tatil Kararları Üzerindeki Etkisi: Akçakoca Örneği", *Troyacademy*, 5 (2), 107-133.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****THE ROLE AND IMPORTANCE OF CHILD-FRIENDLY TOURISM IN HOTELS
SELECTION BEHAVIORS OF FAMILIES IN HOLIDAY PROCESSES**

Introduction and Research Purpose: Child-friendly tourism; includes all child-friendly arrangements that prioritize the interests of children. The concept of child-friendliness involves organizing the environment in a way that benefits the child. A child-friendly hotel, on the other hand, is an accommodation that takes all necessary precautions for children, providing families with a more comfortable and sustainable vacation opportunity with their children. . In this context, the aim of the study is to highlight the awareness and perception of child-friendly businesses in the vacation planning process of families with children.

Literature Review: Changing preferences and living conditions also influence the phenomena of holidays and tourism. When individuals participate in tourism activities, they seek to experience different elements together, such as gaining new experiences, encountering diverse cultures, trying local cuisines, relaxing, and having fun. These elements form the foundation of tourism activities and are not limited to adults only in today's world. It is possible to say that children also have needs for relaxation, fun, and exploring new places. Tourism that considers and prioritizes the needs and desires of children, while upholding children's rights, is known as child-friendly tourism. In the vacation process of families with children, it is essential for businesses to consider not only the parents' expectations and needs but also those of their children. Children play a decisive role in the decision-making process of their families during vacations. Therefore, the existence of facilities that cater to the expectations and needs of families with children is of great importance. Businesses that take into account the safety and health of children provide families with a more comfortable time during their vacation. Currently, many holiday companies also direct families with children towards child-friendly establishments.

Methodology and Findings: In the study that utilized the mixed research method, data was obtained through the structured interview technique and a questionnaire form. In this technique, the questions addressed to the individuals included in the research are standardized and asked in a specific order, minimizing the interviewer's freedom of movement and reducing flexibility. In this context, in the study on the awareness and perceptions of families with children regarding child-friendly tourism and child-friendly establishments, it was assumed that the best way to obtain data would be through structured interviews with parents. First, existing studies on the subject were examined, and then a pool of questions was created. The draft form was presented to an expert for evaluation, and after making the necessary adjustments, the final form was prepared. During the data deciphering process, the researchers received support from one expert in coding the questions. The similarity rate between the codes created by the researchers and the expert's codes is 97%. According to the findings of the study, most participants had previously heard about the concept of child-friendly tourism and had a certain level of awareness about it. Participants emphasized the importance of child-friendly tourism establishments and generally described them as places where children can be educated and have quality time. The associations that child-friendly establishments evoke for parents are mainly related to protection, safety, hygiene, activities, and entertainment. It was observed that most parents make choices during their holiday processes based on their children's needs rather than their own preferences. Especially, the presence of activities suitable for their children's ages is a significant factor in parents' hotel choices. Another important result of the study is that participants express their desire to prefer child-friendly tourism establishments again in the future. Additionally, participants are generally satisfied with the services provided by child-friendly tourism establishments. Based on this satisfaction, they recommend the tourism establishments they have previously stayed at to their surroundings.

Conclusions and Recommendation: When evaluating the results of the study as a whole, it was found that parents have knowledge and awareness of child-friendly tourism and child-friendly tourism establishments. Additionally, it was observed that parents prefer child-friendly establishments when planning their vacations, considering their children's needs. The associations that child-friendly establishments evoke for parents are mainly related to protection, safety, hygiene, activities, and entertainment. Most parents make choices during their holiday processes based on their children's needs rather than their own preferences. Particularly, the presence of activities suitable for their children's ages is a significant factor in parents' hotel choices. Another result of the research is that parents are generally satisfied with the services provided by child-friendly tourism establishments and they recommend this experience to others in their surroundings. It is important that families with children meet their expectations and needs not only of themselves but also of their children when choosing a business during their holiday. Children have a decisive role in the decision-making of their families during the holiday process. For this reason, it is important to have facilities that will meet the expectations and needs of families with children. Businesses that take into account the safety and health of children allow families to spend more comfortable time during the holidays. Currently, many holiday companies direct families with children to more child-friendly businesses. For this reason, tourism businesses should provide competitive advantage by following the changes. It is possible for businesses to identify families with children as the target market with the concept of child-friendly hotel. In this context, it is possible for them to take steps towards becoming a business that adopts child-friendly principles to their businesses and takes decisions in favor of children and markets services for the satisfaction of children and families. Researchers who will work on this subject may focus on issues such as classification of services provided in child-friendly tourism enterprises, and comparisons by making evaluations on the basis of regions. In addition, it is possible that the difficulties faced by the families during the holiday planning processes, the problems and difficulties they experience during the holiday process can contribute to the literature as the problems of other studies.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Makbule CİVELEK			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	AİLELERİN TATİL SÜREÇLERİNDE İŞLETME SEÇİMİ DAVRANIŞLARINDA ÇOCUK DOSTU TURİZMİN ROLÜ			
Tarih <i>Date</i>	21/08/2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Makbule CİVELEK	%50	Çıkar çatışması yoktur.	-
2	Perihan CİVELEK	%50	Çıkar çatışması yoktur.	-

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1347412

TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİ KABUL DÜZEYLERİNİN FLÖRT
ŞİDDETİ ALGI VE DENEYİMLERİNE ETKİSİ

Arş. Gör. Begüm Akdeniz Adıyaman

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi İdari ve
Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

İstanbul/Türkiye

e-posta: begum.akdeniz@nisantasi.edu.tr

ORCID 0000-0002-5142-2145

ÖZ

Flört şiddeti, sağlıklı partnerlik ilişkilerinde ya da bu ilişkiler sona erince ortaya çıkan, kişinin partneri tarafından istismar edildiği saldırganlık şeklidir. Bu saldırganlık türü partnerler arası duygusal ve mekânsal yakınlık nedeniyle mücadele edilmesi oldukça zor olan fakat mücadele edilmediği takdirde ileri aşamalarında ölümle sonuçlanabilen bir sorundur.

Soruna yol açan ve onu meşrulaştıran düşüncelerin ortaya konması konu ile ilgili farkındalığı arttıracak önemli unsurlardandır. Bu nedenle araştırma, toplumsal cinsiyet rollerini benimseme düzeylerinin, flört şiddeti algılarını ve deneyimlerini nasıl etkilediğini incelemektedir. Araştırma kapsamında Mayıs 2021-Ağustos 2021 tarihleri arasında yaşları 18-25 aralığında olan 20 üniversite öğrencisi ile görüşmeler gerçekleştirilerek flört şiddetini tetikleyen ve normalleştiren dinamikler toplumsal cinsiyet bağlamında sosyolojik bakış açısıyla incelenmiştir. Araştırma sonucunda toplumsal cinsiyet rollerini benimseme seviyesi ile flört şiddetini normalleştirme oranı arasında pozitif yönde bir korelasyon tespit edilmiş ve toplumsal bir problem olan flört şiddetini önlemeye, farkındalık düzeylerini arttırmaya yönelik neler yapılabileceği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: flört şiddeti, toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri

THE EFFECT OF ACCEPTANCE OF GENDER ROLES ON PERCEPTIONS AND
EXPERIENCES OF DATING VIOLENCE

ABSTRACT

Dating violence is a form of aggression that occurs in unhealthy dating relationships or when these relationships end, in which the person is abused by their partner. This type of aggression is a problem that is very difficult to deal with due to emotional and spatial closeness between partners but can result in death in its advanced stages if not combated.

Revealing the thoughts that cause the problem and legitimize it is one of the important elements that will increase awareness about the issue. For this reason, the study examines how levels of adopting gender roles affect their perceptions and experiences of dating violence. Within the scope of the research, 20 university students aged between 18-25 years were interviewed between May 2021 and August 2021, and the dynamics that trigger and normalize dating violence were examined from a sociological perspective in the context of gender. As a result of the examinations, it was observed that there was a positive correlation between the acceptance of gender roles and the normalization rate of dating violence, and it was discussed what can be done to prevent dating violence, which is a social problem, and to increase awareness levels.

Keywords: violence, dating violence, gender, gender roles

Geliş Tarihi/Received: 21.08.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 23.11.2023

Yayın Tarihi/Printed Date: 30.12.2023

Kaynak Gösterme: Akdeniz Adıyaman, B. (2023). "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Kabul Düzeylerinin Flört Şiddeti Algı ve Deneyimlerine Etkisi". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 406-421.

GİRİŞ

Tarih boyunca süregelen şiddet; geçmişi, nedenleri ve sonuçları itibarıyla oldukça kapsamlı bir konu ve hemen her toplumda yaygın olarak görülmesi bakımından sosyolojik bir problemdir. Öyle ki dünya çapında her yıl 1,5 milyondan fazla insan çocuk istismarı, yaşlı istismarı, akran şiddeti, flört şiddeti gibi şiddetin herhangi bir türüne maruz bırakılmaktadır (<https://www.who.int/>, 2020).

Türkiye’de de buna benzer şekilde şiddete maruz bırakılma oranları oldukça yüksektir. 2008 yılında hayata geçirilen ve Türkiye’de öldürülen kadınların neden, ne zaman, nasıl ve kim tarafından öldürüldüğüne dair istatistiksel bilgi veren dijital anıt sayaç projesine göre şiddet nedeniyle öldürülen kadınların sayısı her yıl giderek artmaktadır. 2008 yılında 67, 2009 yılında 125, 2010 yılında 203, 2017 yılında 351 kadın şiddet sebebiyle hayata gözlerini yumarken; bu sayı 2022 yılında 401’i bulmuştur (“Şiddetten Ölen Kadınlar”, t.y.). Genel olarak şiddet istatistikleri bu şekilde iken lise ve üniversite dönemindeki öğrencilerin flört şiddetine maruz bırakılma oranlarının ise %11-%43 aralığında değiştiği saptanmıştır (Mihçioğur ve Akın, 2015: 13)

Bu veriler göstermektedir ki flört şiddetinin önemli dinamiklerinden biri olan ataerkil yapı, kadınları kamusal ve özel alanda dezavantajlı bir yerde konumlandırarak kadına karşı şiddete meşru zemin oluşturmaktadır. Öte yandan ataerkil yapı erkeklere de zarar vermektedir; çünkü flört şiddeti, erkeklerin de maruz bırakıldığı fakat şiddet gören erkeklerin hiyerarşik yapıdaki “güçlü” konumları sebebiyle genellikle açıklamakta zorlandıkları bir sorundur. Bu nedenle partnerlik ilişkisinde yaşanan şiddet, münferit bir olay olarak değerlendirilemeyecek kadar yaygın görülmektedir. Ayrıca bu problem, insan ilişkilerinde yaşanan sorunlar sonucu ortaya çıkmakta fakat o sorunları daha da travmatik hale getirmekten ve beraberinde şiddet içerikli başka davranışları tetiklemekten öteye gidememektedir.

Flört şiddeti, şiddetin diğer türleri gibi toplumsal ölçekte mücadele edilmesi gereken bir problemdir. Bu problemle mücadelede atılacak en önemli adım öncelikle bireyleri flört şiddetinin ne olduğu hakkında ve onunla nasıl başa çıkılabileceği konusunda bilinçlendirmektir. Flört şiddetinin altında yatan düşünce yapısının ortaya çıkarılması, farkındalığı arttıracak önemli hususlardan biridir. Çalışmanın bir diğer amacı söz konusu farkındalığa katkı sağlamaktır. Bu amaçla toplumsal cinsiyet rollerinin benimsenme oranı ile flört ilişkisi içinde şiddet uygulama ve buna maruz kalma noktasında pozitif bir korelasyon olduğu ön kabulü ile yola çıkılmış ve toplumsal cinsiyet rollerini normalize eden düşüncelerin flört şiddetini tetikleyici rol oynayıp oynamadığı incelenmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Flört Şiddeti

Flört, taraflardan en az birinin partnerlik ilişkisini bitirmesine kadar ya da kişilerin evlenmesine değin süren nihayetinde evlilik akdiyle resmileştirilmemiş ilişkileri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Kavramın geniş bir çerçevesi vardır. Bu çerçeveye tek eşli, çok eşli; heteroseksüel, eşcinsel ilişkiler dahil olduğu gibi ilişkinin süresi anlamında da bir kısıtlama yapılmamaktadır. Uzun ya da kısa süreli ilişkiler, tek seferlik buluşmalar veya dijital ortamda yürütülen ilişkiler de flört etme olarak adlandırılmaktadır.

Flört şiddeti ise, hakların ve özgürlüğün sınırlandırılmasına neden olduğu için bireysel, her toplumda yaygın şekilde görülmesi bakımından toplumsal bir sorun, ortaya çıkardığı biyolojik sonuçlar nedeniyle halk sağlığı problemidir. Bu sebeple tanımlanması ve kavramsal olarak sınırlandırılması zor olan kompleks bir olgudur. Buna rağmen farklı disiplinlerin tanımları incelendiğinde denilebilir ki taraflardan birinin ya da birkaçının bedensel ve/veya manevi bütünlüğüne, değerlerine zarar geliyorsa, derecesi ne olursa olsun yaşamına sınırlama getiriliyorsa o ilişkide flört şiddeti unsurları vardır (Büker ve Eziler Kıran, t.y.:11).

Flört şiddetinin gözle görülür bir tetikleyicisi olabilir fakat tamamen keyfi olarak da ortaya çıkabilir. Doğası gereği ne zaman, ne gerekçeyle ve ne şekilde ortaya çıkacağına dair bilinmezlik, bizzat verdiği zararlarla birleşince günlük hayatın sağlıklı akışını bozan, kişiyi bir

sonraki şiddetin ne zaman geleceğine dair tedirginliğe sürükleyen bir duruma dönüşmektedir. Bu durumun kendisi de psikolojik flört şiddeti olarak kabul edilmektedir. Buna ek olarak özellikle teknolojik gelişmelerin etkisiyle, toplum değişip dönüştükçe flört şiddeti türleri çeşitlenmiştir. Bugün, flört şiddeti; fiziksel flört şiddeti, psikolojik flört şiddeti, ekonomik flört şiddeti, cinsel flört şiddeti, dijital flört şiddeti, sosyal flört şiddeti ve ısrarlı takip (stalking) olarak 7 kategoriye ayrılmıştır (Özkan, 2019: 5). Ortaya çıkan her şiddet türüyle ilgili caydırıcı cezanın olmaması bazı insanlar için şiddete meşru zemin oluşturmaktadır. Söz konusu yaptırım eksikliği hatta toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi bazı kültürel unsurların şiddeti destekleyici özellik taşıması süreç içerisinde şiddete ve onu uygulayan insanlara güç kazandırarak onu engellemediği gibi teşvik eden özellik de taşımaktadır (Büker ve Eziler Kıran, t.y.: 19).

Flört şiddetindeki en tehlikeli unsurlardan biri ise partnerlerin duygusal ve mekânsal yakınlığıdır. Duygusal yakınlık nedeniyle flört ilişkisi içinde yaşanan şiddet unsurları sevginin bir parçası olarak görülebilmektedir ya da mekânsal yakınlıktan dolayı kişi şiddete uğradığının farkında olsa dahi ilişkiden kolayca çıkamayabilmektedir.

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı'na göre flört şiddeti 13-23 yaş aralığında yoğun olarak yaşanırken; Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği'ne göre en yoğun yaşandığı dönem 16-24 yaş arasındır ("Flört Şiddeti", t.y.; Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, 2017: 4). Konuyla ilgili diğer problematik faktör de söz konusu yaş aralıklarıdır. Çünkü flört ilişkileri genellikle ergenlik döneminde tecrübe edilmeye başlanmaktadır. Etki altındaki yaş aralığının, sağlıklı bir ilişkiye dair tecrübesizliği düşünüldüğünde flört şiddetine dair farkındalığın az olması partnerlik ilişkilerinin sağlıklı bir zeminde kurulması anlamına gelmektedir. Tam da bu sebeple flört şiddetinin ne demek olduğu, olası sebep ve sonuçları, flört ilişkisi içinde şiddete uğrandığında neler yapılması gerektiği konusunda özellikle gençlerin bilinçlendirilmesi ve konuyla ilgili farkındalık düzeylerinin artırılması gerekmektedir. Bu, flört şiddeti ile mücadelede atılacak en önemli adımdır.

1.2. Şiddet Döngüsü

Bireyler, flört şiddeti ile ilgili bilinçli değillerse bununla karşı karşıya kaldıklarında gerekli tedbirleri alamazlar. Dahası şiddet zihinlerinde normalize edilmişse bir tedbir almaları gerektiğini de düşünmezler. Bu durumda flört şiddeti bir döngüye girmektedir. Literatürde şiddet döngüsü olarak adlandırılan durumun iki türü bulunmaktadır.

Birincisi şiddetin aktarılabilir olması ile ilgilidir. Şiddet, öğrenilen ve kuşaklar arası aktarılan bir davranış biçimidir. Bireyler, rol model aldıkları yetişkinleri taklit ederek şiddeti küçük yaşlardan itibaren öğrenmekte ve zamanla şiddet içeren davranışları normalleştirmektedirler. İlerleyen zamanlarda kendi sorunlarını da şiddet ile çözmeye çalışmaktadırlar. Bu kuşaklar arası süren bir şiddet döngüsü oluşturmaktadır ("Şiddetin Döngüsü", t.y.).

İkincisi ise flört ilişkilerinde sıklıkla görülen gerginliğin tırmanması evresi, şiddet evresi ve balayı evresi olarak üç evreden oluşan şiddet döngüsüdür. Gerginliğin tırmanması evresinde şiddeti uygulayan taraf, partnerinde stres ve gerilime sebebiyet verecek davranışlar sergilemektedir. Bu evrede özellikle psikolojik flört şiddeti ortaya çıkmakta, kıskançlık adı altında huzursuzluk yaşanmakta ve küçük konular dahi tartışma sebebi olmaktadır. Şiddete maruz bırakılan kişi, tartışma çıkabilecek konularda daha titiz davranma, tartışma yaşandığında alttan alma gibi davranışlar sergileyerek partnerini yatıştırabileceğini düşünerek tavır almaktadır. Bu tavır, ikinci evre olan şiddet evresine geçilmesini geciktirse dahi genellikle bu evre şiddet evresine dönüşmektedir.

İkinci evrede şiddet uygulayan kişinin saldırganlığı artık yatıştırılmaz boyuta ulaşmaktadır. Psikolojik şiddet bitmediği gibi fiziksel ve cinsel şiddet de başlamaktadır. Genellikle 2 ile 24 saat arası süren bu aşama, şiddet döngüsünün en kısa süren fakat bedensel bütünlüğe en çok zarar veren aşamasıdır.

Son evrede ise şiddet uygulayan kişi pişmanlık duyduğunu belirterek karşı tarafın gönlünü almaya çalışmaktadır. Bu aşamada özür dileyebileceği gibi partnerine hediyeler de alabilir ("Şiddet Nedir", t.y.). Tavırlarını yumuşatarak bir daha şiddet uygulamayacağına dair sözler

verir. Romantik ilişkilerde yer alan duygusal faktörler sebebiyle şiddet gören kişi, ilişkiyi değil şiddeti bitirmek isteyebilir. Bu da şiddet gören kişinin karşı tarafa inanmak istemesi ve onu affetmesi için önemli bir etkidir. Bu aşama, şiddet gören kişinin partnerini affetmesi fakat sonunda tekrar gerginliğin tırmanmasına kadar sürmektedir. Bir sonraki aşamada şiddet artık başa sarmış ve bir döngü haline gelmiştir.

Bu döngünün içinde hâkim olan ‘seven kıskanır’ düşüncesi ile kıskançlık temelli çıkan tartışmaların ve yaşanan huzursuzlukların kendisi de başlı başına bir şiddet türüdür. Ek olarak psikolojik şiddet unsurları sonraki aşamada fiziksel şiddete dönüşebilir. Bu nedenle kişinin ruhsal ve bedensel sağlığı hatta yaşamı üzerinde risk oluşturmaktadır. Bireylerin tam da bu sebeple şiddet hakkında bilinçlendirilmesi son derece önemlidir, şiddet döngüsü ancak bu şekilde kırılabilir.

2. Toplumsal Cinsiyet

Şiddet, onu tetikleyen dinamikler, normalize eden faktörler ve meydana getirdiği sonuçlar nedeniyle pek çok disiplinin ilgi alanına girmiş, bu nedenle akademide uzun zamandır üzerinde çalışılan bir olgu olmuştur. Öyle ki soyaçekim, hormonal farklılıklar, alkol ve madde bağımlılığı, aile içi şiddete tanıklık ya da maruziyet, akran zorbalığına uğramak gibi pek çok sebebin bireylerde saldırganlığı arttırdığı yönünde çalışmalar mevcuttur.

Flört ilişkilerinde yaşanan şiddetin de bu tip faktörlerle ortaya çıktığı düşünülmekle birlikte kültürel faktörlerin de etkisi göz ardı edilmemelidir. Araştırmanın eksenlerinden biri olan toplumsal cinsiyet rollerinin kabul düzeylerinin flört ilişkilerinde şiddeti tetikleyen en önemli unsur olduğu düşünülmektedir.

Bu noktada cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki farkı açıklamak gerekmektedir. Bireylerin cinsel salgı bezleri, üreme sistemleri, ikincil cinsiyet özellikleri gibi biyolojik niteliklerini ifade eden demografik kategoriye cinsiyet denmektedir (“Cinsiyet ve Cinsellik”, t.y.). Kişilerin demografik nitelikte yaş, etnik köken, medeni hâl, eğitim durumu, meslek gibi birbirinden farklı pek çok biyolojik, psikolojik ve kökensel özelliği vardır. Fakat bu özelliklerden hiçbiri cinsiyet kadar belirgin değildir. Bu sebeple cinsiyet, demografik bir kategori olmaktan çok daha fazlasıdır. Çünkü cinsiyet, bireyler doğduğu andan itibaren toplumsal zeminde de anlam kazanmaya başlayan ve kişilerin biyolojik olduğu kadar sosyal olarak da kategorize edilmesine aracılık eden önemli bir faktördür (Vatandaş, 2011: 29). Kavram, dünyanın her yerinde aynı kriterlerle açıklandığı için evrensel niteliktedir.

Bunun aksine cinsiyetlere göre kişilere sosyal hayatta farklı roller biçen, beklentiler yükleyen toplumsal cinsiyet rolleri ise kültürden kültüre ya da zamanla değişebilmektedir. Dolayısıyla her kültürde toplumsal cinsiyete atfedilen roller birbirinden farklı olabilmektedir; çünkü toplumsal cinsiyet rollerindeki farklılıklar cinsiyet farklılığı gibi kaynağını biyolojik temelden değil, kültürel temelden almaktadır. Ataerkil kültürden beslenen toplumsal cinsiyet rolleri, kadına ve erkeğe yüklediği rollerle cinsiyetler arası eşitsizlik yaratmakta ve bu yapıda erkekleri daha yukarıda konumlandırmaktadır. Ayrıca toplumsal cinsiyet rolleri, bir kadın ve erkeğin nasıl olması gerektiğine dair etiketler koyarak düşün dünyasına, kadın ve erkeğin nasıl davranması gerektiğini belirterek de sosyal hayata sınırlar çizmektedir. Tam da bu nedenle bir flört ilişkisinden ve partnerden beklenenler toplumsal cinsiyet rollerinin gölgesinde mevcut düşün dünyasına göre şekillenmektedir. Duygusal, hassasiyet, evcimen, yumuşak başlı ve bağımlı olmak kadınlara atfedilen özellikler iken; liderlik, saldırganlık, güçlü, bağımsız ve mantıklı olmak erkekler için atfedilmektedir. İlk bakışta erkeklerin lehine gibi görünen bu durum aslında erkeklerin de duygu dünyasını sınırlandıran, bu sebeple onların da aleyhine işleyen bir yapı oluşturmaktadır. Her ne kadar toplumsal cinsiyet rolleri kadın ve erkek arasında hiyerarşik bir yapı oluşturup erkeği daha yukarıda konumlandırırsa da hiyerarşi, erkeklerin şiddete maruz kaldıklarında bunu açıklamalarını hatta kendilerine dahi itiraf etmelerini ve konuyla ilgili tedbir almalarını zorlamaktadır. Örneğin, erkekler ağlamaz düşüncesi, ağlamanın güçsüzlük göstergesi olarak algılanmasından ve erkekler güçsüz olmamalı mantığından kaynaklanmaktadır. Ağlamak, gülmek zaman zaman her insanın ihtiyaç duyduğu eylemler iken toplumsal cinsiyet rolleri toplum içinde kadına gülmeyi, erkeğe ise ağlamayı

yasaklayabilir ve bu kuralların dışında davranan insanlar toplum tarafından ayıplanabilir. Bu nedenle flört şiddeti çalışmalarında madalyonun iki tarafına da bakmak gerekmektedir.

Flört şiddeti elbette tek sebeple açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahiptir fakat en önemli sebeplerinden biri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıkardığı hiyerarşik yapıdır. Erkeği güç ve iktidar ile eşleştiren bu yapıda kadına düşen bu iktidara itaat etmektir. Bu mantık kişinin hayatına müdahale etme, onu kısıtlama, ona zarar verme gibi her biri şiddetin farklı türüne tekabül eden eylemleri normalleştirmektedir (Öztürk, Karabulut ve Sertoğlu, 2017: 53). Kadın ve erkeğe biçilen rollerin dışında davranan kişi, toplum tarafından dışlanarak psikolojik şiddete maruz kalabilmektedir. Ayrıca hiyerarşinin bizzat kendisi de şiddeti meşrulaştırmaktadır. Bozok'a (2018) göre her ne kadar şiddete maruz bırakılan insanları koruyan ve şiddet uygulayanları cezalandıran yasalar olsa da uygulamada sorunlar yaşanmaktadır. Şiddet gördüğü için şikâyette bulunan kadınların evlerine geri gönderilmeleri, boşanmak isteyen kişilerin yaşadıkları toplumsal baskı, kadınların şiddet sebebiyle korunma taleplerinin karşılık bulmaması ve partnerleri tarafından öldürülmeleri buna karşın partnerlerine tecavüz eden ya da onları öldüren erkeklerin cezai indirimlerden yararlanıyor olmaları bizleri toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve şiddet ilişkisine götürmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada görüşmelere yakın çevreden oluşan ve evreni temsil ettiği düşünülen 4 kişi ile başlanmış, diğer katılımcılara kartopu yöntemiyle ulaşılmıştır. Kartopu yöntemi katılımcılarla güven bağının kurulmasını kolaylaştıran bir metot olması nedeniyle seçilmiştir. Bu yöntemde ilk olarak belirlenen referans isimlerle iletişime geçilmektedir. Diğer katılımcılara, referans isimler sayesinde ulaşılarak kişiden kişiye gidilmektedir (Yağar ve Dökme, 2018: 5; Baltacı, 2018: 246).

Katılımcılara görüşme öncesi Aydınlatılmış Gönüllü Onam formu gönderilerek her bir katılımcının araştırma ile ilgili detaylı bilgi edinmeleri sağlanmıştır. Görüşme öncesinde katılımcılardan araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarına dair sözlü onay alınmıştır. Görüşme boyunca katılımcıların izniyle ses kaydı alınmıştır, izin vermeyen katılımcıların ise cevapları not alınarak kaydedilmiştir. Katılımcıların tamamı numaralandırılmış, kişi isimleri ve yer bilgileri aktarılırken etik sorumluluk ilkesi gereği gizlenmiştir.

Görüşmelerde kullanılan yarı yapılandırılmış soru formu ile elde edilen veriler, derinlemesine betimleme imkânı verdiği için tematik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Görüşme sonrası bu kayıtların transkripsiyonları yapılmış ve ortaya çıkan ortak temalardan bulgulara ulaşılmıştır. Analiz kısmında bulgulara örnek olan alıntılara yer verilmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgularla flört şiddetine ve toplumsal cinsiyet rollerine yönelik kabul düzeyleri ile bu iki olgu arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışılmıştır. Analizde cümlelerin anlamını değiştirecek herhangi bir değişiklik yapılmamış olup, konunun odaklandığı kısımlara öncelik tanınarak bazı kısaltmalara gidilmiştir.

Katılımcılarla Covid-19 pandemisi sebebiyle yüz yüze görüşmek mümkün olmamıştır. Bu nedenle araştırmaya katılmak isteyen kişilerin tamamıyla zoom uygulaması üzerinden görüşülmüştür. Toplam görüşme süresi ortalama 12 saat olup, kişi başına düşen ortalama görüşme süresi 36 dakikadır.

3.2. Araştırmanın Sınırlılığı

Bu çalışma, 18-25 yaş aralığında olup, üniversitede okuyan 20 birey ile sınırlıdır. Araştırmada, katılımcıların 18 ile 25 yaş aralığında olan, Türkiye'deki üniversite öğrencilerini temsil ettikleri varsayılmıştır. Çalışmanın bir diğer sınırlılığı, flört şiddetinin hassas bir konu olması ve iletişime geçilen bazı kişilerin çekincelerini dile getirerek araştırmaya dahil olmayı kabul etmemeleridir. Bu nedenle görüşmelere yakın çevreden oluşan ve evreni temsil ettiği düşünülen 4 kişi ile başlanmış, diğer katılımcılara kartopu yöntemiyle ulaşılmıştır.

Araştırma verileri araştırmacı tarafından hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formunun ölçtüğü niteliklerle ve 20 katılımcının vermiş olduğu cevaplarla sınırlıdır. Ayrıca

katılımcıların soruları içtenlikle, kendilerine göre en doğru bildikleri şekilde cevapladıkları varsayılmıştır. Ek olarak flört şiddetine dair algıyı ölçebilmek için kullanılacak en uygun yöntemin derinlemesine mülakat olduğu düşünülmekle birlikte bu yöntemin genelleme yapabilmek adına sınırlı kaldığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Katılımcıların çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır (14 kadın, 6 erkek) ve 20 katılımcıdan 1 tanesinin toplumsal cinsiyet rollerini benimsediği diğer katılımcıların ise benimsemediği sonucuna ulaşılmıştır. Toplumsal cinsiyet rollerini benimsediği anlaşılan katılımcının vermiş olduğu cevaplar, bulguları çeşitlendirmesi ve görüşlerin kıyaslanabilmesi açısından yararlı olmuştur. Örneklemin genel olarak birbirine benzeyen insanlardan oluşması ise analiz aşamasında elde edilen bulguların birbirini desteklemesi bakımından avantaj sağlasa da bu durum kartopu yönteminin bir dezavantajı olarak ortaya çıkmaktadır.

4. Bulgular

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Kadınlar çalışmaya daha çok ilgi göstermiştir. 20 katılımcının 14'ü kadın iken sadece 6 katılımcı erkektir. Yaşları 18-25 arasında değişen bu katılımcıların yaş ortalaması ise 22,4'tür.

Kadın katılımcıların 9'u lisans öğrencisi iken, 5'i yüksek lisans aşamasındadır. Erkek katılımcıların ise 5'i lisans, 1'i yüksek lisans öğrencisidir.

Görüşme yapıldığı sırada kadın katılımcıların 7'si mevcut bir flört ilişkisi içinde olduğunu diğer 7 kadın katılımcı ise flört ilişkisi içinde olmadığını beyan etmiştir. Erkek katılımcılardan 3'ünün görüşmeler sırasında flört ilişkisi varken, diğer 3 erkek katılımcının bir flört ilişkisi yoktur.

4.2. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Kabul Düzeyleri

Katılımcıların çoğu büyüdükleri ortamda ev işlerinin geleneksel cinsiyet rolleri ile paralel şekilde yapıldığını belirtmişlerdir fakat görev paylaşımının daha eşit olması gerektiğini düşünmektedirler. Gelecekte kuracakları ailelerinde ev işlerinin daha eşit bir paylaşım ile yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

"Çok ataerkil bir aile değiliz. Babama sorsan evde iş bölümü eşittir. Yeri gelir temizlik yapar, yemek de yapar, sofraya da kurar ama biz üç yapıyorsak, o bir yapar. İleride bir tık daha iş bölümü konusunda benim yaptığım kadar yapmasını isterim. Benim görevim olup onun desteğinden ziyade ikimizin de görevi olsun isterim." (Katılımcı 10, 2021)

"Ailem rahat olmakla beraber iş yükünün çoğunun annemde olduğu bir profil var. İş yükünün daha eşit şekilde paylaşılması gerektiğini düşünüyorum. Babam içtiği bardağı bile kaldırıp dolaba makineye koymaz." (Katılımcı 13, 2021)

Yalnızca bir katılımcı (katılımcı 8), ideal kadını ve ideal erkeği belirli cinsiyet kalıpları ile açıklarken; toplumsal cinsiyet rollerini benimsemeyen diğer katılımcılar toplumsal cinsiyet rollerine paralel ideal kadın ve ideal erkek tanımı yapmayarak, cinsiyet ayrımı olmaksızın sağlıklı bir ilişki için taraflarda ortak olarak bulunması gereken özellikleri sıralamışlardır.

"Erkek dediğin cömert ve vicdanlı olmalıdır. Kadın da biraz cilveli olmalı. Erkekler sık hata yapıyor, hoşgörülü olmalı." (Katılımcı 8, 2021)

Bu bulguya ek olarak, toplumsal cinsiyet rollerinin benimsenmesiyle partnere ekonomik flört şiddeti uygulama ya da buna maruz bırakılma riskinin ortaya çıktığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyetçilik, bir yönüyle de kadınların kültürel, politik ve ekonomik anlamda erkeklerden daha aşağıda konumlandırılışının kabulüdür (Sakkalı Uğurlu, 2002: 48). Öyle ki toplumsal cinsiyet rollerini diğer katılımcılara göre daha çok benimsediği düşünülen katılımcı 8, flört ilişkisi içinde hesabı kim ödemelidir sorusuna toplumda yer edinmiş cinsiyet rollerine uygun şekilde cevap verirken; diğer katılımcılar cinsiyetler arası ayırım yapmamışlardır. Elbette burada araştırmanın sadece Türkiye'de yapıldığı ve toplumsal cinsiyet rollerinin farklı kültürlerde farklı yansımaları olacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

*“Daha dün bunu konuştuk. Bence erkek ödemeli. Neden ben ödüyorum ki? Anında cimri derim.”
(Katılımcı 8, 2021)*

*“Kimse kimsenin hesabını ödemek zorunda değil bu birincisi. İkincisi erkeklere yıkılan şu hesap ödeme ya da erkeğin parasının yenmesi tamamıyla bir kalıp yargı. Annem dahi böyle düşünüyor. Sen verme, onlar versin... Kız da ödeyebilir. Erkek de ödeyebilir. Ortak da ödenebilir. Hatta erkekte yoksa kız da ödeyebilir. Önemli olan burada niyet. Bu niyeti suistimal etmemek.”
(Katılımcı 3, 2021)*

4.3. Flört Şiddetine Dair Algı ve Deneyimler

Somut sonuçları nedeniyle şiddet dendiğinde çoğu zaman akla ilk olarak fiziksel şiddet gelse de söz konusu flört şiddeti olduğunda fiziksel flört şiddeti, katılımcıların daha sonra bahsedilecek olan cinsel flört şiddetiyle birlikte en az deneyimledikleri flört şiddeti türü olarak dikkat çekmektedir. Bununla ilintili olarak katılımcıların çoğu flört şiddeti nedir ve hangi tür davranışlar flörtte şiddet unsurları olduğunu gösterir diye sorulduğunda psikolojik flört şiddetini düşünmektedirler.

“Karşı tarafın beni kötü hissettireceği bir şeye zorlanacağım ya da kendi iradem dışında yaptığım, söylediğim, hissettiğim her davranışın flört şiddetine girdiğini düşünüyorum. İlla fiziksel şiddet olmak zorunda değil. Bir söz, bakış, bir ses tonu bile bunun içine girebilir. Duygusal şiddet de işin içine giriyor çünkü bir noktadan sonra çok da farkı yok hatta keşke fiziksel şiddet uygulaysaydı da bunu hissettirmeseydi dedirtebilir.” (Katılımcı 10, 2021)

*“Bence yavaş yavaş işlemek olabilir. Sürekli kendi doğrularını yavaş yavaş karşı tarafı şey yapıyorsun, karşı taraf bunu fark etmiyor. Manipüle ediyorsun karşı tarafı ve daha sonrasında da istediklerini yaptırıyorsun ya da kendi doğrunu karşı tarafa doğru olarak yansıtmaya başlıyorsun. Aşağılamak, sürekli onu yetersiz görmek, yanlış yaptığını hissettirmek sürekli.”
(Katılımcı 2, 2021)*

Görüşmecilerin deneyimlerinden hareketle fiziksel flört şiddetinin sık görülmediği, kişilerarası iletişimsizlik sebebiyle ilişki içinde yaşanan anlaşmazlıkların çözümsüz kaldığı noktada ortaya çıktığı görülmektedir.

“Kavga anında eğer onun dediğini düşünmüyorsam, aynı yöne bakmıyorsak bu işte kol sıkma, kolu çevirip işte bana bak, eliyle yüzümü tutup bana bakacaksın var yani. Bana bireysel olarak vurma yok ama etrafındaki eşyalara vurma, tekme atma bunlar vardı. Kendini sözel olarak anlatamıyor. Benim de övünmediğim ama yaptığım bir şeydir bu. Tahammül edemediğim için artık dinlenilmediğimi düşündüğüm için. Bir nevi onun dilinde cevap verdim. (Katılımcı 2, 2021)

*“O, sinirlendiği zaman bahane olarak kabul etmiyorum ama duyguları mantığının çok önüne geçiyordu. Bana karşı direkt şiddeti olmadı ama ben müsaade edersem ve ilişkimiz biraz daha devam edip daha ileriki seviyeye taşınırsa ben onu da yapacağını fark ettim bir noktadan sonra. Öyle gözü dönüyor. Çok sinirlendiğinde duvar yumruklamaya başlardı, bardak alıp fırlatmışlığı var, telefonu önüme doğru fırlatmışlığı var. Yere fırlatıyor ama bu bir yerde bana fırlatması yani.”
(Katılımcı 10, 2021)*

Kadına yönelik psikolojik flört şiddetinin özellikle partnerin giyim tarzına müdahale etme olarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Kadın katılımcılar partnerleri tarafından kıyafetlerine müdahale edildiğini fakat kendilerinin partnerlerine karşı bu tip bir tutumları olmadığını ifade etmişlerdir. Öte yandan araştırmaya dahil olan erkek katılımcıların tamamının toplumsal cinsiyet eşitliğini benimsedikleri ve giyim kuşama müdahale etme konusunu sadece partnerinin güvenliği açısından ele aldıkları görülmektedir. Bunun dışında erkek katılımcılar, partnerinin davranışlarını yönlendirecek bir tutum sergilemeyeceklerini belirtmişlerdir.

“İlk başta her şey güllük gülistanlıktı. Bana hep şeyi empoze etmeye çalıştı sen zaten nerede nasıl giyineceğini bilirsin, nasıl davranacağını bilirsin. Daha sonra ilk başta kabul edebildiği bazı kıyafetler ve birtakım ortamlar bir süre sonra ona batmaya başladı. Bunu giymesen iyi olur, bunu şöyle yapmasan iyi olur, şuraya gitmesen iyi olur. Bir noktadan sonra şuraya gitmeni istemiyorum, bunu giymeni istemiyorum. Üslup değişti ve daha sonra sen buna fırsat verdikçe

alan açtıkça, yapmayacaksın giymeyeceksin. Konuyu tehdit etmek için ayrılığa getiriyor. Sana kendini kötü hissettiriyor, benim yaşadığım buydu.” (Katılımcı 10, 2021)

“Yani ben karışmam kız arkadaşımın veya kız kardeşimin nasıl giyindiğine. Sonuçta onun kendi hayatı. Belli bir yaştan sonra düşünüp kendi kendini şey yapabilir. Ama yani çok şey gördüğüm bir şeye karışırım. Abartı derece bir şeye. Onu da uyarırım bir hareket yapmam.” (Katılımcı 6, 2021)

Yukarıdaki bulguya ek olarak gece geç vakitte partneri yanında olmadan dışarı çıkmak konusunda da erkekten kadına doğru yapılan bir müdahale olduğu görülmektedir. Kadın katılımcılar, bu konuda partnerlerine müdahale etmediklerini fakat kendilerine müdahale edildiğini aktarmışlardır. Buna karşılık toplumsal cinsiyet rollerini büyük ölçüde benimsemediği düşünülen erkek katılımcılar bu konuyu sorun etmeyeceklerini belirtmektedirler.

“Benim için sıkıntı değil. Ben kendim çıkabiliyorsam, eve 3’te, 4’te bazen 5’te gelebiliyorsam o da gelebilir. Sonuçta o da arkadaşlarıyla yani.” (Katılımcı 5, 2021)

“Şuna inanıyorum bana haber verdiği sürece, içim rahat olduğu sürece istediği insanla istediği şeyi yapabilir çünkü ben ne kadar karşı çıkarsam, baskılırsam bunu yapmak isteyen benden habersiz de yapabilir. Ama ben karışmazdım o karıştırdı. O ataerkil bir ailede büyüdüğü için benimle de öyle bir ilişki kurmaya çalıştı. Erkek istediği saatte istediği şekilde dışarı çıkabilir ama sen nereye gidiyorsan benim haberim olmak zorunda ve bir saatten sonra dışarı çıkamazsın. Çünkü sen kızsın ve kendini dışarıda koruyamazsına getiriyordu konuyu.” (Katılımcı 10, 2021)

Giyim kuşama müdahale edilmesi ve geç vakitte partneri olmadan dışarı çıkılması konularında deneyimlenen psikolojik flört şiddetinin, kişi ne kadar bilinçli olursa olsun davranışlara yön verdiği, şiddete maruz bırakılan kişilerin her zaman direnç gösteremediği görülmektedir.

“Ben aslında elimden geldiğince dik durmaya çalışıyordum. İsteddiğimi giyinirim istediğimi yaparım zaten nerede nasıl davranacağımı, nasıl konuşacağımı, kiminle takılacağımı bilirim. Bir süre sonra onun davranışları beni şu noktaya getirdi: benim yaptığım yanlış, ben yanlış düşünüyorum. Atıyorum bir etek giydim, evet gerçekten burada bu eteği giymemem gerekiyordu geliyordu. Aslında giymememi gerektirecek bir ortam yok, sırf o istemiyor diye bana bunu düşündürüyordu. Bir süre sonra ben yanlış yapıyorumu insan benimsedikçe karşı taraf ne dese, o toleransı vermeye başlıyor. Bazen o lafi oraya getirmeden aa tamam ben bunu giymeyeyim şimdi bir şey söyleyecek, şöyle yapmayayım kavga çıkmasın diye baskılıyorsun kendini, bende öyle oldu.” (Katılımcı 10, 2021)

Psikolojik ve sosyal flört şiddetine dahil olan kıskançlık ve beraberinde gelen kısıtlamaları katılımcıların çoğu sevginin emaresi olarak değerlendirmektedir. Bu değerlendirmeyi yapan katılımcılar kıskançlığın bir ölçüsü olduğu ve ancak aşırıya kaçıp, hayata müdahale etme aşamasına gelirse rahatsız olacaklarını ifade etmişlerdir.

“Seven kıskanır ama kesinlikle ölçüsü var. Hassas bir ölçüsü var. Ben kıskanç biriyim ama bunu karşı tarafa belli etmeden kendi içimde tolere etmeye çalışıyorum. İlişkiye zarar vermeyecek derecede olmalı bu. (Katılımcı 1, 2021)

Flört şiddetine hem kadın hem erkeklerin maruz bırakıldığı görülmektedir. Katılımcıların çoğu fiziksel flört şiddetini daha çok erkeklerin, psikolojik flört şiddetini ise kadınların uyguladıklarını düşünmektedirler. Fiziksel ve psikolojik flört şiddeti kıyaslandığında, katılımcıların en sık psikolojik flört şiddetini deneyimledikleri, fiziksel flört şiddetini ise ileri evrelerde ve seyrek görülmüştür. Öte yandan psikolojik flört şiddetini daha çok kadınların uygulamaktadır fakat giyim kuşama müdahale söz konusu olduğunda kadınların maruz bırakıldığı bir türe dönüşmektedir. Fiziksel flört şiddetini ise nadiren kadınların, sıklıkla erkeklerin uyguladığı sonucuna ulaşmıştır.

“Bence erkekler daha görünürlüğü fazla flört şiddeti uygular, kadınlarsa görünürlüğü daha az ama niteliksel olarak daha fazla flört şiddeti uygular.” (Katılımcı 20, 2021)

Görüşmeler sonunda diğer flört şiddeti türleriyle kıyaslandığında cinsel flört şiddetinin de tıpkı fiziksel flört şiddeti gibi tolere edilemeyecek bir şiddet türü olarak algılandığı ortaya çıkarılmıştır fakat burada da sadece somut sonuçları olan taciz, tecavüz gibi cinsel flört

şiddetinin son noktası olan davranışların kastedildiği anlaşılmıştır. Örneğin el ele tutuşmak gibi daha 'sıradan' sayılabilecek davranışlar karşısında yapılacak bir zorlama, bazı katılımcılar tarafından kabul edilebilir sayılmıştır.

"Bunun kesinlikle tolere edilecek tarafı yok. Bence bir tarafın hayır tamam dediği anda kesilmesi gerekir... Teknik olarak el ele tutuşmaya zorlamak da buna girer ama kişisel olarak cevabım el ele tutuşmak benim için basit bir şey. Ben o durumda kalsam aman bir el ele tutuşacağız ne olacak ki diyebilirim." (Katılımcı 10, 2021)

Erkek katılımcıların çoğunun toplumsal cinsiyet rollerini benimsemedikleri ve partnerlerinin sosyal çevrelerine müdahale etme noktasında sosyal flört şiddeti uygulama oranlarının az olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık kadın katılımcılar, toplumsal cinsiyet rollerini benimseme düzeyi yüksek olan partnerleri sebebiyle sıklıkla sosyal flört şiddetine maruz bırakılmışlardır.

"Evet hem de çok fazla karışıyordu. Şöyle bir şey var kız arkadaşımın çok erkek arkadaşı varsa o zaman kız arkadaşına da karışıyordu. Genel gerekçesi şu; ben insanları çok iyi tanırım, bu adam sağlam değil. Sadece öz sezileriyle bunu söylüyor. Bu benim özel hayatıma resmen hakaret. Sen kimsin etrafımdaki insanları seçemeyeceğim?" (Katılımcı 2, 2021)

Kadın katılımcıların flört şiddetine maruz bırakıldıklarında gösterecekleri reaksiyona bakıldığında ise çoğunun fiziksel ve cinsel flört şiddeti karşısında ilişkiyi bitirecekleri fakat psikolojik, sosyal ve dijital flört şiddetinin ilişkiyi bitirecek kadar büyük sorun teşkil etmediğini düşündükleri tespit edilmiştir. Gece geç vakitte dışarı çıkılması ya da kıyafete karışılması gibi konularda kadın katılımcıların direnç göstermemeleri ve davranışlarına yön veriliyor olduğu gerçeği bu bulguyu destekler niteliktedir. Gösterilecek reaksiyon anlamında kadın ve erkek katılımcılar arasında fark gözlemlenmiştir. Erkek katılımcılar fiziksel ve cinsel flört şiddetine uğramayacaklarını varsaydıkları için psikolojik, sosyal ve dijital flört şiddeti öğelerine toleransları daha düşüktür ve bu sebeplerle ilişkinin bitirilmesi gerektiğini düşünmektedirler.

"Bana kalsa aşırı kıskançlığa asla gelemem. Yediğime içtiğime oturuşuma kalkışıma da karışmasını hiç istemem. Ama bunları bir tık da olsa daha önce yaşadım. Bir ihtimal tolere edebilirim ama fiziksel şiddeti kesinlikle tolere edemeyeceğimi düşünüyorum." (Katılımcı 10, 2021)

"Ben bir ilişki kuruyorum ama daha iyiye gitsin ya da aynı kalsın diye. Daha kötüye gidecekse, ben sen yokken zaten iyiyim. Bu kıskançlık olur, psikolojik şiddet olur. Hayatımı etkileyecek noktada ayrılırım." (Katılımcı 15, 2021)

Katılımcılar partnerlerinin çalışacakları iş konusunda fikir beyan edebileceklerini ama hangi işte çalışacağına karar veremeyeceğini ve çalışmasını engellenemeyeceğini ifade etmişlerdir. Yalnızca toplumsal cinsiyet rollerini benimsediği tespit edilen katılımcı 8, partnerinin çalışacağı işe müdahale etmesi ya da çalışmasını istemediğinde bu isteğe olumlu cevap vereceğini belirtmiştir.

"Açıkçası gideyim, çalışayım diye ölen biri değilim. Ben evde vakit geçirmekten hoşlanıyorum. Ver maasımı oturayım evde derim." (Katılımcı 8, 2021)

"Çalışmaktaki tek amaç para kazanmak değil diye düşünüyorum. Sosyal çevre, sevdiği işi yapıyorsa hobi gibi gelebilir. O yüzden bunu söylememeli kimse." (Katılımcı 13, 2021)

"Buna da tepkim hayır olur. Mevzu sadece para kazanmak değil. O yüzden hayır hayır ve hayır." (Katılımcı 16, 2021)

Dijital flört şiddeti örneği olan sosyal medya hesaplarının kontrol edilmesini katılımcıların çoğu özel alana müdahale ve saygısızca bir tutum olarak değerlendirmektedir. İlişkide güvensizlik oluşmadığı, şüphe olmadığı takdirde partnerlerinden sosyal medya şifrelerini istemeyeceklerini ve kendilerinden de istenmemesi gerektiğini belirtmişlerdir.

"Benim başıma geldi böyle bir olay kesinlikle kabul etmedim. Orası senin kişisel alanın ve arkadaşlarınla bir şeyler paylaştığın alanın ve sevgilinin şifresini bilmesine kesinlikle gerek yok. Senin hakimiyetin benim elimde algısı ister istemez aşılıyor." (Katılımcı 9, 2021)

“Bu devirden sonra sosyal medya çok özel bir alan oldu. Onun dışında da bir hayatım var. İster bu yüz yüze olsun, telefon olsun, ister sosyal medya olsun. Benim de onun bilmesini istemediğim şeyler olabilir. Onun da benim bilmesini istemediğim şeyler olabilir. Sırf Instagram şifresini vermek istemediğim için bana trip atarsa bu bana saygısı olmadığı anlamına gelir.” (Katılımcı 6, 2021)

Katılımcıların yoğun şekilde maruz bırakıldıkları flört şiddeti türlerinden birinin ısrarlı takip olduğu görülmektedir. Bu noktada ısrarlı takibi açıklamak gerekmektedir. İsrarlı takip (stalking); kişinin güvenliğinden endişe etmesine sebep olacak şekilde sürekli kendini gösteren kasti tehditkâr davranışlardır. Telefonla sürekli arama, mesaj atma, sosyal medya aracılığıyla rahatsız etme, kişinin adresini öğrenme ve evini gözetleme gibi davranışlar ısrarlı takip sayılmaktadır (Berber, 2016: 257). Katılımcılar ısrarlı takibi özellikle lise döneminde yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Flört ilişkilerinin lise dönemlerinde başlıyor olması ve bu yaş grubunun flört şiddeti konusunda daha bilinçsiz olmaları onları flört şiddetine maruz bırakılmaya daha açık hale getirmektedir.

“Gecenin 4’ünde ailemle yaşarken evin kapısına geliyordu. Kimseyle birlikte olamazsın. Başka kimseyi sevemezsin. Başka kimse seninle birlikte olamaz. Beni burada herkes tanır falan, kolumdan tutmalar, kolumu morartmalar.” (Katılımcı 16, 2021)

“Benim bir önceki ilişkim biteli 7 sene olmuş. Hala 3- 4 ayda bir kesinlikle istemediğimi belirten net cümleler kurduğum halde, problem çıktığı halde hala başka numaralardan arıyorum. Sosyal medyadan mesaj istekleri vs. rahatsız ediliyorum. Şu an mevcut bir ilişkim var ve karşı taraf bunu gerçekten iyi tolere ediyor belki ben o kadar yapamazdım. Çünkü yaklaşık 6 senedir aralıklarla ortaya çıkan bir problem var. Geleceğe dair bende kaygı uyandırıyor; çünkü çok uzun zaman geçmesine rağmen devam ediyorsa ileride daha büyük sorunlar çıkar mı diye düşünüp endişeleniyorum.” (Katılımcı 1, 2021)

İsrarlı takip genellikle ilişki sonlandırıldıktan sonra ortaya çıkmakta ve önemli sağlık problemlerine yol açtığı için aynı zamanda bir halk sağlığı sorunu olarak değerlendirilmektedir.

“Ayrılmak istemediğini söylüyordu. Ben de bitmesi gerektiğini söyledim bu ilişkinin. 1 ay sonra falan hala üsteledi. Takipler, telefonlar mesajlar bitmedi o bir ay falan. Benimle en son bir şey konuşmak istedi. Hayır dedim. O da konuşalım dedi son bir kez. Tamam dedim o kadar yılın hatırına yine kırmak istemedim. Gece 12:00’de oturduk. Sabah 7’de eve gittim, yattım. Ondan 2 ay sonra ayağa kalktım. Vertigo vurdu, saçlar döküldü, hastalandım, ilaçlar kullandım. O geceki konuşmasından sonra benim hayatımda çok şey değişti. Fiziksel anlamda da psikolojik olarak da. Dövebilseydi 1 ayda 10 günde geçerdi ama ben hala atlatamadım o şeyleri üzerimden.” (Katılımcı 6, 2021)

“16-17 yaşlarımda 3 ay süren bir ilişkim vardı. Bundan karakolluk oldum. Fazlaca şiddete uğradım ve psikolojik olarak çöküş yaşadım o yaşlarımda. Ben Instagram’da bir story paylaştım. O da evimin balkonundan paylaşılmış. Orayı beynine kopyalayıp, o lokasyonu nasıl buldu bilmiyorum. O fotoğraftan orayı buldu. Film koptu. Beni bilmediği bir adreste nasıl buldu bilmiyorum. Saplantılı tipe döndü bu. Bu aramalar devam edince ben çöküş yaşadım. WhatsApp’ım yok, bütün sosyal medya hesaplarım kapandı, izimi kaybettirmeye çalışıyorum, kaybettiremiyorum. Sonra karakola gittik.” (Katılımcı 3, 2021)

Sosyal hayatta kadın ve erkeği hiyerarşik olarak eşitsiz şekilde konumlandıran kişilerin, kadınların ilişkiye bitirme isteklerini dikkate almadıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle kadın katılımcıların genellikle yeni bir ilişkiye başladıklarında ya da bir erkek arkadaşım var diye yalan söylediklerinde eski partnerlerinin ısrarlı takiplerinden kurtuldukları görülmüştür.

“Çalışıyordum iş yerime geliyordu. Hatta tehdit mesajları atıyordu. İşten çıkıyorum önümde kesiyor. Kolumu tutup fiziksel şiddet boyutuna ilerletti bunu. Gerçekten benim için çok zor bir dönemdi. Psikolojim fiziksel anlamda da beni etkilemişti. Benim gözümün önünde kollarını kesmeye çalışmıştı. Eğer benimle olmazsan kendimi keserim diye. Yeni erkek arkadaşım olduğunu görünce kendi kendine bıraktı sanırım.” (Katılımcı 13, 2021)

Bazı katılımcılar flört şiddetine maruz bırakıldıklarında profesyonel bir destek almadan önce ailelerinden, arkadaş gibi gördükleri aile üyelerinden ve arkadaşlarından destek alacaklarını belirtmişlerdir. Günümüzde sosyal medya önemli bir yere sahiptir. Sosyal medya üzerinden haberdar olunan ve adil olmadığı düşünülen dava sonuçları, yine sosyal medyadaki tepkiler üzerine yeniden değerlendirilerek suçluların cezalandırıldığı örneklerle rastlamaktayız. Bu nedenle bazı katılımcılarda hukuk sistemine karşı güvensizlik oluştuğu ve adli yollara başvurmaktansa seslerini sosyal medya üzerinden duyurmaya çalışacakları önemli bir bulgu olarak ortaya çıkmaktadır.

“Önce anneme söylerim büyük ihtimalle. Ön görülemeyecek kadar büyük bir şeyse hastaneden darp raporu alayım gideyim polise vereyimden önce ben şu sıralar twitterda anlatmak, ifşa etmek... Bu şekilde sosyal medya aracılığıyla karşı tarafı duyurmak isterdim. Diğer türlü çok bir güvencim yok.” (Katılımcı 2, 2021)

“Bir yere başvurur muyum bilmiyorum. Şiddetin boyutuna da bağlı ama çok çok fazla bir şey olsa polise başvururum ama diyelim 1-2 tokat oldu... Ya polise başvurmam çünkü altından bir şey çıkacağını düşünmüyorum. O yüzden başvurmam.” (Katılımcı 9, 2021)

“Sanırım arkadaşlarımla bu durumu konuşurdum ama bir yere başvurmadım. Hiç başıma gelmedi hiç düşünmemiştim. Polise gider miyim diye düşünüyorum ama yani hiçbir şey yapmayacaklarını biliyorum onların da. Gerçekten cezalandırılacağını bilsem giderdim ama hiçbir şey yapmayacaklarını biliyorum. O yüzden muhtemelen gitmezdim. Belki çok kötü hissedersen ağabeyime söylerim.” (Katılımcı 11, 2021)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanlar tarih sahnesinde yerini aldığı andan itibaren var olan şiddet hakkında sayısız çalışma yapılmış olmakla birlikte daha spesifik ve yeni bir alan olan flört şiddeti üzerine yapılmış çalışma sayısı oldukça azdır. Bu nedenle çalışmanın yazınsal alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Öte yandan bu araştırmada flört şiddeti sosyolojik bir perspektifle incelenmiştir fakat flört şiddetinin psikolojik, eğitsel pek çok farklı tetikleyicisi vardır. Bu tetikleyicilerin de incelenmesi literatüre katkı sağlayacaktır.

Mevcut örneklem, araştırmanın sınırlılıklarından biridir. Araştırmada kadınların ve erkeklerin flört şiddeti tecrübelerine ve konuya dair düşüncelerine eşit şekilde önem verilse de görüşme yapmak için ulaşılan erkeklerin büyük bir kısmı araştırmaya katılmak istememişlerdir. Halbuki bu çalışmada da gözlemlenmiştir ki flört şiddeti karşılıklı uygulanmaktadır ve erkekler de flört şiddetine maruz bırakılmaktadır. Doğrudan erkeklerle yapılacak bir çalışma ile flört şiddetinin daha kapsamlı incelenmesi gerekmektedir. Buna ek olarak çalışma heteroseksüel bireylerle yapılmıştır. 20 katılımcının 19'u heteroseksüel iken 1 kişi LGBTİ+ bireydir. Benzer bir çalışma katılımcıların tamamının ya da çoğunluğunun LGBTİ+ bireylerden oluştuğu bir örneklem grubu ile de yapılabilir. Bu tip farklı çalışmaların alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ayrıca bu çalışma, tamamı lisans ya da yüksek lisans düzeyinde olan ve yaşları 18 ile 25 arasında değişen üniversite öğrencileri ile yapılan görüşmeler etrafında şekillenmiştir. Flört şiddetine dair yapılacak diğer çalışmalarda yaş aralığı genişletilebilir ya da üniversite öğrencisi sınırı kaldırılabilir. Bu şekilde yapılacak olan çalışmalar ya da farklı jenerasyonların aynı anda araştırmaya dahil edilmesiyle kuşaklar arası farklılığın ortaya konması sonuçların genellenmesi bakımından oldukça faydalı olacaktır. Ek olarak katılımcılara kartopu metodu ile ulaşılmıştır. Kartopu yöntemi benzer özellikler gösteren katılımcılara ulaşılması açısından örnekleme çeşitliliği azaltmıştır. Öyle ki araştırmaya dahil olan 20 katılımcıdan 19'unun toplumsal cinsiyet rollerini büyük oranda benimsemedikleri görülmüştür. Erkek katılımcıların hiçbiri toplumsal cinsiyet rollerini benimsememektedirler ve toplumsal cinsiyet rollerini benimseyen erkeklerin bakış açıları, kadın katılımcıların aktardıklarıyla yani dolaylı yoldan analiz edilmiştir. Çünkü kadın katılımcılar, (her ne kadar konuyla ilgili farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiş olsa da) partnerlerinin ataerkil kültürü ve toplumsal cinsiyet

rollerini benimsiyor olmaları nedeniyle ilişki boyunca flört şiddetinin farklı türlerine maruz bırakıldıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcılar arasında ilişkilerde fiziksel şiddeti erkekler, psikolojik şiddeti ise kadınlar uygular görüşü hâkim olsa da aktarılanlardan hareketle deneyimlenen tüm flört şiddeti türlerinin karşılıklı uygulandığı görülmektedir. Çalışmada katılımcıların tamamının partnerlik ilişkisi içinde şiddet uygulayan ve/veya şiddete maruz bırakılan taraf olarak flört şiddetini en az bir kez deneyimledikleri saptanmıştır. En çok tecrübe edilen flört şiddeti türünün ise psikolojik flört şiddeti olduğu görülmüştür. Buna karşın katılımcıların psikolojik flört şiddetine maruz kalmaları ya da psikolojik flört şiddeti uygulamaları konularında farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu fakat şiddet döngüsünü kırma ve psikolojik flört şiddetini bitirmeye yönelik ne yapılması gerektiğine dair bilgi eksiklikleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Psikolojik flört şiddeti partnerin kıyafetlerine karışmak, gece dışarı çıkmasına engel olmak gibi durumlarda kendini göstermekte ve kıskançlık adı altında maskelenmektedir. Kıskançlık katılımcıların büyük bir kısmı tarafından sevginin işareti olarak görülmektedir ve 'seven kıskanır fakat bunun bir ölçüsü vardır' düşüncesi hâkimdir ancak kıskançlığın ölçüsünün ne olduğu net değildir ve kıskançlığın fiziksel şiddete evrilmeyeceğinin ya da mevcut kıskançlığın kıskançlık krizi gibi bir sebeple ölümle sonuçlanmayacağına garantisi yoktur.

İlişkilerdeki şiddet döngüsünden çıkılamamasının en önemli sebeplerinden birinin şiddet algısı olduğu tespit edilmiştir. Kadın katılımcılar ile erkek katılımcılar arasındaki flört şiddetini kabule dair algı farkı özellikle flört şiddeti türlerine tahammül seviyeleri arasında kendini göstermiştir. Kadın katılımcılar için fiziksel ve cinsel flört şiddeti şiddetin doruk noktası olarak görülmektedir ve ilişkide kabul edilmesi mümkün olmayan unsurlar olarak ifade edilmiştir. Bunun aksine yukarıda bahsi geçen psikolojik flört şiddeti öğelerine ise -ne giyileceğine ne zaman nereye gidileceğine karışılması gibi- tahammül seviyelerinin kadın katılımcılarda erkek katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Pek çok erkek katılımcı fiziksel ve cinsel flört şiddetine uğramayacakları ön kabulü ile hareket etmektedirler ve psikolojik flört şiddeti öğelerine tahammül seviyeleri kadın katılımcılara oranla çok daha düşüktür.

Görüşmelerden elde edilen bulgulardan hareketle, ilişkilere fikir ayrılıkları yaşandığında, sağlıklı iletişim kurulamadığı zamanlarda fiziksel flört şiddetinin ortaya çıktığı söylenebilir. Buradan hareketle toplumda şiddeti en aza indirgemenin sadece cezai yaptırımlarla mümkün olmayacağı açıktır. Kişilerin eğitilmesi ve farkındalığının artırılması ile bireyler, diğer insanların duygu ve düşüncelerini anlayabilir, kendi duygu ve düşüncelerinin farkında olarak bunları ifade edebilir hale gelmektedir.

Katılımcılar, psikolojik flört şiddeti ve ısrarlı takibi lise yıllarında yoğun şekilde yaşadıklarını aktarmışlardır. Ergenlikte yaşanan sağlıklı bir ilişki deneyimi ilerleyen zamanlarda şiddetin normalmiş gibi algılanmasına sebep olabilir. Bu nedenle lise öğrencileri arasında yapılacak flört şiddeti araştırmasının farkındalığı artırması bakımından gerekli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca ısrarlı takibin genellikle eski partnerler tarafından uygulandığı tespit edilmiştir. Kadın katılımcıların bir kısmı bu durumdan yeni bir erkek arkadaşım var diyerek kurtulmuşlardır. Bu da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan hiyerarşiyi benimseyen erkeklerin, kadınların 'hayır' sözcüğünü cevap olarak kabul etmediklerini ve kendilerine denk gördükleri başka bir erkek söz konusu olunca geri çekildiklerini göstermektedir.

Flört şiddetine maruz bırakılmak bir yana konuyla ilgili alınacak önlemler de farkındalık düzeyini belirleyen önemli faktörlerdendir. Katılımcıların çoğu flört şiddetine maruz bırakıldığında öncelikle arkadaşlarına ya da ailelerine danışacaklarını belirtmişlerdir. Fiziksel ya da cinsel flört şiddeti söz konusu ise bazı katılımcılar sosyal medya yolu ile adalet arayışında olacaklarını ifade etmişlerdir. Son zamanlarda yaşanan flört şiddeti, aile içi şiddet, kadına yönelik şiddet başlıkları altında inceleyebileceğimiz taciz, tecavüz, cinayet gibi olaylarda açılan davalarda alınan bazı kararların vicdanen ve hukuken sorgulanması, sosyal medya etkisiyle hukuki kararlarda değişikliğe gidilmesi maalesef adalet sistemine olan güveni sarsmıştır. Bu nedenle bazı katılımcılar daha hızlı ve adil bir karar verileceğine inandıkları için hukuki yollara başvurmakta sosyal medya aracılığıyla seslerini duyuracaklarını ifade etmişlerdir.

Flört şiddeti, bilinçsizlik sebebiyle fark edilmez, duygusal unsurlar nedeniyle tolere edilir ya da eyleme geçmenin sonuç getirmeyeceği fikriyle şiddete maruz bırakılan kişiler tarafından sineye çekilirse flört şiddeti ilişki içinde defalarca tekrarlanır ve bir şiddet döngüsü oluşturur. Dahası bu şiddet evlilik akdi gerçekleştiğinde de devam etme potansiyeline sahiptir. Şiddet döngüsünü korku, utanç, suçluluk, her şeyin düzeleceğine dair beslenen umut gibi sebeplerle kırmak oldukça zordur. Fakat sebebi ne olursa olsun kırılmayan şiddet döngüsü, kişinin bedensel ve ruhsal bütünlüğüne zarar verdiği gibi ölümüne sebebiyet verecek boyutlara da ulaşabilmektedir.

Anıt sayacıdan elde edilen bulgulara göre 2022 yılında Türkiye’de öldürülen kadın sayısı 401 olmuştur (“Şiddetten Ölen Kadınlar”, t.y.). Kadınların çoğu eşi, eski eşi, sevgilisi gibi yakınları tarafından öldürülmüşlerdir ve öldürülme sebepleri reddedilme, kıskançlık, tartışma, boşanma isteği gibi unsurlar etrafında toplanmıştır. İstatistiki veriler ve öldürülme sebepleri toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar ve erkekler arasında güç eşitsizliği yarattığını göstermektedir. Flört şiddetinin en önemli dinamiklerinden biri, toplumsal cinsiyet rollerinin ortaya çıkarttığı bu güç eşitsizliğidir. Tam da bu sebeple toplumsal cinsiyet rolleri ve namus kavramı gibi kültürel unsurlarla zihinlerde meşrulaştırılan, kıskançlık, sinir krizi ve agresif tavırlar ile kendini belli eden şiddet, önlenemez bir sorundur. Flört şiddeti, kişilerin hayatına doğrudan temas eden çok boyutlu olumsuz sonuç ortaya çıkaran bir problemdir. Depresyon, panik atak, fobi gibi psikolojik; yaralanma, sakatlanma gibi fiziksel; işe ve okula devam edememe, yoksulluğa mahkûm edilme gibi toplumsal sonuçlar doğurmaktadır. Kişilerin yoksulluğa mahkûm edilmeleri, eğitim ve çalışma haklarından mahrum edilmeleri bireyleri sadece yaşadıkları ilişki içinde değil toplumsal hayatın içinde de eşitsiz bir noktaya getirmektedir. Kişiler bilinçlenmezse, flört şiddeti üzerine konuşulmaktan kaçınılan bir konu olarak kalırsa, toplumsal cinsiyet rolleri ile yaşanan olumsuzluklar normalize edilirse ölüm gibi telafisi mümkün olmayan sonuçlar da ortaya çıkacaktır.

Bu nedenle bir ilişkide şiddet varsa bu sadece kişinin karakter özelliği ya da öfke kontrol problemi gibi sebeplerle açıklanamayacak kadar karmaşıktır ve genellikle flört ilişkilerinde şiddet tercih edilen bir davranış biçimidir. Bu sebeple şiddeti önleyici ve şiddetten koruyucu politikalar geliştirilmeli, cezai yaptırımlar artırılmalıdır ki bu devletlerin en önemli görevlerinden biridir. Flört şiddetinin temel dinamiklerinden biri olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele adına okullar ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. En az bunun kadar önemli olan bir diğer konu ise bireyleri flört şiddeti hakkında bilgilendirmektir. Flört şiddeti her şeyden önce tıpkı diğer şiddet türleri gibi insan hakları ihlalidir. Bu nedenle zorbalık, sevgi adı altında görmezden gelinmemeli; aşk, şiddetin sebebi olmamalıdır. Özellikle lise döneminde toplumsal cinsiyet ve flört şiddeti üzerine verilecek eğitimler gençlerin ilişkilerini sağlıklı bir zemine oturtmalarına, deneyimledikleri her şeyi daha objektif ve doğru değerlendirmelerine yardımcı olacaktır. Sonuç olarak flört şiddeti kısa vadede cezai yaptırımlarla, uzun vadede ise devlet politikası haline getirilerek eğitim ile üstesinden gelenebilecek sosyolojik bir problemdir.

KAYNAKÇA

- Adak, N., (2013). "Madalyonun Öteki Yüzü: Erkeğe Yönelik Şiddet", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 16 (2), 1-28.
- Baltacı, A., (2018). "Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7.1, 231-274.
- Berber, N., (2015). Kadına Yönelik Şiddet. F. Saygılıgil (Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* içinde. Ankara: Dipnot Yayınları, 249-270.
- Bozok, M., (2018). Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetler, erkekler ve erkeklikler üzerine. Kitap Kültür Kritik Sitesi, K24.
- Büker, S. ve A. Eziler Kıran., (t.y.). Reklamlarda Kadına Yönelik Şiddet. 2. Baskı. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği (2017). Gençler Arası İlişkilerde Flört Şiddeti: 1. Baskı [Broşür].
- "Cinsiyet ve Cinsellik", (t.y.) <https://w3.bilkent.edu.tr/www/saglik-merkezi/genclikdanisma-birimi/ureme-sagligi/cinsiyet-ve-cinsellik/>, 18 Mart 2021
- "Flört Şiddeti", (t.y.) <https://morcati.org.tr/flort-siddeti/>, 5 Ekim 2020
- Mihçioğur, S. ve Akın, A., (2015), 'Flört Şiddeti- "Şiddet'li Sevgi"', *Sağlık ve Toplum*, 25(2), 9-15.
- Özdemir, J. (2019). Otoriter Kimlik Yapısının Flört Şiddetine Etkisi: Çukurova Üniversitesi Adana Örneği, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Mersin: Çağ Üniversitesi SBE.
- Özkan, M., (2019). Flört Şiddetini Önlemeye Yönelik Sivil Toplum Çalışmalarına Dair Bir Değerlendirme: Flört Şiddeti Deneyimlerinden Öneriler, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi SBE.
- Öztürk, N., Karabulut, M, ve Sertoğlu, E., (2017). Gençlerle Güvenli İlişkiler Üzerine Çalışmak. İstanbul: siviltoplumisleri.org.
- Sakallı Uğurlu, N., (2002). "Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Türk Psikoloji Dergisi*, 17 (49), 47-58.
- "Şiddet Nedir?", (t.y.) <http://once.org.tr/siddet-nedir/>, 12 Şubat 2021
- "Şiddetin Döngüsü", (t.y.) <https://morcati.org.tr/siddetin-dongusu/>, 12 Şubat 2021
- "Şiddetten Ölen Kadınlar İçin Dijital Anıt", (t.y.) <http://anitsayac.com/?year=2021>, 12 Eylül 2020
- Tjaden, P. ve Thoennes, N., (2000). Extent, Nature, and Consequences of Intimate Partner Violence. Findings From the National Violence Against Women Survey?. Washington: NCJ.
- Vatandaş, C. (2011). "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı", *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (35), 29-56.
- "Violence Multisectoral through: Collaboration the of Version International An to Tool Multiplier Collaboration Violence", (2020). <https://www.who.int/>, 23 Ağustos 2022
- Yağar, F. ve Dökme, S., (2018). "Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlik ve Güvenirlik", *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3 (3), 2- 10.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****THE EFFECT OF ACCEPTANCE OF GENDER ROLES ON PERCEPTIONS AND EXPERIENCES OF DATING VIOLENCE**

Introduction and Research Purpose: Dating violence is problem that needs to be examined from a sociological, psychological and cultural perspective due to the dynamics that reveal it and the effects it creates. However, although violence, which is a top title, has been studied by many different disciplines for many years, dating violence has recently entered the literature and is still a field of study that needs to be explained. For this reason, it is thought that the study will contribute to the literature on dating violence and gender. In addition, revealing the thoughts that cause and legitimize dating violence is one of the important elements that will increase awareness on the subject. One of the purposes of writing the paper is to contribute to the formation of this awareness. In this direction, the aims of the research can be listed as follows;

- Investigation of the awareness levels of the participants about gender roles.
- To reveal the level of acceptance of gender roles of the target group and how this level affects their attitude towards dating violence.
- Revealing how well the people exposed to dating violence are aware of the precautions to be taken and what to do about this issue.
- Contributing to raising awareness by drawing the way on how to break the chain of violence in terms of dating violence, thanks to the results that will emerge.

Literature Review: Violence works both ways between men and women. However, in many patriarchal societies, the exposure of men, who are hierarchically higher, to violence by women is considered odd and even unacceptable in some societies. This understanding makes it difficult for men who have been subjected to violence to seek help and to record violence (Adak, 2013, p.8).

Studies show that partner violence is also quite common in the USA. In a nationwide study, it has been revealed that approximately 1.5 million women and 800,000 men are physically or sexually assaulted by their partners every year (Tjaden and Thoennes, 2000, p.55).

In a study conducted by Özdemir (2019, pp.74-75) with 1st and 2nd year medical school students, 29% of the participants stated that they were subjected to dating violence by their partner. Here, they stated that they were exposed to behaviors that are examples of psychological violence, such as contempt, humiliation, and constant criticism.

Methodology and Findings: For this research, the interviews started with four people from the close circle, and the other participants were reached by snowball method. In-depth interviews were conducted with people who were reached by this method and thought to represent the universe. With the findings obtained from the interviews, the level of acceptance towards dating violence and gender roles and the relationship between these two cases were tried to be analyzed.

The data obtained with the semi-structured questionnaire used in the interviews were analyzed with thematic analysis method as it allows for in-depth description.

After the interview, these recordings were transcribed and the findings were obtained from the common themes that emerged.

It was stated by the participants that stalking and psychological dating violence were intensely experienced during high school.

Conclusions and Recommendation: This paper started with the assumption that gender roles constitute the basis for dating violence and this idea was supported by the transfers of the participants. All of the participants are university students aged between 18 and 25 who are at the undergraduate or graduate level. In other studies on dating violence, the age range may be expanded or the university student limit may be removed. Studies to be carried out in this way or the inclusion of different generations in the research at the same time, revealing the difference between generations will be very useful in terms of generalizing the results.

Violence, which is legitimized by gender roles and cultural elements and manifests itself with jealousy, nervous breakdowns and aggressive attitudes, first of all, a preventable problem. Violence is generally a preferred behavior. Therefore, criminal sanctions should be increased and people should be informed about the issue.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Begüm Akdeniz Adıyaman			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Toplumsal Cinsiyet Rollerini Kabul Düzeylerinin Flört Şiddeti Algı ve Deneyimlerine Etkisi			
Tarih <i>Date</i>	21/08/2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No <i>Name - Surname</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Begüm Akdeniz Adıyaman	%100	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Büyük bir özveri ile tez danışmanlığımı yürüten sayın hocam Doç. Dr. Melih Çoban'a teşekkürlerimi sunarım.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1348453

MİCHELİN YILDIZI'NIN GASTRONOMİ TURİZMİNE ETKİSİ: SOSYAL
MEDYA'DA TÜKETİCİ YORUMLARINA DAİR BİR ARAŞTIRMA*

Dr. Öğr. Üyesi Gabriela O. OLARU

İstanbul Medipol Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü

İstanbul / TÜRKİYE

e-posta: gabriela.olaru@medipol.edu.tr

ORCID 0000-0001-9486-3349

ÖZ

Bu araştırma Michelin Yıldızı'nın sosyal medya platformlarına olan yansımalarını ve gastronomi turizmine olası etkilerini kapsamaktadır. Araştırmanın deseni durum çalışması, analiz tekniği de içerik analizidir. Çalışmanın evrenini Michelin Rehberi oluşturmaktadır ve belirlenen evrenden amaçlı örneklem yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Buna göre araştırmanın örneklemini İstanbul'da yer alan ve Michelin Yıldızı'na layık görülen 5 restoran oluşturmaktadır. TUTAK Fatih Türk 2 yıldız, Neolokal, Mikla, Nicole ve Araka ise 1 yıldız olarak Michelin Rehberinin yıldızlı restoranları arasındaki yerlerini almışlardır. Araştırmada Michelin Yıldızı'nın verilmesi restoranların Tripadvisor yorumlarına yansımalarına ve bu yorumlarda öne çıkan tema ve kodların neler olduklarına cevap aranmıştır.

'Deneyim Hakkında Geribildirim', 'Genel Deneyim' ve 'Mekân' araştırma sonucunda ortaya çıkan üç ana temadır. Araştırmada ortaya çıkan bir diğer bulgu ise, Michelin Yıldızı'nın yemek deneyimi yaşayan ve bunu sosyal medya kanallarından paylaşan müşteriler için önemli olduğudur. Müşterilerin memnuniyet konusunda yorum yaparken Michelin yıldızı alan diğer Avrupa ülkelerindeki restoranlar ile lezzet, sunum, hizmet ve fiyat konularında karşılaştırma yaptıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: sosyal medya, gastronomi turizmi, Michelin Yıldızı, yeni medya

THE EFFECT OF MICHELIN STAR ON GASTRONOMY TOURISM: A RESEARCH ON
CONSUMER COMMENTS ON SOCIAL MEDIA

ABSTRACT

This research covers the reflections of the Michelin Star on social media platforms and its effects on gastronomy tourism. The design of the research is case study, and the analysis technique is content analysis. The universe of the study is the Michelin Guide and criterion sampling, which is one of the purposeful sampling methods, was used from the determined universe. Accordingly, the sample of the research consists of 5 restaurants located in Istanbul and awarded with a Michelin Star. TUTAK Fatih Türk received 2 stars, while Neolokal, Mikla, Nicole and Araka received 1 star, taking their places among the starred restaurants of the Michelin Guide. In the research, it has been sought to answer how the Michelin Star is reflected in the Tripadvisor comments of the restaurants, what are the main themes and sub-themes that stand out in the Tripadvisor comments.

'Feedback About the Experience', 'General Experience' and 'Space' are the three main themes that emerged as a result of the research. Another finding emerging from the research is that the Michelin Star is important for customers who have a dining experience and share it on social media channels. It has been observed that customers, when commenting on satisfaction, make comparisons with restaurants in other European countries that have received Michelin stars in terms of taste, presentation, service and price.

Keywords: social media, gastronomy tourism, Michelin Star, new media

Geliş Tarihi/Received: 23.08.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 04.11.2023

Yayın Tarihi/Printed Date: 30.12.2023

Kaynak Gösterme: Olaru, Gabriela O. (2023). "Michelin Yıldızı'nın Gastronomi Turizmine Etkisi: Sosyal Medya'da Tüketici Yorumlarına Dair Bir Araştırma". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 422-442.

* Bu çalışma, ITICAM2023 Kongresinde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş halidir.

GİRİŞ

İnsanların iletişim biçimlerini değiştiren ve hızlandıran teknolojik alt yapılar, makine, teçhizat ve internet tabanlı platformlar sanal olarak algılanan ve fiziki sınırları olmayan soyut bir dünya yaratmaktadır. Bahsi geçen bu soyut dünya somut ve fiziki olan dünyamıza doğrudan etki etmekte ve bireyler de iki farklı dünyayı harmanlayarak hibrit bir yaşam sürdürmektedir. Z kuşağı ve sonraki kuşaklar için alışlagelmiş sayılan bu hibrit yaşam biçimi onların günlük deneyimlerinde planlama, yaşama ve paylaşma gibi birçok şeyi iki dünya arasında harmanlayarak deneyimlemelerine olanak sağlamaktadır.

Günlük dil kullanım pratiğine yerleşen ve herkes tarafından anlaşılabilen 'sosyal medya platformları' kavramı sayesinde bilgi üretilmekte, işlenmekte ve son aşamada bir araya getirilmektedir. Bu sayede ülkelerin kimliğini oluşturan kültürlerin kendilerine has profilleri oluşmaktadır (Karagöz, 2013; Uluç ve Yarcı, 2017). Son yirmi yılda insanlar tarafından fazlasıyla kanıksanmış olan bu iletişim biçimi ve beraberinde getirdiği sosyal medya uygulamaları günlük hayat akışında yoğun kullanılmaktadır (Erendağ Sümer, 2017). Bununla birlikte, farklı sektörlerde dahil olup hizmet sunan organizasyonlar açısından da sosyal medya platformları ve bunlarla sürdürülen iletişim faaliyetleri ön plana çıkmaktadır (Şengöz ve Eroğlu, 2017).

Sonuç olarak iletişim biçimlerinin yeniden şekillendiği ve hayat akışının dönüştüğü bu dönemde sosyal medya etkisinin hayatın tüm alanlarında araştırılması önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Michelin Rehberi'nin ilk kez Türkiye'ye gelmesi ve beş restorana yıldız ile ödüllendirmesinin sosyal medya dolayımı etkisi araştırılmaktadır. Michelin Yıldızı'nın çeşitli boyutlardaki etkilerini konu alan birçok uluslararası çalışma literatürde yer almaktadır (Şahin vd., 2021; Daries vd., 2021; Batat, 2021). Michelin Yıldızı'nın sosyal medya kanallarındaki yansımaları konusunda da bir çok araştırma yapılmıştır (Bang vd., 2022; Vásquez ve Chik, 2015 ; Saydam ve Altun, 2023; Lin vd., 2022; Li vd., 2022). Pacheco, araştırmasında genel müşteri memnuniyeti ile yemek, hizmet, fiyat ve ambiyans arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir (2018). Ancak, literatürde sektörde sözü geçen ve restoranlara prestij katan bir değerlendiricinin müşterinin algısına etkisini sosyal medya kanalları üzerinden irdeleyen araştırmalar yeterli değildir.

Türkiye'deki restoranları kapsayan bu araştırma, sosyal medya kanallarında paylaşılan içeriklerden ortaya çıkan müşteri görüşlerinin anlaşılması bakımından önemlidir. Michelin Yıldızı ile ödüllendirilmiş olmanın müşteri gözünde taşıdığı değer ve anlamı ortaya koyma gayreti de araştırmaya önem katan bir diğer etkidir. Gerek gastronomi turizmine katma değer sağlaması, gerek işletmelere bilinirlik kazandırması bakımından Michelin Yıldızı hem restoranlar hem de ülkeler için değerlidir. Başarının sürdürülmesi ve yeni restoranların da rehberde yer alarak yıldız ile kalitelerinin tescil edilmesi bakımından araştırmada elde edilen bulgular önem taşımaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Gastronomi Turizmi ve Michelin Rehberi

Gastronomi geniş bir kavram olarak kabul edilmektedir. Hakkında yapılan tanımlamalara bakıldığında zaman yaşama ve beslenme sanatı, yiyecek bilimi (Santich, 2004; Kanık, 2016), kimlik oluşturmaya yardımcı olan bir bileşen (Richard, 2002) ve zevk veren (Scarpato, 2002) bir kavram olarak tanımlandığı görülmektedir. Diğer yandan, farklı kültürler ile tanışmada önemli rol oynayan gastronomi ulusal bir kimliktir. Bölgenin tarihi, mutfaktaki görgü ve işleyiş kuralları, özel tarifleri bulunduğu yerleşim yerinin farklılaşmasına yardımcı olmaktadır (Kivela ve Crotts, 2006; Fields, 2002). Bu bağlamda gastronomi, ait olduğu bölgedeki diğer unsurları oluşturan toplumun yaşam biçimleri, bölgenin tarihi, doğal çevresi ile bütüncül bir turistik deneyim sunmaktadır (Robinson ve Clifford, 2012).

Yukarıda bahsedilen bu coğrafi kimliğin insan hayatında önemli bir yer tutmasının nedenlerinden biri yemek yeme ihtiyacının insanlara keyif vererek psikolojik açıdan da iyi hissetmelerini ve memnun olmalarına yardımcı olmasıdır (Quan ve Wang, 2004; Kringelbach

vd., 2012; Spence, 2017). Pozitif duygular etrafında şekillenen gastronomik seyahat ise turistlerin gelecekteki davranışlarını da şekillendirebilmektedir (Prayag vd., 2017).

Turistik faaliyet genel anlamda her ne kadar yaz veya kış turizmi ile özdeşleşse de bu faaliyetleri anlamlı kılan ve son yıllarda popüler olan birçok alt faaliyet türleri de destinasyon kararında etkili olmaktadır (Türkben vd., 2012). Bu faaliyetler içerisinde gastronomi odaklı seçenekler ön plana çıkmaktadır. Gastronomi turizmi, meraklısına yeni tat ve zevkleri sunarken daha önce belirtilen kültürel faaliyetleri de sunarak çekicilik unsuru olarak kabul gören özel bir turizm dalı olarak tanımlanmaktadır (Mason ve Paggiaro, 2009; Cohen ve Avieli, 2004; Şahin ve Ünver, 2015).

Gastronomik deneyim yaşamak için her geçen gün daha fazla insan yüksek meblağları ödemeyi göze almakta, dolayısıyla bu sektör hızla büyümektedir (Subakti, 2013) (Williams vd., 2014; Fields, 2002; Hall ve Sharples, 2011; Aslan ve Akay, 2017). T.C. Batı Kalkınma Ajansı Raporu'nda belirtildiği üzere, turizm sektörünün büyümesi Pandemi etkisi ile ciddi düşüşler yaşamıştır (2023). Pandemi dönemi sonrasında gelen toparlanma sürecinde gastronomi turizmi önemli bir alternatif olarak öne çıkmaktadır.

Ekoturizm İhtisas Komisyon Raporu'nda belirtildiği üzere Pandemi sonrası dönemi kapsayan 2021 yılında Avrupa 744 milyon turist sayısı ile en çok turist çeken bölge olmuştur. Türkiye'ye 2021 yılında gelen turist sayısı ise 30 milyona ulaşmıştır (Karabacak ve Yalçın, 2023). Pandeminin ardından gelen dönemde turizmin toparlanması ve geliştirilmesi için Türkiye'de de çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. Kırsal bölgelerde gastronomi turizminin teşvik edilmesi sayesinde çiftçi, işletmeci ve küçük işletmelerin gelirlerinin artmasıyla yerel ekonominin de gelişmesine katkı sağlanmaktadır (Everett ve Aitchison, 2008; Yüncü, 2010). Bununla birlikte, gastronomi turizmi sayesinde kültürel mirasın sürdürülmesi ve kültür alışverişinin gerçekleştirilmesi de söz konusudur (Everett ve Aitchison, 2008; Bilgili vd., 2012).

Türkiye, turizm ve alt turizm dallarının geliştirilmesi konusunda çeşitli strateji ve politikalar geliştirmektedir. Bu çalışmalardan biri olan On Birinci Kalkınma Planı'nda turizm çeşitliliğinde artış sağlanması, verilen hizmet kalitesinin artırılması, harcama bakımından yüksek potansiyel taşıyan turistlerin gelmesinin sağlanması ve konaklama dışı harcamaların artması gibi hedefler öne çıkmaktadır (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Michelin Yıldızı ile ödüllendirilen restoranların yüksek kalitede oldukları ve fiyat bakımından da harcama potansiyeli yüksek olan turistlere hitap ettikleri göz önünde alındığında Strateji ve Bütçe Başkanlığının hedeflerine yönelik doğrudan etki ettiklerini belirtmek mümkündür.

Gastronomi kökenli ülke zenginliklerinin turizm geliri olarak değerlendirilmesi amacıyla farklı etkinlik ve çalışmalar da sürdürülmektedir. Bunlar içerisinde gastronomi müzeleri, gastronomi festivalleri, yemek yarışmaları ve tadım turları ön plana çıkmaktadır (Küçükkömürler vd., 2018). Tüm bu etkinlik ve çalışmalar gastronomi turizminin gelişmesine, kalitenin artmasına ve ülke imajının güçlendirilmesine yardımcı olmaktadır.

Turistik ve gastronomik faaliyetlerin değerlendirilmesi amacıyla çeşitli değerlendirme kuruluşları bulunmaktadır. Bu değerlendirme sistemleri içerisinde en eski olanı ise Michelin Rehberidir. Söz konusu rehber, küresel ölçekte en köklü ve güvenilir rehber olarak kabul görmektedir (Subakti, 2013). Profesyonel bir anlayış içerisinde değerlendirme yaparak mekân önerilerini sunması sebebiyle rehber özellikle Avrupa'da hem şefler hem de müşteriler tarafından saygı duyulan ve danışılan bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir (Johnson vd., 2005). Michelin lastik firması tarafından ilk kez 1904 yılında yayınlanan rehber, yalnızca restoran işletmeleri hakkında bilgi vermekle kalmayıp, bölgede bulunan otel gibi işletmeleri de kapsayarak okuyucularına yol haritası sunmaktadır. İlk yıllarında Cezayir, Tunus, Kuzey İtalya, Hollanda gibi ülkeleri dahil eden rehber, 2022 yılında Türkiye'yi dahil etmiştir (Bilge vd., 2021; Michelin Rehberi, 2023). Rehber dünya genelinde 30.000'den fazla işletmeyi değerlendirerek 30 milyonu aşkın tiraj rakamına ulaşmaktadır (Michelin Rehberi, 2023).

Michelin Yıldızı'nın verilme sürecinde kimlikleri gizli tutulan müfettişler beş kriter kullanarak değerlendirme yapmaktadır (Uğuzluoğlu , 2021) Ürünlerin kalitesi, şefin beceri ve yetenekleri, pişirme teknikleri, lezzet ve menü-fiyat dengesi bu değerlendirmede kullanılan kriterlerdir. Bir yıldız; değerlendirmenin yemek ve şarap kalitesi dikkate alınarak yapıldığı ve restoranın kendi alanında çok iyi olduğu anlamına gelmektedir. İki yıldız; restoranın özgün olduğu ve şefin kişiliğini yansıttığını ifade etmektedir. Üç yıldız ise mutfağın mükemmel olmasının yanı sıra ambiyans ve kusursuz hizmetin de sunulduğunu ifade etmektedir (Lane, 2010). Tarafsız yapılan bu değerlendirme müşteriler tarafından güvenilir bulunmaktadır (Kiatkawsin ve Sutherland, 2020). Rehber sayesinde işletmeler yeni müşterileri ağırlayabilmekte, buldukları ülkenin imajına olumlu katkıda bulunmakta ve gastronomi turizmine pozitif yönde etki etmektedir.

Michelin Rehberi'nin Türkiye'yi, İstanbul'da yer alan 5 restorana yıldız vererek dahil etmesi yalnızca bu işletmeleri ilgilendiren bir başarı değildir. Son yıllarda turistler gezi rotalarını yeme içme faaliyetlerini de dikkate alarak oluşturulmaktadır. Dolayısıyla, Michelin Rehberi'nin tanınırlık konusunda sağladığı katkı yıldız alan işletmeler ve ülke için olumludur. Batat (2021) Michelin Yıldızlı Fransız restoranlarının turizm etkinliğinin ana motivasyonu olabileceğini ifade etmektedir. Michelin Rehberi'nde yer almanın ve yıldız ile ödüllendirmenin getirdiği bilinirlik işletmeye doğrudan ekonomik değer olarak yansımaktadır (Şahin vd., 2021, Daries vd., 2021, Batat, 2021). Bilinirlik sayesinde kaliteli bir marka imajının yaratılması ve rakiplerden farklılaşılması da mümkündür (Sean Hyun ve Wansoo , 2011). Kaliteli ve marka imajı yüksek işletmeler müşterileriyle kalıcı ilişkiler kurabilmektedir. Kalıcı ilişkiler ise müşterilerin yeniden gelmeleri ve tanıdıklarına da tavsiye etmeleri anlamına gelmektedir (Yang ve Robin , 2004; Zhang vd., 2014).

Farklı kültürleri tanımak, yerel lezzetlerin peşinden gitmek gibi motivasyonlarla yola çıkan ve bu deneyim için kaynak yaratan turistler ilgili bölgelerin ekonomik kalkınmalarına da doğrudan etki etmektedir (Deveci vd., 2013). Bunun yanı sıra Sulek ve Hensley (2004), Tuncer (2017) ve Bertan (2016) araştırmalarında gastronomi sektöründeki işletmelerin hizmet kalitelerine dair algılarının yiyeceklerin kalitesi, çevresel unsurlar ve çalışanların tutumları tarafından belirlendiğine dikkat çekmişlerdir ki bu da yıldızlı restoranların tercih edilmelerinde de önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Michelin Yıldızı alan restoranların ekonomik kalkınmada teşvik edici oldukları, destinasyon turizminde marka imajına katkıda buldukları ve sosyal etki yaratarak gastronomi turizminin gelişmesine değer kattıkları bilinmektedir (De Albuquerque Meneguel vd.,2019).

1.2 Sosyal Medya Dolaylı Gastronomi Turizmi

İletişim teknolojilerindeki gelişme ve olanaklar, internet kullanıcılarının sayısını artırmakla birlikte, içerik üretimi ve paylaşımını da teşvik ederek önemli bir güç haline gelmiştir (Yeniçikti, 2016). İnternet tabanlı ağlar sosyal medya olarak tanımlanmaktadır ve bu platformlar dijital dünyanın önemli bir bileşenidir (Mejova vd., 2016; Sajadmanesh, vd., 2017). Kullanıcıların platformları hızlıca kabullenmesi, kolaylıkla alışması ve yoğun bir şekilde kullanması sebebiyle sosyal ağlar artmıştır (Metin ve Daniş, 2017).

Kullanıcılar ihtiyaçlarını sosyal medya platformları üzerinden karşılamak amacıyla teknolojiyi her geçen gün daha fazla kullanmaktadır. Etkileşimin yüksek olduğu sosyal ağlar bireylerin kişisel profillerini oluşturarak fikirlerini paylaştığı, diğerleriyle iletişime geçtiği ortamlardır (Fuchs, 2011; Ersöz ve Doğdubay, 2012). Platformlar kişiler arasında bağ oluşturmakta (Aydın, 2016) aynı fiziksel ortamda bulunmadan sosyalleşmeyi sağlamakta (Binark vd., 2015) benzer ilgi alanları, amaçları veya hedefleri taşıyan bireylerin bir araya gelmelerine olanak sağlamaktadır (Downes, 2005; Miguéns vd. 2008).

İletişimin sözlü, görsel ve işitsel unsurlarını birlikte sunan sosyal medya platformları içeriğin hem üretildiği hem de tüketildiği ağlardır. Kullanıcılar gönüllü olarak bu üretim ve tüketim süreçlerine dahil olmaktadır. İlgi alanlarına göre ayrılabilen sosyal medya platformları içerisinde turizm alanında paylaşımların yapıldığı Tripadvisor sitesi kullanıcılar tarafından destinasyon

kararı verme süreçlerinde tercih edilmektedir (Miguéns vd. , 2008; Aydın B. , 2016). Tripadvisor, turizm faaliyetlerine yönelik üretilen geribildirim havuzu sayesinde sektörü etkileyen önemli bir bileşen olarak kabul edilmektedir (Nicoli ve Papadopoulou, 2017). Seyahat deneyimi yaşayan kullanıcılar, bu platform üzerinden yaşadıklarına dair olumlu veya olumsuz yorumları, tavsiyeleri ve önerileri diğer kullanıcılara aktarmaktadır (Miguéns vd., 2008).

Yapılan birçok araştırmada seyahat edenlerin sosyal medyayı tatil öncesinde planlama (Gretzel, 2006; Xiang ve Gretzel, 2010; Simms ve Gretzel, 2013; Shyle ve Panajoti, 2015; Dwityas ve Briandana, 2017) ve tatil deneyiminden sonra düşüncelerini paylaşmak (Kang ve Schuett, 2013; Liu vd., 2013) için kullandıklarını göstermektedir. Sosyal medya platformlarını bu amaçla kullanmak ve diğer kullanıcıların deneyimlerinden yararlanmak seyahat edecek olan bireyleri güçlendirmektedir (Mendes-Filho ve Tan, 2009). Bu tarz platformlardaki tavsiye ve yorumlar kullanıcılar tarafından kabul görmektedir (Pantelidis, 2010; Nguyen ve Coudounaris, 2015; Nicoli ve Papadopoulou, 2017).

Turizm genelinde yapılan bu araştırmalar alt turizm dallarındaki deneyim paylaşımları konusunda da fikir vermektedir. Dolayısıyla, bu araştırmalar göstermektedir ki sosyal medya platformları turizm destinasyonu tanıtımında güçlü ve önemli bir etki yaratmaktadır (Latorre-Martínez vd., 2014). Bu anlamda sosyal medya ve dijitalleşme işletmelere önemli fırsat ve yenilikler de sunmaktadır (Filipiak vd., 2020). Sonuç olarak, etkileşim ve etkilenmenin bu denli yoğun yaşandığı sosyal medya platformlarının bilgi kaynağı olarak kabul edildiği (Parikh vd., 2017) günümüzde yiyecek içecek sektörünün de yer almasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Turizm destinasyonu seçme aşamasında sosyal medya yorumlarından yararlanan kullanıcılar, aynı davranış biçimini restoran seçiminde de göstermektedir. Kendileri gibi tüketici olan kişilerin yaptığı yorum ve öneriler kullanıcılar tarafından daha güvenilir bulunduğu için kararları etkilenmektedir (Banerjee vd., 2017). Saydam ve Altun (2023) sosyal medya yorumlarında öne çıkan temalar ve memnuniyet düzeyini araştırmıştır. Araştırma sonucunda yemek, şarap, mekan, rezervasyon işlemi ve yenilikler öne çıkan temalar olarak belirtilmiştir.

Li vd. (2022) ise 11 yıllık İngiltere ve İrlanda'nın Tripadvisor yorumlarını kapsayan araştırmalarında Michelin Yıldızı değişikliklerinin tüketiciler üzerindeki etkisini tahmin etmek üzere bir yöntem geliştirmişlerdir. Michelin Yıldızlarındaki düşüşlerin tüketici değerlendirme puanlarında iyileştirmeye yol açtığını ve bunun da uzman görüşlerinin beklenti etkisinin itibar etkisinden daha güçlü olduğunu ortaya koyduğunu belirtmişlerdir. Bu araştırmada ortaya çıkan bir başka sonuç ise bir restoranın Michelin Yıldızı'nı kaybetmesinin veya daha düşük bir yıldızla geçirilmesinin de tüketiciler üzerinde pozitif etkili olduğudur. Böyle durumlarda tüketicilerin daha az talepkâr hale geldiklerini vurgulamışlardır.

Michelin Yıldızı'nın sosyal medya yansımaları ve etkileri konusunda Türkiye'de yakın dönemde Temizkan ve Aktepe (2023) ve Atik ve Atik (2023) tarafından yapılan çalışmalar öne çıkmaktadır. Temizkan ve Aktepe (2023) "Türkiye ve Yunanistan'daki Michelin Yıldızlı Restoranların İnternet Sitelerinin İncelenmesi" başlıklı çalışmalarında işletmelerin web sitelerini içerik analizi yöntemi ile 5 boyut ve 30 ifadeden oluşan bir ölçek kullanarak incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, 14 restoranın internet sitelerinde 'kurumsal bilgi, servis ve menü bilgilerinin' verildiğini ortaya çıkartmışlardır.

Atik ve Atik (2023) ise "Michelin Rehberi'nde Yer Alan Restoranların Menülerinin Glütensiz Beslenme Kapsamında İncelenmesi" başlıklı çalışmalarında nitel araştırma yöntemi kullanarak Tripadvisor sitesinde glütensiz beslenme seçeneği sunan ve Michelin Rehberinde yer alan 85 restoranı dahil etmiştir. Bulgularında "araştırmaya dahil edilen restoranların önemli bir kısmının glütensiz seçeneklere yer verdiği" ancak "menülerinde glütensiz ürünleri etiketleme ve alerjen uyarıları gibi konularda ciddi eksikliklerin bulunduğunu" ortaya koymuşlardır.

Literatür taramasında görüldüğü üzere Michelin Yıldızlı Türk restoranlarını kapsayan, Michelin Rehberi'nin sosyal medya platformlarındaki yansımaları ve gastronomi turizmine olan etkileri

konusunda henüz yeterli araştırma bulunamamıştır. Bunun en önemli nedeni Michelin Yıldızı'nın Ekim 2022 tarihinde verilmiş olmasıdır. Konunun yeni olması ve literatürde henüz çalışılmamış olması restoran sahiplerine, gastronomi sektörüne ve yeni medya iletişimcilerine müşteri beklentileri hususunda bir çerçeve sunması bakımından yararlanılabilecek bir kaynak oluşturmaktadır.

2. Yöntem

2.1 Amaç

Araştırma, Michelin Yıldızı'nın verilmesinin Tripadvisor kullanıcılarında nasıl yansıdığını irdelemeyi amaçlamaktadır. Betimsel ve içerik analizi yöntemleri kullanılarak müşteri geribildirimlerinin hangi temalar özelinde kümelendiği araştırılmıştır.

2.2 Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışmada, Michelin Yıldızı almaya hak kazanan 5 restoranın Ekim 2022- Haziran 2023 tarihleri arasındaki Tripadvisor yorumları incelenmiştir. Belirtilen tarih aralığında toplam 121 yorum yapılmış, tüm yorumlar araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmanın temel sınırlılığı, kısa zaman aralığında yapılan yorumların değerlendirilmesidir. Müşterilerin yorumlarından ortaya çıkan temaların yıldızın yeniden değerlendirildiği bir yılın sonunda yenilenmesi araştırmaya yeni bir boyut kazandıracaktır. Bu sayede, yıldızın verilmesi veya geri alınmasının müşterinin bakış açısındaki değişimleri tespit etmeye olanak sağlayacaktır.

2.3 Araştırma Deseni

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması kullanılmıştır. Araştırma güncel bir olayın derinlemesine analiz edilmesini kapsayan bir süreci benimsediğinden bu yaklaşım tercih edilmiştir. Ayrıntılı ve derin araştırma yapma imkânı sunan nitel yöntemler bu tarz çalışmalar için en uygun yöntemlerdir (Patton, 2018).

Nitel araştırma yöntemlerinde gözlem, görüşme ve belge analizi veri toplamak için kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmada veri toplama yöntemi olarak çevrimiçi yorumlar kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini Michelin Rehberi oluşturmaktadır ve belirlenen evrenden amaçlı örneklem yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme, önceden belirlenen ölçütleri karşılayan bütün durumları araştırmaya dahil eden bir yöntemdir (Patton, 2018).

Buna göre araştırmanın örneklemini İstanbul'da yer alan ve Michelin Yıldızı'nı kazanan 5 restoran oluşturmaktadır. Sosyal medya mecralarının gastronomi turizmine olan etkilerinin anlaşılmasına çalışıldığı bu araştırma kapsamında araştırma problemi ve iki alt problem ortaya konulmuştur.

Araştırma Problemi:

Michelin Yıldızı'nın verilmesi listeye giren ilgili restoranların Tripadvisor yorumlarına nasıl yansımıştır?

Araştırmanın Alt Problemleri:

1. Tripadvisor yorumlarında öne çıkan temalar nelerdir?
2. Tripadvisor yorumlarında öne çıkan kodlar nelerdir?

Sosyal medya mecralarında kullanıcıların Michelin Rehberi'ne dahil olan işletmelere dair ne söylediklerini anlamak için Ekim 2022 tarihinden Haziran 2023 tarihine kadar olan tüm

Şekil 1'de paylaşılan ve analiz sonucunda ortaya çıkan genel sonuçlara ait kavram haritasında da görüldüğü üzere Tripadvisor üzerinde beş işletmede müşteri olarak deneyim yaşayan kullanıcıların yorumlarından 3 tema, 2 kategori ve 13 kod ortaya çıkmıştır. Kavram haritasına göre 'Deneyim Hakkında Geribildirim', 'Genel Deneyim' ve 'Mekân' temaları ön plana çıkmaktadır. 'Deneyim Hakkında Geribildirim' temasında 'Memnuniyetsizlik' ve 'Memnuniyet' kategorileri altında 'Yeme İçme' ve 'Hizmet' konularındaki görüşlere yer verilmiştir. 'Genel Deneyim' olarak isimlendirilen temanın altında ise sırasıyla 'Michelin Vurgusu', 'Fiyat', 'Manzara', 'Ambiyans' ve 'Rezervasyon İşlemi' alt temaları sıralanmıştır. 'Mekân' temasında ise 'Mekânın Kalitesi', 'Lokasyon Bilgisi', 'Mekân Hakkında Bilgi' ve 'Mekânın Kalitesi' sıralanmıştır.

Kelime analizleri sonucunda 'Yeme İçme Memnuniyeti'nin (f=74) en sık ifade edilen kavram olduğu, onu 'Michelin Vurgusu' (f=50), 'Hizmeti Memnuniyeti' (f=49), 'Manzara' (f=44), 'Fiyat' (f=38), 'Ambiyans' (f=33), 'Yeme-İçme Memnuniyetsizliği' (f=29), 'Hizmet Memnuniyetsizliği' (f=25), 'Lokasyon Bilgisi' (f=15), 'Genel Deneyim' (f=12), 'Rezervasyon İşlemi' (f=11), 'Mekân Hakkında Bilgi' (f=5), 'Mekânın Kalitesinin' (f=5), 'Ulaşım Bilgisi'nin (f=2) takip ettiği görülmektedir.

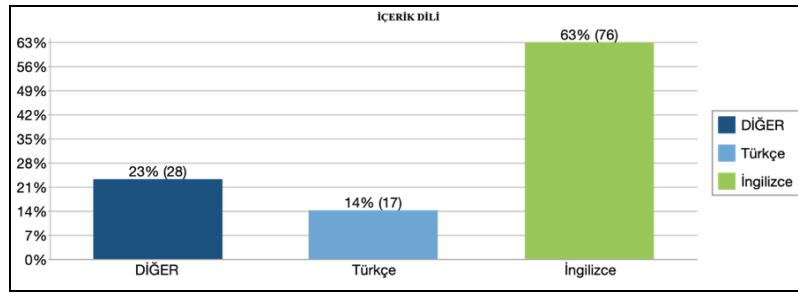
Tablo 2: Kod Frekans Dağılımı

Alt Temalar	Frekans	Yüzde
Yeme-İçme Memnuniyeti	74	18,78
Michelin Vurgusu	50	12,69
Hizmet Memnuniyeti	49	12,44
Manzara	44	11,17
Fiyat	38	9,64
Ambiyans	33	8,38
Yeme-İçme Memnuniyetsizliği	29	7,36
Hizmet Memnuniyetsizliği	25	6,35
Lokasyon Bilgisi	15	3,81
Genel Deneyim	12	3,05
Rezervasyon İşlemi	11	2,79
Mekanın Kalitesi	5	1,27
Mekan Hakkında Bilgi	5	1,27
Ulaşım Bilgisi	2	0,51
Memnuniyetsizlik	1	0,25
Mekan	1	0,25
Deneyim Hakkında Geribildirim	0	0
Memnuniyet	0	0
Toplam	394	100

Tablo 2'te yer alan Kod Frekans Dağılımı tablosu en çok yorum alan koddan en az yorum alan koda kadar olan dağılımları ve yüzdeleri göstermektedir. Toplam 394 kod frekansının tespit edildiği çalışmada 'Yeme İçme Memnuniyeti' kodu % 18,78 ile ilk sırada yer almaktadır. Tabloya göre son sırada ise % 0,25 ile 'Memnuniyetsizlik' ve 'Mekân' kodları yer almaktadır.

Şekil 1'de paylaşılan Genel Sonuçlar Kavram Haritasında yorumların 'İçerik Dili' bakımından anlaşılmasına olanak sağlayan bir diğer veri setinde ise yorumların en çok 'İngilizce' dilinde (f=76) yapıldığı görülmektedir. İkinci sırada 'Diğer' (f=28) ve 'Türkçe' (f=17) son sırada yer almaktadır. İçeriklerin 'Dil Dağılımları' frekans değerleri yüzdesel olarak değerlendirildiğinde

İngilizce dilinde yapılan yorumların içeriğin %63'ünü, diğer dillerde yapılan yorumların %23'ünü ve Türkçe dilinde yapılan yorumların %14'ünü oluşturduğu görülmektedir.

Grafik 1: İçeriklerin Dil Dağılım Yüzdeleri

Tablo 3: Kodlama Matrisi

Kod Sistemi	R 1	R 2	R 3	R 4	R 5	TOPLAM
Hizmet Memnuniyeti	1	18	12	4	14	49
Yeme-İçme Memnuniyeti	3	27	17	9	18	74
Memnuniyetsizlik	1					1
Hizmet Memnuniyetsizliği	4	11	7	1	2	25
Yeme-İçme Memnuniyetsizliği	3	13	11	2		29
Genel Deneyim		9	3			12
Michelin Vurgusu	7	15	12	3	13	50
Fiyat	2	17	8	2	9	38
Manzara	1	28	13	2		44
Ambiyans	4	8	7	2	12	33
Rezervasyon İşlemi		5	1		5	11
Mekan	1					1
Mekanın Kalitesi	2	2		1		5
Mekan Hakkında Bilgi	2	3				5
Lokasyon Bilgisi		5	6	1	3	15
Ulaşım Bilgisi		2				2
TOPLAM	26	163	102	27	76	394

Araştırmada ele edilen tema ve kodların genel dağılımının daha net anlaşılmasına olanak sağlayan ve Tablo 3'te sunulan Kodlama Matrisi incelendiği zaman temaların işletme bazında dağılımı görülmektedir. Tablo 3 genel kavram olarak 'Memnuniyetsizlik' ifadesinin yalnızca bir işletmede kullanılması ilgi çekmiştir. Bu kategorinin altında yer alan diğer memnuniyetsizlik vurguları daha spesifik yapılmıştır. Detaylı incelendiğinde yorumu yapan müşterilerden yalnızca birinin deneyimini belirli bir konuda yaşanan memnuniyetsizlikten ziyade, genel anlamda bir deneyim memnuniyetsizliği olarak tanımladığı görülmektedir.

"Restoranda akşam yemeği yedik. Yemek lezzetli, atmosfer romantikti ve genel olarak akşam yemeğinden keyif aldık. Üç çeşit yemek yedik. Michelin yıldızlı bir restoran beklentisiyle giderseniz hayal kırıklığına uğrarsınız. Şeflerin iltifatlarını veya mükemmel tabaklarını almazsınız. (R 1, Sütun: 2 | Satır: 5)"

İlgili yoruma bakıldığı zaman Michelin Yıldızlı vurgusunun yorumun memnuniyetsizlik olarak kodlanmasına sebep olduğu görülebilmektedir. Genel anlamda müşterinin yapmış olduğu yorumun ilk kısmında olumlu bir geribildirim fark edilmektedir. Ancak, araştırmanın temel dayanağı Michelin Rehberi tarafından yıldızla tescillenen restoranların sosyal medya platformlarındaki yorumları ve bu yorumların yol açtığı beklentiler ve etkiler olduğundan yukarıda yer alan müşteri yorumunun ikinci kısmı devreye girmektedir. Deneyimi yaşayan ve yorum yapan müşteri net bir biçimde Michelin Yıldızlı beklentisini vurgulayarak 'hayal kırıklığı' yaşanacağını ifade etmektedir.

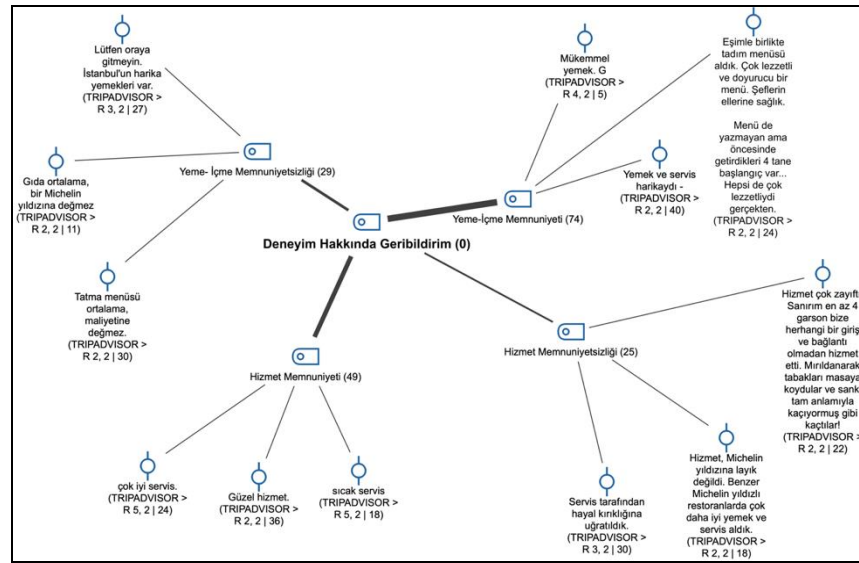
Tablo 3'te yer alan R sütunları araştırmaya dahil olan ve Michelin Rehberi tarafından yıldız ile ödüllendirilen işletmeleri (restoranları) ifade etmektedir. Buna göre R1 olarak anonimleştirilen ilgili işletmenin 'Genel Deneyim', 'Rezervasyon İşlemi', 'Mekân', 'Mekânın Kalitesi', 'Mekân Hakkında Bilgi', 'Lokasyon Bilgisi' ve 'Ulaşım Bilgisi' kodlamalarında herhangi bir yorum almadığı görülmektedir. Tripadvisor üzerinden en çok yorum alan R2 ise yalnızca 'Memnuniyetsizlik' alt temasında yorum almamıştır. R 3 sütununa bakıldığında bu işletmenin de

'Memnuniyetsizlik', 'Mekân' ve 'Ulaşım Bilgisi' tema ve kodlarında yorum almadığı görülmektedir. R4 'Memnuniyetsizlik', 'Genel Deneyim', 'Rezervasyon İşlemi', 'Mekân', 'Mekân Hakkında Bilgi' ve 'Ulaşım Bilgisi'; R 5 ise 'Memnuniyetsizlik', 'Yeme İçme Memnuniyetsizliği', 'Genel Deneyim', 'Manzara', 'Mekân', 'Mekânın Kalitesi', 'Mekân Hakkında Bilgi' ve 'Ulaşım Bilgisi' tema ve kodlarında hiç yorum almadıkları görülmektedir.

3.2 Tümevarımsal Kodlama Sonucunda Elde Edilen Bulgular

3.2.1 Tema 1: Deneyim Hakkında Geribildirim

Analiz sonucunda ortaya çıkan ilk temalardan biri 'Deneyim Hakkında Geribildirimdir'. Şekil 2'te yer alan kavram haritasında da görüleceği üzere bu tema iki konu özelinde ortaya çıkmıştır. Müşterilerin memnuniyet ve memnuniyetsizlikleri 'Yeme İçme' ve 'Hizmet' odağında toplanmıştır. Her ne kadar işletmelerin mekânsal durumları veya sundukları yan olanaklar konusunda da memnuniyetsizlikler belirtildiyse de bu konularda yapılan yorumlar deneyimin tümünü olumsuz nitelendirmemektedir.

Şekil 2: Deneyim Hakkında Geribildirim Kavram Haritası

'Deneyim Hakkında Geribildirim' konusundaki kodlamaların yüzdesel dağılımında 'Yeme İçme' memnuniyetinin %42 ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. 'Hizmet' memnuniyeti %28 ile ikinci, 'Yeme İçme' memnuniyetsizliği %16 ile üçüncü, 'Hizmet' memnuniyetsizliği ise %14 ile dördüncü sırada yer almaktadır. 'Yeme İçme' ve 'Hizmet' konusunda müşteri beklentisinin yüksek olduğu gastronomi sektöründe işletmenin sürdürülebilirliği özellikle bu iki temanın başarılı olmasına bağlı olduğu görülmüştür. Çalışmanın devamında müşteri yorumları konunun daha net anlaşılması amacıyla paylaşılmıştır.

3.2.1.1 Yeme İçme Memnuniyeti/ Memnuniyetsizliği

'Yeme İçme' kodlamasında 'Memnuniyet' %72 oranındayken, 'Memnuniyetsizlik' ise %28 olarak belirtilmiştir. Araştırmaya konu olan 5 işletmenin başarı oranının yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, sürdürülebilirliğin sağlanması adına memnuniyetsizlik durumunu ortaya çıkartan sebeplerin tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Müşteriler tarafından Tripadvisor sitesinde yapılan yorumlarda Yeme İçme deneyimi ile ilgili yorumlar çoğunlukla memnuniyet ifade etse de, bazı müşterilerin memnuniyetsizliklerini de paylaştıkları görülmüştür. Sosyal medya kanallarında gastronomik deneyim konusunda bilgili veya uzman olmayan müşterilerin yorumları paylaşılmakta ve bu yorumlar fikir almak isteyen

müşteri adaylarını da etkilemektedir. Bu bakımdan, bilinçli tüketicilerin okudukları yorumların gerçeklik düzeylerini kendi filtrelerinden geçirmesi ve buna göre karar vermesi yalnızca gastronomik deneyim için değil, aynı zamanda genel medya okuryazarlığı için önemlidir.

Yeme İçme memnuniyeti kodlamasında tespit edilen yorumlarda Michelin Yıldızı'na vurgu yapılarak yaşanan deneyimin 'hayal kırıklığı' olarak tanımlanması dikkat çekicidir. Yorumu bırakan müşteri, aynı zamanda Avrupa'da hizmet veren Michelin Yıldızlı işletmeleri tecrübe etmiş ve fiyat performans değerlendirmesini onları baz alarak yapmaktadır. Yorumda yemek porsiyonları ve tatları eleştirilmiş, fiyatın ise Avrupa ülkelerindeki benzer işletmelerle paralel olduğu vurgusu yapılmıştır. Bu yorum ve bu yoruma benzer diğer yorumlardan yola çıkarak Michelin tecrübesi yaşayan, özellikle de yabancı müşterilerin yüksek beklenti ile geldikleri ortaya çıkmaktadır. Memnuniyetsizlik ifade eden bir diğer örneğin ise damak tadına olan yakınlığa ve porsiyon boyutuna vurgu yaptığı görülmektedir.

Müşteriler tarafından 'Yeme İçme' deneyimine dair yapılan olumlu yorum örneklerinden birinde menü içeriğinin detaylandırıldığı ve online menü olanaklarının vurgulandığı görülmektedir. Müşteri yorumunu 'harika şaraplar', 'harika sunum' ve 'ekstraların' sürprizine vurgu yaparak tamamlamaktadır. Yine memnuniyet ifade eden bir diğer yorum ise yemek 'harika' kelimesi kullanılarak tanımlanmaktadır.

3.2.1.2 Hizmet Memnuniyeti/ Memnuniyetsizliği

'Deneyim Hakkında Geribildirim' temasında yer alan bir diğer kod ise 'Hizmet' hakkındadır. 'Hizmet Memnuniyeti' %66 oranındayken 'Memnuniyetsizlik' ise %34 olarak belirlenmiştir. İşletmelerin sundukları hizmetin kalitesini ve müşterinin hangi noktalarda memnuniyetsizlik yaşadığının tespit edilmesi önemli olduğu düşünülmektedir.

'Deneyim Hakkında Geribildirim' temasında "Garsonumuz kendini tanıtmadan menüleri masaya bıraktı; döndü gitti (R 1: 2/7)" örneğinde olduğu gibi çalışanların servis ve davranışlarından memnuniyetsizlik ifade etmektedirler. Hizmet sektöründe her bir müşteriyi aynı düzeyde memnun edebilmek elbet zordur. Aynı hizmet sunulduğunda dahi iki farklı müşteri iki farklı memnuniyet düzeyi geliştirebilmektedir. "Garsonumuz Ozan da çok cana yakın, bilgilendirici ve nazikti. Baş aşçıyı ve ekibinin çabalarını ve ilgisini paylaşmaktan onur duydum (R 3: 2/11)" yorumunda da görüldüğü üzere tüm ekibin hizmetinden memnun kalan müşteriler de yorumlarını paylaşmaktadırlar.

İlgili kodlamada memnuniyet oranının %66'da kalması hizmet kavramının kişiden kişiye değişen beklentiler sebebiyle yönetilmesinin zor olduğunu göstermektedir. Bu sebeple, müşteri adaylarının bir işletmeyi deneyimlemeden önce fikir ve öneri aldığı bu tarz sitelerdeki yorumların tarafsızlığını ve yorum yapan kişilerin bilgi, uzmanlık ve bilinç düzeylerini göz önünde bulundurmaları önemlidir. Deneyimi yaşamak veya yaşamamak konusundaki nihai karar salt diğer kullanıcıların yorumlarından yola çıkılarak verilmemesi, herkesin sübjektif değerlendirmelerinin olabileceğine dair farkındalığın da oluşması bilinçli bir tüketici olmanın koşullarından biridir.

3.2.2 Genel Deneyim

Kodlama sürecinin sonucunda ortaya çıkan ikinci tema 'Genel Deneyimdir'. Bu ana temanın altında ortaya çıkan kodlar ve frekansları aşağıdaki kavram haritasında (Şekil 3) örnekleri ile detaylandırılmıştır.

3.2.2.2 Diğer Kodlar

'Deneyim' temasında ortaya çıkan diğer kodlardan 'Rezervasyon İşlemi', 'Ambiyans', 'Manzara' ve 'Fiyat' hakkında yapılan müşteri yorumları analiz edildiğinde 'Ambiyans' ve 'Manzara'nın önemli olduğu görülmektedir. *"Haftalar öncesinden rezervasyon yaptırarak R 2: 2/16)"* yorumuna benzer yorumlar bu kodlarda yer almaktadır. Rezervasyon konusunda yapılan bu yorumlarda rezervasyonun uzun zaman önceden yapıldığını veya yapılması gerektiğine dair bilgi veriliyor ancak bu süreç ile ilgili olumsuz bir yargıya rastlanmamıştır. Bu da gösteriyor ki Michelin Yıldızı olan bir işletmenin rezervasyon süreci hakkında müşteri ya bilinçlidir ya da normal karşıliyordur.

"Tüm şehrin muhteşem manzarasına sahip zarif restoran, bu nedenle yer için de ödeme yaparsınız (R 2: 2/13)" yorumunda bulunan manzara vurgusu ve manzaranın da bir bedeli olduğu vurgusu müşteri yorumlarında ön plana çıkan bir diğer konudur. İstanbul'un, özellikle tarihi yarımadanın muhteşem güzelliği yerli ve yabancı müşterilerin ilgisini çekmekte. Ancak, 'Fiyat' konusunda yapılan yorumlarda da manzara veya ambiyans dile getirilerek pahalı olmaları ile ilişkilendirildiği de görülmektedir. *"Restoran güzel, güzel manzara, güzel yemek, ama şimdi menünün neden herhangi bir fiyat göstermediğini anlıyorum... Müşterilerin kaçmasını önlemek için... Aldığınız şey için çok pahalı. Maliyetlerin 25%'i için harika yemekler sunan (güzel manzaralı) pek çok güzel restoran var (R 2: 2/25)." Fiyat konusunda Avrupa'daki işletmeler ile kıyaslama yapıldığı da görülmektedir. Fiyat vurgusu hizmetin pahalı olduğunu düşünen müşteriler tarafından yapıldığı gözlemlenmiştir.*

3.2.3 Tema 3: Mekân

Mekân Temasında yer alan kodlarda 'Lokasyon Bilgisi' %54 ile ilk sırada yer alırken, 'Mekânın Kalitesi' ve 'Mekân Hakkında Bilgi' %18, 'Ulaşım Bilgisi' %7 ve 'Mekân' %4 (genel anlamda) ile takip etmektedir. Şekil-1 incelendiği zaman 'Mekân' temasındaki kodların frekans bakımından diğer iki temaya göre daha az olduğu görülmektedir. Yorumların daha az olması müşterilerin diğer konuları daha fazla önemseydiği ve mekân ile ilgili yorum yapmaktansa daha detaylı ve deneyim ağırlıklı yorum yapmayı tercih ettikleri söylenebilir.

Yorumlar içerisinde dikkat çekenlerden biri *"Daha önce daha iyi olabileceklerini düşünüyorum ama yıldızı aldıktan sonra kalite düştü. (R 4: 2/2)"* yorumudur. Mekânın kalitesine doğrudan vurgu yapan bu yorum yıldız ile ödüllendirilen mekânın eskiden daha iyi olduğunu ifade etmektedir.

"Restoran, ofis gibi bir binada iki kat arasında yer almaktadır. Tuvaletler ortak ve oldukça içler acısı bir haldeydi, ayrıca bir grup genç de etrafa su atıp her yeri kirletiyordu. Ulaşmak için mutfakların önünden geçip masa ve sandalyelerin olduğu bir odadan sanki bir barmış gibi geçiyorsunuz, merdivenleri çıkararak kabul edilebilir bir manzaraya sahip yemek salonuna çıkıyorsunuz (R 3: 2/1)."

Yukarıda paylaşılan yorum işletmenin ortak bir alanda hizmet vermesinin getirdiği sakınca ve olumsuzluklara işaret etmektedir. Müşteri, yeme içme hizmeti aldığı bir işletmede temizlik unsuruna da dikkat etmektedir. Hizmet kalitesinin sürdürülebilmesi için bu tarz alanlarda hizmet veren işletmelerin alanın genel durumu hakkında da çözüm bulmalı ve müşterilerinin bu konudaki rahatsızlıklarını giderebilmelidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapılan literatür çalışmasında Michelin Yıldızlı Türk restoranlarının sosyal medya platformlarındaki yansımaları ile gastronomi turizmine olası etkilerini kapsayan yeterli araştırma bulunamamıştır. Literatürdeki bu eksikliği kapatmak amacıyla İstanbul'daki 5 restoranın Michelin Yıldızı almasının Tripadvisor yorumlarına nasıl yansıdığı, temaların neler

olduğu irdelemiştir. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde üç temanın ortaya çıktığı görülmüştür. Bu temalar Deneyim Hakkında Geribildirim, Genel Deneyim ve Mekân ile ilgili yorumlardan oluşmaktadır.

Sulek ve Hensley (2004), Tuncer (2017) ve Bertan (2016) araştırmalarında gastronomi sektöründeki işletmelerin hizmet kalitelerine dair algılarının yiyeceklerin kalitesi, çevresel unsurlar ve çalışanların tutumları tarafından belirlendiğine dikkat çekmişlerdir. Nitekim, bu araştırmanın sonuçları diğer araştırmaların sonuçlarını doğrular niteliktedir. Deneyim Hakkında Geribildirim temasında yeme/içme memnuniyeti ve hizmet memnuniyeti ile ilgili görüşlerin ön planda olduğu görülmektedir. Personelin yabancı dil yeterliliği, servis kalitesi ve gösterilen ilgi konusunda hassas davranılması beklentisi araştırmada öne çıkan konulardır. İşletmelerin bu beklentileri dikkate alarak iyileştirici ve önleyici tedbirler alması başarının sürdürülebilmesi açısından faydalı olacaktır.

Sosyal medya kanallarında gastronomik deneyim konusunda bilgili veya uzman olmayan müşterilerin yorumları paylaşmakta ve bu yorumlar fikir almak isteyen müşteri adaylarını da etkilemektedir. Bu bakımdan, bilinçli tüketicilerin okudukları yorumların gerçeklik düzeylerini kendi filtrelerinden geçirmesi ve buna göre karar vermesi yalnızca gastronomik deneyim için değil, aynı zamanda genel medya okuryazarlığı için önemlidir.

Michelin Yıldızı'nın verilmesinden sonra yapılan bu araştırma gösteriyor ki müşteriler sosyal medya platformlarında yaşadıkları deneyimleri doğrudan yansıtmakta ve çok yüksek beklentiler ile restoranları deneyimlemektedir. Michelin vurgusunun araştırmada en yüksek ikinci kod frekansına sahip olması (f=50), bu yıldızın müşterinin gözünde etkili olduğunu ifade etmektedir. Li vd. (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları da benzer uzman görüşlerinin restoranların itibarını artırdığını vurgulamıştır. Diğer yandan, müşteri yorumlarından anlaşıldığı üzere Michelin Yıldızı'na sahip olan bir işletme doğrudan uluslararası düzeyde yıldız sahibi diğer işletmeler ile kıyaslanmaktadır. Bu durum, yıldız sahibi olmanın müşteri beklentisini artırdığını göstermektedir. Araştırmada ortaya çıkan bu sonuç da Li vd. (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ortaya koydukları sonuç ile uyumaktadır.

Ayrıca, müşterilerin yorumlarından ortaya çıkan temaların yıldızın yeniden değerlendirildiği bir yılın sonunda tekrarlanması araştırmaya yeni bir boyut kazandıracaktır. Bu sayede, yıldızın verilmesi veya geri alınmasının Türkiye'deki yıldızlı restoranlara dair müşterinin bakış açısındaki değişimlerinin tespit edilmesine olanak sağlayacaktır.

Yukarıda paylaşılan bulgulardan yola çıkarak Michelin Yıldızı'nı işletme bilinirliğine doğrudan etki ettiğini; sosyal medya platformlarının olumlu veya olumsuz deneyimlerin yayılmasında önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Batat (2021) ve De Albuquerque Meneguel vd. (2019) tarafından yapılan araştırmalarda da Michelin Yıldızı'nın gastronomi turizmi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Bu sebeple, alınan yıldız korumaktan ziyade gastronomi sektörünün kalitesini korumak ve yükseltmek için şeflerin müşteri geribildirimlerini dikkate alması, rasyonel olan bildirimleri iyileştirme süreçlerinde kullanmaları faydalı olacaktır.

Michelin Yıldızı 'lüks restoran' kategorisinde yer alan restoranların değerlendirildiği bir sistemdir. Bu bakımdan yüksek harcama yapmaya gönüllü turistlerin ilgisini çekeceğini söylemek mümkündür. Turistlerin seyahatleri sırasında daha yüksek meblağlar harcama olasılıkları göz önüne alındığında, Michelin Yıldızlı işletmelerin artmasının faydası ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, kalite ve özgünlüğün tüm işletmelerde gözetilmesi de genel anlamda gastronomi turizminden elde edilen gelirin artmasına yol açacaktır. Ülke imajında etkenlerden biri olan gastronomi turizminin uluslararası hizmet standartlarının da üzerinde çıkması ve yerel lezzetlerin tanıtılması ülke ekonomisi ve imajına pozitif etki sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aslan, Z., ve Akay, N. S. (2017). Ege Bölgesi Mutfak Kültürünün Gastronomi Turizmi Açısından Değerlendirilmesi. *Eurasian Academy of Sciences Social Science Journal*, 446-464.

- Atik, E. ve Atik, E. (2023). Michelin Rehberi'nde Yer Alan Restoranların Menülerinin Glütensiz Beslenme Kapsamında İncelenmesi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 63-81.
- Aydın, B. (2016). Sosyal Medyada Restoran İmajı: Tripadvisor Örneği. *Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi*, 1(1), 13-30.
- Aydın, İ. E. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Araştırma: Anadolu Üniversitesi Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 373-386.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Banerjee, S. vd. (2017). Whose Online Reviews to Trust? Understanding Reviewer Trustworthiness and its Impact On Business. *Decision Support Systems*, 96, 17-26.
- Bang, D. vd. (2022). Does Michelin Effect Exist? An Empirical Study On The Effects of Michelin Stars. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 34(6), 2298-2319.
- Batat, W. (2021). The Role of Luxury Gastronomy in Culinary Tourism: An Ethnographic Study of Michelin-Starred Restaurants in France. *International Journal of Tourism Research*, 23(2), 150-163.
- Bertan, S. (2016). The Evaluation Of Michelin Star Restaurants Michelin Yıldızlı Restoran İşletmelerinin Değerlendirilmesi. *Journal of Human Sciences*, 13(2), 3221-3230.
- Bilge, A. F. vd. (2021). Gastronomi Turizminde Michelin Rehberi Etkisinin Gastronomi Öğrencilerince Bilinirliği. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*(6), 121-139.
- Bilgili, B. vd. (2012). Turistik Ürün Olarak Festivallerin Etkinlik ve Verimliliği Üzerine Bir Araştırma (Erzurum-Oltu Kırdag Festivali örneği). *International Journal of Social and Economic Sciences*, 2(2), 117-124.
- Binark, M. vd. (2015). Türkiye'de Twitter'da Trol Kültürü. *Toplum ve Bilim*(135), 124-158.
- Cohen, E. ve Avieli, N. (2004). Food in Tourism: Attraction and Impediment. *Annals of Tourism Research*, 31(4), 755-778.
- Daries, N. vd. (2021). Michelin Stars Shine Brightly, But are They Profitable?. *International Journal of Gastronomy and Food Science*(24), 1-7.
- De Albuquerque Meneguel, C. R. vd. (2019). The Role Of A High-Quality Restaurant in Stimulating The Creation And Development Of Gastronomy Tourism. *International Journal of Hospitality Management*(83), 220-228.
- Deveci, B. vd. (2013). Kırsal Turizm ile Gastronomi Turizmi İlişkisi: Bigadiç Örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 3(2), 29-34.
- Downes, S. (2005). Semantic Networks and Social Networks . *The Learning Organization*, 12(5), 411-417.
- Dwityas, N. A. ve Briandana, R. (2017). Social media in travel decision making process. *International Journal of Humanities and Social Science*, 7(7), 193-201.
- Erendağ Sümer, F. (2017). Sosyal Medya Kullanım Pratikleri Üzerine Ampirik bir Araştırma. *Global Media Journal Turkish Edition*, 8(15), s. 166-181.
- Ersöz, S. S. ve Doğdubay, M. (2012). Turistik Ürün Tercihinde Sosyal Medyanın Rolü ve Etik İlişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 133-157.

- Everett, S. ve Aitchison, C. (2008). The Role Of Food Tourism in Sustaining Regional Identity: A Case Study Of Cornwall, South West England. *Journal of Sustainable Tourism*, 16(2), 150-167.
- Fields, K. (2002). Demand for the Gastronomy Tourism Product: Motivational Factors. *Tourism and Gastronomy*, 4(2), 36-50.
- Filipiak, B. Z. vd. (2020). Economic Development Trends in the EU Tourism Industry. Towards the Digitalization Process And Sustainability. *Quality & Quantity*, 1-26.
- Fuchs, C. (2011). An Alternative View of Privacy on Facebook. *Information*, 2(1), 140-165.
- Gretzel, U. (2006). Consumer Generated Content–Trends and Implications for Branding. *E-review of Tourism Research*, 43(9), 9-11.
- Hall, M. ve Sharples, L. (2011). The Consumption of Experiences or the Experiences of Consumption? An Introduction to the Tourism of Taste. In M. Hall, L. Sharples, R. Mitchell, N. Macionis, & B. Cambourne, *Food Tourism Around the World: Development, Management and Markets* (pp. 1-24). New York: Routledge.
- Johnson, C. vd. (2005). Behind the Stars: A Concise Typology of Michelin Restaurants in Europe. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 46(2), 170-187.
- Kang, M. ve Schuett, M. A. (2013). Determinants of Sharing Travel Experiences in Social Media. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 30(1-2), 93-107.
- Kanık, İ. (2016). Gastro Medya Ve Gastro Kültürün Kavramsal İncelemesi. *Folklor/Edebiyat*, 22(88), 83-98.
- Karagöz, K. (2013). Yeni Medya Çağında Dönüşen Toplumsal Hareketler ve Dijital Aktivizm Hareketleri. *İletişim ve Diploması*(1), 131-157.
- Kiatkawsin, K. ve Sutherland, I. (2020). Examining Luxury Restaurant Dining Experience Towards Sustainable Reputation Of The Michelin Restaurant Guide. *Sustainability*, 12(5), 2134.
- Kivela, J. ve Crotts, J. C. (2006). Tourism and Gastronomy: Gastronomy's Influence on How Tourists Experience a Destination. *Journal Of Hospitality & Tourism Research*, 30(3), 354-377.
- Kringelbach, M. L. vd. (2012). The Functional Human Neuroanatomy of Food Pleasure Cycles. *Physiology & Behavior*, 106(3), 307-316.
- Küçükkömürler, S. vd. (2018). Dünyada ve Türkiye’de Gastronomi Turizm. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 2(2), 78-85.
- Lane, C. (2010). The Michelin-Starred Restaurant Sector as a Cultural Industry: A Cross-National Comparison of Restaurants in the UK and Germany. *Food, Culture & Society*, 13(4), 493-519.
- Latorre-Martínez, M. P. vd. (2014). Image-Focused Social Media for a Market Analysis of Tourism Consumption. *International Journal of Technology Management*, 64(1), 17-30.
- Li, X. vd. (2022). Can Lower Expert Opinions Lead to Better Consumer Ratings?: The Case of Michelin Stars. *The Case of Michelin Stars (November 13, 2022)*.
- Lin, M. P. vd. (2022). Gastronomy Tourism and Well-Being: Evidence from Taiwan and Catalonia Michelin-Starred Restaurants. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(5), 2778.
- Liu, I. vd. (2013). A Flash of Culinary Tourism: Understanding the Influences of Online Food Photography on People's Travel Planning Process on Flickr. *Tourism Culture & Communication*, 13(1), 5-18.

- Mason, M. C. ve Paggiaro, A. (2009). Celebrating Local Products: The Role of Food Events. *Journal of Foodservice Business Research*, 12(4), 364-383.
- Mejova, Y. vd. (2016). Fetishizing Food in Digital Age:# foodporn Around the World. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, 10, pp. 250-258.
- Mendes-Filho, L. ve Tan, F. B. (2009). User-Generated Content and Consumer Empowerment in the Travel Industry: A Uses & Gratifications and Dual-Process Conceptualization. *PACIS 2009 Proceedings*, 28.
- Metin, O. ve Danış, S. M. (2017). Sosyal Medyada “Kopyala-Yapıştır” Edebiyatçılığı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(2), 199-216.
- Michelin Rehberi. (2023, Ağustos 24). *About the Michelin Guide*. Retrieved from Michelin Guide: <https://guide.michelin.com/tr/en/article/features/about-the-michelin-guide>
- Miguéns, J. vd. (2008). Social Media and Tourism Destinations: Tripadvisor Case Study. *Advances in Tourism Research*, 26(28), 1-6.
- Nguyen, K. A. ve Coudounaris, D. N. (2015). The Mechanism of Online Review Management: A Qualitative Study. *Tourism Management Perspectives*(16), 163-175.
- Nicoli, N. ve Papadopoulou, E. (2017). TripAdvisor and Reputation: a Case Study of the Hotel Industry in Cyprus. *EuroMed Journal of Business*, 12(3), 316-334.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Pacheco, L. (2018). An Analysis of Online Reviews of Upscale Iberian Restaurants. *Dos Algarves:A Multidisciplinary e-Journal*(32), 38-53.
- Pantelidis, I. S. (2010). Electronic Meal Experience: A Content Analysis of Online Restaurant Comments. *Cornell Hospitality Quarterly*, 5(14), 483-491.
- Parikh, A. A. vd. (2017). Comparative Content Analysis of Professional, Semi-Professional, and User-Generated Restaurant Reviews. *Journal of Foodservice Business Research*, 20(5), 497-511.
- Patton, M. Q. (2018). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. (M. Bütün, & S. B. Demir, Çev.) Ankara: Pegem Akademi.
- Prayag, G. vd. (2017). Understanding the Relationships Between Tourists' Emotional Experiences, Perceived Overall Image, Satisfaction, and Intention to Recommend. *Journal of Travel Research*, 56(1), 41-54.
- Quan, S. ve Wang, N. (2004). Towards a Structural Model of the Tourist experience: An Illustration From Food Experiences in Tourism. *Tourism Management*, 25(3), 297-305.
- Richard, G. (2002). Gastronomy: An Essential Ingredient In Tourism Production and Consumption? In A. M. Hjalager, & G. Richard, *Tourism and Gastronomy* (pp. 3-20). Routledge.
- Robinson, R. ve Clifford, C. (2012). Authenticity and Festival Foodservice Experiences. *Annals of Tourism Research*, 39(2), 571-600.
- Sajadmanesh vd. (2017). Kissing Cuisines: Exploring Worldwide Culinary Habits on the Web. *Proceedings of the 26th International Conference on World Wide Web Companion*, (pp. 1013-1021).
- Santich, B. (2004). The Study of Gastronomy and its Relevance to Hospitality Education and Training. *International Journal of Hospitality Management*, 23(1), 15-24.

- Saydam, M. B. ve Altun, Ö. (2023). An analysis of British Michelin-Starred Restaurants: Guests' Online Reviews. *British Food Journal*, 125(11), 4214-4228.
- Scarpato, R. (2002). Gastronomy Studies in Search of Hospitality. *Journal of Hospitality & Tourism Management*, 9(2), 152-163.
- Sean Hyun, S. ve Wansoo, K. (2011). Dimensions of Brand Equity in the Chain Restaurant Industry. *Cornell Hospitality Quarterly*, 52(4), 429-437.
- Shyle, I. ve Panajoti, V. H. (2015). Social Media and its Impact on Decision Making for Trip. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 1(1), 8-15.
- Simms, A. ve Gretzel, U. (2013). Planning a Vacation Using Social Media: Influences of Demographic, Psychographic, and Trip-Related Characteristics. *ENTER 2013 Conference on Information and Communication Technologies in Tourism* (Vol. 4).
- Spence, C. (2017). Breakfast: The Most Important Meal of the Day? *International Journal of Gastronomy and Food Science*(8), 1-6.
- Subakti, A. G. (2013). Overview Michelin Star Reputation Restaurant in Hospitality Industry. *Binus Business Review*, 4(1), 290-299.
- Sulek, J. M. ve Hensley, R. L. (2004). The Relative Importance of Food, Atmosphere, and Fairness of Wait: The Case of a Full-Service Restaurant. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 45(3), 235-247.
- Şahin, A. vd. (2021). A Research on Customer Experiences and Perceptions for Michelin Starred Restaurants. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism*, 6(1), 61-72.
- Şahin, G. G. ve Ünver, G. (2015). Destinasyon Pazarlama Aracı Olarak "Gastronomi Turizmi": İstanbul'un Gastronomi Turizmi Potansiyeli Üzerine bir Araştırma. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 3(2), 63-73.
- Şengöz, A. ve Eroğlu, E. (2017). Örgütlerde Sosyal Medya Kullanımı: Sosyal Medya Algıları, Amaçları ve Kullanım Alışkanlıkları. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(1), 503-524.
- T.C. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (2023). *TR61 (Batı Akdeniz) Bölgesi'nde Ekoturizm Sektörünün Durumu*. Ekoturizm İhtisas Komisyonu Raporu.
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019, Ağustos 24). *On Birinci Kalkınma Planı*. 100. Yıl Kalkınma Planı.
- Türkben, C. vd. (2012). Türkiye'de Bağcılığın Tarım Turizmi (agro-turizm) İçinde Yeri ve Önemi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*(2), 47-50.
- Temizkan, S. P. ve Aktepe, B. (2023). Türkiye ve Yunanistan'daki Michelin Yıldızlı Restoranların İnternet Sitelerinin İncelenmesi. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 6(2), 787-800.
- Tuncer, İ. (2017). Yiyecek İçecek İşletmelerinde Hizmet Kalitesi Boyutları ve Ölçeklerinin İncelenmesi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(16), 321-329.
- Uluç, G. ve Yarcı, A. (2017). Sosyal Medya Kültürü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(52), 88-102.
- Uğuzluoğlu, A. (2021). Michelin Rehberi'nin Türkiye Gastronomi Turizmine Olası Etkileri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). 1-167. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Vásquez, C. ve Chik, A. (2015). I Am Not a Foodie...": Culinary Capital in Online Reviews of Michelin Restaurants. *Food and Foodways*, 24(4), 231-250.

- Williams , H. A. vd. (2014). Gastro-Tourism as Destination Branding in Emerging Markets. *International Journal of Leisure and Tourism Marketing*, 4(1), 1-18.
- Xiang, Z. ve Gretzel, U. (2010). Role of Social Media in Online Travel Information Search. *Tourism Management*, 31(2), 179-188.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yang, Z. ve Robin , P. T. (2004). Customer Perceived Value, Satisfaction, and Loyalty: The role of Switching Costs. *Psychology & Marketing*, 21(10), 799-822.
- Yeniçktı, N. (2016). Halkla İlişkiler Aracı Olarak Instagram: Sosyal Medya Kullanan 50 Şirket Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk İletişim*, 9(2), 92-115.
- Zhang, H. vd. (2014). Destination Image and Tourist Loyalty: A Meta-Analysis. *Tourism Management*(40), 213-223.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****THE EFFECT OF MICHELIN STAR ON GASTRONOMY TOURISM: A STUDY ON
CONSUMER COMMENTS ON SOCIAL MEDIA THROUGH THE EXAMPLE OF
ISTANBUL**

Introduction and Research Purpose: This research covers the reflections of the Michelin Star on social media platforms and its effects on gastronomy tourism. The sample of the research consists of 5 restaurants located in Istanbul and awarded with the Michelin Star. TUTAK Fatih Türk received 2 stars, while Neolokal, Mikla, Nicole and Araka received 1 star. This research sought to answer how the Michelin Star has reflected in the Tripadvisor comments, what are the main themes and sub-themes that stand out in this platform.

Literature Review: There has not been enough research done based on the reflections of the Michelin Star on social media platforms and its effects on gastronomic tourism related to Turkey. Of course, the most important reason for this is that the Michelin Star was awarded in October 2022. The fact that the subject is new for Turkey and has not yet been studied makes this study important.

Methodology and Findings: The aim of this research is to determine the prominent themes and to reveal their feedback on satisfaction/dissatisfaction by trying to understand the experience offered by the restaurants included in the Michelin Guide by earning a star from the perspective of their customers. Case study; one of the qualitative research design methods, was used in this research. This approach has been preferred since the research adopts a process that includes an in-depth analysis of a current event. Documents were used as data collection technique. Considering the interaction effects of social media channels, Tripadvisor, one of these channels, was used to collect the aforementioned documents. The universe of the study is the Michelin Guide and criterion sampling, which is one of the purposeful sampling methods, was used from the determined universe. Accordingly, the sample of the research consists of 5 restaurants located in Istanbul and awarded the Michelin Star.

'Feedback About the Experience', 'General Experience' and 'Space' are the three main themes that emerged as a result of the research. Another finding emerging from the research is that the Michelin Star is important for customers who have a dining experience and share it on social media channels. It has been observed that customers, when commenting on satisfaction, make comparisons with restaurants in other European countries that have received Michelin stars in terms of taste, presentation, service and price.

Conclusions and Recommendation: The research made it possible to say that the Michelin Star has a direct impact on business awareness and social media platforms play an important role in spreading positive or negative experiences. Based on the findings shared above, Michelin Star directly affects business awareness and it is possible to say that social media platforms play an important role in the spread of positive or negative experiences. Batat (2021) and De Albuquerque Meneguel et al. (2019) also revealed that the Michelin Star has a significant impact on gastronomy tourism. For this reason, it would be beneficial for chefs to take customer feedback into account and use rational notifications in improvement processes in order to maintain and improve the quality of the gastronomy sector rather than maintaining the star received.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Gabriela O. OLARU			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	MİCHELİN YILDIZI'NIN GASTRONOMİ TURİZMİNE ETKİSİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN SOSYAL MEDYA'DA TÜKETİCİ YORUMLARINA DAİR BİR ARAŞTIRMA			
Tarih <i>Date</i>	23.08.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Gabriela O. OLARU	%100	Çıkar çatışması yoktur.	-

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1348564

**EXERCISE, ANABOLIC STEROID DEPENDENCE, MUSCLE DYSMORPHIA,
PERFORMANCE ENHANCEMENT DRUG ABUSE****Dr. Öğr. Üyesi Metin ÇINAROĞLU**İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal
Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü

İstanbul / TÜRKİYE

e-posta: metin.cinaroglu@nisantasi.edu.tr

ORCID 0000-0001-6342-3949

ABSTRACT

Visuality, which has come to the fore in recent years and the habits it brings, also reveal both physical and psychological syndromes. Behaviours such as training addiction, anabolic androgenic steroid use, and performance-enhancing drug use cause muscle dysmorphia syndrome. In this comprehensive evaluation, both the training addiction caused by muscle dysmorphia and the psychological effects of steroids and performance-enhancing drugs used to become more muscular were compiled. Muscle dysmorphia and its accompanying syndromes, which have not yet been classified into the disorder category by the American Psychiatric Association, are quite common. Pharmacological treatment and cognitive behavioural therapy come to the fore for body perception disorder, which is the closest disorder to this syndrome. More evidence-based controlled randomized studies are needed to evaluate muscle dysmorphia and similar syndromes in the disease category.

Keywords: Exercise addiction, Anabolic androgenic dependence, Performance enhancement drugs abuse, Muscle dysmorphia, Body dysmorphic disorder

**ANTRENMAN, ANABOLİK STEROİD BAĞIMLILIĞI, PERFORMANS
ARTTIRICI İLAÇ KULLANIMI, KAS DİSMORFİSİ****ÖZ**

Son yıllarda oldukça ön plana çıkan görsellik ve beraberinde getirdiği alışkanlıklar bazı fiziksel rahatsızlıkları ve psikolojik sendromları da ortaya çıkarmaktadır. Antrenman bağımlılığı, anabolik androjenik steroid kullanımı, performans arttırıcı ilaç kullanımı gibi davranışlar kas dismorfisi sendromunu meydana getirmektedir. Bu kapsamlı derlemede gerek kas dismorfisinin getirdiği antrenman bağımlılığı, gerekse daha kaslı olmak için kullanılan steroid ve performans arttırıcı ilaçların psikolojik etkileri değerlendirilmiştir. Henüz Amerika Psikiyatri Derneği tarafından hastalık kategorisinde sınıflandırılmamış kas dismorfisi ve beraberindeki sendromlar oldukça yaygın görülmektedir. Bu sendroma en yakın olan beden algı bozukluğu rahatsızlığı için farmakolojik tedavi ve bilişsel davranışçı terapi ön plana çıkmaktadır. Kas dismorfisi ve benzeri sendromların hastalık kategorisinde değerlendirilmesi için daha fazla kanıtı dayalı kontrollü randomize araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antrenman bağımlılığı, anabolik androjenik steroid bağımlılığı, performans arttırıcı ilaç bağımlılığı, kas dismorfisi, beden algı bozukluğu, vücut geliştirme

Geliş Tarihi/Received: 23.08.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 20.10.2023

Yayın Tarihi/Printed Date: 29.12.2023

Kaynak Gösterme: Çınaroğlu, M. (2023). "Exercise, Anabolic Steroid Dependence, Muscle Dysmorphia, Performance Enhancement Drug Abuse". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 443-454.

INTRODUCTION

1. Literature Review

1.1. Exercise Addiction

It has been proved that regular exercise improves both physical and psychological health (WHO, 2016). However, being keen on excessive unstoppable exercise may call forth side effects, improving sensitivity to physical exercise damage or sociable and professional dysfunction. Emesis, nausea, apopsychia, chest distress, hypoglycaemia, chest pain, and sudden death are some of the examples of the acute exercise injuries caused by overtraining (Shepherd, 2001). Musculoskeletal pain and injury and malfunction of the persons immune system are also other possible consequences of overexercise. This phenomenon has been called as Exercise addiction (EA). EA has been conceptualized as not being able to control one's exercise behaviour that becomes a further compulsive behaviour in which the symptoms are managed to manifest (Berczik, Szabo & Griffiths, 2021; Szabo, 2010). Due to the lack of peer reviewed evidence, EA has not been listed under the mental disorders in the Diagnosis and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM) even though it has been suggested to be classified under the behavioural addiction during the council discussions of the DSM-5 board (APA, 2013). Exercise dependence (Adams, 2009), compulsive exercise (Murray, Maguire, Russel & Touyz, 2012), exercise abuse (Calogero & Pedrotty, 2004), obligatory exercise (Thome & Espelage, 2007) used as other terms for explaining the EA ever since. This review aimed to discuss the theoretical models of EA and other related syndromes with its relations to diagnostic criteria. It also debates the comorbidity with the other kind of disorders with its fundamental motivators for differentiate the repeated ongoing recreational exercise and competing sports from EA (Chen, 2016).

1.2. EA's Diagnosis

Beakeland has first mentioned the idea of EA while investigating the deficiency of sleep quality due to exercises in 1970 (Beakeland, 1970). Enrolled individuals were getting paid for the attendance of the research, but they were willing to be continued on exercising even though they were not going to get any extra payment for it. Ever since this situation has got much more attention and called exercise addiction. Variety of research models has been used on this subject. Behavioural addictions' theoretical model contains following symptoms: (i) *prioritization*, training is the most important thing in life, (ii) *modification of mood*, training is the main coping strategy for dealing with unexpected events and emotional regulation, (iii) *forbearance*, to stop yearning, person rises the amount of exercise, (iv) *discontinuation*, creates anxiety, depression, anhedonia, irritability when the person discontinues the exercise and also it develops issue on coping with professional and social duties, (v) *recurrence*, person is to return to the earlier pattern of training (Brown, 1997; Brown, 1991; Aidman & Woolard, 2003; Allegre, Souville, Therme & Griffiths, 2006). In DSM-IV-TR, Downs and Hausenblas determine the EA under the substance abuse criteria that aligned with the behavioural addiction norms (Hausenblas & Downs, 2002; Downs & Hausenblas, 2009). With the knowledge of the physical, social, and psychological issues, individuals with EA continue of the overtraining and ongoing exercise in which with the key elements (i) no control, (ii) discontinuation, (iii) lessen other activities, (iv) forbearance, many hours of overtraining, (v) prolongation (APA, DSM-4, 2000). Previous research has proved that EA has got varying influences as risk factors. The findings show that it is relatively sparse in the general population with a percentage from 0.3-0.5% to 3% (Monok, Berczik & Urban, 2012; Sussman, Lisha & Griffiths, 2011). The numbers are altering among the professionals and the regular exercisers. The influences of high risk for EA were 0.9-3.2 according to findings of Monok et al (Monok, Berczik & Urban, 2012). With the number of 6.9%, it was much higher among students at the sports college, 3.6% is a usual exercisers rate for being at the risk for EA according to estimation of Szabo and Griffiths (Szabo & Griffiths, 2007). Moreover, few other research suggests that the average range is much higher as 22-50% within the exercisers' risks to become EA (Lojeyeux, Avril, Richoux, Embouzza & Nivoli, 2008; Anderson, Basson, Geils, & Farman, 1997).

1.3. Anabolic Androgenic Steroid Dependence

Androgenic anabolic steroid (AAS) use's prevalence rate among young men is unexpectedly as high as 6% (Sagoe, Molde, Andreassen, Torsheim & Pallesen, 2015). High genetic quality, masculinity and health are the markers of general perceived physical strength (Sell, Lukaszewski & Townsley, 2017) in which develop an incentive use of AAS. Moreover, dysmorphic body image has been found to be associated with the pre-phase of starting the ASS within abusers (Smith, Bujs, Hon, Heijer & Ronde, 2021). It has been well established that infertility, hypogonadism, acne, and gynecomastia are somatic adverse impacts of using AAS (Horwitz, Andersen & Dalhoff, 2019). In addition, it has been reported that some psychiatric effects of using AAS are depression, aggressiveness, and mania (Pope, Wood, Rogol, Nyberg, & Bhasin, 2014). Nakeeran and colleagues (2022) has concluded a study to show that consuming high level of long-term testosterone use is highly associated with major depression and suicidal attempts. Hypothalamic-pituitary-gonadal axis is affected by ASS and therefor injecting the exogen (ASS) lower the endogenous manufacturing of testosterone, follicle stimulating hormone and luteinizing hormone (Rahnema, Lipshultz, Crosnoe, Kovac & Kim, 2014). Within last 10 years of studies have shown other associations between mental health and testosterone; firstly, hypogonadal men's psychology improve drastically after inducing testosterone replacement therapy and secondly, prostate cancer men's deprivation of androgen therapy is linked with depression (Hartengs & Kuiper, 2004; Nead, 2019; Walter, 2019; Fisher et al., 2019; McHenry et al., 2014). And the third is, ASS abusing cause after effect on former users in which their testosterone plasma is low, and they face higher level of depressions symptoms, these findings have been conducted by Rasmussen and colleagues (2016). Few studies have been explored that ASS may cause to induce the alteration of the nervous system therefor its functionality. The other new studies have shown that amygdala grows, and less visual spatial functions have been associated with the weightlifters who has long term use of ASS, when compared with the weightlifters with no ASS history (Kaufman et al., 2015). Moreover, thinner cortex in various regions and less total grey matter, cerebral cortex and putamen are also linked to the long-term usage of ASS (Bjørnebekk et al., 2017). With all this knowledge, we can conclude that ASS abusing causing variety of mental health problems and new studies are on the way to shed light on the neuro-psychiatric consequences as well (Windfeld-Mathiasen et al., 2022).

1.4. Performance Enhancement Drugs Abuse

Both professional athletes and none-professional pastime athletes are keen on using variety of supplement and performance enhancement drugs (PED) to look astonishing in a society where people strive for perfection and a great look is all important aspect of being a valuable part of that society (Mooney et al., 2016). This phenomenon once was for professional athletes now pervade for all kinds of sports persons in all ages, and thus develops a public mental and physical health problems (Mazzoni, Barroso & Rabin, 2017). The nutritional supplements that have been used by the professional athletes are well governed and researched, but the rest of the other supplements and PED's in which used by the public has been lack of governmental check and evidence-based research (GAO, 2002; Reuter & Pardo, 2016; Corazza & Urrestarazu, 2017). Supplementing prevalence among those persons related to sports activities has been increasing over time (Morrison, Gizis & Shorter, 2004). There is an estimation that %85 of athletes and other sports pro or no pros are supplementing in their daily exercise and training routines (Maughan, Depiesse & Geyer, 2009). The benefits and the risks factors of supplementing has been known for some time like proteins, creatine, and pharmacological steroids. But we do not know much about the other untested underground lab manufactured PEDs in which it brings a great deal of concern for the public, and this growing consumption of by body builders, sport related non pros and gym rats are expending in all age groups including adolescents (Verroken, 2000; Müller, 2010; Molinero & Marquez, 2009; 2014; Kamber & Mullis; Corraza et al., 2013). The term performance enhancing drugs is an alliance of variety of different drugs from anabolic steroids to sex enhancing performance drugs, to growth hormones, peptides, and all other related drugs for variety of goals including gaining mass, loosing fat and weight loss (Bates & McVeigh, 2016). Though these products have been available for athletes

and body builders for many years (World Anti-Doping Agency, 2016; Evans-Brown, McVeigh, Perkins & Bellis, 2012; Bates & McVeigh, 2016), with the advancement of internet and easy accessibility to these products by the general populations causing a sly and dangerous health and mental issues within the society (Coomber et al., 2014). PEDs have been marketed in a tricky misleading way like “healthier”, “natural”, “safer” as they are good alternatives to medicines and as if they are new age psychoactive substances (Corazza et al., 2013). PEDs have been used by public without consulting neither to a medical doctor nor to a practitioner or physician, thus the users do not even know the possible consequences and or they are not aware that the drugs that are not even tested pharmaceutically. The estimation of these PEDs that are 26% to 42% out of all drugs may be fake (Thevis et al., 2008; Graham et al., 2009).

1.5. Muscle Dysmorphia

Muscle dysmorphia has been originally called a disorder as classifying criteria under the eating disorder as reverse anorexia. Since then, it has been continuously classified under varies other disorders in which no consensus has been clarified yet (Walsh, 2007). There have been numerous majority studies published on the muscle dysmorphia in women whose evaluate themselves big, fatty, or unacceptably dysmorphic (Cash & Pruzinsky, 2002). Though, few study has been concluded (Garfinkel, Kennedy & Kaplan, 1995) on this for men and it is a continuously exploring field (Olivardia, Pope & Hudson, 2000). As men has become more interested in muscle mass, want to look big and muscular (Pope et al., 1997; Pope, Phillips & Olivardia, 2000) and consequently has more muscle dysmorphia phenomena, even some research claims that the range is from early adolescents to all the way to late adults with age range from 10 to 60 (Jacobi & Cash, 1994; Ricciardelli, McCabe & Banfield, 2000). Male body image disturbance prevalence has been increasing over time and has come to the point in which men dysmorphia is at the similar level as women (Garner, 1997; Murray et al., 2010). Body dissatisfaction in men, in the context of powerful desire to develop masculine physic, may develop of muscle dysmorphia (Grieve, 2007).

Muscle dysmorphia has been originally described and identified in a study for male body builders in 1993 by Pope and colleagues (Pope, Katz & Hudson, 1993). Within this study, Pope and colleagues identified the characteristics of the anorectic symptomology with the sample of male bodybuilders. Within the study, they found that the prevalence of previous anorexia nervosa was much higher than the general population. Though male bodybuilders' anorexic characteristics were opposite form from the standard anorexia nervosa, which is the standard anorexia, the person desires to look skinny and small, but in these male bodybuilders group, the dysmorphia is for “I am not big enough” and desire a bigger and more muscular look. Also, people who developed this reverse anorexia, do not want to socialize, and avoid being seen in public or wear heavy clothes under the sun in the summer so that they cannot be seen and perceived with their small body (Murray et al., 2010).

In the context of cognition, the feature of muscle dysmorphia is one's willing to become more masculine even though one's physic is already above the average (Pope, Phillips & Olivardia, 2000). Muscle dysmorphia is usually related with the body image dysmorphic disorder in which it is common to other kinds of body image disorders. Within this dysmorphic body image disorder, individuals spend around 5 hours in a day of their perceived look, the lack of their masculinity and all related obsessive thoughts. When comparing muscle dysmorphia to other kind of body dysmorphic disorders, the persons who have muscle dysmorphia has a greater inside than the persons who has other kinds of dysmorphias, to be exact, the persons who has muscle dysmorphia has 42% very good inside while over 50% is fair inside (Olivardia, Pope, & Hudson, 2000). For the behavioural context, muscle dysmorphia is related to excessive workout routine and high level of anxiety if the workout has been missed and lack of social and professional life responsibilities due to the prioritized workout, proper strict diet and resting etc. Some case reports concluded that muscle dysmorphia may quit jobs that have demands to affect the working out activities or even avoid going to job interviews if it does not suit with the daily workout routine and related duties (Olivardia, 2007). Also, men with muscle dysmorphia have got a rigid diet that they calculate the grams and calories in every item that they consume

and have difficulties eating out at the restaurants if the calories and grams kind of information are not at present (Mossley, 2009).

1.6. Psychological interventions for Body Dysmorphic Disorder

Looking at the literature, to our best of knowledge, there has been no psychological interventional clinical controlled trial has been done specifically for EA, and or AAS dependence, and or Muscle dysmorphia yet. Thus, in this part of the review it has been aimed to explain the closest disorder "Body dysmorphia disorder (BDD)" to EA, AAS dependence and muscle dysmorphia. For BDD, there has been quite a big number of studies done both one on one, group and online containing comparison CBT and other psychological interventions (Wilhelm et al., 2011; Philips & Hollander, 2008; Veale, 2004; Wilhelm, Buhlmann, Hayward, Greenberg, & Dimiaite, 2010; Wilhelm & Neziroğlu, 2002). Within the literature, CBT has come up as the most common studied with randomized clinical trials or controlled trails and thus mentioned as the most effective psychological intervention within the schools of psychology for BDD. BDD is a dissatisfied condition in which one's perceived looking is dysmorphic or somehow weird in a way that one is desperately think everybody is mocking him/her. Thus, limiting socializing, avoiding public interactions even with the relationships thinking that one's nose, skin, and hair is so weird in which as people around him or her instantly notice that. Few compulsive behaviours correlate with BDD, like regularly checking on the mirror, making up or somehow camouflage those areas both with dressing and or wearing's. BDD has got high prevalence with depression and suicide attempts (Phillips, 1997).

1.7. Cognitive Behavioural Therapy for Body Dysmorphia Disorder

There is evidence that BDD is responding well to the pharmacotherapy specifically SRI's (Phillips, 1994). There are studies on psychotherapies that may work with BDD in theoretical perspectives. Randomized controlled trials have been increasing with CBT interventions (Veale, 1996; Wilhelm, 1999). Exposure with response prevention change the core beliefs that emphasizes the persons' dissatisfaction of his or her body by focusing on cognitive processes like self-focused attention and rumination. Although both behavioural and cognitive techniques of CBT over isolation and other issues of BDD are documented (Marks, 1988; McKay, 1997), there is much room to fill in terms of combined treatment with pharmacology. Nevertheless, CBT may result in lower relapses rate that those found in pharmacotherapy trials (McKay, 1999). Although the pathogenesis of BDD is not well understood, both psychotherapy and pharmacology have a normalising effect on brain morphology and behavioural change (Boxter, 1992; Ipser, Sander & Stein, 2010). CBT has been used for a long term and a short-term intervention for BDD and has been studied on 6 and 12 months follow ups as well (Rosen, 1995). It has been shown that long term treatment is both possible with CBT only and pharmacology and CBT (McKay, 1997).

CONCLUSION

The emerging health issue has been rising among public all kinds of age group from 12 to 65, as image of the body gets more and more important aspect of life due to the social media and other visual channels. New syndromes come along with development of Muscle dysmorphia in which it causes physical and mental health problems. Muscle dysmorphia is comorbid with exercise addiction, steroid use and performance enhancing drug abuse. In this study, it has been aimed to discuss key characteristics of these phenomenon in both physical and psychological context. Also, it has been discussed body dysmorphic disorder and its relationship with the muscle dysmorphia along with the cognitive behavioural therapy for its recovery. As the muscle dysmorphia has not been accepted as a disorder on its own due to the lack of evidence, it has been focused on the treatment of the closest and most related disorder to muscle dysmorphia which is BDD. CBT and pharmacological treatments are well studied and have promising results

for BDD. It can be concluded that we need more randomized controlled trails for muscle dysmorphia to be classified under the DSM criteria.

REFERENCES

- Adams, J. (2009). Understanding exercise dependence. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 39, 231-240.
- Aidman, E. V., & Woollard, S. (2003). The influence of self-reported exercise addiction on acute emotional and physiological responses to brief exercise deprivation. *Psychology of Sport and Exercise*, 4(3), 225-236.
- Allegre, B., Souville, M., Therme, P., & Griffiths, M. (2006). Definitions and measures of exercise dependence. *Addiction research & theory*, 14(6), 631-646.
- Allegre, B., Therme, P., & Griffiths, M. (2007). Individual factors and the context of physical activity in exercise dependence: A prospective study of 'ultra-marathoners'. *International journal of mental health and addiction*, 5, 233-243.
- American Psychiatric Association, DSM-5 Task Force. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5™* (5th ed.). American Psychiatric Publishing, Inc.. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
- American Psychiatric Association, A. P., & American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-IV* (Vol. 4). Washington, DC: American psychiatric association.
- Anderson, SJ, Basson, CJ, Geils, C. & Farman, R. (1997). Personality style and mood states associated with a negative addiction to running. *South African Journal of Sports Medicine*, 4(4), 6-11.
- Baekeland, F. (1970). Exercise deprivation: Sleep and psychological reactions. *Archives of General Psychiatry*, 22(4), 365-369.
- Bates, G., & McVeigh, J. (2016). Image and performance enhancing drugs. *National IPED INFO Survey*.
- Baxter, L. R., Schwartz, J. M., Bergman, K. S., Szuba, M. P., Guze, B. H., Mazziotta, J. C., ... & Phelps, M. E. (1992). Caudate glucose metabolic rate changes with both drug and behavior therapy for obsessive-compulsive disorder. *Archives of general psychiatry*, 49(9), 681-689.
- Berczik, K., Szabó, A., Griffiths, M. D., Kurimay, T., Kun, B., Urbán, R., & Demetrovics, Z. (2012). Exercise addiction: Symptoms, diagnosis, epidemiology, and etiology. *Substance use & misuse*, 47(4), 403-417.
- Bjørnebekk, A., Walhovd, K. B., Jørstad, M. L., Due-Tønnessen, P., Hullstein, I. R., & Fjell, A. M. (2017). Structural brain imaging of long- term anabolic-androgenic steroid users and nonusing weightlifters. *Biological Psychiatry*, 82, 294-302.
- Brown, R. I. F. (1997). A theoretical model of the behavioural addictions--applied to offending. *Addicted to crime*, 13-65.
- Kerr, J. (1994). *EBOOK: Understanding Soccer Hooliganism*. McGraw-Hill Education (UK).
- Calogero, R. M., & Pedrotty, K. N. (2004). The practice and process of healthy exercise: an investigation of the treatment of exercise abuse in women with eating disorders. *Eating disorders*, 12(4), 273-291.

- Cash, T. F. (2005). The influence of sociocultural factors on body image: Searching for constructs. *Clinical Psychology: science and practice*, 12(4), 438.
- Chen, W. J. (2016). Frequent exercise: A healthy habit or a behavioral addiction?. *chronic diseases and translational medicine*, 2(04), 235-240.
- Coomber, R., Pavlidis, A., Santos, G. H., Wilde, M., Schmidt W., & Redshaw, C. (2014). The supply of steroids and other performance and image enhancing drugs (PIEDs) in one English city: Fakes, counterfeits, supplier trust, common beliefs and access. *Performance Enhancement & Health*, 3(3), 135–144. <https://doi.org/10.1016/j.peh.2015.10.004>
- Corazza, O., & Roman-Urrestarazu, A. (2017). Novel psychoactive substances: Policy, economics and drug regulations. Berlin: Springer (forthcoming).
- Downs, D. S., Hausenblas, H. A., & Nigg, C. R. (2004). Factorial validity and psychometric examination of the Exercise Dependence Scale-Revised. *Measurement in physical education and exercise science*, 8(4), 183-201.
- Evans-Brown, M., McVeigh, J., Perkins, C., & Bellis, M. A. (2012). *Human enhancement drugs: the emerging challenges to public health*. North West Public Health Observatory.
- Fischer, S., Ehlert, U., & Amiel Castro, R. (2019). Hormones of the hypothalamic-pituitary-gonadal (HPG) axis in male depressive disorders—A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Neuroendocrinology*, 55, 100792.
- GAO. (2002). Dietary supplements for weight loss: Limited federal oversight has focused more on marketing than on safety. Retrieved from <http://www.gao.gov/products/GAO-02-985T>
- Garfinkel, P. E., Kennedy, S. H., & Kaplan, A. S. (1995). Views on classification and diagnosis of eating disorders. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 40(8), 445-456.
- Garner, D. (1997). Body image survey results. *Psychology Today-New York*, 30, 30-45.
- Graham, M., Ryan, P., Baker, J. S., Davies, B., Thomas, N. E., Cooper, S. M., ... Kicman, A. T. (2009). Counterfeiting in performance and image enhancing drugs. *Drug Testing and Analysis*, 1(3), 135–142. <https://doi.org/10.1002/dta.30>
- Grieve, F. G. (2007). A conceptual model of factors contributing to the development of muscle dysmorphia. *Eating disorders*, 15(1), 63-80.
- Hausenblas, H. A., & Downs, D. S. (2002). How much is too much? The development and validation of the exercise dependence scale. *Psychology and health*, 17(4), 387-404.
- Horwitz, H., Andersen, J. T., & Dalhoff, K. P. (2019). Health consequences of androgenic anabolic steroid use. *Journal of internal medicine*, 285(3), 333-340.
- Ipsen, J. C., Sander, C., & Stein, D. J. (2009). Pharmacotherapy and psychotherapy for body dysmorphic disorder. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (1).
- Jacobi, L., & Cash, T. F. (1994). In pursuit of the perfect appearance: Discrepancies among self-ideal percepts of multiple physical attributes 1. *Journal of Applied Social Psychology*, 24(5), 379-396.
- Kamber, M., & Mullis, P. E. (2010). The worldwide fight against doping: From the beginning to the World Anti-Doping Agency. *Endocrinology and Metabolism Clinics of North America* 39: 1–9.
- Kaufman, M. J., Janes, A. C., Hudson, J. I., Brennan, B. P., Kanayama, G., Kerrigan, A. R., Jensen, J. E., & Pope, H. G. (2015). Brain and cognition abnormalities in long-term anabolic-androgenic steroid users. *Drug and Alcohol Dependence*, 152, 47–56.

- Lejoyeux, M., Avril, M., Richoux, C., Embouazza, H., & Nivoli, F. (2008). Prevalence of exercise dependence and other behavioral addictions among clients of a Parisian fitness room. *Comprehensive psychiatry*, 49(4), 353-358.
- Marks, I., & Mishan, J. (1988). Dysmorphophobic avoidance with disturbed bodily perception: A pilot study of exposure therapy. *The British journal of psychiatry*, 152(5), 674-678.
- Maughan, R. J., King, D. S., & Lea, T. (2004). Dietary supplements. *Journal of Sports Sciences*, 22(1), 95-113.
- Mazzoni, I., Barroso, O., & Rabin, O. (2017). Anti-doping challenges with novel psychoactive substances in sport. *Novel Psychoactive Substances: Policy, Economics and Drug Regulation*, 43-56.
- McHenry, J., Carrier, N., Hull, E., & Kabbaj, M. (2014). Sex differences in anxiety and depression: Role of testosterone. *Frontiers in Neuroendocrinology*, 35, 42-57.
- McKay, D. (1999). Two-year follow-up of behavioral treatment and maintenance for body dysmorphic disorder. *Behavior modification*, 23(4), 620-629.
- Moliner, O., & Márquez, S. (2009). Use of nutritional supplements in sports: risks, knowledge, and behavioural-related factors. *Nutr Hosp*, 24(2), 128-134.
- Mooney, R., Simonato, P., Ruparella, R., Roman-Urrestarazu, A., Martinotti, G., & Corazza, O. (2017). The use of supplements and performance and image enhancing drugs in fitness settings: A exploratory cross-sectional investigation in the United Kingdom. *Human Psychopharmacology: Clinical and Experimental*, 32(3), e2619.
- Morrison, L. J., Gizis, F., & Shorter, B. (2004). Prevalent use of dietary supplements among people who exercise at a commercial gym. *International Journal of Sport Nutrition and Exercise Metabolism*, 14(4), 481-492.
- Mosley, P. E. (2009). Bigorexia: bodybuilding and muscle dysmorphia. *European Eating Disorders Review: The Professional Journal of the Eating Disorders Association*, 17(3), 191-198.
- Murray, S. B., Maguire, S., Russell, J., & Touyz, S. W. (2012). The emotional regulatory features of bulimic episodes and compulsive exercise in muscle dysmorphia: A case report. *European Eating Disorders Review*, 20(1), 68-73.
- Murray, S. B., Rieger, E., Touyz, S. W., & De la Garza García, Lic, Y. (2010). Muscle dysmorphia and the DSM-V conundrum: Where does it belong? A review paper. *International Journal of Eating Disorders*, 43(6), 483-491.
- Nackeeran, S., Patel, M. S., Nallakumar, D. T., Ory, J., Kohn, T., Deibert, C. M., Carto, C., & Ramasamy, R. (2022). Testosterone therapy is associated with depression, suicidality, and intentional self-harm: Analysis of a national federated database. *The Journal of Sexual Medicine*, 19, 933-939.
- Nead, K. T. (2019). Androgens and depression: A review and update. *Current Opinion in Endocrinology, Diabetes & Obesity*, 26, 175-179.
- Neziroglu, F. A., & Yaryura-Tobias, J. A. (1993). Body dysmorphic disorder: phenomenology and case descriptions. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 21(1), 27-36.
- Olivardia, R., Pope Jr, H. G., & Hudson, J. I. (2000). Muscle dysmorphia in male weightlifters: A case-control study. *American Journal of Psychiatry*, 157(8), 1291-1296.
- Olivardia, R. (2007). *Muscle Dysmorphia: Characteristics, Assessment, and Treatment*.

- Pope Jr, H. G., Gruber, A. J., Choi, P., Olivardia, R., & Phillips, K. A. (1997). Muscle dysmorphia: An underrecognized form of body dysmorphic disorder. *Psychosomatics*, *38*(6), 548-557.
- Pope Jr, H. G., Katz, D. L., & Hudson, J. I. (1993). Anorexia nervosa and "reverse anorexia" among 108 male bodybuilders. *Comprehensive psychiatry*, *34*(6), 406-409.
- Pope, H., Phillips, K. A., & Olivardia, R. (2000). *The Adonis complex: The secret crisis of male body obsession*. Simon and Schuster.
- Pope Jr, H. G., Wood, R. I., Rogol, A., Nyberg, F., Bowers, L., & Bhasin, S. (2014). Adverse health consequences of performance-enhancing drugs: an Endocrine Society scientific statement. *Endocrine reviews*, *35*(3), 341-375.
- Rasmussen, J. J., Selmer, C., Østergren, P. B., Pedersen, K. B., Schou, M., Gustafsson, F., Faber, J., Juul, A., & Kistorp, C. (2016). Former abusers of anabolic androgenic steroids exhibit decreased testosterone levels and hypogonadal symptoms years after cessation: A case-control study. *PLoS One*, *11*, e0161208.
- Ricciardelli, L. A., McCabe, M. P., & Banfield, S. (2000). Body image and body change methods in adolescent boys: Role of parents, friends and the media. *Journal of psychosomatic research*, *49*(3), 189-197.
- Sagoe, D., McVeigh, J., Bjørnebekk, A., Essilfie, M. S., Andreassen, C. S., & Pallesen, S. (2015). Polypharmacy among anabolic-androgenic steroid users: A descriptive metasynthesis. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, *10*, 12.
- Sell, A., Lukazsweski, A. W., & Townsley, M. (2017). Cues of upper body strength account for most of the variance in men's bodily attractiveness [Internet]. *Proceedings of the Royal Society of Biological Science*, *284*(1869), 20171819.
- Shepherd, C. (2001). Pacing and exercise in chronic fatigue syndrome. *Physiotherapy*, *87*(8), 395-396.
- Smit, D. L., Buijs, M. M., Hon, O., Heijer, M., & Ronde, W. (2021). Positive and negative side effects of androgen abuse. The HAARLEM study: A one-year prospective cohort study in 100 men. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, *31*, 427-438.
- Sussman, S., Lisha, N., & Griffiths, M. (2011). Prevalence of the addictions: a problem of the majority or the minority?. *Evaluation & the health professions*, *34*(1), 3-56.
- Szabo, A., & Griffiths, M. D. (2007). Exercise addiction in British sport science students. *International Journal of Mental Health and Addiction*, *5*, 25-28.
- Szabo, A. (2010). *Addiction to Exercise: A Symptom Or a Disorder?*. Nova Science Publishers, Incorporated.
- Thevis, M., Schrader, Y., Thomas, A., Sigmund, G., Geyer, H., & Schänzer, W. (2008). Analysis of confiscated black market drugs using chromatographic and mass spectrometric approaches. *Journal of analytical toxicology*, *32*(3), 232-240.
- Thome, J. L., & Espelage, D. L. (2007). Obligatory exercise and eating pathology in college females: Replication and development of a structural model. *Eating Behaviors*, *8*(3), 334-349.
- Veale, D., Gournay, K., Dryden, W., Boocock, A., Shah, F., Willson, R., & Walburn, J. (1996). Body dysmorphic disorder: a cognitive behavioural model and pilot randomised controlled trial. *Behaviour research and therapy*, *34*(9), 717-729.
- Verroken, M. (2000). Drug use and abuse in sport. *Baillière's Best Pract. Res. Clin. Endocrinol. Metab* *14*:1-23.

Chen, W. J. (2016). Frequent exercise: A healthy habit or a behavioral addiction?. *chronic diseases and translational medicine*, 2(04), 235-240.

Walsh, B. T. (2007). DSM-V from the perspective of the DSM-IV experience. *International Journal of Eating Disorders*, 40(S3), S3-S7.

Wilhelm, S., Otto, M. W., Lohr, B., & Deckersbach, T. (1999). Cognitive behavior group therapy for body dysmorphic disorder: a case series. *Behaviour research and therapy*, 37(1), 71-75.

Windfeld-Mathiasen, J., Christoffersen, T., Strand, N. A. W., Dalhoff, K., Andersen, J. T., & Horwitz, H. (2022). Psychiatric morbidity among men using anabolic steroids. *Depression and anxiety*, 39(12), 805-812.

World Anti-Doping Agency. (2016). Therapeutic use exemption guidelines. Retrieved from <https://wada-main-prod.s3.amazonaws.com/resources/files/wada-tue-guidelines-v8.0-en.pdf>

WorldHealthOrganization(WHO).PhysicalActivity.<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs385/en/>. Accessed November 20, 2016.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****ANTRENMAN, ANABOLİK STEROİD BAĞIMLILIĞI, PERFORMANS ARTTIRICI İLAÇ KULLANIMI, KAS DİSMORFİSİ**

Giriş ve Araştırma Amacı: Günümüzde görsel medyanın ve sosyal medya platformlarının hızla ilerlemesi, toplumun estetik algısında ve bireylerin günlük yaşam alışkanlıklarında dönüştürücü bir rol oynamaktadır. Bu ilerleme, kişilerin kendi beden algıları üzerinde derin bir etkiye sahiptir ve özellikle genç nesiller arasında, idealize edilen vücut imgelerine duyulan takıntının artmasına yol açmaktadır. Kas dismorfisi sendromu, bu bağlamda, egzersiz bağımlılığı ile başlayan ve giderek katı diyet uygulamaları, Anabolik androjenik steroidler ile performans artırıcı ilaçların kötüye kullanımı gibi sağlık risklerini barındıran bir davranış zincirine dönüşen psikolojik bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu derleme çalışmasının amacı, kas dismorfisi sendromunun yarattığı sağlık sorunlarına ve bu sendromun bireylerin fiziksel ve psikolojik sağlığı üzerindeki etkilerine dikkat çekmektir. Ayrıca, bu sendromun belirtileri, sebepleri ve yaygınlığı ile mücadele yöntemleri üzerine mevcut literatürün kapsamlı bir analizini sunarak, kas dismorfisi sendromunun karakteristik özelliklerini ve bu sendromla mücadelede kullanılacak potansiyel stratejileri ortaya koymayı hedeflemektedir. Araştırmanın sonucunda, sosyal medyanın kişisel sağlık üzerindeki etkilerine dair daha derin bir anlayış geliştirilmesi ve bu alanda farkındalığın artırılması amaçlanmaktadır.

Literatür İncelemesi:

Egzersiz bağımlılığı, kas dismorfisi sendromunun temel taşlarından birini oluşturur. Yoğun egzersiz programlarına sıkı sıkıya bağlı kişiler, günlerinin önemli bir kısmını spor salonlarında geçirirler. Bu bağımlılık, zamanla kişisel, sosyal ve mesleki yaşamlarının üzerinde baskın bir etkiye sahip olabilir. Spor salonunda geçirilen saatler arttıkça, kişiler iş görüşmeleri, sosyal etkinlikler ve ailevi yükümlülükler gibi önemli yaşam alanlarını ihmal edebilirler. Bu tür bir bağımlılık, yaşamın diğer alanlarındaki performansı ve ilişkileri ciddi şekilde etkileyebilir ve bireylerin sosyal işlevselliğini sınırlandırabilir.

Diyet uygulamaları da kas dismorfisi sendromunun bir başka yönünü oluşturur. Özellikle sosyal etkileşimler ve yemek yeme alışkanlıkları üzerinde derin bir etki yaratan katı diyetler, bireylerin sosyal hayatlarını ve beslenme çeşitliliklerini önemli ölçüde kısıtlayabilir. Kas dismorfisi olan bireyler, beslenmelerini o kadar kontrol altında tutarlar ki, bu durum toplumsal faaliyetlere katılımlarını ve sosyal etkileşimlerini engelleyebilir.

Anabolik androjenik steroidler ve performans artırıcı ilaçların kötüye kullanımı da kas dismorfisinin belirgin özelliklerindedir. Bu maddelerin kullanımı, arzu edilen vücut görünümüne ulaşma hedefine yönelik bir arayışa dönüşebilir. Bireyler, genellikle doğal yollarla elde edilemeyecek bir kaslılık ve vücut gelişimini hızlandırmak için bu tür ilaçlara başvururlar. Ancak, bu ilaçların kullanımı ciddi sağlık riskleri taşır ve uzun vadede hem fiziksel hem de psikolojik zararlara yol açabilir.

Kas dismorfisi, henüz yeterli kanıt bulunmaması nedeniyle Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) tarafından bağımsız bir bozukluk olarak tanınmamıştır. Bunun yerine, genellikle vücut dismorfik bozukluğu veya yeme bozuklukları gibi mevcut kategoriler altında incelenir. Bu durum, kas dismorfisinin benzersiz özelliklerinin ve tedavi yaklaşımlarının daha fazla araştırma ve dikkat gerektirdiğini göstermektedir. İlgili alanlarda yapılacak daha fazla çalışma, kas dismorfisi sendromunun daha iyi anlaşılmasını ve etkili müdahale yöntemlerinin geliştirilmesini sağlayacaktır.

Metodoloji ve Bulgular:

Kas dismorfisi, ideal vücut imajına takıntı ve egzersiz yapma, diyet gibi kompulsif davranışları geliştirme ile karakterizedir. Kas dismorfisini bir bağımlılık veya obsesif-kompulsif bozukluk altında kategorize edebilmek için APA'nın daha fazla kanıtı ihtiyacı vardır, örneğin daha fazla randomize kontrollü klinik deneylere. Literatüre bakıldığında, kas dismorfisinin tedavi yönünde bazı iyileşmeler görülmüştür; buna göre bilişsel davranışçı terapi, standart farmakoterapi ile uygulanmış ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Bilişsel davranışçı terapi, sıkıntı, anksiyete ve depresyon gibi semptomları azaltır. Ayrıca, kas dismorfisi sendromlarıyla ilişkilendirilen temel inançlar, kompulsif davranışlar, takıntılı düşünceler, gerçekçi olmayan hedefler üzerinde çalışmaya da yardımcı olur.

Sonuçlar ve Öneriler:

Kas dismorfisi, yeme bozuklukları, bağımlılık bozuklukları, anabolik androjenik steroid kötüye kullanımı, obsesif-kompulsif bozukluk ile ilişkilendirilmiş ve çok boyutlu fenomeni içerisinde kendi özelliklerine sahiptir. Bu fenomen dahilinde, kas dismorfik kişiler diğer bozuklukların semptomlarını gösterebilir fakat gerçekte bu bozukluklardan biri altında olmayabilir çünkü kendi boyutlu özelliklerine sahiptir, örneğin, bağımlılık ve takıntılı düşünceler ile kompulsif davranışlar gibi. Kas dismorfisi için bilişsel davranışçı terapi, standart farmakolojik tedavi ile birlikte kullanılmıştır. Klinik deneyler uygulanmış ve kas dismorfisi semptomlarını azaltmıştır. Kendi başına sınıflandırılabilmesi veya doğru bozukluk altında yer alabilmesi için daha fazla klinik kontrollü deney yapılmalıdır. Daha fazla araştırma, uzun vadede bu sınıflandırma fenomenine ışık tutacaktır.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Metin ÇINAROĞLU			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	A Exercise, Anabolic Steroid Dependence, Muscle Dystrophy, Performance Enhancement Drug Abuse			
Tarih <i>Date</i>	26.12.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Derleme			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	METİN ÇINAROĞLU	%100	-	-

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1348508

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN FİNANSAL OLMAYAN FİRMALARIN AR-GE YATIRIMLARI VE FİRMA DEĞERİ ARASINDAKİ EĞRİSEL İLİŞKİNİN ARAŞTIRILMASI: YÖNETİM KURULU YAPISININ DÜZENLEYİCİ ROLÜ

Prof. Dr. Gökhan ÖZER	Arş. Gör. Muhammet KOCAMAN	Arş. Gör. Ece Nur POLAT	Dr. Öğr. Üyesi İlhan ÇAM
Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü Kocaeli / Türkiye e-posta: ozer@gtu.edu.tr ORCID 0000-0002-3255-998X	Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü Kocaeli / Türkiye e-posta: mkocaman@gtu.edu.tr ORCID 0000-0003-3377-1269	Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü Kocaeli / Türkiye e-posta: edegirmenci@gtu.edu.tr ORCID 0000-0002-9904-4577	Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü Kocaeli / Türkiye e-posta: icam@gtu.edu.tr ORCID 0000-0002-3076-0639

ÖZ

Bu çalışma, Borsa İstanbul'da işlem gören ve 2012-2021 yılları arasında faaliyet gösteren 283 finansal olmayan firmanın finansal tablo bilgilerinden yararlanarak araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) yatırımları ile firma değeri arasındaki eğrisel ilişkiyi araştırmaktadır. Sabit etkiler panel veri tahmin yönteminin kullanıldığı ve standart hataların Driscoll-Kraay yöntemi ile düzeltildiği bu çalışmada, diğer ülkeler için yapılan benzer çalışmalardan farklı olarak yönetim kurulu yapısının bu ilişki üzerindeki düzenleyici etkisi de incelenmektedir. Çalışmada, Borsa İstanbul'da işlem gören firmaların Ar-Ge yatırımlarının firma değeri ile U şeklinde eğrisel bir ilişki sergilediği yani Ar-Ge harcamalarının belirli bir eşiğe kadar firma değerini olumsuz, bu eşiğin ötesinde ise firma değerini olumlu etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Özellikle, bu U-şeklindeki ilişki daha küçük yönetim kurulu büyüklüğüne sahip firmalarda daha belirgindir. Ayrıca yönetim kurulu bağımsızlığı arttıkça, U şeklindeki ilişki ters U şeklindeki bir ilişkiye dönüşmektedir. Sonuç olarak bu bulgular, işletmelerin stratejik kararlarında yönetim kurulu yapısının ve Ar-Ge yatırımlarının etkili bir biçimde dengelenmesinin ve optimize edilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge Yatırımları, Firma Değeri, Yönetim Kurulu Büyüklüğü, Yönetim Kurulu Bağımsızlığı, U-Şekilli İlişki

Jel Kodları: G30, G32, O30.

INVESTIGATING THE CURVILINEAR RELATIONSHIP BETWEEN R&D INVESTMENTS AND FIRM VALUE OF NON-FINANCIAL COMPANIES TRADED IN BORSA ISTANBUL: THE MODERATING ROLE OF BOARD STRUCTURE**ABSTRACT**

This study investigates the non-linear relationship between research and development (R&D) investments and firm value by utilizing the financial statement information of 283 non-financial firms listed in Borsa Istanbul and operating between 2012 and 2021. Using the fixed effects panel data estimation method and correcting standard errors with the Driscoll-Kraay method, this study also examines the moderating effect of board structure on this relationship, unlike similar studies for other countries. The study finds that R&D investments of companies traded in Borsa Istanbul exhibit a U-shaped non-linear relationship with firm value, that is, R&D expenditures negatively affect firm value up to a certain threshold and positively affect firm value beyond this threshold. In particular, this U-shaped relationship is more pronounced for firms with smaller board size. Moreover, as board independence increases, the U-shaped relationship turns into an inverted U-shaped relationship. Overall, these findings emphasize the importance of effectively balancing and optimizing board structure and R&D investments in firms' strategic decisions.

Keywords: R&D Intensity, Firm Value, Board Size, Board Independence, U-Shaped Relationship

Jel Codes: G30, G32, O30.

Geliş Tarihi/Received: 23.08.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 17.10.2023

Yayın Tarihi/Printed Date: 30.12.2023

Kaynak Gösterme: Özer, G., Kocaman M., Polat, E. ve Çam, İ. (2023). "Ar-Ge Yatırımları ve Firma Değeri Arasındaki Eğrisel İlişkinin Araştırılması: Yönetim Kurulu Yapısının Düzenleyici Rolü". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 455-474.

GİRİŞ

Günümüzün hızla gelişen ve son derece rekabetçi iş ortamında, dünya çapındaki firmalar sürdürülebilir büyüme, pazar liderliği ve gelişmiş finansal performans için ciddi çabalar sarf etmektedirler. Bu çabaların gerçekleştirilmesi için gerekli olan temel faaliyetlerden biri de Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleridir (Kang vd., 2019:1). Ar-Ge faaliyetleri artık sadece bir maliyet unsuru olmaktan öte, firmanın rekabet avantajını ve uzun vadede hayatta kalmasını önemli ölçüde etkileyebilecek stratejik bir yatırım olarak görülmektedir. Daha küçük firmalar için büyüme fırsatı ve önemli yatırım getirisi potansiyeli sunan Ar-Ge (Connolly ve Hirschey, 2005), benzer şekilde, daha büyük firmalar için pazar paylarını ve rekabet avantajlarını korumalarını sağlamaktadır (Chauvin ve Hirschey, 1993; Yeh vd., 2010).

Teknolojinin gelişmesi ile Ar-Ge projeleri giderek karmaşık hâle gelmekte ve bunun sonucunda Ar-Ge faaliyetlerini yönetmek de zorlaşmaktadır. Bu durum bilgi asimetrisinin üstesinden gelmek için gereken kontrol maliyetlerinin de artmasına yol açmaktadır (Lantz ve Sahut, 2005). Ayrıca Ar-Ge faaliyetleri ile ilgili başarısızlık olasılığı nispeten yüksek olduğundan firmalar için doğal riskler taşımaktadır (Tung, 2020:2).

Ar-Ge harcamalarının bir şirketin değeri üzerindeki etkisi, potansiyel yatırımcılar için ilgili şirketlerin hisse senetlerinin çekiciliğini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Ar-Ge yatırımları firmanın büyüme potansiyelinin ve uzun vadeli beklentilerinin bir göstergesi olabileceğinden, firma değeri üzerindeki etkisinin anlaşılması yatırımcıların belirli bir firmaya yatırım yapma kararlarını etkilemektedir. Dolayısıyla Ar-Ge yatırımlarının firma değerini nasıl etkilediğinin incelenmesi hem yatırımcılar hem de yöneticiler için büyük önem taşımaktadır.

Bu gelişen anlayışın içinde, bir şirketin yönetim kurulu yapısının dinamikleri, Ar-Ge yatırımları ile şirket değeri arasındaki ilişkiyi hafifletebilecek önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Yönetim kurulunun bileşimi ve etkinliği, bir firmanın stratejik kararlarını, risk yönetimini ve genel kurumsal yönetimini şekillendirmede çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle yönetim kurulunun, Ar-Ge yatırım kararları ve firma değeri arasındaki ilişki üzerindeki düzenleyici etkisi ilgi çekici bir araştırma alanı sunmaktadır.

Bu çalışmada Ar-Ge'nin bir firmanın genel değerine ve rekabet gücüne nasıl katkıda bulunduğuna ışık tutmaya çalışılarak, firma değeri ile Ar-Ge yatırımları arasındaki karmaşık ve çok yönlü ilişki incelenmektedir. Bu doğrultuda, 2012'den 2021'e kadar olan dönemde Borsa İstanbul'da kote olmuş halka açık ve finans sektörü dışındaki 283 firmadan oluşan örneklem kullanılarak, Ar-Ge yatırımlarının firma değeri üzerindeki eğrisel (doğrusal olmayan) ilişkisi araştırılmaktadır. Bu ilişki, sabit etkiler panel veri tahmin yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Çalışmada ayrıca, yönetim kurulu yapısının Ar-Ge yatırımları ve firma değeri arasındaki ilişki üzerindeki potansiyel düzenleyici etkisi de incelenmektedir. Yönetim kurulu yapısının düzenleyici etkisinin incelenmesi, kurumsal liderler ve yönetim uzmanları için Ar-Ge yatırım kararlarının nasıl optimize edileceği ve stratejik hedeflerle uyumun nasıl sağlanacağı konusunda değerli bilgiler sağlayacaktır. Yönetim kurulu yapısının bu bağlamda bir düzenleyici olarak rolünü anlamanın, şirketlerin finansal performanslarını korurken ve uzun vadeli sürdürülebilirliklerini sağlarken inovasyon avantajlarından yararlanan ve iyi bilgilendirilmiş kararlar almalarına da yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ilk olarak literatür taraması ve hipotez geliştirme bölümüne yer verilmektedir. Çalışma, kullanılan veri setinin, örneklem seçim sürecinin, değişkenlerin oluşturulmasının ve kullanılan analiz modellerinin kapsamlı bir sunumunu yaparak ilerlemektedir. Daha sonra, çalışmanın temel bulguları ayrıntılı olarak sunulmuştur. Son olarak, elde edilen sonuçlar kapsamlı bir şekilde tartışılmakta ve araştırma sonuçlandırılarak, bu alanda gelecekte yapılacak araştırmalar için yol gösterici çözümlere ışık tutulurken, çalışmanın sınırlılıkları da kabul edilmektedir.

1. Teorik Çerçeve ve Hipotez Geliştirme

Bir şirketin inovasyon çabalarının önemli bir unsurunu oluşturan Ar-Ge faaliyetlerinin temel amacı, yeni bilgi, fikir ve teknolojileri sistematik bir şekilde araştırarak yeni ürünler, hizmetler ve süreçler geliştirmeyi hedeflemektir (Chen ve Ibhagui, 2019:1). Ar-Ge, maddi olmayan varlıklara yapılan önemli bir yatırım olarak kabul edilmekte, inovasyonu teşvik etmekte ve gelecekteki ekonomik getirileri sürdürülebilir bir ekonomik kazancı mümkün hâle getirmektedir (Chen ve Ibhagui, 2019:1). Özellikle de inovasyonun bir parçası olan Ar-Ge faaliyetleri, değer yaratmanın birincil kaynağı ve pazarda önde kalmanın temel itici gücü haline gelmektedir (Shin vd., 2009:316).

Buna ek olarak, yatırımların değişen görünümü, maddi olmayan varlıkların artan önemi ve Ar-Ge harcamalarının etkinliği, şirketler için stratejik karar alma ve kontrolü daha zorlu bir hâle getirmiştir. Teknoloji gelişimi ile bu değişimlere uyum sağlamak ve Ar-Ge yatırımlarını verimli bir şekilde yönetmek, dinamik iş ortamında sürdürülebilir başarı arayan firmalar için artık kritik önem taşımaktadır (Lantz ve Sahut, 2005). Bu bağlamda teknoloji ve inovasyon arasındaki sinerjik ilişki göz önüne alındığında, Ar-Ge yatırımlarının bir firmanın değeri üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi büyük önem kazanmıştır (Ehie ve Olibe, 2010).

Ar-Ge yatırımları ile firmanın değeri arasındaki ilişkiyi analiz etmek, stratejik karar alma süreçlerinde yöneticilere rehberlik edecek değerli bilgiler sağlar. Ar-Ge yatırımları bir firmanın rekabet gücünü, inovasyon kabiliyetini ve genel performansını önemli ölçüde etkileyebilir. Ar-Ge'nin firma değeri üzerindeki etkisini kavrayan yöneticiler, yatırım kararlarını firmanın hedefleri ve sektör dinamikleri ile uyumlu hâle getirebilirler. Kaynakları, firmanın değerini artırma potansiyeline sahip Ar-Ge projelerine stratejik olarak tahsis edebilir ve böylece firmanın büyümesine ve başarısına katkıda bulunabilirler.

Ayrıca, Ar-Ge yatırımları ile firma değeri arasındaki bağlantının anlaşılması, yöneticilerin Ar-Ge harcamalarının getirisini değerlendirmelerine yardımcı olur. İnovasyon girişimlerinin etkinliğini değerlendirmelerine ve Ar-Ge faaliyetlerinin şirketin piyasa değerine olumlu katkı yapmasını sağlamak için gerektiğinde ayarlamalar yapmalarına olanak tanır.

Reel opsiyon teorisine göre, Ar-Ge yatırımları bir firmanın büyüme opsiyonu değerinin bir temsili olarak görülmektedir (Kraft vd., 2018:210). Vithessonthi ve Racela (2016), Ar-Ge harcamalarını bir firmanın uzun vadeli gelişimini sağlamak için oldukça etkili bir strateji olarak görmektedir. Ar-Ge faaliyetlerinde bulunmak, firmaların yenilikçi teknolojiler geliştirmesini, üretkenliği artırmasını ve rekabet avantajını sürdürmesini sağlayarak sürekli büyüme ve ilerlemeyi teşvik eder (Brown ve Petersen, 2011). Dolayısıyla, aktif olarak Ar-Ge'ye yatırım yapan firmaların büyüme opsiyonu değerlerini artırma olasılığı daha yüksektir ve bu da firma değeri ile pozitif bir ilişkiye yol açar. Kaynak temelli görüş perspektifinden bakıldığında ise bir firmanın piyasadaki rekabet avantajı, benzersiz ve değerli kaynaklara sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Peteraf, 1993). Ar-Ge yatırımları, bu tür benzersiz kaynakların ve yeteneklerin elde edilmesi için bir etkili bir yoldur. Sonuç olarak, bu yatırımların firma değeri üzerinde olumlu bir etkisinin olması beklenebilecektir.

Bununla birlikte, kaynak temelli görüş perspektifi, Ar-Ge yatırımlarının maddi varlıklara yapılan yatırımlara kıyasla daha yüksek düzeyde bilgi asimetrisi içerdiğini öne sürmektedir. Ar-Ge projelerinin doğası genellikle daha yüksek firmaya özgü risk içerir ve bu da yöneticiler ile yatırımcılar arasındaki bilgi asimetrisinin artmasına neden olabilir. Bu durum potansiyel olarak belirli hissedarların çıkarlarını tehlikeye atabilir ve firma değerinde düşüşe neden olabilir (Alam vd., 2020).

Ar-Ge ve firma değerine ilişkin çalışmalar incelendiğinde literatür bu ilişkiye dair karışık kanıtlar sunmaktadır. Bazı araştırmalar, Ar-Ge yatırımlarının gelecekte yüksek karlar yaratma potansiyeline sahip olduğunu ve böylece firma değerini artırdığını öne sürmektedir (Chauvin ve Hirschey, 1993; Tyagi vd., 2018). Öte yandan diğer çalışmalar, Ar-Ge yatırımlarının firma değeri üzerindeki etkisinin firma büyüklüğü, endüstri ve risk gibi yapısal faktörlere bağlı olarak değiştiğini göstermektedir (Czarnitzki ve Kraft, 2006; Bae vd., 2008; Pindado vd., 2010). Daha da önemlisi, son zamanlarda yapılan çalışmalar Ar-Ge yatırımları ile firma piyasa değeri arasındaki

doğrusal olmayan ilişkiyi araştırmaktadır (Ehie ve Olibe, 2010; Pantagakis vd., 2012; Hwang vd., 2013; Booltink ve Saka-Helmhout, 2018; Kim vd., 2018; Liu vd., 2022). Bu araştırmalar, Ar-Ge yatırımları ile firma değeri arasındaki ilişkinin doğrusal olmayan bir model izleyip izlemediğini, yani firma değeri üzerindeki etkinin farklı Ar-Ge yatırım seviyelerinde değişip değişmediğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Aşırı veya yetersiz (eksik) Ar-Ge yatırımlarının optimal olmayan sonuçlara yol açabileceğinin gösterildiği bu çalışmalarda bu iki değişken arasında "U" veya "Ters U" şeklinde bir ilişki olabileceği ortaya konulmuştur.

Çin firmalarından oluşan bir örneklem kullanan Kim ve diğerleri (2018), 2005-2013 döneminde borsaya kayıtlı 563 firmanın Ar-Ge yatırımları ile firma değeri arasındaki doğrusal olmayan ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın bulguları, Ar-Ge yatırımları ile firma değeri arasındaki ilişkinin, firmaların büyüme fırsatlarına bağlı olarak farklı bir model izlediğini ortaya koymuştur. Buna göre yüksek büyüme fırsatlarına sahip firmalar için Ar-Ge yatırımlarının firma değeri ile ters U şeklinde; düşük büyüme fırsatlarına sahip firmalar için bu ilişkinin U şeklinde olduğu görülmüştür.

Hwang vd. (2013) çalışmalarında, Kore ekonomisinin büyümesine katkıda bulunmada Ar-Ge yatırımının rolünü araştırmışlardır. Çalışmaları özellikle bu katkının bilişim sektöründeki firmalar ile bilişim dışı sektördeki firmalar arasında farklılık gösterip göstermediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Ar-Ge yatırımının şirketlerin piyasa değeri üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla, araştırmacılar Tobin Q'yu bir ölçü olarak kullanmış ve 2000-2010 dönemini kapsayan bir örneklem üzerinde analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Genel olarak, tüm firma örneğinde Ar-Ge yatırımı ile firma değeri arasında ters U şeklinde bir ilişki gözlemlenmiştir. Bilişim dışı sektörlerde de benzer bir Ters U-şekilli modelin gözlemlendiği çalışmada bilişim sektöründeki firmalar için aynı bulgulara rastlanılmamıştır.

Ehie ve Olibe (2010)'nin ABD'de borsaya kote firmalar üzerinde yürüttükleri çalışmalarında, Ar-Ge yatırımları ve firma değeri arasındaki ilişkinin şeklinin doğrusal olmadığını bulmuşlardır. Fakat bu ilişki imalat sektöründe U şeklinde, hizmet sektöründe ise ters U şeklindedir.

Liu ve diğerlerinin (2022) Çin imalat sektöründeki 4.704 firma-yıl gözlemini içeren çalışmalarında Ar-Ge yoğunluğu ile Tobin Q arasında doğrusal olmayan bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin şeklinin tedarikçi tabanlı yoğunluğa bağlı olarak değiştiğini göstermişlerdir. Buna göre yüksek tedarikçi tabanlı yoğunluğa sahip firmalarda ters U şeklinde bir ilişki varken düşük tedarikçi tabanlı yoğunluğa sahip firmalarda bu ilişki gözlenmemiştir.

Reel opsiyon ve kaynak temelli görüş teorilerinin öngörülleri ile bu alanda yapılan son çalışmaların bulguları bir araya getirildiğinde, Ar-Ge yatırımlarının şirket değeri üzerinde etkilerinin mümkün olduğu ve bu etkinin büyüklüğünün ve yönünün Ar-Ge yatırımlarının seviyesine bağlı olabileceği ileri sürülebilir. Sonuç olarak, Ar-Ge yatırımları ile firma değeri arasında doğrusal olmayan bir ilişki beklenmektedir. Böylece aşağıdaki H_1 hipotezi kurulmuştur.

H₁: Ar-Ge yatırımları ile firma değeri arasında doğrusal olmayan bir ilişki vardır.

Vekâlet teorisine göre hissedarlar ve yöneticiler arasında hedeflerin ve alınan risklerin farklı olması ve bilgi asimetrisi, çatışma yaratabilmektedir. Bu çatışmalar yatırım kararlarını etkilediği için mülkiyet ile kontrolün ayrılması ile karakterize edilen kurumsal yönetim yapısının (Malik ve Makhdoom, 2016: 749) oluşturulması işletmeler için artık bir ihtiyaç haline gelmiştir (Sönmez, 2022: 58). Bu bağlamda yönetim kurulu, tavsiye ve izleme işlevleri ile firmanın etkinliğini artırabilen bir unsur olarak görülmektedir (Fulgence vd., 2023:3).

Pfeffer (1972) kaynak temelli görüş teorisine dayanarak yönetim kurulu büyüklüğünü, firma büyüklüğünün bir fonksiyonu olarak tanımlamakta (Chou ve Johenesse, 2021: 636) ve yönetim kurulu büyüdükçe bilgi, deneyim ve sahip olunan ağ gibi kaynakların kümülatif bir biçimde artacağı düşünülmektedir. Sahip olunan bilgi ve deneyim havuzu, şirketin performansını yönlendirebilecek stratejik kararlarda etkili olabilmektedir (Dalton vd., 1999). Bununla beraber firmalar büyüdükçe operasyonları karmaşıklaşmakta (Nguyen vd., 2016: 853), bu sebeple daha fazla tavsiye ve izlemeye ihtiyaç duyulmaktadır (Coles vd., 2008). Kaynak temelli görüşe göre ise farklı alanlardan uzmanlara sahip büyük kurullar yönetime daha iyi tavsiyeler vermektedir

(Nguyen vd., 2016). Bununla beraber küçük kurulların aksine büyük yönetim kurullarında koordinasyon eksikliğinin vekâlet sorunlarını (Rodrigues vd., 2020: 290) ve temsil maliyetini (Cheng, 2008: 157) arttırarak en nihayetinde verimsizliğe yol açan yavaş karar vermeye ve geç bilgi transferine sebep olduğu görülmüştür (Kumar ve Singh, 2013: 90). Bu sebeple kurul büyüdükçe daha ihtiyatlı olma eğilimi artabilmekte (Nakano ve Nguyen, 2013) ve şirketin değerini maksimize edebilecek stratejik bir karar alma konusunda engelleyici de olabilmektedir (Bonn vd., 2004: 111; Rodrigues vd., 2020: 290).

Özetle, yönetim kurulu üye sayısındaki artış, danışmanlık ve denetim fonksiyonlarıyla Ar-Ge'ye yapılan yatırımların etkinliğini sağlayarak firma performansını artırabilirken, öte yandan iletişim eksikliği ve görüş ayrılıkları gibi nedenlerle karar alma süreçlerini yavaşlatarak hızlı kararlar gerektiren Ar-Ge projelerinin etkinliğini olumsuz etkilemekte ve böylece firma performansını azaltabilmektedir. Buradan hareketle yönetim kurulu büyüklüğü ile firma performansı arasındaki ilişkide yönetim kurulu yapısının düzenleyici etkisi dikkate alınmalıdır.

Ayrıca vekâlet teorisi perspektifinden yönetim kurulunda yer alan bağımsız yöneticilerin yönetimin kendi kendine hizmet davranışına direnebilecekleri (Salehi vd., 2022: 4), kaynakların kötüye kullanılması gibi fırsatçı davranışları önleyebilecekleri (Chrisman vd., 2004); kaynak temelli görüş perspektifine göre ise yeni ağırları beraberinde getirerek ek finansman ve bilgi erişimi olanakları sunabilecekleri (Wang ve Hsu, 2013: 2044) ifade edilmiştir. Buna ek olarak riskten daha az kaçınan bağımsız yöneticilerin, firmanın yenilikçi kapasitesini artırma konusunda daha hevesli olması sebebiyle, bu durumun yöneticilerin yönetsel karar verme süreçlerini iyileştirebileceği öngörülmüştür (Miller ve Le Breton-Miller, 2006). Ancak bağımsız yöneticilerin varlığı güç mücadelelerine de sebep olabilmektedir. Yönetim iş birliğinden ziyade otoritesine koruma çabası gösterebilmektedir (Kor, 2006: 1085). Türkiye ve Kore gibi iş sistemleri benzerlik gösteren kolektif yapıya sahip ülkelerde, bağımsız üyelerin tam anlamıyla bağımsız davranmadıkları da gözlemlenmiştir (Sönmez, 2022: 61). Bu sebeple, firma içerisinden yeterli bilgiye sahip olmamaları ve güç savaşları sebebiyle bağımsız yöneticiler, daha çok izleme ve kontrol, maliyetleri düşürme gibi performans sonuçlarına odaklanabilirler (Dalziel vd., 2011: 1220).

Özetle, bağımsız yöneticiler, Ar-Ge faaliyetlerinin yönetimini denetleyerek, fırsatları izleyip uyarılarda bulunarak, çıkar çatışmalarını azaltarak, stratejik yönlendirme sağlayarak ve aynı zamanda yatırımcı güvenini artırarak firma değerini artırabilirler. Başka bir ifadeyle bir firmanın yönetim kurulunda yüksek oranda bağımsız yönetici varsa, bu kişiler uzun vadeli değer yaratma ve stratejik karar alma süreçlerine güçlü bir şekilde odaklanabilir. Böylece, daha yüksek düzeyde Ar-Ge yatırımları bağımsız yöneticiler tarafından daha olumlu görülebilir ve bu da firma değeri üzerinde daha güçlü bir olumlu etkiye yol açabilir. Öte yandan bir firmanın bağımsız yönetim kurulu üyelerinin oranının daha düşük olması ve daha fazla yönetim odaklı bir yönetim kuruluna sahip olunması, yönetim kurulu üyelerinin uzun vadeli yatırımlar yerine kısa vadeli finansal kazançlara öncelik vermesine ve daha az riskli ve daha az harcama gerektiren Ar-Ge yatırımlarına destek olunmasına neden olabilmektedir. Bu durum yönetim kurulu bağımsızlığının, Ar-Ge yatırımları ile firma değeri arasındaki ilişkide negatif bir etkiye sebep olabileceği anlamını taşımaktadır.

Ampirik sonuçlara bakıldığında literatür yönetim kurulunun etkisi hakkında kesin bir sonuç sunmamaktadır. Yönetim kurulu büyüklüğünün firma değeri üzerinde hem arttırıcı (Dalton vd., 1999; Coles vd., 2008) hem de azaltıcı (Yermack, 1996; Eisenberg vd., 1998) etkisi ortaya konulmaktadır. Liang ve arkadaşlarının (2013) yönetim kurulu büyüklüğünün, bankaların performansı ve varlık kalitesi üzerinde negatif bir etkisi olduğunu bulmuştur. Buna karşın Ashwin ve diğerleri (2016) ise kurumsal yönetim mekanizmaları ile yatırım kararları arasındaki ilişkiyi incelendiğinde kurul büyüklüğünün Ar-Ge yatırımlarının olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bağımsız yöneticiler açısından da sonuçlar benzerdir. Önceki bazı çalışmalar firma değeri üzerindeki zayıflatıcı etkisini ortaya koymuştur (Kumar ve Singh, 2013; Vafeas ve Vlittis, 2019; Hutchinson ve Gul, 2004). Jermias (2007), bağımsız üyelerin yenilikçi çabalar ile performans arasındaki ilişkiyi zayıflattığı sonucuna ulaşmıştır. Bundan farklı olarak bağımsız yöneticiler ile yatırım fırsatları (Hossain vd., 2020) ve firma değeri (Rosenstein ve Wyatt, 1990;

Klein, 2022; Thenmozhi ve Sasidharan, 2020) arasında pozitif bir ilişki bulan çalışmalar da mevcuttur. Chung ve arkadaşları (2003) bağımsız yönetici sayısının Ar-Ge yatırımları ve firmanın piyasa değerine olan tepkiyi olumlu etkilediği bulgusunu elde etmiştir.

Hem mevcut ampirik araştırmalardan hem de teorik bakış açılarından hareketle, yönetim kurulu büyüklüğü ve bağımsız yönetici sayısı gibi yapısal özelliklerin Ar-Ge yatırım kararları ve firma değeri üzerinde önemli bir düzenleyici etkisi olması beklenmektedir. Bu sebeple aşağıdaki H2 hipotezi kurulmuştur.

H2: Yönetim kurulu yapısı Ar-ge yatırımları ile firma değeri arasındaki ilişkide düzenleyici etkiye sahiptir.

2. Araştırma Metodolojisi

2.1. Veri ve Örneklem

Bu çalışma kapsamında, Borsa İstanbul'da işlem gören ve 2012-2021 dönemini kapsayan 283 finansal olmayan firmaya ait veriler Refinitiv Eikon'dan veri tabanından alınmıştır. Ayrıca, bu firmaların yönetim kurulu yapısına ilişkin bilgiler yıllık faaliyet raporlarından manuel olarak toplanmıştır. Toplamda, analiz için 2554 firma yılı gözlemi mevcuttur. Ancak, negatif özsermaye değerine sahip 67 firma-yılı ve eksik veriye sahip 258 firma-yılı örneklemden çıkarılmıştır. Sonuç olarak, 283 farklı firma ve 2296 gözlemden oluşan dengesiz panel veri formatına sahip bir örneklem elde edilmiştir. Finans araştırmalarında, öz sermayesi negatif olan, gözlemleri eksik olan ve mali yapılarındaki farklılıklar nedeniyle mali sektörde faaliyet gösteren firmaların örneklemden çıkarılması alışılabilir bir uygulamadır. Tablo 1 firma gözlemlerinin yıllara göre dağılımını göstermektedir.

Tablo 1. Firmaların Yıllara İlişkin Gözlem Sayıları Tablosu

Yıl	Gözlem Sayısı	Yüzde (%)	% Kümülatif
2012	194	8.45	8.45
2013	208	9.06	17.51
2014	216	9.41	26.92
2015	222	9.67	36.59
2016	223	9.71	46.30
2017	226	9.84	56.14
2018	235	10.24	66.38
2019	241	10.50	76.87
2020	251	10.93	87.80
2021	280	12.20	100.00
Genel Toplam	2296	100.00	

Veri setinin güvenilir ve sağlam bir şekilde analiz edilmesini sağlamak için uç değerlere yönelik önlemler alınmıştır. Özellikle, yüzde 1'lik dilimin altındaki ve 99'luk dilimin üzerindeki tüm değerler, ilgili eşik değerlerine eşitlenmiştir (winsorize). Bu yaklaşım, uç değerlerin genel analiz üzerindeki etkisini en aza indirmeye yardımcı olmaktadır. Ayrıca, farklı zaman dilimlerinde her bir firma için değişen gözlem sayısı nedeniyle dengesiz bir panel veri seti oluşturulmuştur. Bu, bazı firmaların diğerlerinden daha fazla veri noktasına sahip olduğu anlamına gelmektedir.

2.2. Araştırmanın Değişkenleri

2.2.1. Bağımlı Değişken

Çalışmanın bağımlı değişkeni olan firma değeri hem piyasa temelli hem de muhasebe temelli bilgileri dikkate alan entegre bir performans ölçütü olan Tobin Q oranı kullanılarak

ölçülmektedir. Tobin Q oranı, birçok araştırmacı tarafından (Peng vd., 2018; Haiyun, 2014; Weifeng, Zuhui, 2013) bir firmanın yatırımcılar tarafından algılanan yatırım değerini ölçmek için sıkça kullanılmaktadır. Bu da onu firma değerlendirmesi konusunda yaygın bir ölçüt haline getirmektedir. Tobin Q, yatırımcıların bir firmanın gelecekteki gelir elde etme kabiliyetine ilişkin beklentilerini kapsar ve aynı zamanda hem maddi hem de maddi olmayan varlıklara ilişkin değerlemelerini yansıtır (Krasnikov vd., 2009; Lien ve Li, 2013). Ayrıca Tobin Q, farklı firmaları karşılaştırmada kullanılan güvenilir bir ölçüttür çünkü bu oran, gelecekteki nakit akışlarının bugünkü değerini maddi varlıkların yenileme maliyetine oranlamaktadır (Lien ve Li, 2013).

Ar-Ge yatırımları ve firma değeri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi söz konusu olduğunda, Tobin Q'nun uzun vadeli firma performansı için bir vekil olarak kullanılması daha iyi içgörüler sağlayabilir. Bunun nedeni, Ar-Ge harcamalarının bir firmanın uzun vadeli stratejilerine ve hedeflerine karmaşık bir şekilde bağlı olmasıdır (Kim vd., 2018).

2.2.2. Bağımsız Değişken

Çalışmanın bağımsız değişkeni Ar-Ge yatırımlarıdır. Ar-Ge yatırımları, daha büyük firmaların Ar-Ge'ye daha fazla kaynak ayırma eğiliminde olduğu dikkate alınarak, Ar-Ge harcamalarının toplam varlıklara bölünmesiyle belirlenmektedir (Ciftci ve Darrough, 2015; Kim vd., 2018). Ayrıca, Ar-Ge yatırımları ile firma değeri arasındaki potansiyel doğrusal olmayan ilişkiyi keşfetmek için Ar-Ge yatırımlarının karesi çalışmaya dâhil edilmiştir. Ar-Ge yatırımlarının karesi üzerindeki katsayının işaretinin pozitif olması, firma değeri ile U şeklinde bir ilişkiye işaret ederken, negatif bir katsayı ters U şeklinde bir ilişkiye işaret eder (Kim vd., 2018).

2.2.3. Düzenleyici Değişkenler

Etkili kurumsal yönetimin önemli iki unsuru olan yönetim kurulu büyüklüğü (YKBüyükülüğü) ve yönetim kurulu bağımsızlığı (YKBağımsızlığı) bu çalışmada düzenleyici değişkenler olarak yer almaktadır. Bu değişkenler, kurumsal yönetim uygulamalarının genel etkinliğine katkıda bulunan yönetim kurulu yapısının temel unsurlarıdır.

Bu bağlamda önceki birçok çalışmaya istinaden yönetim kurulu büyüklüğü, firmalardaki toplam yönetim kurulu üyesi sayısı ile ölçülmektedir (Aygün vd., 2010a; Aygün vd., 2010b; Turan, 2019). Öte yandan yönetim kurulu bağımsızlığı, bağımsız üyelerin toplam yönetim kurulu üye sayısına oranlanmasıyla ölçülmektedir (Türkoğlu vd., 2022; Tuan, 2020). Bu ölçütler, çalışmada yönetim kurullarının büyüklüğünü ve bağımsızlığını değerlendirmek için güvenilir göstergeler olarak hizmet etmektedir.

2.2.4. Kontrol Değişkenleri

Bağımsız ve düzenleyici değişkenlerin yanı sıra, firma değerinin bir göstergesi olarak Tobin Q üzerindeki çeşitli etkileri hesaba katmak için firmaya özgü ek faktörler kontrol değişkenleri olarak ele alınmıştır. Bu değişkenler firmaların büyüklüğü, karlılığı, duran varlıklarının yapısı, likiditesi, kaldırıcı ve firma yaşıdır. Ayrıca, yıl kukla değişkenleri, zamansal boyutla ilişkili kontrol edilemeyen faktörleri karşılamak için kontrol değişkenleri olarak araştırma modellerine dâhil edilmiştir. Kontrol değişkenlerine ve çalışmada kullanılan diğer tüm değişkenlere ilişkin açıklamaların kısa bir özeti Tablo 2'de bulunmaktadır.

Tablo 2. Değişkenlerin Açıklamaları

Kodu	Açıklama
Tobin Q	Firma değerini ölçmek için kullanılan Tobin Q, toplam varlıklardan özsermayenin defter değerinin çıkarılması ve buna piyasa değerinin eklenmesi sonucu elden edilen rakamın toplam varlıklara oranlanmasıyla hesaplanır.
ArGe	ArGe yatırımlarını gösteren ArGe, araştırma ve geliştirme giderlerinin toplam varlıklara oranlanmasıyla hesaplanır.
YKBüyüklük	Yönetim kurulu büyüklüğü yönetim kurulunda bulunan toplam üye sayısı ile ölçülür.
YKBağımsızlık	Yönetim kurulu bağımsızlığı yönetim kurulunda bulunan bağımsız üye sayısının toplam üye sayısına oranlanmasıyla ölçülür.
Büyüklük	Firma büyüklüğünü temsil eden Büyüklük, toplam varlıkların doğal logaritması alınarak

	hesaplanır.
Karlılık	Firma karlılığını gösteren Karlılık, faiz ve vergi öncesi kar'ın toplam varlıklara oranlanmasıyla ölçülür.
Maddilik	Firmanın varlık yapısını gösteren Maddilik, net maddi duran varlıkların toplam varlıklara oranlanmasıyla ölçülür.
Likidite	Firma likiditesi dönen varlıkların kısa vadeli yabancı kaynaklara oranlanmasıyla ölçülür.
Yaş	Firma Yaşını ifade eden Yaş, (cari yıl eksi kuruluş yılı +1)'in doğal logaritması alınarak hesaplanır
Kaldıraç	Firma toplam borçlanma oranını gösteren Kaldıraç, toplam yabancı kaynakların toplam varlıklara oranlanmasıyla ölçülür.

Tablo 3, bu çalışmada incelenen temel değişkenlerin gözlem sayısı, ortalama değerleri, standart sapmaları, minimum ve maksimum değerlerinin yanı sıra medyan değerleri de dâhil olmak üzere tanımlayıcı istatistiklerini sunmaktadır.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Standart Sapma	Ortalama	Minimum	Ortanca	Maksimum
Tobin Q	2.296	1,294	1,708	0,355	1,277	7,773
ArGe	2.296	0,008	0,003	0,000	0,000	0,069
YKBüyükölük	2.296	2,102	6,910	2,000	7,000	19,00
YKBağımsızlık	2.296	0,103	0,304	0,000	0,333	0,667
Büyükölük	2.296	1,870	19,92	15,05	19,83	24,07
Karlılık	2.296	0,093	0,066	-0,295	0,063	0,500
Maddilik	2.296	0,219	0,306	0,000	0,276	0,923
Likidite	2.296	9,123	2,633	0,143	1,401	173,5
Yaş	2.296	0,514	3,605	0,000	3,714	4,812
Kaldıraç	2.296	0,259	0,552	0,007	0,569	1,554

Tablo 3 incelendiğinde, Tobin Q oranı için ortalama değerin 1,708 olduğu görülmektedir. Ar-Ge yatırımları ise ortalama olarak toplam varlıkların %3'üne denk gelmektedir. Örneklemdaki firmalar ortalama 7 yönetim kurulu üyesine sahiptir ve bu üyelerin %30'u bağımsızdır. Firmaların ortalama karlılık oranları %6,6 olarak görülmektedir. Ayrıca bu firmaların varlıklarının %30,6'sı maddi duran varlıklardan oluşmaktadır. Son olarak firmaların ortalama olarak toplam varlıklarının %55,2'si borçla finanse edilmektedir.

Tablo 4, değişkenler üzerinde yapılan korelasyon analizinin sonuçlarını göstermektedir. Bağımsız değişkenler arasında 0.70'i aşan korelasyonlar, bu değişkenler arasında güçlü bir korelasyon olduğunu göstermektedir. Bu gibi durumlarda, çoklu doğrusal bağlantıdan kaynaklanan sorunları önlemek için bu değişkenlerden birinin analizden çıkarılması gerekmektedir.

Tablo 4. Korelasyon Analizi

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
(1) Tobin Q	1									
(2) ArGe	0,130	1								
(3) YKBüyükölük	-0,090	-0,049	1							
(4) YKBağımsızlık	-0,016	0,011	-0,193	1						
(5) Büyükölük	-0,191	-0,016	0,508	0,063	1					
(6) Karlılık	0,189	0,166	0,103	-0,021	0,219	1				
(7) Yaş	0,017	-0,048	0,193	-0,017	0,233	0,129	1			
(8) Maddilik	-0,151	-0,160	0,062	0,074	0,097	-0,143	0,114	1		
(9) Kaldıraç	-0,090	-0,046	0,072	0,069	0,259	-0,126	0,051	0,071	1	
(10) Likidite	0,072	-0,004	0,013	-0,058	-0,081	-0,009	-0,186	-0,146	-0,228	1

Tablo 4, bağımsız değişkenler arasında güçlü bir korelasyon olmadığını göstermektedir. Ayrıca, bağımlı değişken olan Tobin's Q ile bağımsız değişken olan Ar-Ge arasında pozitif korelasyon

görülmektedir. Buna ek olarak Karlılık, Yaş ve Likidite gibi kontrol değişkenleri Tobin Q ile pozitif bir korelasyon sergilerken; büyüklük, maddilik ve kaldıraç gibi değişkenlerin ise negatif bir korelasyon sergilediği görülmektedir. Bu bulgular ayrıca söz konusu değişkenlerin Tobin Q üzerinde farklı derecelerde etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

2.3. Araştırmanın Modeli

Tatoğlu (2016) tarafından özetlendiği üzere, ekonometrik analiz alanında zaman serisi, yatay kesit ve panel veri olmak üzere yaygın olarak üç veri türü kullanılmaktadır. Veri yapılarına uygun modellerin kullanılması ilkesi doğrultusunda, bu çalışmada hem zaman hem de yatay kesit veri setlerini birleştiren panel veriler kullanılmıştır. Panel veri, örneklem setindeki ülkelerin ve firmaların, diğer ilişkili faktörlerle birlikte, belirli bir zaman dilimi boyunca kesitsel gözlemlerini ifade eder (Baltagi vd., 2005). Yatay kesit ve zaman serisi verilerinin aksine, panel veriler daha fazla örneklem çeşitliliği ve serbestlik derecesi sunarak Hsiao (2007) tarafından da belirtildiği üzere daha sağlam ve hassas parametre tahminlerine yol açmaktadır. Sonuç olarak, panel yapıya sahip veri setlerinin modellenmesinde panel veri analizinin kullanılması, Korkmaz ve diğerleri (2009) tarafından vurgulandığı üzere, istatistiksel olarak daha üstün sonuçlara yol açmaktadır.

Çalışma kapsamında 5 farklı model kurulmuştur. Bu modellerden ilki Ar-Ge yatırımları ile firma değeri arasındaki ilişkinin doğrusal olup olmadığını test etmek için kurulmuş olan Model 1'dir. Model 2 ve 4, çalışmaya dahil edilen ve yönetim kurulu yapısının bir parçası olan YKBüyükük ve YKBağımsızlık değişkenlerinin firma değeri üzerindeki bireysel etkisini değerlendirmek için geliştirilmiştir. Son olarak, YKBüyükük ve YKBağımsızlık'ın Ar-Ge yatırımları ve Ar-Ge yatırımlarının karesinin firma değeri üzerindeki etkisinde düzenleyici bir etkiye sahip olup olmadığını test etmek için etkileşim terimleri dahil edilerek Model 3 ve Model 5 oluşturulmuştur.

Model 1:

*FirmaDeğeri*_{i,t}

$$= \beta_0 + \beta_1 ArGe_{i,t} + \beta_2 ArGe^2_{i,t} + \beta_3 Büyüklük_{i,t} + \beta_4 Karlılık_{i,t} + \beta_5 Maddilik_{i,t} + \beta_6 Likidite_{i,t} + \beta_7 Yaş_{i,t} + \beta_8 Kaldıraç_{i,t} + Yıl + \varepsilon_{i,t}$$

Model 2:

*FirmaDeğeri*_{i,t}

$$= \beta_0 + \beta_1 ArGe_{i,t} + \beta_2 ArGe^2_{i,t} + \beta_3 YKBüyükük_{i,t} + \beta_4 Büyüklük_{i,t} + \beta_5 Karlılık_{i,t} + \beta_6 Maddilik_{i,t} + \beta_7 Likidite_{i,t} + \beta_8 Yaş_{i,t} + \beta_9 Kaldıraç_{i,t} + Yıl + \varepsilon_{i,t}$$

Model 3:

*FirmaDeğeri*_{i,t}

$$= \beta_0 + \beta_1 ArGe_{i,t} + \beta_2 ArGe^2_{i,t} + \beta_3 YKBüyükük_{i,t} + \beta_4 ArGe_{i,t} \times YKBüyükük_{i,t} + \beta_5 ArGe^2_{i,t} \times YKBüyükük_{i,t} + \beta_6 Büyüklük_{i,t} + \beta_7 Karlılık_{i,t} + \beta_8 Maddilik_{i,t} + \beta_9 Likidite_{i,t} + \beta_{10} Yaş_{i,t} + \beta_{11} Kaldıraç_{i,t} + Yıl + \varepsilon_{i,t}$$

Model 4:

*FirmaDeğeri*_{i,t}

$$= \beta_0 + \beta_1 ArGe_{i,t} + \beta_2 ArGe^2_{i,t} + \beta_3 YKBağımsızlık_{i,t} + \beta_4 Büyüklük_{i,t} + \beta_5 Karlılık_{i,t} + \beta_6 Maddilik_{i,t} + \beta_7 Likidite_{i,t} + \beta_8 Yaş_{i,t} + \beta_9 Kaldıraç_{i,t} + Yıl + \varepsilon_{i,t}$$

Model 5:

FirmaDeğeri_{i,t}

$$\begin{aligned} &= \beta_0 + \beta_1 ArGe_{i,t} + \beta_2 ArGe^2_{i,t} + \beta_3 YK Bağımsızlık_{i,t} \\ &+ \beta_4 ArGe_{i,t} x YK Bağımsızlık_{i,t} + \beta_5 ArGe^2_{i,t} x YK Bağımsızlık_{i,t} \\ &+ \beta_6 Büyüklük_{i,t} + \beta_7 Karlılık_{i,t} + \beta_8 Maddilik_{i,t} + \beta_9 Likidite_{i,t} + \beta_{10} Yaş_{i,t} \\ &+ \beta_{11} Kaldıraç_{i,t} + Yıl + \varepsilon_{i,t} \end{aligned}$$

Modellerdeki tüm değişkenlere ilişkin bilgiler Tablo 2'de tanımlanmıştır. Burada " β " beta katsayısını, "i" firmaları, "t" zamanı, "Yıl" yıl sabit etkilerini ve " $\varepsilon_{i,t}$ " hata terimi ifade etmektedir.

Klasik panel veri analizlerinde, model parametrelerini tahmin etmek için en uygun tahmincinin seçimi büyük önem taşımaktadır. Bu karar verme prosedürü tipik olarak Breusch-Pagan LM testi, F-testi ve Hausman testi gibi testlerin uygulanmasını kapsar. F (Chow) testi havuzlanmış en küçük kareler (HEKK) ve sabit etkiler tahmincileri arasında karar vermeyi kolaylaştırırken, Breusch-Pagan LM testi HEKK ve rassal etkiler tahmincileri arasında seçim yapılmasına yardımcı olur. Hausman testi, F testi sabit etkiler ve LM testi rassal etkiler önerdiğinde ortaya çıkmaktadır. Bu test, belirli panel veri senaryoları için sabit etkiler ve tesadüfi etkiler arasında tercih edilen seçimi belirleme amacına hizmet eder. Tablo 5 yukarıda bahsedilmiş olan F(Chow) Testi'nin F-değeri sonucunu, Breusch-Pagan LM ve Hausman Test'lerinin Ki-Kare sonuçlarını vermektedir. Tüm modeller için uygun tahmincileri belirlemek amacıyla yapılan tüm testlerin boş hipotezleri %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Sonuç olarak, sabit etkiler panel veri analizi tahmincisinin beş model için de en uygun seçim olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 5. Uygun Tahminciyi Belirleme Testleri

Modeller	1.Model	2.Model	3.Model	4.Model	5.Model
F (Chow) Testi (F-değeri sonucu)	8,91***	8,90***	8,94***	8,94***	8,90***
Breusch-Pagan LM Testi (Ki-kare sonucu)	1846,91***	1862,17***	1871,40***	1845,90***	1829,84***
Hausman Testi (Ki-kare sonucu)	85,80***	77,08***	75,66***	88,67***	33,25***
Karar	Sabit Etkiler	Sabit Etkiler	Sabit Etkiler	Sabit Etkiler	Sabit Etkiler

Not: *** p-değeri: 0,000

Varsayım testlerinin kullanılması, sabit etkiler modelinden elde edilen sonuçların kesinliğini ve güvenilirliğini garanti etmede büyük önem taşımaktadır. Bu testler, sonuçların güvenilirliğini etkileyebilecek potansiyel sorunları tespit etme işlevi görür. Bu çalışmada, değişen varyans için değiştirilmiş Wald testi, Wooldridge panel veri otokorelasyon testi ve yatay kesit bağımlılığı için Pesaran testi olmak üç önemli test uygulanmıştır.

Tablo 6. Model Uyumunu Test Etmek İçin Yapılan Testler

Model	Wooldridge Panel Veri Otokorelasyon Testi (F-değeri)	Değişen Varyans için Değiştirilmiş Wald Testi (Ki-Kare Değeri)	Pesaran Yatay Kesitsel Bağımlılık Testi (CD-test)
1.Model	44,447***	75589,62***	34,635***
2.Model	44,753***	94421,74***	33,443***
3.Model	44,924***	1,0e+05***	33,581***
4.Model	44,478***	74855,33***	34,452***
5.Model	43,836***	77734,15***	34,128***

Not: *** p-değeri: 0,000

Değiştirilmiş Wald testi, hata terimi varyanslarının gözlemler arasında sabit kalıp kalmadığını değerlendirerek olası değişen varyans sorunlarını tespit eder. Benzer şekilde, Wooldridge panel veri otokorelasyon testi, bağımsızlık varsayımının ihlal edildiğini gösteren hata terimleri arasındaki korelasyonların varlığını incelemektedir. Son olarak, Pesaran yatay kesit bağımlılık testi, hata terimleri arasında bağımsızlık varsayımını tehlikeye atabilecek yatay ilişkilerin varlığını değerlendirir. Bu test sonuçlarına ilişkin ayrıntılı bilgi Tablo 6'da bulunmaktadır. İlgili tabloda da görüleceği üzere, sıfır hipotezler istatistiksel olarak reddedilmişlerdir. Başka bir

ifadeyle, otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiş ve sabit etkiler modelinin bulgularının doğruluğu ve güvenilirliği konusunda şüphe uyandırmıştır.

Panel veri modellerinde karşılaşılan bu yaygın zorlukların üstesinden gelmek için Hoechle (2007) tarafından önerildiği gibi Driscoll-Kraay sağlam standart hata tahmincisinin kullanılması tavsiye edilir. Bu tahminci, değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığının mevcut olduğu durumlarda bile tutarlı sonuçlar vermektedir. Böylelikle, yapılan çıkarımlarda güvenilirliğin artmasına ve politika önerilerinin iyileşmesine yol açarak sonuçta daha kesin ve tarafsız sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır.

3. Araştırmanın Bulguları

Tablo 7, Driscoll-Kraay sağlam standart hataları ile sabit etkiler tahmincisini kullanan analiz sonuçlarını göstermektedir. Modellerin anlamlılık düzeylerini gösteren R-kare değerleri beş modelin neredeyse tamamında %28 olarak (Model 1: 0.2794; Model 2: 0.2824; Model 3: 0.2861; Model 4: 28.10 ve Model 5: 28.50) görülmektedir. Tüm modeller için F-değerleri %1 düzeyinde anlamlıdır (Model 1: 72659; Model 2: 41216; Model 3: 954.5; Model 4: 79093 ve Model 5: 813.5).

Tablo 7'deki (1)'inci sütun, Ar-Ge yatırımlarının firma değeri üzerinde doğrusal olmayan bir etkisinin (Baz Model) varlığını incelemek için yapılan testlerin bulgularını sunmaktadır. Bu testler Ar-Ge yatırımları, Ar-Ge yatırımlarının karesi ve kontrol değişkenleri modele dâhil edilerek gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, Ar-Ge yatırımları ile firma değeri arasında negatif; Ar-Ge yatırımlarının karesi ile firma değeri arasında pozitif bir ilişki olduğu ve bu iki ilişkinin de %1 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, Ar-Ge yatırımlarındaki her bir birimlik artış belirli bir seviyeye kadar firma değeri üzerinde negatif etkiye sebep olurken; bu artışın belirli bir seviyeden sonra firma değeri üzerinde pozitif bir etkiye sebep olduğu yani U şeklinde bir ilişkinin var olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, Hipotez 1'in desteklendiği söylenebilir.

Şekil 1, bu ilişkinin hangi seviyeye kadar negatif ve hangi seviyeden sonra pozitif olduğunu yani eşik noktasını göstermektedir:

Tablo 7. Driscoll-Kraay ve Sabit Etkiler Tahmincisi Kullanılarak Yapılan Analiz Sonuçları

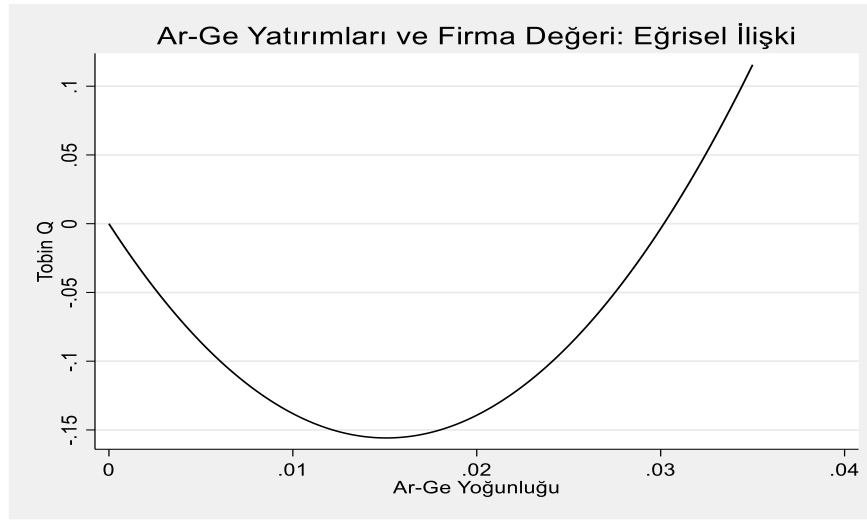
Değişkenler	Baz Model		Yönetim Kurulu Büyüklüğü		Yönetim Kurulu Bağımsızlığı	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(5)
ArGe	-20,65*** (-3,90)	-20,32*** (-3,85)	-16,22 (-0,93)	-21,74*** (-3,77)	-43,95*** (-5,33)	-43,95*** (-5,33)
ArGe_Kare	684,56*** (5,18)	677,40*** (5,05)	1340,87*** (4,77)	705,48*** (4,89)	1415,84*** (10,63)	1415,84*** (10,63)
Eşik¹	0,015	0,015	-	0,015	-	-
YönetimKuruluYapısı		0,06** (2,86)	0,07*** (3,70)	0,65* (2,15)	0,61** (2,36)	0,61** (2,36)
ArGe*YönetimKuruluYapısı			-0,53 (-0,21)		84,68*** (3,61)	84,68*** (3,61)
ArGeKare*YönetimKuruluYapısı			-108,41** (-3,03)		-2959,98*** (-5,10)	-2959,98*** (-5,10)
FirmaBuyuklugu	-0,65*** (-13,85)	-0,66*** (-12,92)	-0,66*** (-12,87)	-0,65*** (-13,62)	-0,65*** (-13,05)	-0,65*** (-13,05)
FirmaKarlıligi	1,31*** (5,97)	1,31*** (5,60)	1,36*** (5,87)	1,30*** (6,07)	1,29*** (5,81)	1,29*** (5,81)
VarlikYapisi	-0,12 (-1,43)	-0,11 (-1,31)	-0,10 (-1,16)	-0,14 (-1,50)	-0,15 (-1,58)	-0,15 (-1,58)
Kaldirac	0,77*** (3,65)	0,77*** (3,66)	0,75*** (3,64)	0,76*** (3,62)	0,73*** (3,53)	0,73*** (3,53)
Likidite	-0,002 (-1,69)	-0,002 (-1,54)	-0,00 (-1,55)	-0,00 (-1,77)	-0,00 (-1,68)	-0,00 (-1,68)
FirmaYasi	0,10	0,09	0,07	0,11	0,10	0,10

¹ Eşik, firma değeri için en uygun Ar-Ge yatırımları noktası anlamına gelmektedir ve istatistikte -b/2a'ya eşittir: burada b Ar-Ge değişkeninin katsayısını ve a ise ArGe_Kare değişkeninin katsayısını ifade etmektedir.

	(1,23)	(1,09)	(0,81)	(1,29)	(1,10)
Sabit	13,48***	13,23***	13,22***	13,34***	13,29***
	(21,78)	(21,47)	(21,35)	(22,53)	(21,50)
Yıl Etkisi	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
Gözlem Sayısı	2.296	2.296	2.296	2.296	2.296
Firma Sayısı	283	283	283	283	283
F- değeri	72659***	41216***	954,5***	79093***	813,5***
R-Kare Değeri (within)	0,27	0,28	0,28	0,28	0,28

Not: *** p < 0,01, ** p < 0,05 ve * p < 0,1 şeklinde ifade edilmektedir ve t-istatistik değerleri parentez içerisinde sunulmuştur.

Şekil 1 incelendiğinde, Ar-Ge harcamalarının toplam varlıklar içinde payının (yani Ar-Ge Yatırımlarınınun) %1,5 seviyesinin altında olduğu durumda firma değerini (yani Tobin Q oranını) negatif etkilediği; %1,5 seviyelerinden daha yüksek olduğu durumlarda da pozitif etkilediği görülmektedir. Ayrıca Ar-Ge yatırımları ile firma değeri arasındaki U şeklindeki doğrusal olmayan ilişki Şekil 1'de açıkça görülebilmektedir.

Şekil 1: Ar-Ge Yatırımları ile Tobin Q arasındaki Eğrisel İlişkinin Seviyesi

Yönetim kurulu büyüklüğü düzenleyici değişkeninin firma değeri üzerindeki etkisini incelemek üzere tasarlanan Model 2'nin sonuçları Tablo 7'nin ikinci sütununda gösterilmektedir. Bu sütun incelendiğinde, yönetim kurulu büyüklüğü ile Tobin Q arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir ($\beta=0,065$; $p<0,05$). Dolayısıyla, yönetim kurulu büyüklüğündeki bir artışın firma değeri üzerinde de bir artışa yol açtığı sonucuna varılabilir.

Tablo 7'nin (3) numaralı sütunu, yönetim kurulu büyüklüğünün Ar-Ge yatırımları ile firma değeri ve Ar-Ge yatırımlarının karesi ile firma değeri arasındaki ilişkide bir düzenleyici olarak hareket edip etmediğini inceleyen testlerin sonuçlarını sunmaktadır. Ar-Ge yatırımları ve firma değeri arasındaki ilişkide yönetim kurulu büyüklüğünün düzenleyici etkisini incelemek için Ar-Ge ile YKBüyüklik değişkenleri birbirleriyle çarpılarak $ArGe*YönetimKuruluYapısı$ etkileşim değişkeni oluşturulmuştur. Oluşturulan bu değişken ile firma değeri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\beta=-0,532$; $p>0,10$). Buradan hareketle Ar-Ge yatırımları ve firma değeri arasındaki ilişkide yönetim kurulu büyüklüğünün düzenleyici etkisine dair bir kanıt elde edilememiştir. Fakat Ar-Ge yatırımlarının karesi ile firma değeri arasındaki ilişkide yönetim kurulu büyüklüğünün düzenleyici etkisini test etmek amacıyla oluşturulan $ArgeKare*YönetimKuruluYapısı$ değişkeninin firma değeri üzerinde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve negatif etkisi olduğu görülmektedir ($\beta=-108,419$; $p<0,01$). Bu sonuçtan hareketle Ar-Ge yatırımlarının karesinin firma değeri üzerindeki anlamlı ve pozitif olan etkisi yönetim kurulu büyüklüğü arttıkça azalmaktadır. Başka bir ifadeyle, yönetim kurulu büyüklüğündeki artış Ar-Ge yatırımlarının karesinin firma değeri üzerindeki marjinal etkisini azaltmaktadır.

Yönetim kurulu bağımsızlığı düzenleyici değişkeninin firma değeri üzerindeki etkisini incelemek üzere tasarlanan Model 4'ün sonuçları Tablo 7'nin dördüncü sütununda gösterilmektedir. Bu

sütun incelendiğinde, yönetim kurulu bağımsızlığının Tobin Q üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir ($\beta=0,656$; $p<0,10$). Dolayısıyla, yönetim kurulu bağımsızlık oranındaki bir artış firma değerini arttırmaktadır.

Tablo 7'nin (5) numaralı sütunu, yönetim kurulu bağımsızlığının Ar-Ge yatırımları ile firma değeri ve Ar-Ge yatırımlarının karesi ile firma değeri arasındaki ilişkide bir düzenleyici olarak hareket edip etmediğini inceleyen testlerin sonuçlarını sunmaktadır. Ar-Ge yatırımları ve firma değeri arasındaki ilişkide yönetim kurulu bağımsızlığının düzenleyici etkisini incelemek için Ar-Ge ile YKBağımsızlık değişkenleri birbirleriyle çarpılarak ArGe*YönetimKuruluYapısı etkileşim değişkeni oluşturulmuştur. Oluşturulan bu değişken ile firma değeri arasında %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur ($\beta=84,688$; $p<0,01$). Ayrıca Ar-Ge yatırımlarının karesi ile firma değeri arasındaki ilişkide yönetim kurulu bağımsızlığının düzenleyici etkisini test etmek amacıyla oluşturulan ArgeKare*YönetimKuruluYapısı değişkeninin firma değeri üzerinde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve negatif etkisi olduğu görülmektedir ($\beta=-2.959,981$; $p<0,01$). Buradan hareketle "Ar-Ge yatırımları ve firma değeri" ve "Ar-Ge yatırımlarının karesi ve firma değeri" arasındaki ilişkide yönetim kurulu bağımsızlığının düzenleyici etkisinin varlığından söz edilebilmektedir. Yönetim kurulu bağımsızlığının düzenleyici etkisine ilişkin tüm bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, yönetim kurulu bağımsızlığı arttıkça Ar-Ge yatırımlarının firma değeri üzerindeki negatif etkisi ve Ar-Ge yatırımlarının karesinin firma değeri üzerindeki pozitif etkisi azalmaktadır. Bu bağlamda bağımsız üye sayısı ve yönetim kurulu büyüklüğü için her firmaya göre ideal bir değer olduğunu ve bu değerın üzerine çıkılması durumunda bu unsurların sağladığı faydaların azalarak, olumsuz etki yarattığı söylenebilir. Bu sebeple, ideal sayısının belirlenmesi işletmeler açısından önem taşımaktadır; aksi takdirde yönetim daha çok sembolik nitelikte kalmaktadır (Kumar ve Singh, 2013: 90).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma ile 2012-2021 yılları arasında BIST'te işlem gören 283 halka açık ve finansal olmayan firmadan oluşan bir örneklem kullanılarak, Ar-Ge yatırımlarının firmanın genel değerine ve rekabet gücüne nasıl katkıda bulunduğu ışık tutmak amaçlanmıştır. Sabit etkili Driscoll-Kraay tahmincisiyle elde edilen bulgular, Ar-Ge yatırımları ile firma değeri arasında doğrusal olmayan bir ilişki olduğunu göstererek temel hipotezi destekleyen kanıtlar ortaya koymaktadır. Buna göre belirli bir eşik (0,015) noktasına kadar yapılan Ar-Ge yatırımları firma değeri üzerinde negatif etkiye neden olurken, bu eşik noktasından daha fazla oranda yapılan Ar-Ge yatırımları firma değeri üzerinde pozitif etkiye sebep olmaktadır. Başka bir ifadeyle BIST'de işlem gören firmaların hem piyasa temelli hem de muhasebe temelli bilgileri dikkate alarak ölçülen değerleri ile yapmış oldukları Ar-Ge yatırımları arasında doğrusal bir ilişkiden ziyade U şeklinde bir ilişki bulunmaktadır. Bu sonuçlar bir firmanın genel değerine ve rekabetçi konumuna katkılarını optimize etmek için Ar-Ge yatırımlarının kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesinin ve stratejik olarak planlanmasının önemini vurgulamaktadır.

Çalışma, çeşitli ülkelerde Ar-Ge yatırımları ve firma değeri arasındaki doğrusal olmayan ilişkide yönetim kurulu yapısının düzenleyici rolü gibi genellikle göz ardı edilen önemli bir hususu inceleyerek diğer araştırmalardan ayrılmaktadır. Böylelikle, Ar-Ge çalışmalarının sonuçlarını önemli ölçüde etkileyebilecek ve önceki çalışmalarda çok fazla dikkate alınmamış bir konunun incelenmesi amaçlanmıştır. Yönetim kurulu yapısının bu ilişki üzerindeki etkisini anlamak, Ar-Ge harcamaları hakkında bilinçli kararlar almak ve nihayetinde küresel pazardaki rekabetçi konumlarını geliştirmek isteyen şirketler için çok önemlidir.

Yönetim kurulu yapısının bu ilişkideki düzenleyici rolüne ilişkin ilk bulguya göre Ar-Ge yatırımları ve firma değeri arasındaki U şeklindeki ilişki düşük yönetim kurulu büyüklüğüne sahip firmalarda, yüksek yönetim kurulu büyüklüğüne sahip olan firmalara göre daha belirgindir. Bu durum birkaç şekilde açıklanabilir. Literatüre paralel şekilde daha az üyeye sahip daha küçük yönetim kurulları, risk alma ve yenilikçi veya yüksek riskli Ar-Ge projelerini takip etme konusunda daha fazla istekli olabilirler. Öte yandan, karar alma süreci daha fazla paydaşı içerebileceğinden, daha büyük yönetim kurullarının genellikle daha ihtiyatlı davranması

muhtemeldir ve bu da U şeklindeki ilişkiyi yumuşatma eğiliminde olan daha az riskli yatırım stratejilerinin tercihine bir eğilim yaratabilir. Ek olarak daha küçük yönetim kurulları, büyük firmaların ve büyük kurulların sahip olduğu kaynaklara erişmekte zorluk yaşamaktadır.

Yönetim kurulu yapısının bu ilişkiye düzenleyici rolüne ilişkin ikinci bulgu ise yönetim kurulu bağımsızlığı arttıkça firma değeri ile Ar-Ge yatırımları arasındaki U şeklindeki ilişkinin ters U şeklini almasıdır. Bu durum, birbiriyle ilişkili birkaç faktöre atfedilebilir. Yönetim kurulu bağımsızlığı yüksek olan firmalar daha düşük Ar-Ge yatırımıyla daha yüksek firma değerine sahip olabilmektedirler. Yani bu firmalarda, yapılan düşük Ar-Ge yatırımlarının etkisi, düşük yönetim kurulu bağımsızlık oranına sahip olan firmalara göre daha etkin şekilde firma değerine yansımaktadır. Diğer bir deyişle, yönetim kurulunun şirketin günlük faaliyetlerine doğrudan dâhil olmayan önemli sayıda bağımsız üyeden oluşan şirketlerde, düşük Ar-Ge yatırımları yine de firma değerinde bir artışa yol açabilir. Bunun nedeni, bu bağımsız üyelerin farklı ağlar, kaynaklar ve bilgiler sağlayarak bunların en verimli şekilde kullanılmasına odaklanması olabilir. Ayrıca bağımsız üyelerin şirket ile olan bağlarının sadece yönetim kurulundan ibaret olması onları riskli yatırımı da en verimli şekilde değerlendirmeye motive etmektedir.

Öte yandan hem yönetim kurulu büyüklüğü hem de yönetim kurulu bağımsız üye oranı yüksek olan firmaların daha büyük firmalar olduğu, bu daha büyük firmaların ise daha yüksek toplam varlıklara sahip olduğu bilinmektedir. Yani yönetim kurulu yapısı daha gelişmiş olan firmalar genellikle önemli toplam varlıklara sahip daha büyük firmalardır. Dolayısıyla Ar-Ge harcamalarının bu toplam varlıklar içindeki payının bu gelişmiş yönetim kurulu yapısına sahip firmalar için daha yüksek olması, yapılan Ar-Ge yatırımının tutarsal olarak daha büyük olmasına neden olacağı için bu durum yatırımcılar tarafından negatif algılanıyor olabilir. Böylece firma değeri düşmektedir. Netice itibarıyla yönetim kurulu yapısının gelişmişliği arttıkça firma değeri ile Ar-Ge yatırımları arasındaki U şeklindeki ilişki bozulmaktadır. Bu durum aslında her iki yönetim kurulu unsuru bağlamında her işletmede optimal bir yönetim kurulu yapısının olabileceğinin bir göstergesi olarak açıklanabilir.

Bu araştırma sonuçları, stratejik planlama ve kaynak yönlendirmesi için önemli rehberlik sunarak, özellikle akademisyenler ve iş dünyasındaki yenilikçiler için dikkate değer bulgular sunmaktadır. Çalışmanın Türk şirketlerine özel olarak odaklanması, Türkiye'nin ekonomik ve iş ortamının kendine has özelliklerinin ve dinamiklerinin daha derinlemesine incelenmesine olanak tanıdığı için güçlü bir yöndür. Ancak bu durum, bulguların farklı ekonomik koşullara ve iş uygulamalarına sahip diğer ülkelere veya bölgelere genellenebilirliğinin sınırlı olabileceği anlamına da gelmektedir.

Son olarak, çalışmada yönetim kurulu yapısıyla ilgili yalnızca iki değişkenin kullanılması dikkate alınması gereken önemli bir noktadır. Araştırmanın ek değişkenler içerecek şekilde genişletilmesi, yönetim kurulu yapısının Ar-Ge yatırımları ile firma değeri arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediğine dair daha incelikli bilgiler sunabilir.

İşletmeler, yönetim kurulu büyüklüğü, Ar-Ge harcamaları ve stratejik hedefler arasında dengeyi sağlayarak optimal sonuçları elde etmek için dikkatli bir yaklaşım benimsemelidirler. Bu şekilde, hem Ar-Ge faaliyetlerinin sürdürülebilirliği hem de firma değerinin artırılması mümkün olacaktır. Sonuç olarak, bu araştırma değerli bilgiler sunmakta ve Türkiye'nin iş ortamının özel bağlamına ışık tutmakla birlikte, Ar-Ge yatırımları, firma değeri ve yönetim kurulu yapısının rolünün karmaşıklığını kapsamlı bir şekilde kavramak için daha fazla araştırmaya, alternatif ölçüm yaklaşımlarının dikkate alınmasına ve daha fazla değişkenin dâhil edilmesine duyulan ihtiyacı da vurgulamaktadır. Bu prensiplerin akılda tutulması, araştırmacıların ve uygulayıcıların daha bilinçli kararlar almasına ve bu çalışmanın sonuçları üzerine daha fazla bilgi inşa etmelerine olanak tanıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Alam, A., Uddin, M., Yazdifar, H., Shafique, S., ve Lartey, T. (2020). R&D investment, firm performance and moderating role of system and safeguard: Evidence from emerging markets. *Journal of Business Research*, 94-105.
- Ashwin, A. S., Krishnan, R. T., ve George, R. (2016). Board characteristics, financial slack and R&D investments: an empirical analysis of the Indian pharmaceutical industry. *International Studies of Management & Organization*, 46(1), 8-23.
- Aygün, M., Süleyman, İ. Ç., ve Sayın, C. (2010a). Yönetim kurulu büyüklüğünü belirleyen faktörler ve yönetim kurulu büyüklüğü ile firma performansı arasındaki ilişki: Türk sermaye piyasası üzerine bir inceleme. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 10(1), 77-92.
- Aygün, M., Taşdemir, A., ve Çavdar, E. (2010b). Banka Performansı Üzerinde Yönetim Kurulu Büyüklüğünün Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3), 67-78.
- Bae, S. C., Park, B. J., ve Wang, X. (2008). Multinationality, R&D intensity, and firm performance: evidence from US manufacturing firms. *Multinational Business Review*, 16(1), 53-78.
- Baltagi, B. H., Bratberg, E., ve Holmås, T. H. (2005). A panel data study of physicians' labor supply: the case of Norway. *Health Economics*, 14(10), 1035-1045. doi:10.1002/hec.991
- Bonn, I., Yoshikawa, T., ve Phan, P. H. (2004). Effects of board structure on firm performance: A comparison between Japan and Australia. *Asian Business ve Management*, 3, 105-125.
- Booltink, L. W., ve Saka-Helmhout, A. (2018). The effects of R&D intensity and internationalization on the performance of non-high-tech SMEs. *International Small Business Journal*, 36(1), 81-103.
- Brown, J. R., ve Petersen, B. C. (2011). Cash holdings and R&D smoothing. *Journal of Corporate Finance*, 17(3), 694-709.
- Chauvin, K. W., ve Hirschey, M. (1993). Advertising, R&D expenditures and the market value of the firm. *Financial management*, 128-140.
- Chen, Y., ve Ibhagui, O. W. (2019). R&D-firm performance nexus: New evidence from NASDAQ listed firms. *The North American Journal of Economics and Finance*, 101009.
- Cheng, S. (2008). Board size and the variability of corporate performance. *Journal of financial economics*, 87(1), 157-176.
- Chou, T., ve Johennesse, L. (2021). Board characteristics, ownership structures and firm R&D intensity. *Accounting*, 7(3), 635-644.
- Chrisman, J. J., Chua, J. H., ve Litz, R. A. (2004). Comparing the agency costs of family and non-family firms: Conceptual issues and exploratory evidence. *Entrepreneurship Theory and practice*, 28(4), 335-354.
- Chung, K. H., Wright, P., ve Kedia, B. (2003). Corporate governance and market valuation of capital and R&D investments. *Review of Financial Economics*, 12(2), 161-172.
- Ciftci, M., ve Darrough, M. (2015). What Explains the Valuation Difference between Intangible-intensive Profit and Loss Firms? *Journal of Business Finance ve Accounting*, 138-166. doi:10.1111/jbfa.12108
- Coles, J.L., Daniel, N.D. and Naveen, L. (2008), "Boards: Does one size fits all?", *Journal of Financial Economics*, Vol. 8 No. 2, pp. 329-56

- Connolly, R. A., ve Hirschey, M. (2005). Firm size and the effect of R&D on Tobin Q. *R&d Management*, 35(2), 217-223.
- Czarnitzki, D., ve Kraft, K. (2006). R&D and firm performance in a transition economy. *Kyklos*, 481-496.
- Dalton, D.R., Daily, C.M., Johnson, J.L. and Ellstrand, A. (1999), "Number of directors and financial performance: a meta-analysis". *The Academy of Management Journal*, Vol. 42 No. 6, pp. 674-86.
- Dalziel, T., Gentry, R. J., ve Bowerman, M. (2011). An integrated agency–resource dependence view of the influence of directors' human and relational capital on firms' R&D spending. *Journal of Management Studies*, 48(6), 1217-1242.
- Ehie, I. C., ve Olibe, K. (2010). The effect of R&D investment on firm value: An examination of US manufacturing and service industries. *International Journal of Production Economics*, 128(1), 127-135.
- Eisenberg, T., Sundgren, S., ve Wells, M. T. (1998). Larger board size and decreasing firm value in small firms. *Journal of financial economics*, 48(1), 35-54.
- Fulgence, S., Boateng, A., Wang, Y., ve Kwabi, F. O. (2023). Board Effect and the Moderating Role of CEOs/CFOs on Corporate Governance Disclosure: Evidence from East Africa. *The International Journal of Accounting*, 2350008.
- Haiyun, R. (2014). Research on the Value Relevance of Advertising Expenditure and R&D Expenditure. *Science Research Management*, 35(8), 153–160.
- Hossain, M., Cahan, S. F., ve Adams, M. B. (2000). The investment opportunity set and the voluntary use of outside directors: New Zealand evidence. *Accounting and Business Research*, 30(4), 263-273.
- Hsiao, C. (2007). Panel data analysis—advantages and challenges. *Test*, 16(1), 1-22.
- Hutchinson, M. Ve Gul, F. A. (2004). Investment opportunity set, corporate governance practices and firm performance. *Journal of Corporate Finance*, 10(4): 595–614
- Hwang, J. H., Kim, M.-S., ve Chun, S.-H. (2013). The role of R&D and corporate governance in Korea: IT firms versus non-IT firms. *Information Technology and Management*, 29-41.
- Jermias, J. (2007). The effects of corporate governance on the relationship between innovative efforts and performance. *European Accounting Review*, 16(4), 827-854.
- Kang, M., Kim, S., ve Cho, M.-K. (2019). The Effect of R&D and the Control–Ownership Wedge on Firm Value: Evidence from Korean Chaebol Firms. *Sustainability*, 11(10). doi:10.3390/su11102986
- Kim, W. S., Park, K., Lee, S. H., ve Kim, H. (2018). R&D Investments and Firm Value: Evidence from China. *Sustainability*, 1-17. doi:10.3390/su10114133
- Klein, A. (2002). Audit committee, board of director characteristics, and earnings management. *Journal of accounting and economics*, 33(3), 375-400.
- Kor, Y. Y. (2006). Direct and interaction effects of top management team and board compositions on R&D investment strategy. *Strategic Management Journal*, 27(11), 1081-1110.
- Korkmaz, T., Başaran, Ü., ve Gökbulut, R. İ. (2009). İMKB'de işlem gören otomotiv ve otomotiv yan sanayi işletmelerinin sermaye yapısı kararlarını etkileyen faktörler: Panel veri analizi. *İktisat İşletme ve Finans*, 29-60.

- Kraft, H., Schwartz, E., ve Weiss, F. (2018). Growth options and firm valuation. *European Financial Management*, 24(2), 209-238. doi:10.1111/eufm.12141
- Krasnikov, A., Mishra, S., ve Orozco, D. (2009). Evaluating the financial impact of branding using trademarks: A framework and empirical evidence. *Journal of Marketing*, 73(6), 154-166.
- Kumar, N., ve Singh, J. P. (2013). Effect of board size and promoter ownership on firm value: some empirical findings from India. *Corporate Governance: The international journal of business in society*, 13(1), 88-98.
- Lantz, J.-S., ve Sahut, J.-M. (2005). R&D investment and the financial performance of technological firms. *International Journal of Business*, 10(3), 251.
- Liang, Q., Xu, P., ve Jiraporn, P. (2013). Board characteristics and Chinese bank performance. *Journal of Banking ve Finance*, 37(8), 2953-2968.
- Lien, Y. C., ve Li, S. (2013). Does diversification add firm value in emerging economies? Effect of corporate governance. *Journal of business research*, 66(12), 2425-2430.
- Liu, F., Kim, B. C., ve Park, K. (2022). Supplier-base concentration as a moderating variable in the non-linear relationship between R&D and firm value. *Asian Journal of Technology Innovation*, 30(2), 342-363.
- Malik, M. S., ve Makhdoom, D. D. (2016). Does corporate governance beget firm performance in fortune global 500 companies?. *Corporate Governance*, 16(4), 747-764.
- Miller, D., ve Le Breton-Miller, I. (2006). Family governance and firm performance: Agency, stewardship, and capabilities. *Family Business Review*, 19(1), 73-87.
- Nakano, M. and Nguyen, P. (2013). Foreign ownership and firm performance: Evidence from Japan's electronics industry. *Applied Financial Economics*, 23(1), 41-50
- Nguyen, P., Rahman, N., Tong, A., ve Zhao, R. (2016). Board size and firm value: Evidence from Australia. *Journal of Management ve Governance*, 20, 851-873.
- Pantagakis, E., Terzakis, D., ve Arvanitis, S. (2012). R&D investments and firm performance: An Empirical Investigation of the High Technology Sector (Software and Hardware) in the EU. Available at SSRN 2178919.
- Peng, C. L., Wei, A. P., Chen, M. L., ve Huang, W. T. (2018). Synergy between R&D and advertising on shareholder value: Does firm size matter? *Canadian Journal of Administrative Sciences/Revue Canadienne des Sciences de l'Administration*, 35(1), 47-64.
- Peteraf, M. A. (1993). The cornerstones of competitive advantage: A resource-based view. *Strategic Management Journal*, 14(3), 179-191.
- Pfeffer, J. (1972). Size and composition of corporate boards of directors: The organization and its environment. *Administrative Science Quarterly*, 17, 218-228.
- Pindado, J., Queiroz, V. D., ve Torre, C. D. (2010). How do firm characteristics influence the relationship between R&D and firm value? *Financial Management*, 39(2), 757-782.
- Rodrigues, R., Samagaio, A., ve Felício, T. (2020). Corporate governance and R&D investment by European listed companies. *Journal of Business Research*, 115, 289-295.
- Rosenstein, S., ve Wyatt, J. G. (1990). Outside directors, board independence, and shareholder wealth. *Journal Of Financial Economics*, 26(2), 175-191.

- Salehi, M., Zimon, G., Arianpoor, A., ve Gholezoo, F. E. (2022). The impact of investment efficiency on firm value and moderating role of institutional ownership and board independence. *Journal of Risk and Financial Management*, 15(4), 170.
- Shin, N., Kraemer, K. L., ve Dedrick, J. (2009). R&D, value chain location and firm performance in the global electronics industry. *Industry and Innovation*, 315-330.
- Sönmez, A. R. (2022). Kurumsal Yönetim Uygulamalarının Ar-Ge Yoğunluğu Üzerine Etkisi: BİST İmalat Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (95), 57-74.
- Tatoğlu, F. Y. (2016). Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı. İstanbul: Beta Yayınları.
- Thenmozhi, M. and Sasidharan, A. (2020), "Does board independence enhance firm value of state-owned enterprises? Evidence from India and China". *European Business Review*, Vol. 32 No. 5, pp. 785-800.
- Tuan, K. (2020). Yönetim Kurulu Bağımsızlığının Finansal Raporlama Kalitesi Üzerindeki Rolü. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 46-55.
- Tung, L. (2020). The impact of Research and Development (R&D) spending on firm value: Empirical evidence from SouthEast Asia. *Center for Open Science*, No. 8c34f.
- Turan, K. (2019). Yönetim Kurulu Özelliklerinin Sürdürülebilirlik Raporlarına Etkisi: Borsa İstanbul Örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 233-242.
- Türkoğlu, K., Gürbüz, C., ve Bekci, İ. (2022). Kurumsal Yönetim, Muhafazakâr Muhasebe ve Şirket Büyüklüğünün Kazanç Kalitesi Üzerine Etkisi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 726-740.
- Tyagi, S., Nauriyal, D. K., ve Gulati, R. (2018). Firm level R&D intensity: evidence from Indian drugs and pharmaceutical industry. *Review of Managerial Science*, 12, 167-202.
- Vafeas, N., ve Vlittis, A. (2019). Board executive committees, board decisions, and firm value. *Journal of Corporate Finance*, 58, 43-63.
- Vithessonthi, C., ve Racela, O. C. (2016). Short-and long-run effects of internationalization and R&D intensity on firm performance. *Journal of Multinational Financial Management*, 28-45.
- Wang, T., ve Hsu, C. (2013). Board composition and operational risk events of financial institutions. *Journal of Banking ve Finance*, 37(6), 2042-2051.
- Weifeng, S., ve Zuhui, H. (2013). Advertising expenditure, R&D expenditure, and firm performance. *Science Research Management* 2, 44.
- Yeh, M.-L., Chu, H.-P., Sher, P. J., ve Chiu, Y.-C. (2010). R&D intensity, firm performance and the identification of the threshold: fresh evidence from the panel threshold regression model. *Applied economics*, 42(3), 389-401.
- Yermack, D. (1996). 'Higher market valuation of companies with small board of directors'. *Journal of Financial Economics*, 40, 185-211.

EXTENDED ABSTRACT*GENİŞLETİLMİŞ ÖZET***INVESTIGATING THE CURVILINEAR RELATIONSHIP BETWEEN R&D INVESTMENTS AND FIRM VALUE OF NON-FINANCIAL COMPANIES TRADED IN BORSA ISTANBUL: THE MODERATING ROLE OF BOARD STRUCTURE**

Introduction and Research Purpose: The impact of R&D investment on the value of a firm plays an important role in determining the attractiveness of its stocks for potential investors. Since R&D investments can be an indicator of a firm's growth potential and long-term prospects, understanding its impact on firm value affects investors' decisions to invest in a particular firm. Therefore, analyzing how R&D investments affect firm value is of great importance for both investors and managers. This study examines the complex and multifaceted relationship between firm value and R&D investments by trying to shed light on how R&D contributes to a firm's overall value and competitiveness. To this end, we investigate the non-linear (curvilinear) relationship between R&D investments and firm value using a sample of 283 publicly traded and non-financial firms listed on Borsa Istanbul between 2012 and 2021. The study also examines the potential moderating effect of board structure on the relationship between R&D investments and firm value. Understanding the role of board structure as a moderator in this context is expected to help firms make well-informed decisions that capitalize on innovation advantages while maintaining their financial performance and ensuring their long-term sustainability.

Literature Review: R&D activities which are currently thought to be the main source of value generation (Shin et al., 2009), are regarded as a crucial element since they have an effect on firm value. The studies on R&D and business value reveals conflicting evidence for this relationship in the literature. According to certain research, R&D investment have the potential to generate significant returns by creating innovative technologies, and raising business value (Brown and Peterson, 2011). On the other hand, the impact of R&D investments differs depending on structural characteristics like company size, industry, and risk, according to other studies. Firm value could decrease as a result of the risky nature of R&D activities (Tung, 2020) and the resulting information asymmetry (Alam et al., 2020). Recent studies seek to determine whether there is a nonlinear pattern in the link between R&D investment and firm value (Kim et al. 2018; Hwang et al. 2013). While the increase in the number of board members can increase the performance of the company by ensuring the effectiveness of investments made in R&D with consultancy and audit functions (Nguyen et al., 2016), it may slow down decision-making processes due to a lack of communication and differences of opinion and therefore negatively affect the effectiveness of R&D projects that require quick decisions and firm performance (Kumar and Singh, 2013). Independent managers can also boost a firm value by monitoring and controlling the operations, providing opportunities and warning signs, minimizing conflicts of interest, offering strategic guidance, and boosting investor trust (Salehi et al., 2022; Chrisman et al., 2004). Higher R&D investment levels may therefore be seen more favorably by independent managers, having a bigger positive effect on firm value.

Methodology and Findings: The results of this study, which used analyses from the Driscoll-Kraay resistive standard error estimator and the fixed effects panel data estimation method, revealed that R&D investment in Turkish firms had a U-shaped nonlinear relationship with firm value once they reached a specific threshold (0.015) point. According to research, if it exceeds this threshold, it has a positive impact on the firm value. Otherwise, it has a negative impact. Specifically, in companies with smaller boards of directors, this U-shaped relationship is more pronounced. The U-shaped relationship also changes into an inverted U-shaped relationship as the board of directors' independence rises.

Conclusions and Recommendation: Firms should adopt a careful approach to achieve optimal results by balancing board size, R&D investment and strategic objectives. In this way, both the sustainability of R&D activities and the enhancement of firm value will be possible. In conclusion, while this research provides valuable insights and sheds light on the specific context of Turkey's business environment, it also highlights the need for further research, consideration of alternative measurement approaches and inclusion of more variables to comprehensively grasp the complexity of the role of R&D investments, firm value and board composition. Keeping these principles in mind will allow researchers and practitioners to make more informed decisions and build further knowledge on the results of this study.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Muhammet KOCAMAN			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Borsa İstanbul'da İşlem Gören Finansal Olmayan Firmaların Ar-Ge Yatırımları ve Firma Değeri Arasındaki Eğrisel İlişkinin Araştırılması: Yönetim Kurulu Yapısının Düzenleyici Rolü			
Tarih <i>Date</i>	29.12.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Gökhan ÖZER	%25	Çıkar çatışması yoktur.	-
2	Muhammet KOCAMAN	%25	Çıkar çatışması yoktur.	-
3	Ece Nur POLAT	%25	Çıkar çatışması yoktur.	-
4	İlhan ÇAM	%25	Çıkar çatışması yoktur.	-

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1347823

A SEMIOTIC APPROACH TO URBAN AREA:
ODUNPAZARI HISTORICAL AREA CASE, ESKİŞEHİR

Dr. Öğr. Üyesi İrem TEKİN YÜCESOY

Yeditepe Üniversitesi.
Görsel İletişim Tasarımı Bölümü

İstanbul/Türkiye

e-posta: irem.tekin@yeditepe.edu.tr

ORCID 0000-0003-0137-0743

ABSTRACT

Through the use of visual symbols and design elements, architecture has many abstract meanings and integrated communicative elements. It relates to cultural systems such as shared values, scientific developments, moral codes, religions, and economic situations. Without a doubt, globalization has caused countries to resemble each other, and that makes local cultures more attractive. This has led to the tendency of local governments to create a new urban identity for economic development. This study examines the "Historic Odunpazarı Houses Conservation and Development Project" area in Odunpazarı Locale, as a place with deep indicators of different urban images. The area is built on a hillside in the South of Eskişehir, Turkey, which symbolizes the Ottoman period's urban life. The semiotic approach is used to determine connotative meanings of buildings in historical area. Results show that renovated buildings are highly connotative structures. These kinds of buildings contain more metaphors than the original ones.

Keywords: Eskişehir, Odunpazarı, visual communication, revitalizing project, semiotics**Jel Kodları:** N9, L83KENTSEL ALANA GÖSTERGEBİLİMSEL YAKLAŞIM: ESKİŞEHİR TARİHİ
ODUNPAZARI BÖLGESİ ÖRNEĞİ

ÖZ

Görsel sembollerin ve tasarım öğelerinin kullanımıyla mimari, birçok soyut anlama ve bütünlük iletişim öğelerine sahiptir ve paylaşılan değerler, bilimsel gelişmeler, ahlaki kurallar, dinler ve ekonomik durumlar gibi kültürel sistemlerle şekillenir. Şüphesiz küreselleşme ülkelerin birbirine benzemesine neden olmuş, bu da yerel kültürleri daha çekici hale getirmiştir. Bu durum yerel yönetimlerin ekonomik kalkınma için yeni bir kentsel kimlik oluşturmaya yönelmesine neden olmuştur. Bu çalışmada, Eskişehir Odunpazarı Bölgesindeki "Tarihi Odunpazarı Evleri Koruma ve Geliştirme" proje alanını, farklı kentsel imgelerin derin göstergelerini taşıyan bir yer olarak incelenmektedir. Tarihi alandaki yapıların yan anlamlarını belirlemek için göstergebilimsel yaklaşım kullanılmaktadır. Sonuçlar, yenilenen yapıların yan anlamları yüksek yapılar olduğunu göstermektedir. Bu tür yapılar orijinallerine göre daha fazla metafor içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, Odunpazarı, görsel iletişim, yenileme projesi, göstergebilim,**Jel Codes:** N9, L83

Geliş Tarihi/Received: 28.08.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 17.09.2023

Yayın Tarihi/Printed Date: 30.12..2023

Kaynak Gösterme: Yücesoy Tekin, İ. (2023). "A Semiotic Approach To Urban Area: Odunpazarı Historical Area Case, Eskişehir". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 475-488.

INTRODUCTION

Architecture is a type of communication and it has representation and communication features. By the use of visual symbols and design elements, it provides an array of abstract and combined communicative elements that have a common feature with mass media. Different from other categories of communication, architectural communication appeal to large audiences and falls largely into a non-verbal category. According to De Fusco (2020), certain forms have communicated by showing certain architectural functions since ancient times. These built forms and their signs represent usages, symbolic purposes, and monumental functions within the cultural framework in which they exist. Moreover, unlike other mass media categories, architecture has long-lasting effects on society.

Countries' social and economic conditions are always reflected in their built environment and urban space. Construction materials, technology, and supply-demand relationships affect the communicative function of architecture. For instance, a stair denotes going up or down. While a stair makes its function possible, it also communicates the possibility of going up or down the user; in other words, it denotes it. Or, doors mean the entrance and exit. Users are expected to receive the message conveyed by the architectural form and to know how to perform the required function. This situation arises from the expectations of individuals based on the culture to which they belong.

From a social perspective, architectural structures are closely related to the formation of an environment. A social environment relates to cultural systems such as common values, scientific developments, moral codes, religions, beliefs, and economic situations. These systems are manifested themselves through physical objects besides social life and roles and institutions (Norberg-Schulz, 1966). When architecture is examined among the mass media, it is necessary to define meanings, what it conveys, and how it provides communication.

Before the second half of the 19th century, technological and spatial changes in construction were very slow, and this slowness contributed to the formation of harmony of architectural characteristics between the periods. The same materials were used, and similar-scale structures were constructed in a particular culture. This situation led to the formation of vernacular architecture. Today, however, the usage of the same devices, the production of the same things with new technologies, standardization, industrialization, economic growth, and globalization affect the architectural specialties of cities like other products. As Altınöz (2010) mentioned, this condition caused the extinction of the harmony of construction and architecture between periods. People have access easier and faster to information about other countries, citizens, and cultures. Gigantic structures appearing everywhere represent the complete planning of co-purpose groups comprising states. The residences and workplaces established in our cities are the monuments of our culture. However, in the homogenized global world, it is possible to see the building type resembling each other at anywhere. In the essay Adham (2008: 19) looks from a different perspective: *"Paul Virilio, for example, has declared that cities are becoming like airports. Following this thread, I would suggest that airports are looking more like shopping malls; shopping malls are becoming closer to theme parks; theme parks are looking more like resorts; and resorts are becoming the ultimate typology for cities"*.

More recently, there has been growing interest in diversity. Tourists are interested in different places with local heritages and authentic cultural experiences. Historic urban sites are one of the most important pieces of evidence of the past lifestyle. As mentioned by İpekoğlu (2006), the conservation of architectural values by evaluating their historical, environmental, visual, and aesthetic characteristics in the context of conservation and revitalization of built environment heritage is, in one respect, the preservation of culture. For this reason, local governments gave priority to the authenticity of their cities. They focus on the unique value of cities and their cultural capital. They began revitalizing their cultural heritage to reach tourist attractions for economic survival and become competitive in the international market. Authentic experiences and cultural heritages are become important and used as an income source (AlSayyad, 2001; Broudehoux 2001). For economic gain, to make the area more attractive, and to boost distinctive local features, local municipalities have towards image making. For example, Dresden was an important cultural

area in Germany and a symbol of bourgeois culture that was dominated by baroque historic towers and domes. Altmarkt Square, the historical core of the area, was chosen as a neighbourhood reconstruction area (Sigel, 2019). With the rebuilding of the Church (Church of Our Lady), the area gained its characteristic silhouette. Afterwards, block by block, the overall appearance of the area was reconstructed. Now, the buildings in the area are used as hotels, offices and housing. Altmarkt Square resembles the former form with its architectural style and land use, and at first sight, it is tough to guess the period (Danilović & Stefanović, 2020). Specht (2014) argued that many tourists can not realize the church's former destruction and rebuilding. They perceive it as an authentic historical building.

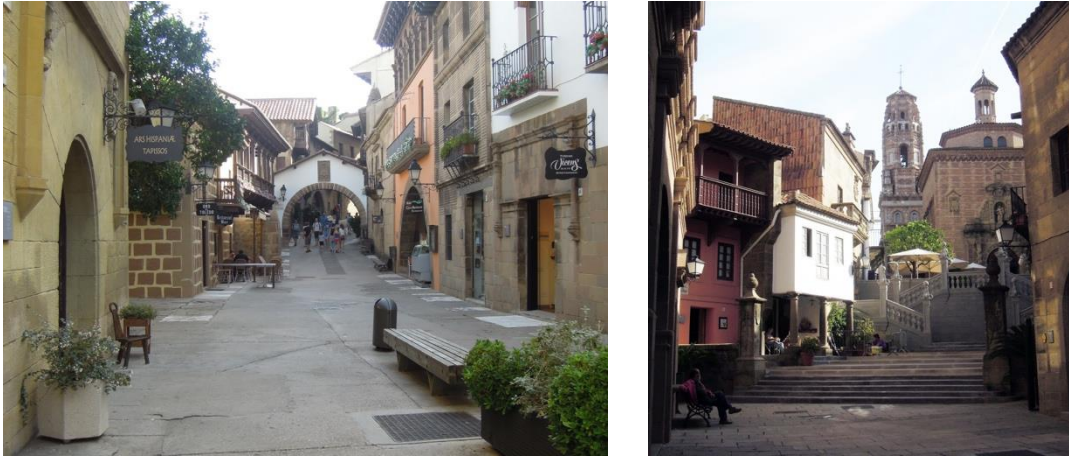

Figure 1. Poble Espanyol, Spain

Source: Author

Another example is Poble Espanyol in Spain (Figure 1). The area was constructed as an open-air architectural museum to represent the authentic architectural style of Spain for the "Barcelona International Exhibition" in 1929 (Specht, 2014). The area is enclosed within the medieval walls with a single entrance and replicas of artificial stone that symbolize authenticity in appearance. The architecture of the buildings symbolizes Extremadura, Galicia, Andalusia, Castile, Aragon and Catalonia styles (Mendelson, 2004).

This study considers the implication of revitalizing project in historical urban area. It aims to raise questions about the new buildings within the scope of revitalizing projects in Odunpazarı settlement area, Eskişehir, Turkey. The area symbolizes the urban life of Ottoman Period. Therefore, Odunpazarı should be examined not only as a place for strolling but also as an area where deep indicators of different urban images can be read. In the research, the information obtained by the observations made on the spot, and the photographs taken about the square were examined together with the literary sources acquired, and the evaluation of the area was carried out with the semiotic analysis approach in the process of making sense of the historical settlement area.

1. Research Study

Eskişehir is located in the northwest of Central Anatolia, Turkey. It is placed around the Porsuk River, near the thermal resources. Recently the city was almost rebuilt for domestic and foreign tourism. Many large-scale themed parks and artificial environments have proliferated to gain tourist attractions. For instance, river transportation like Venice and Fairytale Castle like Disneyland and even a beach, although Eskişehir is not a seaside city, are frequent tourist destinations today (Figure 2). Also, restoration and renovation projects are in demand for the urban strategy. Now the city attracts many domestic tourists, and this interest is increasing steadily. This situation is supported by Mike Robinson's thoughts: "tourism has become an increasingly significant driver for cultural remaking and reinvention." (Adham, 2008)

Figure 2. Touristic Destinations in Eskişehir

Source: <https://www.eskisehir.bel.tr>

Eskişehir's historical heritage center, "Odunpazarı," is an urban area built on a hillside in the South of the city; it is known as the first settlement area in the city on sloping land (Figure 3). The area reflects the characteristics of the traditional Turkish neighborhood with narrow streets, houses, fountains, and small squares. It contains the traditional texture of the 19th century that settled around the Kurşunlu Complex with historical indications from the Seljuk, Ottoman, and Turkish Republic Periods (Unesco). The area has an organic plan, and the buildings are placed following this plan. It is formed by curved paths, blind streets, wood ornaments, and oriel windows, which have survived until today.

Figure 3. Map of Eskişehir Indicating The Location of Odunpazarı Historical Area

The area consists of not only individual houses or workplaces but also the harmony of buildings with each other and their environment, which has a unique appearance within the style. Historical houses' interior and exterior specialities, like structural elements, materials, and street textures, are invaluable examples of the traditional style (Unesco). The area attracts attention with their narrow streets and adjacent historical wooden houses with colourful bay windows. Although they are nested within each other, they respect each other without exceeding their intimate boundaries. They are designed extremely modestly and do not compete with each other, built with traditional Turkish house construction techniques such as adobe filling between wooden frames (Erşan & Demirarslan, 2020).

Figure 4. The Authentic Buildings in Odunpazarı

Source: Author

If a house faces the street, all its cantilevers also face the street. For the residents to see the street from their house, buildings were built facing the street rather than parallel. Visual communication with the street was established through these bay cantilevers or windows. They were used to see who was coming to the door and who was passing by. This area was the family's private place but did not interrupt communication with the street. The cantilevers of houses have been repeated according to the facade sizes (Atıcı, 2017). The entrance doors of the houses are highlighted, and the doors open to the street. Due to the topography, some houses can be entered with flat feet, and some can be reached after a few steps. In addition, the houses have double casement guillotine windows. Their forms are generally square, flat-arched square, rectangular and flat-arched. These windows were divided into sections with wooden pieces. The main floor windows generally have bars to allow households to observe the street comfortably without compromising their privacy and making it easy to place flowerpots (Atıcı, 2017). The widths of the eaves vary depending on the location of the house and in some of the eaves painted embroideries appear (Özüdoğru, 2005) (Figure 4).

While high-income groups preferred the houses in Odunpazarı at the beginning of the 20th century, the preferences of high-income groups changed towards these new areas with the spread of apartment-type residential areas near the train station and Porsuk River.

Figure 5. Street view of Odunpazarı Area After The Restoration Projects

Source: The author

Due to these specialties and their social, cultural, and traditional values, Odunpazarı Historical Site was registered as a "World Heritage" and "Historical and Urban Conversation Site" tentative list of UNESCO as a global authority in heritage matters. The conservation projects in the area protect the cultural heritage and led to economic development in the area. Owing to the renovated buildings and promotional activities, large numbers of local and foreign tourists visit the area every day (Odunpazarı Belediyesi) (Figure 5).

2. Methodology: Semiotic Approach

Semiotics, in general, is a way of interpreting any object or situation that refers to the science of signs and signification (Ezzaher, 2010). The Pioneer of this theory, Ferdinand de Saussure (1959), focused on linguistic signs, he defined a sign as being composed of a 'signifier' and a 'signified' (Figure 6). Contemporary scholars tend to examine the "signifier" as "the form that the sign takes" and the "signified" as the concept to which it refers (Chandler, 2007: 14).

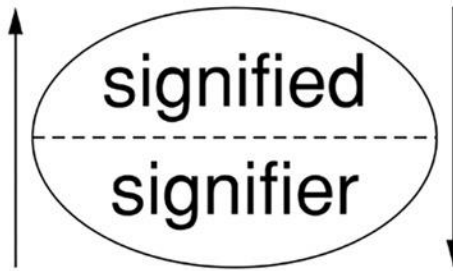

Figure 6. Saussure's Model of the Sign

Source: Saussure, 1959: 114

According to Gottdiener and Lagopoulos (1986), urban semiotics examines the city as a text in which spatial patterns and structures generate meaning. Users of the area assign meaning to urban subjects through "signs" and "symbols". Signs are the physical representation of reality and meanings embedded within that sign are called a code. As Roland Barthes (1986: 41) mentioned "as soon as there is a society, every usage is converted into a sign of itself." According to Barthes (cited in Leach, 1997), "The city is a discourse and this discourse is a language". Umberto Eco (1981: 24) points out that, besides architectural structures' denotative functions, their connotative function, in other words, their social and cultural meanings are very important. While "denotation" is the meaning ascribed to a sign, "connotation" refers to the spatial meanings that acquire through usage (Danesi, 2013). In architecture, the denotative role is functional usage, and the connotative role relates to more comprehensive social uses. While the perception of physical and functional aspects of the space is effective for denotation, the messages presented by the space from the perspective of connotation are included in the social memory. In other respects, when a built form denotes its function, it can also connote a specific ideology of this function. For instance, while a magnificent door connotes authority and prestige, people from another culture might perceive it differently.

The visual characteristics of the historical sites are mostly based on signification rather than their function. Vernacular architecture signifies available resources and environmental conditions of their periods. The building materials are primarily local in origin and generally constrained by the cultural context within which it is built. For that reason, buildings are liable to be consistent with cultural values, often reflecting their dwellers' status in the community and the society in which they are constructed.

Cultural data that conveys the function carries by showing certain formal features. Over time signified things can change, but signs remain. Historical buildings' signified roles give kinds of evidence about a particular state of the distribution of the meaning. According to Eco's (1976) semiotic approach, the architectural indicator includes a display showing the function that the signer makes possible in practice. But they may have lost their function in time. Throughout history, built environments have undergone many different changes. Built forms may lose their primary meanings and keep secondary meanings. In another instance, they may lose both primary

and secondary meanings. For example, pyramids are no longer the house of the Pharaohs' bodies after death and, are also no longer associated with human destiny and life after death. They symbolize the heritage of Egypt to tourists (Moustafa,1988: 49).

The reimagined architectural form may be filled with meaningless burdens. Objects that carry such a load have little meaning compared to the load they carry. To fulfil this lack of meaning, we equip them with fake things. As Eco mentioned, with its vitality, history swallows everything, empties, and refills forms; it takes its original representations of a form and enriches it with new ones (Eco 2019: 43).

In this study, a reimagined urban area is analyzed through the relationship established between architecture and semiotics. The historical urban area renovation project is examined through the terms signifier and signified while focusing on the design concepts. The case was examined based on photographs and personal observations conducted by the author in 2022.

3. Analysis

This study examines the building area, which is the “Historic Odunpazarı Houses Conservation and Development Project” scope. The implementation of this project phase was started in 2001. New buildings were built in this area apart from the restoration of registered buildings (Hepgüzel 2011). These buildings were designed for public activities, such as museums, painting houses, carpet-rug-cloth weaving workshops, tea, coffee house, chess, and hobby space.

Within this project, the social and cultural development of the area was aimed. In this context, imitations of traditional buildings were built in a specific part of the Odunpazarı settlement area. The map of the study area is shown in Figure 7.

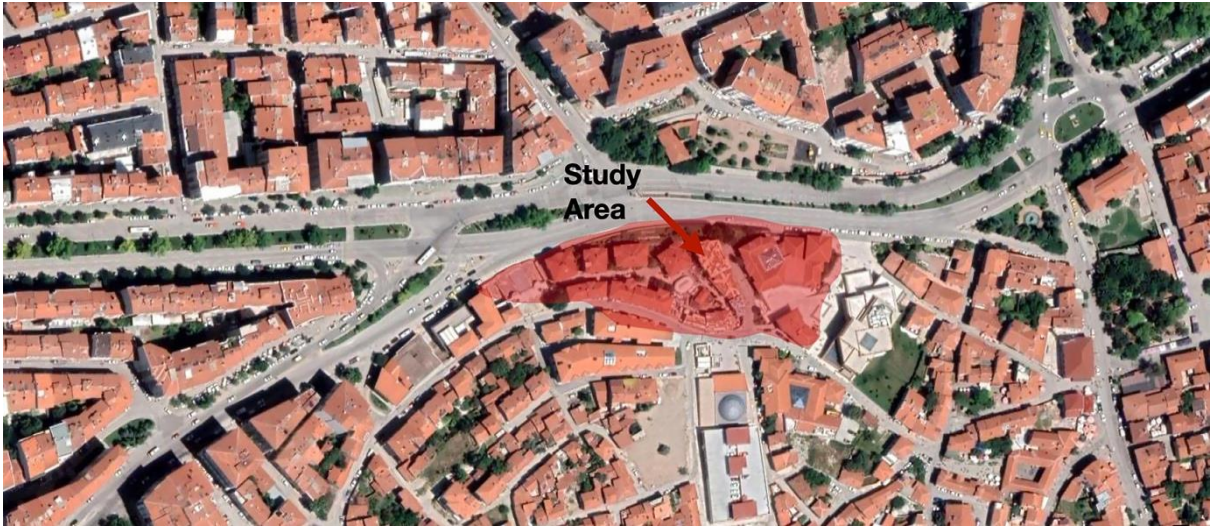

Figure 7. Map of the Study Area

Source: The author

The study starts by explaining the semiotic theory that is related to visual representations. These representations are the form of visual communication that involve a collection of signs. As Eco (1976) mentioned, all signs engage in semiotics. Actually, many Odunpazarı houses have bay windows made of mud brick, which are original examples of Turkish civil architecture. The houses carry traces of the Ottoman Empire period and differ from today's houses with their tradition. Visual communication with streets is established in these bay windows or overhangs. People are able to see passersby and visitors (Atıcı, 2017). The brown-framed, white-walled, indigo, or tile-red houses lined up in narrow streets contain important features of Ottoman-era urban architecture. The lower floors of the houses were designed in accordance with the lifestyle and economic activity of the period, typically having a kitchen, barn, laundry, or warehouse. The upper floors are generally used as living spaces.

Usually, historic buildings represent the memories and existence of people who lived there before. They carry the trace of time; they wear off and become dirty. According to Alois Riegel (2015), monuments should demonstrate their age, and addition or subtraction should not be made in

anything that time diminishes. In Western Countries, *patine* is essential to gain artistic enhancement to construction. This condition can be given as proof of their historicity that gives meaning to the area. However, obsolescence can damage buildings, which may result in the need for restoration. Many restored buildings in Turkey look so clean, perfect, and brand-new that the historicity of buildings is not clearly apparent; they become timeless constructions. This condition is also seen in "Odunpazarı houses" case. With these colorful paintings and varnished, and immaculate timeless buildings, the area may look like a theme park. To attract tourists, trinket-like buildings are used in historical concepts. In this inauthentic and artificial site, tourists can feel themselves as a part of this theme.

Figure 8. New Buildings in the Area

Source: The author (above), <https://www.eskisehir.bel.tr> (below).

Boniface & Fowler (2003) mentioned that new and different versions could be created in urban areas when authentic heritage does not exist. In this area, different versions of the buildings were constructed to revive the heritage of the city. Although the authentic building materials of the historical houses were wood and adobe, in this project, some of the new buildings were constructed with reinforced concrete. While describing the sign, Saussure mentioned, "It evokes that thing, even though it is not that thing." It can be said that, even though some of the buildings within the scope of the projects were newly constructed, they evoke the history of the area. This situation makes them an indicator. They symbolize Eskişehir; it is everywhere in the country where Eskişehir is to be stated as an image.

In addition, these newly constructed buildings are larger than the original ones, which makes them remarkable, like a showcase. They seem more impressive and striking than the original traditional buildings. However, this situation induces confusion between the new and authentic ones, and most people cannot realize the difference. So, people may experience different "dreamlands". Regarding this issue, Baudrillard's simulacra concept can be referred. According to Baudrillard, "*Simulation is no longer.. a referential being or a substance. It is the generation by models of a real without origin or reality...*" (Baudrillard, 2010: 1). Because they show the Ottoman period lifestyle by the particular codes and sub-codes, these buildings are the centre of attention.

Table 1 shows the semiotic interpretation of the newly built structures in the Odunpazarı area, which are used as a museum, a hotel, and touristic handicraft workshops. The number of floors, window shapes, façade elements represent characteristics of typical Odunpazarı houses. These two-story, colourful buildings with rectangular windows separated by wooden pieces, consoles and eaves can be interpreted as signs. On the other hand, when the connotations of the indicator are evaluated, it can be reached that these new buildings symbolically represent the city's historical identity. They show the traditional architectural feature of the Ottoman period and the

physical appearance of historic buildings. At the same time, as seen in the photograph (Figure 8), with architectural lighting and the inscription of "Metropolitan Municipality Odunpazarı Houses" these buildings serve as a showcase.

Table 1. Semiotic Analysis of New Buildings In Odunpazarı Area

Sign	Museum
	Boutique hotel
	Touristic handcraft workshops
	The letter of "Büyükşehir Belediyesi Odunpazarı Evleri"
Signifier	2 - 3 stories high colorful buildings with Courtyards, rectangular windows, cantilevers, eaves and grates
Signified	The physical appearance of the city's oldest residential district
	The city's historic identity
	The traditional architectural feature of the Ottoman period
	A Showcase of the touristic historical district.
	Vitrine of traditional modest buildings

One of the buildings in this area is the Glass Art Museum, which was opened in 2007 (Figure 9). In 2012, Eskişehir City Memorial Museum was also established in the same building. This yellow colour building, whose primary function is a museum, is two-story with a courtyard, rectangular windows divided by wooden parts, a cantilever, an eave, and a grate. All these signs make us to perceive the building as historical. Apart from its function as a museum, the building shows the physical appearance of Odunpazarı houses, the city's historical identity, and the traditional architectural feature of the Ottoman period.

Figure 9. The Museum of Glass Art

Source: The author

While the denotation is the Museum, Boutique Hotel, and Touristic Handcraft Workshops with a bay window, the connotation is the history of Eskişehir, which it symbolizes. However, bay windows exist to refer to their function in history.

CONCLUSION

Mass culture generalizes needs and forms of behavior to the population, makes them as uniform as possible, simplifies any concentration in itself, and turns it into an object of consumption; it reduces all dimensions of time to the present. In this way, traditional textures deteriorate in cities with regional planning and new housing types. As Adorno (2011) claims, today's global culture makes everything look alike. Due to new technologies and globalization, countries are gradually resembling each other. Such a situation makes local cultures attractive to tourists from developed

countries. This interest has become an income source for third-world countries. To regain historical features, create and present a new urban identity, and use history as an income source, governments give priority to revitalizing projects. These projects can be seen in many cities in Turkey, and Odunpazarı Houses revitalizing projects in Eskişehir are also one of them. As a result of the projects, actual and simulation constructions intermingle into this distinctive historical site.

Apart from the mass communication channels such as cinema, radio, television, and newspaper, architecture should not be neglected. In our daily life, we are surrounded by symbols. Any built structure symbolizes aspects of the cultural objects essential to a form of life. They are representations of abstract signs and characteristic features.

In this study, the semiotic approach was used as a method. Semiology offers a theoretical basis for architectural structure and allows people to understand and interpret the built environment. The study examines the denotations and connotations of the buildings in Odunpazarı Historic Site in the city of Eskişehir. Although the buildings are newly built, it can be said that due to their structural features, they successfully reflect the city's historical identity, especially the area. The buildings are more striking due to their size and act as a signboard. This situation is of great importance in promoting the historical area for tourism. On the other hand, the Glass Museum and City Memory Museum Building in Odunpazarı historical site is an architectural symbol that contains some elements of architectural style blend of Ottoman life culture. Signs such as having different wall colors, window shapes, and eaves allow us to perceive the building as historical. According to Eco (2019: 29), an architect can do things that give the impression of windows but actually do not function as windows, they are perceived as windows in terms of communication. Similarly, in the research area, the function of the oriel windows changed; it does not allow householders to observe the street. They now only signify Ottoman architectural style different from their actual function. It can be said that the area turned into a symbol of climatic, behavioural, social, and economic aspects of historical life. They carry symbolic connotations.

In conclusion, it can be said that a building might not say much except for 'building' but a building with a specific material, colour, or shape can communicate and give information. Renovated or reimagined buildings are highly connotative structures in historical areas. These kinds of buildings contain more metaphors than the original ones. Their semiotics is rich in connotations. Also, not the few historic buildings that create the atmosphere of the old city, all the buildings carry specific meanings and form the unique feature of that culture. In Odunpazarı houses, ambiguous meanings have finally transcended all possible functional considerations, and the buildings have become the symbol of the city. Like other examples, the area is one of the most significant attraction points, with crowds of visitors taking photos of architectural styles. Authenticity does not seem to be an issue anymore; some tourists might not be aware of whether the buildings' are newly built or not and might perceive them as authentic.

Old buildings witness cities' cultural history and help give people a sense of place and connection to the past. In this article, by examining the particular case of Odunpazarı houses area, symbolic interventions were demonstrated. The spatial interventions have the capacity to carry new meanings of place. Symbols play an active role in conveying particular images of the urban area. Renovated buildings are highly connotative structures. They have a solid inspirational capacity to reimagination the area to tourist attraction. As De Fusco (2020: 113) mentioned, the "architectural everyday language" of these structures includes all the symbols, meanings, and causality attributed to them in the imagination of the people, as well as social and economic factors. This situation should be decisive for the restructuring and preservation of old cities.

As for the final word, it would be interesting to reach the experiments of local users' and tourists' interpretations. These interpretations should be taken into consideration for the conservation of the historical spirit of the urban area.

REFERENCES

- Adham, K. (2008). "Global Tourism, Hyper-Traditions, And The Fractal Condition of The Sign", *Traditional Dwellings and Settlements Review*, 19(2), 7-20, <https://www.jstor.org/stable/41758524>
- Adorno, T. W., (2011). *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*. Trans. by Nihat Ü, Mustafa T., and Elçin G., İstanbul: İletişim Yayınları.
- AlSayyad, N., (2001). "Global Norms and Urban Forms in The Age of Tourism: Manufacturing Heritage, Consuming Tradition". In *Consuming Tradition, Manufacturing Heritage: Global Norms and Urban Forms in The Age of Tourism*, 1-33. <https://doi.org/10.4324/9781315011486>
- Altınöz, A. G. B. (2010). "Tarihi Dokuda Yeni'nin İnşası", *Ege Mimarlık*, <http://www.egemimarlik.org/75/5>, 01.07.2016,
- Atıcı, E., (2017). "Eskişehir Odunpazarı Evlerinin Cephe Dili Üzerinden İncelenmesi", *Sanat Tarihi Dergisi*, 26 (1), 1-26. <https://doi.org/10.29135/std.290665>
- Barthes, R., (1986). *Elements of Semiology*. Macmillan.
- Baudrillard, J., (2010). *Simulacra and Simulations*, The University of Michigan Press
- Boniface, P. and Fowler, P., (2003). *Heritage and Tourism in the Global Village*. Taylor and Francis e-Library: Routledge.
- Broudehoux, A. M., (2001). "Image making, city marketing, and the aestheticization of social inequality in Rio de Janeiro." In *Consuming tradition, manufacturing heritage: global norms and urban forms in the age of tourism* 273-297. New York: Routledge.
- Chandler, D., (2007). *Semiotics: The Basics* 2nd edition, New York: Routledge.
- Danesi, M., (2013). *Encyclopedia of Media and Communication*. University of Toronto Press.
- Danilović Hristić, N., & Stefanović, N., (2020)., "The Rebuilding of Memory Through Architecture—Case Studies of Leipzig and Dresden", *Journal of Urban Culture Research*, 20, 97-111.
- De Fusco, R., (2020). *Kitle İletişim Aracı Olarak Mimarlık*, Trans. by Fatma E. A., İstanbul: Arketon Yayınları.
- De Saussure (1959). *Course in General Linguistics*, Trans. by Baskin W., New York: Philosophical Library.
- Eco, U., (1976). *A Theory of Semiotics*. Vol. 217. Indiana University Press.
- Eco, U., (1981). *Function and sign: The semiotics of architecture*. In *Signs, Symbols and Architecture* eds. Broadbent, 55-86
- Eco, U., (2019). *Mimarlık Göstergibilimi*, Trans. by Fatma E. A., İstanbul: Daimon Yayınları.
- Erşan, R. R., & Demirarslan, D., (2020). "Tarihi yapılarda sürdürülebilirlik ilkesi bağlamında Eskişehir Odunpazarı evleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 187-213. <https://doi.org/10.17494/ogusbd.763605>
- Ezzaher, L. E., (2010). *Semiotics/Semiology*. The Encyclopedia of Literary and Cultural Theory. <https://doi.org/10.1002/9781444337839.wbelctv1s003>
- Gottdiener, M., & Lagopoulos, A. P. (Eds.), (1986)., *The City and The Sign: An introduction to Urban Semiotics*. Columbia University Press.

- Hepgüzel, B., (2011). Kamu yararı odaklı siyasetin kentsel mekanı düzenleme pratikleri: Ankara ve Eskişehir örnekleri, (Unpublished) PhD Dissertation, DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.
- İpekoğlu, B., (2006). "An Architectural Evaluation Method for Conservation of Traditional Dwellings". *Building and Environment*, 41(3), 386-394.
- Leach, N., (2005). *Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory*, Taylor & Francis e-Library.
- Mendelson (2004). "From photographic fragments to architectural illusions at the 1929 Poble Espanyol in Barcelona". In D. M. Lasansky & B. McLaren (Eds.), *Architecture And Tourism. Perception, Performance and Place*, 129-146.
- Moustafa, A. A., (1988). Architectural Representation And Meaning: Towards A Theory of Interpretation, Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology.
- Norberg-Schulz, C., (1966). *Intentions in architecture*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Odunpazarı Belediyesi, "Odunpazarı Houses Survival Project", <https://odunpazarı.bel.tr/en-US/detay/-odunpazarı-houses-survival-project>, 01.08.2022.
- Özüdoğru, Ş., Ertuğrul, Z. ve Manaz, S., (2005), *Eskişehir Odunpazarı ve Sivrihisar Evlerinin Cephe Örnekleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Riegel, A., (2015). *Modern Anıt Kültü*. Trans. by Erdem Ceylan. İstanbul: Daimon Yayınları.
- Sigel, P., (2019, November 7). "More beautiful than ever before!" Neighborhood Rebuilding in Divided Germany as Political Propaganda During the Cold War. *Hypotheses*, <https://trafo.hypotheses.org/19748>, 09.09.2023
- Specht, J., (2014). *Architectural Tourism: Building For Urban Travel Destinations*. Springer.
- Unesco, (n.d.) "Odunpazarı Historical Urban Site". <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5733/>, 01.05. 2016

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

**KENTSEL ALANA GÖSTERGEBİLİMSSEL YAKLAŞIM: ESKİŞEHİR TARİHİ
ODUNPAZARI BÖLGESİ ÖRNEĞİ**

Kitle iletişim aracı olarak mimari incelenirken, taşıdığı anlamlara, neleri ilettiğine ve iletişimi sağlama biçimine ulaşmak büyük önem taşımaktadır. Bilimsel gelişmeler, ortak değerler, ahlaki kurallar, dinler, inançlar, ekonomik durumlar gibi kültürel sistemler mimar yapı aracılığıyla kendini göstermektedir. Bu çalışmada Eskişehir Odunpazarı yerleşim bölgesinde canlandırma projeleri kapsamındaki yapılar göstergebilimsel analiz yaklaşımıyla incelenmiştir. Göstergebilim genel olarak işaret ve anlam bilimine gönderme yapan herhangi bir nesneyi veya durumu yorumlamanın bir yoludur. Bu teorinin öncüsü Ferdinand de Saussure (1959), dilsel göstergelere odaklanarak, göstergeyi "gösteren" ve "gösterilen" den oluşan sistem olarak tanımlamaktadır. Çağdaş akademisyenler "gösteren"i "gösterenin aldığı biçim", "gösterileni" ise onun gönderme yaptığı kavram olarak inceleme eğilimindedirler (Chandler, 2007: 14). Göstergebilim, mimari yapı için teorik bir temel sunar ve insanların yapılı çevreyi anlamalarına ve yorumlamalarına olanak tanır.

Tarihi mekanların görsel özellikleri çoğunlukla işlevlerinden çok anlamlandırmaya dayanmaktadır. Yerel mimari, dönemlerinin mevcut kaynaklarını ve çevresel koşullarını ifade eder. Yapı malzemeleri öncelikle yerel kökenlidir ve genellikle inşa edildiği kültürel bağlamla sınırlıdır. Bu nedenle binalar, çoğunlukla içinde yaşayanların inşa edildikleri toplumdaki statülerini yansıtan kültürel değerlerle tutarlı olma eğilimindedirler. Bu çalışmada Eskişehir'in tarihi miras merkezi "Odunpazarı" bölgesindeki "Tarihi Odunpazarı Evleri Koruma ve Geliştirme Projesi" kapsamındaki yapı alanı göstergebilimsel analiz yaklaşımıyla incelenmektedir. Uygulamasına 2001 yılında başlanan proje kapsamında tescilli binaların restorasyonunun yanı sıra yeni binalar da inşa edilmiştir (Hepgüzül 2011). Bu binalar müze, halı-kilim-kumaş dokuma atölyeleri, çay, kahvehane, satranç, hobi alanı gibi kamusal faaliyetler için tasarlanmıştır. Bölge, Selçuklu ve Osmanlı Dönemine ait tarihi izler barındırarak, dar sokakları, evleri, çeşmeleri ve küçük meydanlarıyla geleneksel Türk mahallesinin özelliklerini simgelemektedir. Bu nedenle Odunpazarı sadece bir gezinti mekanı olarak değil, farklı kentsel görüntülerin derin göstergelerinin okunabileceği bir alan olarak da ele alınmalıdır. Bu alanda şehrin mirasını canlandırmak amacıyla binaların farklı versiyonları inşa edilirken, tarihi evlerin özgün yapı malzemesi ahşap ve kerpiç yerine betonarme de kullanılmıştır. Saussure'un "o şey olmasa da o şeyi çağrıştırarak iletişim kurmak" şeklinde tanımladığı gösterge kavramında olduğu gibi bu yapılar da her ne kadar yeni de yapılmış olsa Eskişehir'in tarihini simgeleyen bir gösterge halini aldığı sonucuna ulaşılabilir.

Odunpazarı bölgesinde müze, otel ve turistik el sanatları atölyesi olarak kullanılan yeni inşa edilen yapılar kat sayısı, pencere biçimleri ve cephe elemanları ile tipik Odunpazarı evlerinin özelliklerini yansıtmaktadır. Ahşap parçalar, konsollar ve saçaklarla ayrılmış dikdörtgen pencereli, iki katlı, rengarenk bu binalar bir vitrin olarak yorumlanabilir. Öte yandan göstergenin yan anlamları değerlendirildiğinde bu yeni yapıların simgesel olarak kentin tarihi kimliğini temsil ettiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Aynı zamanda kullanılan mimari aydınlatmalar ve "Büyükşehir Belediyesi Odunpazarı Evleri" yazısı yapıların bölgenin vitrini olarak görev üstlenmesine neden olmaktadır. Yapılar müze işlevinin yanı sıra Odunpazarı evlerinin fiziki görünümünü, kentin tarihi kimliğini ve Osmanlı döneminin geleneksel mimari özelliğini ve Eskişehir'in tarihini yansıtmaktadır. Eco'ya (2019: 29) göre bir mimar, pencere izlenimi veren ancak aslında pencere işlevi görmeyen şeyler yapabilir, bunlar iletişim açısından pencere olarak algılanır. Odunpazarı evleri gerçek işlevinden farklı anlamlar taşır. Bölgedeki yaşamın iklimsel, davranışsal, sosyal ve ekonomik yönlerinin sembolüdürler. Sembolik çağrışımlar taşırlar.

Sonuç olarak, binalar her ne kadar yeni yapılmış olsa da yapısal özellikleri nedeniyle başta bölge olmak üzere şehrin tarihi kimliğini başarılı bir şekilde yansıttıkları söylenebilir. Bir binanın 'bina' dışında pek bir şey ifade etmeyebileceği ancak belirli bir malzemesi, rengi veya şekli olan bir binanın iletişim kurabileceği ve bilgi verebileceği sonucuna ulaşılabilir. Yenilenen veya yeniden tasarlanan binalar, tarihi alanlarda oldukça çağrışım yapan yapılardır. Bu tür yapılar orijinallerinden daha fazla metafor içerir, göstergebilimsel çağrışımlar açısından zengindir. Ayrıca şehrin atmosferini oluşturan birkaç tarihi bina değil, tüm yapılar kendine has anlamlar taşıması ve o kültürün eşsiz özelliğini oluşturmasıdır. Odunpazarı evlerinde muğlak anlamlar, işlevsel kaygıların ötesine geçmiş, yapılar kentin simgesi haline gelmiştir.

Tarihi yapılar şehirlerin kültürel tarihine tanıklık eder ve insanlara bir yer duygusu ve geçmişle bağlantı kurmalarına yardımcı olur. Bölgeyi turistik cazibe merkezi olarak yeniden hayal etme konusunda sağlam bir ilham verici kapasiteye sahipler. Bu yapıların "mimari gündelik dili", sosyal ve ekonomik faktörlerin yanı sıra, insanların hayal gücünde onlara atfedilen tüm sembollerini, anlamları ve nedenselliği içerir. Bu durum tarihi bölgelerin yeniden yapılandırılması ve korunması açısından belirleyici olmalıdır. Daha sonraki çalışmalarda yerel kullanıcıların ve turistlerin yorumlarına ulaşması, kentsel alanın tarihi ruhunun korunması açısından faydalı olacaktır.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	İrem TEKİN YÜCESOY			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	A SEMIOTIC APPROACH TO URBAN AREA: ODUNPAZARI HISTORICAL AREA CASE, ESKİSEHİR			
Tarih <i>Date</i>	28.08.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	ARAŞTIRMA MAKALESİ			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	<i>Adı-Soyadı Name - Surname</i>	<i>Katkı Oranı Author Contributions</i>	<i>Çıkar Çatışması Conflicts of Interest</i>	<i>Destek ve Teşekkür (Varsa) Support and Acknowledgment</i>
1	İrem TEKİN YÜCESOY	%100	Yoktur	-

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1351437

TRAVMATİK YAŞANTIYA MARUZ KALAN KIZ ÇOCUKLARIN VE KADINLARIN
RESİMLERİNDE AİLE ALGISININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Bahar AKOĞLU

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi,
İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Psikoloji Bölümü

İstanbul/TÜRKİYE

e-posta: bahar.akoglu@nisantasi.edu.tr

ORCID 0000-0002-1457-2531

ÖZ

Örseleyici yaşantılar, ruh ve beden bütünlüğüne yönelik tehditler, şiddet ve ölümle karşılaşma içeriğine sahiptir; özellikle kronik olarak yaşanması halinde kadınlar ve çocuklar üzerinde travmatize edici bir durum yaratmaktadır. Bu çalışmada, kız çocukların ve kadınların travmatik yaşantısının aile resmi çalışması üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bunun için nitel modelde fenomenolojik desen ile tasarlanan çalışmada görsel materyaller kullanılmıştır. Çalışmaya Türkiye’de farklı illerde yaşayan travmatize yaşantısı olan çocuklar ve kadınlar ile travmatize yaşantısı olmayan çocuklar ve kadınlar dâhil edilmiştir. Çalışmada toplam 20 resim incelenmiştir. Araştırma verileri araştırmacı tarafından oluşturulan Sosyodemografik Veri Formu ve Aile Çiz testi kullanılarak toplanmıştır. Bulgular fenomenolojik bakış açısı ile yorumlanmıştır. Bunun için verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz teknikleri kullanılmış, kişilerin aile özellikleri ile çalışmalarındaki renk, kompozisyon, içerik analiz edilerek değerlendirilmiştir. Elde edilen verilerde travmatize yaşantıların aile resmi çalışmalarında aile üyelerinin resimden elenmesine yol açtığı, içe kapanık ve depresif örüntüleri olan çocuklarla kadınların sınırlı renk seçiminde buldukları ve aileye tek figür çizdikleri belirlenmiştir. Gerçekleştirilen bu çalışma ve alanyazındaki bilgiler doğrultusunda travma mağduru olan çocukların, ergenlerin ve yetişkinlerin psikolojik müdahaleye ihtiyacı olduğu ortaya koyulmaktadır. Travma yaşantıları karşısında koruyucu unsurlar açısından kişilerin yaşamında sosyal destek yapısının güçlendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: aile çizimleri, travma, dışavurumcu sanat, kadın

EVALUATING THE PERCEPTION OF FAMILY IN THE PICTURES OF GIRLS AND WOMEN WHO
HAVE EXPERIENCED TRAUMATIC EVENT

ABSTRACT

Disturbing experiences encompass threats to mental and physical integrity, violence, encounters with death; especially when experienced chronically, they create a traumatizing situation for women and children. In this study, the traumatic experiences of girls and women are aimed to be evaluated through the medium of family drawings analysis. For this purpose, visual materials were used in a qualitative study designed with a phenomenological pattern. The study included traumatized children and women living in different cities in Turkey, as well as non-traumatized children and women. In this study, a total of 20 pictures were analyzed. Research data were collected using a Socio-Demographic Data Form developed by the researcher and the Family Drawing Test. The findings were interpreted from a phenomenological perspective. Descriptive analysis techniques were used to analyze the obtained data. Individuals' family characteristics, the color, composition, and content in their works were analyzed and evaluated. The obtained data revealed that traumatic experiences led to the exclusion of family members from family drawings, and children and women with introverted and depressive patterns made limited color choices and depicted only one figure representing the family. In line with this study and the information in the literature, it is evident that children, adolescents, and adults who have experienced trauma require psychological intervention. Strengthening the social support structure in individuals' lives is recommended in terms of protective factors in the face of traumatic experiences.

Keywords: family drawings, trauma, expressive art, woman

Geliş Tarihi/Received: 28.08.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 08.10.2023

Yayın Tarihi/Printed Date: 30.06.2023

Kaynak Gösterme: Akoğlu, B. (2023). "Travmatik Yaşantıya Maruz Kalan Kız Çocukların ve Kadınların Resimlerinde Aile Algısının Değerlendirilmesi". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 489-507.

GİRİŞ

İnsan; yaşam döngüsü içinde ana rahminden itibaren, çocukluk, buluş çağı, erişkinlik gibi birçok evreden geçmektedir. Bu evreler içinde bedensel, ruhsal ve sosyal değişimler deneyimlenmektedir. Koyun ve arkadaşları (2010) yaşanan değişimlerin, kadınların hem yaratıcılıklarını hem de yaşam kalitelerini olumsuz açıdan etkileyebildiğini ve kadınları ruhsal hastalıklara daha elverişli bir duruma itebildiğini belirtmişlerdir. Hâlihazırda dünya üzerinde birçok kadın şiddet, yoksulluk, gereğinden fazla iş yükü gibi yaşantılara maruz kalmakta ve kendilerini haddinden fazla zorlayan sebeplerden ötürü birçok stresöre de açık hale gelebilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (2007) tüm bu olumsuz yaşantıların, psikolojik sorunların kadınlarda daha yaygın görülmesine yol açtığını vurgulamıştır.

Kadınların nüfusu, dünya nüfusunun yarısını oluşturmakla birlikte, cinsiyetlerinden ötürü birçok kadın hem şiddet hem de ayrımcılığa uğrayabilmektedir. Kadının cinsiyeti onu aynı zamanda pek çok psikososyal rahatsızlığa eğilimli hale getirebilmektedir. Kadınların menstrual problemleri, gebelik süreçleri, doğum zorlukları, bakıveren olma rolleri gibi yaşamlarında pek çok stres unsurunun varlığı dikkat çekmektedir. Elbette kadını zorlayan aile içi tek stres unsuru annelik veya aile içi üyelere bakım verme rolü değildir, kadınların aile içi şiddete de maruz kalması son derece önemli olan bir diğer noktadır. Polat (2017) kadına yönelik şiddetin, genel olarak dört kategoride sıralandığını belirtmiştir. Bunlar; fiziksel, duygusal (psikolojik), cinsel ve ekonomik şiddettir. Şiddetin kadının yaşamı üzerindeki olumsuz etkileri arasında post travmatik stres bozukluğu, benlik saygısında azalma, kendini değersiz hissetme, somatik yakınmalar, depresyon, intihar düşünceleri sayılabilir. Ayrıca Akyazı ve arkadaşları da (2018) intihar düşüncesi ve intihara teşebbüs sayısının, şiddete maruz kalan kadınlarda yaygın görülebilen risk faktörleri olduğunu belirtmişlerdir. Görüldüğü üzere şiddet kadının ruhsal sağlığını olumsuz yönde etkileyen bir tehdit unsurudur. Bu bağlamda Gökler ve arkadaşları (2018) şiddete uğramış kadınlar için gerçekleştirilen girişim çalışmalarının kadının bozulan kendilik algısına odaklandığını ve gelişen olumsuz şemaların yeniden yapılandırılmasına yöneldiğini belirtmişlerdir; çünkü olumsuz yaşantılar kadının kendilik şemasında kurban kimliğine sebep olmaktadır, bu nedenle onun kimliğinin "ayağa kalkan kimlik" olarak yeniden kazandırılmasına destek sağlanması gerektiği belirtilir. Bir diğer önemli konu ise, kadının uğradığı şiddetin en önemli izleyicisi olan çocuklardır. Osofsky (1995) çocukların ne kadarının şiddeti gözlemlediğini bilmenin mümkün olmadığını ama sürecin görünmez mağduru olduklarını bildirmişti. Dünya Sağlık Örgütü (2014) bu konuyu küresel bir problem olarak nitelendirmektedir. Mikkelsen ve Einarsen (2002) travmatik yaşantıların her birinin insan üzerinde etki bıraktığını özellikle insan eliyle gerçekleşmesinin kişinin kendilik değerini olumsuz yönde etkileyen ve kendini kötü biri olarak algılamasına ve değersizlik duygusuna düşmesine yol açan bir travma olduğunu belirtmişlerdir.

Alanyazında Yüksel (2000) travmatik yaşantıların, hayatın normal akışını bozan, bireylerin başa çıkma mekanizmalarının yetersiz kalabildiği ve yaşamla uyumu güçleştiren deneyimler olduğu tanımını yapmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) hastalık tanı sınıflandırma sistemi olan ICD-11' de travma tanımı "son derece tehdit edici veya korkutucu bir olaya maruz kalma" olarak yapılmıştır. Örseleyici yaşantılar, ruh ve beden bütünlüğüne yönelik tehditler ile şiddet ve ölümle karşılaşma içeriğine sahiptir; özellikle kronik olarak yaşanması halinde kadınlar ve çocuklar üzerinde travmatize edici bir durum yaratmaktadır. Psikolojik travmanın temel özelliği yaşamın sürekliliği ve bir düzeni olduğuna yönelik inancın kaybolmasıdır (Özen, 2018:139). Çocukların duyarlı yapıları ve gözlemciliği ebeveynlerinin travmatik yaşantılarına ortak olmalarına da yol açmaktadır. Bu bakımdan çocukların aile üyelerinin duygusal ve psikolojik iyi oluşuna aşırı duyarlılık gösterdikleri bilinmektedir. Johnston ve Straus (1999) çocukların çoğunun, ailelerinin yaşadıkları anlaşmazlıkları kendi davranışları ile ilişkilendirebildiklerini belirtmişlerdir.

Çocuklukta yaşanan travma, çocuğun iyi bir ebeveyne yönelik inancının da azalmasına yol açar. Öyle ki çocukta temel güven duygusu zedelenebilir. Yaşanmayan bir çocukluk da insana ruhsal hasar verir. Çocukluğunu huzurlu ve mutlu biçimde yaşayamayan kişinin benliği yara alır. Süregiden travmatik yaşantılara maruz kalan çocukların yetişkinlik yaşamında psiko-sosyal bağlamda sağlıklı birey olarak ilerleyebilmeleri güçtür. Dyregrov (2000) çocukların yaşı küçük olduğunda benmerkezci yapılarının daha belirgin olduğunu ve yaşamlarında olup biten her

şeyden kendilerini sorumlu tutmaya yatkın olduklarını belirtmektedir. Luby ve arkadaşları da (2009) çocukların dört yaş itibarıyla suçluluk ve utanç gibi duygularının belirginleştiğine dikkat çekmişlerdir. Çocukların bilişsel olgunluk düzeylerindeki yetersizlik nedeniyle, travmatik olayı önleyebileceğini veya baş edebileceğini hayal eden bir algısının yahut gerekeni yapmadığını düşünüp kendini suçlamaya eğilimli yapısının olabileceği belirtilmektedir (Thabet ve Vostanis, 1999).

Yaşanan psikolojik travmaların nesiller boyu eşlik ederek tarihimizde, kültürümüzde ve ailemizde bıraktığı izlerle varlığını devam ettirdiğini ifade eden Öztürk (1997), ciddi boyutlarda örülenmenin ister istemez kişinin benlik gelişimini sekteye uğratabildiğini belirtmiştir. Bireylerin travmatik yaşantılardan etkilenme derecesini belirleyen önemli bir unsurun da önceki stres deneyimleri olduğu bildirilmektedir (Thabet ve Vostanis, 1999:386).

Gerek çocukların gerekse kadınların travmatik yaşantılara ilişkin duygularını anlamaları ve semboller aracılığıyla ortaya koymalarını kolaylaştırmak amacıyla oyun, resim, öykü anlatımı, yazı, drama gibi pek çok iletişim aracı kullanılabilir (Erden, 2000: 60; Yule, 2002:160). Söz konusu araçlar olumsuz anının yeniden canlandırılmasına, kabul edilmesine ve travmanın çözümlenmesine, travmadan çıkış yollarının aranmasına olanak sağlamaktadır.

Yaratıcılık insanın doğasında bulunan ve sağlıklı psikik yapılanmada gereksinim duyulan önemli bir unsurdur. Randall (2014)' a göre kişi kendi benzersiz yaşamı içinde üretme uğraşındadır. Güney (2011) sanat ürününün kişinin kendilik kapasitesini hem duygulanım hem girişimde bulunabilme açısından destekleyip, benliğin bütünlüğünün sürmesine olanak tanıdığını ifade etmiştir. Avina (2002) ise cinsel yaşam ya da ev içi yaşam hakkında konuşmanın sosyal yaşamda kabul görmediğinden, şiddete maruz kalan kadınların yaşadıklarını anlatamamasının travmanın devam etmesine yol açtığını vurgulamıştır. Bu sorunun dile gelebilmesi için sanat şüphesiz en rahat dışa vurum yollarından biridir. Dışsallaştırılmış ve bir nesneye yüklenmiş içsel tahlillerin kişinin iç dünyasında olan biteni dışardan görme olanağı bulması ve çözümlenmesi de resim aracılığı ile mümkündür. Bu bağlamda ortaya çıkan ürün, bireyin hayal gücünün işleyişiyle mutsuz bilincin yitirdiğini yeniden kazanmasını ve dünyayı yine yuvası olarak algılamasını sağlamaktadır (Gutman, 1999:76). Aynı zamanda bir resmin analizinde Üstündağ (2020)'in aktardığına göre; üç farklı analiz yaklaşımı söz konusudur. Bu yaklaşımlar kısaca şu şekildedir:

Gelişimsel Analiz: Gelişimsel açıdan çizimlerin kişinin hangi aşamada olduğunu belirlemesi için kullanılmaktadır.

İçerik Analizi: Değerlendirmede vücut parçaları, eksik uzuvlar, resimdeki ayrıntılar belirtilmektedir. Kişilik özellikleri, bilişsel gelişim düzeyleri ve duygu durumlarını belirlemek için uzmanlarca bu yaklaşım kullanılmaktadır.

Yorumlayıcı Analiz: Çizimlerde kişinin ruhuna inerek duyguların gösterilmesine başvurulmaktadır. Renk analiziyle birlikte gözlemlere ve yansıtılan düşüncelere de yer verilmektedir.

Çocukların resimlerinin projektif açıdan değerlendirildiği çalışmalarda; sıklıkla resmin yorumlanma süreci belli aşamalara bağlı tekniklerle çeşitli travmatik yaşantıları içeren olay ve unsurlara odaklanılmıştır. Literatür doğrultusunda bu çalışmada travmatize öğeleri anlamak için şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Aile resmi çizimi travmatik yaşantıları yansıtmakta mıdır?
2. Travmatize yaşantıları olan kişilerin resimlerinde aşırı simetri, bastırma, şeffaflık, kalınlık, siliklik, koyuluk var mıdır?
3. Travmatize yaşantıdaki duyguları gösteren renkler hangileridir?
4. Travmatize olan ve olmayan kişilerin aile algısı nasıldır?

1. Araştırma Metodolojisi

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Alanyazındaki bilgiler doğrultusunda bu çalışmada kız çocukların ve kadınların travmatik yaşantılarının aile resimleri üzerinden incelenmesi amaçlanmıştır. Aile resimleri, bireyin aile içinde kendini algılama şeklini, ailedeki konumunu ortaya koyması bakımından faydalıdır. Resim yoluyla aile ilişkileri, figürlerin boyutları ve kompozisyondaki yerleştirilmesi, resme dâhil edilmesi ya da dışlanması ile ifade edilmektedir. Resimlerin bireyin toplumsal konumunun, geçmiş yaşamı ya da şimdi ve buradaki deneyimlerinin ve psikik yapısının göstergesi olduğu da bilinmektedir. Bu açıdan araştırmada travmatize olmuş çocukların ve kadınların aileye bakış açılarını ve aile içi duygusal yaşantılarını, resim yoluyla ortaya koymaları beklenmektedir. Sorunları içselleştirme belirtilerinin öngörücüsü olarak cinsiyet rolleri hesaba katıldığında kız çocuk üzerindeki travma etkisi daha belirgin olabilir. Alanyazın çalışmaları cinsiyetin travma deneyimlerinde etkili bir parametre olduğunu düşündürmüştür. Araştırmanın yapılacak yeni çalışmalara özellikle kadın araştırmalarına ışık tutacağı umulmaktadır. Çalışma kız çocukların ve kadınların bir arada katılımı ve travmatik yaşantılarının ele alınışıyla özgün değerdedir.

1.2. Araştırma Modeli

Bu çalışma nitel modelde fenomenolojik desende tasarlanmıştır. Çalışmada nitel veri toplama yöntemlerinden görsel materyaller kullanılmıştır. Creswell (2015) görsel materyallerin katılımcılara kendi gerçeklerini doğrudan paylaşma olanağı sunduğunu belirtmiştir. Bu yöntem, Creswell ve Poth (2016)' a göre tüm olguya ilişkin bireylerin yaşantı ve deneyimlerinin ortak anlamını ortaya çıkarmayı içermektedir. Ancak Yıldırım ve Şimşek (2011) nitel araştırmanın doğasına uygun olarak kesin ve genellenebilir sonuçlar ortaya koymayabileceğini belirtmişlerdir. Nitel araştırma sonuçlarının uygulamaya katkısı "uygulayıcıya yeni deneyimler kazandırmak ve halihazırda yapmakta olduğu işe yönelik çeşitli düzeylerde örnekler ortaya koymak" olarak özetlenmektedir.

1.3. Araştırmanın Katılımcıları

Çalışma kapsamında araştırmanın katılımcıları farklı illerde psikoterapi başvurusunda bulunan, travmatik yaşantıya maruz kalan kadınlar ve çocuklar ile travmatik yaşantıya maruz kalmayan, olumsuz yaşam olaylarına rağmen uyum becerisi bozulmayan toplam 20 kişiden oluşmaktadır. Araştırmacı araştırmaya en çok katkı yapacağını düşündüğü bir alt grup seçmiştir (Tashakkori ve Teddlie, 2010). Bu katkı kişinin örseleyici yaşam deneyiminin sürekliliğine göre seçilmiştir. Çalışma grubundaki katılımcılar 2023 yılı Mayıs-Ağustos aylarında danışmanlık merkezlerine psikoterapi desteği müracaatında bulunan ve travmaya maruz kalan kişilerdir. Veriler dört aylık süreçte başvurular geldikçe toplanmıştır. Ele alınan travmalar istismar, ihmal ve kayıp yaşantıları sonucu gelişen örseleyici yaşantıları içermektedir. Çalışma grubunda altı kız çocuk, dört kadın yer almaktadır. Karşılaştırma grubunda ise aynı dönemde psikoterapi desteği almak için başvurmayan, ancak sanat teknikleri atölye çalışmasında bulunan katılımcılar yer almıştır. Bu grupta da altı kız çocuk, dört kadın yer almaktadır. Her iki grupta kız çocuklar 5-12 yaş aralığında, kadınlar 24-40 yaş aralığındadır. Karşılaştırmada eşleştirme yapılırken buna dikkat edilmiştir. İkinci olarak karşılaştırma grubunda kişinin işlevselliğini bozan, yüksek düzeyde zorlayıcı bir yaşam olayı olmamasına dikkat edilmiştir. Bu nedenle görüşmelerde kişilerin sürece yönelik deneyimleri üzerinden veriler toplanmıştır. Araştırmanın etik izni İstanbul Nişantaşı Üniversitesi 2023/37 sayılı kararla alınmıştır. Çalışmada bilgilendirilmiş onam formu verilmiş ve katılımcıların da onayları alınmıştır. Yaşı küçük katılımcıların onamı çocuktan sorumlu kişiden alınmış, gönüllülük temelinde, resim çizmek isteyen çocuklarla çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada toplam 20 resim incelenmiştir. Prosedüre göre, her katılımcı bir masada oturarak bireysel olarak incelenmiştir. Katılımcılara A4 kağıt, 24 adet iyi açılmış renkli kalem seti, siyah bir kalem, silgi ve kalemtraş verilerek "Ailenizi çizin" Appel (1931) yönergesi verilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada kişisel bilgi formu ve aile resim çizim testi kullanılmıştır.

1.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Çocukların ve kadınların aile yapısı, kiminle yaşadığına ilişkin bilgileri içeren bu form 4 soruluktur. Aynı zamanda travmatize yaşantıya dair bilgiler de bulunmaktadır.

1.3.2. Aile Resim Çizim Testi

M. Porot, ve L. Corman (1967) tarafından geliştirilen ve psikanalitik verilere dayanan projektif bir resim testidir. Kişinin aile bireylerine karşı duyguları, eğilimleri ve aile ile olan çatışmalarını açığa çıkarmak için geliştirilmiştir. Aile Çizimi Testi genel olarak çocuklarla ruh sağlığının göstergesi olan bilişsel ve duygusal gelişimin değerlendirilmesi ve aile algılarının değerlendirilmesi amacıyla uygulanmaktadır. Tahran Üniversitesinde Saleh (1997) aile resim çizimlerini, yüksek lisans tezi olarak yapmış ve bütün çalışmaların aile resim çizim testinin teşhis değerini ve işlevselliğini kanıtladığını belirtmiştir. Literatür ve yapılan araştırmalar incelenerek üç maddeden oluşan "Aile Resmi Kriterleri" belirlenmiştir. Bu kriterler şu şekildedir:

1. Renk kullanımı: Renk seçimleri duygu dünyasıyla ilgili önemli bir göstergedir.
2. Çizim düzeyi: Kalınlık, siliklik, koyuluk değerlendirilir. Aynı zamanda kağıdın alt, üst, sağ ve sol bölümleri değerlendirilir ve resimlerin boyutları da dikkate alınır.
3. İçerik düzeyi: Resme koyulmayan aile üyeleri, kişiler arası mesafe, kişinin resimde kendine yer verip vermediği gibi noktalar değerlendirilir.

Testin yorumunda aile bireylerinin çizim sırası, konumları, çiziliş şekli, fiziksel temasları, vücut oranları, tüm üyelerin çizime dâhil edilip edilmediği, resimdeki kişilerin tehdit edici mi, barışçıl bir ortamda mı yer aldığı gibi özellikler incelenir.

1.5. Veri Analizi

Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analizi türüdür. Yıldırım ve Şimşek (2011) bu analiz türünde temel amacın bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulması olduğunu belirtmişlerdir. Veri analizinde M. Porot, ve L. Corman (1967)'in çalışmaları ve psikanalitik literatürden faydalanılmıştır. Yorumlayıcı Fenomenolojik Analizde Smith, Osborne ve Jarman (1999); Smith ve Osborne (2003) gibi araştırmacıların önerdiği üzere resimler hakkında notlar, özetler ve yorumlar yazılmıştır. Bu çalışma kapsamında çizimler değerlendirilirken Yavuzer (2016), Halmatov (2016), Çankırılı (2011) ve Biasi ve arkadaşları (2015)'nin betimlemeleri göz önünde bulundurulmuştur.

2. Bulgular

Bu bölümde çalışmada toplanan resimler yer almaktadır.

Şekiller

Şekil 1. Travma grubundaki kız çocuğun resmi

Şekil 2. Karşılaştırma grubundaki kız çocuğun resmi

Şekil 1' de çalışma grubunda yer alan 10 yaşındaki çocuğun istismar edici aile yaşantısı mevcuttur. Renk kullanımı açısından mor renk kullanımı çocuğun destek ve korunmaya olan ihtiyacını yansıtmaktadır. Renklerin bir anlamı olmakla birlikte, burada çocuğun tek resmine odaklanmak doğru değildir, kesin yargıya ulaşmak zordur, renklerin anlamları çocuktan çocuğa değişebilir (Savaş, 2015). Bu nedenle her çalışmada kişiyle konuşulmuş ve çalışma esnasında gözlem yapılmıştır. Çizim düzeyi incelendiğinde bastırılarak yapılan resim kız çocuğun duygu dünyasındaki çatışmanın ve öfkenin dışavurumu olarak değerlendirilmiştir. İnsan çizimlerindeki boyut, çizgi ve gölgelemenin de anlamlı olduğu vurgulanmaktadır (Malciodi, 2013). İçerik düzeyi açısından onu dışlayan ve korumayan aile üyelerinin mezarlıklarının çizildiği resimde çocuğun yoğun öfke duygusu ve saldırgan düşünce yapısı görülmektedir. Ölüm temalı çalışma çocuk için acının son bulma arzusunu, kurtulmayı ve yalnızlık duygusunu içermektedir. Aile üyeleri resme ölü olarak dahil edilmiştir.

Şekil 2' de karşılaştırma grubundan sekiz yaşındaki bir kız çocuğun aile algısı yer almaktadır. Ailenin özellikleri açısından annenin baskın olduğu aile yaşantısı mevcuttur. Bu çocukta işlev bozucu bir travmatik yaşantı kaydedilmemiştir. Renk kullanımına bakıldığında, pembe ve mavi renk seçimleri iyimserlik ve güven duygusunun dışavurumu olarak değerlendirilmiştir. Çizim düzeyi açısından bastırma, siliklik, koyuluk yoktur. İçerik düzeyi incelendiğinde annesiyle arasına kardeşini koyması annesiyle sınırlı ilişkiyi düşündürmektedir. En sağda olan baba imgesi hem geleceği temsil etmekte hem de babayla iletişimin sınırlı olup olmadığı yorumuna açıktır. Aile üyelerinin fiziksel yakınlığı olumlu bulunmuştur. Altı yaşından sonra çocukların çizimlerinde eller ve ayaklar gibi uzuvların yer alması gerekmektedir. Çocuğun babaya ayak çizmemesi onunla ilgili bazı güçlükler yaşadığını düşündürmektedir. Çocuk ebeveynlerden birinin ayağını eksik çizmişse çocuğun güven sorunu yaşadığı düşünülür. Aynı zamanda babanın baş çizimi de küçüktür. Annenin baskın olduğu aile yaşantısı, annedeki büyük baş çizimi ile kendini göstermektedir. Aile üyelerinin tamamı resme dahil edilmiştir. Uyumlu kategorisine ait çocukların çizimleri daha doğru, düzenli ve biçimlidir ve bu önceki spesifik literatürü (Corman, 1964, Porot, 1965) doğrulamaktadır.

Şekil 3. Travma grubundaki kız çocuğun resmi

Şekil 4. Karşılaştırma grubundaki kız çocuğun resmi

Şekil 3' de cinsel istismar yaşantısı olan 10 yaşında bir kız çocuğun aile çizimi bulunmaktadır. Ailenin özellikleri açısından çocuğu korumayan işlevsiz-ihmkâr aile ortamı mevcuttur. Renk kullanımı incelendiğinde, çalışma resmi çizenin gerçeklik döneminde olmasına paralel biçimde doğayla uyumlu biçimde renklendirilmiştir. Çizim düzeyi incelendiğinde bastırma, koyuluk, siliklik yoktur. İçerik düzeyi incelendiğinde çocuk ailedeki tek bir kişiyle kendini konumlandırmış ve ateş başında ısındıklarını ifade etmiştir. Bu açıdan çocuğun aile algısında bir kişi ile özdeşim kurduğu ve ihtiyaçlarını onunla giderdiğini anlaşılmaktadır. Kalın ağaç gövdesi çocuğun anneye olan bağlılığını yansıtmaktadır. Aynı zamanda çocuk, örseleyici olaylardan sonra da psikososyal gelişimde gerileme yaşamaktadır. Kalın ağaç çocuğun öğrenme yaşantısındaki güçlüklerle ilgili bilgileriyle uyumludur. Ağacın gövde başlangıcının ana gövdeye oranla geniş tutulması, kavrama ve öğrenmede yavaşlık olarak belirtilir (Altinköprü, 2017). Bunun yanında Dilci (2014) resimde

iri ve nizami ağaç çizilmesinin otoriteye karşı gelme ve otoriter olmayı içerebildiğini belirtmiştir. Resimde figürlerin yüzü yoktur, resmi çizen kişi kendi kaynaklarının farkında değildir ya da inkar savunmasını sık kullanıyor olabilir. Tüm sayfayı kaplayan çizim çocuğun boşluk duygusunu tolere edemediğini düşündürmektedir. Aileden bir kişi resme dahil edilmiş, diğer üyeler elenmiştir.

Şekil 4' de ise karşılaştırma grubundaki sekiz yaşındaki bir kız çocuğun çizdiği aile çizimi yer almaktadır. Ailenin özellikleri incelendiğinde, annenin baskın olduğu aile yaşantısı söz konusudur. Renk kullanımına bakıldığında, mor renk sorumlulukların ağır geldiğini yansıtıyor olabilir, aynı zamanda kahverengi tonlar saklanmayı temsil ediyor olabilir. Çizim düzeyi açısından bastırma, siliklik, koyuluk yoktur. İçerik düzeyi incelendiğinde sağdaki figür çocuğun öğretmenidir. Kendisi ortadadır. Sol bölüm, resmi çizenin en sevdiği kişinin çizildiği kısımdır, bu bölüm anneye ayrılmıştır. Çocuğun aile algısında iki kadın özdeşim nesnesi olarak görülmektedir. Ellerin çizilmemesi kendine güveninin azaldığını düşündürmektedir. Ayrıca ellerin yokluğu utangaçlık duygusu ve iletişim zorluğu olarak ele alınmıştır. Figürlerdeki yüz ifadelerinde gülen ağızlar olduğu görülmektedir. Mutluluk teması düşünülmektedir. Öte yandan aile üyelerinden sadece anne resme dahil edilmiştir, baba imgesi resimden elenmiştir. Bu açıdan çocuk bilinçdışı süreçte babayla bir çatışma yaşıyor olabilir.

Şekil 5. Travmatize kız çocuğun resmi

Şekil 6. Karşılaştırma grubundaki kız çocuğun resmi

Şekil 5' de beş yaşında, ani bir kayıpla travmatize olan bir kız çocuğun aile çizimi yer almaktadır. Ailenin özellikleri ele alındığında, kayıp yaşantısının geliştiği aile ortamı mevcuttur. Renk kullanımı incelendiğinde, kırmızı renk kullanımı, yerine göre farklı anlamlar içermekle birlikte travmatik yaşantıda tehlikenin halen sürdüğünün göstergesidir. Yoğun duygular kırmızı renkle dışavurulmuş olabilir. Furth (2002) kırmızı rengin önemli bir konunun, duyguların patlaması ya da tehlike sinyalini içinde taşıyabildiğini belirtmiştir. Bu açıdan çocuğun kaygı duygusu dikkat çekmektedir. Abdi ve arkadaşları (2004) kaygısı yüksek olan çocukların çizimlerinde kırmızı rengi daha çok kullandıklarını ve kalem çok fazla bastırdıklarını bildirmişlerdir. Çizim düzeyine bakıldığında resim bastırılarak çizilmiştir, çocuk iç dünyasında huzursuzdur, çocuğun duygusal gerilim yaşadığı yorumu da yapılabilir. Resim genel olarak kalın hatlarla çizilmiş, kâğıtta izler bırakmışsa bu durum dürtüsellik göstergesidir. Bir sayfada kalem baskısı varsa saldırganlığı ve çatışmayı gösteriyor olabilir (Halmatov, 2016). İçerik düzeyi açısından, çocuğun yaşamında olanlardan ne kadar etkilendiği görülmektedir, çocuk aile algısı bozulduğu için kimseyi çizmemiş, sadece evi resmetmiştir.

Şekil 6' da karşılaştırma grubundan altı yaşındaki bir kız çocuğun çizdiği aile resmi görülmektedir. Ailenin özellikleri açısından demokratik tutumun olduğu aile ortamı söz konusudur. Renk kullanımında siyah rengin ağırlıklı kullanımı karamsarlık ve ümitsizlik olarak ele alınabilir; ancak figürlerin ifadesi ile birlikte değerlendirildiğinde ve çalışmadaki gözlem doğrultusunda belirgin bir olumsuzluk gözlenmemiştir. Çizim düzeyi açısından da koyuluk bulunmaktadır. İçerik düzeyi açısından detaylı çizim ve iri gözler çocuğun sosyalliğini ve gözlemciliğini yansıtmaktadır. Sol

bölümde ilk çizilen baba figürü babaya olan bağlılığı, babasıyla arasına kardeşini koyması babayla olan iletişim engelini göstermektedir. Aile üyelerinin tamamı resme dahil edilmiştir.

Şekil 7. Travmatize kız çocuğun resmi

Şekil 8. Karşılaştırma grubundaki kız çocuğun resmi

Şekil 7' de kopuk aile ilişkileri olan yedi yaşında bir kız çocuğun aile çizimi görülmektedir. Ailenin özellikleri açısından parçalanmış aile, baskıcı tutumun olduğu ortam mevcuttur. Çocuk uzun zamandır babasını görmemektedir. Renk kullanımı incelendiğinde, çocuğun çalışmadaki sınırlı renk kullanımı duygularıyla mesafesini yansıtıyor olabilir. Avara (2019) mavi rengi seçenlerin mantığa önem verdiklerini ve yalnızlığa yakın olduklarını öne sürmüştür. Çizim düzeyi açısından resim bastırılarak çizilmiştir, çocuk iç dünyasında huzursuzdur. İçerik düzeyi incelendiğinde annesi ve kendi dışında kimseyi resme dâhil etmeyen çocuk aile algısında sadece annesinin olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda annesiyle arasına yerleştirilen çiçek ailedeki iletişim eksikliği olarak yorumlanabilir. Annenin başının büyük çizilişi onun otoritesini gösteriyor olabilir.

Şekil 8' de karşılaştırma grubundaki altı yaşındaki bir kız çocuğun çizdiği aile resmi yer almaktadır. Ailenin özelliklerini demokratik aile ortamı olarak tanımlamak mümkündür. Annede birçok rengin kullanılması aslında annenin birçok yüzünü ve çocuğun ona yönelik yoğun duygularını da yansıtıyor gibidir. Çizim düzeyinde bastırma, siliklik, koyuluk yoktur. İçerik düzeyi incelendiğinde çocuk kendini merkezde konumlandırmıştır. İri gözler gözlemcilik ve sosyalleşmeyi yansıtmaktadır. Merak duygusu olan, dışa dönük çocuklar figürleri bu şekilde çizmektedir. Altınköprü (2017) belirgin, iri, ayrıntılı çizilen gözlerin; canlı ilişkilerin varlığına işaret olabildiğini belirtir. Aile üyelerinin tamamı resme dahil edilmiştir.

Şekil 9. Travmatize kız çocuğun resmi

Şekil 10. Karşılaştırma grubundaki kız çocuğun resmi

Şekil 9' da şiddet ortamında büyüyen 10 yaşındaki bir kız çocuğun aile çizimi görülmektedir. Ailenin özellikleri açısından ihmalkâr ve saldırgan aile ortamı yaşantısı mevcuttur. Renk kullanımında sınırlılık görülmesi açısından çocuğun duygularına mesafeli olabileceği

düşünülmüştür. Çizim düzeyinde çocuk korku duyduğu nesnelere çizmiş ve huzursuzluğu bastırılarak yansıtılmıştır. İçerik düzeyi açısından figürler çocuğun korku duygularını sembolize etmektedir. Baş bölümünün büyük çizilişi, duygusal ve sosyal açıdan yetersizliği de içerir. Çocuğun aile algısı bozulduğu için resimde aile üyeleri değil, korku duygusunun ortaya koyulması söz konusudur.

Şekil 10' da 10 yaşındaki bir kız çocuğun çizdiği aile resmi görülmektedir. Renk kullanımı açısından seçimlerinde üç kardeş için yeşil kullanımı özdeşimi yansıtmaktadır. Resimdeki silme davranışı değerlendirildiğinde çocuktaki hata yapma korkusu düşünülmüştür. Çizim düzeyinde de koyuluk vardır. Çizimler kontrollü biçimde çizilmiştir. Bu açıdan duygusal gerilim düşünülmektedir. Ayrıca sıkça silgi kullanımı yüksek kaygı duygusunu yansıtır. İçerik düzeyi incelendiğinde annesiyle arasında ablası yer almaktadır. En solda çizilen baba çocuğun en sevdiği kişi gibi görülmektedir. Babanın silinip yeniden çizilmesi ve ablanın silinip yeniden çizilmesi çocuğun onay ihtiyacı ve hata yapma korkusunun dışavurumu olabilir. Figürler ve nesnelere arasında yakınlık bulunması olumlu değerlendirilmiştir. Aile üyelerinin tamamı resme dahil edilmiştir.

Şekil 11. Travmatize Kız Çocuğun Resmi

Şekil 12. Karşılaştırma Grubundaki Kız Çocuğun Resmi

Şekil 11' de ailesi ölen altı yaşındaki bir kız çocuğun aile çizimi yer almaktadır. Ailenin özellikleri açısından kayıp yaşantısının olduğu, şu an kaotik durumda olan bir aile ortamının varlığı söz konusudur. Renk kullanımı incelendiğinde çocuğun birçok rengi bir arada kullanması duygu yoğunluğunu ve geçişlerini göstermektedir. Dilci (2017) sarı rengin baskınlığının, hüznün ve bir şeylere özlem duyulmasının göstergesi olduğunu belirtir. Çocuğun ailesine bağlı olması resimde kendini sarı tonlarla gösterebilir. Furth (2002) bu çocukların heyecanı yüksek kişiler olduğunu belirtir. Sarı renk babaya bağlılığın da bir işareti sayılabilir. Çizim düzeyi açısından bastırma, siliklik, koyuluk yoktur. İçerik düzeyi incelendiğinde sağdaki tek figür çocuğun aile algısındaki yalnızlaşmayı temsil etmektedir. Boyunsuz çizilen insan figürü çocuğun öz düzenleme kapasitesindeki güçlüğü yansıtmaktadır. Mor renkteki çatı çocuğun hane ve korunmayla ilgili ya da kaldıramayacağı sorumluluklarını, anne ve baba desteğine ihtiyaç duyduğunu düşündürmektedir.

Şekil 12' de dokuz yaşındaki kız çocuğun resmi görülmektedir. Ailede demokratik tutum söz konusudur. Renk kullanımında mavi renk baba figürüne güveni, annedeki turuncu renk coşkuyu yeşil tonlar denge ve uyumu yansıtmaktadır. Kendisindeki sarı ve turuncu renk soldaki kardeşlerde de çizilmiştir, bu durum özdeşimi yansıtmaktadır. Yeşil rengin güven verdiği, mavi tonların ise azimli olma ve kararlılık gibi durumları içinde taşıdığı düşünülmektedir. Çizim düzeyinde ise bastırma, siliklik, koyuluk yoktur. İçerik düzeyi incelendiğinde resimdeki figürlerin fiziksel yakınlığı, olumlu aile yaşantısını göstermektedir. Anne babanın küçük çocuklarla olan yakınlığı resmi çizen kişinin kardeşlerinin aile desteğine duydukları ihtiyacın farkında olduğunu göstermektedir. Küçük kardeşlerin sol bölüme yerleşmesi onlara olan bağlılığı yansıtmaktadır. Aile üyelerinin tamamı resme dahil edilmiştir.

Şekil 13. Travmatize Genç Kadının Resmi

Şekil 14. Karşılaştırma Grubundaki Genç Kadının Resmi

Şekil 13' de aile içi şiddet gören 35 yaşında bir kadının aile resmi yer almaktadır. Renk kullanımı incelendiğinde siyah beyaz çizimi duygularına mesafe koyma ihtiyacını düşündürmektedir. Çizim düzeyinde belirgin bir bastırma, siliklik, koyuluk yoktur. İçerik düzeyi açısından kağıdın sol bölümünde en sevilen ya da çatışılan çocuğuna yer verdiği anlaşılmaktadır. Anne, çocuğu güneşte bırakarak kapsayıcılığını sunmuş ve sol bölümü çiçeklendirerek onunla ilgili arzuları dışavurmuştur. Kendi bölümünde ise yağmur çizimi ve bulutlar bastırma savunma mekanizmasını ve depresif duygu durumunu yansıtıyor olabilir. Her iki figürde yer alan çantalar da bu mekanizmanın habercisidir. Anne figüründe ayaklar çocuğa yönelmiştir. Annenin libidinal enerjisinin azaldığı ve çocuğundan güç aldığı düşünülmüştür. Anne sayfayı aslında ikiye bölmüş; çocuğu güneşte, kendini yağmurda bırakmıştır. Bu açıdan kötü ben- iyi öteki algısı ile bölme mekanizmasının kullanımı söz konusu olabilir. Bölme savunma mekanizmasının kullanım amacının, iyi ve kötü olan nesne ve kendilik imgelerinin bütünleşmesinden kaynaklanacak kaygıları azaltmak ve iyi nesnelere kötü nesnelere korunmasını sağlamak olduğu belirtilir (Winnicott, 2006).

Şekil 14' de 30 yaşında bir kadının aile çizimi yer almaktadır. Ailenin özellikleri açısından işlevsel aile ortamı mevcuttur. Renk kullanımında baba figürü sakinliği ifade eden mavi renge boyanmıştır. Annedeki turuncu ton coşkuyu ve hareketi yansıtmaktadır. Çizim düzeyi incelendiğinde bastırma, siliklik, koyuluk yoktur. İçerik düzeyinde ise bireyin güneşini anne oluşturur. Anneyle olan yakınlık ve güneşin merkezdeki yerleşimi kapsanmayı göstermektedir. Anne işlevseldir. Aynı zamanda resimde ayrıntılı çizim yapılmıştır, bu durum resmi çizen kişinin ayrıntılara önem veren yapısını da göstermektedir. Ağacın sayfanın soluna çizilmesi Altinköprü (2017) tarafından aileye bağlılık olarak ifade edilmiştir. Aile içinde önemsenen bireyler ve barışık aile ortamı olan evlerin çevresi çiçeklerle, kuşlar ve evcil hayvanlarla resmedilir. Bu açıdan çalışmada mutlu bir tema vardır. Aile üyelerinin tamamı resme dahil edilmiştir. Barışık bir ortam çizilmiştir.

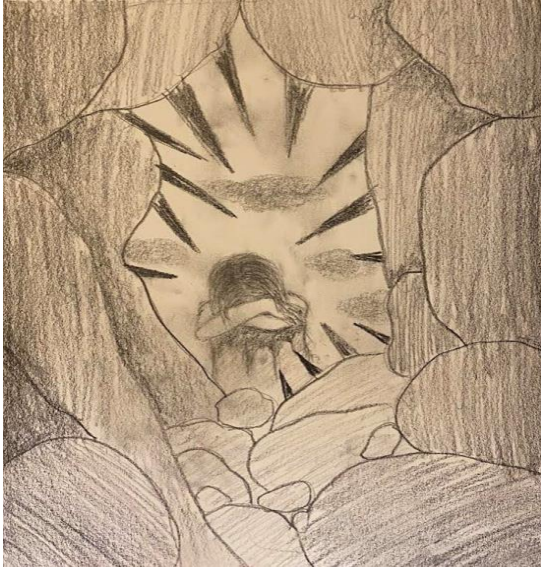
Şekil 15. Travmatize Genç Kadının Resmi

Şekil 16. Karşılaştırma Grubundaki Genç Kadının Resmi

Şekil 15' de 24 yaşında bir kadının bir arada ama kopuk ilişkilerinin olduğu aile yaşantısının dışavurumu görülmektedir. Renk kullanımında anne figüründeki kırmızı seçim anneyle ilgili yoğun duyguları yansıtıyor olabilir, baba imgesindeki mor rengin kullanımı Furth (2002)' a göre kontrol etme ihtiyacına veya diğerlerinin kontrolü ve desteğine duyulan gereksinime işaret eder. Kendini temsil eden figür için seçilen sarı renk hüznün ve bir şeylere özlem duyulduğunun göstergesidir. Çizim düzeyi açısından bastırma, siliklik, koyuluk yoktur. İçerik düzeyinde baba imgesindeki küçüklük babaya yönelik algısındaki bozulmayı yansıtmaktadır. Bir çerçeve içinde resmedilmesi ve figürlerin arasındaki çizgiler aile içi sınırları göstermektedir. Bahçıvan- Saydam (2004) çok küçük veya en son çizilen aile bireyinin önemsenmeyen kişi olabildiğini ya da varlığından rahatsızlık duyulan kişi olabileceğini belirtir. Aile üyelerinin tamamı resme dahil edilmiştir.

Şekil 16' da 26 yaşındaki bir kadının kopuk ilişkilere sahip aile yaşantısının dışı vurumu görülmektedir. Ailenin özelliklerinde baskın anne imgesi dikkat çekmektedir. Renk kullanımında baba figüründeki tonlar dengenin göstergesidir. Anne imgesindeki mor renk yolunda gitmeyen bir şeyleri yansıtır. Miyandoab (2008) mor renkte saklı hüznün ve yalnızlık duygularına dikkat çeker. Kadın katılımcının kendini temsil eden figürde kırmızı rengi seçmesi coşkusunu ve hareketliliğini yansıtır. Çizim düzeyi açısından bastırma, siliklik, koyuluk yoktur. İçerik düzeyi incelendiğinde figürlerin bir arada oluşu, fiziksel yakınlık olumlu bulunmuştur; ancak çizen kişinin kendini arkası dönük çizmesi aile üyeleriyle iletişim kopukluğunu göstermektedir. Bu çizim kişinin dış dünya ile bağlantısı göstermektedir. Pencerelemin şeffaflığı kişinin iletişime açıklığını temsil etmektedir. Resimdeki objenin sembolik anlamını doğru okuyabilmek için, kişinin içinde bulunduğu ruhsal durumu kavrayabilmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Deniz kenarlarında yaşayan kuş figürleri bu açıdan hem uzaklaşma ihtiyacını hem de sakinliği ve mesafeyi yansıtır gibidir. Kuş figürleri söylenmemiş arzuları da temsil edebilir (Akoğlu, 2023). Balıkları çizmesinden ayrıntılara dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Aile üyelerinin tamamı resme dahil edilmiştir.

Şekil 17. Travmatize Genç Kadının Resmi

Şekil 18. Karşılaştırma Grubundaki Genç Kadının Resmi

Şekil 17' de 25 yaşındaki bir kadının karakalem olarak çizdiği çalışması mevcuttur. Ailenin özelliklerinde baskın anne imgesi ve sık sık evi terk eden baba imgesi mevcuttur. Resmi çizen kişi ailesinden ayrı yaşamaya henüz başlamıştır. Çizim düzeyi açısından bastırma ve koyuluk mevcuttur. İçerik düzeyi incelendiğinde figürün yalnız oluşu, yüzünü kapaması dikkat çekmektedir. Kontrol, yalnızlık ve terk edilmişlik teması resimde belirgindir. Bu çizim kişinin dış dünya ile bağlantısı kopardığını ya da buna yönelik ihtiyacını göstermektedir.

Şekil 18' de karşılaştırma grubunda 27 yaşındaki bir kadının çalışmasında bir kuş yuvasında yaşayan aile resmedilmiştir. Resmi çizen kadın ailesi ile birlikte yaşamaktadır. Kuşlar için seçilen renkler güven duygusu ve iyimserliği temsil etmektedir. Ebeveynle sağlıklı özdeşim içinde olanlar

ve dengeli bireyler yeşil renge yönelebilmektedir. Kuşların gözleri merakı, içiçe oluşları barışçıl, iletişimin iyi olduğu bir aile ortamını aktarmaktadır.

Şekil 19. Travmatize Genç Kadının Resmi

Şekil 20. Karşılaştırma Grubundaki Genç Kadının Resmi

Şekil 19' da çalışma grubundaki depresif özellikler gösteren 27 yaşındaki kadının dışavurumu yer almaktadır. Ailenin özellikleri açısından aile içi ilişkilerin zayıf olduğu, disfonksiyonel aile ortamı görülmektedir. Bu tür ailelerde yoğun duygusal rahatsızlık ve sevgi vermekte ihmalkarlık söz konusudur. Renk kullanımı incelendiğinde resim karakalem olarak çizildiği için net bir yorum yapılamamaktadır. Dilci (2014) siyah rengin depresyon ve karamsarlığı yansıttığını belirtmiştir. Çizim düzeyi incelendiğinde bastırma, siliklik yoktur. Gece ve gündüzü temsil eden ay imgelerindeki koyuluklar kadının bölme savunma mekanizmasını yansıtıyor olabilir. Resimde kâğıdın dikey kullanımı bilişsel katılığa işaret olarak değerlendirilmiştir. İçerik düzeyi açısından ağaç imgesi, kişinin yaşam enerjisini, aile yaşantısını içermektedir. Kadının kendini yalnız çizmesi izolasyonun ve sosyal destek eksikliğinin dışavurumudur. Ağacın saksıda oluşu ve saksının kırılan bölümleri kadının yaşantılarındaki kırılmayı ve uzaklaşma ihtiyacını duygusal gerilimler yaşadığını göstermektedir. Aile üyeleri resme dahil edilmemiştir.

Şekil 20' de karşılaştırma grubundan sağlıklı aile ortamına sahip 26 yaşındaki bir kadının aile çizimi yer almaktadır. Ailenin özelliklerinde aşırı koruyucu aile yaşantısı dikkat çekmektedir. Böyle bir ortamda kişinin diğerlerine bağımlı olması, kendi kararlarını vermekte güçlük yaşaması, ailedeki korunma duygusunu hayat boyu başka kişilerden istemesi kaçınılmazdır. Renk kullanımı incelendiğinde kahverengi ağaç gövdesi gerçeklikle uyumludur. Kahverengi tonun figürlerde de devam etmesi korunma gereksinimini, sevgi ve ilgi ihtiyacını yansıtmaktadır. Çizim düzeyi açısından bastırma, siliklik, koyuluk yoktur. İçerik düzeyi açısından; ağacın mükemmel anne arketipini temsil ettiği düşünülmektedir. Schmeer, ağaç çiziminin, onu ortaya koyan kişi tarafından hem yaşama bakış açısı hem de kişiliği ile ilgili önemli göstergeleri taşıdığını belirtmiştir. Ağacın sadece korunma, beslenme ve sevgi gibi gereksinimleri yansıtmadığı umutları, beklentileri de içerdiği belirtilir. Ağacın yukarıya doğru eğimleri kişinin amaçlar aradığını göstermektedir öye yandan ağaçta meyve,yaprak gibi öğelerin yokluğu kişinin çok umutlu olmadığını işareti sayılmaktadır (Altınköprü, 2017). Sayfanın üst bölümündeki doluluk kişinin düşünsel etkinliklerini yansıtmaktadır. Figürler resimde içiçe çizilmiştir, bu içerik kadın katılımcının ayrışma güçlüğüne düşündürmüştür. Aile üyelerinin tamamı resme dahil edilmiştir. Barışçıl bir ortam görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Aile Resmi Sonuçları

	Çalışma Grubu		Karşılaştırma Grubu	
	Var	Yok	Var	Yok
Aile üyesinin resimden dışlanması	9	1	1	9
Bastırma, siliklik, koyuluk	5	5	1	9
Korku, ölüm, yalnızlık temaları	8	2	1	9
Toplam	10 kişi		10 kişi	

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada kız çocukların ve kadınların travmatik yaşantılarının aile resimleri üzerinden incelenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen verilerde aile resmi çizimlerinde kız çocukların ve kadınların aile algısının zarar görüşü, resimlerdeki izolasyon, yalnızlık ve öfke temaları ile kendini göstermektedir. Psikososyal gerileme belirgindir. Berger ve arkadaşları (2007) yaşanan güçlüklerin çocukların gelişim sürecini olumsuz yönde etkileyen hatta kesintiye uğratan bir seyre sahip olduğunu bildirmişlerdir. Dorrepaal ve arkadaşları (2013) tarafından en kritik adımlardan birinin destekleyici ve güvenli bir çevrenin oluşturulması ve izolasyonun önüne geçilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Alanyazında Bowlby (1980) büyük bir kayıp geçiren çocukların diğer insanlardan korktuğu ve yeniden kayıp yaşamamak adına başka kişilere bağlanmakla ilgili güçlük çektiğini belirtmiştir.

Çalışmada travmatik yaşantısı olan çocuklar ve kadınlar resimlerinde aile üyelerini reddetmiş, aile olarak algıladıkları kişileri ya da yalnızca kendilerini çizmişlerdir (Şekil 1, Şekil 11, Şekil 17, Şekil 19). Aile bireylerinin özellikle de babanın çocuğa karşı duruşunun önemi bilinmekte ve babanın çocuğun sosyal benlik algısı üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir (Yavuzer, 2016). Çalışmada hem baba hem anne figürünün elendiği resimler söz konusudur. Bu açıdan çocukların sosyal benlik algısı düşündürücüdür. Halihazırda yalnızlık ve izolasyon teması dikkat çekmektedir. Karşılaştırma grubundakiler ise aile üyelerini önem sırasına göre yerleştirmişlerdir. Bu grupta kişilerin aile algısındaki bozulmalar resimlerde daha çok iletişim engelleri, kopuk ilişkiler, ailedeki sınırlar ve hata yapma korkusu ile kendini göstermiştir. Aile resimlerinin çocukların kendilerini ve ailedeki sistemleri, sınırları nasıl algıladıklarını yansıttığı ifade edilmektedir (Akkapulu, 2010). Bu açıdan çalışma literatürle uyumludur.

Çalışmadan elde edilen bir diğer bilgi travmatik yaşantıları olan kişilerin bastırarak çizimeleridir. Bu durum kişinin iç dünyasında yaşadığı huzursuzluk ve çatışmanın, kaygı duygusunun dışavurumu olarak ele alınmıştır. Travmanın en önemli etkilerinden biri Herman (2015) tarafından kişinin yaşananların kurbanı olmasıyla gücünün azalması ve kendini kontrolünü yitirmiş çaresiz biri olarak hissetmesi olarak ifade edilmiştir. Toplumsal çalışmalarda bu duygu durumuna benzer şekilde 2014'te San Marino'da Cinsiyete Dayalı Şiddetle Mücadele temasıyla hazırlanan pul serisinden birinde figürün duruşunda apaçık bir korku, donukluk, korunma arzusu ve siniklik yansıtılmıştır (Divisione Filatelica Numismatica San Marino, 2014).

Çalışmada travmatize yaşantısı olanların sınırlı renk kullandığı görülmüştür, bu durum duyguları yalıtma ve duygularla ilişki kurmaktan korkma olarak ele alınmıştır. Aynı zamanda düşünselleştirme savunma mekanizması olarak da düşünülebilir. Yapısal çatışmada, araştırmacılar Biasi ve arkadaşları (2015) "endişe verici ve ciddi" türden gri mor veya zeytin yeşilin çatışmalı bir atmosferi yansıttığını; "güven verici ve eğlenceli" renklerde parlak pembe veya turuncu gibi renklerin uyumlu atmosferi yansıttığını belirtmektedirler. Çekingen ve içe kapanık çocuklar Miyandoab (2018)' a göre resimde bir ya da iki renk kullananlardır. Bu çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Travma yaşantısı olan kişiler kendilerini sıkışık kalmış hissediler, gelişimleri sekteye uğrar ve hayatlarına yeni deneyimler katmakta başarısız

olurlar; bunun yanında birçok kişinin toplumsal hayata katılmadığı da belirtilir. Kolk (2019) bu durumu bilinçli bir seçim olarak değerlendirir, kişinin aslında kendine güvenli alan yaratma peşinde olduğunu öne sürer.

Kreapelin ve Bruer hastaların yaptıkları resimlerin tanı koymada önemli ipuçları olabileceğini bildirmişlerdir (akt. Rubin, 2016). Benzer şekilde Miyandoab (2008) derin duyguları ve aile dinamiklerini anlamak için resmin birçok şeyi yansıttığını belirtmiştir. Literatürde Bourgeois (1982) bazılarının geçmişe takıntılı olduğunu, onu kovmak için geçmişe ait bir şeyi yeniden inşa etmek istediklerini bir nevi geçmişe tutunduklarını belirtmektedir. Freud (2018) geçmişte yaşanan deneyimlerin farkındalığı eşliğinde insan doğasının şekillenmesinin mümkün olduğunu, benlik duygusu geçmişte yaşanılanlarla bağlantılı olarak bireyin bugününü etkilediğini belirtmiştir. Çalışmalarda bu açıdan güneş, çiçek gibi mutlu temaların yokluğu söz konusudur, ağırlıklı olarak depresif bir dışavurum mevcuttur.

Resim analizlerinde değerlendirmelerin sınırlılıkları, çalışmaların geçerlik ve güvenilirlik düzeyi için önemli tartışmalar halen devam etmektedir (Sayıl, 2004). Bu çalışma ile aile resmi çiziminin travmatik yaşantıları yansıttığı, travmatize yaşantıları olan kişilerin bazılarında resimlerinde figürlerin bastırılarak çizildiği, travmatize yaşantıdaki duyguları gösteren renkler açısından kırmızı rengin ve siyah beyaz çizimlerin varlığı ortaya koyulmuştur. Sonuçlarda, renkler ve duygusallık arasındaki genel ilişkiler, anlamlar daha önceki araştırmalarda olduğu gibi çıkmıştır. Görüşülen üç kişide resim içerikleri aile psikolojik çatışma düzeyine göre kendini göstermiştir. Travmatik çocuklar çoğunlukla alarm niteliğinde olabilen renkler (siyah, kırmızı) kullandılar, çizimleri daha çok düzensizdi ve figürlerin çok ince olması söz konusuydu. Travmatize olan kişilerin aile algısının resme yansımada aile üyeleri sınırlı biçimde koyuldu ya da resimden elendi, travmatize olmayan kişilerin aile algısında üyeler resme dahil edildi ve sıklıkla barışçıl aile ortamı dışavuruldu.

Bu gözlemlere dayanarak, fenomenoloji ve psikodinamik arasındaki önemli bağlantıların altı çizilmiş oldu. Bu çalışma, Aile Resmi Çiziminin klinik uygulamalar için yararlı olabileceğini göstermektedir. Rahatsız edici tonların kullanılmasının, aile üyelerinin resimden elenmesinin genellikle psikolojik savunmayı harekete geçiren psikolojik çatışmayla bağlantılı olabileceği düşünüldü.

Gerçekleştirilen bu çalışma ve alanyazındaki bilgiler travma mağduru olan çocukların, ergenlerin ve yetişkinlerin psikolojik müdahaleye ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Travmatize yaşantıları olan kişilere uygulanabilecek etkili müdahale programları arasında grup müdahalelerinin de olduğu bilinmektedir. Bunun nedeni daha ekonomik olması ve kişilerin benzer duyguları yaşayan bireylerle bir araya gelebilmesidir. Travma yaşantıları karşısında koruyucu unsurlar açısından ise sosyal destek yapısının güçlendirilmesi önerilmektedir. İşlevsel aile ortamı, sosyal ilişkiler, günlük rutinlerin korunması, sanatın kullanımı, travmatize edici durumlardan daha az örselemeyi sağlamaktadır. Travmatik yaşantılarda en uygun yol bireysel çaba ve dış desteği bütünleştirmektir. Bu nedenle psikososyal müdahale kapsamında atölye çalışmaları ile kadının kırılan benliğini onarmak, duyguların korkusuz ve yargısız yoldan ifade edilmesi için dışavurumcu tekniklerin kullanılması önerilmektedir. Özellikle psikolojik desteğe önem verilmesi, kadınların aktif başa çıkma becerilerini kazanması, örseleyici yaşantıların verdiği hasarı en aza indirebilmeleri için biyopsikososyal açıdan desteklenmeleri gerekmektedir. Bu konuda destek grupları oluşturularak riskli gruplarla çalışılabilir. Çocukların ise oyun terapileri ile güçlendirilmeleri, sanat aracılığı ile iç dünyalarını ortaya koymaları önerilmektedir. Çocukların sembolize etme becerisi dil becerilerine bağlı olduğu için sınırlıdır, bu nedenle resim ve oyun çocuğun dilidir. Ayrıca travma yaşayan her çocuğun gelişimsel döneme bağlı psikolojik müdahalesi de farklı olacaktır. Gerek kadınların gerekse çocukların psikolojik yaşam koşullarının değiştirilmesi için tek bir meslek grubunun değil, sosyologların, psikologların, sosyal hizmet uzmanlarının birlikte hareket etmesi uygun görülmektedir.

Kadın ve çocuğun travmasını sanat üzerinden yorumlayarak farkındalık oluşturmaya çalışan bu araştırmada örneklem sayısı kısıtlıdır. Bu makale ile alana farklı bir boyut kazandırılması ve gelecek çalışmalara örnek teşkil etmesi hedeflenmiştir. Gelecek çalışmalar farklı kültürlerden katılımcılarla gerçekleştirilebilir. Farklı dışavurum çalışmaları ile travma konusu ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Abdi, S., Jalili, B., Tavakoli, H., Nader, P. M. (2004). "Emotional changes in children undergoing cochlear implantation through evaluation of their drawings", *IJMS*, 29, 2.
- Akça, S. (2017). "Kohut'un Kendilik Nesnesi İhtiyaçları Bağlamında Kırılğan Narsisizmin İncelenmesi: Bir Vaka Örneği". *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 4(1), 1-13.
- Akyazı, S., Tabo, A., Güveli, H., İlnem, M.C., and Oflaz, S. (2018). "Domestic Violence Victims in Shelters: What Do We Know About Their Mental Health", *Community Mental Health Journal*, 54, 361-369.
- Akoğlu, B. (2023). *Resim ve Çocuğun İç Dünyasına Yolculuk. Psikolojik Analizler ve Uygulamalarla Resim*. Nobel Yayınları.
- Akkapulu, F. (2010). İnsan çizimlerinin projektif bir yöntemle değerlendirilmesi. *Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi*, 14, 21-30.
- Altınköprü, T. (2017). *Psikolojik Testler ile Karakter Analizi*. Hayat Yayınları.
- Appel, L. (1931). "Drawings of Children as Aids to Personality Study", *American Journal of Orthopsychology*, 10, 815- 828.
- Avara, S. (2019). *Savaş Nedeniyle Göçe Maruz Kalmış 9-12 yaş Arası Suriyeli Mülteci Çocuk Resimlerinin Psikolojik ve Plastik Açından Yorumlanması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Avina, C., & O'Donohue, W. (2002). Sexual harassment and PTSD: Is sexual harassment diagnosable trauma?. *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies*, 15(1), 69-75.
- Bahçıvan-Saydam, R. (2004). "Çocuk Çizimlerinin Klinik Değerlendirmedeki Yeri", *Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi*, 1(1-2), 111-124.
- Barenbaum, J., Ruchkin, V., Schwab-Stone, M. (2004). "The Psychological Aspects of Children Exposed to War: Practice and Policy Initiatives", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(1), 41-62.
- Başay, A. C., Aytar, F. A. G. (2019). "3-9 Yaş Arası Çocukların Resimlerinin Değerlendirildiği Çalışmaların İncelenmesi", *Asya Öğretim Dergisi*, 7(2), 38-59.
- Berger, R., Pat-Horenczyk, R., Gelkopf, M. (2007). "School-Based Intervention for Prevention and Treatment of Elementary-Students' Terror-related Distress in Israel: A Quasi-Randomized Controlled Trial", *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies*, 20(4), 541-551.
- Biasi, V., Bonaiuto, P., & Levin, J. M. (2015). The "Colour Family Drawing Test": Assessing children's perception of family relationships. Studies on mental health and cross-cultural comparisons. *Health*, 7(03), 300.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and Loss*, Volume 1: Attachment.
- Bourgeois, L. (1982). "Child Abuse: A Project by Louise Bourgeois", *Artforum*, 21(4), 40- 47.
- Corman, L. (1964). *The Family Drawing Test in Medical-Pedagogical Practice*. P.U.F, Paris.
- Creswell, J. W. and Poth, C. N. (2016). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Sage Publications.
- Dilci, T. (2014). *Aile içi Yaşamın Çocuk Resimlerindeki İzi*. İdeal Kültür Yayınları.
- Dilci, T. (2018). *Çocuk Resimlerini Okuyabilmek*. Eğitim Yayınevi.

- Divisione Filatelica Numismatica San Marino. (2014) <https://www.ufn.sm/en/cod-601-2014.html>
- Dorrepaal, E., Thomaes, K., Smit, J. H., Veltman, D. J., Hoogendoorn, A. W., Van Balkom, A. J., & Draijer, N. (2013). "Treatment Compliance and Effectiveness in Complex PTSD Patients with Comorbid Personality Disorder Undergoing Stabilizing Cognitive Behavioral Group Treatment: A Preliminary Study", *European Journal of Psychotraumatology*, 4(1), 21171.
- Erden, G. (2000). "Çocuklara Yönelik Afet Sonrası Müdahaleler". *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(5), 49-61.
- Furth, G. M. (2002). *The Secret World of Drawings: A Jungian Approach to Healing Through Art*, Inner City Books.
- Gutman, H. (1999). "Bir Benlik Teknolojisi: Rousseau'nun İtirafları", *Kendini Bilmek*, 76-101.
- Gökler, Danışman, I., Tarhan Uçar, C., ve Okay, D. (2018). "Eş Şiddeti Nedeniyle Kadın Konukevlerinde Kalmakta Olan Kadınlarda Travma Sonrası Stres ve Travma Sonrası Gelişimin İncelenmesi", *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 19(6).
- Güney, M. (2011). *Sanat ve Psikiyatri*. Grafik Çalışma.
- Gordon, J. S., Staples, J. K., Blyta, A. ve Bytyqi, M. (2004). "Treatment of Post Traumatic Stress Disorder in Postwar Kosovo High School Students Using Mind-body Skills Groups: A pilot Study", *Journal of Traumatic Stress*, 17, 143-147.
- Freud, S. (2018). *Uygurluğun Huzursuzluğu*, (Barışcan, H. Çev.). Metis Yayınları.
- Halmatov, S. (2016). *Çocuk Resimleri Analizi ve Psikolojik Resim Testleri*. Pagem Akademi.
- Herman JL (2015). *Trauma and Recovery*. US: Basic Books.
- ICD-11, <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http://id.who.int/icd/entity/2070699808>
- Johnston JR, Straus RB (1999). "Traumatized Children in Supervised Visitation: What Do They Need?", *Fam Concil Courts Rev.*, 37:135- 158.
- Koyun, A., Taşkın, L., ve Terzioğlu, F. (2011). "Yaşam Dönemlerine Göre Kadın Sağlığı ve Ruhsal İşlevler: Hemşirelik Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(1), 67-99.
- Luby, J. L., Belden, A. C., Pautsch, J., Si, X. ve Spitznagel, E. (2009). "The Clinical Significance of Preschool Depression: İmpairment in Functioning and Clinical Markers of the Disorder", *Journal of Affective Disorders*, 112(1-3), 111- 119.
- Marshall, C. ve Rossman, G. B. (2014). *Designing Qualitative Research*. Sage.
- Mikkelsen EG, Einarsen S. (2002). "Basic Assumptions and Symptoms of Post-traumatic Stress Among Victims of Bullying at Work", *European Journal of Work and Organizational Psychology*; 11:87-111.
- Miyandoab, H. S. (2008). *Zihinsel Engelli Kardeşi Olan ve Zihinsel Engelli Kardeşi Olmayan 7-13 Yaş Grubu Çocukların Aile Resim Çizimlerinin Karşılaştırılması ve Analizi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Osofsky J. D (1995). "Children Who Witness Domestic Violence: The Invisible Victims", *Soc Policy Rep*, 9(3):1-16.
- Özen, Y. (2018). "Travma Sonrası Ortaya Çıkan Psikolojik Bozukluklar Üzerine Bir Değerlendirme", *The Journal of Social Science*, 2(4), 136-159.
- Öztürk, M. O. (1997). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. Hekimler Yayın Birliği.

- Polat, O. (2017). "Şiddet", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 15-34.
- Porot, M. (1952). "The Family Drawing. Exploration Through Drawing of the Affective Situation of Children in Their Family", *Pédiatrie*, 3, 359-381.
- Randall, W. L. (2014). *Bizi 'Biz' Yapan Hikayeler*. Ayrıntı Yayınları.
- Sayıl, M. (2004). "Çocuk Çizimlerinin Klinik Amaçlı Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme". *Türk Psikoloji Yazıları*, 14, 1-13.
- Shiakou, M. (2012). "Representations of Attachment Patterns in The Family Drawings of Maltreated and Non-maltreated Children", *Child Abuse Review*, 21, 203-218.
- Skybo, T., Ryan-Wengwe, N. ve Su, Y. (2007). "Human Figure Drawings As a Measure of Children's Emotional Status: Critical review for practice", *Journal of Pediatric Nursing*, 22(1), 15-28.
- Smith, J. A., Jarman, M., ve Osborn, M. (1999). "Doing Interpretative Phenomenological Analysis" (Eds.) In M. Murray, ve K. Chamberlain, "Qualitative Health Psychology", London: Sage, 218-240.
- Smith, J. A., ve Osborn, M. (2003). "Interpretative Phenomenological Analysis. (Ed.) In J. A. Smith, *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods*", London: Sage, 51-80.
- Thabet, A. A. M. ve Vostanis, P. (1999). "Post-Traumatic Stress Reactions in Children of War", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40(3), 385-391.
- Üstündağ, A. (2020). "Çocuk Resimlerinden Çocuk Hakları". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(46), 11-32.
- Van Der Kolk, B. A. (2018). *Beden Kayıt Tutar: Travmanın İyileşmesinde Beyin, Zihin ve Beden*. Nobel Yaşam Yayıncılık.
- Yavuzer, H. (2016). *Resimleriyle Çocuk*. Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınları.
- Yule, W. (2002). "Alleviating The Effects of War and Displacement on Children", *Traumatology*, 8(3), 160-180.
- Yüksel, Ş. (2000). "Felakete Uyum ve Ruh Sağlığı". *Klinik Psikiyatri*, 3, 5-11.
- Qouta, S., Raija-Leena, P. ve El Sarraj, E. (2008). "Child Development and Family Mental Health in War and Military Violence: The Palestinian Experience", *International Journal of Behavioral Development*, 32(4), 310-321.
- Rubin, J. A. (2010). *Introduction to Art Therapy*. New York Press.
- Wadeson, H. (1980). *Art Psychotherapy*. Wiley Press.
- Winnicott, D.W. (2007). *Oyun ve Gerçeklik*. Metis Yayınları.
- World Health Organization. Gender and women's mental health. http://www.who.int/mental_health/prevention/genderwomen., 20.08.2023
- World Health Organization (2014). *Child Maltreatment*. Geneva: WHO.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****EVALUATING THE PERCEPTION OF FAMILY IN THE PICTURES OF GIRLS AND WOMEN WHO HAVE EXPERIENCED TRAUMATIC EVENT**

Introduction and Research Purpose: Human go through various stages in their life cycle, starting from the womb, including childhood, adolescence, adulthood. Within these stages, they experience physical, mental, and social differences. These changes can negatively impact both women's creativity and their quality of life, potentially making them more susceptible to mental illnesses. Another important issue is that children are the most significant witnesses to the violence experienced by women. The World Health Organization (WHO) classifies this issue as a global problem (WHO 2014). In line with existing literature, this study aims to examine the traumatic experiences of girls and women through family drawings.

Literature Review: Gender itself can make women more prone to several psychosocial disorders. In this context, the presence of various stress factors in women's lives, such as menstrual problems, pregnancy processes, childbirth difficulties, and often caregiving roles, is notable (Koyun, Taşkın, Terzioğlu, 2010). The sole stress factor within the family that challenges women is not only motherhood or the caregiving role to family members; exposure to domestic violence is also another significant aspect. Children's sensitive nature and observant behavior can lead them to share in their parents' traumatic experiences, and it's known that children are overly sensitive to the emotional and psychological well-being of family members. Furthermore, many children are able to associate their parents' disagreements with their own behaviors (Johnston and Straus 1999). To help children and women understand and express their feelings related to traumatic experiences, various communication tools such as play, art, storytelling, writing, and drama can be used (Barenbaum et al., 2004; Erden, 2000; Yule, 2002). Art has a significant impact on establishing self-integrity (Akça, 2017). Family drawings are useful in terms of how an individual perceives themselves within the family and establishes their place.

Methodology and Findings: The study was designed using a qualitative phenomenological pattern. Visual materials were employed as a qualitative data collection method. This method involves revealing the common meaning of experience for all individuals in the phenomenon (Creswell and Poth, 2016). The study included traumatized children and women living in different cities, as well as non-traumatized children and women. The participants in the study group were determined based on their application for psychotherapy support at counseling centers and their exposure to trauma. The comparison group consisted of participants who did not seek psychotherapy support but participated in art technique workshops. A total of 20 pictures were analyzed. Data were collected using a personal information form containing demographic characteristics of children and women (gender, number of siblings, family structure, cohabitation) and the Family Drawing Test, a projective drawing test based on psychoanalytic data developed by M. Porot and L. Corman (1967).

Conclusions and Recommendation: The obtained data revealed that the family perception of girls and women was harmed in their family drawings, showing themes of isolation, loneliness, and anger. In this study, traumatized children and women rejected family members in their drawings, only depicting people they perceive as family or drawing only themselves. Participants in the comparison group did not exclude any family members and placed them in order of importance. Another piece of information obtained from the study is that individuals with traumatic experiences tend to press the pen while drawing; this situation has been interpreted as an expression of the unrest, conflict, and anxiety that individuals experience within their inner world. Traumatized individuals tend to use limited colors, which indicates emotional isolation and fear of engaging with emotions. In the drawings, the color red was considered an expression of intense emotions. When examining the family perception of traumatized and non-traumatized individuals, themes of aggressive impulses, loneliness, and anger were expressed more in drawings by the traumatized group. It is evident that individuals are trying to protect themselves from both their environment and their own emotions. Moreover, the absence of happy themes such as the sun or flowers is noticeable, and a predominantly depressive expression is present. In the comparison group, disruptions in family perception encompassed communication barriers, disconnected relationships, family boundaries, and fear of making mistakes. Future studies can involve participants from different cultures. Trauma-related topics can be explored using various expressive techniques.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Bahar AKOĞLU			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Travmatik Yaşantıya Maruz Kalan Kız Çocukların ve Kadınların Resimlerinde Aile Algısının Değerlendirilmesi			
Tarih <i>Date</i>	29.12.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No <i>Name - Surname</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Bahar AKOĞLU	%100	Çıkar çatışması yoktur.	Veri toplama sürecine dahil olan tüm katılımcılara teşekkürlerimi sunarım

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1351613

NESNE İLİŞKİLERİ KURAMI ÇERÇEVESİNDE LOUIS ARAGON
ŞİİRLERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Volkan DEMİR

İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal
Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü.

İstanbul / TÜRKİYE

e-posta: vdemir@gelisim.edu.tr

ORCID 0000-0002-8148-8647

ÖZ

Sigmund Freud'un ortaya koyduğu kavramlar her ne kadar kabul edilmiş olsa da bazı noktalarda eksik olduğu savunulmuştur. Nesne İlişkileri Kuramı da bu süreç içerisinde ortaya çıkmış ve ardından gelen çoğu yaklaşımı etkilemiş olan önemli bir kuramdır. Bu kurama göre yaşamın ilk yıllarında nesneyle kurulan ilişkinin kişinin ruhsal gelişiminin temelini oluşturduğu ve bu dönemde kurulmuş olan ilişkisel döngünün yaşam boyu devam ettiği savunulmaktadır. Bu döngünün kişinin sadece aile, aşk, iş veya arkadaşlık ilişkilerinde değil herhangi bir nesneyle kurduğu ilişkide veya ortaya koyduğu eserlerde de kendisini gösterdiği düşünülmektedir. Sanat ve edebiyat ise bilinçdışı ve ruhsal yapının izlerinin en açık rastlandığı yerlerdir. Özellikle şiir, kişinin nesneyle ilişkisinin en açık gözlemlendiği ve ruhsal dünyanın dışavurumunun gerçekleştiği alanlardan biridir. Bu çerçevede nesne ilişkileri kuramının örnek şiirler üzerinden açıklanmasının bu alanda çalışmalar yapan araştırmacılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada nesne ilişkileri kuramının temel kavramları, alanyazındaki bazı çalışmalar ve kuramın Louis Aragon'un şiirleri üzerinden açıklanmasına ve örneklendirilmesine çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nesne ilişkileri, sanat, şiir, Louis Aragon**Jel Kodları:** I1, I12, I18ANALYSİNG THE POEMS OF LOUIS ARAGON WITHİN THE FRAMEWORK OF OBJECT
RELATIONS THEORY

ABSTRACT

Although the concepts put forward by Sigmund Freud were accepted, it was argued that they were incomplete at some points. Object Relations Theory is an important theory that emerged in this process and influenced most of the approaches that followed. According to this theory, it is argued that the relationship established with the object in the first years of life forms the basis of the person's psychological development and that the relational cycle established in this period continues throughout life. It is thought that this cycle manifests itself not only in family, love, work or friendship relationships, but also in the relationship with any object or in the works that the person creates. Art and literature are the places where the traces of the unconscious and psychological structure are most clearly seen. Especially poetry is one of the areas where the relationship of the person with the object is most clearly observed and the expression of the mental world is realised. In this framework, it is thought that explaining object relations theory through sample poems will contribute to researchers working in this field. In this study, the basic concepts of object relations theory, some studies in the literature, and the explanation and exemplification of the theory through Louis Aragon's poems are tried to be explained and exemplified.

Keywords: Object relations, art, poetry, Louis Aragon**Jel Codes:** I1, I12, I18**Geliş Tarihi/Received:** 28.08.2023**Kabul Tarihi/Accepted:** 05.10.2023**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.06.2023**Kaynak Gösterme:** Demir V. (2023). "Nesne İlişkileri Kuramı Çerçevesinde Louis Aragon Şiirlerinin İncelenmesi". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 508-520.

GİRİŞ

Freud'un ortaya koyduğu kavramlar ve psikanalitik yaklaşım zamanla takipçileri tarafından geliştirilerek dinamik yaklaşım oluşturulmuştur. Neo-Freudyenler olarak anılan Adler ve Jung, Ego Psikolojisi kuramcısı Anna Freud, Nesne İlişkileri kuramcısı Melanie Klein, Kendilik Psikolojisi kuramcısı Kohut, çağdaş kişilik kuramcıları Kernberg ve Masterson gibi günümüz temsilcileri dinamik yaklaşımı şekillendirmişlerdir. Bu sebeple tüm bu kuramların temelinde yer alan Freud ve yaklaşımlarının anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Bilinç, bilinçdışı, id, ego, süperego gibi kavramların yanı sıra Freud'un ortaya koyduğu Psikoseksüel Kuram, gelişim kuramlarının da temelini oluşturmuştur. Her ne kadar Freud sonrası kuramcıların psikoseksüel kuramla aralarında çok önemli farklılıklar olsa da Freud'un başlattığı paradigma değişimi ruhsal yapıya bakışın temelini oluşturmuştur. Nesne İlişkileri Kuramcısı olan Melanie Klein'da Freud'un birçok kavramına sıkı sıkıya bağlı olsa da çocuğun gelişimini daha farklı açıdan ele almış, ruhsal yapının özellikle yaşamın ilk yıllarında nesneyle kurulan ilişkilerle şekillendiğini ve bu nesne ilişkileri döngülerinin yaşam boyu devam ettiğini savunmuştur (Burger, 2016; Magnavita, 2016; Özakkaş, 2017; Öztürk ve Uluşahin, 2014).

Freud'un dürtü kuramı, bireyin dürtülerinin doyurulmasında bir araç olarak belirtilen nesne kavramına değinerek, nesne ilişkileri teorisine bir giriş yapar (Clair ve Wigren, 2004). Nesne yalnızca bir insan değil, bir dürtünün nesnesi hedef niteliğinde olan herhangi bir şey olabilir (Greenberg, 1983). Nesne ilişkileri kuramı psikanalitik gelenekten temellerini alan bağlanma teorisi ile kavramsal anlamda ilişkili sayılabilecek bir kuramdır (Cortina ve Marrone, 2003). Winnicott, Klein, Kernberg, Kohut gibi teorisyenler nesne ilişkileri kuramına önemli katkı sağlayan isimler arasındadır. Nesne ilişkileri teorisyenleri kişilik üzerinde sosyal ve çevresel etkilere ve anne çocuk etkileşimine yoğunlaşırken, kişiliğin Freud'un düşündüğünden çok daha önce, bebeklikte oluştuğunu savunurlar (Schultz ve Schultz, 2007). Nesne ilişkileri kuramının öncü isimlerinden biri olan Klein'a (1999) göre bebek içgüdüsel olarak kendisini bekleyen annenin varlığından haberdar olarak dünyaya gelir. Bebeğin ilk nesnesi, annesinin memesidir yani annesi ile kurduğu ilişkidir. Meme, çocuk için bedensel bir nesnenin ötesinde olup sabrın, cömertliğin ve bebeğin yaratıcılığının ilk örneğidir.

Klein, Freud'dan sonra psikanaliz tarihi içerisinde etkili olmuş kuramcılar arasında yer almaktadır. Psikanalizi çocuklarda görülen ruhsal bozukluklarda kullanmaya girişen ilk analistlerden biri olarak da kabul edilmektedir. Nesne ilişkileri okulunun kurucusu olarak kabul edilen Klein birçok psikanalisti etkilemiştir. Klein'a (1999) göre çocuk en başından beri içgüdü tatminine yönelik nesne ve ilişki arayışı ile donatılmış bir varlıktır. Nesne, çocuğun doğumundan itibaren içgüdüsel enerjisini yansıttığı dış dünyanın varlıklarıdır. Çocuk için tüm nesnelere ilk etapta bütünlüklü bir yapıda değildir, bir başka ifadeyle bunlar "parça nesnelere" olarak tanımlanır. Parçadan kasıt çocuğun dış dünyayı "tümünden iyi" ya da "tümünden kötü" olarak algılamasıdır. Bunun nedeni çocuğun henüz bütünlüklü algı yapısına sahip olamamasıdır (akt. Erten, 2006). Bu algı çocuğun nesneyi iki parçaya bölmeye yol açmaktadır. Bölme bir savunma mekanizması olarak tanımlanmakta yaşamın ilk dönemlerinde algı süreçlerine bağlı gelişen primitif düzeyde bir benlik savunması olarak ifade edilmektedir. Bölme mekanizması çocuk tarafından içsel nesnelere kötülerden arındırmak için kullanılmaktadır. Bu savunmanın geliştiği ilk döneme şizoparanoid dönem adı verilir. Şizoparanoid evrede gerçeklik yoktur, çocukta bir organizasyon söz konusu değildir. Dolayısıyla çocuk ana rahminde tanıdığı her şeyi kendisinin gibi algılamakta, rahimde deneyimlemediği yaşantıyı dış dünyaya projekte etmektedir. İyileri kendiliğine kötülere anneye/ dış dünyaya yansıtmaktadır. Ardından daha geç bir dönem olan depresif pozisyona giren çocuk nesneyi bütünleştirmeyi başarır, bu evrede tek bir nesne olduğunu deneyimler dolayısıyla saldırgan ve paranoid duygular beslenen anne sevilen anneye aynı kişidir, bu bağlamda nesne kötü yönlerinden arınıp gerçekçi tanıma erişir (Klein, 1948). İlk etapta anneyi ve memeyi iyi ve kötü olarak bölen çocuk iyinin ve kötünün aynı nesnede birleştiğinin algısına erişir. Bu süreçte memeyle kurulan ilk ilişkinin ve duysal etkenlerin de büyük önemi bulunmaktadır. Bu açıdan doğumun zor geçmesi ve oksijen yetersizliği gibi sorunlar memeyle ilişkinin elverişsiz koşullarda başlamasına yol açmaktadır. Söz konusu

deneyimler çocuğun yaşama yeteneğini zedelenmekte ve gerçekte iyi olan nesneyi yeterince içselleştirmemesine neden olmaktadır. Aynı zamanda annenin çocuğa bakmaktan ne kadar hoşlandığı ve kaygı düzeyi de çocuğun beslenme konusunda bazı ruhsal zorluklar yaşamasında etkili bir unsur olarak görülmektedir; çünkü annenin kendi iç dünyasındaki güçlükler çocuğun da sütü zevkle kabul edebilme ve iyi memeyi içselleştirebilme kapasitesini etkileyebilmektedir. Çocuk dünyaya geldiğinde anne sevgisinden her an emin olma ihtiyacı içerisindedir, aslında bu ihtiyacın temelinde yatan duygu kaygıdır. Çocuğun yaşadığı korku onun anneye kurduğu ilişki üzerinde de belirleyici unsurlardan biridir. Çocuk memeye sadece fiziksel bir nesne olarak bakmamak da içgüdüsel arzularını bilinçdışı fantezilerini birçok özelliği ona yüklemekte ve onun aracılığı ile kaygısını azaltmakta ya da arttırmaktadır (Klein, 1999).

İlk Nesne İlişkileri kuramcılarında olan Donald Winnicott çocuklarda 'geçiş alanı' olarak nitelediği oyun aktivitelerini, onların gelişimi için oldukça önemli olduğunu ileri sürer. Geçiş alanının görevi çocukların güvenli biçimde dış dünyayı deneyimleyebilmelerine olanak sağlamasıdır (Winnicott, 2013). Bebeklerde geçiş alanının oluşması sağlıklı ruhsal gelişim için önemlidir. Oyun, önemli bir geçiş alanıdır. Çocukların geçiş alanlarından biri olan oyun ileriki yaşlarda sanat ve edebiyat gibi farklı formlara dönüşerek ruh sağlığının korunmasına hizmet eder (Güngörmüş, 2011). Winnicott'a göre sanat yetişkinler için kabul edilebilir bir oyun biçimidir. Hem yetişkine hem de yetişkinin "içindeki çocuğa" aynı anda hitap eder (Mortier 1997; Sarandöl, 2021). Klein (1975), bebeğin ruhsal gelişiminde paranoid-şizoid (0-3 ay) ve depresif (3-6 ay) olmak üzere iki konum tanımlamıştır. Klein'a göre depresif pozisyon yaratıcılığın temelini oluşturur. Paranoid-şizoid konumda öznenin nesnesine yönelttiği saldırganlık, depresif konumda onarım ve geri kazanma isteğine dönüşmüştür. Nesneye yöneltilen saldırganlıktan dolayı ortaya çıkan telafi isteği nesnenin bilinçdışı düşlem yoluyla, imgeleme ve sublimasyonla çözüme kavuşmaktadır (Levine, 2021). Klein'a göre yaratıcılık sublimasyonun, parçalanmış nesnenin onarılması ve nesnenin yinelenmesidir (Parman, 2005). Bu sebeple yaratıcılığın başlangıcı olarak bebeklik travmaları görülebilir. Buradan yola çıkarak denilebilir ki, sevilen, parçalanmış ve kaybedilen nesneyi yeniden bulma arzusu, sanat yapmada önemli bir itici güçtür (Boz-Sülüoğlu, 2022)

İnsanın ve yaşamın en önemli parçalarından biri haline gelen sanat ve edebiyat, yaşamsal zorlukların, travmaların, duyguların ve döngülerin dışavurumunda kullanılan yaşamın en önemli parçalarındandır. Özellikle şiir bu dışavurumun en yoğun ve açık şekilde yaşandığı alanlardan biridir. Özellikle dürtülerin yıkıcı olmadan dışavurumunu ve sublimasyon yoluyla düzenlenmesini sağlama, iletişim aracı olarak kullanma, somutlaştırma, dışsallaştırma, imge ve sembol oluşturma gibi bireyin birçok dışavurumu gerçekleştirmesini sağlamaktadır. Ayrıca katarsis yaratma, duygusal deneyimin düzenlenmesini sağlama, narsistik yatırım yoluyla kendiliği besleme ve savunmaları olgunlaştırma gibi birçok alanda etkisi, işlevi ve faydası saptanmıştır (Bostancıoğlu ve Kahraman, 2017; Öz, 2015).

1. Louis Aragon ve Yaşamı

Fransız yazar, komünist şair ve siyasal eylemci olan Louis Aragon (1897-1982, Paris) yaşadığı yüzyılın en önemli şairleri arasında yer almış ve bugüne dek 61 kitabı yayınlanmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndaki karşı koyma eylemleriyle daha da büyüyen ünü 1957 yılında Lenin Barış Ödülü'yle taçlandırılmıştır. Şiir, roman, deneme gibi birçok esere imza atmış olmasına karşın ülkemizde *Mutlu Aşk Yoktur* ismiyle Türkçeye çevrilen şiiriyle tanınmaktadır. I. Dünya Savaşı zamanında başlayan ve varolan sanatsal düzenlerin reddedildiği sanatsal akım olan *Dadaizm*'in öncülerinden olmuştur. Zaman içerisinde temelini akılcılığı yadsıyan ve karşı sanat için çalışan *Dadaizm*'den türeyerek *Sürrealizm* şiir akımının kurucularından biri olmuştur (Gülmez, 1999). Gerçeküstüçülük olarak tanımlanan *Sürrealizm* şüphesiz ki Freud'un kavramlarından en fazla etkilenen akım olmuştur. *Sürrealizm*, gerçektışı olmaktan ziyade gerçeğin insandaki izdüşümü üzerine düşünen bir yaklaşımdır. Bilinçdışı düş gücünün temel kaynağı olarak kabul edilmekte ve bilinçdışı dünyasına girebilen kişi ise deha olarak tanımlanmaktadır (Dönmez, 2014).

Annesinin ısrarıyla Tıp Fakültesine giren ancak 5 yıl okuduktan sonra okulu bırakan Aragon, I. Dünya Savaşı'nda ikinci derece doktorluk yapmış ve savaş sonrası edebiyata yönelmiştir. Renkli giyimi, züppe ve küstah konuşmalarıyla göze batan Aragon kendisi gibi bohem hayatı

benimsemiş dostluklar edinmiş, sonrasında Fransız Komünist Partisi'ne üye olmuş ve Fransız anti-faşist hareketinde görev almıştır. II. Dünya Savaşı'nda Almanlara esir düşmüş ancak kaçmayı başarmıştır. Bu başarısız sebebiyle savaş madalyası kazanmıştır. Bir dönem sevgilisi olan Nancy Cunard'ın kendisini terketmesi sonucu ilaç içerek intihar etmiştir. 1928 yılında tanıştığı Rus yazar Elsa Triolet ile evlenmiş ve hayatı boyunca onun için şiirler yazmıştır. Mutlu aşkı temsil eden çift 42 yıl evli kalmıştır. Ancak Aragon, eşinin kalp krizi sonucu ölümünün ardından acı bir gerçeği öğrenmiştir. Elsa'nın eşyaları arasından kendisine âşık olan ve birlikte olduğu erkeklerin isimlerinin yazılı olduğu bir liste çıkmıştır. Aragon bu listeye yüzleştiği andan itibaren yaşamı boyunca eşinin kendisini aldattığına inanmıştır. Ayrıca Elsa'nın günlüğüne yazdığı "Herkes beni sevsin, bütün erkekler bana hayran olsun istiyorum" cümlesi de Aragon'un zihninde aldatıldığını pekiştirmiştir. Bu durumun ardından Aragon'un yaşam ve giyim şekli ile cinsel tercihlerinde değişimler olmuştur. Elsa'nın ölümünden oniki yıl sonra, 1982 yılında vefat etmiş ve eşinin yanına defnedilmiştir (Altan ve Şendir, 2015).

2. Yöntem

Bu çalışmada Louis Aragon şiirlerinin nesne ilişkileri kuramı bağlamında değerlendirileceği için nitel yöntem tercih edilmiştir. Böyle bir çalışmada ancak toplanan dökümanlar üzerinde çalışılabileceğinden Arago'nun şiirleri doküman olarak değerlendirilmiş ve yalnızca onlar nesne ilişkileri kuramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Amaç Louis Aragon'un şiirleri aracılığı ile iç dünyasını nasıl dışavurduğunu anlamak, duygu, düşünce ve deneyimlerini yorumlamaya çalışmak, bunu yaparken bir taraftan da kişisel gelişim evreleri hakkında bilgi toplamaktır. Sanatçıların, özellikle de şairlerin yapıtları, psikanalitik yaklaşım doğrultusunda değerlendirildiğinde değerli malzemeler taşır. Bunun sebebi, sanatçıların yapıtlarında kendi iç dünyaları hakkında açık ve anlaşılır ipuçları vermeleridir (Trilling, 1951). Sanatsal yapıtların, sanatçının kişiliği ve yaşamının çeşitli evreleri ile yakından ilişki vardır (Moran, 1981).

Araştırma nitel araştırma yönteminde kullanılan "söylem analizi" metodu ve özellikle "gömülü teori" kullanılarak yapılmıştır. Gömülü teori, değerlendirilen dökümanın içinde saklı, psikanalitik yaklaşımda da karşılığı olan bazı kavram ve temaları keşfedip ortaya çıkarmak ve ortaya çıkarılan malzemenin taşıdığı anlamı açıklamaya çalışmaktır. Nitel araştırma yönteminin, dokümanlar üzerinde çalışılması, araştırmacıya ayrıntılı bir betimleme ve yorumlama, sanatçının iç dünyası hakkında bilgi edinme, onun duygu, düşünce ve deneyimlerini anlama imkânı sağlar (Bulduklu, 2019). Nitel çalışmalarda, veri analizi ve veri toplama süreciyle bir arada yürütülür. Nitel veri analizi çalışmanın başlangıcından bitişine değin devam eden süreçtir. Nitel veri, edebi yapıtlar üzerine yapılan çalışmalarda konuya dahil edilen metinlerden çıkarılır (Yılmaz, 2019).

2.1. Louis Aragon Şiirleri ve Nesne İlişkileri Bağlamında İncelenmesi

Aragon'un kırk kadar şiiri Türkçeye çevrilmiştir. Şiirlerin birçoğunu âşık olduğu eşine yazmıştır. Bu şiirler her ne kadar aşk teması üzerine olsa da nesneyle bütünleşme ve agresyon kokuları dizelerde kendini hissettirmektedir. Bu bölümde seçilen bazı şiirleri paylaşılmış ve nesne ilişkilerinin izlerine rastlanan dizeler aktarılmaya çalışılmıştır.

Mutlu Aşk Yoktur

*Aslında hiçbir şey kâr değil insana
Ne gücü, ne zayıfyanları, ne de yüreği
Gölgesi bir haç gölgesidir kollarını açsa
Ve kırar göğsüne bastırırken sevdiği şeyi
Tuhaf bir ayrılıktır hayatı kapkara
Mutlu aşk yok ki dünyada..*

*Hani giydirilmiş erler bir başka yazığıya
İşte o silahsız askerlere benzer hayatı
Sabahları o yazığı için uyanmış olsalar da
Tükenmişler ve kararsızdırlar akşamları*

*Söyle yavrum şu sözleri ve sakın ağlama
Mutlu aşk yok ki dünyada..*

*Güzel aşkım, tatlı aşkım, çıbanım, derdim
Yaralı bir kuş gibi taşıyım seni şuramda
Ve görmeden bakanlar şu halimize bizim
Süzdüğüm sözleri söylerler benden sonra
Ve her şey der demez ölür iri gözlerin uğruna
Mutlu aşk yok ki dünyada..*

*Yaşamayı öğrenmek bizim için geçti çoktan
Ağlasın gece içinde kalplerimiz yan yana
En küçük şarkıyı mutsuzluktur kurtaran
Her ürperiş borçlu baştan bir hayıflanmaya
Ve her kitar havası beslenir hıçkırıkla
Mutlu aşk yok ki dünyada..*

*Acılara batmamış bir aşk söyle bana
Yıkmamış, kıymamış olsun bir aşk söyle
Bir aşk söyle sarartıp soldurmamış ama
İnan ki senden artık değil yurt sevgisi de
Bir aşk yok ki paydos demiş gözyaşlarına
Mutlu aşk yok ki dünyada
Ama şu aşk ikimizin öyle de olsa...*

Aşkı, “Ne gücü, ne zayıf yanları, ne de yüreği”, “Güzel aşkım, tatlı aşkım, çıbanım, derdim” gibi ikilikler temelinde ele alan şairin depresif konum evresini sağlıklı geçirdiği düşünülebilir. Klein’e (1935) göre bebeğin içsel dünyasındaki iyi ve kötü imgeleri ayırmada başarı gösterdiği bu evrede, daha önceden kötü nesne olarak algılanan annenin olumlu yönleri de bebek tarafından fark edilir. Annenin istikrarlı ulaşılabilirliği çocuğun kendini ‘iyi’ ve ‘kötü’ özellikleriyle kabul edebildiği bütün bir kendilik temsili oluşturabilmesi bakımından önemlidir. Çocuk, bütünleşmiş bir kendilik temsili ile nesne kaybı gibi zorlayıcı deneyimlerle daha kolay bir şekilde başa çıkabilmektedir (Mahler, Pine ve Bergman, 1975). Uzun yıllar boyunca annesini ablası olarak bilen şair çocukluk yıllarından sonra abla dediği kişinin aslında annesi olduğunu öğrenmiştir. Şairin 1942’de annesi ölüm döşeğindeyken “Sana abla demek çaresiz kılıyor beni” diye yazdığı bilinmektedir. Dolayısıyla şairin yaşamış olduğu nesne kaybı tehditleri karşısında, şaire oldukça incinebilir ve çiftdeğerli (ambivalans duygulanım) bir kendilik temsili miras kaldığı söylenebilir. Bu durum “Ve kırar göğsüne bastırırken sevdiği şeyi” mısrasında görülmektedir.

Beni yarattığımla yalnız bırakın
İşte sensin ey Tanrı bana benzeyen
Ya da eğer babamsan söyle bana
Beni dünyaya getiren annemin hazzını...
Ve sen biliyorsun bozduğum yasalarını
Çünkü o bir başkasını karısıydı ve ben bir günah çocuğu
Geçiren hep inkarla yaşamını...
Her ne gördüysem her ne sevdiysem
Kendime ait ne varsa hepsi bu dünyadan... (Çev. Ayşe Gökmen)

Şairin, “Beni yarattığımla yalnız bırakın. İşte sensin ey Tanrı bana benzeyen. Ya da eğer babamsan söyle bana. Beni dünyaya getiren annemin hazzını...” dizeleri ile tümgüçlülük algısının baba ile ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Babası, annesinden otuz yaş büyüktür. Annesi Aragon'a hamile kaldığı zaman babası başka bir kadınla evli olduğu ve oğlunu kabul etmediği bilinmektedir. Tanrı tasavvuru teorileri “Tanrı abartılmış bir baba figüründen başka bir şey değildir” diyen Freud ile başlamıştır (Freud, 2009; Jonker, Eurelings-Bontekoe, Zock ve Jonker, 2008). Freud, erkek çocuklarının baba imajının Tanrı tasavvurunu ödipal dönemin sonunda biçimlendiğini düşünür. İlerleyen dönemlerde de bireylerin Tanrıyla olan ilişkisinin babaları ile olan ilişkisine bağlı olduğunu ve Tanrı tasavvurunun bu ilişkiye göre şekillendiğini söyler (Freud, 2009). Ana-Maria Rizzuto, Tanrı'nın bir geçiş nesnesi olduğunu ileri sürmektedir. Ancak çeşitli oyuncaklar, emzik ya da battaniye gibi diğer geçiş nesnelere farklı olarak, göz ardı veya inkâr edilse bile, zamanla unutulmaz ve anlamını yitirmez. O her daim sevgi, nefret, korku veya diğer duygular için ulaşılabilir (Rizzuto, 1979 akt. Bedir, 2017).

Yalnız İnsan

Yalnız insan merdivendir

Hiçbir yere ulaşmayan

Sürülür yabancı diye

Dayandığı kapılardan

Yalnız insan deli rüzgar

Ne zevk alır ne haz verir

Dokunduğu küldür uçar

Sunduğu tozdu silinir

Yalnız insan yok ki yüzü

Yağmur çarpan bir camekan

Ve gözünden sızan yaşlar

Bir parçadır manzaradan

Yalnız insan kayıp mektup

Adresi mi yanlış nedir

Sevgiler der fırlatılır

Kimbilir kim tarafından

Şair, eserinin neredeyse tüm dizelerinde yalnızlığın, yabancılaşmanın ve yalıtılmışlığın üzerinde durmuştur. Winnicot'a göre yalnızlığa dayanma gücü bireyin erken çocukluk döneminde ötekilerle kurmuş olduğu güvenli bir ilişkiyi ve bu ilişkiye olanak sağlayan bireyleri içselleştirmesiyle biçimlenir. Winnicot'un bu düşüncesi bağlanma kuramı ve nesne ilişkileri kuramına zemin hazırlamıştır. Bu yaklaşımlara göre, ötekilerle ilişki deneyimleyen benliğin bir temsili olan normal kişilik gelişimi, kişilik öğelerinin ayrışması ve bütünleşmesi sürecinde oluşur (Blatt, Auerbach ve Levy, 1997; Kernberg, 1975). Bebeğin, bakım verenleri tarafından ihtiyaçlarının karşılanması yalnızca bebeğin o sıradaki ihtiyacını karşılamaya ve duygularını düzenlemeye yaramaz. Bununla birlikte bakım veren olmadığında bebeğin bakım verenini hatırlamasına yardımcı olur. Bebeklik döneminin 16-18. ayına karşılık gelen bu duruma

“hatırlamada süreklilik” denilir. Hatırlamada sürekliliğin oluşması iki buçuk-üç yaş aralığında gerçekleşen “nesne sürekliliği”ne dayanak oluşturur ve bireyin ileriki dönemlerinde yalnız kaldığında onu seven ve ona bakım veren bireyleri zihninde canlandırmasına yardımcı olur. Böylece yalnız olduklarında, yalnızlık onlar için tehlikeli olmaktan ziyade geliştirici bir deneyime dönüşür (Meehan ve ark. 2013). Eğer “hatırlamada süreklilik”te bir problem varsa, bu problem güçlü bir yalnızlık duygusuna neden olmaktadır (Kahraman, 2018). Şair, yalnızlığı varoluşsal bir sorun olarak ele aldığı gibi yabancılaşma, korku, hüznün duygusu olarak da ele almaktadır. Diğer taraftan da bazı şiirlerinde yalnızlık, terk edilmişlik hissi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda yer verilen “Bırakılmış ve Bırakıp Gittin Beni” başlıklı şiirleri buna birer örnektir.

Bırakılmış

Gitme sakın bir tanem hayatım benim

Yitirir renklerini gökyüzü sensiz

Tarlalar ıssızdır bahçeler çiçeksiz

Sakın gitme

Gitme sakın yelin gittiği yere

Bütün kuşlar sensiz uçup gider

Ve çılgındır bütün geceler

Sakın gitme

Şiirde, şairin sevgi nesnesini kaybetme korkusu yaşamakta olduğu anlaşılmaktadır. Kaybetme korkusu/kaybedilen nesne şair tarafından yüceltilerek tekrar ve tekrar kazanılmaya çalışılmaktadır. Şairin sevdiği kadını kaybetme korkusunun altında abla-anne figürünü kaybetme kaygısı yatıyor olabilir. Depresif konumda anne ile bebeğin giderek ayrılması bebekte kaybetme korkusu ve suçluluk duygusunu ortaya çıkarmaktadır. Klein’e (1935) göre depresif bireyler yaşamlarındaki bütün sevgi nesnelere karşı muhtemel bir tehlike olduğunu duymaz ve nesneyi kaybetme korkusu ile ilintili olarak gereksinimleri karşılandığında suçlu hissederler. Bu sebeple, bazı depresif kişilikler sevgi nesnelere yoğun bir biçimde bağlanır ve onları kaybetmediğinden emin olmak isterler. Diğer bir yandan şairin nesneden destek alma gereksinimi içinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte şairin nesneye bağlılığını, terk edilme ve ayrılık kaygısının yanında “*Yitirir renklerini gökyüzü sensiz*”, “*Bütün kuşlar sensiz uçup gider*” dizelerinden anlaşılacağı üzere depresif duygulanımın da eşlik ettiği düşünülebilir.

Bırakıp Gittin Beni

Bırakıp gittin beni bütün kapılarda

Bütün çöllerde tek başıma kodun

Şafakta arayıp öğle vakti yitirdiğim

Vardığım hiç bir yerde değildin

Sensiz bir odanın sahrasını nasıl anlatsam

Hiçbir şeyin seni andırmadığı bir pazar kalabalığını

Denizde dalgakırandan da boş boşluğunu bir günün

Seslenip de senden cevap alamadığım sessizliği

Bırakıp gittin beni kalarak olduğun yerde hareketsiz

Her yerde bırakıp gittin beni gözlerinle

Düşlerin yüreğiyle bırakıp gittin beni

Yarım kalmış bir cümle gibi bırakıp gittin

Düşen hep ben oldum en küçük kıvılcığında senden

Başımı çevirdiğin için ağladığımı görmedin hiç

*Bana bakıp görmediğin için
Ben yokken içini çektiğin için
Ayağına düşen gölgene acıdın mı hiç sen*

Şiirin her dizesinde şairin bir nesneyle olan kaynaşma hissine, duygulanımına ve ihtiyacına rastlanmaktadır. Ayrıca terk edilmişlik ve boşluk hissi de alt metinde kendini yoğun şekilde hissettirmektedir. Şiirin son dördlüğünde ise nesneyle tekrar ilişki kurmak için gösterdiği çaba açıkça görülmekte ancak görülmemiş olmasından dolayı karşı tarafı zalim yerine koyan bir mağdurun izlerine rastlanmaktadır. Zalim-Mağdur diadının yanı sıra Kernberg açısından bu dizeler değerlendirildiğinde “Sevilmeyi Özleyen Çocuk – Mahrum Birakan Ebeveyn” diadı da açıkça görülmektedir.

Küllerinden Doğan Anka Kuşu

*Şöyle yazılmıştı aşk üzerine
Yangın halinde yasak çıkış kapısı
Gökyüzüne de şunlar yazılmıştı
Yanılıyorsunuz buradan gidilmez
Ve geceye de şunlar yazılmıştı.
Gecenin üzerine hiçbir şey yazılmamıştı.*

Bu şiirin alt metninde ise bölme ve yansıtımlı özdeşimin izlerine rastlanmaktadır. Şair, aşkla ilgili duygu ve düşüncelerini sanki başka birisininmiş gibi aktarmakta ve dışsallaştırmaktadır. Öte yandan duygularını ve düşüncelerini metaforlaştırarak gökyüzü ve geceye yansıtmakta, ardından tekrar gece ve gündüz üzerinden özdeşim kurarak içselleştirmektedir. Bölme mekanizması açısından bakıldığında ise iyi konumda yüceleştirdiği aşkın kendisinde yarattığı acıya dayanamayıp aşkı kötü konuma atmakta; kendisini iyi kendilikte aşkı ise kötü nesneye atarak rahatlama sağlamaktadır. Şiirin başlığından da görüldüğü üzere aşkla yanıp kül olduktan sonra küllerinden yeniden doğup güçlenip yenilendiğini Anka kuşu üzerinden aktarmakta ve kendisini yüceleştirirken kötü duygu yaşadığı aşkı da devalüe etmektedir.

Dorukların Uykular Üstüne Yükseldiği Yer

*Büyük kayalar bana dedi ki aramıza geliyorsun ama
Seni saran bu yürek yok mu hiç yeryüzünde
Başımı salladım ve öldü diye yanıtladım
Dilsiz koca kayalar diz çöktüler önümde.*

Bir dördlükten ibaret olmasına karşın bu şiirde kuvvetli narsisistik parçalara rastlanmaktadır. Şair büyük bir kırılma yaşamıştır. Bu kırılmayı aşabilmek için “dilsiz koca kayalar diz çöktüler önümde” diyerek grandiyöz kendiliğini ortaya çıkarmış ve nesneyi öldürerek devalüe etmiştir. Ayrıca tümgüçlü kendilik-zayıf nesne diadı da hissedilmektedir.

Beceriksiz

*Bir seni seviyorum
İki seni seviyorum
Üç seni seviyorum
Seni çokça seviyorum
Bunu söyleyebilmek için varımı gücümü sarfediyorum
Arzu edilen bir incelikle
Dünyada bilemedim ben o en küçük şeyi
Arzu uyandırmayı
Uyandırmayı istediğim anda bile
Buysa eğer sözü edilen duygu masum bir teşhirciliktir alt tarafı
Fiziksel olduğu kadar ahlaksal da bir konu
Allah'ın belası şey tüm bunlar hiç de ferahlatıcı değil
Çekim gücü olarak sıfır noktası*

Bu şiirin dizelerinde ise libidinal enerjinin nesneye yatırılması açıkça görülmektedir. Sevgi nesnesinin gözlemlendiği dizelerde arzu ve teşhir kavramları açıkça göze çarpmaktadır. Öte yandan teşhircilik tıpkı ödipal dönemin masum bir duygusu gibi aktarılmakta ve içsel çelişki göze çarpmaktadır. Ayrıca son dizelerde id-ego-süperego çatışması görülmekle birlikte arzunun aktarımı üzerinden nesneyle bütünleşme ihtiyacı da alt metinde hissedilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanın ruhsal yapısının keşif yolculuğu Antik Çağlara kadar uzanmaktadır. Öte yandan bu alandaki paradigma değişimini başlatması sebebiyle şüphesiz ki en önemli kuramcı Freud olarak kabul edilmektedir. Freud ile başlayan ve takipçileriyle devam eden dinamik yaklaşım ve ruhsal yapının keşif yolculuğu günümüzde de farklı yaklaşımlarda devam etmektedir. Melanie Klein tarafından ortaya konan Nesne İlişkileri Kuramı dinamik yaklaşım içerisindeki birçok kuramın temele oturttuğu kabullerden biridir. Özellikle kendilik-nesne ilişkisi, duygulanım, yansıtılmalı özdeşim ve bölme kavramları çağdaş dinamik kuramcılarının koşulsuz kabul ettiği kavramlar arasında yer almaktadır. Kişinin bir başka kişiyle girdiği ilişki sonucunda ortaya çıkan duygulanım insanın ruhsal yapısında nörobiyolojik açıdan en önemli mühürlemeler olarak kabul edilmektedir.

Louis Aragon'un ele alınan şiirlerinin özellikle aşk bakımından benzer psikodinamik unsurları barındırması, hem bu çalışmaya bütünlük kazandırmış, hem de kuramsal yaklaşım bakımından bağdaşım sağlamıştır. Louis Aragon'un şiirlerinde işlenen aşk, nesne ilişkileri dahilinde incelendiğinde benzer problemlerin izine rastlanmaktadır. Eserleri değerlendirilirken sevgi anlayışının idealleştirme ve sahip olmaya dayalı olması nesne ilişkileri kuramı ile değerlendirmesinin uygun olabileceğini akla getirmiştir.

Bebek ile bakım veren arasında kurulan ilk ilişkinin, yetişkinlik döneminde de bireyin bağlanma stilini oluşturduğu bilinmektedir. Annenin deneyimleri, bebeğin gelişimsel sürecini etkilemektedir. Louis Aragon'un annesi değerlendirildiğinde ise Louis Aragon'dan annesi olduğunu saklamış, ona kendisini ablası olarak tanıtarak annelik rolünü reddetmiştir. Aragon, bir anne kazanırken bir nevi kardeş kaybı yaşamıştır. Çocukluk döneminde tekrarlayan nesne kaybının depresif duygulanımlara neden olduğu bilinmektedir. Aragon'un şiirlerinde depresif temalar sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Louis Aragon, şiirlerinde yoğunlukla hüznün, kaybetme korkusu ve yalnızlık temalarına yer vermiştir. Buradan yola çıkarak şairin özellikle de yalnızlık ve kaybetme korkusu üzerinde yoğun bir mesai harcadığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Ebeveynleri ayrılmış çocukların yalnızlık hissi yaşayabilecekleri ve bu durumun da ilerleyen yaşlarda kaybetme korkusuna sebep olabileceği bilinmektedir. Ebeveynlerinin bir arada olmamaları ve babasının onu kabul etmemesi Aragon'un kaybetme korkusunun tetikleyicisi olabileceğini düşündürmektedir. Buradan hareketle olumsuz yaşam deneyimleri sonucunda ortaya çıkan yalnızlık ve kaybetme korkusu Louis Aragon'u etkileyerek şiirlerinde sıklıkla işlenen bir tema olarak doğrudan etkide bulunmuşlardır.

Elsa kalp krizinden ölür. Aragon, eşyaları arasında bir liste bulur. Listede ise Elsa'ya aşık olan erkeklerin isimleri bulunmaktadır. Elsa'nın günlüğünde yazan "Herkes beni sevsin, bütün erkekler bana hayran olsun istiyorum" cümlesinden yola çıkarak Elsa'nın kendisini aldattığına inanır. Aragon, öğrendiklerinden uzaklaşmak için saçını uzattığı, gösterişli elbiseler giydiği ve artık bambaşka birine dönüştüğü, ayrıca cinsel tercihinin de değiştiği bilinmektedir. Nesne kaybının getirdiği yas ve depresyon, Elsa'nın ölümünden sonra Aragon'un yaşamında belirgin bir hale gelmiştir. Freud, yas ve melankolinin merkezine kayıpla kurulan ilişkiyi yerleştirmiştir. Freud'a göre özdeşleşme depresyonun oluşum mekanizması içerisinde önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla ayrılık veya herhangi bir sebeple kayıp yaşandığında kaybedilen nesne egonun içine alınarak introjeksiyon (içe alma) gerçekleşir. Freud'a göre yas tamamlanan bir süreçtir, melankoli ise kaybı bedene yerleştirmek ve özdeşleşmek suretiyle devam ettiğini ileri sürer. Özdeşleşme kaybedilen nesneyi korumanın bir yoludur (Freud, 1917).

Yaşam içerisinde insanın ruhsal yapısının en derinlerine dokunabilen araçlardan biri de şiirdir. Şiir, aşkların, ilişkilerin, duyguların, travmaların, yaşamsal zorlukların ve döngülerin dışavurumunda kullanılan yaşamın ve edebiyatın en önemli parçasıdır. Sanat ve edebiyat

alanında özellikle duygu dışavurumunun en yoğun ve açık şekilde gözlemlenebildiği dalların başını çekmektedir. Bu çerçevede çalışmada Louis Aragon'un yaşamı ve şiirleri incelenmiş ve nesne ilişkilerinin izleri araştırılmıştır. Dizelerin alt metinlerinde tespit edilen nesne ilişkilerinin izleri aktarılmış ve insanın ruhsal yapısının sözcükler üzerinden dışavurumu örneklendirilmiştir. Ayrıca Aragon'un şiirlerinde sıkça kullandığı metaforlara da yer verilmiş ve dinamik kuramla çalışan psikoterapistlerin seanslarda danışan metaforlarına nesne ilişkileri gözüyle bakabilecekleri de gösterilmiştir. Sonuç olarak çalışmada nesne ilişkilerinin ve dışavurum izlerinin yaşamın her alanında olduğu gibi şiirde de görüldüğü ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

- Altan, A. ve Şendir, Ö. (2015). *Mutlu Aşk Yoktur Diyen Louis Aragon'un Hayatı ve Şiirleri*. <http://www.leblebitozu.com/mutlu-ask-yoktur-diyerek-aski-tanimlayan-louis-aragonun-hayati-ve-siirleri/>, Erişim Tarihi: 28.05.2023.
- Blatt, S. J., Auerbach, J. S., & Levy, K. N. (1997). Mental representations in personality development, psychopathology, and the therapeutic process. *Review of General Psychology*, 1(4), 351-374.
- Bostancıoğlu, B. ve Kahraman, M. E. (2017). Sanat Terapisi Yönteminin ve Tekniklerinin Sağlık-İyileştirme Gücü Üzerindeki Etkisi. *Beykoz Akademi Dergisi*, 5(2), s. 150-162.
- Bulduklu, Y. (2019). Eleştirel çalışmalarda nitel araştırma yöntemi olarak gömülü teori. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 1-14.
- Burger, J. M. (2016). *Kişilik* (Çev. İ. D. Sağıroğlu). Kaknüs Yayınları.
- Clair, St. M. ve Wigren, J. (2004). *Object relations and self psychology: An introduction*. Canada, Thomson Learning Inc.
- Cortina, M. & Mario, M. (2003). *Attachment theory, transference and the psychoanalytic process*. M. Cortina & M. Marrone (Ed), Attachment theory and the psychoanalytic process içinde (ss. 27-41). London: Whurr Publishers.
- Dönmez, N. I. (2014). *Freud'un düş kuramları ve sürrealistler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Işık Üniversitesi, İstanbul.
- Freud, S. (1917). Mourning and melancholia. *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud*, 14(1914-1916), 237-58.
- Freud, S. (2009). *Totem ve tabu*. (1. Baskı). İlyas Yayınevi.
- Greenberg, J. (1983). *Object relations in psychoanalytic theory*. Harvard University Press.
- Gülmez, B. (1999). *Aragon*. Kavram Yayınları.
- Güngörmüş, N. (2011). Yaşam öyküsünden edebiyata: Sevim Burak, gemiler ve otomobiller. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 32(32), 71-78.
- Jonker, H. S., Eurelings-Bontekoe, E. H. M., Zock, H., & Jonker, E. (2008). Development and validation of the Dutch Questionnaire God Image: Effects of mental health and religious culture. *Mental Health, Religion & Culture*, 11(5), 501-515.
- Kahraman, H. (2018). Klinik bir olgu olarak yalnızlık: Yalnızlık ve psikolojik bozukluklar. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 5(2), 1-24.
- Kernberg, O. F. (1975). *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*. New York: Aronson.
- Klein, M. (1935). A contribution to the psychogenesis of manic-depressive states. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 16, 145.
- Klein, M. (2018). The Oedipus complex in the light of early anxieties (1945). In *The Oedipus complex today* (pp. 11-82). Routledge.
- Klein, M. (1999). *Haset ve Şükran* (Y. Erten ve O. Koçak, Çev.). Metis Yayınları.

- Klein, M. (2011). *Envy and gratitude and other works 1946-1963*. Random House.
- Levine, S. K. (2021) *Poiesis: Psikolojinin Dili ve Ruhunuzun Söyledikleri*. Sola Unitas.
- Magnavita, J. J. (2016). *Kişilik Kuramları; Kişilik Bilimine Çağdaş Yaklaşımlar* (Edt. T. Özakkaş). Kocaeli: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.
- Mahler, M. S., Pine, F., & Bergman, A. (1975). *The Psychological Birth of the Human Infant. Symbiosis and Individuation*. New York (Basic Books) 1975.
- Meehan, K. B., Levy, K. N., Temes, C. M., & Detrixhe, J. J. (2013). Solitude and personality disorders. *The handbook of solitude: Psychological perspectives on social isolation, social withdrawal, and being alone*, 427-444.
- Moran, B. (1981). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. İletişim Yayınları.
- Morter, S. (1997). Sözcüklerin yetmediği yer: bir buluşma noktası. *Sanat, Psikoterapi ve Psikoz* (Eds. K Killick ve J Schaverien, Çeviri B Büyükkal), 217-237.
- Öz, E. (2015). *Sanat Terapisine Genel Bir Bakış, Sosyal ve Beşeri Bilimlere Küresel Yaklaşımlar* (Edt. C. Can ve A. Kilimci). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Özakkaş, T. (2017). *Bütüncül Psikoterapi*. Litera Yayıncılık.
- Öztürk, O. ve Uluşahin, A. (2014). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. Nobel Tıp Kitabevleri.
- Parman, T. (2005). Sanatsal yaratıcılık ve psikanaliz. *Psikanaliz Yazıları*, 10, 99-111.
- Rizzuto, A. M. (1979). *Birth of the living God: A psychoanalytic study*. University of Chicago Press.
- Sarandöl, A. (2021). Psikotik Bozukluklara Psikodinamik Bakış ve Sanatın Psikotik Hastalarla Psikoterapideki Seçimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 13 (4), 640-653.
- Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2007). *Modern Psikoloji Tarihi* [Modern psikolojinin tarihi]. (Y. Aslay, Çev.). Kaknüs Yayınları
- Sülüoğlu, G. B. Kleinci psikanaliz zemininde çağdaş sanatta çirkinlik ve tezahürleri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 12(2), 347-364.
- Trilling, L. (1951). Freud and literature in The liberal imagination. *Secker and Warburg, London*.
- Winnicott, D. W. (2013). Oyun ve gerçeklik (T. Birkan, Çev.). *Metis Yayınları*.
- Yılmaz, F. (2019). *Ataol Behramoğlu şiirleri üzerine psikanalitik bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****ANALYSİNG THE POEMS OF LOUIS ARAGON WITHİN THE FRAMEWORK OF OBJECT RELATIONS THEORY**

Introduction and Research Purpose: The concepts and psychoanalytic approach put forward by Freud were developed by his followers over time and a dynamic approach was formed. Neo-Freudians Adler and Jung, Ego Psychology theorist Anna Freud, Object Relations theorist Melanie Klein, Self Psychology theorist Kohut, contemporary personality theorists Kernberg and Masterson have shaped the dynamic approach. For this reason, it is of great importance to understand Freud and his approaches, which are at the basis of all these theories. In addition to concepts such as consciousness, unconscious, id, ego, superego, the Psychosexual Theory put forward by Freud has also formed the basis of developmental theories. Although post-Freud theorists had significant differences with the psychosexual theory, the paradigm shift initiated by Freud formed the basis of the view of mental structure. Melanie Klein, who is an Object Relations Theorist, although strictly adhering to many of Freud's concepts, handled the development of the child from a different perspective, argued that the mental structure is shaped by the relationships established with the object, especially in the first years of life, and that these object relations cycles continue throughout life (Burger, 2016; Magnavita, 2016; Özakkaş, 2017; Öztürk & Uluşahin, 2014). In this study, qualitative method was preferred since Louis Aragon's poems will be evaluated in the context of object relations theory. Since such a study can only be conducted on the collected documents, Arago's poems were considered as documents and only they were evaluated within the framework of object relations theory. The aim is to understand how Louis Aragon expresses his inner world through his poems, to try to interpret his feelings, thoughts and experiences, and to collect information about his personal development stages while doing so.

Literature Review: Art and literature, which have become one of the most important parts of human beings and life, are among the most important parts of life used in the expression of vital difficulties, traumas, emotions and cycles. Especially poetry is one of the areas where this expression is experienced most intensely and openly. In particular, it enables the individual to realise many expressions such as the non-destructive expression of impulses and their regulation through sublimation, use as a means of communication, concretisation, externalisation, image and symbol creation. In addition, its effects, functions and benefits have been found in many areas such as creating catharsis, regulating emotional experience, feeding the self through narcissistic investment and maturing defences (Bostancıoğlu & Kahraman, 2017; Öz, 2015).

Methodology and Findings: The research was conducted using the "discourse analysis" method used in qualitative research method and especially "grounded theory". Grounded theory is to discover and reveal some concepts and themes hidden in the evaluated document, which also have a counterpart in the psychoanalytic approach, and to try to explain the meaning of the material uncovered. The qualitative research method, working on documents, provides the researcher with a detailed description and interpretation, obtaining information about the inner world of the artist, and understanding his/her feelings, thoughts and experiences (Bulduklu, 2019). In qualitative studies, data analysis and data collection process are carried out together. Qualitative data analysis is the process that continues from the beginning to the end of the study. Qualitative data are extracted from the texts included in the subject in studies on literary works (Yılmaz, 2019).

Conclusions and Recommendation: The journey of discovery of the psychological structure of human beings dates back to ancient times. On the other hand, Freud is undoubtedly the most important theorist because he initiated the paradigm shift in this field. The journey of discovery of the dynamic approach and psychological structure, which started with Freud and continued with his followers, continues today with different approaches. The Object Relations Theory put forward by Melanie Klein is one of the assumptions on which many theories within the dynamic approach are based. In particular, the concepts of selfobject relationship, affect, projective identification and splitting are among the concepts unconditionally accepted by contemporary dynamic theorists. Affect, which emerges as a result of the relationship of the person with another person, is accepted as the most important neurobiological seals in the mental structure of the human being. Poetry is one of the tools that can touch the deepest depths of human psychological structure in life. Poetry is the most important part of life and literature used in the expression of loves, relationships, emotions, traumas, vital difficulties and cycles. In the field of art and literature, poetry is one of the branches where emotional expression can be observed most intensely and clearly. In this framework, the life and poems of Louis Aragon were analysed and the traces of object relations were investigated. The traces of object relations detected in the subtexts of the verses were conveyed and the expression of the human mental structure through words was exemplified. In addition, the metaphors that Aragon frequently used in his poems were also included and it was shown that psychotherapists working with dynamic theory can look at client metaphors in sessions from the perspective of object relations.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Volkan DEMİR			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Nesne İlişkileri Kuramı Çerçevesinde Louis Aragon Şiirlerinin İncelenmesi			
Tarih <i>Date</i>	29.12.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Volkan DEMİR	%100	Çıkar çatışması yoktur.	-

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1354067

**BİRGİ TARİHİ KENTİNE YÖNELİK KULLANICI GÜDÜMLÜ İÇERİKLERİN KÜLTÜREL
KİMLİK VE ÖZGÜNLÜK ALGISI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ:
TRIPADVISOR ÖRNEĞİ****Öğr. Gör. Şeyma DUMANLI**Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm
İşletmeciliği ABD
Balıkesir/TÜRKİYE
e-posta: seymadumanli@harran.edu.tr
ORCID 0000-0003-4403-0167**Prof. Dr. Ahmet KÖROĞLU**Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği
Bölümü
Balıkesir/TÜRKİYE
e-posta: akoroglu@balikesir.edu.tr
ORCID 0000-0002-6694-4667**ÖZ**

Günümüzde turizm de dahil olmak üzere pek çok alanda teknolojik imkanların gelişmesi ve kullanıcı sayısının artması, bireylere yaşadıkları deneyimleri ve tecrübeleri paylaşma imkânı sunmaktadır. Turistik ürünlerde önceden deneyimlemenin mümkün olmaması ve eş zamanlı tüketimin söz konusu olması, bireylerin tatil tercihlerini yapmadan önce daha önce deneyimlemiş bireylerin tecrübelerine başvurma eğilimini kaçınılmaz kılmaktadır. TripAdvisor seyahat sitesi bu noktada en fazla deneyimin paylaşıldığı ve bir destinasyona yönelik bilgi sağlama açısından önde gelen bir paylaşım sitesi olarak varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı Birgi Tarihi Kenti'ne yönelik TripAdvisor seyahat sitesinde yer alan kullanıcı güdümlü içeriklerin çözümlemesidir. Bu amaç doğrultusunda, TripAdvisor seyahat sitesinde yer alan İmam-ı Birgivi Kabristanı, Birgi Aydınoglu Mehmet Bey Camii ve Birgi Çakırağa Konağı'na yönelik 2013-2023 yıllarına ait toplamda 196 kullanıcı güdümlü içerik saptanmış ve bir nitel araştırma yöntemi olan içerik çözümlemesi yöntemi ile analiz edilmiştir. Çözümlemesi yapılan içerikler kültürel kimlik ve özgünlük algısı bağlamında değerlendirilerek kategorilere ayrılmıştır. Araştırma sonucunda, olumlu içeriklerin olumsuz içeriklerden bir hayli yüksek olduğu görülmektedir. Toplamda 101 kullanıcı güdümlü içerik saptanmış ve kültürel kimlik ve özgünlük algısı alt boyutları kapsamında kategorilere ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birgi Tarihi Kenti, TripAdvisor, İçerik Çözümlemesi**Jel Kodları:** L83, Y90, Z32, Z39.**EVALUATION OF USER-GENERATED CONTENT ON BIRGI HISTORICAL CITY IN THE CONTEXT OF
CULTURAL IDENTITY AND AUTHENTICITY PERCEPTION: THE CASE OF TRIPADVISOR****ABSTRACT**

In today's world, the advancement of technological capabilities in various fields, including tourism, along with the increase in the number of users, offers individuals the opportunity to share their experiences and expertise. The inability to pre-experience tourist products and the concurrent nature of consumption inevitably drive individuals to seek the experiences of others who have previously encountered such products before making their own holiday choices. In this regard, TripAdvisor, a travel website, stands out as a leading platform for sharing experiences and providing information about destinations. The aim of this study is to analyze user-generated content on TripAdvisor related to Birgi Historical Town. To achieve this goal, a qualitative research method, content analysis, was employed to analyze a total of 196 user-generated contents from 2013 to 2023 concerning İmam-ı Birgivi Cemetery, Birgi Aydınoglu Mehmet Bey Mosque, and Birgi Çakırağa Mansion. The analyzed content was categorized based on the context of cultural identity and uniqueness perception. The study results indicate a significantly higher proportion of positive content compared to negative content. In total, 101 user-generated contents were identified and categorized according to sub-dimensions of cultural identity and uniqueness perception.

Keywords: Birgi Historical City, TripAdvisor, Content Analysis**Jel Codes:** L83, Y90, Z32, Z39.**Geliş Tarihi/Received:** 01.09.2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 03.11.2023**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.12.2023

Kaynak Gösterme: Dumanlı, Ş. ve Köroğlu, A., (2023). "Birgi Tarihi Kentine Yönelik Kullanıcı Güdümlü İçeriklerin Kültürel Kimlik ve Özgünlük Algısı Bağlamında Değerlendirilmesi: TripAdvisor Örneği". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 521-537.

GİRİŞ

Günümüzde bireylerin tatil tercihleri günden güne değişiklik göstermektedir. Özellikle yoğun iş temposu, metropol yaşantısı ve turistik çekiciliklerdeki çeşitlilik bireyleri farklı turizm türlerine yönlendirmektedir. Bu noktada kültürel miras alanları, farklı kültürel dokular ve özgün yapılar görmek isteyen ziyaretçiler açısından önemli destinasyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültür turizmi, bir turistik destinasyonun kendine özgü karakterini, yerel ürünlerini, yerel halkını ya da oraya özgü üretim yapılarını deneyimlemek niyetiyle gerçekleştirilen seyahatler olarak belirtilmektedir (Adams, 2008: 201). Bu bağlamda, bir kültürel miras alanında turizm açısından çekici yerel kültürel değerler; el sanatları, yerel mutfak, tarihi yapılar, müzik, edebiyat, dil, din, yönetim, resim, tarım, bilim, dans, endüstri, eğitim gibi unsurlardan meydana gelmektedir (Uslu ve Kiper, 2006: 305-306). Bu özgün değerlerin ve kültürel çeşitliliğin korunması noktasında turizm önemli bir araçtır. Bu durumun en önemli sebebi ise kültür turizminin önemli bir boyutta yerel kültürel kimliğe ve özgünlüğe dayanmasıdır. Turizm bu noktada hem yerel halkın yaşam kalitesinin artmasında hem de yerel kalkınmanın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Çetin, 2010: 182). Kültürel kimlik, genel hatlarıyla toplum içindeki kültürel öğelerin şekillendirdiği bir kimlik türü olarak ifade edilir (Hortaçsu, 2007). Turizm açısından ele alındığında, farklı değer yargılarına sahip turistlerin, kendi çevrelerinin sınırlamalarından uzaklaşarak ziyaret ettikleri yerlerdeki kültürel ve toplumsal sistemlere yönelik algıları giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Duran, 2011). Bu turistik hareketlerin temelinde, yeni kültürlerle tanışma ve keşfetme arzusu yer alır. Pratikte, kültürel özellikler neredeyse her türlü turist kitlesi için çekicilik oluşturur (Öter ve Özdoğan, 2005). Turistik destinasyonlar hem manevi hem de maddi öğeleri içerir ve bireylerin tatil tercihleri, bireysel isteklerin yanı sıra sosyal çevrenin etkisiyle şekillenir. Bu nedenle, karar alma süreçlerinde kültürel ve sosyal etkenlerin rolü büyüktür. Turizm sosyolojisi ve kültürel mirasın tanıtımı ve pazarlanmasında özgünlük, büyük bir öneme sahiptir. Bu kavramı ele alan çalışmalara göre özgünlük terimi turistik ürünlerin yerel geleneklere uygun olarak kullanılmasına bağlı olarak "özgün" veya "özgün olmayan" şeklinde ele alınmaktadır (Sharpley, 2006: 33; Kolar ve Zabkar, 2010: 652). Turistik çekicilikler, müzelerden festivallere, mimariden yerel yemeklere kadar birçok unsuru içerir ve özgünlük kavramı, bu unsurların destinasyonların kimliğini oluşturmasındaki rolünü vurgular (Sharpley, 2006). Bu bağlamda, turistler için sıradan olan günlük rutinler, özgün ve merak uyandırıcı özellikler taşıyarak (Bauman, 1998: 291), özgünlük bir destinasyonun, bir nesnenin veya bireylerin etkileşiminin bir temsilini ifade eder (Starr, 2011: 1). Nitekim, Sedmak ve Mihalic (2008: 1016) özgünlüğü, modern turizmin gelişmesinden bağımsız ele alarak eskiden beri var olan, aslına uygun olan, tamamı ile yerel özellikler taşıyan, endüstriyel üretime ya da kitle üretimine maruz bırakılmamış somut olmayan kültürel miras, mimari, doğal kültürel miras ve çevre gibi turistik çekim destinasyonlarının var olan çekicilikleri olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmada kullanıcı güdümlü içerikler kategorilere ayrılırken özgünlük kavramına yönelik temel iki yaklaşım üzerinde odaklanılmıştır. İlk olarak nesnel özgünlüğe bakıldığında; açıklanabilen, ölçülebilir ve keskin özellikler taşıyan nesnelere atfedilen bir yaklaşımdır. Kültürel miras alanlarında var olan tarihi yapılar, eski zamanlarda yapılmış ve gözle görülebilen insan yapımı her türlü eser bu kapsamda ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda kanıtlanabilir özgünlük temel şarttır (Wang, 1999: 358). İkinci yaklaşım olan varoluşsal özgünlük ise bireylerin kendilerini hem 'asıl benlikleri' hem de 'gerçek dünya' ile iletişim ve etkileşimde olduklarını hissettikleri deneyimleri açıklama noktasında ön plana çıkmaktadır (Handler ve Saxton, 1988: 243).

Turizm sektörü hizmet yoğun bir sektör olmasının yanı sıra üretilen ürünlerin soyut özellik taşıması, süreklilik arz eden bir nitelik taşıması ve insan odaklı bir yapıya sahip olması (Koroğlu ve Geyik, 2011: 254) turistik ürünün tüketilmeden önce değerlendirmesini neredeyse imkânsız kılmaktadır. Günümüzde turistler yaşadıkları deneyimleri, diğer potansiyel turistler açısından bilgi kaynağı sağlaması ve yol gösterici olması gibi sebeplerden dolayı çevrimiçi platformlarda ve seyahat web sitelerinde paylaşmaktadır (Balıkoğlu vd., 2020: 386). Bu bağlamda bir destinasyona ziyarette bulunacak olan potansiyel ziyaretçiler karar verme sürecindeki belirsizliği ortadan kaldırma noktasında güvenilir bilgi kaynaklarına gereksinim duymaktadır (Koroğlu vd., 2017: 32). Güvenilir bilgi sağlama noktasında bireyler, pazarlama kampanyalarından ziyade o destinasyonu daha önce ziyaret etmiş ve deneyimlemiş gerçek ziyaretçilerin öneri ve şikayetlerine güvenmeye daha yatkın olabilmektedir (Yaylı ve Bayram,

2012). Tüketiciler artık kitle iletişim araçlarında yer alan reklam, pazarlama ve tanıtım faaliyetlerine güven duymamakla birlikte yalnızca ihtiyaç duyduğu ve edinmek istediği bilgilere ulaşmanın yollarını aramaktadır. Bu noktada o ürünü deneyimlemiş ve ürün hakkında bilgi sahibi olan bireylerden bilgi sağlama eğilimi göstermektedir (Ezzatirad, 2014: 110). Sosyal medyanın sektörel ölçüde kullanımının artması ile turistler arasında bir destinasyona yönelik bilgi arama ve paylaşma eğiliminin artması bu sosyal iletişim ağlarının gelişimine de büyük oranda katkı sağlamaktadır (Yoo ve Gretzel, 2009). Bu çevrimiçi seyahat platformlarından ziyaretçiler tarafından en çok tercih edilen ve bilinen Tripadvisor sitesinde yer alan yorumların, bireylerin seyahat düşüncelerini etkilemesi ve hangi destinasyona gideceklerine yönelik bilgi sunması nedeniyle bu çalışmada Birgi Tarihi Kenti'ne yönelik elektronik yorumlar değerlendirmeye alınmıştır. Dünyanın en büyük seyahat platformu olma özelliği taşıyan Tripadvisor, her ay 463 milyon turiste iyi bir seyahat deneyimi sunma noktasında yardımcı olmaktadır. Turistlere 8.6 milyon restoran, deneyim, gemi seyahati, konaklama yeri, hava yolu şirketi gibi farklı segmentlerde 49 pazarda ve 28 dilde 859 milyonu aşkın yorum ve görüş sunmaktadır (Tripadvisor, 2023).

Bu çalışmanın amacı, 2012 yılından beri UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan ve aynı zamanda Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından '2022'nin En İyi Turizm Köyleri' arasında yer alan Birgi Tarihi Kenti'ne yönelik Tripadvisor seyahat sitesinde bulunan yorumların içerik analizi yöntemi ile çözümlenmesi ve kültürel kimlik ve özgünlük algısı bağlamında değerlendirilmesidir. Birgi sahip olduğu tarihi ve kültürel değerler açısından oldukça önemli bir destinasyondur. Literatür incelendiğinde ve Birgi'nin tanıtım faaliyetlerine bakıldığında bu destinasyon özelinde az miktarda çalışmaya rastlanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçların Birgi Tarihi Kenti'nin bilinirliği ve tanıtımı açısından önemli sonuçlar içereceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra yorumlardan elde edilen bilgiler doğrultusunda destinasyona yönelik ziyaretçi algılarının belirlenmesi ve eksikliklere yönelik öneri geliştirilmesi de önem arz etmektedir. Ayrıca çalışma Birgi Tarihi Kenti özelinde ziyaretçilerin elektronik yorumlarını analiz eden ilk çalışma olması sebebiyle özgünlük taşımaktadır.

1. Literatür Taraması

Kullanıcı güdümlü içerik (User-generated content-UGC), çevrimiçi platformlarda kullanıcılar tarafından oluşturulan ve paylaşılan her türlü içeriği ifade etmektedir. Bu içerikler, kullanıcıların deneyimlerini, yorumlarını, görüşlerini, değerlendirmelerini ve diğer kullanıcılarla paylaşmak istedikleri bilgileri içerebilmektedir. Kullanıcılar genellikle sosyal medya platformlarında, bloglarda, forumlarda, inceleme sitelerinde ve diğer çevrimiçi topluluklarda UGC'yi paylaşırlar (Amaral vd., 2014: 137-138). Cassar ve diğerleri (2020) yılında TripAdvisor'daki kullanıcı üretimi içeriğinde (UGC) ifade edilen memnuniyet özelliklerini inceleyerek, sık restoranlarda müşteri memnuniyetinde şarabın rolünü anlamayı amaçlamışlardır. Araştırma, üst sıralı restoranlarda müşterilerin yemek, hizmet ve şaraba odaklandığını, alt sıralı restoranlarda ise hizmet, masa düzeni ve Michelin derecelendirmesi gibi olumsuz özelliklere vurgu yaptığını ortaya koymaktadır. Ayrıca araştırma sonuçları restoran deneyiminde müşteri memnuniyetinin önemli olduğunu ve UGC'nin pazarlama aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Koroğlu ve diğerlerinin (2017) yılında yapmış oldukları çalışmada; 2016 yılının en iyi 10 müzesi seçilen müzelere yönelik TripAdvisor seyahat sitesinden toplamda 3457 yorum incelemiş ve 673 olumsuz tema tespit edilmiştir. Tarihi yerlere yönelik içerik analizi yapılan bir diğer çalışma da Mancı ve Tengilimoğlu (2021) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırma; Tripadvisor sitesinde Göbeklitepe'ye yönelik 2021 yılına kadar yapılmış olan 518 yorumun içerik analizi yöntemi ile çözümlenmesine dayanmaktadır. Araştırma sonucunda, olumlu yorumların, olumsuz yorumlardan daha fazla olduğu ve etkileyici, muhteşem, olağanüstü tarihsel mekan gibi olumlu temaların yanı sıra giriş ücretinin fazla olması, satılan ürünlerin pahalı olması, otopark alanının yetersiz olması gibi olumsuz temalar da saptanmıştır.

Özen (2021) çalışmasında, metin madenciliği yöntemiyle Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Dünya Miras Alanı'na yönelik TripAdvisor seyahat sitesinde bulunan yabancı ziyaretçilerin yorumlarını analiz etmiş ve olumsuz yorum olarak ücret ve kalabalığın yanı sıra olumlu yorum olarak da doğal güzelliğe vurgu yapıldığını tespit etmiştir. Korkmaz (2020) ise Avrupa Yılın Müzesi yarışması finalist olan Çanakkale Troya Müzesi için Google Haritalar paylaşımlarının incelendiği bir çalışma yapmıştır. Araştırmada, 1.347 ziyaretçi yorumu incelenmiş ve sonuç olarak müzeyi ziyaret eden ziyaretçilerin memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra, müzenin mimari özellikleri, sergilenen eserler, teknolojik altyapı, sunuş şekli ve bilgi içeriği gibi faktörlerin ön plana çıktığı belirlenmiştir. Belli ve Çolak (2019) tarafından yapılan bir çalışmada, Şanlıurfa'nın turizm kaynaklarıyla ilgili ziyaretçi yorumları değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonuçları, ziyaretçilerin memnuniyet düzeyinin yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Dülgaroğlu ve Atay (2019), TripAdvisor seyahat sitesinde Troya Antik Kenti'ne yönelik yapılan yorumları içerik analizi yöntemi ile incelemiş ve destinasyon kişiliği adına; yetkinlik, heyecan sertlik ve samimiyet boyutlarına ulaşmıştır. Aylan ve Kaya (2020) tarafından yapılan bir çalışmada, Ankara'daki tarihi Ulucanlar Cezaevi Müzesi'ne yönelik TripAdvisor'da bulunan yorumlar içerik analizi ile incelenmiş sonuç olarak, müzenin çoğu ziyaretçi tarafından beğenildiği ve memnuniyetle ayrıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, ziyaretçiler müzenin kesinlikle ziyaret edilmesini tavsiye etmiş ve müze yönetimine fiziksel olanakların iyileştirilmesi konusunda geri bildirimde bulunmuşlardır. Stoleriu ve diğerleri (2019) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, Dünya Miras Listesi'nde yer alan Tuna Deltası'yla ilgili olarak TripAdvisor üzerindeki ziyaretçi yorumları değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonuçları, ziyaretçi deneyimlerinin büyük oranda olumlu olduğunu ve bu olumlu deneyimlerin yaban ve doğa hayatıyla sağlanan yakın ilişkiler üzerine odaklandığını ortaya koymuştur.

Bu çalışmada, Pers Krallığı, Bergama Krallığı, Roma ve Bizans İmparatorluğu gibi çeşitli uygarlıkların egemenliği altında bulunmuş aynı zamanda Anadolu Beylikleri döneminde de önemli bir rol oynamış önemli bir kültürel miras alanı olan Birgi Tarihi Kenti'ne yönelik üretilen kullanıcı güdümlü içerikler çözümlenerek öneriler geliştirilmiştir.

2. Yöntem

Bu çalışmanın amacını TripAdvisor seyahat sitesi kullanıcıları tarafından Birgi Tarihi Kenti'ne yönelik kullanıcı güdümlü içeriklerin çözümlenerek kültürel kimlik ve özgünlük algısı bağlamında değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, TripAdvisor seyahat sitesinde yer alan Birgi Tarihi Kenti'ne yönelik üretilen kullanıcı güdümlü içeriklerin çözümlenmesi aşamasında nitel veri toplama tekniklerinden birisi olan içerik çözümlemesinden faydalanılmıştır. İçerik çözümlemesi, sosyoloji, psikoloji, siyasal bilimler, edebiyat gibi sosyal bilim alanlarında farklı amaçlarla kullanılan bir araştırma yöntemidir. İçerik çözümlemesinde, bireylerin davranışlarını direkt olarak gözlemlemek yerine, sembolik davranışlarını veya iletişim araçlarını (TV yayınlarını, bir yazarın makaleleri ya da kitaplarının, film içeriğini okuyucu veya yazarların bir ürün ya da duruma karşı tutumlarını, vb.) çözümlemeye dayanmaktadır (Öğülmüş, 1991: 213). Mayring (2011)'e göre ise bir materyalin belirli motiflerinin hangi sıklıkla olduğu (değerler, benzer konular, metindeki satırlar vb.) çözümlemenin temelini oluşturmakta, dilsel metinler ve aynı zamanda materyaller sistematik bir şekilde analiz edilmektedir.

TripAdvisor, seyahatçilere oteller, yerel turistik cazibe merkezleri ve diğer turizmle ilgili konular hakkında yorumlar, değerlendirmeler ve öneriler sağlayan bir seyahat topluluğu olarak faaliyet göstermektedir. Bununla birlikte, seyahatçilere seyahat planlamalarında güvenilir bilgilere erişme, deneyimlerini paylaşma ve diğer seyahatçilerle etkileşimde bulunma imkânı sunan önemli bir seyahat platformudur. Bu tür web sitelerinin seyahatçilerin seyahat deneyimlerini zenginleştirdiği ve seyahat kararlarında etkili olduğu görülmektedir (Miguéns vd., 2008: 2-3). Bu kapsamda, TripAdvisor seyahat sitesinde Birgi Tarihi Kenti'ne yönelik toplamda 196 içerik bulunmuştur. Bu içeriklerden 11 tanesi 2017-2022 yılları arasında İmam-ı Birgivi Kabristanı'na yönelik, 52 tanesi 2015-2021 yılları arasında Birgi Aydınoğlu Mehmet Bey Camii'ne yönelik, 133 tanesi 2013-2023 yılları arasında Birgi Çakırağa Konağı'na yönelik üretilmiştir. Üretilen bu

içeriklerin genelinde Birgi'ye yönelik yorumlar da yer almaktadır. TripAdvisor seyahat sitesinde Birgi Tarihi Kenti'ne yönelik arama yapılmış üretilen tüm içerikler araştırmaya dahil edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen kullanıcı güdümlü içeriklerin çözümlemesi yapıldıktan sonra kategorilere ayrılmıştır. Bu doğrultuda, kültürel kimlik bağlamında değerlendirilmesi noktasında Tian ve diğerleri (2020)'nin çalışmasında yer alan kültürel kimlik ölçeği (Ek-1) ve alt boyutlarından faydalanılmıştır. Çalışmada kültürel kimlik; kültürel biliş, kültürel duygu ve kültürel davranışsal niyet olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Birgi Tarihi Kenti'ne yönelik üretilen içeriklerin belirlenmesinin ardından kültürel kimliği ifade eden içerikler bu çalışmada yer alan boyutlar ve bu boyutların içerisinde yer alan ifadelerle bağlı kalınarak oluşturulmuştur. Özgünlük algısı bağlamında değerlendirilme noktasında da Yi ve diğerleri (2018)'nin çalışmasında yer alan özgünlük ölçeğinin (Ek-2) alt boyutlarından faydalanılmıştır. Özgünlük ölçeğinde; nesnel özgünlük (mimari miras), halk kültürü, post modern özgünlük ve varoluşsal özgünlük olmak üzere dört boyut yer almaktadır. Birgi Tarihi Kenti'ne yönelik üretilen kullanıcı güdümler kategorileştirilirken özgünlük bağlamında sadece nesnel özgünlük ve varoluşsal özgünlük olmak üzere iki altı boyut ile desteklenebilecek içeriklere ulaşıldığı için bu ölçekte yer alan iki boyut kapsamında değerlendirme yapılmıştır. Birgi Tarihi Kenti sahip olduğu somut ve somut olmayan kültürel miras açısından önemli bir destinasyon olma özelliği taşımaktadır. TripAdvisor seyahat sitesindeki yorumlar incelenirken yapılan yorumların da genel bağlamda kültürel ve özgün değerler üzerine olduğu dikkat çekmektedir. Bu nedenle, içeriklerin çözümlenmesinin ardından çalışmaya uygun olacağı düşünülerek bu kategoriler oluşturulmuş ve kategorilerin oluşturulması noktasında bu çalışmalardan faydalanılmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Birgi Tarihi Kenti'ne yönelik TripAdvisor sitesinde yer alan yorumlar incelendiğinde ziyaretçilerin; İmam-ı Birgi Kabristanı, Birgi Aydınoglu Mehmet Bey Camii ve Birgi Çakırağa Konağı'na yönelik yorumlarda bulduklarını ve bu yorumların içinde Birgi'ye dair genel yorumlara da yer verdikleri görülmektedir. Birgi toplamda 182 kişi tarafından puanlanmış ve ziyaretçilerin memnuniyet düzeyleri dağılımı Tablo 1'de verilmektedir. Bu bağlamda, ziyaretçilerin %64,30'u Birgi'yi 'mükemmel', %30,22'si 'çok iyi', %4,39'u 'ortalama' ve son olarak da %1,09'u ise 'berbat' olarak puanlamıştır.

Tablo 1. Birgi'ye Yönelik Ziyaretçilerin Memnuniyet Düzeyi

Mekanlar	Ziyaretçi Puanı					TOPLAM
	Mükemmel	Çok İyi	Ortalama	Kötü	Berbat	
İmam -ı Birgivi Kabristanı	4	5	2	-	-	11
Birgi Aydınoglu Mehmet Bey Camii (Ulu Camii)	37	9	2	-	-	48
Birgi Çakırağa Konağı	76	41	4	-	2	123
TOPLAM	117	55	8	-	2	182
%	%64,30	%30,22	%4,39	-	%1,09	100

Kaynak: <https://www.tripadvisor.com.tr>

Tablo 2'de Birgi Tarihi Kenti'ne yönelik kullanıcı güdümlü içeriklerine yönelik kategoriler, kategorilerde yer alan içerikler ve sayıları, tekrarlanma sıklıkları ve yüzdelik dağılımları yer almaktadır. Birgi Tarihi Kenti'ne yönelik yapılmış olan yorumların, içerik analizi ile incelenmesi sonucunda 5 kategori ve 34 içerik saptanmıştır. Kültürel biliş kategorisinde 17 içerik yer almaktadır. Tekrarlanma sıklığı açısından bakıldığında en fazla tekrarlanma sıklığına sahip olan içeriklerin; *çok güzel, muhteşem bir köy* (f=36), *hayran kaldık* (f=8) ve *Aydınogulları Beyliği'nden kalan bir miras* (f=7) oldukları görülmektedir. Kültürel duygu kategorisine bakıldığında 7 içerik olduğu görülmektedir. Tekrarlanma sıklığı açısından bakıldığında; *yerel yiyeceklerin ve el yapımı hediyelik eşyaların satıldığı sergiler güzel* (f=19), *Birgi'nin tarihi evleri ve sokakları çok güzel, nostaljik* (f=14) ve *geçmişe yolculuk gibi adeta tarih kokuyor* (f=13) içeriklerinin yüksek tekrarlanma sıklığına sahip olduğu görülmektedir. Kültürel davranışsal niyet kategorisine bakıldığında 3 içeriğin yer aldığı görülmektedir. Tekrarlanma sıklıklarına bakıldığında; *mutlaka görülmesi gereken bir yer* (f=30), *bir gün yetmedi Birgi'ye* (f=2), *çocukların tarihi öğrenmesi*

açısından çok iyi bir yer (f=1) içerikleri yer almaktadır. Varoluşsal özgünlük kategorisinde ise 3 içerik yer almaktadır. İçeriklerin tekrarlanma sıklığına bakıldığında; sessiz, kafa dinlemeye uygun (f=9), huzurlu bir köy (f=8) ve hafta sonu aile ve arkadaşlarla gidilebilecek tarih ve doğa kokan bir köy (f=4) olduğu görülmektedir. Yapılan yorumlar içerisinde az sayıda olsa dahi olumsuz kategorisine dahil edilen bazı içeriklere rastlanmıştır. Olumsuz kategorisinde 4 içerik yer almaktadır. Bu içeriklerin tekrarlanma sıklığına bakıldığında; bilgilendirme yetersiz, yeterince tanınmıyor (f=13), işletmelerdeki fiyatlandırmalar yüksek (f=1) ve turistik anlamda gelişmemiş (f=1) olduğu saptanmıştır.

Tablo 2. Birgi Tarihi Kenti'ne Yönelik Kullanıcı GÜdümlü İçeriklere Yönelik Kategoriler, Tekrarlanma Sıklıkları ve Yüzde Dağılımları

Kategoriler	Kategorideki İçerikler	İçerik Sayısı	f	(%)
Kültürel Bilgi	Çok güzel, muhteşem bir köy (36)	17	90	39,13
	Hayran kaldık (8)			
	Aydınöğulları Beyliği'nden kalan bir miras (7)			
	Doğallığını hala koruyan muhteşem yerel halk (6)			
	Mistik bir havası var (5)			
	Zaman durmuş gibi (5)			
	Eski bir Osmanlı kasabası (4)			
	Köylüleri fırsatçı esnafa dönüşmemiş (2)			
	Gizli cennet (2)			
	Çiçek gibi tertemiz bir köy (2)			
	Türk-İslam eserlerinin yer aldığı harika bir yer (2)			
	Beylikler dönemine ait eserlerin bulunduğu ansiklopedi gibi karşılıyor insanı (1)			
	Bozulmamış yapısı ile masal diyarı gibi olağanüstü bir yer (1)			
	Egenin köyleri içinde en etkileyici yer (1)			
	Gizli bir mücevher (1)			
Köyün tamamı tarih müzesi gibi adeta (1)				
Türkiye'de pek rastlanmayacak türden tarih kokan bir yer (1)				
Kültürel Duygu	Yerel yiyeceklerin ve el yapımı hediyelik eşyaların satıldığı sergiler güzel (19)	7	70	30,43
	Birgi'nin tarihi evleri ve sokakları çok güzel, nostaljik (14)			
	Geçmişe yolculuk gibi adeta tarih kokuyor (13)			
	Güzel doğa ve tarih (11)			
	Yerel yiyecekler harika (10)			
	Tarihi mekanlara ilgi duyan ve fotoğraf çekme hobisi olanlar için mükemmel bir kasaba (2)			
Efe ruhunun hissedildiği bir yer (1)				
Kültürel Davranışsal Niyet	Mutlaka görülmesi gereken bir yer (30)	3	33	14,34
	Bir gün yetmedi Birgi'ye (2)			
	Çocukların tarihi öğrenmesi açısından çok iyi bir yer (1)			
Varoluşsal Özgünlük	Sessiz, kafa dinlemeye uygun (9)	3	21	9,13
	Huzurlu bir köy (8)			
	Hafta sonu aile ve arkadaşlarla gidilebilecek tarih ve doğa kokan bir köy (4)			
	Bilgilendirme yetersiz, yeterince tanınmıyor (13)			
Olumsuz	İşletmelerdeki fiyatlandırmalar yüksek (1)	4	16	6,95
	Turistik anlamda gelişmemiş (1)			
	Vakit kaybı (1)			
TOPLAM		34	230	100

Tablo 3'te İmam-ı Birgivi Kabristanı'na yönelik kullanıcı güdümlü içeriklerine yönelik kategori, kategoride yer alan içerikler ve sayıları, tekrarlanma sıklıkları ve yüzdelik dağılımları yer almaktadır. İmam-ı Birgivi Kabristanı'na yönelik yapılmış olan yorumların, içerik analizi ile incelenmesi sonucunda 1 kategori ve 6 içerik saptanmıştır. Yapılan yorumlarda genel olarak bireylerin dini anlamda ziyaret ettiği ve kendi içsel deneyimlerine odaklanmalarından dolayı içerikler varoluşsal özgünlük kategorisi altında toplanmıştır. Kategoride yer alan içeriklerden en fazla tekrarlanma sıklığına sahip olanlara bakıldığında; *Birgi'ye gelmişken mutlaka ziyaret edilmesi*

gereken maneviyat yüklü kabristan (f=9), vasiyeti mutlaka okunmalı ve manevi yolculuk yaşanmalı (f=1) ve dini anlamda dönüşüm yaşamak için ziyaret edilmeli (1) şeklinde olduğu görülmektedir.

Tablo 3. İmam-ı Birgivi Kabristanı'na Yönelik Kullanıcı GÜDÜMLÜ İçeriklere Yönelik Kategoriler, Tekrarlanma Sıklıkları ve Yüzde Dağılımları

Kategoriler	Kategorideki İçerikler	İçerik Sayısı	f	(%)
Varoluşsal Özgünlük	Birgi'ye gelmişken mutlaka ziyaret edilmesi gereken maneviyat yüklü kabristan (9)	6	14	100
	Vasiyeti mutlaka okunmalı ve manevi yolculuk yaşanmalı (1)			
	Dini anlamda dönüşüm yaşamak için ziyaret edilmeli (1)			
	Çok etkileyici (1)			
	Keyifli ve manevi bir ziyaret (1)			
	Mezar üzerine doğru uzanan ağaçlar ulu ve güzel bir çağrışım yapıyor (1)			
TOPLAM		6	14	100

Tablo 4'te Birgi Aydınoglu Mehmet Bey Camii'ne yönelik kullanıcı güdümlü içeriklerine yönelik kategoriler, kategorilerde yer alan içerikler ve sayıları, tekrarlanma sıklıkları ve yüzdelik dağılımları yer almaktadır. Birgi Aydınoglu Mehmet Bey Camii'sine yönelik yapılmış olan yorumların, içerik analizi ile incelenmesi sonucunda 5 kategori ve 25 içerik saptanmıştır. Bu doğrultuda, kültürel biliş kategorisinde 5 içerik yer almaktadır. Tekrarlanma sıklığı açısından bakıldığında en fazla tekrarlanma sıklığına sahip olan içeriklerin; *şaheser* (f=9), *ahşap işlemleri dayanıklı ve canlı ve göz alıcı* (f=7) oldukları görülmektedir. Kültürel duygu kategorisine bakıldığında 6 içerik olduğu görülmektedir. Tekrarlanma sıklığı açısından bakıldığında; *güzel bir cami* (f=7), *korunaklı ve temiz bir tarihi yapı* (f=5) ve *güzel bir mimari ve görsellik var* (f=5) içeriklerinin yüksek tekrarlanma sıklığına sahip olduğu görülmektedir. Kültürel davranışsal niyet kategorisine bakıldığında 4 içeriğin yer aldığı görülmektedir. Tekrarlanma sıklıklarına bakıldığında; *mutlaka ziyaret edilmesi gereken bir yer* (f=20), *Birgi'nin sembolü olan bu yapı merak uyandırıcı* (f=2) ve *geleneksel kültürü yansıtan bu mütevazı yapı ilgi çekici* (f=1) içerikleri yer almaktadır. Nesnel özgünlük kategorisinde ise toplamda 6 içerik yer almaktadır. Bu kategorideki içeriklerin genel içeriklere oranla en fazla tekrarlanma sıklığına sahip olduğu göze çarpmaktadır. Bunun temel sebebi ile somut olarak var olan tarihi bir dini yapıya yapılan yorumların büyük çoğunluğunun yine yapısal özellikler taşıması ve somut bağlamda ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda içeriklere bakıldığında; *künde kari tekniği ile yapılmış minber harika* (f=24), *caminin taş işçiliği muhteşem* (f=18) ve *ender ve özgün bir mimari* (f=15) şeklinde oldukları görülmektedir. Yapısal özelliklerden çok bireylerin kendi deneyimlerine odaklanan varoluşsal özgünlük kategorisinde ise 4 içerik yer almaktadır. İçeriklerin tekrarlanma sıklığına bakıldığında; *Cami'nin Türk mimarisi açısından önemini anlatan ve oldukça ilgili olan imam sayesinde gezi sıradanlıktan çıkararak adeta büyüleyici oluyor* (f=11), *manevi huzur bulma yeri* (f=6) ve *düşüncelere sevk eden bir yer* (f=1) şeklinde oldukları görülmektedir.

Tablo 4. Birgi Aydınoglu Mehmet Bey Camii (Birgi Ulu Camii)'ye Yönelik Kullanıcı GÜDÜMLÜ İçeriklere Yönelik Kategoriler, Tekrarlanma Sıklıkları ve Yüzde Dağılımları

Kategoriler	Kategorideki İçerikler	İçerik Sayısı	f	(%)
Kültürel Biliş	Şaheser (9)	5	36	19,78
	Ahşap işlemleri dayanıklı, canlı ve göz alıcı (7)			
	Minberde yer alan geometrik motiflerle gezegenler ve samanyolu anlatımı çok etkileyici (7)			
	Türk İslam ve Selçuklu mimarisi sanat anlayışını yansıtan oldukça güzel bir cami (7)			
	Büyüleyici (6)			
	Güzel bir cami (7)			
	Korunaklı ve temiz bir tarihi yapı (5)			
	Güzel bir mimari ve görsellik var (5)			

Kültürel Duygu	Tarihi doku (4)	6	23	12,63
	Anadolu Beylikleri döneminin yerleşik yaşam tarzının güzel bir göstergesi niteliğinde (1)			
	Taştan yapılmış ecdat yadigarı cami (1)			
Kültürel Davranışsal Niyet	Mutlaka ziyaret edilmesi gereken bir yer (20)	4	24	13,18
	Birgi'nin sembolü olan bu yapı merak uyandırıcı (2)			
	Geleneksel kültürü yansıtan bu mütevazı yapı ilgi çekici (1)			
	Bölgenin en eski camilerinden birisi ve hakkındaki her bilgiyi öğrenmek isterim (1)			
Nesnel Özgünlük	Künye kari tekniği ile yapılmış minber harika (24)	6	80	43,95
	Caminin taş işçiliği muhteşem (18)			
	Ender ve özgün bir mimari (15)			
	Aşağı doğru inilerek girilen sayılı camilerden biri (9)			
	Camide yer alan aslan heykeli ve tavandaki işçilik muhteşem (8)			
	Yıllara meydan okumuş ve dimdik ayakta (6)			
Varoluşsal Özgünlük	Camii'nin Türk mimarisi açısından önemini anlatan ve oldukça ilgili olan imam sayesinde gezi sıradanlıktan çıkarak adeta büyüleyici oluyor (11)	4	19	10,43
	Manevi huzur bulma yeri (6)			
	Düşüncelere sevk eden bir yer (1)			
	Her duanın kabul olduğu yer (1)			
TOPLAM		25	182	100

Tablo 5'te Birgi Çakırağa Konağı'na yönelik kullanıcı güdümlü içeriklerine yönelik kategoriler, kategorilerde yer alan içerikler ve sayıları, tekrarlanma sıklıkları ve yüzdelik dağılımları yer almaktadır. Birgi Çakırağa Konağı'na yönelik yapılmış olan yorumların, içerik analizi ile incelenmesi sonucunda 7 kategori ve 36 içerik saptanmıştır. Bu doğrultuda, kültürel biliş kategorisinde 7 içerik yer almaktadır. Tekrarlanma sıklığı açısından bakıldığında en fazla tekrarlanma sıklığına sahip olan içeriklerin; *ahşap işçiliğinin güzel örneklerinden biri* (f=26), *muhteşem korunmuş bir yapı* (f=21) ve *ihtişamlı ve büyüleyici bir mimari* (f=13) şeklinde oldukları görülmektedir. Kültürel duygu kategorisine bakıldığında 5 içerik olduğu görülmektedir. Tekrarlanma sıklığı açısından bakıldığında; *Çakıroğlu Mehmet Bey'in İzmirli ve İstanbullu hanımları için memleket hasreti çekmesindeler diye İzmir ve İstanbul'un manzaraları ile bezediği odalar muhteşem* (f=33), *muhteşem bir konak* (f=26) ve *mimarisi bir harika* (f=16) şeklinde olduğu görülmektedir. Kültürel davranışsal niyet kategorisine bakıldığında 4 içeriğin yer aldığı görülmektedir. Tekrarlanma sıklıklarına bakıldığında; *mutlaka görülmesi gereken bir yer* (f=52), *konakla ilgili hikayeler merak uyandırıyor* (f=5) ve *sivil mimari ile ilgili detaylı bilgi edinmek isterim* (f=2) içerikleri yer almaktadır. Nesnel özgünlük kategorisinde ise toplamda 4 içerik yer almaktadır. Bu doğrultuda içeriklere bakıldığında; *duvar süslemeleri, ahşap tavan süslemeleri, renkli kapılar ve duvardaki tablo gibi resimler eşsiz* (f=34), *ender ve eşsiz bir yapı* (f=4) ve *ahşabın bir oya gibi işlendiği mekân* (f=1) şeklinde oldukları görülmektedir. Yapısal özelliklerden çok bireylerin kendi deneyimlerine odaklanan varoluşsal özgünlük kategorisinde ise 6 içerik yer almaktadır. İçeriklerin tekrarlanma sıklığına bakıldığında; *tarih kokuyor ve sanki tarihte yolculuk yapmış gibi bir his veriyor* (f=16), *geçmişte ne kadar incelikli mekanlarda yaşandığını hissediyorsunuz* (f=15) ve *insanı büyülüyor* (f=14) şeklinde oldukları görülmektedir. Birgi Çakırağa Konağı'na yönelik üretilen kullanıcı güdümlü içerikler çözümlenirken öneri niteliğinde ve olumsuz içeriklere de rastlandığı için bu içerikler de ayrı iki kategori olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, olumsuz kategorisinde 3 içerik yer almaktadır. Bu içeriklere tekrarlanma sıklığı açısından bakıldığında; *restorasyon çok uzun sürdü* (f=14), *restorasyon kötü olmuş* (f=4) ve *konağın bazı bölümleri özellikle çocuklar için tehlike oluşturuyor* (f=2) şekilde olduğu görülmektedir. Son olarak öneri kategorisinde ise 7 içeriğin olduğu görülmektedir. Tekrarlanma sıklıkları açısından bakıldığında; *uzun süren restorasyon sürecinde bilgilendirme yapılmalıydı* (f=5), *restorasyon yapılması gerekiyor* (f=3) ve *giriş ücreti daha yüksek olmalı* (f=1) içeriklerinin olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Birgi Çakırağa Konağı'na Yönelik Kullanıcı GÜDÜMLÜ İçeriklere Yönelik Kategoriler Tekrarlanma Sıklıkları ve Yüzde Dağılımları

Kategoriler	Kategorideki İçerikler	İçerik Sayısı	f	(%)
Kültürel Bilgi	Ahşap işçiliğinin güzel örneklerinden biri (26)	7	71	20,57
	Muhteşem korunmuş bir yapı (21)			
	İhtişamlı ve büyüleyici bir mimari (13)			
	Mimarideki zarif uyum ve doğallık göz kamaştırıcı (5)			
	Tipik bir Osmanlı konağı (3)			
	Oldukça büyük ve gösterişli bir yapı (2)			
	Yılları sırtında taşımış gibi bir hali var (1)			
Kültürel Duygu	Çakıroğlu Mehmet Bey'in İzmirli ve İstanbullu hanımları için memleket hasreti çekmesindeler diye İzmir ve İstanbul'un manzaraları ile bezediği odalar muhteşem (33)	5	89	25,79
	Muhteşem bir konak (26)			
	Mimarisi bir harika (16)			
	Harika bir yer (10)			
	Ahşap ve renklerin dans ettiği mekan (4)			
Kültürel Davranışsal Niyet	Mutlaka görülmesi gereken bir yer (52)	4	61	17,68
	Konakla ilgili hikayeler merak uyandırıyor (5)			
	Sivil mimari ile ilgili detaylı bilgi edinmek isterim (2)			
	Yaşamak isteyeceğim bir yer (2)			
Nesnel Özgünlük	Duvar süslemeleri, ahşap tavan süslemeleri, renkli kapılar ve duvardaki tablo gibi resimler eşsiz (34)	4	40	11,59
	Ender ve eşsiz bir yapı (4)			
	Ahşabın bir oya gibi işlendiği mekân (1)			
	Çevre düzenlemesi oldukça iyi (1)			
Varoluşsal Özgünlük	Tarih kokuyor ve sanki tarihte yolculuk yapmış gibi bir his veriyor (16)	6	51	14,78
	Geçmişte ne kadar incelikli mekanlarda yaşadığını hissediyorsunuz (15)			
	İnsanı büyülüyor (14)			
	Gönüllü öğrenci gruplarının konakla ilgili hikayeler anlatması harika (3)			
	Konağın güzelliğine kendinizi kaptırıp orada yaşadığınızı düşünmek harika (2)			
	Nostaljik hissettiriyor (1)			
Olumsuz	Restorasyon çok uzun sürdü (14)	3	20	5,79
	Restorasyon kötü olmuş (4)			
	Konağın bazı bölümleri özellikle çocuklar için tehlike oluşturuyor (2)			
Öneri	Uzun süren restorasyon sürecinde bilgilendirme yapılmalıydı (5)	7	13	3,76
	Restorasyon yapılması gerekiyor (3)			
	Giriş ücreti daha yüksek olmalı (1)			
	Gelecek nesillere aktarılması gereken etkileyici bir yapı (1)			
	İçeride bilgi verecek ve denetleyecek bir görevlinin olması gerekir (1)			
	Odaların bazılarında canlandırma yapılsa çok güzel olurdu (1)			
	Tehlikeli yerler için önlem alınmalı (1)			
TOPLAM		36	345	100

SONUÇ VE ÖNERİLER

TripAdvisor seyahat sitesinde, Birgi Tarihi Kenti'ne yönelik üretilmiş olan kullanıcı güdümlü içeriklerin çözümlenmesi sonucunda; Birgi geneline yönelik toplamda 34 içerik 5 kategoriye ayrılmış ve 230 tekrarlanma sıklığına sahiptir. İmam-ı Birgi Kabristanına yönelik toplamda 6 içerik 1 kategoride toplanmış ve 14 tekrarlanma sıklığına sahiptir. Birgi Aydınoglu Mehmet Bey Camii'ne yönelik toplamda 25 içerik 5 kategori çerçevesinde değerlendirilmiş ve 182 tekrarlanma sıklığına sahip olduğu görülmektedir. Birgi Çakırağa Konağı'na yönelik toplamda 36 içerik 7 kategori çerçevesinde değerlendirilmiş ve 345 tekrarlanma sıklığına sahip olduğu görülmektedir. Toplamda ise 101 kullanıcı güdümlü içerik ve bu içeriklerin 771 tekrarlanma sıklığına sahip olduğu saptanmıştır.

Araştırma sonucunda, Birgi Tarihi Kenti'ne yönelik çok güzel ve muhteşem bir köy, mutlaka görülmesi gereken bir yer, yerel yiyeceklerin ve el yapımı hediyelik eşyaların satıldığı sergiler güzel, tarihi evler ve sokaklar çok güzel ve nostaljik, geçmişe yolculuk gibi adeta tarih kokuyor, güzel doğa, yerel yiyecekler harika, sessiz ve kafa dinlemeye uygun, huzurlu bir köy gibi tekrarlanma sıklığı fazla olan olumlu içeriklerin olduğu görülmektedir. Çözümlemesi yapılan içeriklere bakıldığında kültürel kimlik bağlamında ziyaretçilerin Birgi Tarihi Kenti'ne yönelik somut kültürel miras değerlerini beğendikleri, yerel halk ile ilgili görüşlerinin olumlu olduğu görülmektedir. Özgünlük algısı kapsamında ise Birgi'de geçirdikleri güzel zaman ve yaşadıkları deneyimi öznel algıları doğrultusunda aktardıkları için varoluşsal özgünlük kategorisinde içeriklere yer verilmiştir. Bu olumlu içeriklerin yanı sıra bilgilendirme ve tanıtım yetersiz, işletmelerdeki fiyatlandırmalar yüksek, turistik anlamda gelişmemiş, vakit kaybı gibi olumsuz içeriklerin de olduğu görülmektedir. Genel anlamda incelenen kullanıcı güdümlü içeriklere bakıldığında genel izlenim olarak olumlu içeriklerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Olumsuz içeriklere bakıldığında en fazla tekrarlanma sıklığına sahip olan "*bilgilendirme yetersiz, yeterince tanınmıyor*" teması dikkat çekmektedir. Bu noktada Birgi'nin bilinirliğinin ve tanıtımının yapılması noktasında yerel yönetimlerin, il ve ilçe turizm kuruluşlarının tanıtım ve pazarlama faaliyetlerini arttırmaları önem teşkil etmektedir. Birgi'nin tarihi ve kültürel dokusunu kaybetmeden sürdürülebilir kalkınma modeli çerçevesinde markalaşması sağlanabilir. Aynı zamanda yerel halka turizm bilinci aşılması noktasında eğitim ve seminerler düzenlenebilir. Bunların yanı sıra, Ege Bölgesi'ne düzenlenen turların programlarına dahil edilerek bilinirliği artırılabilir. Yerel ürünlerin ve geleneklerin ön plana çıkarıldığı festival vb. etkinlikler düzenlenerek bir yandan yerel gelenek ve göreneklerin unutulması engellenmiş bir yandan da bu tarz deneyimler yaşamak isteyen turist grupları için dikkat çeken önemli bir destinasyon haline getirilebilir. Bu olumsuz içeriğin yanı sıra diğer olumsuz içeriğe bakıldığında "*işletmelerdeki fiyatlandırmalar yüksek*", "*turistik anlamda gelişmemiş*" ve "*vakit kaybı*" temalarının genel yorumlar içerisinde oldukça az tekrarlanma sıklığına sahiptir. Genel yorumlara bakıldığında ticarileşmemiş ve fiyatların makul olduğu yorumlarının daha fazla olduğu da göz önünde bulundurulduğunda genel geçerlilik sağlamadığı ve genel olarak tanıtım ve pazarlama noktasında eksikliklerin olduğu saptanmıştır.

İmam-ı Birgivi Kabristanı'na yönelik mutlaka ziyaret edilmesi gereken büyük alimin kabri, dini anlamda ziyaret edilebilir, çok etkileyici gibi olumlu içeriklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu noktada, öncelikle İmam-ı Birgi Kabristanı inanç turizmi açısından Birgi'yi ziyaret edenlerin mutlaka ziyaret ettikleri hatta civar bölge halkı açısından adak adama yeri olarak oldukça önemli bir yer olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, adak adama yerlerinin düzenli ve temiz olması önem teşkil etmektedir. Burada yerel yönetimlerce çevre düzenlemeleri, temizlik ve bunların kontrolü açısından denetleyici personellerin olması oluşabilecek olumsuz çevre kirliliği gibi durumların önüne geçilmesi noktasında önem taşımaktadır. İmam-ı Birgi Kabristanı'na yönelik içerikler genel anlamda bireylerin manevi anlamda yaşadıkları deneyimlere odaklanmakta ve bu deneyim de kategorileştirilirken varoluşsal özgünlük bağlamında ele alınmıştır.

Birgi Aydınöğlü Mehmet Bey Camii'ne yönelik künde-kari tekniği ile yapılmış minber harika, mutlaka ziyaret edilmesi gereken bir yer, caminin taş işçiliği muhteşem, şaheser gibi olumlu içeriklerin tekrarlanma sıklığının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Camiye yönelik kullanıcı güdümlü içeriklerin geneline bakıldığında mimari özellikleri açısından oldukça dikkat çeken ve çoğu ziyaretçi tarafından da özgün olarak algılandığı görülmektedir. Burada önemli olan diğer bir nokta ise cami imamının ziyaretçilere caminin tarihine yönelik bilgilendirici anlatımlar yapması ve bu anlatımlardan büyük bir memnuniyet oluşmasıdır. Tekrarlanma sıklığı yüksek olan bu içeriklerin genel anlamda kültürel kimlik ve özgünlük algısı bağlamında değerlendirilirken somut kültürel miras öğelerinin yapısal ve kültürel özelliklerine vurgu yapan içeriklerin nesnel kategorilerde, deneyimsel ve kişisel algılayma boyutunda olan içeriklerin ise varoluşsal kategoride ele alındığı görülmektedir. İncelenen yorumlara bakıldığında Birgi genellikle münferit olarak ziyaret edilen bir destinasyon ve bu noktada turist rehberliği hizmeti sağlanması noktasında

eksiklerin olduğu görülmektedir. Bu noktada tur programlarının içine dahil edilebilir ve Birgi'ye turist grubuyla gelme potansiyeli olan turist rehberlerine eğitim gezisi düzenlenebilir.

Birgi Çakırağa Konağı'na yönelik mutlaka görülmesi gereken bir yer, duvar süslemeleri, ahşap tavan süslemeleri, renkli kapılar ve duvardaki tablo gibi resimler eşsiz, Çakıroğlu Mehmet Bey'in İzmirli ve İstanbullu hanımları için memleket hasreti çekmesinler diye İzmir ve İstanbul'un manzaraları ile bezediği odalar muhteşem, ahşap işçiliğinin güzel örneklerinden biri, muhteşem bir konak, muhteşem korunmuş bir yapı, mimarisi harika, tarih kokuyor gibi olumlu içeriklerin tekrarlanma sıklığı açısından yoğunluk gösterdiği görülmektedir. Çakırağa Konağı en çok yorum alan ve mimarisi ve hikâyeleri ile ilgili ziyaretçilerde olumlu bir izlenim bırakan önemli bir tarihi yapı olarak nitelendirilmektedir. Ziyaret edenler üzerinde nostaljik ve tarihi bir etki bırakan, mimarisi ile büyüleyici bir nitelik kazanan bu konağa yönelik olumlu temaların yanı sıra *"restorasyon çok uzun sürdü"*, *"restorasyon kötü olmuş"* ve *"konağın bazı bölümleri özellikle çocuklar için tehlike oluşturuyor"* gibi olumsuz içeriklere de rastlanmaktadır. Restorasyonun uzun sürmesi en sık tekrarlanan olumsuz içerik olarak karşımıza çıkmaktadır. Restorasyon çalışmalarının çok uzun sürmesi ve bu süreçte herhangi bir bilgilendirme yapılmaması oldukça eleştiri almıştır. Bu noktada yapılacak olan diğer restorasyon çalışmaları ve süreçleri ile ilgili il ve ilçe turizm kuruluşlarının resmi sayfaları, sosyal medya platformları gibi yerlerden aktif duyuruların yapılması bu gibi olumsuz durumların yaşanmaması açısından çözüm olabilmektedir. Bunun yanı sıra konağın bazı bölümlerinin özellikle çocuklar için oluşturduğu tehlike açısından uyarıcı tabela ve levhalar yerleştirilebilir. Çakırağa Konağı'na yönelik kullanıcı güdümlü içeriklerin çözümlemesi yapılırken öneri nitelikli pek çok içeriğe rastlandığı için bu temalara da yer verilmiştir. Bu temalara bakıldığında *"uzun süren restorasyon sürecinde bilgilendirme yapılmalıydı"*, *"restorasyon yapılması gerekiyor"*, *"giriş ücreti daha yüksek olmalı"*, *"gelecek nesillere aktarılması gereken etkileyici bir yapı"*, *"içeride bilgi verecek ve denetleyecek görevlinin olması gerekiyor"*, *"odaların bazılarında canlandırma yapılsa çok güzel olurdu"* ve *"tehlikeli yerler için önlem alınmalı"* temaları ortaya çıkmaktadır. Tarihi yapının korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından ziyarete açık saatlerde bir görevli tarafından korunması önem teşkil etmektedir. Somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerinin gelecek nesillere aktarılmasının sağlanması yıllardır üzerinde özenle durulmaya çalışılan bir konudur. Bu noktada tanıtım, pazarlama gibi önemli etkenlerin yanında tarihi dokunun korunması, taşıma kapasitesinin aşılmasında, bakımlarının düzenli yapılması gibi unsurlar da ön plana çıkmaktadır. Buna yönelik önlemlerin ve planların ilgili birimlerce planlanması ve uygulamaya konulması önem teşkil etmektedir.

Birgi tarihi kentine yönelik genel bir çıkarım yapmak gerekirse genel anlamda bireylerin civar destinasyonları ziyareti sırasında uğradıkları fakat gittiklerinde tarihi dokusu, el değmemiş yapısı ve doğası ile büyüledikleri bir destinasyona dönüştüğü görülmektedir. Elde edilen içeriklerin kültürel kimlik ve özgünlük algısı bağlamında değerlendirilmesi sonucunda; ziyaretçilerin genel anlamda Birgi'yi kültürel açıdan beğendikleri, somut kültürel miras öğelerine yönelik özgün nitelikler taşıyan yapı unsurlarının farkında olduklarını ve bölge kültürüne yönelik özellikler barındırdığını ifade ettikleri görülmektedir. Özgün özellikler taşıyan yapıların ziyaretçiler tarafından da özgün olarak algılanması önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda üretilen içerikler incelendiğinde hem nesnel hem de varoluşsal özgünlük boyutlarının yer aldığı içeriklerin var olduğu göze çarpmaktadır. Çözümlemesi yapılan içerikler doğrultusunda Birgi'nin sahip olduğu değerler nezdinde ziyaretçiler tarafından kültürel kimliğini koruyan ve özgün olarak algılanan içeriklerin üretildiği görülmektedir. Nitekim, Birgi'nin sahip olduğu bu değerler ve ziyaretçiler tarafından da olumlu olarak değerlendirilmesinin yanı sıra ziyaretçilerin belirtmiş olduğu olumsuz ve öneri nitelikli içerikler de yer almaktadır. Bu olumsuz ve öneri nitelikli içeriklerin dikkate alınması, destinasyonun sürdürülebilirliğinin sağlanması ve bilinirliğinin artması noktasında önemlidir. Bu noktada özellikle sosyal medya gibi platformlarda daha görünür olmasının sağlanması gerekmektedir. Konaklama kapasitesini arttırmalı ve daha çok ziyaretçiye kapılarını açmalıdır. Turistik anlamda geliştirilmesi noktasında sürdürülebilir bir yaklaşım

benimsenmeli ve yerel halkı ve doğal yapısı bozulmadan bir gelişim sağlanmalıdır. Tarih boyunca pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış, UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan ve aynı zamanda Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından "2022"nin En İyi Turizm Köyleri' arasında yer alan Birgi Tarihi Kenti'nin ön plana çıkarılarak TripAdvisor gibi seyahat sitelerinde daha çok ziyaretçi tarafından içerik üretilmesi sağlanmalıdır. Yerel yiyecekleri ve el sanatları ürünleri açısından olumlu içeriklere rastlanmıştır. Bu geleneksel ürünlerin metalaşmadan ziyaretçilere sunulmasının devam etmesi ve geleneksel öğelerini içeren festivallerin düzenlenmesi tanıtım açısından fayda sağlayabilir. Ege Bölgesi'nde düzenlenen 'Ege'nin Köyleri' gibi farklı tur programlarına dâhil edilebilir. Birgi sahip olduğu değerler açısından; kültür turizmi, inanç turizmi, kültürel miras turizmi, kırsal turizm, doğa turizmi gibi farklı turizm türleri açısından önemli ve ön plana çıkarılması gereken bir destinasyondur.

KAYNAKÇA

Adams, M. K., (2008). *Cultural tourism*. Darity, W.A. (Ed.). International Encyclopedia of the Social Sciences. USA: MacMilan.

Amaral, F., Tiago, T., ve Tiago, F., (2014). "User-generated content: tourists' profiles on Tripadvisor", *International Journal of Strategic Innovative Marketing*, 1(3), 137-145.

Aylan, S. ve Kaya, İ., (2020). "Bir Hüzün Turizmi Destinasyonu Olarak Ulucanlar Cezaevi Müzesi Ziyaretçilerinin Elektronik Yorumlarının İçerik Analizi", *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 488-504.

Balıkoğlu, A., Yıldırım, H. U., ve Hacıoğlu, N., (2020). "Turist Rehberlerine Yönelik Elektronik Yorumların İçerik Analizi: Tripadvisor Örneği", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 385-401.

Bauman, Z., (1998). *Postmodern Etik* (1. Basım). (A. Türker, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Belli, S., ve Çolak, O., (2019). "Şanlıurfa'nın Turistik Çekim Unsurlarına Yönelik Ziyaretçi E-Yorumlarının Analizi: Tripadvisor Örneği". *Journal of Academic Value Studies*, 3(15), 444-457.

Cassar, M. L., Caruana, A., ve Konietzny, J., (2020). "Wine And Satisfaction With Fine Dining Restaurants: an Analysis of Tourist Experiences from User Generated Content on Tripadvisor". *Journal of Wine Research*, 31(2), 85-100.

Çetin, T., (2010). "Cumalıkızık Köyünde Kültürel Miras ve Turizm Algısı", *Milli Folklor*, 11(87), 181-190.

Duran, E., (2011). "Turizm, Kültür ve Kimlik İlişkisi; Turizmde toplumsal ve Kültürel Kimliğin Sürdürülebilirliği", *İstanbul Ticaret Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (19) 291-313.

Dülgaroğlu, O., ve Atay, L., (2019). "Troya Ören Yeri'nin Destinasyon Kişiliği", *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research*, 3(1), 147-161.

Ezzatirad, H., (2014). Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Müşteri Satın Alma Karar Sürecinde Etkisi: Ankara'daki Devlet Üniversitelerinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri Öğrencileri Arasında Bir Uygulama, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Handler, R., ve Saxton, W., (1988). "Dyssimulation: reflexivity, narrative, and the quest for authenticity in" living history". *Cultural Anthropology*, 3(3), 242-260.

- Hortaçsu, N., (2007). *Ben Biz Siz Hepimiz; Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kolar, T., ve Zabkar, V., (2010). "A consumer-based model of authenticity: An oxymoron or the foundation of cultural heritage marketing?", *Tourism management*, 31(5), 652-664.
- Korkmaz, H., (2020). "Troya Müzesi Elektronik Ziyaretçi Yorumlarının Hizmet Özellikleri, Memnuniyet ve Tavsiye Açısından İncelenmesi", *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 4(1), 43-56.
- Köroğlu, A. ve Geyik, S., (2011). "Otel İşletmelerinin Web Sayfalarının İçerik Analiziyle Değerlendirilmesi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma", 1. *Uluslararası Turizm ve Otelcilik Sempozyumu* (29 Eylül-1 Ekim 2011), Beyşehir/Konya, 253-265.
- Köroğlu, Ö., Dumanlı, Ş., Şalk, S., İnanır, İ., Gürsoy, H., Karataş Bahar, A. ve Özgöller, G., (2017). "Müzelere Yönelik Olumsuz Kullanıcı GÜDÜMLÜ İçerik Çözümlemesi: Tripadvisor.Com Örneği", *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(3), 29-48.
- Mancı, A. R., ve Tengilimoğlu, E., (2021). "Tripadvisor Ziyaretçi Yorumlarının İçerik Analizi: Göbeklitepe Örneği", *Türk turizm araştırmaları dergisi*, 5(2), 1525-1545.
- Mayring, P., (2011). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*. (Çev: Adnan Gümüş, M. Sezai Durgun). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Miguéns, J., Baggio, R., ve Costa, C., (2008). "Social Media and Tourism Destinations: Tripadvisor Case Study", *Advances in tourism research*, 26(28), 1-6.
- Öğülmüş, S., (1991). "İçerik çözümlemesi", *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 24(1), 213-228.
- Öter, Z. ve Özdoğan, O.N., (2005). "Kültür Amaçlı Seyahat Eden Turistlerde Destinasyon İmajı: Selçuk-Efes Örneği", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 127-138.
- Özen, İ. A., (2021). "Text Mining in Conservation of World Heritage Sites: Case of Göreme National Park and Cappadocia Rocky Sites", *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism*, 6(1), 37-44.
- Sedmak, G., ve Mihalič, T., (2008). "Authenticity in Mature Seaside Resorts", *Annals of tourism research*, 35(4), 1007-1031.
- Sharpley, R., (2006). *Travel and Tourism*, London- Thousand Oaks- New Delhi: Sage Publications.
- Starr, Jr. R., (2011). *The Certification of Authenticity: Effects on Product Perception*. The University of Auckland, Doctor of Philosophy in Marketing, Auckland.
- Stoleriu, O. M., Brochado, A., Rusu, A., ve Lupu, C., (2019). "Analyses of Visitors' Experiences in a Natural World Heritage Site Based on Tripadvisor Reviews", *Visitor Studies*, 22(2), 192-212.
- Tian, D., Wang, Q., Law, R., ve Zhang, M., (2020). "Influence of Cultural Identity on Tourists' Authenticity Perception, Tourist Satisfaction, and Traveler Loyalty", *Sustainability*, 12(16), 6344.
- "TripAdvisor", (2023). <https://www.tripadvisor.com.tr>, 25.06.2023.
- "Tripadvisor Hakkında", (2023). <https://tripadvisor.mediaroom.com/tr-about-us>, 20.06.2023.
- Uslu, A. ve T. Kiper., (2006). "Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Beypazarı/Ankara Örneğinde Yerel Halkın Farkındalığı", *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi* 3 (3): 305-314.

- Yaylı, A. ve Bayram, M., (2012). "E-wom: The Effects of Online Consumer Reviews on Purchasing Decisions", *International Journal of Marketing and Advertising*.7 (1), 51-64.
- Yi, X., Fu, X., Yu, L., ve Jiang, L., (2018). "Authenticity and Loyalty at Heritage Sites: The Moderation Effect of Postmodern Authenticity". *Tourism Management*, 67, 411-424.
- Yoo, K. H. ve Gretzel, U., (2009). Comparison of deceptive and truthful travel reviews. Information and Communication Technologies in Tourism. ENTER 2009, Proceedings of the International Conference in Amsterdam. Netherlands. 37-47.
- Wang, N., (1999). "Rethinking Authenticity in Tourism Experience", *Annals of tourism research*, 26(2), 349-370.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****EVALUATION OF USER-GENERATED CONTENT ON BIRGI HISTORICAL CITY IN THE
CONTEXT OF CULTURAL IDENTITY AND AUTHENTICITY PERCEPTION: THE CASE OF
TRIPADVISOR**

Introduction and Research Purpose: Being a service-intensive sector and characterized by the abstract nature of its produced products, their lack of constant attributes, and having a human-centered structure (Koroglu and Geyik, 2011: 254), almost renders the evaluation of tourist products before consumption nearly impossible. In today's context, tourists share their experiences on online platforms and travel websites for reasons such as providing information to other potential tourists and offering guidance (Balıkoğlu et al., 2020: 386). In this context, potential visitors to a destination require reliable sources of information to mitigate the uncertainty in their decision-making process (Koroglu et al., 2017: 32). The aim of this study is to analyze the content of reviews on the TripAdvisor travel site related to Birgi Historical Town through content analysis method, and to evaluate them within the context of cultural identity and authenticity perception.

Literature Review: User-generated content (UGC) refers to any content created and shared by users on online platforms. These contents may include users' experiences, comments, opinions, evaluations and information they want to share with other users. Users often share UGC on social media platforms, blogs, forums, review sites and other online communities (Amaral et al., 2014: 137-138). In his study, Ozen (2021) analyzed the foreign visitor comments on TripAdvisor regarding the Goreme National Park and the Cappadocia Rocky World Heritage site using text mining methods and found that natural beauty was emphasized as positive comments as well as the negative comments as well as the fee and the crowd. Kormaz (2020), on the other hand, conducted a study examining Google Maps shares for Canakkale Troy Museum, which is the finalist of the European Museum of the Year competition. In the research, 1,347 visitor reviews were used as data and the results predicted that visitors left the museum with high satisfaction and would therefore recommend it to others. In the analyzed comments, it was determined that factors such as the architectural structure of the museum, the exhibits, technological infrastructure, presentation style and information content came to the fore.

Methodology and Findings: In the phase of analyzing the user-generated content pertaining to Birgi Historical Town on the TripAdvisor travel site, the content analysis technique was employed as one of the qualitative data collection methods. Following the analysis of user-generated content related to Birgi Historical Town on the TripAdvisor travel site, a total of 34 content pieces concerning the entirety of Birgi were categorized into 5 distinct categories with a frequency of 230 occurrences. Specifically, for İmam-ı Birgi Cemetery, a total of 6 content pieces were consolidated within 1 category, with a frequency of 14 occurrences. Regarding Birgi Aydınoglu Mehmet Bey Mosque, 25 content pieces were evaluated across 5 categories, demonstrating a frequency of 182 occurrences. Furthermore, for Birgi Cakıraga Mansion, a total of 36 content pieces were assessed within 7 categories, showing a frequency of 345 occurrences. In total, there were 101 user-generated content pieces, collectively amounting to 771 instances of occurrence.

Conclusions and Recommendation: If a general inference is to be drawn for Birgi Historical Town, it is observed that individuals' visit to nearby destinations, which upon arrival, transform into a mesmerizing destination due to its historical fabric, untouched structure, and nature. As a result of evaluating the obtained content within the context of cultural identity and authenticity perception, it is apparent that visitors generally admire Birgi from a cultural perspective, recognize the distinctive architectural elements carrying intrinsic cultural heritage qualities, and acknowledge its embodiment of regional culture. The perception of distinctive architectural elements as unique by visitors is of significant importance. In this regard, upon examining the generated content, it is evident that content encapsulates both objective and existential dimensions of authenticity. Based on the analyzed content, Birgi maintains its cultural identity and is perceived as original by visitors in accordance with its intrinsic values. Indeed, besides being positively evaluated by visitors for these values, the content also encompasses negative feedback and constructive suggestions. Taking these negative and suggestion-oriented content into consideration is vital for ensuring the destination's sustainability and enhancing its visibility.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Şeyma DUMANLI			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Birgi Tarihi Kentine Yönelik Kullanıcı GÜdümlü İçeriklerin Kültürel Kimlik ve Özgünlük Algısı Bağlamında Değerlendirilmesi: TripAdvisor Örneği			
Tarih <i>Date</i>	01.09.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Şeyma DUMANLI	%70	Çıkar Çatışması Yoktur.	-
2	Ahmet KÖROĞLU	%30	Çıkar Çatışması Yoktur.	-

EK-1

Kültürel Kimlik Ölçeği

Kültürel Bilgi
1) Bu destinasyonun sakinlerinin cana yakın olduğunu düşünüyorum.
2) Yerel tarihin büyüleyici olduğunu düşünüyorum.
3) Geleneksel kültürün içerik açısından zengin olduğunu düşünüyorum.
4) Bir bütün olarak destinasyona dair iyi bir izlenimim var.
Kültürel Duygu
5) Destinasyonun geleneksel kültürünü beğendim.
6) Destinasyonun mimari tarzını beğendim.
7) Destinasyonun kültürel kalıntılarını beğendim.
8) Destinasyonun somut olmayan kültürel mirasını beğendim.
Kültürel Davranışsal Niyet
9) Yerel halkın geleneksel konuşma tarzını bilmek isterim.
10) Yerel halkın yaşam tarzını öğrenmek isterim.
11) Yerel örf ve adetler hakkında bilgi sahibi olmak isterim.
12) Destinasyonun temsili geleneksel kültürü hakkında bilgi sahibi olmak isterim.
13) Destinasyonun somut olmayan kültürel mirası hakkında bilgi sahibi olmak isterim.
14) Bu destinasyonda yaşamak isterim.

Kaynak: Tian, D., Wang, Q., Law, R., & Zhang, M. (2020). Influence of Cultural Identity on Tourists' Authenticity Perception, Tourist Satisfaction, and Traveler Loyalty. *Sustainability*, 12(16), 6344.

EK-2

Özgünlük Ölçeği

Mimari miras (Nesnel Özgünlük)
1)ziyaretim esnasında, alanın bir veya daha fazla orijinal binaya sahip olduğunu fark ettim.
2)ziyaretim esnasında, binaların iç tasarımının ve dekorasyonunun kendine özgü olduğunu algıladım.
3)ziyaretim esnasında, binaların atmosferinin veya çevresinin kendine özgü olduğunu algıladım.
Halk Kültürü
4)ziyaretim esnasında, yerel halkın giyimini geleneksel olarak algıladım.
5)ziyaretim esnasında, yerel halkın sanatını (resimler, oymalar vb.) kendine özgü veya geleneksel tarzda algıladım.
6)ziyaretim esnasında, yerel hikayeleri veya efsaneleri geleneksel olarak algıladım.
7)ziyaretim esnasında, yerel halkın günlük hayatta kullandığı aletleri geleneksel olarak algıladım.
Postmodern Özgünlük
8) Burada tanıştığım yerel insanlar uydurma olabilir, hatta gerçek insanların kopyası, simülasyonu veya taklidi bile olabilir ve bunlar doğru veya yanlış veya hayal ürünü olabilir.
9) Burada karşılaştığım yerel binalar uydurma olabilir, hatta gerçek binaların kopyası, simülasyonu veya taklidi bile olabilir ve bunlar doğru veya yanlış veya hayal ürünü olabilir.
10) Referans olarak alınabilecek hiçbir orijinal olmadığı için gerçek ile sahte arasında mutlak bir sınır yoktur.
11) Modern teknoloji, özgün olmayı özgün hale getirebilir.
Varoluşsal Özgünlük
12) Ziyaretim sırasında, bedenim öz denetimden veya günlük iş/rutin hayatın sınırlamasından kurtuldu ve kendiyi başbaşa kalıp daha kendisi gibi oldu ve daha kişisel hale geldi.
13) Ziyaretim sırasında, kendini gerçekleştirme/sürdürme veya tatmin olmak için maceralardan dünya dışı veya olağanüstü deneyimler aramaya çalıştım.
14) Ziyaretim sırasında, yerel halkla doğal, özgün ve dostane bir şekilde (kimlik veya sınıf farkı olmadan) iletişim kurdum.
15) Ziyaretim sırasında, aile üyeleriyle doğal, otantik ve dostane bir şekilde (kimlik veya sınıf farkı olmadan) iletişim kurdum.
16) Ziyaretim sırasında, diğer gezginlerle/turistlerle doğal, otantik ve dostane bir şekilde (kimlik veya sınıf farkı olmadan) iletişim kurdum.

Kaynak: Yi, X., Fu, X., Yu, L., & Jiang, L. (2018). Authenticity and loyalty at heritage sites: The moderation effect of postmodern authenticity. *Tourism Management*, 67, 411-424.

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1352074

SOSYAL YARDIM ALANINDA ÇALIŞAN SOSYAL HİZMET UZMANLARININ
GÜVENLİK RİSKLERİNE İLİŞKİN DENEYİMLERİ*

Dr. Asuman TAŞ

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Ankara/Türkiye

e-posta: asu.aktas@gmail.com

ORCID 0000-0002-9785-0794

Prof. Dr. Kasım KARATAŞ

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Ankara/Türkiye

e-posta: kkaratas@hacettepe.edu.tr

ORCID 0000-0002-4817-9981

ÖZ

Sosyal hizmet uzmanları zorlu koşullarda sorunlarıyla baş etmeye çalışan müracaatçılarla çalışmaktadır. Bu görevleri esnasında pek çok riskle karşılaşabilmektedir. Sosyal yardım alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları ise pek çok sorunu beraberinde getiren yoksullukla baş etmeye çalışan müracaatçılarla çalışmaktadır. Sosyal yardımlar çoğunlukla ev ziyareti aracılığıyla sosyal inceleme yapılmasını gerektirmekte ve bu durum sosyal hizmet uzmanları için riskleri artırmaktadır. Bu çalışma sosyal yardım alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının karşılaştığı güvenlik risklerine ilişkin deneyimlerini ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Bu çalışma için sosyal yardım alanında çalışan uzmanlarla yüz yüze ve çevrimiçi görüşmeler yapılmış, kendilerine ne tür güvenlik riskleriyle karşılaştıkları, bu risklerle nasıl baş ettikleri ve kurumsal destek görüp görmedikleri hususlarında sorular sorulmuştur. Bu çalışma ulusal alan yazında oldukça az çalışılan müracaatçı şiddetine ilişkin sosyal hizmet uzmanlarının deneyimlerini ortaya koymasından önem taşımaktadır. Bu nitel çalışma için 25 Ağustos 2020 tarihinde 35853172-300 sayılı Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyon kararı ile izin alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal yardım, müracaatçı şiddeti, güvenlik riski, sosyal hizmet

EXPERIENCES OF THE SOCIAL WORKERS IN THE FIELD OF SOCIAL ASSISTANCE
REGARDING SECURITY RISKS

ABSTRACT

Social workers work with clients who are trying to cope with their problems in difficult situation. During their services, they may encounter several risks. On the other hand social workers working in the field of social assistance has to work with clients who are trying to cope with poverty which brings about many problems. Social assistance mostly requires social assesment to be made through home visits, which increases risks for social workers. This study was conducted to reveal te experiences of social workers working in the field of social assistance regarding the security risks they face. For this study, face-to-face and online interviews were held with social workers working in the field of social assistance, and they were asked questions about whether they faced such security risks, how they coped with these risks, and whether they received institutional support or not. This study is crucial in terms of revealing the experiences of social workers regarding client violence, which is rarely studied in the Turkish literature.

Keywords: : Social assistance, client violence, security risk, social work

Geliş Tarihi/Received: 02.09.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 05.10.2023

Yayın Tarihi/Printed Date: 30.12.2023

Kaynak Gösterme: Taş, A. ve Karataş, K., (2023). "Sosyal Yardım Alanında Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Güvenlik Risklerine İlişkin Deneyimleri". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 538-556.

* Bu çalışma Kasım Karataş danışmanlığında Asuman Taş tarafından hazırlanan "Sosyal Hizmet Etkinliği Olarak Sosyal İnceleme ve Türkiye'de Sosyal Yardımların Sunumunda Muhtaçlık Değerlendirmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Sosyal hizmet, sosyal sorunların etkilediği birey, grup ve toplumlarla çalışırken iyilik halini, sosyal işlevselliği ve sosyal adaleti hedefleyen bir disiplin ve meslektir. Toplumsal veya bireysel sorunların kıskacında kalan müracaatçılarla çalışmak sosyal hizmet uzmanları için olağan bir süreç olmakla beraber bu mesleki süreç beraberinde çeşitli güvenlik riskleri de getirmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının uğradığı şiddet uluslararası alan yazında kimi zaman işyeri şiddeti altında kimi zaman müracaatçı şiddeti adı altında yer almış olmakla beraber ülkemizde sağlık çalışanlarına şiddet başlığı altında daha çok yer verilmektedir. Ancak sadece hastanede çalışan değil adliyede, cezaevinde, okulda, evde veya sosyal hizmet kuruluşlarında da sosyal hizmet uzmanları şiddet riski ile karşı karşıya kalabilmektedir. Ruhsal ve zihinsel hastalıklar, sosyal sorunlar, aile içi çatışmalar, iletişim sorunları stres altındaki müracaatçıları saldırganlaştırarak sosyal hizmet uzmanına karşı şiddete başvurmaya neden olabilir. Sosyal yardım alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları da mesleki faaliyeti esnasında pek çok kez riskli durumlara karşılaşmaktadır. Özellikle Türkiye'deki gibi sosyal yardıma hak kazanılmasına ilişkin karar verilmesinin ev ziyareti aracılığıyla yapılan bir sosyal incelemeye dayalı olması durumunda, bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının kontrolleri dışındaki bir mekân olan müracaatçı evinde incelemeye gitmesi güvenlik riskini daha da önemli hale getirmektedir.

1. Sosyal Hizmet Uzmanları için Güvenlik Riskleri

Farklı sosyal hizmet alanlarında hizmet verilen müracaatçıların durumları dikkate alındığında sosyal hizmetin zorlu koşullarda ve stres altında çalışmayı gerektirdiği söylenebilir. Yoksulluk, suç, ihmal ve istismar, aile birliğinin bozulması, doğal afetler, ölüm, hastalık gibi müracaatçının sosyal işlevselliğine engel olabilecek pek çok zorlu sorun, mikro, mezzo veya makro düzeyde sosyal hizmet müdahalesini gerektirmektedir. Sheafor ve Horejsi'nin de belirttiği üzere (2016: 23) sosyal hizmet öncelikle toplumdaki en savunmasız bireylere, sosyal adaletsizliğe, ayrımcılığa ve baskıya maruz kalan grup ve kişilere odaklanmaktadır. Bu durum beraberinde kimi zaman güvenlik risklerini de gündeme getirmektedir.

Sosyal hizmet uzmanı öncelikle bir müdahale planı geliştirebilmek adına gizliliği ve mahremiyeti esas alarak müracaatçı ile güvene dayalı bir ilişki kurmaya çalışır. Bunu yaparken güç dengesini korumak önemlidir. Mesleki ilişkide, sosyal hizmet uzmanı sahip olduğu gücü Thompson'un (2016:35) deyişiyle baskı olarak (power over) değil işbirliğine dayalı (power with) kullanılmalıdır. Bu noktada bilgi ve deneyimden gelen gücünü alıp yetki ve otoriteden gelen kalkanlarını kenara bırakan sosyal hizmet uzmanı, müracaatçı ile aynı düzlemde eşitlikçi bir ilişki kurmaya çabalarken güvenlik risklerini de göze alır.

Madde kullanımı, ağır psikolojik hastalıklar gibi bazı sebepler müracaatçıları saldırganlaştırabilmektedir. Öte yandan müracaatçının içinde bulunduğu olumsuz yaşam koşulları, buna sebep veren yapısal sorunlar, bunların sebep ve sonuç olarak yansıdığı kişisel ve kişilerarası sorunlar, müracaatçıda asabiyet, kırgınlık, kızgınlık veya öfke yaratarak şiddet eğilimini artırabilmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının, kimi zaman kamusal bir otorite olarak görülmesi ve otoritenin gereken hizmeti vermemesinin sorumlusu olarak, müracaatçının öfkesini sosyal hizmet uzmanına yöneltmesi de şiddet olgularını ortaya çıkarabilmektedir. İsveç'te birey ve ailelere yönelik sosyal hizmetlerde görev yapan 19 sosyal hizmet uzmanının katılımıyla yapılan nitel bir araştırma sonucuna göre, müracaatçılar, kamusal otoriteye karşı duydukları öfkeyi, kamuyu temsil ettiklerini düşündükleri sosyal hizmet uzmanlarına yöneltmektedirler (Munowba ve diğ., 2023:212).

Sosyal hizmet uzmanlarının çalıştığı hastane, adliye veya diğer kuruluşlarda güvenlik riskleri olabileceği gibi, sosyal hizmet uzmanının müracaatçı ile iletişim kurduğu ev, okul vb. yerlerde de olabilir. Uzmanların çalıştıkları binalarda, diğer bir deyişle kuruluş ve ofislerde güvenlik görevlisi olması tamamen ortadan kaldırırsa da güvenlik riskini azaltabilir. Kuruluşlardaki güvenlik riskleri öngörülebilir olduğundan bazı tedbirlerin alınması riskleri azaltmaya yardımcı olur. Fakat özel alanlarda ve risklerin öngörülemediği ortamlarda güvenlik risklerinin azaltılması sosyal hizmet uzmanları için oldukça güçtür.

Bu yüzden sosyal inceleme gibi müracaatçı ve uzmanın baş başa olması gereken sosyal hizmet etkinliklerinde çalışanların şiddet görme riski daha yüksektir (Chappell ve DiMartino, 1998; Mayhew ve Chappell, 2001'den akt. Sousa ve diğ., 2014:2).

Ulaşılması zor topluluklara erişim sağladığı için ev ziyaretleri, sosyal hizmet ve onun bir aracı olan sosyal inceleme açısından önemlidir. Şiddet görme olasılığı olarak ve evde doğabilecek tehlikeler göz önüne alındığında buralarda güvenliğe dair ciddi bir bilgi eksikliği olduğu söylenebilir (Lyter ve Abbott, 2007).

Sosyal hizmetin ilk uygulamalarından beri güvenlik riskleri yaşanmıştır. Öyle ki Jane Addams'ın Chicago'da ev ziyareti yaptığı 19. yüzyılda bile, meslek elemanlarının güvenlik açısından risk altında olduğu olgular olmuştur (Dillon, 1992'den akt. Lyter ve Abott, 2007:19). Tüm tehlike ve risklere rağmen sosyal hizmet açısından ev ziyareti önemini korumuş ve ulaşılması zor müracaatçılara ev ziyaretleri aracılığıyla ulaşılmaya devam edilmiştir. Hollbrook (1983)'un da vurguladığı gibi sosyal hizmet amaçlı yapılan ev ziyaretleri "dostane ziyaretlerdi". Ancak, diğer meslektekilerin ev ziyaretlerinden farkı vardı, sosyal hizmette ev ziyareti, hem hizmet götürme hem de ihtiyaç değerlendirmesi yapılması amacını taşımaktaydı. Ancak bazen terapötik amaçla gerçekleştirilen bu ziyaretler toplumdaki bireylerde farklı algılar oluşturuyordu ki bazı insanlar bu ziyaretlerin "teftiş amaçlı" veya "bir şekilde cezalandırıcı olduğu" kanısındaydı (Newhill ve Wexler, 1997'den akt. Lyter ve Abott, 2007:20).

Lyter ve Abott'a (2007) göre sosyal hizmet uzmanlarının ev ziyaretlerinde yaşadıkları şiddet olguları gündeme yeterince taşınmamaktadır. Bunun nedeni kuruluşların uzmanlarda endişe yaratmak istememesi, uzmanın müracaatçıyı korumak istemesi, mesleğin doğasında şiddet ve riskin olabileceği algısı, bu korkunun gündeme gelmesi ile uzmanın meslektaşları arasında profesyonel olmayan bir görüntü verebilecekleri algısıdır.

Her ne kadar tüm şiddet olguları kayıtlara geçmese de sosyal hizmet uzmanları, dünyanın pek çok ülkesinde benzer tehlikelerle karşılaşmakta ve farklı düzeylerde de olsa şiddete maruz kalmaktadır. Bu şiddet kimi zaman müracaatçı şiddeti (client violence) olarak geçmiş kimi zaman ise işyeri şiddeti (workplace violence) veya işyeri kaynaklı şiddet (workplace related violence) olarak kabul edilmektedir (Lovasova, 2014:59). Chappell ve Di Martino'ya (2006:189) göre, faillerine göre üç tip işyeri şiddetinden söz etmek olanaklıdır: Birincisinde şiddeti dışardan zorla giren biri uygular, ikincisinde hizmet sağlanan kişiler şiddet uygular, üçüncüsünde işyerinde çalışan, işçi, süpervizör, yönetici gibi içerden biri şiddet uygular. Müracaatçı şiddeti ikinci tür şiddete girdiğinden dolayı bu da bir işyeri şiddeti olarak kabul edilir.

Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı (2015) da müracaatçı şiddetini üçüncü taraflarca veya dışardan uygulanan işyeri şiddeti olarak ele almakta ve sosyal hizmeti güvenlik açısından yüksek risk taşıyan sektörlerden biri olarak görmektedir. Literatüre bakıldığında sosyal hizmet uzmanlarına yönelik müracaatçı veya işyeri şiddetini konu eden aşağıda yer verilen bazı araştırmalar ve sonuçları bunu gösterir niteliktedir.

Amerika Çalışma İstatistikleri Bürosunun 1995 - 2002 yılları verilerini esas alan işyeri kazalarına ilişkin araştırmalarında Respass ve Payne (2008:131) sosyal hizmet uzmanlarının diğer çalışanlara kıyasla neredeyse altı kat daha fazla müracaatçı şiddetine maruz kaldıklarını belirtmektedir.

İsrail'deki sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılar tarafından sergilenen saldırgan davranışlara ne kadar maruz kaldıklarını ortaya çıkarılması amacıyla gerçekleştirilen ve 34 sosyal hizmet kuruluşundaki 645 meslek elemanı ile yapılan araştırmada, çalışanların yüzde 80'i son üç ayda en az bir kez saldırgan davranışlara maruz kaldığını belirtmiştir (Enosh ve Tzafir, 2015).

İzlanda'daki sosyal hizmet uzmanlarının son altı ayda müracaatçılardan gördükleri duygusal ve/veya fiziksel şiddeti ortaya çıkarmak amacıyla yapılan, 271 katılımcı ile gerçekleştirilen, nicel araştırmanın (Freysteinsdóttir ve Brink, 2020) sonuçlarına göre sosyal hizmet uzmanlarının %70,5'i son altı ayda duygusal şiddete (bağırma, hakaret, tehdit, aşağılama), %5,5'i fiziksel şiddete maruz kalmıştır.

Güney Afrika'da Tshwane bölgesinde 14 sosyal hizmet uzmanı ile yapılan bir nitel araştırmada (Zimunya ve Alpaslan, 2022) katılımcılar, sözlü ve fiziksel şiddete uğradıklarını, tehdit

edildiklerini ve kimi zaman takip edildiklerini ifade etmiştir. Bu uzmanların şiddetle baş etme yöntemlerine bakıldığında ise meslektaşlarından, süpervizörlerden destek aldıkları, iki meslek elemanı olarak incelemeye gittikleri, kimi zaman ise dua ve inançlarına sığındıkları, yaşadıklarını kader ve şans ile açıkladıkları görülmektedir.

İspanya'daki sosyal hizmet uzmanlarına yönelik müracaatçı şiddetini bu alanda o güne kadar yapılan yedi araştırmanın verilerini analiz ederek ortaya çıkaran bir araştırmaya bakıldığında ise şiddetin sosyal hizmet uzmanları için yaygın bir risk oluşturduğu görülmektedir. Bu araştırmalardan birine göre sosyal hizmetlerde çalışan sosyal hizmet uzmanlarından % 66,3'ü şiddet gördüğünü ancak bunun işin doğasında olduğunu belirtmektedir (Vidal-Marti, 2023:12).

Slovakya'da yapılan bir çalışmada (Lovasova, 2014) katılımcıların %80'i sözlü şiddete uğradığını, %40'ından fazlası da fiziksel tehdide maruz kaldığını, %17,1'i ise bir kez saldırıya uğradığını ifade etmiştir.

Avustralya Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğine üye 216 sosyal hizmet uzmanının katılımıyla gerçekleştirilen bir araştırmada, uzmanların %67'si müracaatçı ya da müracaatçı yakınlarından (aile bireyi veya arkadaşı veya çalışma arkadaşlarından) son on iki ayda en azından bir kez şiddet gördüğünü belirtmiştir. Uzmanların %57'si sözlü saldırı, %47'si tehdit, %18'i mala zarar ve hırsızlık, %15'i cinsel taciz, %9'u fiziksel şiddet ve %1'i cinsel saldırı gördüğünü belirtmiştir (Koritsas, Coles ve Boyle, 2008).

Öte yandan ulusal alanyazına bakıldığında Türkiye'de sosyal hizmet uzmanlarına yönelik müracaatçı şiddetini ortaya koyan çalışma sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Türkiye'de Sosyal Hizmet Uzmanları Derneğine kayıtlı çeşitli kamu kuruluş ve kuruluşlarında çalışan 130 sosyal hizmet uzmanına karşı müracaatçı şiddeti ve müracaatçı şiddetini etkileyen faktörlerin analiz edildiği bir araştırmaya göre sosyal hizmet uzmanlarının %66,9'u sözlü ve/veya fiziksel şiddete maruz kaldığını belirtmiştir (Gönül ve diğ. 2022:218). Sosyal hizmet alanında çalışan profesyonellerin şiddet deneyimlerini ortaya çıkarmak amacıyla 101 meslek elemanı ile yapılan bir nicel araştırmaya (Kocamaya ve diğ. 2018:458) göre ise katılımcıların %81,2'si şiddet türlerinden en az birisine maruz kaldığını belirtmiştir. Ayrıca Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikasının (2018) 41 ilde 873 sosyal hizmet uzmanının katılımıyla yaptığı araştırmada da çalışanların %69'u yöneticilerinden ya da müracaatçılarından şiddet gördüklerini belirtmiştir.

2. Bu Araştırmanın Sorunu: Sosyal İnceleme Alanı Olarak İhtiyaç Değerlendirmesindeki Güvenlik Riskleri

Dünyada sosyal hizmet uzmanları yoksullukla mücadelede etkin bir role sahiptir. Türkiye'de sosyal yardımlarda profesyonel anlayış henüz tam olarak yerleşmediğinden uygulamada tamamen sosyal hizmet uzmanlarının yer aldığı söylenemez (Karataş, 2003) ancak son yıllarda ülkemizde de sosyal yardım alanında sosyal hizmet uzmanlarının aktif olmaya başladığı görülmektedir. Sosyal inceleme olarak "muhtaçlık değerlendirmesi"* yapmak sosyal hizmet uzmanlarının bu konudaki kritik görevlerinden biridir. İhtiyaç değerlendirmesi sosyal hizmete özel bir etkinliktir ve temel amaç yardımların verilmesinde ön koşul olarak kabul edilen 'muhtaçlığı' tespit etmektir.

Türkiye'de ihtiyaç değerlendirmesi, sosyal yardım alanında ihtiyaç sahiplerinin belirlenmesi ve onların ihtiyaçlarının tespit edilmesi için ev ziyareti ve çevre araştırması ile yapılan bir sosyal inceleme sürecidir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları, müracaatçıların mevzuatta belirlenen 'muhtaçlık' ölçütlerini karşılayıp karşılamadıklarının yanı sıra onların gözlemlenebilir ve gözlemlenmesi güç ihtiyaçlarının tespitini yapmak amacıyla müracaatçıları yaşadıkları ortamda ziyaret eder. Sosyal hizmet uzmanının yapılan ev ziyaretleri ve çevre araştırmasıyla edinilen bilgiler ışığında bir sosyal inceleme raporu yazması ve yardım kararının verileceği komisyona

* "Muhtaçlık" kavramının sosyal hizmet mesleki bakışına aykırı bir şekilde "güçsüzlük" çağrışımı yaptığı değerlendirilse de literatürde ve mevzuatta bu ifadeyle karşılık bulunduğundan bu çalışmada kavram karmaşası yaratmamak amacıyla bu kavram kullanılmıştır. Esasen, sosyal hizmet alanını bu olumsuz çağrışımlardan arındırmak için "muhtaçlık" değerlendirmesi ifadesinin literatür ve ilgili mevzuatta "ihtiyaç değerlendirmesi" olarak değiştirilmesi gerekmektedir. Bu değişime katkı vermek için metnin ilerleyen bölümlerinde genellikle ihtiyaç değerlendirmesi ifadesi tercih edilmiştir.

sevk etmesi beklenir. Komisyondan çıkan yardım kararına ilişkin müracaatçı yazılı veya sözlü olarak bilgilendirilir.

İhtiyaç değerlendirmesi olarak yapılan sosyal inceleme, sosyal hizmet uzmanının kontrolü dışında bir yerde yapıldığı için ve müracaatçı ile baş başa olmasını gerektirdiği için kimi zaman güvenlik risklerini de barındırmaktadır. Ev ziyaretlerinde hakaret ve küfür, bağırma, saldırma gibi şiddet türlerinin yanı sıra müracaatçının mutfaktan bıçağı alıp saldırması, uzmanı evde rehlin tutması, alıkoyp taciz etmesi gibi riskler de gündeme gelebilmektedir.

Öncelikle sosyal yardım sisteminde, yoksulluk gibi yıkıcı etkileri olan bir sorunla hali hazırda baş etmeye çalışan ve yıpranan kişilerden muhtaçlıklarını kanıtlama beklentisinin onlarda kızgınlık ve öfke yaratması olağandır. Öte yandan bu müracaatçıların evlerini ziyaret ederek onların ihtiyaçlarını tespit etmek için işbirliği içerisinde çalışmayı hedefleyen sosyal hizmet uzmanlarının, "teftiş" amaçlı geldikleri algısı da müracaatçıda öfkeye neden olabilecek bir diğer unsurdur.

Sosyal hizmet uzmanlarının habersiz ziyaret yapmak istemesi, eve izinsiz girmeye çalışması müracaatçıyı rahatsız edebilecek ve gerginlik yaşanmasına sebep olabilecektir. Bunlara ek olarak, uzmanların müracaatçıya karşı tavırları, incelemeye geliş saatleri, kullandıkları sözcükler müracaatçı üzerinde bir olumsuz etki bırakıp saldırganlaştırabilir. Ev içerisinde yatak odası, banyo gibi özel alanlara izinsiz girilmek istenmesi, dolapların açılıp kontrol edilmesi gibi durumlarda müracaatçı ve uzman arasında gerginlik yaşanmasına sebep olabilir.

Müracaatçının yaşamına ilişkin bazı bilgileri değiştirmek istemesi, yaşam standartlarına ilişkin gerçek olmayan beyanlarının sosyal inceleme esnasında sosyal hizmet uzmanı tarafından anlaşılması ve uzmanın bunlara yönelik tepkisi de uzman-müracaatçı gerginliğinde belirleyici etmenlerden biridir. Bununla beraber sosyal yardım kararının olumsuz olması durumunda müracaatçıların bu karardan sorumlu olarak uzmanları görmesi de sosyal hizmet uzmanları için risk yaratmaktadır.

İhtiyaç değerlendirmesinde, sosyal hizmet uzmanının tek olması, müracaatçıların ruhsal ve zihinsel hastalıklarının olması, gidilen sosyoekonomik olarak düşük bölgenin güvensiz olması, evin konumunun araçların giremeyeceği kadar dar ve yüksek yerlerde olması, olumsuz hava koşullarında dahi sosyal incelemeye gitmek gibi durumlar da sosyal hizmet uzmanları açısından güvenlik riskleri doğurabilecek diğer unsurlardır.

3. Yöntem

3.1. Araştırma modeli

İhtiyaç değerlendirmesi yapan sosyal hizmet uzmanlarının deneyimlerini ele alan bu araştırmada, nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji deseninin seçildiği bu araştırma, bir sosyal inceleme alanı olarak muhtaçlık değerlendirmesinin nasıl yapıldığını ve karşılaşılan sorunları ortaya çıkarmak üzere yürütülmüş olmakla beraber, bu makalede söz konusu araştırmanın bir parçası olarak sosyal hizmet uzmanlarının ihtiyaç değerlendirmesi esnasındaki güvenlik risklerine ilişkin deneyim ve tecrübelerine dair bilgiler ve bulgular dikkate alınmıştır. Bu araştırma için amaca yönelik genel sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu oluşturulmuştur. Verilere katılımcılarla yüz yüze ve çevrimiçi derinlemesine görüşmeler yapılarak ulaşılmıştır. Bu nitel çalışma için 25 Ağustos 2020 tarihinde 35853172-300 sayılı Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Komisyon kararı ile izin alınmıştır.

3.2. Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın katılımcıları, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı il müdürlükleri ve sosyal hizmet merkezlerinde, belediyelerde ve diğer bakanlıklara bağlı çeşitli kuruluşlarda görev yapan/yapmış olan ve ihtiyaç değerlendirmesine katılan/katılmış olan sosyal hizmet uzmanları/sosyal çalışmacılardır. Araştırmada katılımcılara, amaçlı örneklem yöntemlerinden biri olan ve zengin bilgi kaynağı olabilecek bireylerin kimler olabileceğinin sorularak belirlenmesini sağlayan kartopu veya zincir örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında toplam 17 farklı ilde kamusal sosyal yardım alanında çalışma deneyimi ve sosyal inceleme deneyimi olan 34 sosyal hizmet uzmanı ile

görülmüştür. Araştırma kapsamında cinsiyet dağılımına dikkat edilerek, kadın ve erkek katılımcıların sayısında denge sağlanarak 16 kadın ve 18 erkek meslek elemanı ile derinlemesine görüşme yapılmıştır.

3.3. Veri Toplama ve Analizi

Araştırma için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu, beş bölümden oluşmuştur: ilk bölümde katılımcıların tanıtıcı bilgileri ve eğitim, alan çalışma deneyimine ilişkin sorulara yer verilmiş, ikinci bölümde katılımcıların yoksulluk ve sosyal yardıma bakış açısının değerlendirilmesini sağlayacak sorular yer almıştır. Diğer bölümlerde katılımcıların sosyal inceleme ve ihtiyaç değerlendirme sürecinde neler yaptıklarını ve hangi sorunlarla karşılaştıklarını ortaya koyacak sorular yer almıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda güvenlik riskleri bağlamında katılımcılara aşağıdaki sorular sorulmuştur:

- Görüşme aşamasında ne tür güvenlik riskleri ile karşılaştınız?
- Kurulmuşta ne tür güvenlik riskleri ile karşılaştınız?
- Karşılaştığınız güvenlik riskleri ile nasıl baş ettiniz?
- Karşılaştığınız risklerle baş etmede kurumsal destek aldınız mı?

34 sosyal hizmet uzmanı ile yapılan görüşmeler onların rızası alınarak bilgisayar veya telefon üzerinden kayıt altına alınmıştır. Ses kaydı ile toplanan veriler deşifre edilerek yazılı ortama aktarılmıştır. Veriler MAXQDA Analytics Pro 2020 yazılımı aracılığıyla analiz edilmiştir. Bunun için kayıtların transkripsiyonu yapılmış ve bu veriler yazılı olarak programa aktarılmıştır. Veriler tümevarımcı bir yaklaşım ile okunmuş, ilk önce kodlar oluşturulmuştur. Birbiri ile bağlantılı olan kodlar temalar altında toplanmıştır. Son olarak kod ve temalar altında toplanan bulgular yorumlanmıştır.

4. Bulgular

Araştırmanın bulguları güvenlik riskleri, baş etme yöntemleri ve kurumsal destek temaları altında ele alınmıştır.

4.1. Güvenlik Riskleri

Bu araştırma kapsamında uzmanlara sosyal yardım alanında çalışırken ihtiyaç değerlendirmesi yapılması için müracaatçı ile görüşmelerinde evde ya da işyerinde ne tür güvenlik riskleri ile karşılaştıkları sorulmuştur. Uzmanların sözlü ve fiziksel şiddete yönelik çeşitli risklerle karşılaştıkları görülmektedir.

4.1.1. Akıl ve ruh hastalığı olan müracaatçılarla çalışmak

Akıl hastalığı olan kişilerin, aile bireylerinin, bakımlarını sağlayanların özel ihtiyaçları olduğunu kabul eden sosyal hizmet, onlara sağlanacak hizmetlerin daha erişilebilir olmasında önemli bir görev üstlenir (Oral ve Tuncay, 2012:98). İhtiyaç değerlendirmesi yapmak amacıyla ev ziyareti yaptıklarında sosyal hizmet uzmanları özellikle akıl ve ruh sağlığı hastalıkları olan müracaatçılarla çalışırken risk altında kalabilmektedir:

“Bir arkadaşım karşılaştı. Ruhsal olarak problemlili olan bir müracaatçımız vardı, sanırım şizofreni tanısı olan biriymiş, arkadaşımızı bıçakla tehdit etti, arkadaşımız da tabii ki oradan uzaklaştı, görüşmeyi gerçekleştirmedi ve bunu tutanak altına aldı. Sonuçta can güvenliği riski doğurmuş bir durum olduğu için böyle bir yöntem izledi.” (SHU-31)

“Vallahi çok oldu. Güvenliğimiz de Allah’a emanet. Bunun için bir şey yapamıyorduk yani. Ha, çok kritik şeyler oldu... Mesela bir defasında şizoid bir bireyin olduğu bir eve gitmiştim; çocukların şiddete uğradığıyla ilgili bir ihbar vardı, o vakaya gitmiştim, orada baba bize bıçakla saldırdı.” (SHU-32)

4.1.2. Madde bağımlılığı olan müracaatçılarla çalışmak

Madde bağımlılığı fizyolojik, psikolojik ve sosyal boyutu olan, birey ve çevresi üzerinde olumsuz etkileri olan bir sağlık sorunudur ve madde ile ilişkili bozukluklar ile ruhsal bozukluklar birlikte seyredabilmektedir (Cüceler, Yılmaz ve Türkleş, 2022:107). Dolayısıyla madde bağımlısı müracaatçılarla çalışmak, özellikle evde ihtiyaç değerlendirmesi yaparken karşı karşıya olmak risk oluşturabilmektedir. Görüşme yapılan bazı uzmanlar sosyal incelemelerde madde bağımlılığı olan müracaatçılarla görüşme yaparken tedirginlik duyduklarını belirtmiştir:

“Mesela hiç unutmuyorum, 4 ay önce bali kullanan, madde kullanan bir kişinin evine girdim; o anda bir tepki vermedim, ama anladım ki sağlıklı bir görüşme yapamayacağız; ama arkamı dönüp de çıkamıyorum, o da hoş olmayacak çünkü. Düşünün, ben “Nasılınız, iyi misiniz?” derken bile balisini çekiyor, o şekilde cevaplıyor. Gerçekten titrediğimi fark ettim yani, soğuk soğuk terledim çıkarken, çünkü çok güvenli değil.” (SHU-29)

“Ama örneğin, bir madde bağımlılığıyla ilgili gittiğinizde veya sokakta çalıştırılan bir çocukla ilgili gittiğinizde, ailenin onayı olmadığı için problem olabiliyor.” (SHU-25)

4.1.3. Dezavantajlı bölgelerde ve gruplarla çalışmak

Sosyal hizmetin meslek olarak ortaya çıkış gerekçelerden biri olan yoksullar toplumdaki önemli dezavantajlı gruplardan birisidir (Genç ve Çöpoğlu, 2020: 41). Sosyal yardım alanında ihtiyaç değerlendirmesi temelde yoksullar için yapılmakta ve bu da dezavantajlı diğer bir deyişle kırılğan müracaatçılarla çalışmayı gerektirmektedir. Öte yandan yoksulluğun etkilerini daha fazla yaşadıkları için sosyal dışlanma riski yüksek olan diğer gruplardan da söz etmek olanaklıdır. Romanlar, mülteci ve sığınmacılar, kâğıt toplayıcıları bunlara örnek gösterilebilir. İhtiyaç değerlendirmesi için ziyaret edilen yoksulların ikamet ettiği bölgeler, sosyo-ekonomik olarak toplumun geneline kıyasla oldukça geride kalabilmekte, gecekondulaşma ve gettolaşma mekânsal bir dışlanmaya yaratarak bu bölgeleri dezavantajlı hale getirebilmektedir. Dezavantajlı bölgelerde, aynı yardımların dağıtılması esnasında, sosyal hizmet uzmanları bazı risklerle karşılaşmaktadır. Bu bölgelerde çevredekilerin, kendilerine de yardım almak istemesi kargaşaya ve gerilime, kimi zaman şiddete yol açabilmektedir:

“Bu noktada da şöyle problemler yaşayabiliyoruz: Gerçekten dezavantajlı bir mahalleye, bölgeye gittiğinizde ve orada bir aileyle görüşüyorsanız, diğer ailelerden de yoğun bir talep oluyor. Çok şiddetli olmasa da, zaman zaman bir karmaşaya, şiddet vakalarına da dönüşebiliyor; çünkü bir talep var. “Bizimle de görüşün. Gelin, görün. Niçin sadece onlarla çalışıyorsunuz? Onlar araya kimi soktu, torpilli mi? Bizim de ihtiyacımız vardı.” O tür durumlarda problem olabiliyor. Örneğin, ailenin görüşmesi yapılmış, değerlendirilmesi yapılmış, olumlu görülmüş, bu aile gıda paketini hak etmiş ve gıda paketi bu aileye teslim edilirken, zaman zaman diğer komşuları tarafından, gerçekten ihtiyaç sahibi olan diğer kişiler tarafından görüldüğünde, bu, orada bir gerilime yol açabiliyor.” (SHU-25)

Yoksulluk ve sosyal dışlanma açısından dezavantajlı gruplardan biri olan Romanlar, çoğunlukla bir arada yaşamayı tercih etmekte ve Romanların çoğunlukta olduğu mahalleler ‘Roman mahalleri’ olarak anılmaktadır. Balkız ve Göktepe’nin de belirttiği gibi (2014:30) kimi zaman mekânsal dışlanmaları Romanlara içe dönük ve izole bir yaşam biçimi dayatmakta, ancak bu durum hayatta kalma becerisi olarak da onları mekânsal yoğunlaşmaya yöneltmektedir. Bu gruplarla çalışmak, kimi zaman ihtiyaç değerlendirmesi yapmak üzere Roman mahallelerine giden sosyal hizmet uzmanlarını zorlamaktadır:

“Sıkıntılar oluyor mu; oluyor. Gittiğiniz bölgeye göre değişiyor. Bir Roman mahallesine gittiğinizde, etrafınız hemen sarılıyor mesela.”(SHU-20)

“Roman kültüründen olan vatandaşlar biraz daha cana yakın, temas kurarlar, istemedikleri şeyler olduğunda küfürlü de konuşurlar. Açıkçası, ilk işe başladığımda sosyal incelemeye gitmeye biraz korkuyordum... İşe başladım, direkt böyle bir kesime gidiyorsun. Orada uzmansın, artık senin orada bir hâkimiyet kurman gerekiyor. Böyle birkaç vatandaşımız var; biraz agresif de olabiliyorlardı. Açıkçası, onlarla iletişim kurmaktan ve incelemeye gitmekten korkuyordum, kişinin evine girmekten çekindiğim durumlar oluyordu.” (SHU-7)

4.1.4. Evde rehin tutulma ve saldırıya uğramak

Sosyal yardımlarda ihtiyaç değerlendirmesi genel olarak uzmanın koşulları kendi düzenleyemediği ve ortam hâkimiyetinin müracaatçıda olduğu ev ziyaretleri olarak gerçekleşmektedir. Bu da beraberinde olası güvenlik risklerine karşı savunmasızlığı artırabilmektedir. Müracaatçı ile kurulamayan güvenli bağ, iletişim sorunları, müracaatçının ruh sağlığı sorunları veya kamu hizmetlerine ve otoritesine karşı birikmiş tepkisi gibi sebepler müracaatçıların gerginliğini artırabilmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının ev ziyaretlerinde bazen müracaatçıların bıçaklı saldırılarına maruz kaldıkları görülmektedir:

“Daha önce bir arkadaşımıza bıçak çekilmişti bir mahallede. O da şundan kaynaklıydı: Arkadaşımız çok idealist bir arkadaşı ve olumlu ya da olumsuz, direkt söylüyordu. O bölge de yine getto bir mahalle, erkeklerin önemli bir bölümü uyuşturucu madde kullanıyor. O mahallenin içinde bunu dersin karşıdaki kişiye -madde kullanmış olabilir, muhtemelen de öyledir- böyle bir olay yaşanabiliyor.” (SHU-1)

Kimi zaman sosyal inceleme amaçlı ev ziyaretlerinde sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı tarafından rehin tutuldukları da görülmektedir. Öte yandan her ne kadar kontrol ve hâkimiyet sosyal hizmet uzmanında olsa da benzer şekilde kurum veya kuruluşlarda da rehin tutulma olaylarının yaşandığı anlaşılmaktadır:

“Zaman zaman oluyor. Zaman zaman saldırıya uğrayan arkadaşlarımız da oldu, baltayla kovalanan arkadaşımız da oldu. Evde neredeyse rehin kalan arkadaşımız da oluyor. Kurumda da oluyor, kurumda bir-iki saat rehin kaldığımız zamanlar da olmuştu.” (SHU-12)

İzlanda’da yapılan bir araştırma (Freysteinsdóttir ve Brink, 2020) sosyal hizmet uzmanının cinsiyetinin şiddete uğrama açısından önemli bir fark oluşturmadığını belirtse de sosyal hizmet uzmanının cinsiyetinin şiddete uğrama riskinin her ülkenin ve bölgenin kendi sosyolojik yapısıyla değişebileceği değerlendirilmektedir. Nitekim araştırmaya katılan bazı kadın sosyal hizmet uzmanlarının evlerde inceleme yaparken daha fazla tedirginlik yaşadıkları görülmüştür. Kadın sosyal hizmet uzmanlarından bazıları rehin tutulma veya saldırıya uğrama korkusuyla kimi zaman evde tek başına bir erkek müracaatçı ile görüşmekten çekindiklerini ifade etmiştir:

“Tabii ki güvenlik sorunu ile karşılaştığımız zamanlar oldu...Bir güvenliğimiz yok yani. Bu bir problem aslında çünkü şizofren hastaları ile karşılaşabiliyoruz hani bazen kadın olarak hani tek olarak işte evde tek erkek olabiliyor tanımadığımız insanlar olabiliyor bu mesela bir güvenlik sorunu olabiliyor tabii ki.” (SHU-10)

“Bazen sıkıntılı gördüğümüz zaman girmiyorum. Ya da mesela tek erkekse, korkuyoruz.” (SHU-5)

Öte yandan tek başına yaşayan kadın müracaatçının da erkek sosyal hizmet uzmanını evine alırken kimi zaman endişe ettiği veya sosyal incelemeye giden erkek uzmanların tek başına kadın müracaatçılarla yaptıkları incelemelerde bazı risklerle karşılaştıkları da görülmektedir:

“Mesela evde kimse olmadığında eve almak istemeyen, yani beni tek erkek olarak gördüğünde eve almak istemeyen kadın müracaatçılarımız da olabiliyor.” (SHU-11)

“Biz sabah en erken 10.00’da eve gitmeye dikkat ediyorduk, ama bazen evdeki başvuran kişi ya da aile tek başına bir erkek görevlinin ziyaretini hoş karşılamayabiliyordu. Başvuru yapanların kültürel düzeyine baktığımızda, çoğunlukla muhafazakâr çevreden insanlardı. Yani tek başlarına evlerine bir erkeği kabul etmekte zorlanıyorlar ya da çekiniyorlardı. Bu onlar için biraz şey geliyordu; yani inandıkları ya da yaşadıkları bir düzlem var, bir de o yardımı alabilmek için şartlar düzlemi var, o çelişkiyi yaşıyorlardı. Tabii, ihtiyaçlar hiyerarşisindeki öncelikleri farklı olduğu için, nakde ihtiyaçları olduğu için sonuçta kabul etmek durumunda kalıyorlardı, ama o huzursuzluğu hissettiriyorlardı gelen incelemeciye. Mesela bir kadın eğer tek başına yaşıyorsa, evine girdiğimizde. Kimi durumlarda bizler için de riskli bir pozisyona dönüyordu tek girmek. Çünkü bundan dolayı bizi de şikâyet ediyorlardı. Mesela yardımı uygun görmediğimiz aileler tarafından, “Eve gelen inceleme görevlisi bana şöyle davrandı, bana böyle davrandı” şeklinde şikâyetler yapılabilirdi. Tabii ki biz sonuçta profesyonel bir şekilde çalışıyoruz, idarecilerimiz de bunu biliyor; ama süreç içerisinde bu şeyler değerlendirildiğinde, bizim çalışma azmimizi, moralimizi, motivasyonumuzu bozuyordu ya da bazen, ben yaşamadım, ama benden önceki çalışan arkadaşlardan duymuştum, gelen erkek görevlinin gayri ahlaki davranışlar sergilediği yönünde de ihbarlar olmuş. Bu tip durumlar sosyal inceleme görevlisini çok büyük sıkıntı altında tutuyor ve kendi iş arkadaşları dâhil herkes ona bir şüphyle bakabiliyor.” (SHU-14)

4.1.5. Tehdit, Şantaj ve Mobbinge Uğramak

Tehdit, şantaj ve mobbing sosyal hizmet uzmanlarının her alanda karşılaşabildikleri riskler olmakla beraber kararın sosyal incelemeye göre verildiği sosyal yardım ve çocuk koruma gibi alanlarda ciddi risk oluşturabilmektedir. İsveç’te kamuda çalışan ve müracaatçı şiddetine maruz

kalan sosyal hizmet uzmanlarının şiddete yönelik bilişsel değerlendirmesini konu edinen ve 19 sosyal hizmet uzmanı ile yapılan bir nitel araştırma (Munobwa ve diğ. 2021) sonucuna göre meslek elemanları, mesleki kimliklerine ilişkin tehditler alabildikleri gibi özel yaşamlarına ilişkin tehditlerle de karşılaşmaktadır. Müracaatçı şiddetinin normalleştirilmiş olması ve bu konudaki yetersiz kurumsal destek sosyal hizmet uzmanlarının stresini artırmaktadır. Araştırmaya göre sosyal hizmet uzmanları, mesleki alanda kendilerine yönelik tehditleri normal karşılayabilse de eş ve/veya çocuklarına yönelik bir tehdit olduğunda çok daha fazla endişelenmektedir.

Bu çalışmada da görüldüğü üzere ülkemizde de sosyal yardım alanında, özellikle çocuklara yönelik durumların olduğu olgularda, sosyal hizmet uzmanları yaptıkları işlerle ilgili tehdit ve şantajla karşılaşmakta ve bu konuda yetersiz destek gördüklerini ifade etmektedir:

“Şöyle bir şeyle karşılaştım: Tehdit aldım mesela yaptığım işle ilgili. Sosyal yardımlarla birinci derecede bağlantılı olmasa da, yine çocuk odaklı vakalardan birinden tehdit aldım. Aslında ciddi anlamda da bir tehditti. Bunu yaşadım.” (SHU-20)

“Tehdit aldığım da çok oldu. Bunu biraz daha korunmaya muhtaç çocukta yaşadım, ama sosyal ekonomik destek ilişkisi de olan dosyalar var tabii. Yani arayıp, “Sıkırım topuklarına” diyen insanlar bile var. O anlamda çok sahip çıkıldığımızı da çok düşünmüyorum.” (SHU-33)

2018 yılında yapılan 41 farklı ilde 873 sosyal hizmet uzmanının katılımıyla gerçekleşen bir ankette sosyal hizmet uzmanlarının %84’ü çalıştıkları alanda mobbingin ciddi bir sorun olduğunu düşünmektedir (Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası, 2018). Sosyal yardım alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları sadece müracaatçı şiddeti açısından güvenlik risklerine maruz kalmamakta, ayrıca sosyal yardım faaliyetlerinin siyasileşmesi durumunda yöneticilerinin, bürokrat ve siyasilerin de hedefi haline gelebilmektedir. Siyasilerden tehdit alan uzmanlar, kimi zaman kuruluştaki mobbinge maruz kalmaktadır:

“Mesela, aldığımız tehditler ki çok enteresan tehditler alıyorduk. Sadece hizmet alan kişilerden değil, aynı zamanda -benim çalıştığım dönem için söyleyeyim- politikacıların, siyasetçilerin tehdit ve baskılarına da maruz kalıyorduk. Örneğin kişi yardım başvurusunda bulunuyor, ben bakıyorum, uygun olmadığını tespit ediyorum, ama uygun olmadığını tespit ettiğimde çok rahat bir şekilde telefonuma ulaşıp, çok rahat bir şekilde benden hesap sorulabiliyordu mesela ve ben, yaptığım değerlendirmenin böyle olduğunu, mesleki olarak doğru olanın bu olduğuna inandığımı, bunun dışında yapabileceğim başka bir şey olmadığını söylediğimde, o inceleme bir başka uzmana tekrar gönderilebiliyordu. Bunun gibi, kurumun bizi asla desteklemediği, aksine, siyasi olarak bizi bazen mobbinge varan, bazen yalnızlığa iten tavır ve tutumları oluyordu. Böyle şeyler yaşıyorduk ne yazık ki.” (SHU-34)

4.2. Baş etme Yöntemleri

Sosyal hizmet uzmanlarına karşılaştıkları veya karşılaşma olasılıkları bulunan güvenlik risklerini azaltmak için neler yaptıkları, aldıkları tehdit ve şantajlar, uğradıkları sözlü, fiziksel, bıçaklı veya silahlı saldırılar, maruz kaldıkları mobbing ve baskılarla nasıl baş ettikleri, hangi mekanizmaları kullandıkları sorulmuştur. İhtiyaç değerlendirmesine katılan sosyal hizmet uzmanlarının çaresizlik ve şiddeti kabullenme, incelemeye birden fazla uzman olarak gitme, sürücü desteği alma, içeriye girmeden kapıdan görüşme yapma, çeşitli güvenlik stratejileri ve mesleki becerileri kullanma ve kuruluştaki olduklarında olanaklı ise güvenlikten destek alma gibi baş etme yöntemleri geliştirdikleri görülmüştür.

4.2.1. Çaresizlik ve şiddeti kabullenme

Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki faaliyetleri esnasında uğradığı şiddet, çoğunlukla sağlık sektöründeki şiddet altında ele alındığı için, diğer alanlarda uğradıkları şiddet, ülkemizde yeterli gündemi henüz oluşturamamıştır. Oysaki sosyal yardım gibi ev ziyaretleri yapılmasını gerektiren alanlarda şiddet riski oldukça fazladır. Şiddeti mesleğin doğası veya bir parçası olarak görmek, bu şiddetle mücadele edilmesine de engel olmaktadır. Yapılan bazı araştırmalar sosyal hizmet uzmanlarının şiddeti mesleğin doğasında olduğunu kabul ettiğini gösterir niteliktedir (Vidal-Marti, 2023:12). Benzer şekilde bu çalışmada da kimi zaman uzmanlar güvenlik riskine karşı hiçbir çözüm üretilmeyeceğini düşünmekte ve çaresizliklerini şöyle dile getirmektedir:

“Bunun bir çözümü yok. Biz zaten bunu hep kendi aramızda konuşuyoruz arkadaşlarla, güvenliğimiz sıfır diye. Çünkü eve çıkıyorsun, ne olduğunu bilmiyorsun, neyle karşılaşacağını bilmiyorsun, evde belki başka biri var. Sana bir şey yaparsa yapar yani. Şansa yapılmadı diye düşünüyorum. Herhangi bir güvenliğimiz yok” (SHU-13)

“Çok olmuyor açıkçası. Olursa da Allah'a emanetiz diyebilirim yani. Herhangi bir şeyimiz yok tabii, bir şey olursa polis çağıracağız.” (SHU-19)

“Vallahi çok oldu. Güvenliğimiz de Allah'a emanet. Bunun için bir şey yapamıyorduk yani.” (SHU-32)

Bu bulgular “sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı şiddetine uğrama durumları ve etkileyen etmenler” başlıklı yüksek lisans araştırması bulguları ile örtüşmektedir. Nitekim bu araştırmaya katılan 130 sosyal hizmet uzmanının %62,3'ü müracaatçı şiddetini işinin bir parçası olarak gördüğünü belirtmiştir (Gönül, 2018: 62).

4.2.2. İncelemeye birden fazla uzmanla gitmek

Ev ziyaretlerinin güvenlik riski göz önüne alındığında ikili çalışma (buddy system) bir önlem olarak önerilmektedir (Van der Berg, 2021; Respass ve Payne, 2008:141). Bu çalışmada da uzmanlar, olası güvenlik risklerine karşı birden fazla meslek elemanı olarak incelemeye gitmeyi bir baş etme yöntemi olarak dile getirmektedir:

“Eğer bir risk algılama durumumuz söz konusuysa, genelde arkadaşlarımızdan destek alarak gidiyoruz. Yani her dosyaya bir kişi bakıyor, ama öyle durumlarda kuruluştaki başka bir arkadaştan daha destek istiyoruz, birlikte gittiğimiz durumlar söz konusu olabiliyor.” (SHU-3)

“Genellikle personel az olsa bile -illerde konuştuğum arkadaşlarda da aynı durum var-biraz can güvenliği gerekçesiyle de evlere sıklıkla iki kişi gidiliyor.” (SHU-9)

Birden fazla meslek elemanı olarak eve girmek, tüm güvenlik risklerini bertaraf etmemekte, ancak uzmanların güvende hissetmelerini kısmen de olsa sağlayabilmektedir:

“En azından böyle bir potansiyel varsa vaka içerisinde, iki kişi gittiğimiz zaman daha güven hissediyorduk. Ama bu tam anlamıyla güven sağlıyor muydu? Sağlamıyordu... Genelde önlem alamıyoruz, sadece bir olay olduktan sonra o olaya müdahale edebiliyoruz.” (SHU-27)

“Biz yine iki kadın olarak gidiyoruz. Erkek büro personelimiz de var; bazen o arkadaşımız da bize eşlik ediyor. Azaldığını düşünmüyorum, ama yine de insana “İki kişiyiz” duygusu sağlayabiliyor. İki kişi de olsak, tam bir güvenin sağlandığını düşünmüyorum.” (SHU-7)

Öte yandan kuruluşlardaki personel sayısının azlığı ve sosyal yardım alanındaki başvuru ve müracaatçı işlemlerinin fazlalığı, ikili çalışma sisteminin uygulanmasına engel olmaktadır:

“Personel çokmuş gibi görünüyor, iş azmış gibi görünüyor hâlbuki inceleme çok önemli ve çok zaman alan bir şey. İnsanlar onu kaçırdığı için iki kişi gidersek o iş de olmaz yani O kadar çok dosya var ki çünkü. İki kişi iki kişi de gidilmiyor. Biz onu denedik maalesef. Başarılı olmadık o konuda.” (SHU-5)

4.2.3. Sürücü desteği almak

Uzmanlar tek başına incelemeye çıktıklarında kendilerini sosyal inceleme yapılacak yere götürmekle yükümlü olan sürücülerden destek almak zorunda kalmaktadır. Bazı kuruluşlarda sürücülerin güvenlik için uzmana destek olması konusunda sıklıkla uyarıldığı ve bunun hem yöneticiler hem de meslek elemanları arasında güvenlik riskleriyle baş etme yöntemi olarak kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Güvenlik risklerinin olduğu durumlarda bazı uzmanlar görüşmeye dahil olmaması kaydıyla sürücüyle eve girmeyi tercih etmektedir:

“Riskli gördüğümüz ya da uyarı olarak bize gelen vakalar varsa, o müracaatçıların evine girmeden önce yanımızda şoför arkadaşımız oluyor. Görüşmeye dâhil olmamak şartıyla iki kişi giriyoruz. Ne kadar güvenilir, o da sorgulanabilir; ama tek girmemeye özen gösteriyoruz, iki kişi girmeye çalışıyoruz.” (SHU-30)

“Gittiğim ortamda mesela bazen şoförle girmek durumunda kalabiliyorum, incelemeye gittiğimde normalde çok tercih etmiyorum biriyle birlikte sosyal incelemeye gitmeyi, ama bazı durumlarda gelmelerini istiyorum. Üç-dört tanesinde mesela tek başına yaşayan erkeği gidip inceleme yapmam gerekiyordu. Bu riskli bir durumdu, tek başına girmem.” (SHU-6)

“...Ve o evde silah var vesaire gibi şeyler söylendiğinde, bir ihbardı, ama doğru mu değil mi bilmiyorum, tek başınayım, oraya da o şekilde girdim, ama şoförle. Şoförü de kapıya yakın bir yerde, biraz daha uzak bir yerde tuttum.” (SHU-8)

“Bir ön bilimiz olduğu zaman, dediğim gibi, en azından yalnız gitmiyorsunuz. Gittiğiniz zaman, yanınızda sizi kollayacak biri olması lazım. Hiç kimse yoksa yanınızda dursun şoförden bile rica edebilirsiniz. Tabii, mahremiyeti de göz önüne alarak.” (SHU-17)

Sosyal yardım alanında çalışan ve yoksul hanelere incelemeye giden uzmanlar güvenlik riskine karşı kendi önlemini almak zorunda kaldığından sürücü ile iletişim halinde kalmak da bir güvenlik stratejisi olarak kabul edilmiştir. Kimi zaman sürücünün dışarda beklediğini bilmek de uzman için bir güvenlik desteği olabilmektedir:

“Bazen şoför arkadaşsa, ‘Bak, şu daireye çıkıyorum’ diyorum. Dosyasına bakıp, şey olabilir diye düşündüklerim olursam, ‘Haberin olsun’ şeklinde. O kadar, yani başka bir güvenlik şeyimiz yok.” (SHU-13)

“Hani eve giriyoruz şoför bey bizi bekliyor kapıda fazla vakit kaldığımız zaman gayri ihtiyarı şoförün kendi güvenliği diyebiliriz aslında. Şoför bizi arıyor iyi misin, nasılsın diyor. Süre uzun sürerse o şekilde. Yoksa bir güvenliğimiz yok yani.” (SHU-10)

Sosyal hizmet uzmanının sürücüyle eve girmesi müracaatçının kendini açmasına, mahrem ve gizli bilgilerini uzmanla paylaşmasına engel olabileceği gibi sürücüye görevi dışında bir güvenlik sorumluluğu yüklemek de onu tedirgin edebilecektir. Nitekim güvenlik stratejilerinde yeri olmayan bu enformel desteği sağlamak zorunda kalmak kimi zaman sürücüleri kimi zaman ise müracaatçıları rahatsız etmektedir:

“Ulaşım birimine, sosyal hizmet uzmanını ya da sosyologu, psikologu yalnız bırakmamaları gerektiği uyarısı sürekli yapılıyor. Ama şoförler bu durumdan çok rahatsız oluyor, “Sürekli evlere biz de mi girip çıkacağız?!” vesaire diye. Bir de genelde ben sosyal incelemeye giderken, evlerde kadınlar oldukları için, şoförlerden kadınların da rahatsız olma durumu oluyor. Yani aslında bu çok doğru bir tercih oluyor.” (SHU-29)

4.2.4. Kapıdan görüşme yapmak

İhtiyaç değerlendirmesi, sosyal yardıma hak kazanmak için gereken kriterlerin karşılanıp karşılanmadığının tespitinin yanı sıra yoksullukla baş etmeye çalışan müracaatçıların sosyal işlevselliğine geri dönebilmesi için ihtiyaç duyulan desteklerin ve kaynakların belirlenmesi ve evdeki öncelikli grupların ihtiyaçlarının dikkate alınması, evdeki bireylerin ihtiyaç önceliklerinin onlarla belirlenmesini sağlayan bir sosyal hizmet etkinliğidir. İhtiyaç değerlendirmesinin ev ziyareti olarak yapılması müracaatçının kendi yaşam alanında gözlemlenmesi ve aile ilişkilerine ve sorunlarına dair önemli bilgiler sağlamaktadır.

Güvenlik endişesi yaşamak sosyal hizmet uzmanlarını mesleki olarak özenle yürütülmesi gereken bu sosyal inceleme sürecini ‘üstünkörü’ yaptırmak zorunda bırakabilmektedir. Güvenlik tedbiri olmadan tek başına sahada riskleri göze alarak işlerini tamamlamaları beklenen sosyal hizmet uzmanları için eve girmeden kapıda görüşme yaparak sosyal inceleme sürecini yürütmek de güvenlik riskleriyle baş etme yöntemlerinden biri haline gelmiştir:

“Eğer çok saldırgan davranışlar varsa –bir, iki tane vatandaşımız vardı- onların görüşmelerini neredeyse herkes kapıdan yapmıştır. Tabii, bilgilerde mevcut. Sadece yüzeysel bilgileri alıp görüşmeyi tamamladığımız zamanlar oluyor. Ama bu, benim eğer hayati tehlikem varsa, o eve girdiğimde beni bekleyen riskler varsa, o durumlarda gerçekleşiyor.” (SHU-12)

“Girmeden dışarda görüştüğümüz de oluyor tabii çünkü mesela kişisel olarak kendi önlemimi kendim almaya çalışıyorum ve diyorum ki evde kim var. Tekim dediği zaman erkek olan kişi o zaman hani kapı önünde görüşmeyi yapıyorum.” (SHU-10)

4.2.5. Güvenlik stratejileri ve mesleki becerileri kullanmak

Sheafor ve Horejsi (2016:252), uzmanın, müracaatçının evine girmeden önce, etrafı incelemesini, tehlikeli bir duruma karşılaşma ihtimaline karşı kaçış güzergâhını belirlemeyi, tehlikeli müracaatçılarla karşılaşma ihtimaline karşı uzmanların hizmet içi eğitim almalarını ve pasif savunma tekniklerini öğrenmesini tavsiye eder. Ayrıca tartışma esnasında yatak odasında silah bulunma ve mutfakta silah olarak kullanılabilir eşyanın olabileceğini öngörerek, buralardan uzak durmak gerektiğini belirtir. Bu çalışmada ise tehlike öngördüklerinde sosyal hizmet uzmanlarının, görüşmeyi kısa tutma, kapıyı açık tutma ya da kapıya yakın oturma gibi stratejileri kullandıkları görülmektedir:

“Şöyle yapıyorum: Tehlikeli hissettiğim durumlar olursa, birazcık daha kapıya yakın tarafta oturuyorum. İlk yaptığım şeylerden biri o oluyor. Eğer tehlikeli bir durum varsa bunu yapıyorum.” (SHU-6)

“Bir ön bilgimiz olduğu zaman, dediğim gibi, en azından yalnız gitmiyorsunuz. Gittiğiniz zaman, yanınızda sizi kollayacak biri olması lazım. Hiç kimse yoksa yanınızda dursun şoförden bile rica edebilirsiniz. Tabii, mahremiyeti de göz önüne alarak. Kapıya yakın oturabiliriz veya eve hiç girmeyebiliriz.” (SHU-17)

“Bazen eve gidiyorsun, evde adamlar falan var. Kadına sorman lazım bunlar kim diye; ama sorduğunda tepki alabilirsin, adamlar başka bir şey yapabilir. Tamam, devlet memuru olarak gidiyorsun oraya, ama herkes o bilinçte değil. Öyle durumlar olduğunda da evde çok görüşemiyorum. Başta da dedim ya, evde bazen sıkıntı olabilir diye. O zaman kadını yalnız çağırıyorum yine. Evde ortalama bir konuşup kurumda soruyorum. O şekilde şeyler oluyor.” (SHU-13)

Mesleki bilgi ve beceriler de sosyal hizmet uzmanlarına tehlikeli durumlarla nasıl baş edebilecekleri konusunda yardımcı olabilmektedir. Bazı uzmanlar, güvenlik riskinin olası olduğunu ve bu durumlarda müracaatçıya yaklaşımın ve iletişimin önemli olduğuna dikkat çekmiştir:

“Aslında biraz da soğukkanlı olmakla alâkalı ve biraz da bağlantıyı nasıl kurduğumuzla alâkalı. Benim için risk teşkil eden bir müracaatçının evine girdiğimi hissettiğimde, nasıl bağlantı kurarım, yani nereden bağlantı kursam onunla daha sağlıklı ve daha düzgün bir iletişim kurabilirim? Çünkü o noktayı, bağlantı noktasını yakalayamadığımızda çok kopabiliyor ya da olay çok farklı yerlere aksedebiliyor. Aslında başlı başına yaptığımız iş zaten çok riskli bir iş.”(SHU-18)

“Şöyle yapabiliriz: Eğer içeride tehlikeli bir durum varsa, eve girişimizi mantığa bürümemiz lazım. Şizofren üzerinden örnek verdim. Diyelim ki, bir şizofreni hastası var; eve girerken, onu bir mantığa bürümemiz lazım. Mesela, “Evdeki çocukların öğretmeniyim. Durumlarını sormaya geldim” gibi. Yani can sağlığımızı tehlikeye atmadan yapmamız lazım. Sadece kendimiz için de değil.” (SHU-17)

Sosyal inceleme, özel beceriler gerektiren bir sosyal hizmet etkinliğidir; bu yüzden gerekli beceri ve eğitimi olmayan kişilerin güvenlik riskleri ile baş etmesi daha zor olabilirken sosyal hizmet eğitimi almış ve gerekli becerileri edinmiş kişilerin riskli durumlarla baş etme süreci daha rahat olabilmektedir:

“Kişiyi sorgularsanız ya da farklı yaklaşırsanız, bu tür şeyler yaşayan arkadaşlar oluyor, o zaman kişi size tepki verebilir, bunlar normal. Hem haneyi iyi bilmek lazım, hem insani ilişkileri iyi bilmek lazım. O nedenle de diyoruz ki herkes bu işi yapmamalı. Yani insanlarla, sokaktaki insanla iletişimi her iyi olan ilişkiyi sürdürebilir diye bir şey yok. Bunun teknikleri var, yöntemleri var, bunları görmek lazım. Psikolog arkadaşlar da gittiğimiz zaman çok ağır vakalarla görüşüyorlar. Nasıl görüşüyorlar, nasıl bir yöntem izliyorlar, bunlar önemli şeyler. Her yere giriyorsunuz, girilmeyen mahallelere giriyorsunuz, uyuşturucu bağımlılarıyla konuşuyorsunuz... Bunlar olağan şeyler. Ama siz sokakta gördüğünüz madde bağımlısına gidip, yakasına yapışıp, “Sen bunu niye kullanıyorsun? İçme, bırak” dersanız, tepkiyi de alırsınız yani.” (SHU-24)

4.2.6. Kurumda güvenlik desteğini kullanmak

Sosyal yardım alanında çalışan uzmanlar, gereken ihtiyaç değerlendirmesini yapabilmek için çoğunlukla ev ziyareti yapsa da kimi zaman kuruluştaki da müracaatçılarla bazı görüşmelerin yapılması gerekmektedir. Öte yandan başvuru yapmak üzere kurum veya kuruluştaki gelen müracaatçılarla görüşme de orada gerçekleşmektedir. Yardım kararına ilişkin sonuca itiraz edilmesi, sonuca ve sürece ilişkin bilgi edinme süreçleri de kurum veya kuruluştaki yapılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları kurum ve kuruluştaki da güvenlik risklerine, müracaatçı şiddetine maruz kalabilmektedir. Kurum ve kuruluştaki görüşme yapıldığında, güvenlik riski teşkil eden bir durum öngörüldüğünde varsa kurum ve kuruluştaki güvenlik görevlilerinden destek istenmektedir:

“Kurumda da oluyor, kurumda bir-iki saat rehin kaldığımız zamanlar da olmuştu. Kurumdayken çok fazla sıkıntı değil; kapıda polis arkadaşlar var, destek oluyolar.” (SHU-12)

“İlk görüşmede veya görüşmenin ters gittiği durumlarda kurumda da böyle sıkıntılar olabiliyor. Öyle durumlarda, kapımız açık, güvenliğe söylüyoruz, “Bak, ben burada böyle bir görüşme yapıyorum, sıkıntı olabilir, buralarda ol” diye uyarıyoruz ve güvenliğin etrafta olmasını sağlıyoruz. O şekilde yapıyoruz yani, güvenlik noktasında bir sıkıntı çıktığı zaman bir şekilde çözmeye çalışıyoruz.” (SHU-26)

Bununla birlikte müracaatçı giriş çıkışının fazla olduğu kuruluştaki bulunan güvenlik görevlilerinin kimi zaman yeterli hâkimiyeti ve güvenliği sağlayamadığı ancak bir güvenlik riski yaşandığında olguya müdahale ettikleri de görülmektedir:

“Tabii, aynı durum kuruluş ortamında da oluyor, kuruluş ortamında da güvenliğimizin tam olarak sağlandığını söyleyemem. Çünkü evet, binaların girişinde güvenlik görevlileri oluyor; fakat bu güvenlik görevlilerinin, çok fazla müracaatçı girdi-çıkması olduğundan dolayı, oranın denetimine çok fazla hâkim olduğunu ben şimdiye kadar görmedim. Genelde insanlar bir şekilde ve rahatça içeriye giriyor ve eğer bir tepkisi varsa bunu da çok rahat bir şekilde sergiliyor. Genelde önlem alamıyoruz, sadece bir olay olduktan sonra o olaya müdahale edebiliyoruz.”(SHU-27)

4.3. Kurumsal Destek

Görüşme yapılan sosyal hizmet uzmanlarına karşılaştıkları güvenlik riskleri ile baş ederken kurumsal destek alıp almadıkları, kurum veya kuruluşun sürece nasıl yaklaştığı ve ne tür çözüm önerileri sundukları sorusu yöneltilerek kurumsal destek mekanizmaları sorgulanmıştır.

Kuruluş ve yöneticiler, bilhassa sosyal hizmet kökenli yöneticilerin yer aldığı kuruluştaki, sosyal hizmet uzmanına şiddet olaylarında destek olmaya çalışmakta ancak kurumsal bir mekanizma ve önlem öngörülmediğinden bu destek sınırlı kalmaktadır:

“Şimdi o eve tekrar gideceğim ben mesela. Ben bu noktada idarecimle konuştum, benim gitmemin doğru olmadığını söyledim. Ama yine gittim. Ama bu sefer üç kişiyle birlikte gittim, dört kişi gittik. Kurum yardımcı oluyor. Gerekirse müdür yardımcımız bile bizimle gelir yani incelemeye, o noktada sıkıntı yok. O konuda kurumla ilgili hiçbir sıkıntı yaşamıyoruz yani, yardımcı oluyolar.” (SHU-2)

“Uzman eğer öngörebilirse, polis desteği isteyebilir, kurumda bununla ilgili yazışmaları yapar. O konuda idareye bildirirseniz, “Git, ne yapıyorsan yap” demezler. Ama öngörebilmek lazım tabii ki. Eğer öngörürse yardımcı olur.”(SHU-19)

Yönetim değişmeden önce müdürümüz sosyal hizmet uzmanıydı. O, genelde vatandaşı bildiği için.. İki kişi gitmemiz, bizim o zaman müdürümüzden kalma bir sistemdi. Bir de güvenlik açısından da ikili gitmemizi daha uygun görüyordu.” (SHU-7)

Öte yandan kurumsal mekanizmalardan yoksun olduğu için, yöneticilerin uzmanlara destek olmaya çalışırken etik olmayan kararlar alması, uzmanları rahatsız edebilmektedir:

“O vaka yaşandığı zaman kurum şöyle bir yola gitmişti: 2 hafta o bölgeye izlemeye gidilmedi. Aslında bu da çok doğru bir davranış değil. 2 hafta incelemeye gitmedik. Belki

ihtiyacı olan biri bir ay geç alacak, belki o ay çocuğunun temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak. Kurum arka çıkmaya çalışıyor, ama arka çıkmaya çalıştığı yollar ne kadar etik, tartışılır.” (SHU-1)

Şiddet riski ile karşılaşan uzmanlara kimi zaman sahip çıkılmamakta ve kendilerini yalnız hissetmektedirler:

“Dediğim gibi, idari yapıya çok bağlı o. İdari yapının kriz yönetimi nasıl, kişisel ilişkileri nasıl, kurumsal bakış açısı nasıl, idari yönetimin bu tür kıstasları nasıl, onu dikkate almak lazım yani. Her zaman sahip çıkıldı diyemem ben kendi adıma.” (SHU-33)

“Hiçbir desteği olmuyordu tabii ki kurumun. Bu bizim temel görevimiz sayıldığı için hiçbir desteği olmuyordu... Örneğin kişi yardım başvurusunda bulunuyor, ben bakıyorum, uygun olmadığını tespit ediyorum, ama uygun olmadığını tespit ettiğimde çok rahat bir şekilde telefonuma ulaşıp, çok rahat bir şekilde benden hesap sorulabiliyordu mesela ve ben, yaptığım değerlendirmenin böyle olduğunu, mesleki olarak doğru olanın bu olduğuna inandığımı, bunun dışında yapabileceğim başka bir şey olmadığını söylediğimde, o inceleme bir başka uzmana tekrar gönderilebiliyordu. Bunun gibi, kurumun bizi asla desteklemediği, aksine, siyasi olarak bizi bazen mobbinge varan, bazen yalnızlığa iten tavır ve tutumları oluyordu. Böyle şeyler yaşıyorduk ne yazık ki.”(SHU-34)

Yöneticiler kimi zaman tehdit ve şiddete tanıklık etse de hemşericilik, siyasi bağlantılar gibi nedenlerle uzmanlara destek vermekten çekinebilmektedir:

“Burada idareciler çok önemli. Mesela ben, idarecinin birinin de yanımda olduğu bir ortamda tehdit aldım. Onu tutanaklaştırdık, tutanaklaştırdıktan sonra da söyledim, “Bunu resmi yazıyla ve il müdürlüğünün ağzından, bir meslek elemanının tehdit edildiği yönünde bir şikayette bulunalım Cumhuriyet savcılığına” diye. Burada farklı şeyler de devreye giriyor sanırım. Hemşerilik, aynı ilde idareci olmak, yüz yüze gelmek, siyasi bağlantılar vesairenden belki çekindikleri için buna çok girişmediler, “Bireysel olarak bunu sen yap” dediler mesela. Ben de bu işin benim bireyselliğimle, birey olmamla ilgili bir sorun olmadığını; bu işin kamu kimliğinden, meslek elemanı kimliğimden ve yaptığım işten kaynaklı olduğunu, dolayısıyla oranın yapması gerektiğini söylediğimde böyle bir şeyimiz oldu ve ben kendim bireysel olarak başvuruda bulunmadım, şahsileştirmek istemedim.” (SHU-20)

Müracaatçılar, yardımların reddedilmesi durumunda, kurum veya kuruluşa gelip hesap sorduğunda, gerginlikler yaşanmakta ve kurum veya kuruluş müdürleri kimi zaman uzmanları hedefe koyabilmektedir:

“Müdür, yeri geliyordu, müracaatçıya bile kendisi raporu gösterebiliyordu; kendi üstünden yükü atabilmek için, “Bak işte, adam yazmış, reddetmiş” gibisinden raporu gösterip meslek elemanını hedefe koyabiliyordu. Bu yüzden kavga boyutlarına geldiğimiz durumlar oldu müdürlerle.” (SHU-32)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sosyal yardım alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının güvenlik risklerine ilişkin deneyimlerinin ele alındığı bu çalışma kapsamında, sosyal hizmet uzmanları ile yapılan derinlemesine görüşmelerde, bu deneyimler, güvenlik riskleri, baş etme yöntemleri ve kurumsal destek temaları altında incelenmiştir.

Bu araştırmaya göre sosyal yardım alanında ihtiyaç değerlendirmesi yapan sosyal hizmet uzmanlarının ciddi güvenlik risklerine maruz kaldıkları görülmektedir. Sosyal hizmet uzmanları hakaret, mobbing, şantaj, tehdit, dayak, bıçaklı saldırı ve evde rehin tutulma gibi sözlü ve fiziksel şiddetle karşılaşmaktadır.

Sosyal incelemeye giden sosyal hizmet uzmanları için evde psikolojik rahatsızlıkları olan müracaatçılarla tek kalmak, güvenlik riski doğurabilmektedir. Uzmanlar her ne kadar psikolojik rahatsızlıklara karşı bilgili de olsa ve ona uygun bir iletişim yöntemi geliştirmeye çalışsa da kimi zaman ani saldırılarla karşılaşabilmektedir.

Görüşmelerde risk oluşturabilecek unsurlardan bir diğeri, cinsiyet olduğu görülmektedir. Kadın sosyal hizmet uzmanlarının güvenli olmayan yerlerde erkek müracaatçı ile evde tek görüşmekten çekinebildiği, kadın müracaatçıların da kimi zaman erkek sosyal hizmet uzmanı ile evde tek başına görüşmekten çekinebildiği anlaşılmaktadır.

Araştırmaya göre, sosyal yardımların kimi zaman siyasi bir araç olarak kullanılmasından dolayı, sosyal hizmet uzmanları uygulama ve karar aşamalarında baskı ve psikolojik şiddete maruz kalmaktadır. Verdikleri kararın kimi zaman dikkate alınmadığı, siyasilerden ve bürokratlardan kimi zaman tehdit içeren telefonlar aldıkları görülmektedir.

Uzmanlar şiddete sadece evlerde değil çalıştıkları kurum veya kuruluşlarda da maruz kalabilmektedir. Özellikle güvenlik görevlisinin olmadığı, vatandaş giriş-çıkışının çok olduğu yerlerde müracaatçıların gelip uzmanlara saldırdığı ve gerginliklerin yaşandığı görülmektedir.

Sosyal incelemelerde yaşanan güvenlik risklerini bertaraf etmek adına tercih edilen baş etme yöntemlerinin kimi zaman hizmeti aksattığı ve sosyal hizmet etiğine aykırılık teşkil eden uygulamaları doğurabildiği görülmektedir.

Uzmanlar, genel olarak güvenlik riskinin işin doğasında olduğunu ve çözüm üretilemeyeceğini düşünmekte olsa da kendilerince baş etme yöntemleri geliştirmeye çalışmaktadır. Bir baş etme yöntemi olarak sosyal incelemeye birden fazla meslek elemanı ile gitmek tercih edilse de meslek elemanı sayısının azlığı bu yöntemin her yerde ve her zaman uygulanmasına olanak vermemektedir.

Uzmanlar arasında tercih edilen bir diğeri baş etme yöntemi ise sürücünden destek almaktır. Güvenli olmayan bölgelerde veya riskin öngörüldüğü evlerde kimi zaman sürücünün uzmanla incelemeye girdiği, bu durumdan zaman zaman kendilerinin ve müracaatçıların rahatsız olabildikleri görülmektedir. Müracaatçının gizliliği ve mahremiyetine saygı ilkesine aykırılık teşkil etse de güvenlik endişesi uzmanları sürücülerden destek almaya mecbur bırakmaktadır.

Güvenlik endişesinin sosyal hizmet uzmanlarını mesleki uygulamaları yerine getirmekten alıkoyduğu görülmektedir. Nitekim güvenlik riskinin olabileceği yerlerde uzmanların içeriye girmeden kapıdan görüşme yapma eğilimi sergiledikleri veya içerde çok kısa durmaya çalışıp incelemeyi usulüne uygun yapamadıkları anlaşılmaktadır.

Araştırma sonuçlarından biri de, kimi durumlarda güvenlik riskleriyle baş edebilmek için, sosyal hizmet uzmanlarının, sosyal hizmet bilgi ve becerilerini kullanarak güvenlik risklerini en aza indirebildikleridir. İnsan davranışı, görüşme teknikleri, psikoloji gibi temel bilgilerin yanı sıra iletişim becerileri, gözlem becerisi, çatışma yönetimi, öz-yönetim becerileri gibi beceriler güvenlik riskleriyle baş etmede kolaylık sağlamaktadır.

Kurumsal destek açısından edinilen sonuçlara bakıldığında ise kurum ve kuruluşların sosyal hizmet uzmanlarına görünürde bir destek verme çabası gösterdikleri; ancak uygulamada güvenliğe ilişkin kurumsal önlem ve prosedürlerin oldukça yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Kuruluşların bazılarında yer alan güvenlik personelinin, kısmen de olsa güvenlik riskini azalttığı görülse de, her kuruluştaki güvenlik personelinin olmadığı, vatandaş girişinin yoğun olduğu yerlerde gerekli titizliğin gösterilmediği, bu yüzden kuruluşlarda da uzmanların müracaatçıdan sözlü ve fiziksel şiddete maruz kalabildikleri görülmektedir.

Kimi zaman müracaatçının baskısından kurtulmak isteyen müdürler, kendi üstünden riski kaldırmak adına uzmanları müracaatçının hedefine koyabilmektedir. Ayrıca siyasi ve idari baskı gördüklerinde sosyal hizmet uzmanlarının idarecilerinden destek alamadıkları ve bu yüzden kendilerini yalnız ve sahipsiz hissettikleri görülmektedir. Bu sonuç sosyal hizmet alanında çalışan profesyonellerin şiddet deneyimlerini ortaya çıkarmak amacıyla 101 meslek elemanı ile yapılan bir nicel araştırma sonucu (Kocakaya ve diğ. 2018:458) ile de paralellik göstermektedir. Nitekim araştırma sonucuna göre profesyonellerin yarıdan fazlası (%55,4) kendini güvende hissetmediklerini ve %71'i uğradığı şiddete ilişkin durumu, ilgili makamlara iletmelerine rağmen herhangi bir sonuç alamadığını ifade etmiştir.

Öte yandan güvenlik risklerine açık olmaları ve kurumsal destek görmemeleri sosyal hizmet uzmanlarının tükenmişlik hissetmelerine ve çalışma arzularını yitirmelerine sebep

olabilmektedir. Benzer şekilde Amerika Birleşik Devletlerindeki sosyal hizmet uzmanları açısından işyeri güvenliği ve mesleki tükenmişlik arasındaki ilişkinin incelenmesini konu edinen ve 141 uzmanın katılımıyla gerçekleştirilen nicel araştırmada işyerinde şiddete ve/veya tehdide maruz kalmanın tükenmişlik seviyesini arttırdığı ortaya çıkarılmıştır (Disney ve Purser, 2022).

Görüldüğü üzere Türkiye’de sosyal yardım alanında yapılması gereken ihtiyaç değerlendirmesini yapmak üzere ev ziyaretlerine giden sosyal hizmet uzmanları, güvenlik risklerine karşı risk altında ve savunmasızdır. Yasal olarak kendilerini koruyabilecek ve riskli gördükleri görevlerden feragat edebilmelerine olanak verecek idari ve yasal düzenlemenin yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Buna ek olarak kurumsal güvenlik stratejilerinin ve önlemlerinin alınmasına acil ihtiyaç vardır. Ayrıca sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları kuruluşlardaki iş yoğunluğu ve meslek elemanı sayısının azlığı ikili çalışmaya olanak vermediğinden dolayı sürücünden destek almak zorunda kalabilmektedirler. Bu durumun doğurduğu etik ihalelerin önüne geçebilmek ve güvenlik riskini azaltmak amacıyla ikili çalışmaya olanak verecek çalışma koşullarının sağlanması önemlidir. Çalışılan kurum ve kuruluşlarda güvenlik risklerine ilişkin eğitimlerin sağlanması, savunma tekniklerine dair temel becerilerin kazandırılması da güvenlik riskleriyle baş edilmesine fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Balkız, Ö., I. ve Göktepe, T., (2014). Romanlar ve Sosyo-Ekonomik Yaşam Koşulları: Aydın İli Örneğinde Bir Alan Araştırması, *Sosyoloji Dergisi*, 30, 1-39, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/593915>.

Chappell, D. ve Di Martino, V., (2006). *Violence at work* (3rd Edition), Switzerland: ILO, http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2006/106B09_110_engl.pdf

Cüceler, S., Yılmaz, M. ve Türkleş, S., (2022). Madde Bağımlısı Bireylerin Yaşadığı Psikososyal Sorunlar, Uygulanan Kanıt Temelli Müdahaleler ve Hemşireliğin Rolü. *Bağımlılık Dergisi*, 23(1), s.105-110 DOI: 10.51982/bagimli.958710

Disney, L. ve Purser, G., (2022). Examining the Relationship between Workplace Safety and Professional Burnout among U.S. Social Worker. *Journal of Evidence-Based Social Work*. 19(6), 627-639.

Enosh, G. ve Tzafrir, S. S., (2015). The Scope of Client Aggression toward Social Workers in Israel. *Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma*, 24(9), 971-985.

European Agency for Safety and Health at Work, (2015). *Workplace violence*, <https://oshwiki.osha.europa.eu/en/themes/workplace-violence> (Erişim tarihi: 15.07.2023)

Freysteinsdóttir F., J. ve Brink S., B., M., (2020). Is social work in Iceland a dangerous profession? Emotional and physical violence towards social workers. *Nordic Social Work Research*, 1-14 DOI: 10.1080/2156857X.2020.1837919

Genç, Y. ve Çöpoğlu, M., (2020). Yoksullar. Meryem Serdar Editör (Der.), *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet* içinde (s.41-71). Ankara: Grafiker Yayınları.

Gönül, A., (2018). *Sosyal Hizmet Uzmanlarının Müracaatçı Şiddetine Uğrama Durumları ve Etkileyen Etmenler*. (Yüksek lisans tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.

Gönül, A., Şahin, F. ve Yıldırım, B., (2022). Examining Social Workers’Exposure to Client Violence: The Case of Turkey. *İnsan ve Toplum*. 12(4), 211-234. DOI: 10.12658/M0672.

Hollbrook, T., (1983). Going among Them: The Evolution of the Home Visit. *The Journal of Sociology & Social Welfare*, 10(1), 112-135.

Karataş, K., (2003). Yoksullukla Mücadele: Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Yardımlar, Gül Erdost (Yayına Hazırlayan), 5. *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2002 Bildirileri: Yoksulluk ve İnsan Hakları İçinde*, Ankara: İnsan Hakları Derneği ve İnsan Hakları Vakfı Ortak Yayını.

- Kocakaya, R., Aydoğan, C. ve Çalık Var, E., (2018). Sosyal Hizmet Alanında Çalışan Profesyonellerin Şiddet Deneyimleri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (27), 448-460.
- Koritsas, S., Coles, J., ve Boyle, M., (2008). Workplace Violence Towards Social Workers: The Australian Experience, *British Journal of Social Work*, 1-15 DOI: 10.1093/bjsw/bcn134.
- Lovasova, S., (2014). Client Violence in Social Work Practice: Conflict Styles Of Victims, *Czech & Slovak Social Work*, 14(5), 58-73.
- Lyter, S. C., ve Abbott, A. A., (2007). Home Visits in a Violent World, *The Clinical Supervisor*, 26(1/2), 17-33.
- Munobwa J., S. ve Ahmadi F., Öberg P., (2021). 'Anxiety, Frustration and Understanding'. Swedish Personal Social Service Workers' Cognitive Appraisals of Encounters with Violent Clients, *Nordic Social Work Research*, 1-15, DOI: 10.1080/2156857X.2021.1911836.
- Munobwa J., S. ve Ahmadi F., Öberg P., (2023). Creeping Under the Skin: Manifestations of Client Violence towards Social Workers in Swedish Individual and Family Services, *Nordic Social Work Research*, 13(2), 202-216.
- Oral M. ve Tuncay, T., (2012). Ruh Sağlığı Alanında Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rol ve Sorumlulukları, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23 (2), 93-114.
- Respass, G. ve Payne B., K., (2008). Social Services Workers and Workplace Violence, *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 16 (2), 131-143.
- Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası., (2018). *Türkiye'de Sosyal Hizmetlerde Dönüşüm Çalıştay Raporu*, <https://xfs2.ikon-x.com.tr/ses/2020/09/sosyal-hizmet-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Ftay%C4%B1.pdf> (erişim tarihi: 20.06.2023).
- Sheafor, B. W. ve Horejsi, C., J., (2016). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler (A. Bilgen, B. Kaynarkaya ve D. Gülmez, Çev.)* Ankara: Nika Yayınevi.
- Sousa, S., Silva, I., S., Veloso, A., Tzafrir, A., Enosh, G., (2014). Client's Violence Toward Social Workers, *Tekhne-Review Of Applied Management Studies*, 12, 70-78.
- Thompson, N., (2016). *Güç ve Güçlendirme*. Ö. Cankurtaran (Çev.Ed.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Van der Berg, A., (2021). *Tips For Social Workers To Enhance Personal Safety During Home Visits*, <https://beroepsnetwerke.solidariteit.co.za/en/tips-for-social-workers-to-enhance-personal-safety-during-home-visits/> (erişim tarihi: 02.05.2023).
- Vidal-Marti, C., (2023). Client Violence towards Social Workers in Spain: A Systematic Review, *International and Multidisciplinary Journal of Social Sciences*, 12(1), 69-92. DOI: 10.17583/rimcis.10584.
- Zimunya, S. ve Alpaslan, A., N., (2022). Experiences Of Service-User Violence And Coping Strategies Employed During Social Work Service Delivery: Suggestions For Ensuring Social Workers' Personal Safety Experience, *Social Work /Maatskaplike Werk*, 58 (1), 1-18. DOI: 10.15270/58-1-996.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****EXPERIENCES OF THE SOCIAL WORKERS IN THE FIELD OF SOCIAL ASSISTANCE
REGARDING SECURITY RISKS**

Introduction and Research Purpose: Social workers play an active role in the delivery of social assistances and their access to clients all over the world. In Turkey, the needs of the clients in the field of social assistance are determined by social workers. For this purpose, they often carry out social assessments by home visits. While working in this field, social workers are faced with many security risks and sometimes even exposed to client violence. This study aims to reveal the security risks of social workers working in the field of social assistance in Turkey and shed light on their experiences regarding security risks.

Design and Methodology : Qualitative research method is used in this research, which deals with the experiences of social workers who are working in the field of social assistance and make needs assessments. For this research, a semi-structured interview form consisting of general questions for the purpose was created. The data were obtained through face-to-face and online in-depth interviews with the participants. Within the scope of the study 34 social workers who have experience of working in the field of public social assistance and social assessment from 17 different provinces were interviewed. for this study the consent was obtained from the participants for the audio recording. The data collected with the audio recording were deciphered and transferred to the written media. MAXQDA Analytics Pro 2020 software was used for the analysis of the data and the transcribed data were transferred to the program in writing. With an inductive approach, the data was analysed and the codes were created. Codes that were related to each other were grouped under themes. Finally, the findings gathered under the codes and themes were interpreted.

Findings: According to this research, participants are exposed to serious security risks. They face verbal and physical violence such as insults, mobbing, blackmail, threats, beatings, knife attacks and being held hostage at home. The participants are trying to cope with these risks as on their own as they could hardly take institutional support from their agency. The coping methods created by the social workers could be listed as *desperation and acceptance of violence, buddy system work, support from driver, interviewing with clients at door, applying security strategies and vocational competence, support from security in agency*. It is clearly seen that security concerns prevent social workers from fulfilling their professional practices and social workers working in the agencies in public sector do not have necessary institutional support as the agencies do not have any security measures and strategies.

Conclusions and Recommendation: Social workers who have to go to home visits to make a needs assessment in the field of social assistance in Turkey are at risk and vulnerable to security risks. There is an urgent need for administrative and legal arrangements that will legally protect them and enable them to waive their risky duties. In addition, institutional security strategies and measures should be developed. Since the workload and the low number of professional staff in the agencies, social workers could not work in pair and have to get support from the drivers, which creates ethical problems in terms of professional intervention. In order to prevent ethical problems caused by this situation and to reduce the security risk, it is important to provide working conditions that will allow buddy system work. Providing training on security risks in the institutions and agencies and gaining basic skills on defense techniques will also help to cope with security risks for social workers.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Asuman TAŞ			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	SOSYAL YARDIM ALANINDA ÇALIŞAN SOSYAL HİZMET UZMANLARININ GÜVENLİK RİSKLERİNE İLİŞKİN DENEYİMLERİ			
Tarih <i>Date</i>	02.09.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Asuman TAŞ	%50	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	-
2	Kasım KARATAŞ	%50	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	-

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1377476

YEŞİL DÖNÜŞÜM ARAŞTIRMALARININ KAVRAMSAL DÖNÜŞÜMÜ: EN TEMEL VE GÜNCEL ARAŞTIRMA KONULARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZ YÖNTEMİ İLE TESPİT EDİLMESİ***Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Fatih ŞENGÜLLENDİ**İstanbul Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, İşletme Bölümü

İstanbul/Türkiye

e-posta: fatihsgullendi@beykent.edu.tr

ORCID 0000-0002-6807-6947

Prof. Dr. Yasin ŞEHİTOĞLUYıldız Teknik Üniversitesi, Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

İstanbul/Türkiye

e-posta: ysehit@yildiz.edu.tr

ORCID 0000-0003-0074-6446

ÖZ

Özellikle son beş yılda yeşil dönüşüm konusunda yayımlanan bilimsel çalışma sayılarında belirgin bir artış söz konusudur. Fakat yeşil dönüşüm konusundaki kavramsallaştırma olgunluğa henüz erişemediği belirtilmiştir. Bu bağlamda araştırmada hem kavramsal boşluğun doldurulmasına zemin hazırlamak hem de yeşil dönüşüm konusunda gelecekte yapılabilecek araştırmalar için ipuçları sağlamak adına co-word ve SNA (social network analysis) kullanılarak bir bibliyometrik analiz yapılmıştır. Bu bağlamda araştırmada SCOPUS veri tabanının yeşil dönüşüm hakkında yayınlanmış bilimsel makaleler kullanılmıştır. Araştırmada bibliyometrik analiz yöntemlerinden ortak kelime analizi, SNA ve bilimsel haritalama yöntemleri kullanılmıştır. Ortak kelime analizi ve bilimsel haritalama için vosviewer yazılımından, SNA için ise PAJEK yazılımdan faydalanılmıştır. Analizler sonucunda alandaki en temel araştırma konularının sustainability, sustainable development, china, environmental performance, green innovation, digital economy, green credit policy ve spatial durbin model olduğu görülmüştür. Ayrıca yeşil dönüşüm çalışmalarındaki en temel araştırma konuları arasındaki en güncel araştırma konularının green credit policy (yeşil kredi uygulamaları) ve green innovation (yeşil inovasyon) oldukları görülmüştür. Çalışmanın sonuç kısmında güncel konulara dair gelecekte yapılabilecek araştırmalar için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Dönüşüm, Bibliyometrik Analiz, Ortak Kelime Analizi, Sosyal Network Analizi, Bilimsel Haritalama**CONCEPTUAL TRANSFORMATION OF GREEN TRANSFORMATION RESEARCH: IDENTIFICATION OF THE MOST BASIC AND CURRENT RESEARCH TOPICS BY BIBLIOMETRIC ANALYSIS****ABSTRACT**

Especially in the last five years, there has been a significant increase in the number of scientific studies published on green transformation. However, it is stated that the conceptualization of green transformation has not yet reached maturity. In this context, a bibliometric analysis was conducted using co-word and SNA (social network analysis) in order to prepare the ground for filling the conceptual gap and to provide clues for future research on green transformation. In this context, scientific articles published on green transformation in the SCOPUS database were used in the research. Among the bibliometric analysis methods, co-word analysis, SNA and scientific mapping methods were used in the research. VOSviewer software was used for common word analysis and scientific mapping, and PAJEK software was used for SNA. As a result of the analysis, it was seen that the main research topics in the field are sustainability, sustainable development, china, environmental performance, green innovation, digital economy, green credit policy and spatial durbin model. In addition, the most current research topics among the most basic research topics in green transformation studies are green credit policy and green innovation. In the conclusion of the study, suggestions for future research on current issues are presented.

Keywords: Green Transformation, Bibliometric Analysis, Co-word Analsis, Social Network Analysis, Scientific Mapping**Geliş Tarihi/Received:** 17.10.2023**Kabul Tarihi/Accepted:** 23.12.2023**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.12.2023

Kaynak Gösterme:Şengüllendi, M. F. & Şehitoğlu, Y. (2023). "Yeşil Dönüşüm Araştırmalarının Kavramsal Dönüşümü: En Temel Ve Güncel Araştırma Konularının Bibliyometrik Analiz Yöntemi İle Tespit Edilmesi". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 00-00.

* Bu makale 6-8 Temmuz 2023 tarihinde Sofya/Bulgaristan'da düzenlenen 18th International Strategic Management Conference-ISMC'da aynı yazarlar tarafından sunulan "Scientific Transformation of Green Transformation Research: Opportunities for Future Research Directions" başlıklı bildirimini geliştirilmiş ve genişletilmiş halidir.

GİRİŞ

Dönüşüm, örgütlerin iç ve dış çevreleriyle başa çıkmaları ve örgütsel hedeflerine ulaşabilmeleri için gerekli olan kilit bir davranıştır (Ge vd., 2023). Yeşil dönüşüm ise, örgütlerin çevresel sürdürülebilirlik odaklı dış ve iç çevreleriyle başa çıkmalarıyla ilgili bir stratejidir (Li vd., 2022). Son yıllarda yeşil dönüşüm, yeşil dönüşüm odağından uzaklaşan firmaların yok olacağı gerçeğine dayalı olarak örgütler açısından çok önemli bir konu haline gelmiştir (Shen vd., 2022). Dolayısıyla, örgütler, rekabet avantajı elde etmek ve faaliyetlerini sürdürülebilir kılma adına yeşil faaliyetlere önem verme eğilimindedirler (Yang vd., 2019).

Yeşil dönüşümün diğer dönüşüm türlerinden tek farkı aciliyetindedir (Schmitz, 2015). Bu bağlamda, yeşil dönüşüm konusuna olan ilgi hem akademisyenler hem de iş hayatındaki uygulayıcılar tarafından giderek artmıştır. Yeşil dönüşüm teorisi akademisyenler için henüz keşif aşamasındadır ve tam bir sınıflandırma sistemine henüz yoksundur (Ren vd., 2022). İlgili literatür incelendiğinde yeşil dönüşüm kavramının örgütlerdeki yeşil insan kaynakları uygulamaları, yeşil inovasyon (Singh vd., 2020); girişimlerin sürdürülebilirliği (Bendig vd., 2022); yeşil düşünme, inovatif süreç katılımı (Begum vd., 2022), yeşil örgütsel öğrenme (Cui vd., 2023) gibi pozitif çıktılarını pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

Yeşil dönüşüm konusunda yapılan bilimsel araştırmalar incelendiğinde Ren vd. (2022), yeşil dönüşümün kavramsal sınıflandırılma noktasındaki eksikliği giderecek bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu özellikle belirtmiştir. Dolayısıyla, yeşil dönüşüm kavramını da içine alan araştırmalardaki odak kavramlar bağlamında meydana gelen kavramsal değişimin tespit edilmesiyle bu eksikliğin giderileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, bu araştırmanın amacı, Ren vd. (2022)'nin çağrısı üzerinden yeşil dönüşüm konusunda yayınlanmış bilimsel çalışmalar üzerinden bir bibliyometrik analiz yaparak yeşil dönüşüm konusundaki kavramsal gelişimi tespit etmek ve gelecekte yapılabilecek araştırmalara ipuçları sağlamaktır.

Araştırmada SCOPUS veritabanı kullanılarak yeşil dönüşüm konusunda yayımlanmış bilimsel çalışmalar üzerinden bibliyometrik araştırma yöntemlerinden ortak kelime analizi ve SNA yardımıyla alandaki temel araştırma konularının neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonraki aşamada yeşil dönüşüm alanındaki en temel araştırma konuları arasındaki en güncel konularının tespit edilmesi için bilimsel haritalama yapılmıştır. Araştırmanın sonraki aşamasında ise yeşil dönüşüm çalışmalarındaki en güncel araştırma konuları bağlamında gelecekte yapılabilecek çalışmalar için araştırma soruları sıralanmıştır.

1. Yeşil Dönüşüm Kavramı

Yeşil dönüşüm, ekonomik büyümeyi çevre endişesiyle birleştirerek mevcut ve gelecek nesiller için yüksek bir yaşam kalitesini hedeflemektedir (Cheba vd., 2022). Küresel ısınma, çevresel kirlilik ve iklim değişikliği, yeşil dönüşümü küresel bir konu haline getirmiştir (Yu ve Khan, 2021). Yeşil dönüşüm aynı zamanda, çevresel riskleri azaltmada ciddi bir stratejik yaklaşım olarak kabul edilmektedir (Vargas Hernández vd., 2022).

Yeşil dönüşümü gerçekleştirmek için evrensel olarak kabul edilmiş bir yaklaşım bulunmamaktadır. Yeşil dönüşümle ilgili değişiklikler, uzun vadeli bir sürecin parçasıdır ve işletmelerde stratejik yönetim bağlamında incelenmektedir; bunlar arasında çevre dostu ürünlerin, hizmetlerin ve teknolojilerin geliştirilmesi bulunmaktadır (Cheba vd., 2022). Bu alandaki bilimsel çalışmalar, başlıca konunun iç ve dış ortamlardaki itici faktörlerini incelemektedir (Zhang vd., 2022). Dolayısıyla, literatürde vurgulanan yeşil dönüşümün aciliyeti konusu da göz önüne alındığında (Schmitz, 2015), yeşil dönüşüm üzerinde daha fazla araştırma yapılmasına ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (Niu vd., 2022)..

2. Metodoloji

Araştırmada bibliyometrik araştırma yöntemlerinden ortak kelime analizi, sosyal network analizi ve bilimsel haritalama yöntemlerinden faydalanılmıştır. Bibliyometrik analiz hakkında ve araştırma kullanılan yöntemler hakkındaki genel bilgiler bu başlık altında verilmiştir.

2.1. Bibliyometrik Analiz

Bibliyometrik analiz, son yıllarda her ne kadar işletmecilik alanındaki araştırmacıların çokça kullandıkları bir yöntem olsa da (Khan vd.,2021) hakkındaki bilimsel tartışmalar 1950'lere dayanmaktadır (Wallin, 2005). Bibliyometrik analize dayanan yayınlar, son on yılda ortalama 1021 yayınla yıllar içinde artmıştır (Donthu, vd.,2021). Bu durum hem bilimsel gelişimi hem de bibliyometrik analiz yönteminin gelişimini sağlamıştır. Bibliyometrik analize son yıllarda bu kadar ilgi duyulmasının sebeplerinden bir tanesi hali hazırda bulunan bibliyografik verilerin enginliği sayesinde, bibliyometrik ve scientometrik araştırmalar için verimli bir alan yaratmasıdır (Andersen, 2023). Bunun sonucu olarak da bibliyometrik analiz hem diğer alanlarda hem de işletmecilik alanında bulunan, strateji (Kumar vd., 2021), finans (Linnenluecke vd., 2017), insan kaynakları yönetimi (Andersen, 2019; Sehitoglu vd.,2022), yönetim (Zupic and Cater, 2015; Şengüllendi, 2021) gibi konularda bir analiz yöntemi olarak yer almaktadır (Donthu, vd.,2021).

Bibliyometrik analizin temel olarak iki kullanıma amacına sahiptir; bunlar performans analizi ve bilimsel haritalamadır (Cobo vd.,2011). Performans analizi, kişi ve kurumların yayın performansını değerlendirmeyi amaçlarken, bilimsel haritalama, bilimsel alanların yapısını ve dinamiklerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Zupic and Cater,2015). Belirli bir yayın grubunun odaklandığı konuya dayalı olan yapı ve gelişim hakkındaki bilgiler araştırmacıların bu yayın grubu hakkındaki genel seyri gözlemleyebilmesi açısından faydalıdır.

Bibliyometrik analiz, yöntemsel açıdan bir nicel analiz yöntemidir (Prakash ve diğerleri, 2021). Bu yönü belirlenen yayınlar kapsamında elde edilen verilerin standartlaştırılması, kategorize edilmesi ve çeşitli testlerden geçirilerek araştırma amaçları doğrultusunda kullanılmasından gelmektedir (Baker vd.,2020). Literatürde beş çeşit bibliyometrik analiz vardır. Bu analizlerden atıf analizi, ortak atıf analizi yazar analizi ve bibliyografik eşleştirme performans ve benzerlik mantığını kullanan ilk dört analizdir. Sonuncusu olan ortak kelime analizi ise bilimsel yayınların başlıklarında, anahtar kelimelerinde veya özetlerinde yer alan kavramlar arasındaki ilişkileri arar (Zupic ve Cater, 2015, s.431).

2.2. Ortak Kelime Analizi

Ortak kelime analizindeki analiz birimi odak yayın grubunda bulunan anahtar kelimelerdir (Zupic ve Cater, 2015). Ortak kelime analizinde aynı zamanda iki varsayım geçerlidir. Birincisi odak yayın grubunda kullanılan anahtar kelimelerin yayının içeriği hakkında geniş bilgi vermesi ve yazarlar tarafından özenle seçilmesidir (Feng vd., 2017). İkinci varsayım ise odak yayınların her birinde yer alan anahtar kelimelerin doğrudan ya da dolaylı olarak teorik bir ilişkiye sahip olmasıdır (Romo-Fernández vd., 2013). Örneğin, anahtar kelime olarak incelenecek metinlerde iki anahtar kelimenin bir arada bulunma sıklığı ne kadar fazlaysa, iki anahtar kelime arasındaki ilişki de o kadar güçlü olur (Chen vd., 2016). Sonuç olarak kavramsal bir alanı yansıtan anahtar temalar ortak kelime analizinin en önemli çıktılarında biridir (Börner vd., 2003). Dolayısıyla araştırmaların belirlenen zaman aralıklarına göre kategorize edilmesiyle elde edilen verilerden belirli bir konu kapsamında yapılmış çalışmalarda kavramsal değişim ve dönüşüm fark edilebilmektedir.

Ortak kelime analizinden elde edilen sonuçların sağlıklı bir şekilde yorumlanması için ortak kelime analizine tamamlayıcı olarak kullanılan bir analiz türü bulunmaktadır. Bu analiz 'Sosyal Ağ Analizi'dir (SNA). SNA, tıpkı ortak kelime analizinde olduğu gibi anahtar kelimeler arasındaki etkileşimlere odaklanmaktadır (Otte ve Rousseau, 2002). Ayrıca, yine ortak kelime analizinde olduğu gibi, metinlerde kullanılan anahtar kelimeler aracılığıyla çalışma alanındaki önemli boşlukları belirlemekte ve araştırmacılara yeni araştırma konularını ortaya çıkarmaları için göstergeler sağlanmaktadır (Khan ve Wood, 2015).

2.3. Sosyal Network Analizi (SNA)

SNA, belirli bir bölgedeki temel boşlukları belirlemek için ortak kelime analiziyle birlikte kullanılır (Yang ve diğerleri, 2012). Bu çalışmada ise "derece merkeziliği", "arasındalık merkeziliği" ve "yakınlık merkeziliği" olarak bilinen SNA metrikleri kullanılmıştır. SNA'da analiz birimi anahtar kelimelerdir. Bu analizde her bir anahtar kelimenin "Degree Centrality (DC)", "Betweenness Centrality (BC)" ve "Closeness Centrality (CC)" değerleri hesaplanmaktadır. Bir alandaki temel araştırma konularının neler olduğuna dair net bilgi DC, BC, CC ve anahtar kelimelerin kullanım sıklıklarına (Tablo 2) bakılarak ortaya konulmaktadır (Şehitoğlu vd., 2022). SNA göstergelerinden DC, BC, CC 'nin hesaplanması için PAJEK yazılımından faydalanılmıştır.

Bu çalışmada işletmecilik alanında yayımlanmış "Yeşil Dönüşüm" kavramı hakkındaki bilimsel araştırmalar üzerinden bibliyometrik analiz yapılmıştır. Araştırmada bibliyometrik analiz yöntemlerinden ortak kelime analizi, SNA ve bilimsel haritalama kullanılmıştır. Bu sayede, araştırmanın amaçları, araştırmacılara ve uygulayıcılara yeşil dönüşüm konusu hakkında yapılmış çalışmaların genel durumunu sunmak ve yeşil dönüşüm çalışmalarındaki diğer araştırma konularının zaman içerisindeki kavramsal değişimlerini tespit etmektedir.

2.4. Bilimsel Haritalama

Bilimsel haritalama tekniği, ortak kelime analizinin sonuçlarını görsel bir çıktıya dönüştürebilmektedir. Bilimsel haritada bulunan bir terimin boyutunun küçük olması, nadir bir kullanım sıklığını ifade ederken, büyük boyutlu olması, daha sık bir kullanımı ifade etmektedir. Haritada anahtar kelimeler arasındaki bulunan çizgiler, bu anahtar kelimelerin birlikte aynı makalelerde kullanıldığını ifade etmektedir. Bu çizgilerin kalınlığı ise anahtar kelimeler arasındaki korelasyonla orantılıdır; bu, çizgi ne kadar kalınsa bağlantının o kadar güçlü olduğu anlamına gelmektedir (Chen vd., 2016). Anahtar kelimeler arasındaki mesafeler birbirlerine olan yakınlıklarıyla ters orantılıdır (Hosseini vd., 2021). Yani bir anahtar kelimedenden diğerine uzanan çizginin uzunluğu arttıkça, bilimsel bir çalışmada iki anahtar kelime arasındaki ilişkinin kurulması için kat edilmesi gereken mesafe de artmakta fakat söz konusu anahtar kelimelerin birbiriyle ilişkili olduğu sonucuna varılmaktadır.

VOSviewer kullanılarak oluşturulan bilimsel haritalamadaki her terim, mordan sarıya doğru renkere sahiptirler. Bu renkler, eşlemenin başlangıç ve bitiş yılları bağlamında anahtar kelimenin ilgili alandaki çalışılma güncelliğiyle bağlantılıdır. Yani, sarı renkli anahtar kelimeler ağdaki en güncel araştırma konularıdır ve gelecekte daha düzenli olarak çalışılması beklenmektedir (Şehitulu vd., 2022).

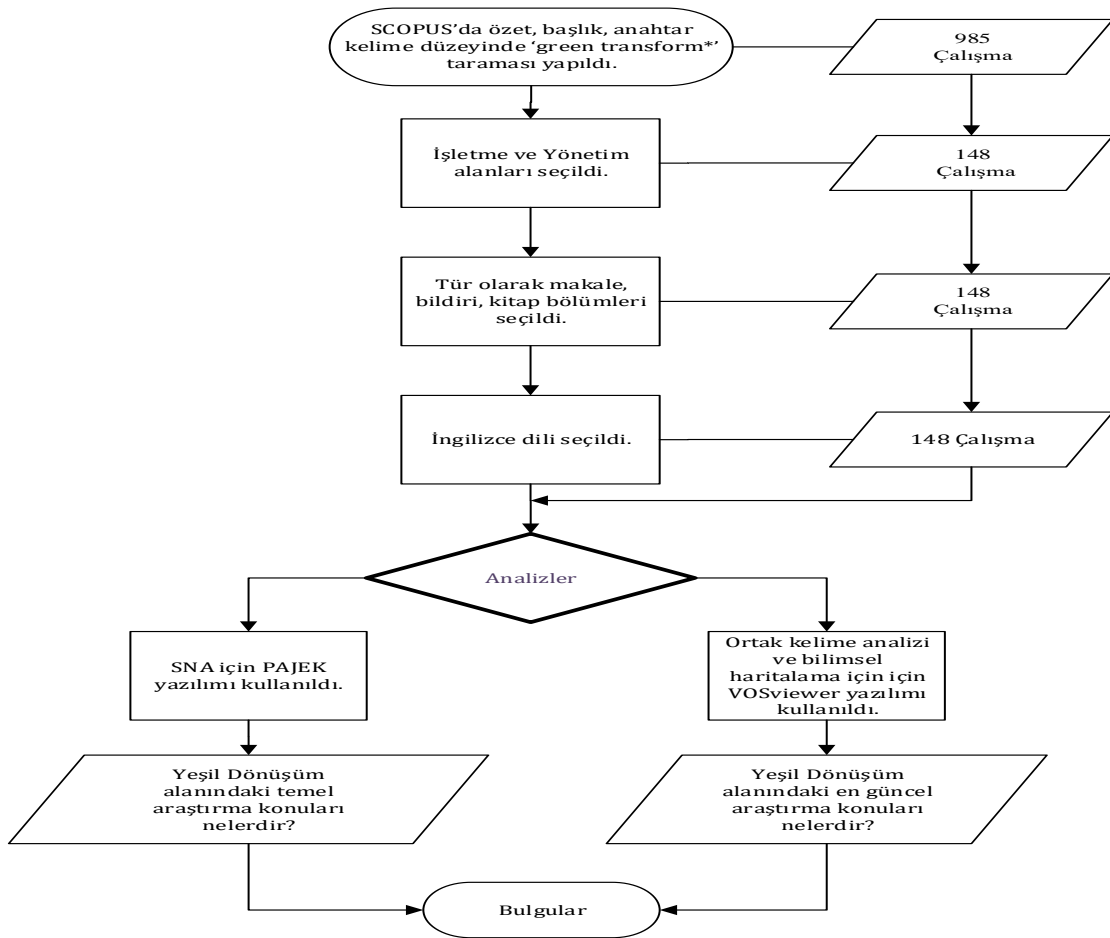
2.5. Araştırma Soruları

Araştırmanın amaçlarından hareketle araştırma soruları aşağıdaki gibidir;

Araştırma Sorusu 1: Yeşil dönüşüm araştırmalarında odaklanılan temel araştırma konuları nelerdir?

Araştırma Sorusu 2: Yeşil dönüşüm araştırmalarındaki odaklanılan temel araştırma konularının en güncel olanları nelerdir?

Bibliyometrik analiz için analiz edilecek alana veya dergilere ait verilerin elde edilmesi için veri tabanlarına ihtiyaç vardır. Bu araştırmada bibliyometrik analizler için kullanılması güvenilir bir kaynak kabul edilen SCOPUS'tan yararlanılmıştır (Annarelli et al.,2021; Jović et al.,2022). Yeşil dönüşüm hakkındaki bilimsel araştırmalar, işletmecilik alanında bulunan ve başlığında/özetinde/anahtar kelimelerinde "green transform*" geçen bilimsel yayınlar (article, book chapter, conference paper ve book review) ile sınırlı tutulmuştur. 21.05.2023 tarihinde scopus üzerinden yapılan tarama şu şekilde formülize edilebilmektedir; TITLE-ABS-KEY ("green transform*") AND (LIMIT-TO (SUBJAREA , "BUSI")).

Şekil 1. Araştırmanın Aşamaları

Şekil 1'de araştırma sorularının cevaplarına ulaşmak için izlenen adımlar belirtilmiştir. Araştırmadaki analizler yeşil dönüşüm alanında yayımlanan toplam 148 bilimsel araştırma üzerinden yapılmıştır.

3. Bulgular

İşletmecilik alanında yayımlanan yeşil dönüşüm hakkındaki bilimsel çalışmaların yıllara göre dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Yıllara Göre Yeşil Dönüşüm Hakkındaki Bilimsel Makale Sayıları

Yıl	Adet	Yıl	Adet	Yıl	Adet
2011	1	2016	2	2021	23
2012	1	2017	1	2022	47
2013	3	2018	5	2023	26
2014	1	2019	5		
2015	17	2020	16	Toplam	148

Tablo 1’de scopus veritabanında bulunan, işletmecilik alanındaki yeşil dönüşüm makalelerinin başlangıç yılı 2011 olarak gözükmektedir. En çok makale 2022 yılında yayımlanmıştır. 2011 yılından günümüze kadar yılda ortalama 11,38 çalışma yayımlanmıştır. Çalışma sayısı 2019 yılı itibariyle sürekli olarak artış göstermiştir. Dolayısıyla araştırmacıların yeşil dönüşüm konusuna olan ilgilerinin 2019 yılı itibariyle sürekli olarak artış gösterdiği söylenebilir.

Bu araştırmada kullanılan ortak kelime analizi ve SNA’daki analiz birimi yayımlanmış çalışmalarda bulunan anahtar kelimelerdir. Yeşil dönüşüm hakkında yayımlanmış bilimsel araştırmalarda kullanılan anahtar kelimelerin kullanım sıklığı Tablo 2’de verilmiştir. Scopus’tan elde edilen verilere göre yeşil dönüşüm hakkında yayımlanmış bilimsel araştırmalarda toplam 479 farklı anahtar kelime bulunmaktadır. Bu anahtar kelimeler manuel olarak incelenmiştir. İnceleme sonucunda aynı anlama gelen anahtar kelimeler (örneğin, structural equation model and structural equation modeling), kısa ve uzun şekillerde yazımları bulunan anahtar kelimeler (small and medium enterprises ve SMES) yazımlarında bazı yanlışlıklar bulunan anahtar kelimeler (innovation ve innovation) birleştirilmiştir. Birleştirilme işlemi için VOSviewer yazılımı kullanılmıştır. Birleştirme işlemi sonrasında analizler için toplam 466 anahtar kelime kapsamında yapılmıştır.

Tablo 2. Anahtar Kelimelerin Kullanım Sıklıkları*

Sıra	Keywords	Adet	Sıra	Keywords	Adet
1	Green Transformational Leadership	24	11	Digital Economy	3
2	Green Transformation	20	12	Environmental Regulation	3
3	Sustainability	11	13	Evolutionary Game	3
4	Green Creativity	8	14	Green Credit Policy	3
5	Sustainable Development	7	15	Green Development	3
6	China	6	16	Spatial Durbin Model	3
7	Environmental Performance	6	17	Case Study	2
8	Green Innovation	5	18	Digital Transformation	2
9	Corporate Social Responsibility	4	19	Efficiency	2
10	Green Human Resource Management	4	20	Green Finance	2

*Araştırmanın amacı gereği anahtar kelimeler Türkçeye çevrilmemiştir.

Tablo 2’de en sık kullanılan 20 anahtar kelime görülmektedir. Bu tabloya göre yeşil dönüşüm alanında en sık kullanılan anahtar kelime 24 adet ile “green transformational leadership”, ikinci anahtar kelime ise “green transformation”dur. Bu iki anahtar kelimenin ilk iki sırada çıkmasının sebebi SCOPUS tarama aşamasında taramanın “green transformation*” şeklinde yapılması olabilir. Üçüncü sırada gelen anahtar kelime “sustainability”, dördüncü ve beşinci sırada gelen anahtar kelimeler ise sırasıyla “green creativity” ve “sustainable development”dır.

Tablo 2, işletmecilik alanındaki yeşil dönüşüm makalelerinde kullanılan anahtar kelimelerin sıklıklarını göstermektedir. Bir kavramın veya araştırma konusunun belirli bir alanda yayımlanan bilimsel araştırmalarda sıklıkla kullanılması alandaki temel araştırma konularının

biri olduğunun ipucunu verebilir. Fakat bu bilgi kesin değildir. Alandaki en temel araştırma konularını saptamak için SNA ve ortak kelime analizine de ihtiyaç bulunmaktadır.

3.1. SNA Bulguları

Araştırma sorusu 1'in cevabı için SNA kullanıştır. SNA'da analiz birimi anahtar kelimelerdir. Bu analizde her bir anahtar kelimenin "Degree Centrality (DC)", "Betweenness Centrality (BC)" ve "Closeness Centrality (CC)" değerleri hesaplanmaktadır. Bir alandaki temel araştırma konularının neler olduğuna dair net bilgi DC, BC, CC ve anahtar kelimelerin kullanım sıklıklarına (Tablo 2) bakılarak ortaya konulmaktadır (Şehitoğlu vd., 2022). SNA göstergelerinden DC, BC, CC'nin hesaplanması için PAJEK yazılımından faydalanılmıştır.

Tablo 3'te bulunan DC değeri ilgili anahtar kelimenin ağda bulunan her bir anahtar kelime ile aynı çalışmada birlikte kaç kez kullandığını göstermektedir (Khan and Wood, 2015). DC değeri ilgili anahtar kelimenin ağda bulunan her iki farklı anahtar kelimeyle aynı çalışmada bulunma oranını vermektedir (Sedighi, 2016). CC değeri ise ilgili anahtar kelimenin ağda bulunan diğer anahtar kelimelerle bir çalışmada birlikte bulunabilme kapasitesini göstermektedir (Martín-Peña et al., 2017).

Tablo 3. Anahtar Kelimelerin Sosyal Network Analizi

	Keywords	DC	Keywords	BC	Keywords	CC
1	green transformation	81	green transformation	0.362	green transformation	0.332
2	green transformational leadership	79	sustainability	0.237	sustainability	0.308
3	sustainability	51	green transformational leadership	0.172	financing constraints	0.266
4	China	30	china	0.090	competence framework	0.260
5	sustainable development	29	sustainable development	0.082	conceptual model	0.260
6	environmental performance	26	spatial durbin model	0.054	entrepreneurship education	0.260
7	green creativity	24	green innovation	0.050	multidisciplinary	0.260
8	green innovation	21	financing constraints	0.040	transdisciplinary	0.260
9	case study	16	environmental performance	0.032	green transformational leadership	0.260
10	green human resource management	15	digital economy	0.020	china	0.248
11	green development	13	technological innovation	0.018	environmental performance	0.247
12	greening	13	case study	0.017	green innovation	0.246
13	management	12	green creativity	0.016	sustainable development	0.244
14	spatial durbin model	12	spatial spillover effect	0.015	green credit policy	0.242
15	corporate social responsibility	11	green credit policy	0.014	equity financing	0.241
16	digital economy	11	greening	0.014	heavy polluting industries	0.240
17	environmental regulation	11	green development	0.012	digital economy	0.237
18	environmental sustainability	11	efficiency	0.011	spatial durbin model	0.236
19	evolutionary game	11	green premium	0.011	digital transformation	0.236
20	green credit policy	11	management	0.011	corporate social responsibility	0.235

Tablo 3'te bulunan anahtar kelime listesi BC, DC ve CC bazında ilk 20 ile sınırlandırılmıştır. Anahtar kelimelerin DC'ye göre sıralaması incelendiğinde birinci sırada green transformation, ikinci sırada green transformational leadership ve üçüncü sırada ise sustainability gelmektedir. Anahtar kelimelerin BC değerleri kapsamındaki sıralamaları incelendiğinde ilk sırada green transformation, ikinci sırada sustainability ve üçüncü sırada ise green transformational leadership geldiği görülmektedir. Anahtar kelimelerin CC'ye göre sıralaması incelendiğinde ise ilk anahtar kelimenin green transformation, ikincisinin sustainability ve üçüncüsünün financing constraints olduğu görülmektedir.

BC, DC ve CC değerleri kapsamında ilk üçte bulunan anahtar kelimeler incelendiğinde green transformation ve green transformational leadership'in ilk sıralarda gelmesinin iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi bu iki anahtar kelimenin kavramsal olarak alandaki temel araştırma konularından ikisi olmasıdır. İkincisi ise Scopus üzerinden yapılan taramanın "green transform*" şeklinde yapılmasındandır.

Tablo 3 komple incelendiğinde ise bazı anahtar kelimelerin BC, DC ve CC değerleri bazında ortak olduğu görülmektedir. Bu ortak anahtar kelimeler yeşil dönüşüm alanının temel araştırma konuları olduğu ihtimali yüksek anahtar kelimelerdir. Bu anahtar kelimeler; sustainability, China, sustainable development, environmental performance, green innovation, spatial durbin model, digital economy ve green credit policy'dir.

Araştırma sorusu 1'in yani yeşil dönüşüm araştırmalarında odaklanılan temel araştırma konularının neler olduğunu tam olarak saptamak için Tablo 2 ve Tablo 3 birlikte ele alınmalıdır. Yani anahtar kelimelerin kullanım sıklığı ve SNA değerleri (BC, DC ve CC) birlikte incelendiğinde yeşil dönüşüm alanının temel araştırma konularının sustainability, sustainable development, china, environmental performance, green innovation, digital economy, green credit policy ve spatial durbin model olduğu söylenebilir.

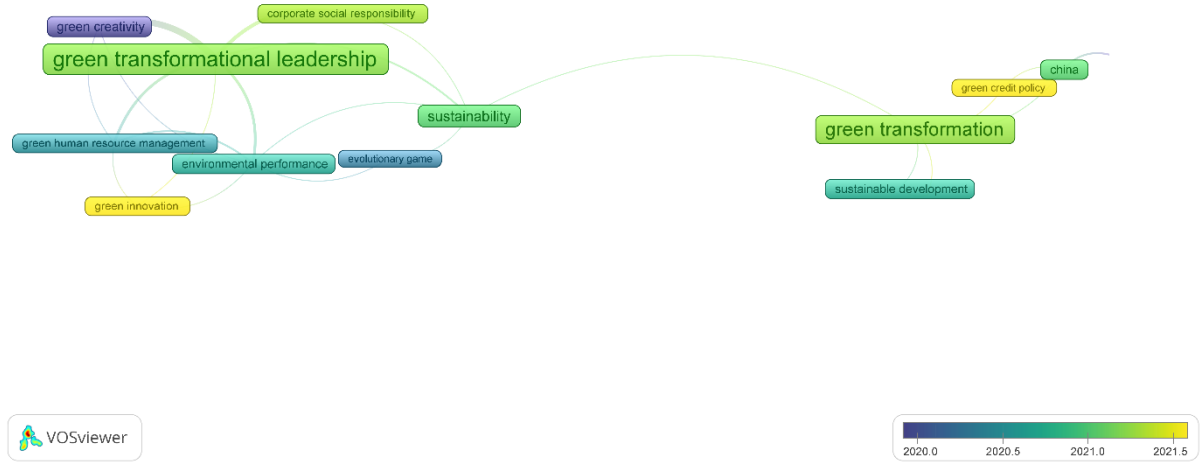
Araştırma sorularından ikincisi, yani yeşil dönüşüm alanındaki temel araştırma konular arasındaki en güncel araştırma konularının tespit edilmesi için ortak kelime analizi temeline dayalı bilimsel haritalama yapılmıştır.

3.2. Ortak Kelime Analizi ve Bilimsel Haritalama Bulguları

Ortak kelime analizinin temel çıktısı belirlenen yayın grubu kapsamındaki en özet bilgilerdir (Hosseini vd., 2021). Başka bir ifadeyle bu analiz makaleler, bildiriler, kitap bölümleri gibi bibliyometrik analize uygun yayın gruplarında kullanılan anahtar kelimeler üzerinden belli bir alanın kavramsal özelliklerini ortaya ortaya çıkarmaktadır (Liu vd., 2012). İncelenen yayın grubunda bulunan anahtar kelimelerin kullanım sıklıkları ve birbirleriyle aynı makalelerde bulunma sayıları ne kadar yüksek ise teorik olarak birbirleriyle ilişkili olma ihtimalleri bir o kadar yüksektir (Igami vd., 2014). Fakat ortak kelime analizinde dikkat edilmesi gereken en önemli husus anahtar kelimeler üzerinde analizlerin yapılmasından önce standardize edilmesi gerekliliğidir. Anahtar kelime standardizasyonu ağda bulunan anahtar kelimelerin, tekil-çoğul, ülkeden ülkeye değişen farklılıkları, kısaltmalar gibi faktörlerin göz önüne alınarak anahtar kelimelerin standardize edilme işlemidir. Bu işlem bibliyometrik analiz çalışmalarına özgünlük katmaktadır ve çalışmayı bir 'rapor'dan farklı kılarak çalışmaya teorik derinlik katmaktadır.

Bilimsel haritalama tekniği, ortak kelime analizini görsel bir çıktıya dönüştürme yeteneğine sahiptir. Haritadaki terim boyutları, kullanım sıklığına işaret eder; büyük boyutlar sık kullanımı, küçük boyutlar nadir kullanımı temsil eder. Anahtar kelimeler arasındaki çizgiler, aynı makalelerde kullanıldıklarını gösterir; çizgi kalınlığı, korelasyonu yansıtarak bağlantı gücünü belirtir (Chen et al., 2016). Anahtar kelimeler arasındaki mesafe, ilişki gücüne ters orantılıdır (Hosseini et al., 2021). VOSviewer ile oluşturulan bilimsel haritalamada renkler, anahtar

kelimenin güncelliğiyle ilişkilidir; sarı renk, en güncel araştırma konularını temsil eder (Şehitolu et al., 2022).

Şekil 2. Bilimsel Haritalama

Şekil 2 olarak verilen bilimsel haritalama incelendiğinde Tablo 2 ve Tablo 3'te yer alan anahtar kelimelerin yeşil dönüşüm alanındaki kullanımları bağlamında ilişkilendirildiği ve renklendirildiği görülmektedir. Açık renkli olan anahtar kelimeler (Sarı ve Yeşil), koyu renkli anahtar kelimelere (mor ve mavi) göre daha güncel araştırma konularıdır. Dolayısıyla araştırma sorusu 2'nin cevabı, "green credit policy" ve "green innovation"dır.

3.2.1 Green Transformation (Yeşil İnovasyon) ve Green Credit Policy (Yeşil Kredi Uygulaması) İlişkisi

Yeşil dönüşüm alanındaki en temel ve en güncel araştırma konularından biri olan green credit policy ve yeşil dönüşüm arasındaki ilişkinin ortaya konması ve gelecekte yapılacak araştırmalara ipuçlarının sağlanması için scopus üzerinden aşağıdaki tarama yapılmıştır.

(TITLE-ABS-KEY ("green transform*") AND TITLE-ABS-KEY ("green credit policy")) AND (LIMIT-TO (SUBJAREA , "BUSI"))

Tarama sonucunda yeşil dönüşüm ile green credit policy arasındaki ilişkilere dair beş bilimsel çalışmaya rastlanmıştır. Bu araştırmaların temel çerçevesi Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Green Transformation ve Green Credit Policy İlişkisi

Yazar(lar)	Başlık	Dergi	Temel Bulgu(lar)
Tian vd. (2022)	Exploring the impact of green credit policy on green transformation of heavy polluting industries	Journal of Cleaner Production	2012 yeşil kredi yönergeleri, borç finansmanı ve öz sermaye finansmanı kısıtlamaları aracılığıyla yüksek çevre kirliliği oluşturan sektörlerde yeşil dönüşümü önemli ölçüde etkilemektedir.

Zhang vd. (2022)	Exploring the impact of green credit policies on corporate financing costs based on the data of Chinese A-share listed companies from 2008 to 2019	Journal of Cleaner Production	Yeşil kredi politikaları, ekonominin ve toplumun yeşil dönüşümünü gerçekleştirmek için önemli bir önlemdir. Bu politikalardan sonra enerji tüketimi, çevreyi koruyan işletmelerin finansman maliyeti, artmıştır.
Wu vd. (2023)	Green credit and enterprise environmental and economic performance: The mediating role of eco-innovation	Journal of Cleaner Production	Yeşil kredi politikaları, bankacılık kurumlarının yeşil dönüşümünü mali olarak desteklemesi için önemli bir politikadır.
Lin and Pan (2023)	Financing decision of heavy pollution enterprises under green credit policy: Based on the perspective of signal transmission and supply chain transmission	Journal of Cleaner Production	Yeşil kredi politikaları işletme finansmanı yoluyla düşük karbonlu kalkınmayı ve yeşil dönüşümü teşvik etmede önemli hale gelmiştir. Yeşil kredi politikaları gelişimini teşvik etmek, işletmelerin karbon nötrleşmesini başarması için önemli bir hale gelmiştir.
Zhang vd. (2021)	What effect did the Green Credit Policy have on China's energy or emission intensive firms?	International Journal of Emerging Markets	Hükümetin, bankaların ve diğer kurumların yeşil kredi politikasının enerji veya emisyon yoğun firmalar üzerindeki uygulama sonuçlarını dinamik olarak değerlendirmesi gerekmektedir.

Yeşil kredi politikası, Çin tarafından geliştirilen yeşil mali politikaların bir adımıdır (Wu, 2021). Bu, düşük kirlilik ve düşük enerji tüketimini teşvik etmek amacıyla şirketlere kredi kısıtlamaları getiren bir uygulamadır (Gao vd., 2014). Yeşil kredi politikası, kirlilik yapan endüstrilerin kontrolsüz genişlemesini sınırlamak ve yeşil dönüşümü teşvik etmek açısından giderek daha önemli hale gelmektedir (Xu ve Li, 2020). Bu nedenle, yeşil kredi politikası, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak için en mükemmel araçlardan biridir (Gao vd., 2014). Bu konunun önemi, yeşil dönüşüm alanındaki ana araştırma konuları arasında en güncel konu olduğunu göstermektedir.

3.2.2 Green Transformation (Yeşil Dönüşüm) ve Green Innovation (Yeşil İnovasyon) İlişkisi

Yeşil dönüşüm alanındaki en temel ve en güncel araştırma konularından biri olan green innovation ve yeşil dönüşüm arasındaki ilişkinin ortaya konması ve gelecekte yapılacak araştırmalara ipuçlarının sağlanması için scopus üzerinden aşağıdaki tarama yapılmıştır.

(TITLE-ABS-KEY ("green transform*") AND TITLE-ABS-KEY ("green innovation")) AND (LIMIT-TO (SUBJAREA , "BUSI"))

Tarama sonucunda yeşil dönüşüm ile green innovation arasındaki ilişkilere dair öne çıkan beş bilimsel çalışmaya rastlanmıştır. Bu araştırmaların temel çerçevesi Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Green Transformation and Green Innovation İlişkisi

Yazar(lar)	Başlık	Dergi	Temel Bulgu(lar)
Singh vd. (2020)	Green innovation and environmental performance: The role of green transformational leadership and green human resource management	Technological forecasting and social change	Yeşil insan kaynakları yönetimi uygulamaları, yeşil dönüşümcü liderliğin yeşil yenilik üzerindeki etkisine aracılık etmektedir.
Bendig vd. (2022)	The effect of green startup investments on incumbents' green innovation output	Journal of Cleaner Production	Yeşil startup yatırımları yeşil inovasyon yoluyla girişimlerin sürdürülebilirliğini etkilemektedir.
Begum vd. (2022)	Does green transformational leadership lead to green innovation? The role of green thinking and creative process engagement	Business Strategy and the Environment	Yeşil düşünme ve yaratıcı süreç entegrasyonu yeşil dönüşümcü liderlik ile yeşil yenilik arasındaki ilişkiye aracılık etmektedir. Dolayısıyla yeşil düşünce ve yaratıcı süreçler, yeşil inovasyona sağlamada önemli araçlardır.
Cui vd. (2023)	Exploring the linkages of green transformational leadership, organizational green learning, and radical green innovation	Business Strategy and the Environment	Yeşil dönüşümcü liderlik, örgütsel yeşil öğrenme ve radikal yeşil inovasyon arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmaktadır.
Ahmad vd. (2022)	Prompting green product and process innovation: Examining the effects of green transformational leadership and dynamic capabilities	Technology Analysis & Strategic Management	Yeşil dönüşümcü liderlik, yeşil ürün ve süreç inovasyonlarını pozitif şekilde etkilemektedir.

Yeşil inovasyon, işletmeleri çevresel yönetimle ilgili ürünleri veya süreçleri geliştirmeye teşvik etmektedir (Chen vd., 2006). Yeşil inovasyon, işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik elde etmeleri için bir itici güç haline gelmiştir. Aynı zamanda, yeşil dönüşümü gerçekleştirmek için kritik bir stratejidir (Yuan vd., 2021). Dolayısıyla, yeşil inovasyon, işletmelerin sürdürülebilir kalkınma elde etmelerine dayanan önemli bir stratejik araçtır (Porter ve Linde, 1995). Sonuç olarak, bu konu, işletmeler için stratejik yönetim ve yeşil dönüşüm açısından önemlidir. Bu öneme dayalı olarak, yeşil inovasyon, yeşil dönüşüm alanındaki ana araştırma konuları arasında en güncel konudur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yeşil dönüşüm, dünya genelinde ilerlemenin temel yönlendirmelerinden biri haline gelmiştir. Bu durum, çevre dostu teknolojilerin inovasyonunu ve enerji verimliliğine yönelik hedeflere ulaşmak için yapılan yasal düzenlemeleri içerir. Aynı zamanda, toplumun, çevresel açıdan sürdürülebilir ancak maliyeti daha yüksek teknolojik çözümleri ve yasal standartları benimsemeye yönelik tutumunu değiştirmeye yönelik diğer çabaları da kapsar (Cheba vd., 2022). Yeşil dönüşüm, sürdürülebilirlik açısından kilit unsurlardan biri olarak değerlendirilmekte olup, işletmelerin ilgisini çekmektedir. 21. yüzyılın başlarında, hala çözülememiş olan toplumsal ve teknolojik değişimlere dair çeşitli yenilik önerileri sunması

nedeniyle, modern toplumun sürdürülebilirlik geçiş araştırmalarında ve politika tartışmalarında önemli bir yer tutmaktadır (Gedminaité-Raudoné vd., 2022). Modern yönetim teorisi ve araştırmalar, şirket sürdürülebilirliğini artırmak için stratejik yönetim araçlarının nasıl uygulanabileceğini göz önünde bulundurmalıdır (Suriyankietkaew ve Petison, 2019). Bu bağlamda, yeşil dönüşümün geleceğini anlamının sürdürülebilirlik açısından kritik öneme sahip olduğuna inanılmaktadır. Bu perspektif ve araştırma sonuçları bağlamında, yeşil dönüşüm çalışmalarının stratejik yönetim aracı olarak önem kazanabileceği düşünülmektedir.

Yeşil dönüşüm, örgütlerin sürdürülebilirlik hedeflerine odaklanarak stratejik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, yeşil dönüşüm konusundaki ilgi, özellikle akademisyenler arasında artan bir trende sahiptir. Son beş yılda, yeşil dönüşüm üzerine yapılan bilimsel çalışmaların sayısında belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Ren vd. (2022)'nin belirttiğine göre, yeşil dönüşüm konseptinin henüz olgunluğa erişmediği görülmektedir. Bu çerçevede, araştırmada, yeşil dönüşüm konseptindeki kavramsal boşluğun doldurulması ve gelecekteki araştırmalar için ipuçları sunmak amacıyla ortak kelime analizi ve SNA (Sosyal Ağ Analizi) kullanılarak bir bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Çünkü ortak kelime analizi ve SNA, anahtar kelimelerin analiz birimi olarak kabul edilir. Bir yayındaki anahtar kelimelerin teorik olarak ilişkili olduğu varsayılarak, yeşil dönüşümle ilgili bilimsel çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerin izlenmesi, araştırma sorularına yanıt sağlayacaktır.

Bu çalışmanın iki adet araştırma sorusu bulunmaktadır. Araştırma Sorusu 1, yeşil dönüşüm konusunda yapılmış bilimsel araştırmalardaki en temel araştırma konularının tespit edilmesine yöneliktir. İlk olarak, yönetim alanında yayımlanmış yeşil dönüşüm konulu bilimsel araştırmalarda kullanılan anahtar kelimelerin kullanım sıklığı incelenmiştir. Sonrasında, bu anahtar kelimeler üzerinden Sosyal Ağ Analizi (SNA) yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, alandaki en temel araştırma konularının sustainability, sustainable development, china, environmental performance, green innovation, digital economy, green credit policy ve spatial durbin model olduğu belirlenmiştir.

Araştırma Sorusu 2'nin yani, yeşil dönüşüm alanındaki en temel araştırma konuları arasındaki en güncellerin tespit edilmesi için bilimsel haritalama kullanılarak ortak kelime analizi yapılmıştır. Bu analiz neticesinde yeşil dönüşüm konusunda en güncel araştırılan kavramların "green credit policy" ve "green innovation" olduğu görülmüştür.

Yeşil dönüşüm araştırmaları kapsamındaki en temel ve güncel araştırma konuları olan bu kavramların "green credit policy" ve "green innovation" ile yeşil dönüşüm kavramı arasındaki ilişkilere istinaden, gelecekte yapılabilecek çalışmalar için örnek araştırma önerileri aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

Yeşil Dönüşüm ve Yeşil Kredi Uygulamaları

- KOBİ'ler üzerinde araştırıldığında yeşil kredi uygulamalarının yeşil dönüşüme etkisi var mıdır? (Tian vd., 2022)
- Yeşil kredi uygulamaları çevre koruma odaklı örgütler nasıl etkilemektedir? (Wu vd.,2023)
- Yeşil kredi uygulamaları, performans ve eko-inovasyon ilişkisi Wu vd., (2023)'ün çalışmasından farklı olarak gelişmekte olan ülkelerde de geçerli midir?

Yeşil Dönüşüm ve Yeşil İnovasyon

- İmalat sektörü dışındaki kobilerde yeşil dönüşüm, yeşil inovasyonu etkilemekte midir? (Singh vd.,2020)
- Yeşil yatırımlarla daha çevreci hale gelen firmaların en önemli amacı çevreci olmak mıdır?
- Kurumsal girişim sermayesi hedeflerini (Yeşil dönüşüm ve yeşil inovasyon açısından) dengelemek adına yeşil yatırım nasıl bir anlam taşımaktadır? (Bendig vd.,2022)
- Yeşil dönüşümcü liderlik, yeşil örgütsel öğrenme ve yeşil radikal inovasyon ilişkisi Cui vd.,(2023)'nin çalışmasından farklı olarak farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerde ve sektörlerde geçerli midir?

Araştırma bulgularının hem pratik hem de teorik sonuçları vardır. Schmitz (2015), yeşil dönüşüm uygulamalarının küresel aciliyetini vurgulamıştır. Ancak, yeşil dönüşümü uygulamak için küresel bir yaklaşım konusunda bir uzlaşma yoktur (Cheba vd., 2022). Bu çalışmanın bulguları, bilimsel alandaki kavramsal evrimi sunarak, uygulayıcılara yeşil dönüşüm yolculuğuna başlamak için bir kontrol listesi sunmaktadır. Teorik bir perspektiften, Niu vd. (2022), yeşil dönüşüm alanındaki temel ve güncel araştırma konularını belirler ve gelecekteki çalışmalara ışık tutarak, bu alanda daha fazla bilimsel araştırmaya olan ihtiyacı vurgular. Bu araştırmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Bu kısıtlar aynı zamanda gelecekte yapılabilecek yeşil dönüşüm kapsamındaki bibliyometrik analizler için öneri niteliğindedir. Birincisi, bu çalışmada sadece Scopus veri tabanı kullanılmıştır. Aynı çalışma Web of Science veri tabanı kullanılarak tekrarlanabilir. İkincisi, bu çalışmada sadece yeşil dönüşümle ilgili kavramsal dönüşüm incelenmiştir. Gelecekte diğer bibliyometrik analiz yöntemleri (Co-author, co-citation) kullanılarak araştırma tekrarlanabilir. Üçüncüsü, yapılan ortak kelime analizi ve SNA tüm yılları kapsayacak şekilde yapılmıştır. Gelecekte yeşil dönüşüm konusu, yıllara göre periyotlar oluşturulup periyotlar arasındaki dönüşüm araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Ahmad, B., Shafique, I., Qammar, A., Ercek, M., & Kalyar, M. N. (2022). Prompting green product and process innovation: Examining the effects of green transformational leadership and dynamic capabilities. *Technology Analysis & Strategic Management*, 1-13.

Andersen, J. P. (2023). Field-level differences in paper and author characteristics across all fields of science in Web of Science, 2000–2020. *Quantitative Science Studies*, 1-38.

Annarelli, A., Battistella, C., Nonino, F., Parida, V., & Pessot, E. (2021). Literature review on digitalization capabilities: Co-citation analysis of antecedents, conceptualization and consequences. *Technological Forecasting and Social Change*, 166, 120635

Baker, H. K., Kumar, S., & Pattnaik, D. (2021). Twenty-five years of the journal of corporate finance: a scientometric analysis. *Journal of Corporate Finance*, 66, 101572.

Begum, S., Ashfaq, M., Xia, E., & Awan, U. (2022). Does green transformational leadership lead to green innovation? The role of green thinking and creative process engagement. *Business Strategy and the Environment*, 31(1), 580-597.

Bendig, D., Kleine-Stegemann, L., Schulz, C., & Eckardt, D. (2022). The effect of green startup investments on incumbents' green innovation output. *Journal of Cleaner Production*, 376, 134316.

- Börner, K., Chen, C., & Boyack, K. W. (2003). Visualizing knowledge domains. *Annual review of information science and technology*, 37(1), 179-255.
- Cheba, K., Bâk, I., Szopik-Depczyńska, K., & Ioppolo, G. (2022). *Directions of green transformation of the European Union countries*. *Ecological Indicators*, 136, 108601.
- Chen, X., Chen, J., Wu, D., Xie, Y., & Li, J. (2016). Mapping the research trends by co-word analysis based on keywords from funded project. *Procedia computer science*, 91, 547-555.
- Chen, Y. S., Lai, S. B., & Wen, C. T. (2006). The influence of green innovation performance on corporate advantage in Taiwan. *Journal of business ethics*, 67, 331-339.
- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2011). Science mapping software tools: Review, analysis, and cooperative study among tools. *Journal of the American Society for information Science and Technology*, 62(7), 1382-1402.
- Cui, R., Wang, J., & Zhou, C. (2023). Exploring the linkages of green transformational leadership, organizational green learning, and radical green innovation. *Business Strategy and the Environment*, 32(1), 185-199.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296.
- Feng, J., Zhang, Y. Q., & Zhang, H. (2017). Improving the co-word analysis method based on semantic distance. *Scientometrics*, 111, 1521-1531.
- Gao, D., Mo, X., Duan, K., & Li, Y. (2022). Can Green Credit Policy Promote Firms' Green Innovation? Evidence from China. *Sustainability*, 14(7), 3911.
- Ge, W., Xu, Y., Razzaq, A., Liu, G., Su, X., Yang, X., & Ran, Q. (2023). What drives the green transformation of enterprises? A case of carbon emissions trading pilot policy in China. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(19), 56743-56758.
- Gedminaitė-Raudonė, Ž., Lankauskienė, R., & Simonaitytė, V. (2022). Pathway to Green Transformation in Lithuania: Biogas Production from Manure and Waste. *Energies*, 15(9), 2989.
- Hosseini, S., Baziyad, H., Norouzi, R., Jabbedari Khiabani, S., Gidófalvi, G., Albadvi, A., ... & Seyedabrishami, S. (2021). Mapping the intellectual structure of GIS-T field (2008–2019): A dynamic co-word analysis. *Scientometrics*, 126, 2667-2688.
- Igami, M. P., Bressiani, J. C., & Mugnaini, R. (2014). A new model to identify the productivity of theses in terms of articles using co-word analysis. *Journal of Scientometric Research*, 3(1).
- Jović, M., Tijan, E., Brčić, D., & Pucihar, A. (2022). Digitalization in maritime transport and seaports: bibliometric, content and thematic analysis. *Journal of Marine Science and Engineering*, 10(4), 486.
- Khan, G. F., & Wood, J. (2015). Information technology management domain: emerging themes and keyword analysis. *Scientometrics*, 105, 959-972.
- Khan, M. A., Pattnaik, D., Ashraf, R., Ali, I., Kumar, S., & Donthu, N. (2021). Value of special issues in the journal of business research: A bibliometric analysis. *Journal of business research*, 125, 295-313.
- Kumar, S., Sureka, R., Lim, W. M., Kumar Mangla, S., & Goyal, N. (2021). What do we know about business strategy and environmental research? Insights from Business Strategy and the Environment. *Business Strategy and the Environment*, 30(8), 3454-3469.
- Li, X., Dai, J., Li, J., He, J., Liu, X., Huang, Y., & Shen, Q. (2022). Research on the impact of enterprise green development behavior: a meta-analytic approach. *Behavioral Sciences*, 12(2), 35.

- Lin, B., & Pan, T. (2023). Financing decision of heavy pollution enterprises under green credit policy: Based on the perspective of signal transmission and supply chain transmission. *Journal of Cleaner Production*, 137454.
- Liu, G. Y., Hu, J. M., & Wang, H. L. (2012). A co-word analysis of digital library field in China. *Scientometrics*, 91(1), 203-217.
- Niu, H., Zhao, X., Luo, Z., Gong, Y., & Zhang, X. (2022). Green credit and enterprise green operation: Based on the perspective of enterprise green transformation. *Frontiers in Psychology*, 13, 1041798.
- Otte, E., & Rousseau, R. (2002). Social network analysis: a powerful strategy, also for the information sciences. *Journal of Information Science*, 28(6), 441-453.
- Porter, M. E., & Linde, C. V. D. (1995). Toward a new conception of the environment-competitiveness relationship. *Journal of economic perspectives*, 9(4), 97-118.
- Pourhatami, A., Kaviyani-Charati, M., Kargar, B., Baziyad, H., Kargar, M., & Olmeda-Gómez, C. (2021). Mapping the intellectual structure of the coronavirus field (2000–2020): a co-word analysis. *Scientometrics*, 126(8), 6625-6657.
- Prakash, S., Kumar, S., Soni, G., Mahto, R. V., & Pandey, N. (2022). A decade of the international journal of lean six sigma: bibliometric overview. *International Journal of Lean Six Sigma*, 13(2), 295-341.
- Ren, S., Liu, Z., Zhanbayev, R., & Du, M. (2022). Does the internet development put pressure on energy-saving potential for environmental sustainability? Evidence from China. *Journal of Economic Analysis*, 1(1), 50-65.
- Romo-Fernández, L. M., Guerrero-Bote, V. P., & Moya-Anegón, F. (2013). Co-word based thematic analysis of renewable energy (1990–2010). *Scientometrics*, 97, 743-765.
- Schmitz, H. (2015). *Green transformation*. The politics of green transformations, 170.
- Shen, J., Yang, Y., Liu, W., & Shen, Y. (2022, March). The Green Transition of the Energy Industry: How to Define the Role of the Government. In *2022 6th International Conference on Green Energy and Applications (ICGEA)* (pp. 1-7). IEEE.
- Singh, S. K., Del Giudice, M., Chierici, R., & Graziano, D. (2020). Green innovation and environmental performance: The role of green transformational leadership and green human resource management. *Technological forecasting and social change*, 150, 119762.
- Suriyankietkaew, S., & Petison, P. (2019). A retrospective and foresight: Bibliometric review of international research on strategic management for sustainability, 1991–2019. *Sustainability*, 12(1), 91.
- Şehitoğlu, Y., Şengüllendi, M. F., ve Bilgetürk, M. (2022). Structure of Human Resource Management in The Information Technology Field: A Bibliometric Analysis. *Управленец*, 13(2): 85-103.
- Şengüllendi, M. F. (2021). *Dynamic of the evaluation of social entrepreneurship concept: a bibliometric analysis*. In *Creating Social Value Through Social Entrepreneurship* (pp. 32-55). IGI Global.
- Tian, C., Li, X., Xiao, L., & Zhu, B. (2022). Exploring the impact of green credit policy on green transformation of heavy polluting industries. *Journal of Cleaner Production*, 335, 130257.
- Vargas-Hernández, J. G., Rakowska, J., & Vargas-González, O. C. (2022). Green economic development as the framework for green finance and green investment. *Economic and Regional Studies/Studia Ekonomiczne i Regionalne*, 15(3), 304-322.

- Wallin, J. A. (2005). Bibliometric methods: pitfalls and possibilities. *Basic & clinical pharmacology & toxicology*, 97(5), 261-275.
- Wu, H. (2021). *The role of internet development on energy intensity in China: evidence from a spatial econometric analysis*. Available at SSRN 3811553.
- Wu, S., Zhou, X., & Zhu, Q. (2023). Green credit and enterprise environmental and economic performance: The mediating role of eco-innovation. *Journal of Cleaner Production*, 382, 135248.
- Xu, X., & Li, J. (2020). Asymmetric impacts of the policy and development of green credit on the debt financing cost and maturity of different types of enterprises in China. *Journal of Cleaner Production*, 264, 121574.
- Yang, D., Jiang, W., & Zhao, W. (2019). Proactive environmental strategy, innovation capability, and stakeholder integration capability: A mediation analysis. *Business Strategy and the Environment*, 28(8), 1534-1547.
- Yu, Z., & Khan, S. A. R. (2022). Green supply chain network optimization under random and fuzzy environment. *International Journal of Fuzzy Systems*, 1-12.
- Yuan, R., Li, C., Li, N., Khan, M. A., Sun, X., & Khaliq, N. (2021). Can mixed-ownership reform drive the green transformation of SOEs?. *Energies*, 14(10), 2964.
- Zhang, M., Zhang, X., Song, Y., & Zhu, J. (2022). Exploring the impact of green credit policies on corporate financing costs based on the data of Chinese A-share listed companies from 2008 to 2019. *Journal of Cleaner Production*, 375, 134012.
- Zhang, Q., Xu, L., Wang, K., & Shi, X. (2021). What effect did the Green Credit Policy have on China's energy or emission intensive firms?. *International Journal of Emerging Markets*, (ahead-of-print).
- Zhang, Y., Sun, Z., Sun, M., & Zhou, Y. (2022). The effective path of green transformation of heavily polluting enterprises promoted by green merger and acquisition—Qualitative comparative analysis based on fuzzy sets. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(42), 63277-63293.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****CONCEPTUAL TRANSFORMATION OF GREEN TRANSFORMATION RESEARCH:
IDENTIFICATION OF THE MOST BASIC AND CURRENT RESEARCH TOPICS BY
BIBLIOMETRIC ANALYSIS**

The only difference of green transformation from other types of transformation is its urgency (Schmitz, 2015). In this context, there has been a growing interest in green transformation by both academics and business practitioners. Green transformation theory is still in the exploratory stage for academics and lacks a complete classification system (Ren et al., 2022). When the related literature is examined, it is seen that the concept of green transformation positively affects positive outcomes such as green human resources practices, green innovation (Singh et al., 2020); sustainability of initiatives (Bendig et al., 2022); green thinking, innovative process participation (Begum et al., 2022), green organizational learning (Cui et al., 2023).

When the scientific research on green transformation is examined, Ren et al. (2022) specifically stated that a study is needed to overcome the lack of conceptual classification of green transformation. Therefore, it is thought that this deficiency will be overcome by determining the conceptual change in the context of the focal concepts in the researches including the concept of green transformation. In this context, the aim of this study is to identify the conceptual progress in the field of green transformation and to provide clues for future research by conducting a bibliometric analysis on scientific studies published on green transformation through the call of Ren et al. (2022).

In the research, it was tried to determine the main research topics in the field with the help of common word analysis and SNA, which are bibliometric research methods, through scientific studies published on green transformation using the SCOPUS database. This study has two research questions. Research Question 1 aims to identify the most basic research topics in scientific research on green transformation. Firstly, the frequency of keywords used in scientific studies on green transformation published in the field of management was examined. In the next stage, SNA was conducted on these keywords. As a result of the analysis, it was found that the main research topics in the field were sustainability, sustainable development, china, environmental performance, green innovation, digital economy, green credit policy and spatial durbin model.

In order to identify research question 2, i.e. the most recent ones among the main research topics in the field of green transformation, a common word analysis was conducted using scientific mapping. As a result of this analysis, it was seen that the most recently researched concepts in the field of green transformation were green credit policy and green innovation. Sample research proposals for future studies on the relationship between the concepts of green credit policy and green innovation, which are the most basic and current research topics within the scope of green transformation research, and the concept of green transformation are listed below;

Green Transformation and Green Credit Practices

- Do green credit practices have an impact on green transformation when researched on SMEs (Tian et al., 2022)?
- How green credit practices affect organizations focused on environmental protection (Wu et al., 2023)
- Is the relationship between green lending practices, performance and eco-innovation also valid in developing countries unlike the study of Wu et al. (2023)?

Green Transformation and Green Innovation

- Does green transformation affect green innovation in SMEs outside the manufacturing sector (Singh et al., 2020)?
- Is being green the most important goal of firms that become greener through green investments?
- What does green investment mean for balancing corporate venture capital objectives (in terms of green transformation and green innovation)? (Bendig et al., 2022)
- Is the relationship between green transformational leadership, green organizational learning and green radical innovation valid in countries and sectors with different levels of development than Cui et al. (2023)?

This research has some limitations. These limitations are also suggestions for future bibliometric analyses within the scope of green transformation. First, only scopus database was used in this study. The same study can be repeated using the web of science database. Secondly, this study only examined the conceptual transformation related to green transformation. In the future, the research can be repeated using other bibliometric analysis methods (Co-author, co-citation). Thirdly, the common word analysis and SNA were conducted to cover all years. In the future, the subject of green transformation can be divided into periods according to years and the transformation between periods can be investigated.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Muhammet Fatih Şengüllendi			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Yeşil Dönüşüm Araştırmalarının Kavramsal Dönüşümü: En Temel Ve Güncel Araştırma Konularının Bibliyometrik Analiz Yöntemi İle Tespit Edilmesi			
Tarih <i>Date</i>	29.12.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Muhammet Fatih Şengüllendi	%50	Bulunmamaktadır.	
2	Yasin Şehitoğlu	%50	Bulunmamaktadır.	

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1377554

**TÜRKİYE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN PANDEMİ ÖNCESİ VE SONRASI
SEKTÖR PERFORMANSININ GRİ İLİŞKİLER ANALİZİ İLE
DEĞERLENDİRİLMESİ****Öğr. Gör. Önder GÜR**Kırklareli Üniversitesi, Babaeski Meslek
Yüksekokulu,
Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü.Kırklareli/Türkiye
e-posta: ondergur@klu.edu.tr
ORCID 0000-0003-3249-4300**Öğr. Gör. Yeşim CAN**Kırklareli Üniversitesi, Babaeski Meslek
Yüksekokulu,
Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü.Kırklareli/Türkiye
e-posta: yesimcan@klu.edu.tr
ORCID 0000-0002-1303-5216**ÖZ**

Covid-19 vakası, Dünyayı önce sağlık sonra sosyal ve ekonomik yönden etkilemiş, ayrıca her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik sistemin en önemli aktörlerinden biri olan bankaların performansına derinden tesir etmiştir. Çalışmada bu nedenle Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun bankacılık sektörü için düzenli olarak paylaştığı finansal ve finansal olmayan 33 adet rasyo, sermaye kaynaklarına ve faaliyet alanlarına göre banka grupları oluşturularak Gri İlişkiler Analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Analizde Türkiye bankacılık sektörünün pandemi öncesinde ve sonrasında finansal ve finansal olmayan performansına bağlı genel görünümünün ortaya konulması amaçlanmıştır. Analiz sonucunda, yabancı bankaların sektörde yıllar içerisinde özellikle pandemi döneminde performansını istikrarlı bir şekilde artırdığı ve 2022 yılında Gri İlişkiler Analizine göre performans birincisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Performans derecesi bakımından son sırada yer alan kamu bankalarının ise 2022 yılında performansını oransal olarak en fazla artırmış banka türü olması analiz sonuçları arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık Sektörü, Covid-19, Gri İlişkiler Analizi, Finansal Performans, Türkiye.**Jel Kodları:** C61, G21, I19, L19.**EVALUATION OF THE SECTOR PERFORMANCE OF THE TURKIYE BANKING SECTOR
BEFORE AND AFTER THE PANDEMIC USING GRAY RELATIONSHIPS ANALYSIS****ABSTRACT**

The Covid-19 case first affected the world in terms of health, then social and economic aspects, and then deeply affected the banks, which are one of the most important actors of the economic system in Turkey as in every country. For this reason, in the study, 33 financial and non-financial ratios that the Banking Regulation and Supervision Agency regularly shares for the banking sector were analyzed by the Gray Relationship Analysis method by creating bank groups according to their capital resources and areas of activity. The analysis aims to reveal the general outlook of the Turkish banking sector based on its financial and non-financial performance before and after the pandemic. As a result of the analysis, it was concluded that foreign banks have steadily increased their performance in the sector over the years, especially during the pandemic period, and in 2022, according to the Gray Relations Analysis, they ranked first in performance. It is among the results of the analysis that public banks, which are ranked last in terms of performance rating, was the type of bank that increases its performance the most proportionally in 2022.

Keywords Banking Sector, Covid-19, Gray Relations Analysis, Financial Performance, Türkiye.**Jel Codes:** C61, G21, I19, L19.**Geliş Tarihi/Received:** 17.10.2023**Kabul Tarihi/Accepted:** 28.12.2023**Yayın Tarihi/Printed Date:** 31.12.2023**Kaynak Gösterme:** Gür, Ö ve Can Y. (2023). "Türkiye Bankacılık Sektörünün Pandemi Öncesi Ve Sonrası Sektör Performansının Gri İlişkiler Analizi İle Değerlendirilmesi" *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 575-602.

GİRİŞ

Fon arz edenlerle fon talep edenlerin piyasada karşılaşmasına olanak sağlayan ve optimum fon transferine aracılık ederek ekonomide önemli bir görevi yerine getiren bankaların tarihi çok eskiye dayanır. Sümer, Babil ve eski Yunan medeniyetlerine kadar varan temel bankacılık faaliyetleri 1900'lü yılların başlarında modern bankacılık uygulamalarına evrilmiştir. Bu evrimden sonra Dünyada liberal ekonomik görüşün hâkim olduğu 1970'li yıllarda bankacılık sektörünün gelişim hızı artmıştır. Küreselleşmenin getirdiği serbestleşmeyle finansal piyasalar derinleşmiş ve finansal sistem içinde ağırlığı yüksek olan bankacılık sektörü vasıtasıyla bireylerin finansal hizmetlere erişimi kolaylaşmıştır. Karşılıklı etkileşim nedeniyle de bireylerin finansal hizmetlere kolay ulaşma talebi bankacılık sektörünün daha hızlı gelişmesine olanak sağlamıştır.

Küresel finansal piyasalardaki derinleşme; bir ülkede yaşanan finansal problemlerin diğer ülkelere de yansımaya neden olabilmektedir. Örneğin ABD'de 2007-2008 yıllarında ortaya çıkan küresel ekonomik kriz, bütün dünyada öncelikle bankacılık sektörünü sonra da reel sektörü yıllarca etkilemiştir. Diğer bir örnek ise Türkiye'de 2000'li yılların başında yaşanan bankacılık krizinin tüm ekonomik çarkları bozmasıdır. Bu nedenle finansal piyasalar içerisinde önemli yeri bulunan bankacılık sisteminin sağlıklı ve etkin işlemesinden sorumlu kurum ve kuruluşlar; bankaların etkinliği, kârlılığı ve istikrarı konularına hassasiyetle eğilmekte, ekonomideki işlevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmeleri için uygun ortamları sağlamaya ve korumaya çalışmaktadırlar.

Son yıllarda bütün dünyayı etkisi altına alan, başta insanların fiziksel sonra psikolojik sağlıklarını ve toplumların sosyolojik sağlığını olumsuz etkileyen pandemi, reel ve finansal piyasaları önemli ölçüde olumsuz etkilemiştir. Dünyadaki bütün ülkeler Covid-19'dan sonra sosyal olarak toparlanmaya çalışırken ekonomik olarak da pandemi öncesi durumlarına ulaşmak için çaba göstermektedirler. Pandemi gibi olağanüstü durumların bankacılık sektörü üzerindeki etkilerinin bertaraf edilebilmesi ve olumlu etkilerinin ise çoğaltılabilmesi için mevcut sektör yapısının doğru analiz edilmesi önemlidir ve bunun için bankaların rekabet dinamiklerinin ortaya konulması gerekmektedir. Türkiye'de bankacılık sektörünün bu anlamda analiz edilmesi ise ekonominin lokomotif sektörlerinden biri olması dolayısıyla ayrıca önemlidir. Bu nedenle çalışmada, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun bankacılık sektörü için düzenli olarak paylaştığı verileri, sermaye kaynaklarına ve faaliyet alanlarına göre belirlenen üçlü gruplar oluşturularak "Gri İlişkiler Analizi" yöntemiyle analiz edilmiştir. Türkiye'deki bankacılık sektörünün beş yıllık verileri kullanılarak yapılan analizle pandemi öncesindeki ve sonrasındaki performansını tespit ederek sektörün genel görünümünün ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada önce literatür incelemesi yapılmış, devamında araştırmanın yöntemi hakkında bilgi verilmiş, verilerine ilişkin bilgi paylaşılmış, araştırma bulguları değerlendirildikten sonra sonuç kısmında yorumlanmıştır.

1.Literatür Taraması

Gri İlişkiler Analizi, farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin karar verme süreçlerini iyileştirmek için kullanılabilen bir analizdir. Özellikle finans, bankacılık ve sigortacılık gibi alanlarda karar vericilerin birden fazla seçenek arasından işletme için en yararlı olacak kararın verilmesinde ya da seçeneklerin azaltılmasında sıkça kullanılmaktadır. Diğer yandan finansal kurumlar, finansal krizlerin bir sonucu olarak daha karmaşık risklerle karşı karşıya kalabilmektedir. Gri İlişkiler Analizinin katkısıyla risklerin getirdiği sistemik kırılmalıklar değerlendirilerek mali sistemin güvenliği ve istikrarı sağlanabilir (Wang, 2022:1).

Gri İlişkiler Analizi konusunda araştırmalar yapan yazarlardan olan Chang (2006) çalışmasında; Tayvan'daki ticari bankaların performanslarını Gri İlişkiler Analizi ile incelenmiş, finansal göstergelerde en büyük payın kârlılık göstergelerinin olduğunu ve ticari bankalardaki müşteriler ile finansal performanslar arasında bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur.

Peker ve Baki (2011) çalışmalarında sigorta sektöründe faaliyet gösteren üç şirketin likidite, kaldıraç ve kârlılık oranları kullanılarak finansal performanslarının sıralamasını Gri İlişkiler Analizini kullanarak yapmışlardır. Yazarlar, likidite oranları yüksek olan şirketin finansal

performansının da yüksek olabileceği sonucuna ulaşmıştır ve bu bulguya ulaşan başka çalışmalar da (Ho ve Wu, 2006; Elitaş vd., 2012) bulunmaktadır.

Alanyazında küresel finansal krizin Türk ticari bankalarının performansları üzerindeki etkilerini belirlemek için Girginer ve Uçkun tarafından 2012 yılında yapılan çalışmada kriz yılını ve mali kargaşadan önceki ve sonraki iki yılını kapsayan beş yıllık (2005-2009) dönemi ele alınarak bankaların, kârlılık, likidite, aktif kalitesi ve sermaye yeterliliği bilgilerini kapsayan 14 finansal rasyo aracılığıyla performanslarına göre sıralaması yapılmıştır.

Camelia vd. (2013) Avrupa’da faaliyet gösteren 4 farklı kategorideki 20 bankanın verilerini kullanarak bankacılık sektöründe karşılaşılan en önemli riskleri belirlemeye ve belirlenen riskler ile bankaların gelişimi arasındaki ilişkiyi bulmaya çalışmışlardır. Çalışmada, analizcilerin belirsizlik ortamlarında risklerin etkisini doğru bir şekilde ölçülmesi ve yönetilmesi amacıyla sıklıkla kullanılan araçlardan biri olan Gri İlişkiler Analizi kullanılmış, “A” derecesi almış bankaların aktif kalitesi, sermaye yeterliliği, likidite ve operasyonel temel riskleri ile performansları/süreklilikleri arasındaki ilişkinin çok güçlü olduğunu tespit etmişlerdir.

Doğan (2013) çalışmasında; 2005-2011 yılları arasında Türkiye’de bankacılık sektöründe faaliyet gösteren katılım ve mevduat bankalarından seçilmiş olan 4 katılım bankası ile 4 mevduat bankasının finansal performanslarının karşılaştırılması; kârlılık, likidite, risklilik, borç ödeme gücü ve sermaye yeterlilik oranlarından faydalanılarak yapılmıştır. Gri İlişkiler Analizi sonucunda mevduat bankalarının likiditesinin, borç ödeme gücünün ve sermaye yeterliliğinin katılım bankalarına göre daha yüksek, riskliliklerinin ise daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Altan ve Candoğan (2014) çalışmalarında; geleneksel performans ölçüm yöntemleri sonuçları ile Gri İlişki Analiz ölçüm sonuçlarının farklılık gösterip göstermediğini araştırmışlardır. 2012 yılının üçüncü çeyreği itibarıyla değerlendirme yapılan bu çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları özelinde 14 farklı finansal orandan faydalanılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise, yöntemlere göre sonuçlar arasında fark olduğu ve bankaların performans sıralamalarının değiştiği sonucuna varılmıştır.

Johari vd. (2022) Endonezya’da bulunan beş İslami bankanın 2015-2019 dönemindeki iç ve dış değişkenlerine ait verileri gri ilişkiler yöntemiyle analiz ederek, finansal sıkıntının potansiyel nedenlerini belirlemeyi amaçlamışlardır. İslami bankacılıkta finansal sıkıntı oluşmasına neden olan en önemli faktörün “Net Krediler / Mevduat ve Kısa Vadeli Finansman” oranının olduğunu tespit etmişlerdir. Bununla birlikte, bankalarda mali sıkıntıya neden olabilecek birkaç faktöre dikkat çekmişlerdir. Ayrıca yukarıdaki çalışmalarla birlikte finans, bankacılık ve sermaye piyasasına yönelik diğer çalışmalar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Alanyazın Örnekleri

Yazar	Sektör	Gözlem Yılı	Kullanılan Oranlar
Ho & Wu (2006)	Bankacılık	2000	Karlılık Oranları, Mali Yapı Oranları, Likidite Oranları, Büyüme Oranları, Stok Performans Oranları
Kung & Wen (2007)	Finans (Girişimi Des. Serm. Şirketleri)	2001-2003	Likidite Oranları, Karlılık Oranları, Büyüme Oranları, Sermaye Yeterliliği, Faaliyet Oranları, Nakit Akış Oranı
Hamzaçebi & Pekkaya (2011)	Sermaye Piyasası	2003-2006	Likidite , Karlılık, Kaldıraç ve Borsa Oranları
Elitaş vd. (2012)	Sigorta Şirketleri	2010-2011	Likidite Oranları, Kaldıraç Oranları, Karlılık Oranları
Ecer (2013)	Bankacılık	2008-2011	Sermaye Yeterliliği, Likidite, Aktif Kalitesi ve Karlılık Göstergeleri
Altan & Candoğan (2014)	Bankacılık	2012	Aktif Kalitesi, Likidite Oranları, Karlılık Oranları, Sermaye Yeterliliği
Özçelik & Avcı Öztürk (2014)	Bankacılık	2011	Ekonomik Kriter (Sermaye Yeterlilik Oranı, Özkaynak Kârlılığı, Aktif Kârlılığı), Çevresel Kriter (Elektrik Tüketimi, Su Tüketimi, Toplam Kâğıt Tüketimi, Karbon Emisyonu), Sosyal Kriter (Çalışan Oranı, Çalışan Başına Eğitim Saati)
Doğan (2015)	Bankacılık	2012-2014	Sermaye Yeterliliği, Likidite, Aktif Kalitesi, Karlılık Göstergeleri ve Diğer Bilanço Yapısı Oranları
Ayrıçay vd. (2017)	Bankacılık	2016	Sermaye Yeterliliği, Aktif Kalitesi, Likidite-Kârlılık Oranları

Gözkonan & Küçükbay (2019)	Bankacılık	2008-2017	Özkayna - Aktif Karlılığı, Aktif Kalitesi Rasyosu 1, Aktif Kalitesi Rasyosu 2, Sermaye Yeterlilik Rasyosu 1, Sermaye Yeterlilik Rasyosu 2, Likidite Rasyosu, Gelir-Gider Yapısı
Demir vd. (2020)	Bireysel Emeklilik	2017	Katılımcı Sayısı, Katılımcıların Fon Tutarı, Devlet Katkısı Fon Tutarı, Katkı Payı Tutarı, Emekli Olan Katılımcı Sayısı
Toprakdelen & Pekmaya (2020)	Bankacılık	2002-2017	Sermaye Yeterliliği, Aktif Kalitesi, Yönetim Kalitesi, Karlılık, Likidite Durumu, Piyasa Riskine Duyarlılık

Kaynak: Tablo yazarlar tarafından yapılan literatür araştırması sonucu oluşturulmuştur.

İşletmelerde karar verici konumundaki yöneticiler, önemli araçların başarılı bir şekilde kullanılması için faaliyetlerin denetimini, performans ölçümünü ve değerlendirmelerini yaparken seçenekler arasından işletmeye en iyi faydayı sağlayabilecek seçeneği bulmak zorundadır (Kuo vd., 2008:80). Güncel olarak sorunların çözümünde sadece bir seçenek üzerinde yoğunlaşmak yerine aynı anda birden fazla seçenek değerlendirilerek sonuca ulaşılmaktadır. Çoklu ve birbiriyle uyuşmayan seçeneklerin olabildiğini düşünürsek bir probleme çözüm getirebilmek için çok kriterli karar verme analizlerinden yararlanılabilir (Uygurtürk ve Korkmaz, 2012:96). Özellikle yeni yöntemler geliştikçe eski yöntemlerin kullanımı azalmış, çok kriterli karar verme analizlerinin kullanımı ise farklı uygulama alanlarda rolünü önemli ölçüde artırmıştır (Velasquez ve Hester, 2013:56). Çeşitli avantajlara sahip olan çok kriterli karar analizleri için pek çok teknik geliştirilmiştir.

Çalışmada, finansal ve finansal dışı toplam 33 rasyo önce banka gruplarına göre kendi içerisinde analiz edilmiştir. Daha sonra belirli bir ölçütü olmayan verilerin yer aldığı veya belirsizliğin olduğu çok kriterli veri setlerinde son zamanlarda yoğun olarak kullanılan tekniklerinden biri olan Gri İlişkiler Analizinin kullanılmasına karar verilmiş ve banka gruplarının performansı ölçülmüştür.

2. Metodoloji

2.1. Yöntem

Gri İlişkiler Analizi, "Gri Sistem Teorisi" adı altında Ju-Long (1982) tarafından ortaya çıkarılmıştır. Bu teori; verilmek istenen mesaj, operasyon süreçleri ve davranışı oluşturan unsurlardaki bilgi eksiklikleri söz konusu olduğunda oluşan belirsiz durumlardan ötürü gri sistem olarak adlandırılmıştır. Bu analiz, benzerlik derecesine veya farklılık eğilimlerine dayanan unsurlar arasındaki oluşabilecek zayıf, yetersiz veya belirsiz ilişkiyi ölçümlemeye yardımcı olan analiz yöntemi şeklinde tanımlanmaktadır (Ju-Long, 1989:1). Gri İlişkiler Analizi, altı adımda yapılan uygulama aşamaları aşağıda sıralanmıştır (Wu, 2002:2013; Zhai vd., 2009:7074).

1. Adım: Karar Matrisinin Oluşturulması

Gri İlişkiler Analizinde ilk önce X karar matrisi oluşturulur. " m " kriterle karakterize edilen " n " veri dizisi olduğu varsayıldığında karar matrisi aşağıdaki şekilde oluşturulur.

$$x_{ij} = \begin{bmatrix} x_1(1) & x_1(2) & \dots & x_1(m) \\ x_2(1) & x_2(2) & \dots & x_2(m) \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_n(1) & x_n(2) & \dots & x_n(m) \end{bmatrix} \quad (1)$$

Burada $x_i(j)$; j 'inci kritere karşılık gelen i 'inci veri dizisindeki varlıktır.

2. Adım: Standartlaştırma İşlemi

Üç tür kriterin özelliklerine dayalı olarak normalleştirme işleminde, daha büyük-daha iyi, daha küçük-daha iyi veya nominal-en iyi ölçütlerinden faydalanılır.

Daha büyük daha iyi ise;

$$x'_i(j) = \frac{x_i(j) - \min_{i=1}^n x_i(j)}{\max_{i=1}^n x_i(j) - \min_{i=1}^n x_i(j)} \quad (2)$$

Daha küçük daha iyi ise;

$$x'_i(j) = \frac{\max_{i=1}^n x_i(j) - x_i(j)}{\max_{i=1}^n x_i(j) - \min_{i=1}^n x_i(j)} \quad (3)$$

Normal en iyi ise;

$$x'_i(j) = 1 - \frac{|x_i(j) - x_{id}(j)|}{\max\{\max_{i=1}^n x_i(j) - x_{id}(j), x_{id}(j) - \min_{i=1}^n x_i(j)\}} \quad (4)$$

Burada $x_{id}(j)$ ideal değeri göstermektedir, standartlaştırma işleminde kullanılan rasyolar Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) paylaştığı sektör ortalamalarıyla en

iyi sonucun alınacağı düşüldüğünden kriterlerden normal değer ölçütünün kullanılmasına karar verilmiştir.

3. Adım: Standartlaştırılmış Karar Matrisinin ve Referans Serisinin Oluşturulması

Bu adımda dördüncü denklemin uygulanmasıyla tüm durumlar için gösterge olan değerler standartlaştırılarak 0 ile 1 aralığına indirgenmiş ve büyük değerler daha kullanışlı duruma getirilmiştir. Böylelikle standartlaştırılmış matris oluşturulmuştur.

$$\text{Standartlaştırılmış matris;} \quad x'_{ij} = \begin{bmatrix} x'_1(1) & x'_1(2) & \dots & x'_1(m) \\ x'_2(1) & x'_2(2) & \dots & x'_2(m) \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x'_n(1) & x'_n(2) & \dots & x'_n(m) \end{bmatrix} \quad (5)$$

$$\text{Referans dizisi;} \quad x'_0 = x'_0(1), x'_0(2), \dots, x'_0(m) \quad (6)$$

$x'_0(j)$; j 'inci kritere göre referans değerdir ve standartlaştırılmış her kriterin en büyük değeri alınarak belirlenir.

4. Adım: Fark Matrisinin Oluşturulması

Standartlaştırılmış bir değer ile onun referans değeri arasındaki fark hesaplanır ve aşağıdaki gibi fark matrisini oluşturulur.

$$\Delta_{0i}(j) = |x'_0(j) - x'_i(j)| \quad (7)$$

$$\Delta = \begin{bmatrix} \Delta_{01}(1) & \Delta_{01}(2) & \dots & \Delta_{01}(m) \\ \Delta_{02}(1) & \Delta_{02}(2) & \dots & \Delta_{02}(m) \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \Delta_{0n}(1) & \Delta_{0n}(2) & \dots & \Delta_{0n}(m) \end{bmatrix} \quad (8)$$

5. Adım: Gri İlişkisel Katsayıların Hesaplanması

Fark matrisindeki her bir varlık için gri ilişki katsayıları hesaplanır.

$$\gamma_{0i}(j) = \frac{\min_{i=1}^n \min_{j=1}^m \Delta_{0i}(j) + \xi \max_{i=1}^n \max_{j=1}^m \Delta_{0i}(j)}{\Delta_{0i}(j) + \xi \max_{i=1}^n \max_{j=1}^m \Delta_{0i}(j)} \quad (9)$$

Burada ξ ; 0 ile 1 arasında değer alır ve ayırt edici katsayı veya ayırt edilebilirlik indeksi olarak bilinir. ξ , ne kadar küçükse, ayırt edilebilirliği o kadar yüksektir. Çoğu durumda “ ξ ” 0,5 değerini alır çünkü bu değer genellikle iyi stabilite olmuş orta ayırt edici etkiyi gösterir. Bu sebeple çalışmada 0,5 değeri katsayı olarak alınmıştır.

6. Adım: Gri İlişki Derecesinin Hesaplanması

Gri ilişkisel derece, aşağıdaki denklemle verilen gri ilişkisel katsayıların ağırlıklı toplamıdır. Gri ilişkisel katsayıları ilgili kriterin ağırlığı ile çarpılıp, her bir alternatif için toplandığında gri ilişki derecesi elde edilmektedir.

$$r_{0i} = \sum_{j=1}^m [w(j) \times \gamma_{0i}(j)], \quad \sum_{j=1}^m w(j) = 1 \quad (10)$$

Burada $w(j)$, genellikle araştırmacılar tarafından uygulamaların bağlamına göre atanan j kriterin ağırlığını gösterir. γ_{0i} ; karşılaştırılan dizi (yani i 'inci veri dizisi) ile referans dizisi arasında ölçülen korelasyonun (yani benzerliğin) büyüklüğünü gösteren gri ilişkisel derecedir. Bu nedenle, hesaplanan gri ilişkisel dereceler kullanılarak, Denklem 1'de gösterildiği gibi ilk karar matrisindeki (X) aday dizilere öncelik verilebilir ve en yüksek ilişki derecesine sahip olan, en iyi çözümü temsil eden (yada en iyi performansı gösteren) veri dizisi olarak tanımlanabilir.

2.2. Veri Seti

Çalışmada, 2018-2022 yılları arasında Türk bankacılık sektöründeki kamu, özel, yabancı ile mevduat, katılım, yatırım-kalkınma ve mevduat bankalarının Türk bankacılık sektörü içerisinde yaklaşık %85 paya sahip olması nedeniyle dâhil edilen özel mevduat, kamu mevduat ve yabancı mevduat bankaları grubu şeklinde sınıflandırılan bankalara ait veri seti kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler ise BDDK'nın resmi internet sitesinde yayımlanan ve sektörün ihtiyacına göre BDDK'nın belirlediği rasyolar incelenerek yani doküman inceleme yöntemiyle veriler toplanmıştır.

Bu veri seti sektörel gelişmeler öncülüğünde kullanıcı ihtiyaçları ve bilgi işlem teknolojisindeki yenilikler dikkate alınarak finansal tablolarda ve finansal tablo dışında kalan toplam 33

rasyardan¹ oluşmaktadır ve belirli periyotlarda ihtiyaca yönelik verilerde güncelleme yapılabilmektedir (BDDK, 2023:13). Çalışmanın başında da belirtildiği üzere alanyazında yapılan çalışmalarda finansal tabloların dışındaki oranlarla yapılan araştırmaların sınırlı olması nedeniyle bankacılık sektörünü yakından ilgilendiren türev araçlar/taahhütler, mevduat veya aktif tutarı/ personel sayısı, kredi tutarı/ şube sayısı, vergi öncesi kar (zarar) / personel sayısı vd. gibi kalemler bu çalışmaya dahil edilerek daha kapsamlı bir analiz yapılmıştır. Tablo 2’de çalışmaya dahil edilen finansal ve finansal dışı rasyolar görülmektedir.

Tablo 2: Kullanılan Rasyolar

Rasyo Kodu	Rasyolar
R1	Takipteki Alacaklar (Brüt) / Toplam Nakdi Krediler
R2	Takipteki Alacaklar Karşılığı / Brüt Takipteki Alacaklar
R3	3 Aya Kadar Vadede Faize Duyarlı Aktifler / 3 Aya Kadar Vadede Faize Duyarlı Pasifler
R4	Yüksek Montanlı (1 Milyon TL ve Üzeri) Mevduat / Toplam Mevduat
R5	(Bilanço Dışı Riskler - Türev Finansal Araçlar) / Toplam Aktifler
R6	Türev Finansal Araçlar / Taahhütler
R7	Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Ortalama Toplam Aktifler
R8	Dönem Net Kârı (Zararı) / Ortalama Toplam Aktifler
R9	Dönem Net Kârı (Zararı) / Ortalama Özkaynaklar
R10	Toplam Faiz Gelirleri / Faiz Getirili Aktifler Ortalaması
R11	Toplam Faiz Giderleri / Faiz Maliyetli Pasifler Ortalaması
R12	Net Faiz Geliri (Gideri) / Ortalama Toplam Aktifler
R13	Ücret, Komisyon ve Bankacılık Hizmetleri Gelirleri / Ortalama Toplam Aktifler
R14	Ücret, Komisyon ve Bankacılık Hizmetleri Gelirleri / Toplam Gelirler
R15	İşletme Giderleri / Ortalama Toplam Aktifler
R16	Faiz Dışı Gelirler / Faiz Dışı Giderler
R17	Ücret, Komisyon ve Bankacılık Hizmetleri Gelirleri / İşletme Giderleri
R18	Ortalama Toplam Aktifler / Ortalama Toplam Personel Sayısı (Bin TL)
R19	Toplam Mevduat / Ortalama Toplam Personel Sayısı (Bin TL)
R20	Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Ortalama Toplam Personel Sayısı (Bin TL)
R21	Toplam Mevduat / Ortalama Toplam Şube Sayısı (Bin TL)
R22	Krediler / Ortalama Toplam Şube Sayısı (Bin TL)
R23	Toplam Personel Sayısı / Toplam Şube Sayısı (Kişi)
R24	Menkul Değerlerin Ağırlıklı Ortalama Vadesi (Gün)
R25	Alım-Satım Amaçlı Menkul Değerlerin Ağırlıklı Ortalama Vadesi (Gün)
R26	Toplam Nakdi Krediler / Toplam Mevduat
R27	Toplam Nakdi Krediler / Toplam Mevduat (Kalkınma ve Yatırım Bankaları Hariç)
R28	Toplam Menkul Değerler / Toplam Mevduat
R29	Vadesiz Mevduat / Toplam Mevduat
R30	Yasal Özkaynak / Risk Ağırlıklı Kalemler Toplamı
R31	Risk Ağırlıklı Kalemler Toplamı (Net) / Risk Ağırlıklı Kalemler Toplamı (Brüt)
R32	Yabancı Kaynaklar / Toplam Özkaynaklar
R33	Likidite Yeterlilik Oranı

Tablodaki rasyolar, fonksiyon ve sahiplik grupları detayında bankaların aktif ve pasif hesapları ile kârlılıklarına ilişkin çeşitli göstergeler kullanılarak BDDK’nın denetim ve gözetim ihtiyaçları çerçevesinde bankalardan aldığı geçici gözetim raporlarına göre oluşturulmaktadır (BDDK, 2023:1).

3.Araştırma Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Türkiye bankacılık sektörünün Gri İlişkiler Analizi yukarıda altı adımda gösterilenler sırayla yapılmış ve elde edilen sonuçlar aşağıda tablolar ve grafikler yardımıyla gösterilmiştir. Bankaların pandemi öncesi, pandemi dönemi ve pandemi sonrası olmak üzere beş yıllık verileri aşağıdaki şekilde üçlü grup ölçeği oluşturularak analiz edilmiştir.

- Özel Bankalar-Kamu Bankaları-Yabancı Bankalar
- Mevduat Bankaları-Katılım Bankaları-Yatırım ve Kalkınma Bankaları
- Özel Mevduat Bankaları-Kamu Mevduat Bankaları-Yabancı Mevduat Bankaları

¹ BDDK’nın paylaştığı rasyolar içinde olmayan ancak sektöre ilişkin ayrı paylaştığı “likidite durumu” sekmesinden likidite yeterlilik oranı eklenmiştir.

İncelenen üç grupta da ilk önce 2018-2022 yılları arası 33 rasyo incelenmiş ve maddeler halinde yorumlanmıştır. Daha sonra gri ilişkiler analizinin uygulama sürecine bağlı kalarak karar matrisi oluşturulmuş, standartlaştırma ve fark matrisi çalışmaları yapılmıştır. Çalışmanın sonunda ise gri ilişkisel dereceleri ve performans sıralamaları da çalışmaya dâhil edilmiştir.

3.1. Banka Gruplarına Göre Rasyoların Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde BDDK'dan elde edilen rasyolar, bankaların grupları dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

3.1.1. Özel-Kamu-Yabancı Bankalar Grubunda Rasyo Analizi

Bu gruptaki bankaların 2018-2022 yılları arasındaki rasyo değerlerine ekte ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.²

- a) Takipteki Alacaklar (Brüt) / Toplam Nakdi Krediler yani (R1) rasyosu için bu banka grubu incelendiğinde, yabancı bankaların her sene gruptaki diğer bankalara göre yüksek oranlara sahip olması ilk dikkati çeken şey olmaktadır. Ayrıca yıllar bazında değerlendirildiğinde ise 2019 yılında bu gruptaki her bankanın en yüksek oranlara sahip olduğu ve takip eden yıllarda giderek azaldığı, en düşük oranının ise 2022'de gerçekleştiğini ifade etmek gerekir.
- b) (R3) yani 3 Aya Kadar Vadede Faize Duyarlı Aktifler / 3 Aya Kadar Vadede Faize Duyarlı Pasifler rasyosunda 2018 yılında özel bankaların gruptaki diğer bankalara göre yüksek orana sahip olması, 2019 yılı ve sonrasında ise yerini yabancı bankalara bırakması önemli bir gelişmedir.
- c) Yüksek Montanlı (1 Milyon TL ve Üzeri) Mevduat / Toplam Mevduat yani (R4) rasyosu incelendiğinde yıllar içerisinde genel olarak bu oranın yükseldiği ve kamu bankalarının zamanla grup içinde en yüksek orana sahip olduğu gözlenmektedir.
- d) (R7) yani Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Ortalama Toplam Aktifler oranı 2022 yılında sektör ortalamasına göre önceki yılların yaklaşık üç katı yükselişte olması ve özel bankalarda ise bu oranın yaklaşık altı kat yükselmesi önemli bir durumdur ve (R8) ile (R9) rasyolarının da incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Dönem Net Kârı (Zararı) / Ortalama Toplam Aktifler ve Dönem Net Kârı (Zararı) / Ortalama Özkaynaklar rasyoları da incelendiğinde (R7)'de ki gelişmelere paralel bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir. Yani ilk dört yıl oldukça durağan olan bu oranlar 2022 yılında önceki yıllara göre yaklaşık 2,5 ile 4,5 kat arasında artış göstermiştir.
- e) (R10), (R11), (R12) rasyolarının yıllara göre eğilimleri birlikte incelendiğinde 2020 yılında dip yaptığı, 2022 yılında ise tepe noktasına çıktığı ve aynı yıl grup içerisinde en yüksek orana özel bankaların ulaştığı görülmektedir.
- f) (R13) rasyosu genel olarak incelendiğinde grup içerisinde yabancı bankaların diğerlerine kıyasla da yüksek rasyoya sahip olduğu, yıl bazında incelendiğinde ise oranların 0,76 ile 1,91 arasında dalgalandığı görülmektedir. Ücret, komisyon ve bankacılık hizmetleri gelirlerinin toplam gelirler içindeki oranını gösteren (R14) rasyosunun da aynı (R13)'deki gibi gelişim gösterdiği oranın 7,34 ile 14,04 arasında değiştiği görülmektedir.
- g) İşletme giderlerinin ortalama toplam aktiflere oranını gösteren (R15) rasyosu 2018 yılından 2022 yılına kadar en yüksek yabancı bankalar grubundayken 2022 yılında değişerek özel bankalar grubuna geçmiştir.
- h) (R18) Ortalama Toplam Aktifler / Ortalama Toplam Personel Sayısı (Bin TL) incelenen her yılda kamu bankalarında en yüksek orandadır. Ancak dikkat çeken şey ise kamu bankalarındaki bu oranın 2022 yılındaki değerinin bir önceki yıla göre yaklaşık %60 artmasıdır. Aynı gelişme (R19) rasyosu için de geçerlidir ancak bu rasyoda kamu bankalarının değeri 2022 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık %80 yükselmiştir. Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Ortalama Toplam Personel Sayısı (Bin TL) yani (R20) rasyosunda dikkat çeken durum ise bu gruptaki bankaların hepsinde oranın 2022 yılında büyük yükseliş yaşamasıdır. Diğer dikkat edilecek durum ise aynı yılda en yüksek orana özel bankaların ulaşması ve sektör ortalamasının 2022 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık %380 artış göstermesidir.
- i) Şube başına mevduatı gösteren (R21) rasyosu için kamu bankalarının bu oranının gruptaki diğer bankalara göre yüksek olduğu gözlenmektedir ve 2022 yılı gruptaki her banka türünde

² Ayrıntılı veriler için Ek 1 tablosuna bakınız.

- bu rasyoda önemli ölçüde yükseliş gözlenmektedir. Şube başına krediler incelendiğinde ise yine (R21) rasyosundaki gibi kamu bankalarının oranları gruptaki diğer bankalara kıyasla yüksektir ve incelenen son yıl her bir banka grubunda yükseliş mevcuttur.
- j) Özel, kamu ve yabancı bankalar grubunda (R28) rasyosu yani Toplam Menkul Değerler / Toplam Mevduat oranı incelendiğinde kamu bankalarının ağırlığı dikkat çekmektedir. Kamu bankalarında bu rasyo 2021 yılında tepe noktasına ulaşırken, mevduat bankalarında 2020 yılında ve yabancı bankalarda 2022 yılında tepe noktasına ulaşmıştır.
- k) Vadesiz mevduatın toplam mevduat içindeki oranını gösteren (R29) rasyosu incelendiğinde, yabancı bankalardaki vadesiz mevduatın toplam mevduat içindeki oranının diğer bankalara oranla daha yüksek olması dikkat çekicidir ve her grup bankanın en yüksek oranı 2021 yılında gerçekleşmiştir.
- l) (R32) rasyosu yani Yabancı Kaynaklar / Toplam Özkaynaklar oranı, dikkate alınan yıllarda en yüksek kamu bankalarında ortaya çıkmıştır. Her üç grupta da en yüksek oran 2021 yılında gerçekleşirken, özel bankalarda bu oranın en düşük olduğu yıl 2022, kamu bankalarında bu oranın en düşük olduğu yıl 2018 ve yabancı bankalarda bu oranın en düşük olduğu yıl 2019 yılıdır.
- m) Bankaların Likidite Yeterlilik Oranı yani (R33) rasyosu, her bir vade dilimi itibariyle toplam varlıkların toplam yükümlülüklerle bölünmesi yoluyla bulunmaktadır (BDDK, 2023:2). Bu rasyo incelenirken Bankaların Likidite Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik'in 13'üncü maddesi 1'inci bendi dikkate alınmalıdır. Bu yönetmelik maddesine göre; birinci vade dilimine ilişkin toplam likidite yeterlilik oranlarının haftalık basit aritmetik ortalaması ile ikinci vade dilimine ilişkin toplam likidite yeterlilik oranı yüzde yüzden; birinci vade dilimine ilişkin yabancı para likidite yeterlilik oranlarının haftalık basit aritmetik ortalaması ile ikinci vade dilimine ilişkin yabancı para likidite yeterlilik oranı yüzde seksenden az olamaz (BDDK, 2005). Bu yönetmeliğe göre özel, kamu ve yabancı bankalarının likidite yeterlilik oranının en yüksek olduğu yıl 2022 yılıdır ve sırasıyla %140,01 ve %133,9 ile %140,73 olup, yasal sınır olan %100'ün üzerinde gerçekleşmiştir. Bu oranın en düşük olduğu yıllar; özel bankalar için 2018 iken kamu ve yabancı bankalar için 2020 yılıdır ancak yine de yasal sınırın üzerinde gerçekleşme bulunmaktadır. Bu banka grubunda dikkat çeken diğer bir durum ise; yıllar içinde belli dönemlerde yabancı bankalar belli dönemlerde özel bankaların en yüksek orana sahip olmasıdır.

3.1.2. Mevduat-Katılım-Yatırım ve Kalkınma Bankaları Grubunda Rasyo Analizi

Bu gruptaki bankaların incelenen dönemdeki rasyolarına ekte ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.³

- a) Takipteki Alacaklar (Brüt) / Toplam Nakdi Krediler yani (R1) incelenen yıllarda genel olarak mevduat bankalarında yüksekken, 2018 yılında katılım bankalarında mevduat bankalarından yüksek gerçekleşmiştir. Yıl bazında incelendiğinde pandemi sonrası dönemde bu rasyonun giderek düştüğü hatta 2022 yılında en düşük seviyesine ulaştığı görülmektedir. Özellikle katılım bankalarının bu rasyosu incelenen yıllarda 4,15'ten 1,43'e inmiştir.
- b) Takipteki Alacaklar Karşılığı / Brüt Takipteki Alacaklar yani (R2) incelenen yıllar süresince genel bir artış göstermiştir. Hatta grup içerisinde 2018 yılında 43,20 ile en düşük değere sahip olan yatırım ve kalkınma bankalarının bu rasyosu 2022 yılında ilk yıla göre grup içinde en yüksek artışla yaklaşık %97 artarak 85,29 olarak gerçekleşmiştir.
- c) (Bilanço Dışı Riskler - Türev Finansal Araçlar) / Toplam Aktifler yani (R5) rasyosunda yıllar içerisindeki en önemli gelişme genel olarak sektör ortalamasına yakın olan gruplanmış bankaların pandemi dönemi sonunda sektör ortalamasından ayrılmaya başlamasıdır. Kalkınma bankalarının bu rasyosu 2018 yılından 2022 yılına kadar her yıl belli oranda düşmüş, buna karşılık yatırım ve kalkınma bankalarının bu rasyosu aynı yıllar içerisinde her yıl belli oranda artmıştır. Örneğin, katılım bankalarının ilk yıl rasyosu 27,73 son yıl rasyosu 20,06'ya düşerken yatırım ve kalkınma bankalarının oranı ise 39,82'den 57,20'ye yükselmiştir.
- d) Bu gruptaki bankaların en dikkat çeken rasyolarından biri de (R7) yani Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Ortalama Toplam Aktifler rasyosudur. İncelenen yıllar süresince ilk dört yıl bu rasyo genel olarak 1 ile 2 arasında dolanırken, 2022 yılında yaklaşık mevduat bankalarında 5'e,

³ Ayrıntılı veriler için Ek 2 tablosuna bakınız.

- katılım bankalarında 4,15 ile yatırım ve kalkınma bankalarında 3,70'e yükseldiği gözlenmiştir. Aynı gelişme (R8) yani Dönem Net Kârı (Zararı) / Ortalama Toplam Aktifler ve (R9) yani Dönem Net Kârı (Zararı) / Ortalama Özkaynaklar rasyoları için de geçerlidir.
- e) Toplam Faiz Gelirleri / Faiz Getirili Aktifler Ortalaması ile Toplam Faiz Giderleri / Faiz Maliyetli Pasifler Ortalaması rasyolarının gelişimi trend çizgisi yardımıyla incelendiğinde oranın en düşük 2020 yılında gerçekleştiği ve "V" şeklinde yol izledikleri görülmektedir. Ancak Net Faiz Geliri (Gideri) / Ortalama Toplam Aktifler rasyosunun trendinde keskin "V" görünümü ortadan kalkmıştır ve 2022 yılında bu rasyo diğer yıllara kıyasla çok yüksek gerçekleşmiştir. Hatta grup içerisinde mevduat ve katılım bankalarının rasyolarının genelde birbirine yakın olması durumu son yılda bozulmuştur.
- f) Ücret, Komisyon ve Bankacılık Hizmetleri Gelirleri / Ortalama Toplam Aktifler yani (R13) rasyosunda en yüksek oran; perakendeci banka şeklinde çalışması ve müşteri portföyünün gruptaki diğer bankalara göre yüksek olması sebebiyle mevduat bankalarına aittir. Pandemi öncesi 2019 yılında bu oran diğer yıllara kıyasla yüksek gerçekleşmiştir. (R14) yani ücret, komisyon ve bankacılık hizmetleri gelirlerinin bankaların toplam gelirleri içindeki oranı da genel olarak 2019 yılında en yüksek seviyelerindeyken pandemi sürecinde ve sonrasında giderek düşmüştür.
- g) Faiz dışı gelirlerin faiz dışı giderlere oranını gösteren (R16) rasyosunun 2019 yılında mevduat, yatırım ve kalkınma bankalarında dikkat çekecek düzeyde düştüğü gözlemlenirken, pandemiden çıkış ve sonraki yılda tekrar yükselişte olduğu görülmüştür. Grup içerisinde pandemiden önceki yıllarda katılım bankaları, pandemiden sonraki yıllarda ise yatırım ve kalkınma bankaları en yüksek oranlara sahiptir.
- h) Ortalama Toplam Aktifler / Ortalama Toplam Personel Sayısı (Bin TL) rasyosunda Türk bankacılık sektöründe pandemiden sonra artış yaşanmıştır. Grup içerisinde tahmin edileceği üzere yatırım ve kalkınma bankalarının bu oranı diğer banka çeşitlerine göre en yüksektir. Toplam Mevduat / Ortalama Toplam Personel Sayısı (Bin TL) rasyosu da (R18) gibi seyir izlerken 2018 yılı hariç diğer yıllarda katılım bankalarının oranı mevduat bankalarına göre yüksektir. Ortalama Toplam Aktifler / Ortalama Toplam Personel Sayısı (Bin TL) oranında en çok dikkat çeken konu; 2022 yılında bu oranın diğer yıllara kıyasla yaklaşık 7,9 kat oranla yükselmesidir. Şube ve personel sayısının perakendeci bankalara kıyasla düşük olduğu yatırım ve kalkınma bankalarının grup içerisinde en yüksek orana sahip olduğunu belirtmek şaşırtıcı olmamalıdır.
- i) (R21) rasyosunda dikkat çeken durum; 2022 yılında yatırım ve kalkınma bankaları hariç diğer banka gruplarının Toplam Mevduat / Ortalama Toplam Şube Sayısı (Bin TL) oranının önemli bir şekilde artmasıdır. 2021 yıl sonunda TL mevduatı (katılım fonu dahil) 1.880.342 milyon TL, yabancı para mevduatı 3.423.006 milyon TL ve toplam 5.303.348 milyon TL olarak gerçekleşirken, 2022 yıl sonunda TL mevduatı (katılım fonu dahil) 4.778.808 milyon TL, yabancı para mevduatı 4.083.050 milyon TL ve toplam 8.861.858 milyon TL olarak gerçekleşmiştir (BDDK, 2023). Mevduat bankalarının 2021 yılında 9.724 adet şubesi, 2022 yılında 9.587 adet şubesi varken katılım bankalarının 2021 yılında 1310 adet şubesi, 2022 yılında 1.379 adet şubesi vardır (TBB, 2021, 2002:1; BDDK, 2022:1). Verilerden de anlaşılacağı üzere toplam mevduatın son iki yılda özellikle TL cinsinde yaklaşık 2,5 kat artması ve mevduat bankalarının şube sayısının yaklaşık 130 adet azalması bu rasyonun yükselmesine neden olmuştur.
- j) Toplam Personel Sayısı / Toplam Şube Sayısı oranını gösteren (R23) rasyosunda dikkat çeken önemli husus incelenen yıllarda yatırım ve kalkınma bankalarında bu oranın diğer banka gruplarına göre yüksek olmasıdır. Bu durum yatırım ve kalkınma bankalarının şube sayısının gruptaki diğer bankaların şube sayılarına göre düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin; Aralık 2022 verilerine göre; mevduat bankaları sayısı 35 adettir. Bu bankaların 6 adedi kamu, 8 adedi yerli özel ve 21 adedi yabancı bankadır. Mevduat bankalarında toplam 9.587 adet şubede toplam 182.686 kişi görev yapmaktadır. Katılım bankaları sayısı 6'dır. Bu bankaların 1.379 adet şubede toplam 17.868 kişi görev yapmaktadır. Yatırım ve Kalkınma bankaları sayısı 16 adettir. Bu bankaların 4 adedi kamu, 8 adedi yerli özel ve 4 adedi yabancı bankadır. Bu banka grubunun toplam 68 adet şubesinde toplam 5.699 kişi görev yapmaktadır. Yıllar içindeki değişime bakıldığında ise bu oranın 2022

yılında önceki yıllara göre mevduat-yatırım ve kalkınma bankalarında arttığı, katılım bankalarında düştüğü gözlemlenmiştir.

- k) Toplam nakdi kredilerin toplam mevduata oranını gösteren (R26) ve (R27) rasyolarında; yatırım ve kalkınma bankaları mevduat veya katılım fonu toplamadığı için oransal olarak analiz edilemese de mevduat bankalarının en düşük oranının 2022 yılında, katılım bankalarının en düşük oranının ise 2021 yılında gerçekleştiğini, her iki banka grubunun en yüksek oranının ise incelenen yıllar arasında 2018 yılında gerçekleştiğini ifade etmek gerekir. Aynı koşul dikkate alındığında, Toplam Menkul Değerler/Toplam Mevduat oranı için mevduat bankalarının katılım bankalarına kıyasla daha yüksek oranda menkul kıymet tuttuğu belirtilebilir. Diğer banka gruplarında olduğu gibi bu banka grubunda da mevduat bankaları için bu oran 2020 yılında tepe yaparken, katılım bankaları için de bu oran 2020 yılında tepe noktasına ulaşmıştır.
- l) (R32) rasyosu yani Yabancı Kaynaklar / Toplam Özkaynaklar oranı, incelenen yıllarda en yüksek katılım bankalarında gerçekleşmiştir. Her üç grupta da en yüksek oran, 2021 yılında gerçekleşirken mevduat bankaları ile yatırım ve kalkınma bankalarında bu oranın en düşük olduğu yıl 2019 iken katılım bankalarında ise 2018 yılıdır.
- m) Likidite Yeterlilik Oranı yani (R33) rasyosu yönetmeliğe göre mevduat, katılım, yatırım ve kalkınma bankaları grubu bazında incelendiğinde; ele alınan yıllarda her banka grubunda yasal sınırın üzerinde gerçekleşme olduğu görülmektedir. Bu oranın her banka grubu için en yüksek olduğu yıl 2022 iken, mevduat ve katılım bankalarının en düşük olduğu yıl 2018, yatırım ve kalkınma bankalarının en düşük olduğu yıl ise 2019'dur. İncelenen yıllar içinde belli dönemlerde katılım bankalarının belli dönemlerde ise yatırım ve kalkınma bankalarının likidite oranları grup içerisinde en yüksek seviyelere ulaşmıştır.

3.1.3. Özel Mevduat-Kamu Mevduat-Yabancı Mevduat Bankaları Grubunda Rasyo Analizi

Bu gruptaki bankaların incelenen yıllar için rasyoları ayrıntılı bir şekilde ekte verilmiştir.⁴

- a) (R1) rasyosu yani Takipteki Alacaklar (Brüt) / Toplam Nakdi Krediler oranı incelenen yıllarda 2019 yılında gruptaki her banka için en üst seviyelerde gerçekleşirken, sonraki yıllarda düşmeye başlamış ve 2022 yılında en düşük seviyesine gerilemiştir. Grup içinde her yıl en yüksek orana sahip olan banka grubu ise yabancı mevduat bankalarıdır.
- b) 3 Aya Kadar Vadede Faize Duyarlı Aktiflerin 3 Aya Kadar Vadede Faize Duyarlı Pasiflere oranı gösteren (R3) rasyosunda en çok dikkat çeken şey grup içerisinde yabancı mevduat bankalarının oranlarının diğer bankaların oranlarına kıyasla yıllar içerisinde istikrarlı bir şekilde artmasıdır. Ayrıca 2018 yılında en yüksek orana özel mevduat bankaları sahipken diğer yılların hepsinde yabancı mevduat bankaları birinciliği ele geçirmiştir.
- c) Yüksek montanlı (1 Milyon TL ve üzeri) mevduatın toplam mevduat içindeki durumunu gösteren (R4) rasyosu incelendiğinde, 2018 yılında özel mevduat bankalarının en yüksek orana sahip olmasının değişerek diğer yılların hepsinde kamu mevduat bankalarının en yüksek orana sahip olması dikkat çekmektedir.
- d) (R7), (R8) ve (R9) rasyolarında en önemli gelişmeler; 2022 yılında bir önceki yıla ve incelenen ilk yıla göre yaklaşık 4 kat artmasıdır. Örneğin; Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Ortalama Toplam Aktifler oranı 7,08 ile en yüksek özel mevduat bankalarında iken 2018 yılına göre yaklaşık 4 kat, bir önceki yıla göre yaklaşık 3 kat artmıştır. Diğer bir örnek ise; Dönem Net Kârı (Zararı) / Ortalama Toplam Aktifler oranı için verilebilir. Bu oranda en yüksek değer 2022 yılında 5,56 ile yine özel mevduat bankalarına aittir. (R9) rasyosunda yani Dönem Net Kârı (Zararı) / Ortalama Özkaynaklar oranında en yüksek oran 2022 yılında 65,97 ile özel mevduat bankalarına aittir. Bu oran bir önceki yıla göre yaklaşık 3,5 kat ve 2018 yılına göre yaklaşık 4,5 kat artış göstermiştir.
- e) (R13) ve (R14) rasyoları yani Ücret, Komisyon ve Bankacılık Hizmetleri Gelirlerinin toplam aktifler ile toplam gelirler içindeki payları incelendiğinde; pandemi öncesi 2019 yılında en yüksek değerlerle gerçekleştiği, 2022 yılında da 2019 yılı oranlarına yaklaştığı görülmektedir. Grup içerisinde her iki rasyo için de en yüksek orana yabancı mevduat bankaları sahiptir.
- f) Faiz Dışı Gelirler / Faiz Dışı Giderler yani (R16) rasyosunda mevduat bankaları içinde en düşük oran tüm yıllarda kamu mevduat bankalarına aittir.

⁴ Ayrıntılı veriler için Ek 3 tablosuna bakınız.

- g) (R18) ve (R19) rasyolarında incelenen her yılda kamu mevduat bankaları personel başına en yüksek aktifi ve personel başına en yüksek mevduatı üreten bankalardır.
- h) Personel başına Türk lirası bazında vergi öncesi kar (zarar) sağlayan (R20) rasyosuna bakıldığında ilk dikkat çeken şey; 2022 yılında bu değer üç banka grubunda da bir önceki yıla göre oldukça yüksek seyir izlemesidir. Özel mevduat bankalarında bu değer bir önceki yıla göre yaklaşık 5 kat, kamu mevduat bankalarında yaklaşık 7,5 kat ve yabancı mevduat bankalarında yaklaşık 4 kat artış göstermiştir. Pandemi döneminden önce (2018-2019 yılları) yabancı mevduat bankalarında personel başına vergi öncesi kar (zarar) değeri yüksekken, pandemi sürecinde ve sonrasında (2020-2021-2022) özel mevduat bankalarının bu konudaki performansının diğer banka gruplarına göre yüksek olduğu görülmektedir.
- i) Bankaların şube başına mevduat yaratma değerini gösteren (R21) rasyosunda ise kamu mevduat bankalarının üstünlüğü görülmektedir. Analiz edilen her yılda üstünlüğünü bırakmayan kamu mevduat bankalarının şubelerinin mevduat yaratma başarısı, mudilerin genelde kamu mevduat bankalarını tercih etmesine veya mudilerin yüksek mevduatlı işlemler yapmasına bağlanabilir. (R22) rasyosuna yani şube başına kredi değerlerine bakıldığında da (R21) rasyosu benzerinde gelişmenin gerçekleşmesi ise şaşırtıcı değildir.
- j) Toplam Personel Sayısı / Toplam Şube Sayısı (Kişi) oranı, analiz edilen her yılda en yüksek yabancı mevduat bankalarında gerçekleşmiştir.
- k) Toplam nakdi kredilerin toplam mevduata oranını gösteren (R26) ile yatırım ve kalkınma bankaları hariç gösterilen (R27) rasyolarında dikkat çeken durum; özel, kamu ve yabancı mevduat bankalarının bu oranları diğer banka gruplarında da olduğu gibi 2018 yılında en yüksek ve 2022 yılında en düşük gerçekleşmiştir.
- l) Özel mevduat, kamu mevduatı ve yabancı mevduat bankalar grubunda (R28) rasyosu yani Toplam Menkul Değerler/Toplam Mevduat oranı incelendiğinde bu grup bankalarda da kamu bankalarının ağırlığı bulunmaktadır. Özel mevduat bankalarında bu oran 2020 yılında, kamu mevduat bankalarında 2021 yılında ve yabancı mevduat bankalarında 2022 yılında tepe noktalarına ulaşmışlardır.
- m) Vadesiz mevduatın toplam mevduat içindeki payını gösteren (R29) rasyosu her üç grup bankalarda da en yüksek 2021 yılında gerçekleşmiştir. 2018 yılında en yüksek oran kamu mevduat bankalarında iken, diğer yıllarda özel mevduat ve yabancı mevduat bankaları en yüksek oranlara ulaşmıştır. Toplam mevduat içindeki vadesiz mevduat payları 2021 yılında yabancı mevduat bankalarında %42,93 ve özel mevduat bankalarında %42,52 ile kamu mevduat bankalarının %30,94 olarak gerçekleşmiştir.
- n) (R32) rasyosu yani Yabancı Kaynaklar / Toplam Özkaynaklar oranı, incelenen yıllarda en yüksek kamu mevduat bankalarında gerçekleşmiştir. Her üç grupta da en yüksek oran 2021 yılında gerçekleşirken, özel mevduat bankalarında bu oranın en düşük olduğu yıl 2022, kamu mevduat 2018 ve yabancı mevduat bankalarında ise 2019 yılıdır.
- o) (R33) rasyosu yani Likidite Yeterlilik Oranının bu banka grubunda her bir banka için en yüksek olduğu yıl 2022 iken, özel ve yabancı mevduat bankaları için bu oran 2018 yılında, kamu mevduat bankaları için 2020 yılında en düşük seviyelerine gelmiştir.

3.2. Banka Gruplarına Göre Gri İlişkiler Analiz Sonuçları

Türkiye'deki bankacılık sektörü çalışmada üç şekilde gruplandırılmış, BDDK tarafından yayınlanan 33 adet rasyo kullanılarak Gri İlişkiler Analizi yapılmıştır. Bu analiz pandemi sürecini kapsayacak şekilde 5 yıllık bir dönemi içermektedir. Çalışmanın temel amacı, Türkiye bankacılık sektörünün pandemi öncesi, dönemi ve sonrasında ait finansal ve finansal olmayan rasyolarıyla performansının analiz edilmesidir.

3.2.1. Özel-Kamu-Yabancı Bankalar Grubunda Gri İlişkiler Analizi Sonuçları

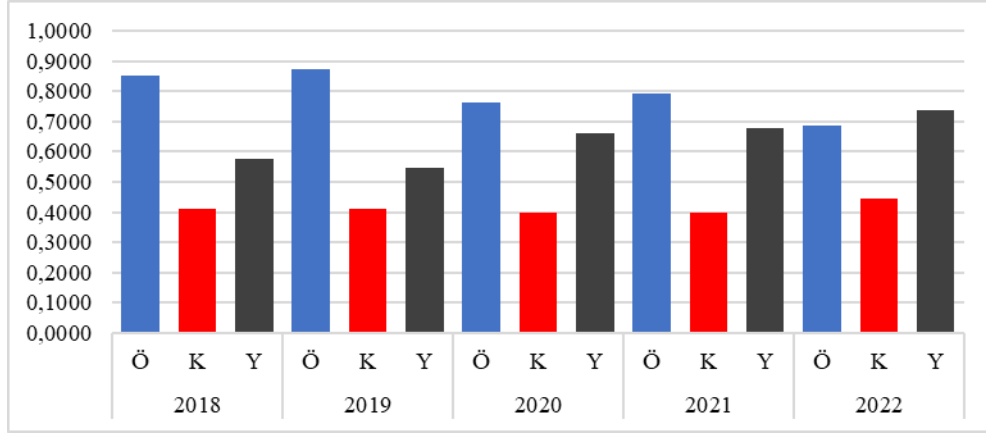
Çalışmanın bu kısmında GİA'ya uygun bir şekilde bir şekilde Özel-Kamu ve Yabancı bankalar grubu için ilk önce karar matrisi oluşturulmuş⁵ sonra sırasıyla standartlaştırma işlemi yapılmış, fark matrisi ve gri ilişki katsayıları hesaplanmıştır. Ancak fark matrisi tablosunda minimum değerlerin tamamı "0" olduğu için yer verilmemiştir. Son olarak gri ilişki dereceleri hesaplanarak Grafik 1 ile sonuç açıklaması desteklenmiştir.

⁵ Karar matrisi verileri için Ek 1 tablosuna bakınız.

Tablo 3: Özel-Kamu- Yabancı Bankalar Grubu Gri İlişkiler Analizi Süreci

Standartlaştırılmış	Fark Matrisi																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
	R ₁	R ₂	R ₃	R ₄	R ₅	R ₆	R ₇	R ₈	R ₉	R ₁₀	R ₁₁	R ₁₂	R ₁₃	R ₁₄	R ₁₅	R ₁₆	R ₁₇	R ₁₈	R ₁₉	R ₂₀	R ₂₁	R ₂₂	R ₂₃	R ₂₄	R ₂₅	R ₂₆	R ₂₇	R ₂₈	R ₂₉	R ₃₀	R ₃₁	R ₃₂	R ₃₃	R ₃₄	R ₃₅	R ₃₆	R ₃₇	R ₃₈	R ₃₉	R ₄₀	R ₄₁	R ₄₂	R ₄₃	R ₄₄	R ₄₅	R ₄₆	R ₄₇	R ₄₈	R ₄₉	R ₅₀	R ₅₁	R ₅₂	R ₅₃	R ₅₄	R ₅₅	R ₅₆	R ₅₇	R ₅₈	R ₅₉	R ₆₀	R ₆₁	R ₆₂	R ₆₃	R ₆₄	R ₆₅	R ₆₆	R ₆₇	R ₆₈	R ₆₉	R ₇₀	R ₇₁	R ₇₂	R ₇₃	R ₇₄	R ₇₅	R ₇₆	R ₇₇	R ₇₈	R ₇₉	R ₈₀	R ₈₁	R ₈₂	R ₈₃	R ₈₄	R ₈₅	R ₈₆	R ₈₇	R ₈₈	R ₈₉	R ₉₀	R ₉₁	R ₉₂	R ₉₃	R ₉₄	R ₉₅	R ₉₆	R ₉₇	R ₉₈	R ₉₉	R ₁₀₀	R ₁₀₁	R ₁₀₂	R ₁₀₃	R ₁₀₄	R ₁₀₅	R ₁₀₆	R ₁₀₇	R ₁₀₈	R ₁₀₉	R ₁₁₀	R ₁₁₁	R ₁₁₂	R ₁₁₃	R ₁₁₄	R ₁₁₅	R ₁₁₆	R ₁₁₇	R ₁₁₈	R ₁₁₉	R ₁₂₀	R ₁₂₁	R ₁₂₂	R ₁₂₃	R ₁₂₄	R ₁₂₅	R ₁₂₆	R ₁₂₇	R ₁₂₈	R ₁₂₉	R ₁₃₀	R ₁₃₁	R ₁₃₂	R ₁₃₃	R ₁₃₄	R ₁₃₅	R ₁₃₆	R ₁₃₇	R ₁₃₈	R ₁₃₉	R ₁₄₀	R ₁₄₁	R ₁₄₂	R ₁₄₃	R ₁₄₄	R ₁₄₅	R ₁₄₆	R ₁₄₇	R ₁₄₈	R ₁₄₉	R ₁₅₀	R ₁₅₁	R ₁₅₂	R ₁₅₃	R ₁₅₄	R ₁₅₅	R ₁₅₆	R ₁₅₇	R ₁₅₈	R ₁₅₉	R ₁₆₀	R ₁₆₁	R ₁₆₂	R ₁₆₃	R ₁₆₄	R ₁₆₅	R ₁₆₆	R ₁₆₇	R ₁₆₈	R ₁₆₉	R ₁₇₀	R ₁₇₁	R ₁₇₂	R ₁₇₃	R ₁₇₄	R ₁₇₅	R ₁₇₆	R ₁₇₇	R ₁₇₈	R ₁₇₉	R ₁₈₀	R ₁₈₁	R ₁₈₂	R ₁₈₃	R ₁₈₄	R ₁₈₅	R ₁₈₆	R ₁₈₇	R ₁₈₈	R ₁₈₉	R ₁₉₀	R ₁₉₁	R ₁₉₂	R ₁₉₃	R ₁₉₄	R ₁₉₅	R ₁₉₆	R ₁₉₇	R ₁₉₈	R ₁₉₉	R ₂₀₀	R ₂₀₁	R ₂₀₂	R ₂₀₃	R ₂₀₄	R ₂₀₅	R ₂₀₆	R ₂₀₇	R ₂₀₈	R ₂₀₉	R ₂₁₀	R ₂₁₁	R ₂₁₂	R ₂₁₃	R ₂₁₄	R ₂₁₅	R ₂₁₆	R ₂₁₇	R ₂₁₈	R ₂₁₉	R ₂₂₀	R ₂₂₁	R ₂₂₂	R ₂₂₃	R ₂₂₄	R ₂₂₅	R ₂₂₆	R ₂₂₇	R ₂₂₈	R ₂₂₉	R ₂₃₀	R ₂₃₁	R ₂₃₂	R ₂₃₃	R ₂₃₄	R ₂₃₅	R ₂₃₆	R ₂₃₇	R ₂₃₈	R ₂₃₉	R ₂₄₀	R ₂₄₁	R ₂₄₂	R ₂₄₃	R ₂₄₄	R ₂₄₅	R ₂₄₆	R ₂₄₇	R ₂₄₈	R ₂₄₉	R ₂₅₀	R ₂₅₁	R ₂₅₂	R ₂₅₃	R ₂₅₄	R ₂₅₅	R ₂₅₆	R ₂₅₇	R ₂₅₈	R ₂₅₉	R ₂₆₀	R ₂₆₁	R ₂₆₂	R ₂₆₃	R ₂₆₄	R ₂₆₅	R ₂₆₆	R ₂₆₇	R ₂₆₈	R ₂₆₉	R ₂₇₀	R ₂₇₁	R ₂₇₂	R ₂₇₃	R ₂₇₄	R ₂₇₅	R ₂₇₆	R ₂₇₇	R ₂₇₈	R ₂₇₉	R ₂₈₀	R ₂₈₁	R ₂₈₂	R ₂₈₃	R ₂₈₄	R ₂₈₅	R ₂₈₆	R ₂₈₇	R ₂₈₈	R ₂₈₉	R ₂₉₀	R ₂₉₁	R ₂₉₂	R ₂₉₃	R ₂₉₄	R ₂₉₅	R ₂₉₆	R ₂₉₇	R ₂₉₈	R ₂₉₉	R ₃₀₀	R ₃₀₁	R ₃₀₂	R ₃₀₃	R ₃₀₄	R ₃₀₅	R ₃₀₆	R ₃₀₇	R ₃₀₈	R ₃₀₉	R ₃₁₀	R ₃₁₁	R ₃₁₂	R ₃₁₃	R ₃₁₄	R ₃₁₅	R ₃₁₆	R ₃₁₇	R ₃₁₈	R ₃₁₉	R ₃₂₀	R ₃₂₁	R ₃₂₂	R ₃₂₃	R ₃₂₄	R ₃₂₅	R ₃₂₆	R ₃₂₇	R ₃₂₈	R ₃₂₉	R ₃₃₀	R ₃₃₁	R ₃₃₂	R ₃₃₃	R ₃₃₄	R ₃₃₅	R ₃₃₆	R ₃₃₇	R ₃₃₈	R ₃₃₉	R ₃₄₀	R ₃₄₁	R ₃₄₂	R ₃₄₃	R ₃₄₄	R ₃₄₅	R ₃₄₆	R ₃₄₇	R ₃₄₈	R ₃₄₉	R ₃₅₀	R ₃₅₁	R ₃₅₂	R ₃₅₃	R ₃₅₄	R ₃₅₅	R ₃₅₆	R ₃₅₇	R ₃₅₈	R ₃₅₉	R ₃₆₀	R ₃₆₁	R ₃₆₂	R ₃₆₃	R ₃₆₄	R ₃₆₅	R ₃₆₆	R ₃₆₇	R ₃₆₈	R ₃₆₉	R ₃₇₀	R ₃₇₁	R ₃₇₂	R ₃₇₃	R ₃₇₄	R ₃₇₅	R ₃₇₆	R ₃₇₇	R ₃₇₈	R ₃₇₉	R ₃₈₀	R ₃₈₁	R ₃₈₂	R ₃₈₃	R ₃₈₄	R ₃₈₅	R ₃₈₆	R ₃₈₇	R ₃₈₈	R ₃₈₉	R ₃₉₀	R ₃₉₁	R ₃₉₂	R ₃₉₃	R ₃₉₄	R ₃₉₅	R ₃₉₆	R ₃₉₇	R ₃₉₈	R ₃₉₉	R ₄₀₀	R ₄₀₁	R ₄₀₂	R ₄₀₃	R ₄₀₄	R ₄₀₅	R ₄₀₆	R ₄₀₇	R ₄₀₈	R ₄₀₉	R ₄₁₀	R ₄₁₁	R ₄₁₂	R ₄₁₃	R ₄₁₄	R ₄₁₅	R ₄₁₆	R ₄₁₇	R ₄₁₈	R ₄₁₉	R ₄₂₀	R ₄₂₁	R ₄₂₂	R ₄₂₃	R ₄₂₄	R ₄₂₅	R ₄₂₆	R ₄₂₇	R ₄₂₈	R ₄₂₉	R ₄₃₀	R ₄₃₁	R ₄₃₂	R ₄₃₃	R ₄₃₄	R ₄₃₅	R ₄₃₆	R ₄₃₇	R ₄₃₈	R ₄₃₉	R ₄₄₀	R ₄₄₁	R ₄₄₂	R ₄₄₃	R ₄₄₄	R ₄₄₅	R ₄₄₆	R ₄₄₇	R ₄₄₈	R ₄₄₉	R ₄₅₀	R ₄₅₁	R ₄₅₂	R ₄₅₃	R ₄₅₄	R ₄₅₅	R ₄₅₆	R ₄₅₇	R ₄₅₈	R ₄₅₉	R ₄₆₀	R ₄₆₁	R ₄₆₂	R ₄₆₃	R ₄₆₄	R ₄₆₅	R ₄₆₆	R ₄₆₇	R ₄₆₈	R ₄₆₉	R ₄₇₀	R ₄₇₁	R ₄₇₂	R ₄₇₃	R ₄₇₄	R ₄₇₅	R ₄₇₆	R ₄₇₇	R ₄₇₈	R ₄₇₉	R ₄₈₀	R ₄₈₁	R ₄₈₂	R ₄₈₃	R ₄₈₄	R ₄₈₅	R ₄₈₆	R ₄₈₇	R ₄₈₈	R ₄₈₉	R ₄₉₀	R ₄₉₁	R ₄₉₂	R ₄₉₃	R ₄₉₄	R ₄₉₅	R ₄₉₆	R ₄₉₇	R ₄₉₈	R ₄₉₉	R ₅₀₀	R ₅₀₁	R ₅₀₂	R ₅₀₃	R ₅₀₄	R ₅₀₅	R ₅₀₆	R ₅₀₇	R ₅₀₈	R ₅₀₉	R ₅₁₀	R ₅₁₁	R ₅₁₂	R ₅₁₃	R ₅₁₄	R ₅₁₅	R ₅₁₆	R ₅₁₇	R ₅₁₈	R ₅₁₉	R ₅₂₀	R ₅₂₁	R ₅₂₂	R ₅₂₃	R ₅₂₄	R ₅₂₅	R ₅₂₆	R ₅₂₇	R ₅₂₈	R ₅₂₉	R ₅₃₀	R ₅₃₁	R ₅₃₂	R ₅₃₃	R ₅₃₄	R ₅₃₅	R ₅₃₆	R ₅₃₇	R ₅₃₈	R ₅₃₉	R ₅₄₀	R ₅₄₁	R ₅₄₂	R ₅₄₃	R ₅₄₄	R ₅₄₅	R ₅₄₆	R ₅₄₇	R ₅₄₈	R ₅₄₉	R ₅₅₀	R ₅₅₁	R ₅₅₂	R ₅₅₃	R ₅₅₄	R ₅₅₅	R ₅₅₆	R ₅₅₇	R ₅₅₈	R ₅₅₉	R ₅₆₀	R ₅₆₁	R ₅₆₂	R ₅₆₃	R ₅₆₄	R ₅₆₅	R ₅₆₆	R ₅₆₇	R ₅₆₈	R ₅₆₉	R ₅₇₀	R ₅₇₁	R ₅₇₂	R ₅₇₃	R ₅₇₄	R ₅₇₅	R ₅₇₆	R ₅₇₇	R ₅₇₈	R ₅₇₉	R ₅₈₀	R ₅₈₁	R ₅₈₂	R ₅₈₃	R ₅₈₄	R ₅₈₅	R ₅₈₆	R ₅₈₇	R ₅₈₈	R ₅₈₉	R ₅₉₀	R ₅₉₁	R ₅₉₂	R ₅₉₃	R ₅₉₄	R ₅₉₅	R ₅₉₆	R ₅₉₇	R ₅₉₈	R ₅₉₉	R ₆₀₀	R ₆₀₁	R ₆₀₂	R ₆₀₃	R ₆₀₄	R ₆₀₅	R ₆₀₆	R ₆₀₇	R ₆₀₈	R ₆₀₉	R ₆₁₀	R ₆₁₁	R ₆₁₂	R ₆₁₃	R ₆₁₄	R ₆₁₅	R ₆₁₆	R ₆₁₇	R ₆₁₈	R ₆₁₉	R ₆₂₀	R ₆₂₁	R ₆₂₂	R ₆₂₃	R ₆₂₄	R ₆₂₅	R ₆₂₆	R ₆₂₇	R ₆₂₈	R ₆₂₉	R ₆₃₀	R ₆₃₁	R ₆₃₂	R ₆₃₃	R ₆₃₄	R ₆₃₅	R ₆₃₆	R ₆₃₇	R ₆₃₈	R ₆₃₉	R ₆₄₀	R ₆₄₁	R ₆₄₂	R ₆₄₃	R ₆₄₄	R ₆₄₅	R ₆₄₆	R ₆₄₇	R ₆₄₈	R ₆₄₉	R ₆₅₀	R ₆₅₁	R ₆₅₂	R ₆₅₃	R ₆₅₄	R ₆₅₅	R ₆₅₆	R ₆₅₇	R ₆₅₈	R ₆₅₉	R ₆₆₀	R ₆₆₁	R ₆₆₂	R ₆₆₃	R ₆₆₄	R ₆₆₅	R ₆₆₆	R ₆₆₇	R ₆₆₈	R ₆₆₉	R ₆₇₀	R ₆₇₁	R ₆₇₂	R ₆₇₃	R ₆₇₄	R ₆₇₅	R ₆₇₆	R ₆₇₇	R ₆₇₈	R ₆₇₉	R ₆₈₀	R ₆₈₁	R ₆₈₂	R ₆₈₃	R ₆₈₄	R ₆₈₅	R ₆₈₆	R ₆₈₇	R ₆₈₈	R ₆₈₉	R ₆₉₀	R ₆₉₁	R ₆₉₂	R ₆₉₃	R ₆₉₄	R ₆₉₅	R ₆₉₆	R ₆₉₇	R ₆₉₈	R ₆₉₉	R ₇₀₀	R ₇₀₁	R ₇₀₂	R ₇₀₃	R ₇₀₄	R ₇₀₅	R ₇₀₆	R ₇₀₇	R ₇₀₈	R ₇₀₉	R ₇₁₀	R ₇₁₁	R ₇₁₂	R ₇₁₃	R ₇₁₄	R ₇₁₅	R ₇₁₆	R ₇₁₇	R ₇₁₈	R ₇₁₉	R ₇₂₀	R ₇₂₁	R ₇₂₂	R ₇₂₃	R ₇₂₄	R ₇₂₅	R ₇₂₆	R ₇₂₇	R ₇₂₈	R ₇₂₉	R ₇₃₀	R ₇₃₁	R ₇₃₂	R ₇₃₃	R ₇₃₄	R ₇₃₅	R ₇₃₆	R ₇₃₇	R ₇₃₈	R ₇₃₉	R ₇₄₀	R ₇₄₁	R ₇₄₂	R ₇₄₃	R ₇₄₄	R ₇₄₅	R ₇₄₆	R ₇₄₇	R ₇₄₈	R ₇₄₉	R ₇₅₀	R ₇₅₁	R ₇₅₂	R ₇₅₃	R ₇₅₄	R ₇₅₅	R ₇₅₆	R ₇₅₇	R ₇₅₈	R ₇₅₉	R ₇₆₀	R ₇₆₁	R ₇₆₂	R ₇₆₃	R ₇₆₄	R ₇₆₅	R ₇₆₆	R ₇₆₇	R ₇₆₈	R ₇₆₉	R ₇₇₀	R ₇₇₁	R ₇₇₂	R ₇₇₃	R ₇₇₄	R ₇₇₅	R ₇₇₆	R ₇₇₇	R ₇₇₈	R ₇₇₉	R ₇₈₀	R ₇₈₁	R ₇₈₂	R ₇₈₃	R ₇₈₄	R ₇₈₅	R ₇₈₆	R ₇₈₇	R ₇₈₈	R ₇₈₉	R ₇₉₀	R ₇₉₁	R ₇₉₂	R ₇₉₃	R ₇₉₄	R ₇₉₅	R ₇₉₆	R ₇₉₇	R ₇₉₈	R ₇₉₉	R ₈₀₀	R ₈₀₁	R ₈₀₂	R ₈₀₃	R ₈₀₄	R ₈₀₅	R ₈₀₆	R ₈₀₇	R ₈₀₈	R ₈₀₉	R ₈₁₀	R ₈₁₁	R ₈₁₂	R ₈₁₃	R ₈₁₄	R ₈₁₅	R ₈₁₆	R ₈₁₇	R ₈₁₈	R ₈₁₉	R ₈₂₀	R ₈₂₁	R ₈₂₂	R ₈₂₃	R ₈₂₄	R ₈₂₅	R ₈₂₆	R ₈₂₇	R ₈₂₈	R ₈₂₉	R ₈₃₀	R ₈₃₁	R ₈₃₂	R ₈₃₃	R ₈₃₄	R ₈₃₅	R ₈₃₆	R ₈₃₇	R ₈₃₈	R ₈₃₉	R ₈₄₀	R ₈₄₁	R ₈₄₂	R ₈₄₃	R ₈₄₄	R ₈₄₅	R ₈₄₆	R ₈₄₇	R ₈₄₈	R ₈₄₉	R ₈₅₀	R ₈₅₁	R ₈₅₂	R ₈₅₃	R ₈₅₄	R ₈₅₅	R ₈₅₆	R ₈₅₇	R ₈₅₈	R ₈₅₉	R ₈₆₀	R ₈₆₁	R ₈₆₂	R ₈₆₃	R ₈₆₄	R ₈₆₅	R ₈₆₆	R ₈₆₇	R ₈₆₈	R ₈₆₉	R ₈₇₀	R ₈₇₁	R ₈₇₂	R ₈₇₃	R ₈₇₄	R ₈₇₅	R ₈₇₆	R ₈₇₇	R ₈₇₈	R ₈₇₉	R ₈₈₀	R ₈₈₁	R ₈₈₂	R ₈₈₃	R ₈₈₄	R ₈₈₅	R ₈₈₆	R ₈₈₇	R ₈₈₈	R ₈₈₉	R ₈₉₀	R ₈₉₁	R ₈₉₂	R ₈₉₃	R ₈₉₄	R ₈₉₅	R ₈₉₆	R ₈₉₇	R ₈₉₈	R ₈₉₉	R ₉₀₀	R ₉₀₁	R ₉₀₂	R ₉₀₃	R ₉₀₄	R ₉₀₅	R ₉₀₆	R ₉₀₇	R ₉₀₈	R ₉₀₉	R ₉₁₀	R ₉₁₁	R ₉₁₂	R ₉₁₃	R ₉₁₄	R ₉₁₅	R ₉₁₆	R ₉₁₇	R ₉₁₈	R ₉₁₉	R ₉₂₀	R ₉₂₁	R ₉₂₂	R ₉₂₃	R ₉₂₄	R ₉₂₅	R ₉₂₆	R ₉₂₇	R ₉₂₈	R ₉₂₉	R ₉₃₀	R ₉₃₁	R ₉₃₂	R ₉₃₃	R ₉₃₄

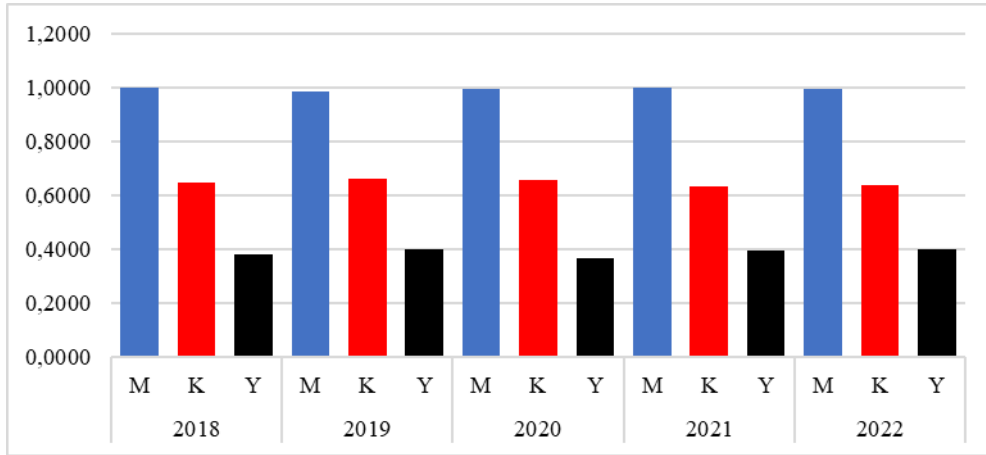
Gri İlişkiler Analiz yöntemine göre incelenen yıllar içerisinde, özel bankalar bu gruptaki diğer bankalara kıyasla dört yıl boyunca performans birincisi olmuş, yabancı bankalar ise performans sıralamasında dört yıl boyunca ikinci sırada yer almıştır. Grafik 1'den de gözlemlenebildiği üzere, özel bankaların sıralaması 2022 yılına kadar değişmese de her yeni yıl gri skorunun istikrarlı bir şekilde düşmesi ve buna karşılık yabancı bankaların ise skorunun yavaş yavaş artması dikkat çeken bir durumdur. 2022 yılı itibari ile en iyi performansı yabancı bankalar göstermiştir. Diğer yandan kamu bankalarının ise grup içindeki sıralaması her yıl üç olsa bile 2022 yılında diğer yıllara kıyasla gri skorunun arttığına da değinmek gerekir.

Grafik 1: Özel (Ö)-Kamu (K)-Yabancı (Y) Bankaların Yıllara Göre İlişki Derecesi

3.2.2. Mevduat-Katılım-Yatırım ve Kalkınma Bankaları Grubunda Gri İlişkiler Analizi Sonuçları

Çalışmanın bu kısmında GİA'ya uygun bir şekilde Mevduat-Katılım-Yatırım ve Kalkınma bankaları grubu için ilk önce karar matrisi oluşturulmuş⁶ sonra Tablo 4'te gösterildiği üzere sırasıyla standartlaştırma işlemi yapılmış, fark matrisi ve gri ilişki katsayıları hesaplanmıştır. Ancak fark matrisi tablosunda minimum değerlerin tamamı "0" olduğu için yer verilmemiştir. Son olarak gri ilişki dereceleri hesaplanarak Grafik 2 ile sonuç açıklaması desteklenmiştir.

Grafik 2: Mevduat (M) - Katılım (K) - Yatırım ve Kalkınma (Y) Bankalarının Yıllara Göre İlişki Derecesi

2018-2022 yılları arasında Mevduat-Katılım-Yatırım ve Kalkınma bankaları grubundaki banka çeşitlerinin Gri İlişkiler Analizi yöntemine göre performans sıralamalarının değişmediği Grafik 2'den de izlenmektedir. Her yıl mevduat bankaları performans sıralamasında birinci olurken katılım bankaları ikinci sırada, yatırım ve kalkınma bankaları ise üçüncü sırada yer almaktadır. Mevduat bankalarının ve katılım bankalarının gri skoru 2019 yılı ve sonrasında ufak da olsa azalırken aynı dönemde yatırım ve kalkınma bankalarının gri skorunda hafif yükselmeler gözlenmektedir.

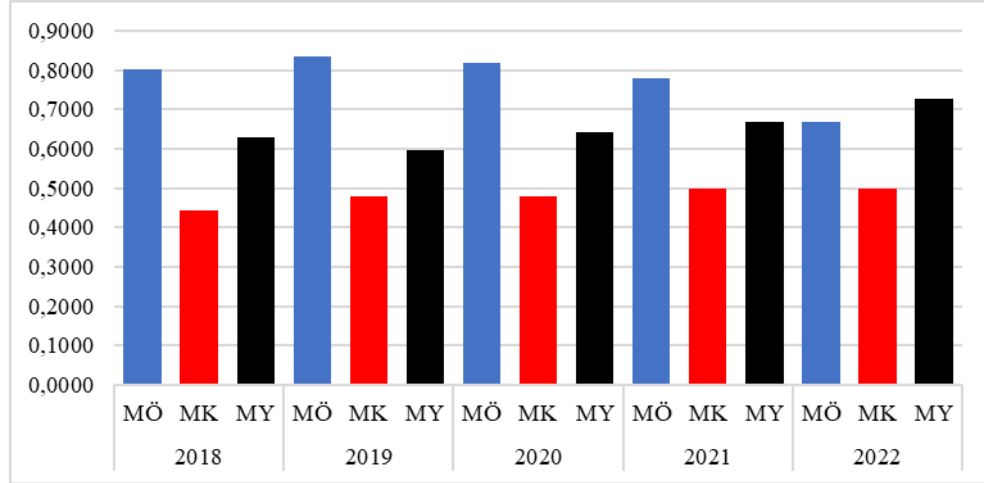
⁶ Karar matrisi verileri için Ek 2 tablosuna bakınız.

Tablo 4: Mevduat-Katılım-Yatırım ve Kalkınma Bankaları Grubu Gri İlişkiler Analiz Süreci

Standartlaştırma		R ₁	R ₂	R ₃	R ₄	R ₅	R ₆	R ₇	R ₈	R ₉	R ₁₀	R ₁₁	R ₁₂	R ₁₃	R ₁₄	R ₁₅	R ₁₆	R ₁₇	R ₁₈	R ₁₉	R ₂₀	R ₂₁	R ₂₂	R ₂₃	R ₂₄	R ₂₅	R ₂₆	R ₂₇	R ₂₈	R ₂₉	R ₃₀	R ₃₁	R ₃₂	R ₃₃	R ₃₄	R ₃₅	R ₃₆	R ₃₇	R ₃₈	R ₃₉	R ₄₀	R ₄₁	R ₄₂	R ₄₃	R ₄₄	R ₄₅	R ₄₆	R ₄₇	R ₄₈	R ₄₉	R ₅₀	R ₅₁	R ₅₂	R ₅₃	R ₅₄	R ₅₅	R ₅₆	R ₅₇	R ₅₈	R ₅₉	R ₆₀	R ₆₁	R ₆₂	R ₆₃	R ₆₄	R ₆₅	R ₆₆	R ₆₇	R ₆₈	R ₆₉	R ₇₀	R ₇₁	R ₇₂	R ₇₃	R ₇₄	R ₇₅	R ₇₆	R ₇₇	R ₇₈	R ₇₉	R ₈₀	R ₈₁	R ₈₂	R ₈₃	R ₈₄	R ₈₅	R ₈₆	R ₈₇	R ₈₈	R ₈₉	R ₉₀	R ₉₁	R ₉₂	R ₉₃	R ₉₄	R ₉₅	R ₉₆	R ₉₇	R ₉₈	R ₉₉	R ₁₀₀	R ₁₀₁	R ₁₀₂	R ₁₀₃	R ₁₀₄	R ₁₀₅	R ₁₀₆	R ₁₀₇	R ₁₀₈	R ₁₀₉	R ₁₁₀	R ₁₁₁	R ₁₁₂	R ₁₁₃	R ₁₁₄	R ₁₁₅	R ₁₁₆	R ₁₁₇	R ₁₁₈	R ₁₁₉	R ₁₂₀	R ₁₂₁	R ₁₂₂	R ₁₂₃	R ₁₂₄	R ₁₂₅	R ₁₂₆	R ₁₂₇	R ₁₂₈	R ₁₂₉	R ₁₃₀	R ₁₃₁	R ₁₃₂	R ₁₃₃	R ₁₃₄	R ₁₃₅	R ₁₃₆	R ₁₃₇	R ₁₃₈	R ₁₃₉	R ₁₄₀	R ₁₄₁	R ₁₄₂	R ₁₄₃	R ₁₄₄	R ₁₄₅	R ₁₄₆	R ₁₄₇	R ₁₄₈	R ₁₄₉	R ₁₅₀	R ₁₅₁	R ₁₅₂	R ₁₅₃	R ₁₅₄	R ₁₅₅	R ₁₅₆	R ₁₅₇	R ₁₅₈	R ₁₅₉	R ₁₆₀	R ₁₆₁	R ₁₆₂	R ₁₆₃	R ₁₆₄	R ₁₆₅	R ₁₆₆	R ₁₆₇	R ₁₆₈	R ₁₆₉	R ₁₇₀	R ₁₇₁	R ₁₇₂	R ₁₇₃	R ₁₇₄	R ₁₇₅	R ₁₇₆	R ₁₇₇	R ₁₇₈	R ₁₇₉	R ₁₈₀	R ₁₈₁	R ₁₈₂	R ₁₈₃	R ₁₈₄	R ₁₈₅	R ₁₈₆	R ₁₈₇	R ₁₈₈	R ₁₈₉	R ₁₉₀	R ₁₉₁	R ₁₉₂	R ₁₉₃	R ₁₉₄	R ₁₉₅	R ₁₉₆	R ₁₉₇	R ₁₉₈	R ₁₉₉	R ₂₀₀	R ₂₀₁	R ₂₀₂	R ₂₀₃	R ₂₀₄	R ₂₀₅	R ₂₀₆	R ₂₀₇	R ₂₀₈	R ₂₀₉	R ₂₁₀	R ₂₁₁	R ₂₁₂	R ₂₁₃	R ₂₁₄	R ₂₁₅	R ₂₁₆	R ₂₁₇	R ₂₁₈	R ₂₁₉	R ₂₂₀	R ₂₂₁	R ₂₂₂	R ₂₂₃	R ₂₂₄	R ₂₂₅	R ₂₂₆	R ₂₂₇	R ₂₂₈	R ₂₂₉	R ₂₃₀	R ₂₃₁	R ₂₃₂	R ₂₃₃	R ₂₃₄	R ₂₃₅	R ₂₃₆	R ₂₃₇	R ₂₃₈	R ₂₃₉	R ₂₄₀	R ₂₄₁	R ₂₄₂	R ₂₄₃	R ₂₄₄	R ₂₄₅	R ₂₄₆	R ₂₄₇	R ₂₄₈	R ₂₄₉	R ₂₅₀	R ₂₅₁	R ₂₅₂	R ₂₅₃	R ₂₅₄	R ₂₅₅	R ₂₅₆	R ₂₅₇	R ₂₅₈	R ₂₅₉	R ₂₆₀	R ₂₆₁	R ₂₆₂	R ₂₆₃	R ₂₆₄	R ₂₆₅	R ₂₆₆	R ₂₆₇	R ₂₆₈	R ₂₆₉	R ₂₇₀	R ₂₇₁	R ₂₇₂	R ₂₇₃	R ₂₇₄	R ₂₇₅	R ₂₇₆	R ₂₇₇	R ₂₇₈	R ₂₇₉	R ₂₈₀	R ₂₈₁	R ₂₈₂	R ₂₈₃	R ₂₈₄	R ₂₈₅	R ₂₈₆	R ₂₈₇	R ₂₈₈	R ₂₈₉	R ₂₉₀	R ₂₉₁	R ₂₉₂	R ₂₉₃	R ₂₉₄	R ₂₉₅	R ₂₉₆	R ₂₉₇	R ₂₉₈	R ₂₉₉	R ₃₀₀	R ₃₀₁	R ₃₀₂	R ₃₀₃	R ₃₀₄	R ₃₀₅	R ₃₀₆	R ₃₀₇	R ₃₀₈	R ₃₀₉	R ₃₁₀	R ₃₁₁	R ₃₁₂	R ₃₁₃	R ₃₁₄	R ₃₁₅	R ₃₁₆	R ₃₁₇	R ₃₁₈	R ₃₁₉	R ₃₂₀	R ₃₂₁	R ₃₂₂	R ₃₂₃	R ₃₂₄	R ₃₂₅	R ₃₂₆	R ₃₂₇	R ₃₂₈	R ₃₂₉	R ₃₃₀	R ₃₃₁	R ₃₃₂	R ₃₃₃	R ₃₃₄	R ₃₃₅	R ₃₃₆	R ₃₃₇	R ₃₃₈	R ₃₃₉	R ₃₄₀	R ₃₄₁	R ₃₄₂	R ₃₄₃	R ₃₄₄	R ₃₄₅	R ₃₄₆	R ₃₄₇	R ₃₄₈	R ₃₄₉	R ₃₅₀	R ₃₅₁	R ₃₅₂	R ₃₅₃	R ₃₅₄	R ₃₅₅	R ₃₅₆	R ₃₅₇	R ₃₅₈	R ₃₅₉	R ₃₆₀	R ₃₆₁	R ₃₆₂	R ₃₆₃	R ₃₆₄	R ₃₆₅	R ₃₆₆	R ₃₆₇	R ₃₆₈	R ₃₆₉	R ₃₇₀	R ₃₇₁	R ₃₇₂	R ₃₇₃	R ₃₇₄	R ₃₇₅	R ₃₇₆	R ₃₇₇	R ₃₇₈	R ₃₇₉	R ₃₈₀	R ₃₈₁	R ₃₈₂	R ₃₈₃	R ₃₈₄	R ₃₈₅	R ₃₈₆	R ₃₈₇	R ₃₈₈	R ₃₈₉	R ₃₉₀	R ₃₉₁	R ₃₉₂	R ₃₉₃	R ₃₉₄	R ₃₉₅	R ₃₉₆	R ₃₉₇	R ₃₉₈	R ₃₉₉	R ₄₀₀	R ₄₀₁	R ₄₀₂	R ₄₀₃	R ₄₀₄	R ₄₀₅	R ₄₀₆	R ₄₀₇	R ₄₀₈	R ₄₀₉	R ₄₁₀	R ₄₁₁	R ₄₁₂	R ₄₁₃	R ₄₁₄	R ₄₁₅	R ₄₁₆	R ₄₁₇	R ₄₁₈	R ₄₁₉	R ₄₂₀	R ₄₂₁	R ₄₂₂	R ₄₂₃	R ₄₂₄	R ₄₂₅	R ₄₂₆	R ₄₂₇	R ₄₂₈	R ₄₂₉	R ₄₃₀	R ₄₃₁	R ₄₃₂	R ₄₃₃	R ₄₃₄	R ₄₃₅	R ₄₃₆	R ₄₃₇	R ₄₃₈	R ₄₃₉	R ₄₄₀	R ₄₄₁	R ₄₄₂	R ₄₄₃	R ₄₄₄	R ₄₄₅	R ₄₄₆	R ₄₄₇	R ₄₄₈	R ₄₄₉	R ₄₅₀	R ₄₅₁	R ₄₅₂	R ₄₅₃	R ₄₅₄	R ₄₅₅	R ₄₅₆	R ₄₅₇	R ₄₅₈	R ₄₅₉	R ₄₆₀	R ₄₆₁	R ₄₆₂	R ₄₆₃	R ₄₆₄	R ₄₆₅	R ₄₆₆	R ₄₆₇	R ₄₆₈	R ₄₆₉	R ₄₇₀	R ₄₇₁	R ₄₇₂	R ₄₇₃	R ₄₇₄	R ₄₇₅	R ₄₇₆	R ₄₇₇	R ₄₇₈	R ₄₇₉	R ₄₈₀	R ₄₈₁	R ₄₈₂	R ₄₈₃	R ₄₈₄	R ₄₈₅	R ₄₈₆	R ₄₈₇	R ₄₈₈	R ₄₈₉	R ₄₉₀	R ₄₉₁	R ₄₉₂	R ₄₉₃	R ₄₉₄	R ₄₉₅	R ₄₉₆	R ₄₉₇	R ₄₉₈	R ₄₉₉	R ₅₀₀	R ₅₀₁	R ₅₀₂	R ₅₀₃	R ₅₀₄	R ₅₀₅	R ₅₀₆	R ₅₀₇	R ₅₀₈	R ₅₀₉	R ₅₁₀	R ₅₁₁	R ₅₁₂	R ₅₁₃	R ₅₁₄	R ₅₁₅	R ₅₁₆	R ₅₁₇	R ₅₁₈	R ₅₁₉	R ₅₂₀	R ₅₂₁	R ₅₂₂	R ₅₂₃	R ₅₂₄	R ₅₂₅	R ₅₂₆	R ₅₂₇	R ₅₂₈	R ₅₂₉	R ₅₃₀	R ₅₃₁	R ₅₃₂	R ₅₃₃	R ₅₃₄	R ₅₃₅	R ₅₃₆	R ₅₃₇	R ₅₃₈	R ₅₃₉	R ₅₄₀	R ₅₄₁	R ₅₄₂	R ₅₄₃	R ₅₄₄	R ₅₄₅	R ₅₄₆	R ₅₄₇	R ₅₄₈	R ₅₄₉	R ₅₅₀	R ₅₅₁	R ₅₅₂	R ₅₅₃	R ₅₅₄	R ₅₅₅	R ₅₅₆	R ₅₅₇	R ₅₅₈	R ₅₅₉	R ₅₆₀	R ₅₆₁	R ₅₆₂	R ₅₆₃	R ₅₆₄	R ₅₆₅	R ₅₆₆	R ₅₆₇	R ₅₆₈	R ₅₆₉	R ₅₇₀	R ₅₇₁	R ₅₇₂	R ₅₇₃	R ₅₇₄	R ₅₇₅	R ₅₇₆	R ₅₇₇	R ₅₇₈	R ₅₇₉	R ₅₈₀	R ₅₈₁	R ₅₈₂	R ₅₈₃	R ₅₈₄	R ₅₈₅	R ₅₈₆	R ₅₈₇	R ₅₈₈	R ₅₈₉	R ₅₉₀	R ₅₉₁	R ₅₉₂	R ₅₉₃	R ₅₉₄	R ₅₉₅	R ₅₉₆	R ₅₉₇	R ₅₉₈	R ₅₉₉	R ₆₀₀	R ₆₀₁	R ₆₀₂	R ₆₀₃	R ₆₀₄	R ₆₀₅	R ₆₀₆	R ₆₀₇	R ₆₀₈	R ₆₀₉	R ₆₁₀	R ₆₁₁	R ₆₁₂	R ₆₁₃	R ₆₁₄	R ₆₁₅	R ₆₁₆	R ₆₁₇	R ₆₁₈	R ₆₁₉	R ₆₂₀	R ₆₂₁	R ₆₂₂	R ₆₂₃	R ₆₂₄	R ₆₂₅	R ₆₂₆	R ₆₂₇	R ₆₂₈	R ₆₂₉	R ₆₃₀	R ₆₃₁	R ₆₃₂	R ₆₃₃	R ₆₃₄	R ₆₃₅	R ₆₃₆	R ₆₃₇	R ₆₃₈	R ₆₃₉	R ₆₄₀	R ₆₄₁	R ₆₄₂	R ₆₄₃	R ₆₄₄	R ₆₄₅	R ₆₄₆	R ₆₄₇	R ₆₄₈	R ₆₄₉	R ₆₅₀	R ₆₅₁	R ₆₅₂	R ₆₅₃	R ₆₅₄	R ₆₅₅	R ₆₅₆	R ₆₅₇	R ₆₅₈	R ₆₅₉	R ₆₆₀	R ₆₆₁	R ₆₆₂	R ₆₆₃	R ₆₆₄	R ₆₆₅	R ₆₆₆	R ₆₆₇	R ₆₆₈	R ₆₆₉	R ₆₇₀	R ₆₇₁	R ₆₇₂	R ₆₇₃	R ₆₇₄	R ₆₇₅	R ₆₇₆	R ₆₇₇	R ₆₇₈	R ₆₇₉	R ₆₈₀	R ₆₈₁	R ₆₈₂	R ₆₈₃	R ₆₈₄	R ₆₈₅	R ₆₈₆	R ₆₈₇	R ₆₈₈	R ₆₈₉	R ₆₉₀	R ₆₉₁	R ₆₉₂	R ₆₉₃	R ₆₉₄	R ₆₉₅	R ₆₉₆	R ₆₉₇	R ₆₉₈	R ₆₉₉	R ₇₀₀	R ₇₀₁	R ₇₀₂	R ₇₀₃	R ₇₀₄	R ₇₀₅	R ₇₀₆	R ₇₀₇	R ₇₀₈	R ₇₀₉	R ₇₁₀	R ₇₁₁	R ₇₁₂	R ₇₁₃	R ₇₁₄	R ₇₁₅	R ₇₁₆	R ₇₁₇	R ₇₁₈	R ₇₁₉	R ₇₂₀	R ₇₂₁	R ₇₂₂	R ₇₂₃	R ₇₂₄	R ₇₂₅	R ₇₂₆	R ₇₂₇	R ₇₂₈	R ₇₂₉	R ₇₃₀	R ₇₃₁	R ₇₃₂	R ₇₃₃	R ₇₃₄	R ₇₃₅	R ₇₃₆	R ₇₃₇	R ₇₃₈	R ₇₃₉	R ₇₄₀	R ₇₄₁	R ₇₄₂	R ₇₄₃	R ₇₄₄	R ₇₄₅	R ₇₄₆	R ₇₄₇	R ₇₄₈	R ₇₄₉	R ₇₅₀	R ₇₅₁	R ₇₅₂	R ₇₅₃	R ₇₅₄	R ₇₅₅	R ₇₅₆	R ₇₅₇	R ₇₅₈	R ₇₅₉	R ₇₆₀	R ₇₆₁	R ₇₆₂	R ₇₆₃	R ₇₆₄	R ₇₆₅	R ₇₆₆	R ₇₆₇	R ₇₆₈	R ₇₆₉	R ₇₇₀	R ₇₇₁	R ₇₇₂	R ₇₇₃	R ₇₇₄	R ₇₇₅	R ₇₇₆	R ₇₇₇	R ₇₇₈	R ₇₇₉	R ₇₈₀	R ₇₈₁	R ₇₈₂	R ₇₈₃	R ₇₈₄	R ₇₈₅	R ₇₈₆	R ₇₈₇	R ₇₈₈	R ₇₈₉	R ₇₉₀	R ₇₉₁	R ₇₉₂	R ₇₉₃	R ₇₉₄	R ₇₉₅	R ₇₉₆	R ₇₉₇	R ₇₉₈	R ₇₉₉	R ₈₀₀	R ₈₀₁	R ₈₀₂	R ₈₀₃	R ₈₀₄	R ₈₀₅	R ₈₀₆	R ₈₀₇	R ₈₀₈	R ₈₀₉	R ₈₁₀	R ₈₁₁	R ₈₁₂	R ₈₁₃	R ₈₁₄	R ₈₁₅	R ₈₁₆	R ₈₁₇	R ₈₁₈	R ₈₁₉	R ₈₂₀	R ₈₂₁	R ₈₂₂	R ₈₂₃	R ₈₂₄	R ₈₂₅	R ₈₂₆	R ₈₂₇	R ₈₂₈	R ₈₂₉	R ₈₃₀	R ₈₃₁	R ₈₃₂	R ₈₃₃	R ₈₃₄	R ₈₃₅	R ₈₃₆	R ₈₃₇	R ₈₃₈	R ₈₃₉	R ₈₄₀	R ₈₄₁	R ₈₄₂	R ₈₄₃	R ₈₄₄	R ₈₄₅	R ₈₄₆	R ₈₄₇	R ₈₄₈	R ₈₄₉	R ₈₅₀	R ₈₅₁	R ₈₅₂	R ₈₅₃	R ₈₅₄	R ₈₅₅	R ₈₅₆	R ₈₅₇	R ₈₅₈	R ₈₅₉	R ₈₆₀	R ₈₆₁	R ₈₆₂	R ₈₆₃	R ₈₆₄	R ₈₆₅	R ₈₆₆	R ₈₆₇	R ₈₆₈	R ₈₆₉	R ₈₇₀	R ₈₇₁	R ₈₇₂	R ₈₇₃	R ₈₇₄	R ₈₇₅	R ₈₇₆	R ₈₇₇	R ₈₇₈	R ₈₇₉	R ₈₈₀	R ₈₈₁	R ₈₈₂	R ₈₈₃	R ₈₈₄	R ₈₈₅	R ₈₈₆	R ₈₈₇	R ₈₈₈	R ₈₈₉	R ₈₉₀	R ₈₉₁	R ₈₉₂	R ₈₉₃	R ₈₉₄	R ₈₉₅	R ₈₉₆	R ₈₉₇	R ₈₉₈	R ₈₉₉	R ₉₀₀	R ₉₀₁	R ₉₀₂	R ₉₀₃	R ₉₀₄	R ₉₀₅	R ₉₀₆	R ₉₀₇	R ₉₀₈	R ₉₀₉	R ₉₁₀	R ₉₁₁	R ₉₁₂	R ₉₁₃	R ₉₁₄	R ₉₁₅	R ₉₁₆	R ₉₁₇	R ₉₁₈	R ₉₁₉	R ₉₂₀	R ₉₂₁	R ₉₂₂	R ₉₂₃	R ₉₂₄	R ₉₂₅	R ₉₂₆	R ₉₂₇	R ₉₂₈	R ₉₂₉	R ₉₃₀	R ₉₃₁	R ₉₃₂	R ₉₃₃	R ₉₃₄	R ₉₃₅	R
------------------	--	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	------------------	---

3.2.3. Özel Mevduat-Kamu Mevduat-Yabancı Mevduat Bankaları Grubunda Gri İlişkiler Analizi Sonuçları

Çalışmanın bu kısmında GİA'ya uygun bir şekilde Özel Mevduat-Kamu Mevduat ve Yabancı Mevduat bankaları grubu için ilk önce karar matrisi oluşturulmuş⁷ sonra sırasıyla standartlaştırma işlemi yapılmış, fark matrisi ve gri ilişki katsayıları hesaplanmıştır. Ancak fark matrisi tablosunda minimum değerlerin tamamı "0" olduğu için yer verilmemiştir. Son olarak gri ilişki dereceleri hesaplanarak Grafik 3 ile sonuç açıklaması desteklenmiştir.

Grafik 3: Özel (MÖ) – Kamu(MK) – Yabancı (MY) Mevduat Bankalarının Yıllara Göre İlişki Derecesi

Gri İlişkiler Analiz yöntemi kullanılarak 2018-2022 yılları verilerinden yararlanılarak özel mevduat-kamu mevduatı ve yabancı mevduat bankalarının gri ilişki sonuçları ve sıralaması elde edilmiş ve Grafik 3 oluşturulmuştur. Grafik 3'ten de görüldüğü üzere, pandemiden önce ve pandemi süresince bu grupta en yüksek performansa sahip olan özel mevduat bankaları pandemi sonrası 2022 yılında yerini yabancı mevduat bankalarına bırakmıştır. Kamu mevduat bankaları ise her yıl üçüncü sırada yer alarak bu grupta performansı en düşük banka grubu olarak dikkat çekmektedir. Kamu bankaları incelenen son yıl gri skorunu küçük oranda artırmıştır.

⁷ Karar matrisi verileri için Ek 3 tablosuna bakınız

Tablo:5 Özel Mevduat-Kamu Mevduat-Yabancı Mevduat Bankaları Grubu Gri İlişkiler Analiz Süreci

Yıl	Standartlaştırma												Fark Matrisi												Gri İlişkiler Katsayısı																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																									
	R ₁	R ₂	R ₃	R ₄	R ₅	R ₆	R ₇	R ₈	R ₉	R ₁₀	R ₁₁	R ₁₂	R ₁₃	R ₁₄	R ₁₅	R ₁₆	R ₁₇	R ₁₈	R ₁₉	R ₂₀	R ₂₁	R ₂₂	R ₂₃	R ₂₄	R ₂₅	R ₂₆	R ₂₇	R ₂₈	R ₂₉	R ₃₀	R ₃₁	R ₃₂	R ₃₃	R ₃₄	R ₃₅	R ₃₆	R ₃₇	R ₃₈	R ₃₉	R ₄₀	R ₄₁	R ₄₂	R ₄₃	R ₄₄	R ₄₅	R ₄₆	R ₄₇	R ₄₈	R ₄₉	R ₅₀	R ₅₁	R ₅₂	R ₅₃	R ₅₄	R ₅₅	R ₅₆	R ₅₇	R ₅₈	R ₅₉	R ₆₀	R ₆₁	R ₆₂	R ₆₃	R ₆₄	R ₆₅	R ₆₆	R ₆₇	R ₆₈	R ₆₉	R ₇₀	R ₇₁	R ₇₂	R ₇₃	R ₇₄	R ₇₅	R ₇₆	R ₇₇	R ₇₈	R ₇₉	R ₈₀	R ₈₁	R ₈₂	R ₈₃	R ₈₄	R ₈₅	R ₈₆	R ₈₇	R ₈₈	R ₈₉	R ₉₀	R ₉₁	R ₉₂	R ₉₃	R ₉₄	R ₉₅	R ₉₆	R ₉₇	R ₉₈	R ₉₉	R ₁₀₀	R ₁₀₁	R ₁₀₂	R ₁₀₃	R ₁₀₄	R ₁₀₅	R ₁₀₆	R ₁₀₇	R ₁₀₈	R ₁₀₉	R ₁₁₀	R ₁₁₁	R ₁₁₂	R ₁₁₃	R ₁₁₄	R ₁₁₅	R ₁₁₆	R ₁₁₇	R ₁₁₈	R ₁₁₉	R ₁₂₀	R ₁₂₁	R ₁₂₂	R ₁₂₃	R ₁₂₄	R ₁₂₅	R ₁₂₆	R ₁₂₇	R ₁₂₈	R ₁₂₉	R ₁₃₀	R ₁₃₁	R ₁₃₂	R ₁₃₃	R ₁₃₄	R ₁₃₅	R ₁₃₆	R ₁₃₇	R ₁₃₈	R ₁₃₉	R ₁₄₀	R ₁₄₁	R ₁₄₂	R ₁₄₃	R ₁₄₄	R ₁₄₅	R ₁₄₆	R ₁₄₇	R ₁₄₈	R ₁₄₉	R ₁₅₀	R ₁₅₁	R ₁₅₂	R ₁₅₃	R ₁₅₄	R ₁₅₅	R ₁₅₆	R ₁₅₇	R ₁₅₈	R ₁₅₉	R ₁₆₀	R ₁₆₁	R ₁₆₂	R ₁₆₃	R ₁₆₄	R ₁₆₅	R ₁₆₆	R ₁₆₇	R ₁₆₈	R ₁₆₉	R ₁₇₀	R ₁₇₁	R ₁₇₂	R ₁₇₃	R ₁₇₄	R ₁₇₅	R ₁₇₆	R ₁₇₇	R ₁₇₈	R ₁₇₉	R ₁₈₀	R ₁₈₁	R ₁₈₂	R ₁₈₃	R ₁₈₄	R ₁₈₅	R ₁₈₆	R ₁₈₇	R ₁₈₈	R ₁₈₉	R ₁₉₀	R ₁₉₁	R ₁₉₂	R ₁₉₃	R ₁₉₄	R ₁₉₅	R ₁₉₆	R ₁₉₇	R ₁₉₈	R ₁₉₉	R ₂₀₀	R ₂₀₁	R ₂₀₂	R ₂₀₃	R ₂₀₄	R ₂₀₅	R ₂₀₆	R ₂₀₇	R ₂₀₈	R ₂₀₉	R ₂₁₀	R ₂₁₁	R ₂₁₂	R ₂₁₃	R ₂₁₄	R ₂₁₅	R ₂₁₆	R ₂₁₇	R ₂₁₈	R ₂₁₉	R ₂₂₀	R ₂₂₁	R ₂₂₂	R ₂₂₃	R ₂₂₄	R ₂₂₅	R ₂₂₆	R ₂₂₇	R ₂₂₈	R ₂₂₉	R ₂₃₀	R ₂₃₁	R ₂₃₂	R ₂₃₃	R ₂₃₄	R ₂₃₅	R ₂₃₆	R ₂₃₇	R ₂₃₈	R ₂₃₉	R ₂₄₀	R ₂₄₁	R ₂₄₂	R ₂₄₃	R ₂₄₄	R ₂₄₅	R ₂₄₆	R ₂₄₇	R ₂₄₈	R ₂₄₉	R ₂₅₀	R ₂₅₁	R ₂₅₂	R ₂₅₃	R ₂₅₄	R ₂₅₅	R ₂₅₆	R ₂₅₇	R ₂₅₈	R ₂₅₉	R ₂₆₀	R ₂₆₁	R ₂₆₂	R ₂₆₃	R ₂₆₄	R ₂₆₅	R ₂₆₆	R ₂₆₇	R ₂₆₈	R ₂₆₉	R ₂₇₀	R ₂₇₁	R ₂₇₂	R ₂₇₃	R ₂₇₄	R ₂₇₅	R ₂₇₆	R ₂₇₇	R ₂₇₈	R ₂₇₉	R ₂₈₀	R ₂₈₁	R ₂₈₂	R ₂₈₃	R ₂₈₄	R ₂₈₅	R ₂₈₆	R ₂₈₇	R ₂₈₈	R ₂₈₉	R ₂₉₀	R ₂₉₁	R ₂₉₂	R ₂₉₃	R ₂₉₄	R ₂₉₅	R ₂₉₆	R ₂₉₇	R ₂₉₈	R ₂₉₉	R ₃₀₀	R ₃₀₁	R ₃₀₂	R ₃₀₃	R ₃₀₄	R ₃₀₅	R ₃₀₆	R ₃₀₇	R ₃₀₈	R ₃₀₉	R ₃₁₀	R ₃₁₁	R ₃₁₂	R ₃₁₃	R ₃₁₄	R ₃₁₅	R ₃₁₆	R ₃₁₇	R ₃₁₈	R ₃₁₉	R ₃₂₀	R ₃₂₁	R ₃₂₂	R ₃₂₃	R ₃₂₄	R ₃₂₅	R ₃₂₆	R ₃₂₇	R ₃₂₈	R ₃₂₉	R ₃₃₀	R ₃₃₁	R ₃₃₂	R ₃₃₃	R ₃₃₄	R ₃₃₅	R ₃₃₆	R ₃₃₇	R ₃₃₈	R ₃₃₉	R ₃₄₀	R ₃₄₁	R ₃₄₂	R ₃₄₃	R ₃₄₄	R ₃₄₅	R ₃₄₆	R ₃₄₇	R ₃₄₈	R ₃₄₉	R ₃₅₀	R ₃₅₁	R ₃₅₂	R ₃₅₃	R ₃₅₄	R ₃₅₅	R ₃₅₆	R ₃₅₇	R ₃₅₈	R ₃₅₉	R ₃₆₀	R ₃₆₁	R ₃₆₂	R ₃₆₃	R ₃₆₄	R ₃₆₅	R ₃₆₆	R ₃₆₇	R ₃₆₈	R ₃₆₉	R ₃₇₀	R ₃₇₁	R ₃₇₂	R ₃₇₃	R ₃₇₄	R ₃₇₅	R ₃₇₆	R ₃₇₇	R ₃₇₈	R ₃₇₉	R ₃₈₀	R ₃₈₁	R ₃₈₂	R ₃₈₃	R ₃₈₄	R ₃₈₅	R ₃₈₆	R ₃₈₇	R ₃₈₈	R ₃₈₉	R ₃₉₀	R ₃₉₁	R ₃₉₂	R ₃₉₃	R ₃₉₄	R ₃₉₅	R ₃₉₆	R ₃₉₇	R ₃₉₈	R ₃₉₉	R ₄₀₀	R ₄₀₁	R ₄₀₂	R ₄₀₃	R ₄₀₄	R ₄₀₅	R ₄₀₆	R ₄₀₇	R ₄₀₈	R ₄₀₉	R ₄₁₀	R ₄₁₁	R ₄₁₂	R ₄₁₃	R ₄₁₄	R ₄₁₅	R ₄₁₆	R ₄₁₇	R ₄₁₈	R ₄₁₉	R ₄₂₀	R ₄₂₁	R ₄₂₂	R ₄₂₃	R ₄₂₄	R ₄₂₅	R ₄₂₆	R ₄₂₇	R ₄₂₈	R ₄₂₉	R ₄₃₀	R ₄₃₁	R ₄₃₂	R ₄₃₃	R ₄₃₄	R ₄₃₅	R ₄₃₆	R ₄₃₇	R ₄₃₈	R ₄₃₉	R ₄₄₀	R ₄₄₁	R ₄₄₂	R ₄₄₃	R ₄₄₄	R ₄₄₅	R ₄₄₆	R ₄₄₇	R ₄₄₈	R ₄₄₉	R ₄₅₀	R ₄₅₁	R ₄₅₂	R ₄₅₃	R ₄₅₄	R ₄₅₅	R ₄₅₆	R ₄₅₇	R ₄₅₈	R ₄₅₉	R ₄₆₀	R ₄₆₁	R ₄₆₂	R ₄₆₃	R ₄₆₄	R ₄₆₅	R ₄₆₆	R ₄₆₇	R ₄₆₈	R ₄₆₉	R ₄₇₀	R ₄₇₁	R ₄₇₂	R ₄₇₃	R ₄₇₄	R ₄₇₅	R ₄₇₆	R ₄₇₇	R ₄₇₈	R ₄₇₉	R ₄₈₀	R ₄₈₁	R ₄₈₂	R ₄₈₃	R ₄₈₄	R ₄₈₅	R ₄₈₆	R ₄₈₇	R ₄₈₈	R ₄₈₉	R ₄₉₀	R ₄₉₁	R ₄₉₂	R ₄₉₃	R ₄₉₄	R ₄₉₅	R ₄₉₆	R ₄₉₇	R ₄₉₈	R ₄₉₉	R ₅₀₀	R ₅₀₁	R ₅₀₂	R ₅₀₃	R ₅₀₄	R ₅₀₅	R ₅₀₆	R ₅₀₇	R ₅₀₈	R ₅₀₉	R ₅₁₀	R ₅₁₁	R ₅₁₂	R ₅₁₃	R ₅₁₄	R ₅₁₅	R ₅₁₆	R ₅₁₇	R ₅₁₈	R ₅₁₉	R ₅₂₀	R ₅₂₁	R ₅₂₂	R ₅₂₃	R ₅₂₄	R ₅₂₅	R ₅₂₆	R ₅₂₇	R ₅₂₈	R ₅₂₉	R ₅₃₀	R ₅₃₁	R ₅₃₂	R ₅₃₃	R ₅₃₄	R ₅₃₅	R ₅₃₆	R ₅₃₇	R ₅₃₈	R ₅₃₉	R ₅₄₀	R ₅₄₁	R ₅₄₂	R ₅₄₃	R ₅₄₄	R ₅₄₅	R ₅₄₆	R ₅₄₇	R ₅₄₈	R ₅₄₉	R ₅₅₀	R ₅₅₁	R ₅₅₂	R ₅₅₃	R ₅₅₄	R ₅₅₅	R ₅₅₆	R ₅₅₇	R ₅₅₈	R ₅₅₉	R ₅₆₀	R ₅₆₁	R ₅₆₂	R ₅₆₃	R ₅₆₄	R ₅₆₅	R ₅₆₆	R ₅₆₇	R ₅₆₈	R ₅₆₉	R ₅₇₀	R ₅₇₁	R ₅₇₂	R ₅₇₃	R ₅₇₄	R ₅₇₅	R ₅₇₆	R ₅₇₇	R ₅₇₈	R ₅₇₉	R ₅₈₀	R ₅₈₁	R ₅₈₂	R ₅₈₃	R ₅₈₄	R ₅₈₅	R ₅₈₆	R ₅₈₇	R ₅₈₈	R ₅₈₉	R ₅₉₀	R ₅₉₁	R ₅₉₂	R ₅₉₃	R ₅₉₄	R ₅₉₅	R ₅₉₆	R ₅₉₇	R ₅₉₈	R ₅₉₉	R ₆₀₀	R ₆₀₁	R ₆₀₂	R ₆₀₃	R ₆₀₄	R ₆₀₅	R ₆₀₆	R ₆₀₇	R ₆₀₈	R ₆₀₉	R ₆₁₀	R ₆₁₁	R ₆₁₂	R ₆₁₃	R ₆₁₄	R ₆₁₅	R ₆₁₆	R ₆₁₇	R ₆₁₈	R ₆₁₉	R ₆₂₀	R ₆₂₁	R ₆₂₂	R ₆₂₃	R ₆₂₄	R ₆₂₅	R ₆₂₆	R ₆₂₇	R ₆₂₈	R ₆₂₉	R ₆₃₀	R ₆₃₁	R ₆₃₂	R ₆₃₃	R ₆₃₄	R ₆₃₅	R ₆₃₆	R ₆₃₇	R ₆₃₈	R ₆₃₉	R ₆₄₀	R ₆₄₁	R ₆₄₂	R ₆₄₃	R ₆₄₄	R ₆₄₅	R ₆₄₆	R ₆₄₇	R ₆₄₈	R ₆₄₉	R ₆₅₀	R ₆₅₁	R ₆₅₂	R ₆₅₃	R ₆₅₄	R ₆₅₅	R ₆₅₆	R ₆₅₇	R ₆₅₈	R ₆₅₉	R ₆₆₀	R ₆₆₁	R ₆₆₂	R ₆₆₃	R ₆₆₄	R ₆₆₅	R ₆₆₆	R ₆₆₇	R ₆₆₈	R ₆₆₉	R ₆₇₀	R ₆₇₁	R ₆₇₂	R ₆₇₃	R ₆₇₄	R ₆₇₅	R ₆₇₆	R ₆₇₇	R ₆₇₈	R ₆₇₉	R ₆₈₀	R ₆₈₁	R ₆₈₂	R ₆₈₃	R ₆₈₄	R ₆₈₅	R ₆₈₆	R ₆₈₇	R ₆₈₈	R ₆₈₉	R ₆₉₀	R ₆₉₁	R ₆₉₂	R ₆₉₃	R ₆₉₄	R ₆₉₅	R ₆₉₆	R ₆₉₇	R ₆₉₈	R ₆₉₉	R ₇₀₀	R ₇₀₁	R ₇₀₂	R ₇₀₃	R ₇₀₄	R ₇₀₅	R ₇₀₆	R ₇₀₇	R ₇₀₈	R ₇₀₉	R ₇₁₀	R ₇₁₁	R ₇₁₂	R ₇₁₃	R ₇₁₄	R ₇₁₅	R ₇₁₆	R ₇₁₇	R ₇₁₈	R ₇₁₉	R ₇₂₀	R ₇₂₁	R ₇₂₂	R ₇₂₃	R ₇₂₄	R ₇₂₅	R ₇₂₆	R ₇₂₇	R ₇₂₈	R ₇₂₉	R ₇₃₀	R ₇₃₁	R ₇₃₂	R ₇₃₃	R ₇₃₄	R ₇₃₅	R ₇₃₆	R ₇₃₇	R ₇₃₈	R ₇₃₉	R ₇₄₀	R ₇₄₁	R ₇₄₂	R ₇₄₃	R ₇₄₄	R ₇₄₅	R ₇₄₆	R ₇₄₇	R ₇₄₈	R ₇₄₉	R ₇₅₀	R ₇₅₁	R ₇₅₂	R ₇₅₃	R ₇₅₄	R ₇₅₅	R ₇₅₆	R ₇₅₇	R ₇₅₈	R ₇₅₉	R ₇₆₀	R ₇₆₁	R ₇₆₂	R ₇₆₃	R ₇₆₄	R ₇₆₅	R ₇₆₆	R ₇₆₇	R ₇₆₈	R ₇₆₉	R ₇₇₀	R ₇₇₁	R ₇₇₂	R ₇₇₃	R ₇₇₄	R ₇₇₅	R ₇₇₆	R ₇₇₇	R ₇₇₈	R ₇₇₉	R ₇₈₀	R ₇₈₁	R ₇₈₂	R ₇₈₃	R ₇₈₄	R ₇₈₅	R ₇₈₆	R ₇₈₇	R ₇₈₈	R ₇₈₉	R ₇₉₀	R ₇₉₁	R ₇₉₂	R ₇₉₃	R ₇₉₄	R ₇₉₅	R ₇₉₆	R ₇₉₇	R ₇₉₈	R ₇₉₉	R ₈₀₀	R ₈₀₁	R ₈₀₂	R ₈₀₃	R ₈₀₄	R ₈₀₅	R ₈₀₆	R ₈₀₇	R ₈₀₈	R ₈₀₉	R ₈₁₀	R ₈₁₁	R ₈₁₂	R ₈₁₃	R ₈₁₄	R ₈₁₅	R ₈₁₆	R ₈₁₇	R ₈₁₈	R ₈₁₉	R ₈₂₀	R ₈₂₁	R ₈₂₂	R ₈₂₃	R ₈₂₄	R ₈₂₅	R ₈₂₆	R ₈₂₇	R ₈₂₈	R ₈₂₉	R ₈₃₀	R ₈₃₁	R ₈₃₂	R ₈₃₃	R ₈₃₄	R ₈₃₅	R ₈₃₆	R ₈₃₇	R ₈₃₈	R ₈₃₉	R ₈₄₀	R ₈₄₁	R ₈₄₂	R ₈₄₃	R ₈₄₄	R ₈₄₅	R ₈₄₆	R ₈₄₇	R ₈₄₈	R ₈₄₉	R ₈₅₀	R ₈₅₁	R ₈₅₂	R ₈₅₃	R ₈₅₄	R ₈₅₅	R ₈₅₆	R ₈₅₇	R ₈₅₈	R ₈₅₉	R ₈₆₀	R ₈₆₁	R ₈₆₂	R ₈₆₃	R ₈₆₄	R ₈₆₅	R ₈₆₆	R ₈₆₇	R ₈₆₈	R ₈₆₉	R ₈₇₀	R ₈₇₁	R ₈₇₂	R ₈₇₃	R ₈₇₄	R ₈₇₅	R ₈₇₆	R ₈₇₇	R ₈₇₈	R ₈₇₉	R ₈₈₀	R ₈₈₁	R ₈₈₂	R ₈₈₃	R ₈₈₄	R ₈₈₅	R ₈₈₆	R ₈₈₇	R ₈₈₈	R ₈₈₉	R ₈₉₀	R ₈₉₁	R ₈₉₂	R ₈₉₃	R ₈₉₄	R ₈₉₅	R ₈₉₆	R ₈₉₇	R ₈₉₈	R ₈₉₉	R ₉₀₀	R ₉₀₁	R ₉₀₂	R ₉₀₃	R ₉₀₄	R ₉₀₅	R ₉₀₆	R ₉₀₇	R ₉₀₈	R ₉₀₉	R ₉₁₀	R ₉₁₁	R ₉₁₂	R ₉₁₃	R ₉₁₄	R ₉₁₅	R ₉₁₆	R ₉₁₇	R ₉₁₈	R ₉₁₉	R ₉₂₀	R ₉₂₁	R ₉₂₂	R ₉₂₃	R ₉₂₄	R ₉₂₅	R ₉₂₆	R ₉₂₇	R ₉₂₈	R ₉₂₉	R ₉₃₀

Tablo 6: Gri İlişkiler Analizi Skorları ve Sıralamaları

Banka Grupları	2018		2019		2020		2021		2022	
	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra	Skor	Sıra
Özel Bankalar	0,8510	1	0,8724	1	0,7629	1	0,7932	1	0,6848	2
Kamu Bankaları	0,4099	3	0,4089	3	0,3998	3	0,3987	3	0,4442	3
Yabancı Bankalar	0,5765	2	0,5450	2	0,6609	2	0,6768	2	0,7356	1
Mevduat Bankaları	1,000	1	0,9847	1	0,9968	1	0,9975	1	0,9941	1
Katılım Bankaları	0,6492	2	0,6642	2	0,6586	2	0,6349	2	0,6365	2
Yatırım ve Kalkınma B.	0,3827	3	0,3988	3	0,3689	3	0,3946	3	0,3985	3
Özel Mevduat	0,8007	1	0,8330	1	0,8173	1	0,7806	1	0,6672	2
Kamu Mevduatı	0,4425	3	0,4806	3	0,4776	3	0,4976	3	0,4997	3
Yabancı Mevduat	0,6277	2	0,5976	2	0,6418	2	0,6688	2	0,7266	1

Bütün grupların yıllara göre gri skorlarını ve sıralamasını gösteren yukarıdaki tablo, genel olarak yorum yapılmasını sağlamaktadır. Tablo 6 incelendiğinde, özel bankalar ile yabancı bankalar arasında gözle görülür rekabetin varlığı sayısal olarak ortaya çıkmaktadır. 2018 yılından 2022 yılına doğru ilerlerken Özel-Kamu-Yabancı bankalar grubunda özel bankaların gri ilişki skoru zamanla düşerken, yabancı bankaların skoru giderek yükselmiştir. Aynı durum Özel mevduat-Kamu mevduat-Yabancı mevduat bankaları grubunda da görülmektedir. Ancak bu gruptaki iki banka çeşidinin gri skorlarının yıllar itibariyle değişme hızının diğer gruptaki değişme hızından düşük olduğu gözden kaçmamalıdır.

SONUÇ

Pandemiyle beraber arz ve talepteki oluşan dengesizlik dolaylı yollardan finansal sistemin önemli unsuru olan bankaların işleyişini ve dolayısıyla performansını da farklı şekillerde etkilemiştir. Bu süreçte Danimarka'da mal ve hizmet kısıtlamalarından dolayı kartla yapılan ödemelerin %25 oranında azaldığı, ABD'de pandemiden uzamasıyla birlikte hane halkının harcama eğiliminin %25-30 oranında azaldığı belirtilmektedir. Diğer yandan pandemi bankalar tarafından yapısal olarak zayıf olan işletmelere kullanılan kredilerin zombi şirketlerin sayısında artışa neden olabileceği düşünülmektedir. (Beybur ve Çetinkaya, 202:183-185). Daha önce de belirtildiği üzere literatürde finansal olmayan rasyolarla yer verilmemesi önemli bir eksiklik olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple çalışmada Pandemiden kaynaklı etkilerin performansla olan ilişkisini analiz ederken finansal rasyoların yanı sıra finansal olmayan rasyolar dahil edilerek Türkiye bankacılık sektörüne daha geniş bir çerçeveden bakılmaya çalışılmıştır. Analizde kullanılan 33 rasyo önce kendi grupları içerisinde incelenerek ön bilgilendirme yapılmıştır. Daha sonra bu rasyolar Gri İlişkiler Analizinde kullanılarak Türkiye bankacılık sektörünün performansı hakkında bilgi verilmeye gayret edilmiştir.

Çalışmada elde edilen sonuçlardan biri; özel, kamu ve yabancı bankaların yer aldığı grupta (R1), (R3), (R13), (R28) rasyoları son yıllarda yabancı bankalarda yükselişte iken (R15) rasyosu düşme eğilimindedir. (R18), (R19), (R21), (R22) rasyolarında kamu bankalarında yükselme gözlenmiştir. (R10), (R11), (R12) rasyolarının yıllara göre eğilimleri birlikte incelendiğinde 2020 yılında dip yaptığı, 2022 yılında ise tepe noktasına çıktığı ve aynı yıl grup içerisinde en yüksek orana özel bankaların ulaştığı görülmektedir. Mevduat-Katılım-Yatırım ve Kalkınma bankaları grubunda (R1) rasyosunda katılım bankalarının son yıllarda düşmesi, (R5) rasyosunda yatırım ve kalkınma bankalarının son yıl oranının önemli miktarda yükselmesi, (R16) rasyosunun 2019 yılında mevduat, yatırım ve kalkınma bankalarında dikkat çekecek düzeyde düşmesi, pandemiden çıkış ve sonraki yılda tekrar yükselişte olması ve grup içerisinde pandemiden önceki yıllarda katılım bankalarının pandemiden sonraki yıllarda ise yatırım ve kalkınma bankalarının en yüksek oranlara sahip olması dikkat çekicidir. Özel Mevduat-Kamu Mevduat-Yabancı Mevduat bankaları grubunda ise (R1) rasyosunda incelenen her yıl en yüksek orana yabancı mevduat bankalarının sahip olması, (R3) rasyosunda 2018 yılında en yüksek orana özel mevduat bankaları sahipken diğer yılların hepsinde yabancı mevduat bankalarının birinciliği ele geçirmesi, (R13) ve (R14) rasyolarında yine en yüksek orana yabancı bankaların ulaşması, (R28) rasyosunda yabancı bankaların pandemiden sonra 2022 yılında tepe noktasına ulaşması önemli gelişmelerdir.

Çalışmada banka gruplarına göre GİA ile yapılan performans sıralamasına bakıldığında, ilk grup olan özel, kamu ve yabancı bankalar sınıfında en iyi performansı ilk dört yıl özel bankaların gösterdiği ancak 2022 yılında yerini 2018 yılından itibaren yükselen bir trende sahip olan yabancı bankalara bıraktığı görülmektedir. 2018-2022 yılları arasında kamu bankalarının performansının değişmediği ve en düşük performansı gösterdiği anlaşılmıştır.

İkinci banka grubunun GİA'ne göre performansları incelendiğinde, en iyi performansın mevduat bankaları tarafından sergilendiği ve pandemiden bu gruptaki bankaların pek etkilenmediği söylenebilir. Ayrıca pandemiye kadar yükselen trende sahip olan katılım bankalarının pandemi sonrasında performanslarının düşme eğiliminde olması ise pandeminin olumsuz etkilerinin bu banka grubuna sirayet ettiğini gösterir niteliktedir. 2018-2022 yılları arasında yatırım ve kalkınma bankalarının performansının diğer banka türlerine göre en düşük performansı gösterdiği gözlenmiştir.

Üçüncü grubun performans sıralamasına bakıldığında, birinci gruba benzer bir görünüm ortaya çıkmaktadır ki bu durum aktif sıralamasına göre Türkiye bankacılık sektörünün yaklaşık %85 payının mevduat bankalarına ait olmasından kaynaklı olabilir. Bu grupta yabancı mevduat bankalarının ivmesinin yükselmesinin, birinci grupta yer alan yabancı bankaların 2022 yılında en iyi performansı göstermesinde önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan kamu mevduat bankalarının 2018-2022 yılları arasında performans sıralaması değişmese de oransal olarak artışa sahip olması pazardaki payını artırdığı şeklinde yorumlanabilir.

Bu çalışma, bankaların rasyo analizinin gerçekleştirilmesiyle sektöre ait genel bir bilgilendirmenin yapılması ve GİA yöntemiyle bankaların gruplara göre performanslarının ortaya konulması neticesinde hem Türkiye bankacılık sektörünün pandemi öncesi, dönemi ve sonrasında ilişkin genel değerlendirme sunulması açısından amacına ulaştığı söylenebilir. Diğer yandan çalışmanın kısıtı, Türkiye bankacılık sektörü ile sınırlı kalmasıdır ve küresel ölçekte bankacılık sektörünün analizi yapılarak çalışma geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

Altan, M. ve Candoğan, M. A. (2014). "Bankalarının Finansal Performanslarının Değerlemede Geleneksel ve Gri İlişki Analizi: Katılım Bankalarında Karşılaştırmalı Bir Uygulama" *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:14, Sayı:27, 374-396.

Apan, M. ve Kayhan, F. (2020). "An Assessment Of The Public Participation Banking By Grey Relational Analysis Method Based On The Income-Expense And Profitability Variables: Evidence From 2015-2019 Data". ICOAEF'20, VII International Conference on Applied Economics and Finance & Extended With Social Sciences) August 21-22, 2020/Izmir-Turkey, https://www.icoaef.com/wp-content/uploads/2021/01/ICOAEF_2020_FULL_TEXT_FINAL.pdf, Erişim Tarihi: 18/04/2023.

Ayrıçay, Y., Özçalıcı, M. ve Bolat, İ. (2017). "Katılım Bankalarının Performanslarının AHP ve GIA Tekniklerinden Oluşan Bütünleşik Bir Sistem ile Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği", *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 4(2), 54-69.

Beybur, M. ve Çetinkaya, M. (2021). "Covid-19 Pandemisinin Türk Bankacılık Sektörü Kredileri ve Tahsili Gecikmiş Alacakları Üzerindeki Etkileri", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 181-210.

Chang, C. P. (2006). "Managing Business Attributes and Performance for Commercial Banks", *The Journal of American Academy of Business*, Vol. 9, 104-109.

Demir, G., Bircan, H. ve Dünder, S. (2020). "Bireysel Emeklilik Sistemindeki Şirketlerin Performanslarının Gri İlişkisel Analizle Ölçülmesi ve Bir Uygulama", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 155-170.

Dogan, M. (2015). "Comparison of Financial Performance of Participation Banks", *Journal of Economics, Finance and Accounting (JEFA)*, Vol. 2(4), 0-0.

Doğan, M. (2013). "Katılım ve Geleneksel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: Türkiye Örneği", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı:58, 175-188.

- Ecer, F. (2013). "Türkiye'deki Özel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: 2008-2011 Dönemi", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 171-189.
- Ecer, F. ve Günay, F. (2014). "Borsa İstanbul'da İşlem Gören Turizm Şirketlerinin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Ölçülmesi", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Vol.1, 35-48.
- Elitaş, C., Eleren, A., Yıldız, F. ve Doğan, M. (2012). "Gri İlişkisel Analiz ile Sigorta Şirketlerinin Performanslarının Belirlenmesi", *16. Finans Sempozyumu*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. 10-13 Ekim 2012, 521-530.
- Feng, C. M. ve Wang, R.-T. (2000). "Performance Evaluation for Airlines Including the Consideration of Financial Ratios", *Journal of Air Transport Management*, Volume 6, Issue 3, 133-142.
- Girginer, N. ve Uçkun, N. (2012). "The Financial Performance of the Commercial Banks In Crisis Period: Evidence From Turkey As an Emerging Market", *European Journal of Business and Management*, Vol.4, No.19, 19-36.
- Hamzaçebi, C. ve Pekkaya, M. (2011). "Determining of Stock Investments with Grey Relational Analysis", *Expert Systems with Applications*, 38(8), 9186-9195.
- Ho, C. T. ve Wu, Y. S. (2006). "Benchmarking Performance Indicators for Banks", *Benchmarking: An International Journal*, Vol. 13, 147-159.
- Johari, S. M., Wong, W. K., Widodo, A. M. ve Ramadhania, S.A. (2022). "Determining Optimization of the Finance Distress Parameters of Islamic Bank by Using Grey Relational Analysis (GRA)", *Proceedings of the First Mandalika International Multi-Conference on Science and Engineering 2022, MIMSE 2022 (Informatics and Computer Science) (MIMSE-I-C-2022)*, 26 December 2022, 258-268.
- Ju-Long, D. (1982). "Introduction to Grey System Theory", *Systems & Control Letters*, Volume 1, Issue 5, 288-294.
- Ju-Long, D. (1989). "Introduction to Grey System Theory". *The Journal of Grey System*, Volume 1, Issue 1, 1-24.
- Karakoç, M., Tayyar, N. ve Genç, E. (2016). "Gri İlişkiler Analiz Yöntemiyle Kurumsal Yönetim Endeksinde Yer Alan Şirketlerin Finansal Performanslarının Ölçümü ve Kurumsal Derecelendirme Notları İlişkisi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz 2016, Cilt:15, Sayı:59, 1327-1338.
- Kung, C. Y. ve Wen, K. L. (2007). "Applying Grey Relational Analysis and Grey Decision-Making to Evaluate the Relationship Between Company Attributes and Its Financial Performance -A Case Study of Venture Capital Enterprises in Taiwan", *Decision Support Systems*, Volume 43, Issue 3, 842-852.
- Kuo, Y., Yang, T. ve Huang, G.-W. (2008). "The Use of Grey Relational Analysis in Solving Multiple Attribute Decision-Making Problems", *Computers & Industrial Engineering*, Volume 55, Issue 1, 80-93.
- Özçelik, F. ve Avcı Öztürk, B. (2014). "Evaluation of Banks' Sustainability Performance in Turkey with Grey Relational Analysis", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz, Sayı:63, 189-210.
- Peker, İ. ve Baki, B. (2011). "Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Türk Sigortacılık Sektöründe Performans Ölçümü", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, S.7, 1-18.
- Uçkun, N. ve Girginer, N. (2011). "Türkiye'deki Kamu ve Özel Bankaların Performanslarının Gri İlişki Analizi ile İncelenmesi", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:11, Sayı:21, 46-66.
- Uygurtürk, H. ve Korkmaz, T. (2012). "Finansal Performansın TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, 95-115.

Velasquez, M. ve Hester, P. T. (2013). "An Analysis of Multi-Criteria Decision Making Methods", *International Journal of Operations Research*, Vol. 10, 56-66.

Wang, Y. J. (2009). "Combining Grey Relation Analysis with FCMGDM to Evaluate Financial Performance of Taiwan Container Lines", *Expert Systems with Applications*, 36(2), 2424-2432.

Wang, D. (2022). "The Application of Grey Relational Analysis in the Evaluation of Financial Auditing Effect and Improvement", *Mobile Information Systems*, Vol. 2022, 1-6.

Wu, H. H. (2002). "A Comparative Study of Using Grey Relational Analysis in Multiple Attribute Decision Making Problems", *Quality Engineering*, 159(2), 209-217.

Zhai, L. Y. K., Li, P. Z. ve Zhao, W. (2009). "Design Concept Evaluation in Product Development Using Rough Sets and Grey Relational Analysis", *Expert Systems with Applications*, No. 36, 7072-7079.

İnternet Kaynakları

BDDK (2005). Bankaların Likidite Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik, <https://www.mevzuat.gov.tr/anayasa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=10749&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 15/06/2023.

BDDK (2011). Basel-III: Uluslararası Bankacılık ve Finans Sisteminin Yeni Mimarisi ve Türk Bankalarına Etkileri Konferansı Sayın İhsan Uğur Delikanlı Tarafından Gerçekleştirilen Konuşma (21.07.2011), https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_basel_0001_54.pdf, Erişim Tarihi: 15/06/2023.

BDDK (2021). Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri, Aralık 2021, <https://www.bddk.org.tr/Veri/EkGetir/8?ekId=135>, Erişim Tarihi: 05/06/2023.

BDDK (2022). Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri, Aralık 2022, <https://www.bddk.org.tr/Veri/EkGetir/8?ekId=139>, Erişim Tarihi: 05/06/2023.

BDDK (2023). Aylık Bankacılık Sektörü Verileri (Temel Gösterim), <https://www.bddk.org.tr//BultenAylık/>, Erişim Tarihi: 05/06/2023.

BDDK (2023). Aylık Bankacılık Sektörü Verileri (Temel Gösterim), Türk Bankacılık Sektörü Aylık Bülten - Likidite Durumu Tablosu, <https://www.bddk.org.tr//BultenAylık/>, Erişim Tarihi: 05/06/2023.

TBB (2021). Bankacılık Sisteminde Banka, Çalışan ve Şube Sayıları, Aralık 2021, Rapor Kodu: DT13, https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/3740/Banka_Calisan_ve_Sube_Sayilari-Aralik_2021.pdf, Erişim Tarihi: 05/06/2023.

TBB (2022). Bankacılık Sisteminde Banka, Çalışan ve Şube Sayıları, Aralık 2022, Rapor Kodu: DT13, https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/4014/Banka_Calisan_ve_Sube_Sayilari-Aralik_2022.pdf, Erişim Tarihi: 05/06/2023

Ek 1: Özel-Kamu-Yabancı Bankalarının Yıllara Göre Rasyoları - Karar Matrisi

Rasyolar	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10	R11	
2018	Ö	4,40	66,07	86,53	57,28	40,02	85,38	1,82	1,50	14,70	10,55	7,83
	K	2,58	75,68	73,29	53,61	33,70	65,81	1,65	1,35	14,52	10,21	8,45
	Y	5,27	64,96	75,55	52,29	38,84	82,99	1,88	1,51	15,41	10,86	7,60
	SO	3,87	68,34	78,44	54,52	37,26	81,48	1,77	1,45	14,83	10,51	8,00
	Mn	2,58	64,96	73,29	52,29	33,70	65,81	1,65	1,35	14,52	10,21	7,60
	Mx	5,27	75,68	86,53	57,28	40,02	85,38	1,88	1,51	15,41	10,86	8,45
2019	Ö	6,54	63,16	68,10	55,03	37,46	84,29	1,50	1,25	10,96	10,90	8,16
	K	3,55	70,41	70,95	56,32	31,96	70,36	1,16	0,94	10,52	10,46	8,85
	Y	7,06	62,76	74,69	50,55	38,92	81,63	1,78	1,39	13,41	11,01	8,15
	SO	5,36	65,14	70,99	54,22	35,59	80,45	1,44	1,16	11,48	10,75	8,45

	Mn	3,55	62,76	68,10	50,55	31,96	70,36	1,16	0,94	10,52	10,46	8,15
	Mx	7,06	70,41	74,69	56,32	38,92	84,29	1,78	1,39	13,41	11,01	8,85
2020	Ö	5,46	73,07	74,70	54,26	35,65	84,15	1,62	1,26	11,81	8,48	5,34
	K	2,62	80,55	67,07	61,94	28,99	68,06	1,17	0,90	11,00	8,17	5,97
	Y	5,24	71,86	81,03	51,06	37,45	81,83	1,46	1,11	11,27	8,31	4,82
	SO	4,08	74,94	72,34	56,72	33,08	79,62	1,38	1,07	11,36	8,30	5,52
	Mn	2,62	71,86	67,07	51,06	28,99	68,06	1,17	0,90	11,00	8,17	4,82
	Mx	5,46	80,55	81,03	61,94	37,45	84,15	1,62	1,26	11,81	8,48	5,97
21	Ö	3,98	77,06	90,29	61,66	35,55	84,96	2,43	1,94	19,76	9,97	7,92
	K	2,08	85,54	80,76	66,22	32,76	69,45	0,86	0,68	9,18	9,53	8,28
	Y	4,14	76,70	101,10	60,41	34,58	83,32	2,21	1,68	19,14	9,64	6,98
	SO	3,15	79,52	88,22	63,18	34,09	80,86	1,68	1,32	15,48	9,69	7,89
	Mn	2,08	76,70	80,76	60,41	32,76	69,45	0,86	0,68	9,18	9,53	6,98
	Mx	4,14	85,54	101,10	66,22	35,55	84,96	2,43	1,94	19,76	9,97	8,28
2022	Ö	2,72	84,84	95,66	65,14	36,45	81,41	7,06	5,54	65,96	13,55	8,71
	K	1,41	91,14	89,18	74,89	33,65	63,62	2,89	2,02	29,94	12,11	8,44
	Y	2,70	84,41	103,60	65,69	36,12	81,13	5,58	4,26	59,68	12,56	8,01
	SO	2,10	86,70	94,21	69,68	35,09	77,01	4,85	3,66	49,92	12,66	8,42
	Mn	1,41	84,41	89,18	65,14	33,65	63,62	2,89	2,02	29,94	12,11	8,01
	Mx	2,72	91,14	103,60	74,89	36,45	81,41	7,06	5,54	65,96	13,55	8,71
Rasyolar	R12	R13	R14	R15	R16	R17	R18	R19	R20	R21	R22	
2018	Ö	4,17	1,46	10,57	1,73	98,74	84,48	17.721,91	9.663,03	322,70	179.025,30	202.321,82
	K	3,21	0,91	8,04	1,34	93,66	67,94	20.947,35	10.983,11	344,12	185.102,68	266.318,27
	Y	4,49	1,62	11,57	2,04	98,65	79,60	15.293,94	8.723,22	287,82	162.583,35	175.993,54
	SO	3,91	1,30	10,06	1,67	98,35	77,95	17.936,67	9.768,66	317,95	175.840,04	215.436,52
	Mn	3,21	0,91	8,04	1,34	93,66	67,94	15.293,94	8.723,22	287,82	162.583,35	175.993,54
	Mx	4,49	1,62	11,57	2,04	98,74	84,48	20.947,35	10.983,11	344,12	185.102,68	266.318,27
2019	Ö	4,34	1,80	13,56	1,97	97,66	91,26	19.367,83	11.839,30	290,28	217.181,71	223.703,27
	K	3,15	1,13	9,54	1,33	89,06	84,82	25.513,73	14.690,25	293,64	248.401,92	314.863,08
	Y	4,30	1,91	14,04	2,18	98,08	87,45	16.724,80	10.976,22	296,89	203.743,09	192.666,17
	SO	3,85	1,56	12,20	1,77	97,08	88,05	20.480,04	12.474,90	293,54	223.583,99	245.008,35
	Mn	3,15	1,13	9,54	1,33	89,06	84,82	16.724,80	10.976,22	290,28	203.743,09	192.666,17
	Mx	4,34	1,91	14,04	2,18	98,08	91,26	25.513,73	14.690,25	296,89	248.401,92	314.863,08
2020	Ö	4,34	1,28	11,97	1,84	97,86	69,62	24.484,66	14.651,94	396,23	272.282,93	288.845,53
	K	3,33	0,76	7,97	1,17	90,14	64,64	35.391,20	22.273,49	412,68	376.262,72	439.277,75
	Y	4,37	1,34	12,52	2,01	97,85	66,77	21.122,15	14.088,42	307,78	261.940,84	253.975,25
	SO	3,91	1,07	10,50	1,59	96,98	67,11	26.982,38	16.983,58	372,63	305.565,31	330.674,30
	Mn	3,33	0,76	7,97	1,17	90,14	64,64	21.122,15	14.088,42	307,78	261.940,84	253.975,25
	Mx	4,37	1,34	12,52	2,01	97,86	69,62	35.391,20	22.273,49	412,68	376.262,72	439.277,75
2021	Ö	4,34	1,52	11,04	1,82	99,36	83,55	31.266,25	23.548,87	761,23	441.087,23	410.314,55
	K	2,98	0,84	7,34	1,08	94,70	78,30	45.155,78	31.417,96	390,23	538.786,36	577.313,01
	Y	4,45	1,56	11,61	1,90	99,21	81,95	27.659,61	23.478,19	611,07	436.866,24	361.361,13
	SO	3,76	1,23	9,71	1,51	98,84	81,38	34.872,61	26.224,56	585,87	475.166,09	455.534,08
	Mn	2,98	0,84	7,34	1,08	94,70	78,30	27.659,61	23.478,19	390,23	436.866,24	361.361,13
	Mx	4,45	1,56	11,61	1,90	99,36	83,55	45.155,78	31.417,96	761,23	538.786,36	577.313,01

		2022										
		Ö	7,48	1,80	9,77	2,21	99,66	81,58	52.794,89	37.495,17	3.726,99	715.962,03
2022	K	5,63	1,10	7,91	1,20	87,49	91,65	73.065,72	56.460,62	2.116,52	967.296,99	887.569,76
	Y	6,67	1,73	10,34	2,09	99,19	83,02	47.259,15	35.733,76	2.636,45	682.118,06	561.849,99
	SO	6,46	1,48	9,22	1,73	98,04	85,07	58.072,09	43.523,25	2.819,36	799.176,95	702.497,10
	Mn	5,63	1,10	7,91	1,20	87,49	81,58	47.259,15	35.733,76	2.116,52	682.118,06	561.849,99
	Mx	7,48	1,80	10,34	2,21	99,66	91,65	73.065,72	56.460,62	3.726,99	967.296,99	887.569,76
	Rasyolar	R23	R24	R25	R26	R27	R28	R29	R30	R31	R32	R33
2018	Ö	18,39	1.775,85	854,40	113,01	108,14	24,44	20,21	16,84	68,68	735,45	119,64
	K	16,93	2.380,85	698,16	144,05	122,03	28,00	21,49	16,63	59,01	897,22	114,85
	Y	18,56	1.557,58	1.133,45	108,25	107,98	16,86	22,43	18,79	66,19	789,44	120,87
	SO	17,95	1.982,73	1.021,68	122,58	113,00	23,47	21,32	17,30	64,24	807,55	118,47
	Mn	16,93	1.557,58	698,16	108,25	107,98	16,86	20,21	16,63	59,01	735,45	114,85
	Mx	18,56	2.380,85	1.133,45	144,05	122,03	28,00	22,43	18,79	68,68	897,22	120,87
2019	Ö	18,49	1.529,23	1.290,28	103,00	98,32	26,41	23,97	18,46	68,55	705,11	126,03
	K	16,94	2.055,48	412,25	126,90	109,25	30,70	23,16	17,71	59,76	933,57	115,47
	Y	18,62	1.252,88	887,81	94,56	94,32	18,50	27,59	19,30	67,91	764,69	131,11
	SO	17,99	1.710,13	790,11	109,64	101,31	25,75	24,71	18,40	64,74	803,73	123,61
	Mn	16,94	1.252,88	412,25	94,56	94,32	18,50	23,16	17,71	59,76	705,11	115,47
	Mx	18,62	2.055,48	1.290,28	126,90	109,25	30,70	27,59	19,30	68,55	933,57	131,11
2020	Ö	18,80	1.441,31	2.430,55	106,08	101,07	29,52	36,37	19,21	64,01	761,14	128,71
	K	17,19	1.740,85	1.422,55	116,85	102,61	35,09	25,09	18,21	53,62	1.068,95	113,38
	Y	18,61	1.188,62	808,05	96,96	96,72	20,93	40,46	18,96	62,72	860,37	124,94
	SO	18,16	1.549,99	1.362,24	108,26	100,55	29,60	32,60	18,74	59,07	907,85	121,38
	Mn	17,19	1.188,62	808,05	96,96	96,72	20,93	25,09	18,21	53,62	761,14	113,38
	Mx	18,80	1.740,85	2.430,55	116,85	102,61	35,09	40,46	19,21	64,01	1.068,95	128,71
2021	Ö	18,81	1.690,40	2.067,87	93,02	88,05	26,54	42,52	20,14	60,93	969,57	131,62
	K	17,25	1.664,27	1.567,05	107,27	91,91	35,21	30,75	16,59	52,72	1.440,16	120,31
	Y	18,74	1.306,97	1.026,21	82,72	82,50	18,66	45,97	19,02	63,30	1.113,39	131,60
	SO	18,21	1.604,48	1.507,32	95,92	88,04	27,84	38,68	18,39	57,83	1.179,04	127,06
	Mn	17,25	1.306,97	1.026,21	82,72	82,50	18,66	30,75	16,59	52,72	969,57	120,31
	Mx	18,81	1.690,40	2.067,87	107,27	91,91	35,21	45,97	20,14	63,30	1.440,16	131,62
2022	Ö	19,61	1.699,78	926,58	86,90	82,96	27,14	40,22	22,90	62,19	676,68	140,01
	K	17,14	1.649,87	951,15	91,85	82,20	29,17	28,89	16,53	55,73	1.161,92	133,90
	Y	19,68	1.509,84	1.027,97	82,37	82,19	22,12	41,52	20,13	64,70	857,56	140,73
	SO	18,69	1.633,95	961,00	87,94	82,42	26,74	35,45	19,43	59,79	898,45	137,71
	Mn	17,14	1.509,84	926,58	82,37	82,19	22,12	28,89	16,53	55,73	676,68	133,90
	Mx	19,68	1.699,78	1.027,97	91,85	82,96	29,17	41,52	22,90	64,70	1.161,92	140,73

Kaynak: BDDK (2023), Bankacılık Sektörü Verileri

Ö: Özel, K: Kamu, Y: Yabancı, SO: Sektör Ortalaması, Mn: Minimum, Mx: Maksimum

Ek 2: Mevduat-Katılım-Yatırım ve Kalkınma Bankalarının Yıllara Göre Rasyoları-Karar Matrisi

Rasyolar	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10	R11	
2018	M	4,13	69,09	76,88	55,16	37,64	82,48	1,75	1,43	14,95	10,90	8,40
	K	4,16	63,21	72,88	45,49	27,74	79,33	1,43	1,11	14,96	9,69	7,35
	Y	0,83	43,20	134,57	0,00	39,82	64,79	2,39	1,92	13,65	5,58	3,13
	SO	3,87	68,34	78,44	54,52	37,26	81,48	1,77	1,45	14,83	10,51	8,00
	Mn	0,83	43,20	72,88	0,00	27,74	64,79	1,43	1,11	13,65	5,58	3,13

	Mx	4,16	69,09	134,57	55,16	39,82	82,48	2,39	1,92	14,96	10,90	8,40
2019	M	5,74	65,44	68,82	54,82	36,10	81,32	1,37	1,11	11,05	11,21	8,92
	K	5,13	63,88	65,92	47,58	23,19	85,45	1,30	1,00	13,38	9,97	8,18
	Y	1,11	51,81	134,56	0,00	40,59	62,66	2,36	1,96	14,75	5,75	3,31
	SO	5,36	65,14	70,99	54,22	35,59	80,45	1,44	1,16	11,48	10,75	8,45
	Mn	1,11	51,81	65,92	0,00	23,19	62,66	1,30	1,00	11,05	5,75	3,31
	Mx	5,74	65,44	134,56	54,82	40,59	85,45	2,36	1,96	14,75	11,21	8,92
20	M	4,36	74,72	70,70	57,44	33,20	80,71	1,34	1,02	10,90	8,60	5,84
	K	3,59	82,91	64,70	49,69	21,77	86,02	1,27	0,98	15,77	8,11	4,90
	Y	1,13	62,10	142,76	0,00	44,21	54,35	2,08	1,71	13,59	4,64	2,41
	SO	4,08	74,94	72,34	56,72	33,08	79,62	1,38	1,07	11,36	8,30	5,52
	Mn	1,13	62,10	64,70	0,00	21,77	54,35	1,27	0,98	10,90	4,64	2,41
	Mx	4,36	82,91	142,76	57,44	44,21	86,02	2,08	1,71	15,77	8,60	5,84
2021	M	3,37	79,29	87,31	63,47	34,20	82,53	1,63	1,28	15,00	10,10	8,45
	K	3,02	87,89	75,65	60,65	20,62	85,36	1,41	1,04	18,31	8,89	7,23
	Y	1,02	65,36	131,26	0,00	48,31	48,75	2,57	2,10	18,57	5,27	2,56
	SO	3,15	79,52	88,22	63,18	34,09	80,86	1,68	1,32	15,48	9,69	7,89
	Mn	1,02	65,36	75,65	0,00	20,62	48,75	1,41	1,04	15,00	5,27	2,56
	Mx	3,37	87,89	131,26	63,47	48,31	85,36	2,57	2,10	18,57	10,10	8,45
2022	M	2,25	85,95	92,91	69,71	35,07	78,77	5,00	3,77	50,84	13,03	8,78
	K	1,43	99,78	80,21	69,40	20,07	76,36	4,16	3,04	61,15	12,97	8,99
	Y	0,91	85,29	156,58	0,00	57,21	46,31	3,71	3,03	31,90	7,26	3,98
	SO	2,10	86,70	94,21	69,68	35,09	77,01	4,85	3,66	49,92	12,66	8,42
	Mn	0,91	85,29	80,21	0,00	20,07	46,31	3,71	3,03	31,90	7,26	3,98
	Mx	2,25	99,78	156,58	69,71	57,21	78,77	5,00	3,77	61,15	13,03	8,99
Rasyolar		R12	R13	R14	R15	R16	R17	R18	R19	R20	R21	R22
2018	M	4,00	1,37	10,22	1,71	98,19	80,15	17.714,21	10.117,96	310,10	181.665,10	208.245,03
	K	3,57	1,02	8,94	2,04	99,31	49,71	12.281,19	8.890,30	175,22	127.417,46	113.833,83
	Y	2,88	0,53	7,23	0,78	99,10	68,47	42.073,78	0,00	1.006,13	0,00	3.819.748,34
	SO	3,91	1,30	10,06	1,67	98,35	77,95	17.936,67	9.768,66	317,95	175.840,04	215.436,52
	Mn	2,88	0,53	7,23	0,78	98,19	49,71	12.281,19	0,00	175,22	0,00	113.833,83
	Mx	4,00	1,37	10,22	2,04	99,31	80,15	42.073,78	10.117,96	1.006,13	181.665,10	3.819.748,34
2019	M	3,97	1,68	12,62	1,83	96,65	91,67	19.937,91	12.732,17	273,26	228.724,57	238.093,39
	K	3,21	1,01	8,67	2,00	99,20	50,27	15.474,17	13.611,81	200,48	188.335,31	132.307,81
	Y	2,88	0,48	6,90	0,77	97,65	61,43	54.635,36	0,00	1.287,28	0,00	3.816.708,46
	SO	3,85	1,56	12,20	1,77	97,08	88,05	20.480,04	12.474,90	293,54	223.583,99	245.008,35
	Mn	2,88	0,48	6,90	0,77	96,65	50,27	15.474,17	0,00	200,48	0,00	132.307,81
	Mx	3,97	1,68	12,62	2,00	99,20	91,67	54.635,36	13.611,81	1.287,28	228.724,57	3.816.708,46
2020	M	4,04	1,14	10,77	1,66	96,71	68,58	26.145,72	17.235,41	349,83	312.168,03	321.770,82
	K	3,60	0,76	8,24	1,64	98,48	46,23	22.983,07	19.521,50	290,84	265.935,45	200.684,12
	Y	2,53	0,49	8,08	0,68	98,50	72,80	69.254,19	0,00	1.437,93	0,00	4.427.309,38
	SO	3,91	1,07	10,50	1,59	96,98	67,11	26.982,38	16.983,58	372,63	305.565,31	330.674,30
	Mn	2,53	0,49	8,08	0,68	96,71	46,23	22.983,07	0,00	290,84	0,00	200.684,12
	Mx	4,04	1,14	10,77	1,66	98,50	72,80	69.254,19	19.521,50	1.437,93	312.168,03	4.427.309,38
2021	M	3,90	1,32	9,87	1,58	98,77	83,30	33.670,95	26.400,58	550,43	483.627,04	437.529,31
	K	2,82	0,75	7,78	1,44	99,43	52,02	30.663,82	32.380,65	431,95	433.628,97	289.905,63
	Y	3,02	0,63	8,77	0,67	98,95	93,49	89.897,96	0,00	2.306,39	0,00	6.674.909,67

	SO	3,76	1,23	9,71	1,51	98,84	81,38	34.872,61	26.224,56	585,87	475.166,09	455.534,08
	Mn	2,82	0,63	7,78	0,67	98,77	52,02	30.663,82	0,00	431,95	0,00	289.905,63
	Mx	3,90	1,32	9,87	1,58	99,43	93,49	89.897,96	32.380,65	2.306,39	483.627,04	6.674.909,67
2022	M	6,74	1,57	9,44	1,82	97,85	86,62	56.063,66	44.124,67	2.805,45	823.957,74	688.892,99
	K	5,59	0,91	6,65	1,57	98,95	58,04	56.149,02	51.316,63	2.333,21	661.028,39	471.686,55
	Y	3,74	0,88	8,94	0,82	99,87	107,18	128.749,75	0,00	4.773,68	0,00	7.318.547,80
	SO	6,46	1,48	9,22	1,73	98,04	85,07	58.072,09	43.523,25	2.819,36	799.176,95	702.497,10
	Mn	3,74	0,88	6,65	0,82	97,85	58,04	56.063,66	0,00	2.333,21	0,00	471.686,55
	Mx	6,74	1,57	9,44	1,82	99,87	107,18	128.749,75	51.316,63	4.773,68	823.957,74	7.318.547,80
	Rasyolar	R23	R24	R25	R26	R27	R28	R29	R30	R31	R32	R33
2018	M	17,95	2.025,07	1.022,36	114,70	114,70	23,78	20,49	16,92	64,74	816,31	115,80
	K	13,95	912,97	1.952,06	89,34	89,34	11,07	32,75	15,77	63,36	1.122,37	143,65
	Y	101,74	1.509,51	972,44	0,00	0,00	0,00	0,00	24,20	58,06	580,93	139,55
	SO	17,95	1.982,73	1.021,68	122,58	113,00	23,47	21,32	17,30	64,24	807,55	118,47
	Mn	13,95	912,97	972,44	0,00	0,00	0,00	0,00	15,77	58,06	580,93	115,80
	Mx	101,74	2.025,07	1.952,06	114,70	114,70	23,78	32,75	24,20	64,74	1.122,37	143,65
2019	M	18,10	1.780,80	976,43	104,16	104,16	25,50	23,91	17,96	65,51	807,78	120,35
	K	13,60	703,46	419,36	70,25	70,25	19,31	33,53	18,05	61,13	1.194,37	159,05
	Y	86,27	1.298,38	916,88	0,00	0,00	0,00	0,00	25,35	57,53	574,49	137,36
	SO	17,99	1.710,13	790,11	109,64	101,31	25,75	24,71	18,40	64,74	803,73	123,61
	Mn	13,60	703,46	419,36	0,00	0,00	0,00	0,00	17,96	57,53	574,49	120,35
	Mx	86,27	1.780,80	976,43	104,16	104,16	25,50	33,53	25,35	65,51	1.194,37	159,05
2020	M	18,36	1.632,19	1.493,04	103,13	103,13	29,20	31,31	18,32	59,93	906,47	117,38
	K	13,42	588,88	307,47	75,46	75,46	24,13	45,22	17,83	52,02	1.469,30	144,10
	Y	83,98	1.061,62	769,45	0,00	0,00	0,00	0,00	25,82	54,00	628,72	163,96
	SO	18,16	1.549,99	1.362,24	108,26	100,55	29,60	32,60	18,74	59,07	907,85	121,38
	Mn	13,42	588,88	307,47	0,00	0,00	0,00	0,00	17,83	52,02	628,72	117,38
	Mx	83,98	1.632,19	1.493,04	103,13	103,13	29,20	45,22	25,82	59,93	1.469,30	163,96
2021	M	18,46	1.695,47	1.598,18	90,53	90,53	27,57	37,72	18,06	58,54	1.172,82	123,17
	K	13,08	608,90	707,89	66,86	66,86	22,25	46,83	18,82	50,52	1.855,78	160,43
	Y	85,65	1.072,08	970,27	0,00	0,00	0,00	0,00	22,56	55,63	855,17	146,12
	SO	18,21	1.604,48	1.507,32	95,92	88,04	27,84	38,68	18,39	57,83	1.179,04	127,06
	Mn	13,08	608,90	707,89	0,00	0,00	0,00	0,00	18,06	50,52	855,17	123,17
	Mx	85,65	1.695,47	1.598,18	90,53	90,53	27,57	46,83	22,56	58,54	1.855,78	160,43
2022	M	19,06	1.698,95	1.041,60	83,65	83,65	26,15	34,74	19,18	60,65	883,71	131,80
	K	12,96	1.173,10	557,99	71,36	71,36	23,59	41,86	20,26	55,50	1.279,43	185,70
	Y	83,81	1.073,19	899,96	0,00	0,00	0,00	0,00	23,03	52,51	751,25	188,82
	SO	18,69	1.633,95	961,00	87,94	82,42	26,74	35,45	19,46	59,79	898,45	137,71
	Mn	12,96	1.073,19	557,99	0,00	0,00	0,00	0,00	19,18	52,51	751,25	131,80
	Mx	83,81	1.698,95	1.041,60	83,65	83,65	26,15	41,86	23,03	60,65	1.279,43	188,82

Kaynak: BDDK (2023), Bankacılık Sektörü Verileri

M: Mevduat, K: Katılım, Y: Yatırım ve Kalkınma, SO: Sektör Ortalaması, Mn: Minimum, Mx: Maksimum

Ek 3: Özel Mevduat-Kamu Mevduat-Yabancı Mevduat Bankalarının Yıllara Göre Rasyoları

Rasyolar	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10	R11	
2018	MÖ	4,47	67,09	85,45	57,28	40,08	85,55	1,79	1,48	14,47	10,59	7,95
	MK	3,04	76,18	70,26	52,86	32,41	68,73	1,54	1,26	14,78	11,07	9,40
	MY	5,33	65,20	74,55	55,31	41,53	83,19	1,98	1,60	15,81	11,11	7,69

	SO	3,87	68,34	78,44	54,52	37,26	81,48	1,77	1,45	14,83	10,51	8,00
	Mn	3,04	65,20	70,26	52,86	32,41	68,73	1,54	1,26	14,47	10,59	7,69
	Mx	5,33	76,18	85,45	57,28	41,53	85,55	1,98	1,60	15,81	11,11	9,40
2019	MÖ	6,67	63,89	66,36	55,03	37,42	84,39	1,46	1,21	10,68	10,95	8,27
	MK	4,12	69,88	67,34	55,26	30,54	73,57	0,95	0,77	9,25	11,35	9,94
	MY	7,24	63,09	74,82	53,84	42,94	81,41	1,90	1,49	13,63	11,35	8,20
	SO	5,36	65,14	70,99	54,22	35,59	80,45	1,44	1,16	11,48	10,75	8,45
	Mn	4,12	63,09	66,36	53,84	30,54	73,57	0,95	0,77	9,25	10,95	8,20
	Mx	7,24	69,88	74,82	55,26	42,94	84,39	1,90	1,49	13,63	11,35	9,94
2020	MÖ	5,53	73,86	73,37	54,26	35,37	84,45	1,58	1,23	11,59	8,49	5,39
	MK	2,98	79,96	64,88	61,05	26,52	72,02	1,03	0,78	10,18	8,78	6,68
	MY	5,41	70,32	80,85	54,84	42,84	81,18	1,53	1,16	10,81	8,43	4,83
	SO	4,08	74,94	72,34	56,72	33,08	79,62	1,38	1,07	11,36	8,30	5,52
	Mn	2,98	70,32	64,88	54,26	26,52	72,02	1,03	0,78	10,18	8,43	4,83
	Mx	5,53	79,96	80,85	61,05	42,84	84,45	1,58	1,23	11,59	8,78	6,68
2021	MÖ	4,02	77,95	89,08	61,66	35,08	85,46	2,41	1,93	19,66	10,01	8,08
	MK	2,42	85,07	79,14	64,80	30,42	74,76	0,60	0,46	6,70	10,32	9,38
	MY	4,19	75,02	102,96	63,68	39,50	83,24	2,41	1,85	19,01	9,83	7,00
	SO	3,15	79,52	88,22	63,18	34,09	80,86	1,68	1,32	15,48	9,69	7,89
	Mn	2,42	75,02	79,14	61,66	30,42	74,76	0,60	0,46	6,70	9,83	7,00
	Mx	4,19	85,07	102,96	64,80	39,50	85,46	2,41	1,93	19,66	10,32	9,38
2022	MÖ	2,71	84,69	94,71	65,14	36,19	81,84	7,08	5,56	65,97	13,64	8,88
	MK	1,60	90,76	86,23	73,40	31,05	68,62	2,79	1,88	29,31	12,84	9,14
	MY	2,85	82,43	106,16	68,76	41,07	81,21	5,92	4,54	58,76	12,52	7,92
	SO	2,10	86,70	94,21	69,68	35,09	77,01	4,85	3,66	49,92	12,66	8,42
	Mn	1,60	82,43	86,23	65,14	31,05	68,62	2,79	1,88	29,31	12,52	7,92
	Mx	2,85	90,76	106,16	73,40	41,07	81,84	7,08	5,56	65,97	13,64	9,14
Rasyolar		R12	R13	R14	R15	R16	R17	R18	R19	R20	R21	R22
2018	MÖ	4,16	1,50	10,77	1,76	98,77	85,21	17.270,83	9.814,39	308,57	179.667,17	194.283,31
	MK	3,33	0,99	8,22	1,43	90,44	69,21	19.601,07	11.578,50	300,38	186.185,92	229.106,31
	MY	4,64	1,69	11,66	2,01	98,39	84,10	16.256,98	8.937,19	322,68	178.475,49	200.420,53
	SO	3,91	1,30	10,06	1,67	98,35	77,95	17.936,67	9.768,66	317,95	175.840,04	215.436,52
	Mn	3,33	0,99	8,22	1,43	90,44	69,21	16.256,98	8.937,19	300,38	178.475,49	194.283,31
	Mx	4,64	1,69	11,66	2,01	98,77	85,21	19.601,07	11.578,50	322,68	186.185,92	229.106,31
2019	MÖ	4,33	1,85	13,87	2,01	97,72	92,00	18.828,84	12.035,11	274,04	218.076,79	214.411,47
	MK	3,25	1,26	9,89	1,42	85,33	88,63	23.553,08	15.375,37	220,52	248.676,56	275.024,83
	MY	4,53	2,06	14,65	2,18	97,42	94,22	17.382,34	10.716,31	330,49	216.573,97	221.338,92
	SO	3,85	1,56	12,20	1,77	97,08	88,05	20.480,04	12.474,90	293,54	223.583,99	245.008,35
	Mn	3,25	1,26	9,89	1,42	85,33	88,63	17.382,34	10.716,31	220,52	216.573,97	214.411,47
	Mx	4,53	2,06	14,65	2,18	97,72	94,22	23.553,08	15.375,37	330,49	248.676,56	275.024,83
2020	MÖ	4,34	1,32	12,23	1,88	97,90	69,98	23.871,36	14.920,68	377,54	273.465,08	276.378,15
	MK	3,51	0,81	7,99	1,24	86,83	64,90	33.034,46	23.329,98	340,53	379.144,86	391.842,07
	MY	4,54	1,46	13,17	2,06	97,53	70,63	21.281,43	13.318,88	324,88	272.308,51	287.063,24
	SO	3,91	1,07	10,50	1,59	96,98	67,11	26.982,38	16.983,58	372,63	305.565,31	330.674,30
	Mn	3,51	0,81	7,99	1,24	86,83	64,90	21.281,43	13.318,88	324,88	272.308,51	276.378,15

	Mx	4,54	1,46	13,17	2,06	97,90	70,63	33.034,46	23.329,98	377,54	379.144,86	391.842,07
2021	MÖ	4,31	1,56	11,26	1,86	99,39	83,58	30.473,24	24.022,95	734,14	443.273,80	390.283,45
	MK	3,09	0,91	7,35	1,14	93,41	79,82	42.192,52	32.657,44	254,12	541.463,07	501.053,26
	MY	4,79	1,72	11,91	1,98	99,12	86,56	27.661,22	22.026,44	665,73	456.158,99	411.597,79
	SO	3,76	1,23	9,71	1,51	98,84	81,38	34.872,61	26.224,56	585,87	475.166,09	455.534,08
	Mn	3,09	0,91	7,35	1,14	93,41	79,82	27.661,22	22.026,44	254,12	443.273,80	390.283,45
	Mx	4,79	1,72	11,91	1,98	99,39	86,56	42.192,52	32.657,44	734,14	541.463,07	501.053,26
2022	MÖ	7,50	1,83	9,90	2,26	99,67	81,09	51.586,26	38.325,12	3.652,60	719.894,22	597.224,29
	MK	6,02	1,20	8,16	1,27	84,04	94,56	68.720,72	58.522,46	1.921,28	969.671,03	799.769,56
	MY	6,90	1,86	10,60	2,15	99,19	86,63	46.832,56	34.518,11	2.773,88	751.281,39	651.902,01
	SO	6,46	1,48	9,22	1,73	98,04	85,07	58.072,09	43.523,25	2.819,36	799.176,95	702.497,10
	Mn	6,02	1,20	8,16	1,27	84,04	81,09	46.832,56	34.518,11	1.921,28	719.894,22	597.224,29
	Mx	7,50	1,86	10,60	2,26	99,67	94,56	68.720,72	58.522,46	3.652,60	969.671,03	799.769,56
Rasyolar		R23	R24	R25	R26	R27	R28	R29	R30	R31	R32	R33
2018	MÖ	18,18	1.802,54	862,28	108,14	108,14	23,40	20,21	16,90	68,08	737,20	119,40
	MK	16,19	2.404,18	698,16	123,24	123,24	28,31	21,69	15,33	60,06	974,66	109,27
	MY	20,04	1.630,60	1.134,00	112,30	112,30	17,96	19,21	19,04	66,67	753,14	117,60
	SO	17,95	1.982,73	1.021,68	122,58	113,00	23,47	21,32	17,30	64,24	807,55	118,47
	Mn	16,19	1.630,60	698,16	108,14	108,14	17,96	19,21	15,33	60,06	737,20	109,27
	Mx	20,04	2.404,18	1.134,00	123,24	123,24	28,31	21,69	19,04	68,08	974,66	119,40
2019	MÖ	18,25	1.548,57	1.300,12	98,32	98,32	25,25	23,97	18,53	67,98	708,12	126,03
	MK	16,28	2.117,04	888,41	110,75	110,75	30,27	23,53	16,30	60,94	1.017,12	110,38
	MY	20,42	1.387,41	891,98	102,20	102,20	18,30	24,42	19,48	69,27	711,42	125,28
	SO	17,99	1.710,13	790,11	109,64	101,31	25,75	24,71	18,40	64,74	803,73	123,61
	Mn	16,28	1.387,41	888,41	98,32	98,32	18,30	23,53	16,30	60,94	708,12	110,38
	Mx	20,42	2.117,04	1.300,12	110,75	110,75	30,27	24,42	19,48	69,27	1.017,12	126,03
2020	MÖ	18,53	1.453,35	2.660,97	101,07	101,07	28,25	36,37	19,26	63,50	764,36	128,86
	MK	16,64	1.807,98	1.460,61	103,46	103,46	34,60	25,16	16,98	54,17	1.160,60	105,66
	MY	20,62	1.387,50	1.180,59	105,42	105,42	19,88	36,20	19,07	65,31	772,38	120,32
	SO	18,16	1.549,99	1.362,24	108,26	100,55	29,60	32,60	18,74	59,07	907,85	121,38
	Mn	16,64	1.387,50	1.180,59	101,07	101,07	19,88	25,16	16,98	54,17	764,36	105,66
	Mx	20,62	1.807,98	2.660,97	105,42	105,42	34,60	36,37	19,26	65,31	1.160,60	128,86
2021	MÖ	18,51	1.710,49	2.067,87	88,05	88,05	25,26	42,52	20,19	60,40	968,49	131,29
	MK	16,66	1.736,69	1.589,19	92,67	92,67	35,07	30,94	15,55	52,69	1.591,29	115,28
	MY	21,12	1.528,91	1.357,37	90,23	90,23	17,60	42,93	18,89	66,61	998,02	123,75
	SO	18,21	1.604,48	1.507,32	95,92	88,04	27,84	38,68	18,39	57,83	1.179,04	127,06
	Mn	16,66	1.528,91	1.357,37	88,05	88,05	17,60	30,94	15,55	52,69	968,49	115,28
	Mx	21,12	1.736,69	2.067,87	92,67	92,67	35,07	42,93	20,19	66,61	1.591,29	131,29
2022	MÖ	19,28	1.729,10	926,25	82,96	82,96	25,44	40,22	22,99	61,89	674,05	139,98
	MK	16,62	1.704,69	1.009,89	82,58	82,58	29,45	28,58	15,70	56,23	1.222,62	124,69
	MY	22,60	1.630,76	1.471,62	86,77	86,77	20,55	39,31	19,66	67,45	794,38	131,88
	SO	18,69	1.633,95	961,00	87,94	82,42	26,74	35,45	19,43	59,79	898,45	137,71
	Mn	16,62	1.630,76	926,25	82,58	82,58	20,55	28,58	15,70	56,23	674,05	124,69
	Mx	22,60	1.729,10	1.471,62	86,77	86,77	29,45	40,22	22,99	67,45	1.222,62	139,98

Kaynak: BDDK (2023), Bankacılık Sektörü Verileri

MÖ: Mevduat-Özel, MK: Mevduat-Kamu, MY: Mevduat Yabancı, SO: Sektör Ortalaması, Mn: Minimum, Mx: Maksimum

EXTENDED ABSTRACT*GENİŞLETİLMİŞ ÖZET***EVALUATION OF THE SECTOR PERFORMANCE OF THE TURKIYE BANKING SECTOR
BEFORE AND AFTER THE PANDEMIC USING GRAY RELATIONSHIPS ANALYSIS****Introduction and Research Purpose:**

The Covid-19 case has affected the world first in terms of health, then social and economic aspects, and has deeply affected the performance of banks, one of the most important actors of the economic system in Turkey as in every country. For this reason, the study analyzes the data regularly shared by the Banking Regulation and Supervision Agency for the banking sector by forming bank groups according to their capital sources and fields of activity using the Gray Relations Analysis (GRA) method. The analysis aims to determine the performance of the Turkish banking sector before and after the pandemic and to reveal the general outlook of the sector.

Literature Review:

Although Gray Relationship Analysis is used in many fields, it is frequently used to measure performance, especially in areas such as finance, banking and insurance. In the literature, 12 studies in the field of banking and finance are reviewed and summarized in the table. Since the data used in the analysis of the studies were limited to financial statement ratios, a more comprehensive analysis was made by including items that are closely related to the banking sector such as derivatives/commitments, deposits or assets/number of personnel, loans/number of branches, profit (loss) before tax/number of personnel, etc.

Methodology and Findings:

In the study, a data set consisting of 33 ratios in the financial statements and 33 ratios outside the financial statements, which were determined by the Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA) by taking into account the innovations in information technology in line with the user needs in line with the sectoral developments published on the official website of the BRSA. Ratio data was collected by document review method and analyzed with the help of Gray Relationship Analysis. The analysis was carried out by classifying the banks in the Turkish banking sector into three groups as follows.

- Private Banks-Public Banks-Foreign Banks
- Deposit Banks-Participation Banks-Investment and Development Banks
- Private Deposit Banks-Public Deposit Banks-Foreign Deposit Banks

One of the most striking findings as a result of the analysis; Foreign banks steadily increased their performance during the pandemic period and ranked first in performance in 2022 according to Gray Relationship Analysis.

Conclusions and Recommendation:

As a result of the study, it was revealed that the negativities brought by Covid-19 to the financial markets also affected the functioning and therefore the performance of banks. When we look at the performance ranking made by GRA according to bank groups in the study, it is seen that private banks showed the best performance in the first group, private, public and foreign banks, in the first four years, but it is seen that they were been replaced by foreign banks in 2022. According to GRA in the second bank group; while the best performance was seen in deposit banks, it was observed that the performance of participation banks, which had an increasing trend until the pandemic, tended to decrease after the pandemic. This situation shows that participation banks are negatively affected by the pandemic. Looking at the performance ranking of the third group, it is thought that the increasing momentum of foreign deposit banks is an important factor in the foreign banks in the first group showing the best performance in 2022. On the other hand, although the performance ranking of public deposit banks did not change between 2018 and 2022, the reason for the proportional increase can be explained by the increase in their share in the market. The limitation of the study is that it is limited to the Turkish banking sector and the study can be improved by analyzing the banking sector on a global scale.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Önder GÜR			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Türkiye Bankacılık Sektörünün Pandemi Öncesi Ve Sonrası Sektör Performansının Gri İlişkiler Analizi İle Değerlendirilmesi			
Tarih <i>Date</i>	28.12.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
<i>Sıra No</i>	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Önder GÜR	%50	Çıkar Çatışması Bulunmamaktadır.	
2	Yeşim CAN	%50	Çıkar Çatışması Bulunmamaktadır.	

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1377642

COMPARISON OF PREDICTION PERFORMANCES OF REGRESSION MODELS IN MACHINE LEARNING: AN APPLICATION ON THE TURKISH MERCANTILE EXCHANGE WHEAT INDEX⁺**Dr. Öğr. Üyesi Hasan Arda BURHAN**Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü

Kütahya/Türkiye

e-posta:arda.burhan@dpu.edu.tr

ORCID 0000-0003-4043-2652

ABSTRACT

In recent years, assets in commodity markets have become popular. In this context, Turkey implemented a licensed warehousing system by founding the Turkish Mercantile Exchange (TMEX) to facilitate trades of Electronic Warehouse Receipts (EWRs). By employing machine learning (ML) methods to predict one of the most significant indices in the TMEX market, the TMEX Wheat Index (TMXWHT), using a daily dataset spanning from April 1, 2021, to February 20, 2023, the aim of this study is to assess various ML regression methods and propose an alternative approach for similar predictions. As the input variables, the US Dollar-Turkish Lira exchange rate (USD/TRY) and Brent crude oil prices, were selected. As verified by comparisons with the actual values and considering the Mean Absolute Percentage Error (MAPE), tree-based methods revealed better overall performance.

Keywords: Turkish Mercantile Exchange, Electronic Warehouse Receipts, Machine Learning Regression**Jel Codes:** C40, C60, C80.**MAKİNE ÖĞRENMESİNDE REGRESYON MODELLERİNİN TAHMİN PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI: TÜRKİYE ÜRÜN İHTİSAS BORSASI BUĞDAY ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA****ÖZ**

Son yıllarda emtia piyasalarındaki varlıkların popüler hale geldiği ifade edilebilmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de kurulan Türkiye Ürün İhtisas Borsası (TÜRİB) aracılığıyla Elektronik Ürün Senedi (ELÜS) ticaretinin yapılabilmesi mümkün hale gelmiştir. TÜRİB piyasasındaki en önemli endekslerden biri olan TÜRİB Buğday Endeksi (TRBBGD) tahmininde makine öğrenmesi yöntemlerinin ve 01/04/2021-20/02/2023 dönemi günlük verilerinin kullanıldığı bu çalışmanın amacı, çeşitli makine öğrenmesi regresyon yöntemlerinin kullanılabilirliğini incelemek ve benzer tahminler için alternatif bir yaklaşım sunmaktır. Girdi değişkenleri olarak ABD Doları-Türk Lirası kuru (USD/TRY), Brent ham petrol fiyatları, gecelik faiz oranı seçilmiştir. Gerçek TRBBGD değerleriyle yapılan karşılaştırma ve Ortalama Mutlak Yüzde Hata (OMYH) kullanılarak yapılan incelemelere göre ağaç tabanlı makine öğrenmesi yöntemlerinin diğer yaklaşımlara kıyasla daha iyi genel performans gösterdiği ifade edilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ürün İhtisas Borsası, Elektronik Ürün Senetleri, Makine Öğrenmesi Regresyon**Jel Kodları:** C40, C60, C80.**Geliş Tarihi/Received:** 17.10.2023**Kabul Tarihi/Accepted:** 23.12.2023**Yayın Tarihi/Printed Date:** 30.12.2023

Kaynak Gösterme: Burhan, H. A., (2023). "Comparison of Prediction Performances of Regression Models in Machine Learning: An Application on the Turkish Mercantile Exchange Wheat Index". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 602-623.

⁺ This study is the revised and edited version of the paper presented at the 7th International Conference on Economics Research and Financial Markets Congress (IERFM)

INTRODUCTION

Activities such as agriculture, energy, food, and animal husbandry play a critical role in survival and progress (Kern, 2002: 291; Araújo et al., 2021: 667). According to the United Nations Food and Agriculture Organization (FAO), the human population is expected to exceed 10 billion by 2050 (FAO, 2017: 10). The rapid increase in the human population, especially in the agricultural sector, necessitates emergency measures; therefore, it is recommended to increase global food production by approximately 60-70%. (Powell et al., 2012: 539; FAO, 2016: 11). However, there has been a remarkable instability in agricultural commodity prices in the last two decades which can be attributed to the rising integration of economies, interplay of supply and demand in the markets as well as the growing interconnectedness between commodity and security markets (Hernandez et al., 2021: 1326). In this sense, it is stated that the correlation between the economic growth of countries and the corresponding elevation of living standards cause an escalation in the demand for agricultural products (İlarslan and Yıldız, 2022: 88). Hence, the increases in population, biofuel production, and aforementioned changes in food demand in countries can be considered as demand-driven factors contributing to the rising agricultural commodity prices, whereas the rising costs of agricultural production can be attributed to factors such as adverse weather conditions, currency exchange rates, and increasing oil prices (Mollaahmetoğlu and Yaşar Akçalı, 2022: 46). On the other hand, adverse impacts on commodity prices are observed following negative monetary policy shocks (Gospodinov and Jamali, 2018: 239). Thereby, it can be clearly stated that in recent years, agricultural commodity prices have undergone cycles of escalation and decline (Tiwari et al., 2018: 470). Given this, ensuring stable prices and market equilibrium in the agricultural sector has become an increasingly pressing concern since agricultural commodities are also commonly utilized as a form of inflationary hedge investment which protects investors against inflation and other risks, and also offers the potential for hedging equity market exposures (Hernandez et al., 2021: 1328).

In addition, the estimation of agricultural commodity prices carries significant weight for all market participants. Fixing these prices prior to production is crucial for producers to avoid risk, and processors and exporters aim to fulfill their needs, while speculators seek opportunities for profit to the extent that the future predicts. (Xu and Zhang, 2022: 169). These can be addressed through the establishment of commodity markets in which multiple buyers and sellers engage in spot and derivative transactions by predetermined rules. Moreover, especially in developing countries, the lack of modern and effective trading mechanisms is considered a significant contributor to the high costs of trading (Nyarko and Pellegrina, 2022: 1). Hence, as a strategic component of the agricultural sector, the utility of commodity markets is also related to its capacity to mitigate these significant costs faced by the parties in commodity supply chains especially in these nations. Consequently, as a central clearing platform, commodity exchanges have garnered significance in tandem with commodity markets, particularly where high pre-transaction and post-transaction costs are in question. In this regard, to decrease transaction costs, and other specific purposes use of licensed warehousing and providing electronic warehouse receipts (EWRs) can be listed as the mechanisms provided by these institutions (Gün and Tahsin, 2019: 10). Therefore, it can be stated that development of licensed warehousing in the world has been accompanied by the development of organized commodity exchanges.

The commodity exchange system, initially consisting of exchanges that conducted spot transactions, has evolved into exchanges that also conduct futures trading with the development of licensed warehouses and based on this, the EWRs are started to be issued by these warehouses (Özsoy Çalış et al., 2022: 27). In the modern era of fast-paced transactions and swift communication, physical warehouse receipts are replaced by EWRs, which are electronic form of vouchers and proofs of possession of stored commodities (various agricultural products with long-term durability, such as wheat, barley, rice, rye, lentils, cotton, etc.) and provided by a digital platform to the goods' owner upon transportation of these goods to the delivery warehouse (Liu et al., 2013: 661; Pozez, 2016: 205; Aydın, 2021: 22). On the other hand, EWRs can be utilized as assurance for credit or sold directly for cash, but this is contingent upon the existence of a financial market, such as commodity exchanges, that recognizes these receipts as legitimate collateral for secured credit and provides a trading platform (Gabriel, 2012: 371).

Moreover, it is also stated that functional commodity exchanges have positive influences on enhancing agricultural markets, supporting the production of high-quality and standardized products, enabling the spread of supply over time, and encouraging price formation under free competitive conditions (Karabaş and Gürler, 2010: 200). Until 2019 in Turkey, electronic warehouse receipt (EWR) trading was being carried out regionally under the authority of ten commodity exchanges which are authorized by the Ministry of Trade. In 2019, with the establishment of the Turkish Mercantile Exchange (TMEX), these transactions were consolidated under a single umbrella to be conducted throughout the country (Doğan and Özulucan, 2023: 46). This development enabled the trade of EWRs for all investors across the country, thus taking an important step towards the widespread use of these receipts as an investment instrument and led to the establishment of sectoral depth (Özsoy Çalış et al., 2022: 27). Furthermore, the trading of EWRs in the TMEX also contributed to reducing transaction costs of market participants to a competitive level (Kılıçarslan and Sucu, 2021: 259). As stated above, EWRs linked to various agricultural commodities including barley, wheat, rye, paddy, hazelnut, lentil, corn, chickpea, cotton, etc. which are exchanged in the TMEX; in which, indices are created to gauge the price performance of these commodities or a group of them, based on the prices quoted in trades of EWRs. Examples of such indices include the TMEX Grain Index (TMXGRN), TMEX Barley Index (TMXBRL), TMEX Corn Index (TMEXCRN), and TMEX Wheat Index (TMXWHT) (TMEX, 2022).

As previously mentioned, commodity prices are subject to changes as a result of multifaceted interactions among macroeconomic variables, such as increasing commodity consumption, exchange rates, crude oil prices, as well as the policy decisions taken by countries (Gospodinov and Jamali, 2018: 239; Tiwari et al., 2018: 470). In the relevant literature, these mutual relationships have been investigated in various studies such as Nazlioglu et al. (2013), Paris (2018), Tiwari et al. (2018), Melichar and Atems (2019), Hung (2021), Chen et al. (2022) in the context of crude oil prices; by Frank and Garcia (2010), Rezitis (2015), Wang and Hu (2015), Hatzenbuehler et al. (2016), Ismail et al. (2017), Mollaahmetoğlu and Yaşar Akçalı (2022), Song et al. (2022) in terms of exchange and interest rates. Previous studies on commodity price forecasting have employed various econometric techniques, such as Vector Autoregressive (VAR), Autoregressive Integrated Moving Average (ARIMA), and Vector Error Correction Models (VECM). In recent years, nonlinear prediction and machine learning (ML) methods have also emerged as promising approaches for this purpose. ML is a widely used approach for discovering relationships and patterns within datasets, and has been applied in various fields such as image recognition, fraud detection, customer relations, credit analysis, medicine, etc. (Liakos et al., 2018: 2674). Due to its data-centric nature, ML has also demonstrated significant potential in the agricultural sector, and there is a vast body of literature exploring its applications in this domain. Therefore, it can be concluded that ML methods can be accepted as effective approaches in dealing with agricultural datasets which may be linear or non-linear (Rashid et al., 2021: 63408). In line with the relevant literature, this study focuses on agricultural commodity prices by considering the EWRs in the TMEX. In this sense, the primary objective of this study can be stated as to evaluate the performance and applicability of ML regression methods, including Polynomial Regression (PR), Support Vector Regression (SVR), Decision Tree Regression (DTR), and Random Forest Regression (RFR) in predicting the TMEX Wheat Index (TMXWHT), which is one of the most significant indices in the TMEX market. To achieve this, a model that includes the USD/TRY exchange rate, crude-oil prices, and interest rate was utilized with a daily dataset of TMXWHT for the period spanning from 01/04/2021 to 20/02/2023.

This study makes a significant contribution to the literature in several ways. Firstly, this is the first study that employs ML regression methods for predicting TMEX indices. Also, a prediction model that incorporates macroeconomic variables, which are empirically validated in the literature is utilized in this study. In addition, this study can be considered a valuable reference for future studies by applying above stated ML regression methods, obtaining accurate results and these were confirmed by the related performance evaluation criteria. Furthermore, the successful utilization of ML regression methods, which are not commonly employed in Turkish agro-economic literature, contributes to the current relevant literature in Turkey. The structure

of the paper is as follows: The next section presents a review of the literature. Brief explanations of the data and methods are provided in Section 2. This is followed by the applications and results, and the last section includes a discussion of the findings and the concluding remarks.

1. Literature Review

Agricultural commodity prices is a crucial concern for policy makers, market participants, including firms, consumers, and brokers. Thus, examining whether commodity prices can be predicted and investigating effective methods for this purpose can be regarded essential. As previously mentioned, econometric models have commonly been employed for predicting commodity prices. Nevertheless, in the last decade, several ML models have demonstrated effective performance due to advancements in ML algorithms and forecasting techniques (Xu and Zhang, 2022: 170). Given the substantial price volatilities and consequential impact on decision-making processes and welfare, the significance of commodity asset forecasting within the agricultural sector is self-evident. Thereby, using models that include macroeconomic and financial variables, empirical research has been undertaken to explore the predictability of these assets via the application of various approaches.

Göleç et al., (2012) employed classical least square estimation, SVR, Adaptive Neuro-Fuzzy Inference Systems (ANFIS), GENFIS3:Mamdani, Fuzzy System Modeling approach based on Improved Fuzzy Functions (FSMIF) and Fuzzy Functions with Standard Fuzzy C-Means techniques to predict the Commodity Research Bureau (CRB) index using Shanghai and CRB index values. After determining the relationship between these indexes by the Granger causality test and VECM, predicitions were obtained. According to the results, FSMIF method yielded more suitable results. Gargano and Timmermann (2014) investigated the predictability of commodity prices using macroeconomic and financial indicators in quarterly, monthly, and annual periods. The study utilized a multivariate regression analysis by incorporating 16 indicators and the SandP Goldman Sachs Commodity Index values. The findings revealed that the most successful results were achieved for quarterly periods. Etienne (2015) used three models, namely the no-change, autoregressive (AR), and Mixed-Data Sampling (MIDAS) models to predict monthly corn prices. The analysis focused on five high-frequency data series, including the Baltic Dry Index (BDI), the Standard and Poor's (SandP) 500 market index, the 3-month US Treasury bill interest rate, the trade-weighted US dollar index against major currencies, and the nearby crude oil futures prices. Findings revealed that the no-change and AR models exhibit much better forecasting performance compared to the MIDAS model. Rezitis (2015) investigated the interplay between a set of 30 international agricultural prices (e.g. barley, corn, rice, sorghum, wheat, etc.), five international fertilizer prices, US dollar exchange rates, and crude oil prices by using panel VAR methods and Granger causality tests with a monthly dataset spanning from June 1983 to June 2013. The findings suggested that US dollar exchange rates and crude oil prices have an impact on international agricultural commodity and fertilizer prices. In addition, bidirectional panel causality effects between international agricultural prices and crude oil prices and, also between international agricultural prices and US exchange rates were observed. Bork et al. (2019) focused on the relationship between commodity prices and exchange rates. The study included a dataset comprising 19 commodities, including nine agricultural commodities, and seven exchange rates and Granger causality approach is used. However, the findings did not provide conclusive evidence in support of the hypothesis that exchange rates can be used to predict movements in the commodity markets. Roy and Bhar (2020) utilized a time-varying parameter model and examined the association between fluctuations in the export commodity prices and Australian dollar-US dollar exchange rate. Through the analysis of monthly data, the relationship between exchange rate and commodity prices was discovered. Wang et al. (2020) conducted an analysis of the predictability of changes in several commodity prices by using regression analysis with a set of eight variables, such as exchange rates, inflation, in addition to technical indicators such as Momentum Rule (MOM), Filtering Rule (FR), Moving Average (MA), Oscillator Trading Rule (OSLT), and the Support-Resistance Rule (SR). The findings suggested that technical information resulted in stronger and more robust predictability than traditional economic information which is widely used. As a recent one that did not include a prediction but closeley related to the scope of this

study, Mollaahmetoğlu and Yaşar Akçalı (2022) investigated the causal relationship between the EWR indices of the TMEX, the US Dollar Index (DXY), and the USD/TRY exchange rate, utilizing daily datasets of 01.04.2021 to 09.05.2022 period. The findings of the study indicated a bi-directional causality among the USD/TRY exchange rate and the grain index, and a uni-directional causality from the Dollar USD/TRY to the corn, barley, and wheat index. Furthermore, it was stated that the wheat index exhibits a positive response to a negative shock in the DXY and USD/TRY.

In accordance with the scope of this study, related literature was also reviewed by considering wheat prices and the use of ML methods in particular. Özçelik and Özer (2006) conducted a study to investigate the relationship between wheat production and its price in Turkey. The Koyck model was employed and analysis included a yearly dataset covering the period from 1973 to 2004. Based on the findings, a significant correlation between wheat production and prices, with the effect of prices on production was observable up to three years in the past. Dörtok and Aksoy (2018) used Generalized Method of Moments (GMM) estimation method and modelled a simultaneous framework including the wheat product's supply, demand, foreign trade, and price dimensions between 1961 and 2013. As a result of the analysis, stock, fertilizer price, and export were determined as the variables that affect the wheat prices. Çayır (2019) investigated the influence of EWR prices on the local commodity exchange prices, and farmer-to-merchant deal. With a dataset for the period from July 2014 to October 2018 and by utilizing the Granger causality test, it was seen that EWR prices did not have influence on the exchange prices and off-exchange market prices. On the other hand, both exchange prices and off-exchange market prices affect the EWR prices. To forecast wheat prices by using past values, Dias and Rocha (2019) conducted a comparative analysis of several modelling techniques, including Support Vector Machines (SVM), ARIMA, Multivariate Adaptive Regression Splines (MARS), Classification and Regression Trees (CART), and Random Forest (RF). Main objective of the study was to predict monthly wheat prices for the upcoming six-months and, the MARS-based approach appeared to be the method that yielded most consistent outcomes. The objective of Amin's (2020) study was to forecast the prices of seven daily commodities, including wheat, by utilizing ensemble ML models such as Light Gradient Boosted Machine (LighGBM), GradientBoost, eXtreme Gradient Boosting (XGBoost), Adaptive Boosting (AdaBoost), Bagging, and SVR. Based on the findings, ensemble models exhibited excellent performance on medium to large datasets and provided better performance than the SVR in accuracy. Sun et al. (2021) examined the predictability of China's wheat futures prices by using financial variables such as the futures price of wheat in Russia, the futures price of rice, the actual interest rate, and the premise and a daily dataset from June 15, 2010, to October 20, 2020. Use of a traditional model to predict the wheat futures price, is followed by the evaluation of the robustness of the results with various approaches such as ARIMA, Artificial Neural Network (ANN) with one hidden layer, the random walk, and others. The findings suggest that ANN showed better performance in forecasts considering all the models examined in this research and proved its potential to predict China's wheat futures returns. By taking the contribution of mercantile exchanges into account, İler Küçükçolak (2022) studied the market factors that have influences on the formation of agricultural commodity prices. The model incorporated USD/TRY exchange rate, Brent oil price, overnight interest rate, wheat and maize prices. By utilizing GARCH methodology and two daily datasets from January 4, 2016 to July 25, 2019, and July 26, 2019 to December 31, 2020, the price volatility was analyzed. The findings indicate that, the USD/TRY exchange rate and overnight interest rate have a positive effect on wheat prices, while Brent oil price has a negative effect. Additionally, the USD/TRY exchange rate has a positive effect on maize prices. Kayral and Aksoy (2022) analyzed the potential presence of the day-of-the-week effect on the TMXBRL, TMXWHT, and TMXCRN indices of the TMEX by employing the GARCH (1,1) model and using the return series between 01.04.2021 and 24.01.2022. According to the findings, on Mondays and Thursdays abnormal returns may be obtained in the TMXWHT and TMXCRN, and on Mondays and Tuesdays this will be the case in the TMXBRL index. To predict the prices of eight agricultural commodities, such as, wheat, soybean oil, coffee, cotton, etc., Xu and Zhang (2022) conducted a study to examine the efficacy of integrated nonlinear autoregressive (NAR) and ANN models with different variations and a dataset includes more than a 50 year data. Accurate results were obtained and therefore, it is stated that the integrated NAR and ANN models may be

useful for forecasting the prices of agricultural commodities. By using daily data spanning from January 2002 to December 2020, Ben Ameer et al. (2023) examined the applicability of several deep learning (DL) algorithms for predicting the prices of certain commodities. The findings reveal that effective tool for forecasting commodity prices is the the Long Short-Term Memory (LSTM) approach and DL methods enable the monitoring of commodity markets that are subject to structural changes in relation to other traded assets.

2. Methodology

2.1. Data Description and Preprocessing

This study employed a model that include multiple variables and a daily dataset spanning from 01/04/2021 to 20/02/2023. Specifically, the dataset included the US Dollar-Turkish Lira exchange rate (USD/TRY) and Brent crude-oil prices, as well as the overnight interest rate, all of which were sourced from the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT). Additionally, the dataset incorporated the wheat index of the TMEX (TMXWHT), which was obtained from the TMEX database. Figure 1 shows the index values over the handled period:

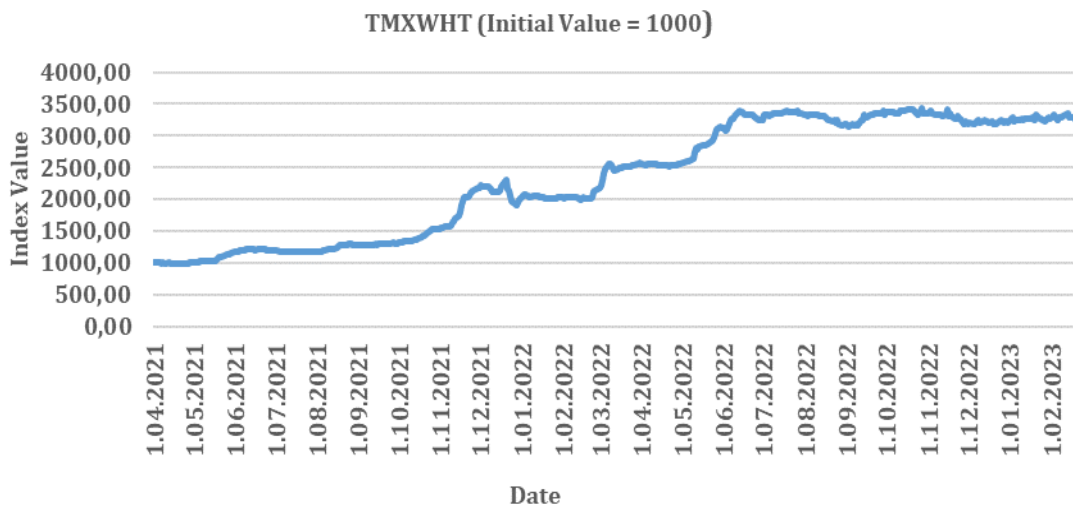

Figure 1. TMEXWHT Index
Source: Turkish Mercantile Exchange

The TMEX indices are created to assess the price performance of an individual or a set of agricultural commodities through the employment of EWR trade quotations in this exchange's EWR market, with an initial value of 1000 and a first calculation date of 01/04/2021; while the TMXWHT index, as a composite commodity index, incorporates both liquidity and production factors in its calculation method (TMEX, 2022). According to Figure 1, increases and stable periods can be observed during the handled period. In addition, time series graphs of the USD/TRY, Brent crude-oil prices, and overnight interest rate are shown in Figure 2 in which a certain increase after 2022 is seen in USD/TRY; however, decreases in oil prices and interest rates were observed during this year.

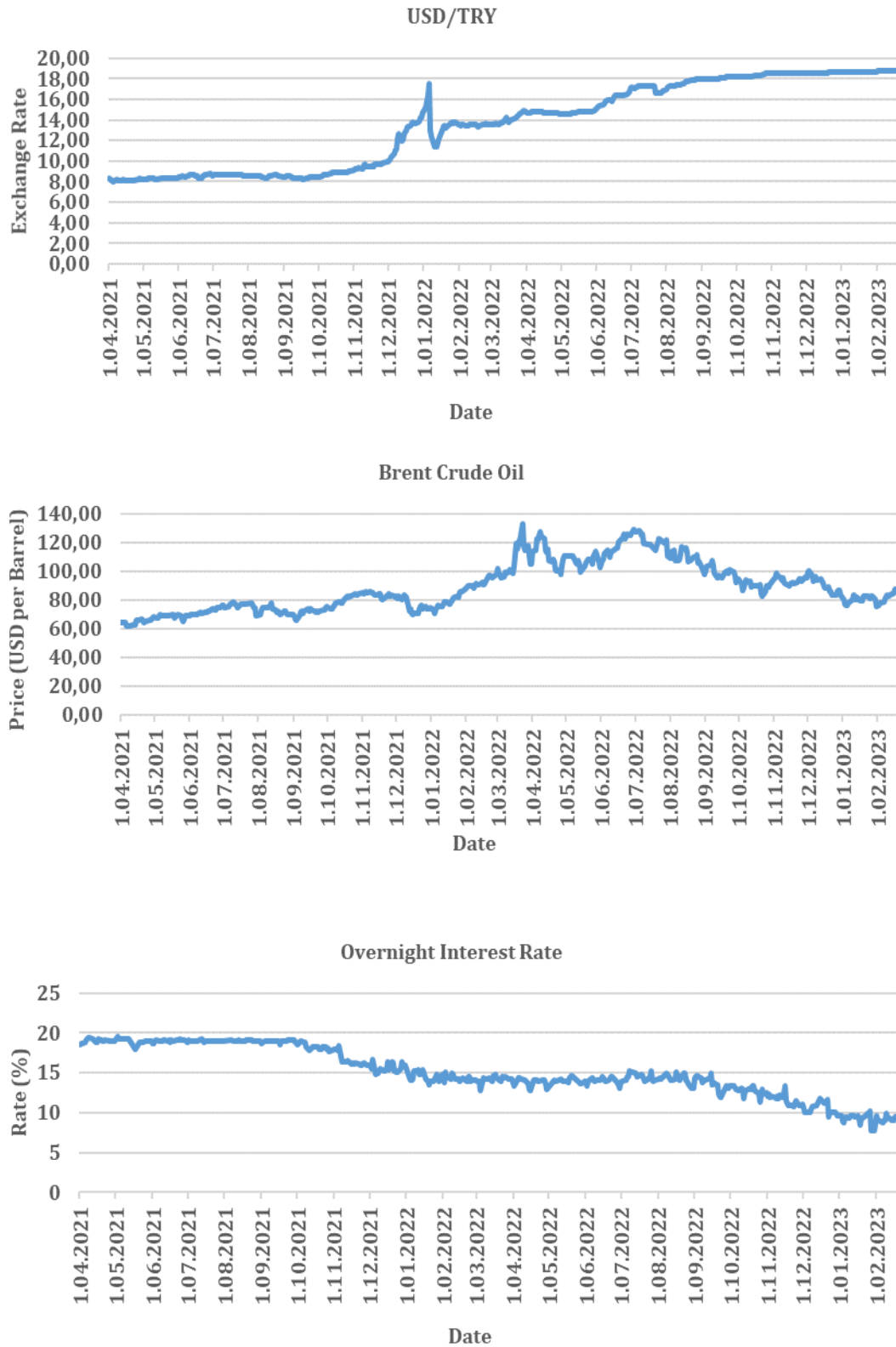

Figure 2. USD/TRY, Brent Crude-Oil Prices, Overnight Interest Rate
Source: CBRT Electronic Data Delivery System

Firstly, in the data pre-processing stage where Python programming language is used, the Simple Imputer class was used from the Scikit-learn library to take care of the missing values in the dataset. Afterwards, the data underwent feature scaling for Support Vector Regression (SVR) application as it was stated that this procedure improves the performance of the SVR method (Lin et al., 2018: 123). Unlike SVR, other methods in this study did not necessitate feature scaling.

2.2. Methods

Machine learning regression methods form a diverse set of techniques with unique applications and theoretical foundations in predictive modeling. Among these, SVR, Polynomial Regression (PR), Decision Tree Regression (DTR), and Random Forest Regression (RFR) stand out as prominent approaches, each offering distinct advantages and insights into relationships within datasets. Brief explanations of these methods are given in the following sub-sections.

2.2.1. Polynomial Regression

In a regression model such as; $y = \phi^T(x)\theta + \varepsilon$, $x \in R$, and the input space of one-dimension space turns into a feature space of K -dimensions as $\theta \in R^K$ (Deisenroth et al. 2020: 295). When data represents a more complex nature than a straight line, this is mainly the case and by using powers of features in the PR method and performing the training, this nonlinear relationship can still be shown as a multiple linear regression (Géron, 2019: 188; Raschka et al., 2022: 294). Therefore, it can be stated that the interaction between dependent and independent variables is provided within a K th degree polynomial modelling (Maulud and Abdulazez, 2020: 141). As an example, a mapping $\psi : R \rightarrow R^{n+1}$ can be identified such that $\psi(x) = (1, x, x^2, \dots, x^n)$; hence:

$$p(\psi(x)) = a_0 + a_1x + a_2x^2 + \dots + a_nx^n = (a, \psi(x))$$

can be used to obtain optimal coefficients vector a by using the least squares algorithm (Shalev-Shwartz and Ben-David, 2014: 126). In addition, it can also be stated that as a special case of linear regression, above mentioned predictions of PR are also known as interactive features (Miller, 2017: 121).

2.2.2. Support Vector Regression

Obtaining a function that maximizes the discrepancy between the actual value y and the predicted values by using all training can be stated as the main objective of Support Vector Regression (SVR), since it establishes linear decision boundaries and high-dimensional feature spaces which are used for data sets that are not linearly separable (Basak et al., 2007: 203). For the squared differences as errors:

$$e_2(r^t, f(x^t)) = [r^t - f(x^t)]^2$$

a loss function that is ε sensitive in SVR can be stated as:

$$e_\varepsilon(r^t, f(x^t)) = \begin{cases} 0 & \text{if } |r^t - f(x^t)| < \varepsilon \\ |r^t - f(x^t)| - \varepsilon & \text{otherwise} \end{cases}$$

meaning errors up to ε are tolerated (see Alpaydın (2004)). However, it is stated that applying such mappings can be computationally inefficient, therefore the Kernel Trick (Polynomial, Gaussian, Gaussian Radial Basis Function (RBF), Laplace RBF, etc.) is used to address this challenge (Pajankar and Joshi, 2022: 157-158).

2.2.3. Decision Tree Regression

The use of binary split allows decision trees (DTs) to serve both as a regression model and a classification tool. In classification, the method predicts a class in each node, however, a numerical value is obtained at each node in regression (Géron, 2019: 248). Utilizing a binary split, the algorithm divides the data into two segments, aiming to minimize the sum of squared deviations from the mean within each segment. This process continues until all nodes reach a minimum node size, a parameter set by the user (Xu et al., 2005: 323). Furthermore, one of the important benefits of the Decision Tree Regression (DTR) can be stated as its ability to work without feature scaling either the dataset is linear or not (Raschka et al., 2022: 300). DTs are known for their high sensitivity to minor fluctuations in the training data, however, in Random Forest Regression (RFR) this can be solved by performing predictions across multiple trees (Géron, 2019: 250).

2.2.4. Random Forest Regression

The RFR, similar to DTR, is an ensemble technique that can be used for classification as well as regression (Paper, 2020: 120). The method modifies the learning process for sub-trees by utilizing bagging, and reduces the correlation between the predictions generated by these structures (Brownlee, 2017: 129). During the prediction phase, each tree evaluates a test item, with a label assigned by the decision tree and the labels obtained in return are then combined through an aggregation process and subjected to a voting mechanism and the label receiving the highest number of votes across the these trees considered as the final output (Pajankar and Joshi, 2022: 170).

In terms of generalization performance, this algorithm requires minimal parameter tuning, and enables less effect of outliers on the outcomes, thereby outperforming a single decision tree (Raschka et al., 2022: 301). Unlike linear regression, it is also asserted that RFR exhibits robustness in handling nonlinearity and overfitting (Khanal et al., 2018: 217).

2.2.5. Performance Evaluation Metrics

The criterion for comparing regressors and assessing the quality of fitting primarily relies on the level of error in predicting unseen datasets. In this context, Root Mean Square Error (RMSE) quantifies the typical disparity between values predicted by a model and the actual values (Maabreh and Almasabha, 2023):

$$RMSE = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (error)^2}{n}}, \text{ where } error = y_i - \hat{y}_i$$

Conversely, as argued by Willmott and Matsuura (2005), RMSE exhibits certain drawbacks when compared to Mean Absolute Error (MAE). Therefore, as a more effective evaluation metric, MAE can be employed to capture the absolute variability between predicted and actual values in a dataset (Maabreh and Almasabha, 2023):

$$MAE = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n |y_i - \hat{y}_i|$$

Additionally, Mean Absolute Percentage Error (MAPE) signifies the relative absolute deviation in per unit values, as discussed by Díaz et al. (2019: 616):

$$MAPE = \frac{100}{n} \sum_j \frac{y_j - y_j'}{y_j}$$

Consequently, it can be stated that when aiming to evaluate accuracy in percentage terms, the use of MAPE emerges as preferable option to facilitate enhanced interpretability and applicability across diverse scales.

APPLICATIONS AND RESULTS

In this study, Polynomial Regression (PR), Support Vector Regression (SVR), Decision Tree Regression (DTR), and Random Forest Regression (RFR) Machine Learning (ML) regression methods were evaluated by using Python programming language and related tools in the NumPy, Pandas and Sci-kit libraries. In ML applications, it is common practice to divide the dataset into the training and the test set and although there are different approaches in the literature, the dataset has been split into 80% training and 20% testing data.

As previously mentioned, in this analysis, feature scaling was only applied to the SVR model, and after this step, all of models were trained by using the training sets. In the training phase, the model undergoes optimization using a set of parameters, specifically hyperparameters, which are external configuration settings for the model and are not acquired from the data during the training process, and then the test set results are predicted. In the final step, model performances were evaluated on the test set based on the Error Measurement Criteria.

The cross-validation (CV) method is one of the recommended approaches in the literature to evaluate the success (Matloff, 2017: 26). To train and test a model k -times on different subsets of training data, and to build an estimate of the model's performance on unseen data, CV involves further splitting the training set into subsets or folds (Brownlee, 2017: 24). Thereby, in this process, the training data is divided into k parts (usually 5 or 10), with the model containing the first part used as the test set and the remaining parts used as the training set, thus allowing for performance evaluation of the first part and this is followed by the application for all other parts (Murphy, 2012: 24). Brief explanations of the steps of CV is given below (Song et al., 2021):

- Splitting the Dataset: Divide the dataset into k folds of equal size based on the selected CV method.
- Model Training and Testing: Train the model iteratively k times, utilizing $k-1$ folds for training and the remaining fold for testing.
- Evaluation of Performance: Assess the model's performance by measuring prediction accuracy in each iteration.
- Performance Averaging: Combine all prediction accuracy results by calculating the average estimates, providing a more dependable evaluation of the model's overall performance.

In addition, the R-squared values were also calculated in this study to provide an alternative model evaluation approach. The obtained CV and R-squared values are given in Table 1.

Table 1. Average CV Scores of the Models

Models	CV Scores	R-Squared
Polynomial Regression	0.98	0.99
Support Vector Regression	0.99	0.98
Decision Tree Regression	0.98	0.99
Random Forest Regression	0.99	0.99

According to Table 1, the all models yielded high CV scores, meaning a good level of accuracy (high percentage) since the CV score represents the highest achievable performance of an algorithm. In addition, it is also stated that obtaining a high CV score can provide confidence that the appropriate ML technique has been selected for the related analysis (Barnard and Opletal, 2020: 12). When R-squared values are considered, it is also seen that models provided significantly high values, which may be due to overfitting. Therefore, to address this concern, the analysis proceeded by utilizing all the models and the whole dataset to estimate TMEX Wheat Index values. Initially, the next ten week days after the last day on the dataset, spanning from 20/02/2023 to 03/03/2023 were taken as a sample and utilized as the validation values. After performing feature scaling just for the SVR model, the prediction steps followed for each model are illustrated in Figure 3:

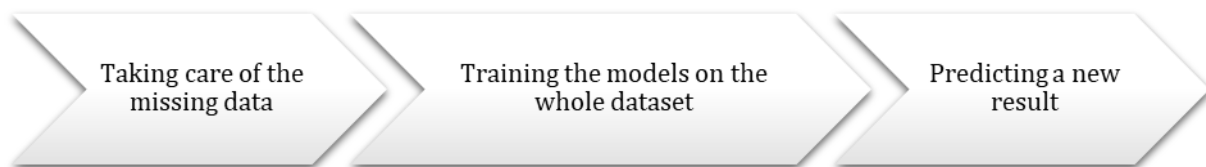

Figure 3. Prediction Steps of the Models

This step is followed by training the models on the whole dataset and finally, predictions were obtained to compare with the actual validation values. In Table 2, the performances of the utilized models are evaluated by comparing acquired predictions with actual index values:

Table 2. Prediction Performance of the Models

Date	PR Prediction	SVR Prediction	DTR Prediction	RFR Prediction	Actual Index Value
20/02/2023	3312.81	3271.53*	3286.50	3286.31	3253.80
21/02/2023	3283.41	3239.93	3343.50	3298.49*	3306.95
22/02/2023	3218.70	3241.56	3330.16*	3299.23	3333.52
23/02/2023	3304.52	3271.83*	3286.50	3285.83	3262.02
24/02/2023	3297.11	3256.74*	3286.50	3285.20	3268.85
27/02/2023	3285.01*	3185.33	3343.50	3298.19	3266.74
28/02/2023	3301.03	3247.69	3343.50	3297.30*	3284.08
01/03/2023	3330.81	3272.96*	3286.50	3288.28	3239.91
02/03/2023	3346.62	3281.79*	3283.36	3289.50	3236.54
03/03/2023	3342.32	3273.51	3301.90	3324.62*	3329.18

*denotes the most accurate prediction on the given date

Based on the findings presented in Table 2, it can be asserted that all models yielded predictions in close proximity to the actual index values. For instance, on 20 February 2023, the actual index value was 3253.80. The SVR method provided the closest prediction at 3271.53, while the least accurate prediction was observed with the PR method at 3312.81. On the other hand, on 21 February 2023, with an actual index value of 3306.95, the RFR method produced the closest prediction at 3298.49, whereas the least accurate prediction was obtained with the SVR method at 3239.93. Overall, the most accurate number of results for the handled period belonged to SVR and this is followed by the RFR. Figure 4 provides a comparison between the predicted and actual values over the validation period to offer a clearer perspective:

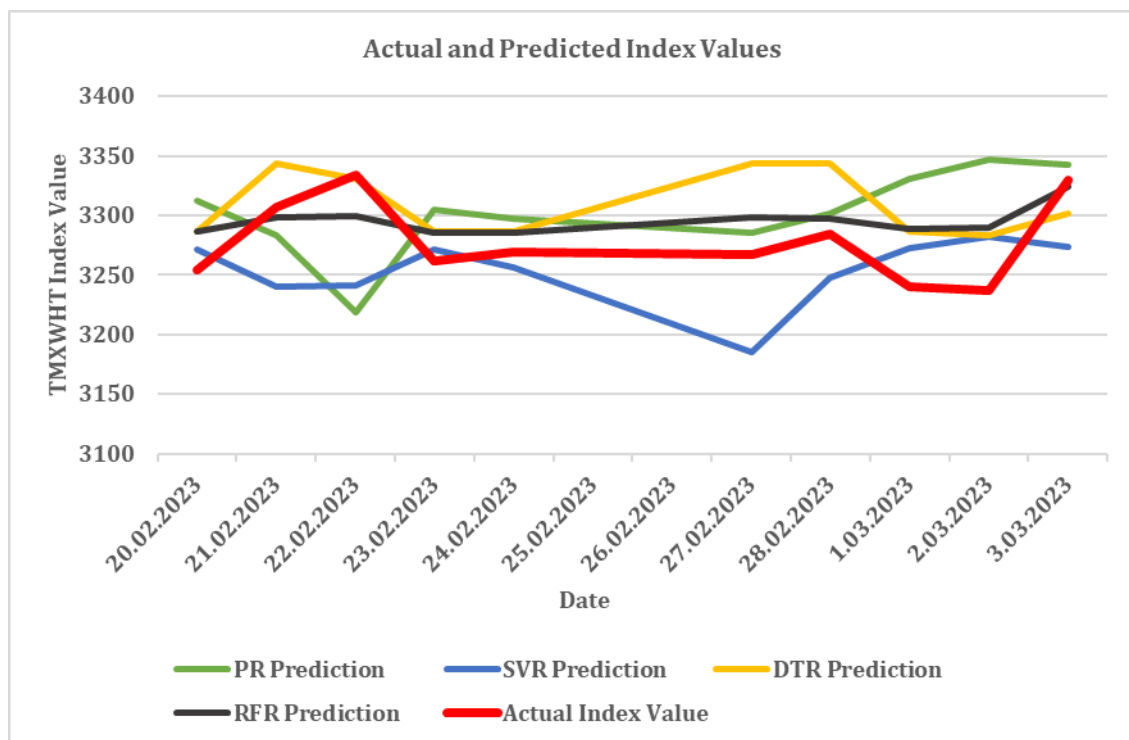

Figure 4. Comparison of Actual and Predicted Values of the TMXWHT Index

When Figure 4 is considered, it is evident that all predictions almost closely align with the actual index values. However, the DTR and RFR models exhibit a more similar trend to the actual state when compared to the other models. In conclusion, prediction performances were evaluated and as a commonly used performance metric that expresses the prediction errors as a percentage, Mean Absolute Percentage Error (MAPE) was utilized for this purpose (De Myttenaere et al. 2016: 38). Functioning as an assessment metric, Mean Absolute Error (MAE) serves as a performance metric by capturing the absolute variance between predicted and actual values in a dataset, measuring the average absolute difference, while Mean Absolute Percentage Error

(MAPE) assesses the average percentage difference (Díaz et al., 2019: 616; Maabreh and Almasabha, 2023). In this sense, calculated MAPE values are presented in Table 3:

Table 3. MAPE Scores

Models	MAPE Scores
Polynomial Regression	0.0278
Support Vector Regression	0.0349
Decision Tree Regression	0.0168
Random Forest Regression	0.0157

In general, it is widely acknowledged that the accuracy of the prediction is considered to be high if the obtained MAPE value is below 10%; in addition, a value calculated between 10% and 20% is indicative of a good level of accuracy, while if it is obtained between 20% and 50% , the predictions can still be considered reasonable (Giraka and Selvaraj, 2020: 488). By considering the scores in Table 3, it can be clearly stated that in this analysis, a high level of accuracy was evident for all models. However, tree-based models yielded much better overall performance compared to other approaches.

DISCUSSION

Agriculture is widely acknowledged as the primary source that provides sustenance and livelihood for people. Nonetheless, over the past two decades, agricultural commodity prices have exhibited considerable volatility, because of various factors, such as the rising integration of economies, increasing world population, biofuel production and agricultural production costs, as well as the complex mutual relationship of supply and demand in the markets, and the distinct link between commodity and security markets. In addition, it is stated that the active participation of global investors, traders, and speculators in agricultural commodity markets is an additional factor that contributes to the boost in agricultural prices, as these players increasingly take commodity markets as alternative investment areas for hedging and portfolio diversification purposes in the global financial markets (Nazlioglu et al., 2013: 659). Therefore, predicting these prices can be considered as a crucial task both for policy-makers and for the participants of these markets, since producers aim to fix these prices before production, while exporters and processors seek to satisfy the requirements and speculators look for profit opportunities (Xu and Zhang, 2022: 169). Moreover, it can be stated that accurate forecasts is also valuable for hedging decisions as these strategies are used for minimizing volatilities in the market (Vancsura et al., 2023: 27). Along with the impact of globalization and these asset allocations, called "*financialization of commodities*", commodity markets were emerged where buyers and sellers are engaged for spot and derivative transactions. And finally, the conventional barter sessions that took place in these marketplaces have transformed into complex and advanced futures and derivatives markets, also known as commodity exchanges that have particular locations, procedures, rules, and regulations (Eleje et al., 2008: 133). Forwards, futures, and spot transactions in commodity exchanges lead to price formations, which play a significant role for economies as prices include information about real supply/demand outlook and this is used in investement and production decisions (UNCTAD, 2009: 18). It is also stated that commodity exchanges also ensure lower transactions cost, provide help in managing the price volatility related risks (Worku et al., 2016: 81). In this context, licensed warehousing and electronic warehouse receipts (EWRs) are offered in these markets (Gün and Tahsin, 2019: 10). Simply, an electronic warehouse receipt (EWR) can be defined as an electronic voucher provided by an e-commerce platform upon the deposit of goods by the owner (Liu et al., 2013: 661). To operate a market for trading EWRs and futures contracts based on these receipts, the Turkish Mercantile Exchange (TMEX) was established in Turkey (Mollaahmetoğlu and Yaşar Akçalı, 2022: 46). The TMEX provides a countrywide market for agricultural commodities such wheat, barley, rice, rye, lentil, chickpea, corn, hazelnut, cotton, soybean and olive, etc. by consolidating them in EWRs (Aydın, 2021: 26; İltter Küçükçolak, 2022: 326). In addition, indices are generated utilizing the prices quoted in trades of these receipts. such as the TMEX Wheat Index (TMXWHT), TMEX Grain Index (TMXGRN), TMEX Barley Index (TMXBRL), (TMEX, 2022).

Since a wide range of econometric and machine learning (ML) based approaches have been used in commodity price related forecasts, the principal objective of this study can be stated as to assess the accuracy of some of the widely used ML regression techniques in predicting commodity market indices. For this purpose the wheat index (TMXWHT) which is one of the key indices of TMEX is chosen for the analysis. The main reason of this choice is that wheat accounts for 44% of the total cultivated grain area in Turkey and it is also stated that starting from 2019 wheat and its related products witnessed a significant price increase trend due to the rising demand resulting from the impact of the COVID-19 pandemic (Polat, 2022: 12). In this respect, this study evaluated the effectiveness of Polynomial Regression (PR), Support Vector Regression (SVR), Decision Tree Regression (DTR), and Random Forest Regression (RFR) methods within a model including TMXWHT index, US Dollar-Turkish Lira exchange rate (USD/TRY), crude-oil prices, and overnight interest rate variables and by utilizing a daily dataset spanning from 01/04/2021 to 20/02/2023 to determine the potential applicability of these methods in similar prediction scenarios, and to provide an alternative approach for future research in this area. Following the necessary data preparation and pre-processing steps, the performance of the employed algorithms was evaluated by the cross-validation (CV) and R-squared metrics. With regard to this, CV involved training and testing a model on various subsets of training data to create an estimate of the model's performance on unseen data. Since, obtained high scores indicated a high level of accuracy, the analysis proceeded by utilizing all the models in the prediction of TMXWHT. The initial step involved selecting the ten consecutive weekdays following the final day of the dataset to serve as the validation sample. Subsequently, the predicted values were compared to the actual values. Based on the results, while all models produced close predictions to the actual values, the SVR model provided more number of accurate results; however, the DTR and RFR models showed a much more similar trend to the actual values when compared to the other utilized models. In the final step, the performance of the models was assessed using Mean Absolute Percentage Error (MAPE). As high accuracy in prediction is generally indicated by MAPE values falling within the range of 0% to 10%, and since all values in this study fall within this range, it can be asserted that all models demonstrate a high level of accuracy. However, the tree-based models (DTR and RFR) exhibited significantly better overall performance in comparison to the other ML methods.

As stated above in Section 2, the application of ML techniques, including artificial neural networks (ANNs), yield promising results in predicting time series data and offers an appealing alternative to traditional methods. When related studies in the literature is revisited to compare obtained results in this study, it was seen that the applicability of utilized ML algorithms is verified, similar to the studies of Dias and Rocha (2019), Amin (2020), Sun et al. (2021), and Xu and Zhang (2022) that also predicted wheat prices. The literature presents successful predictions for not only wheat prices but also other grains and food prices, as evidenced by studies such as Harris (2017), Liu and Yu (2019), Nagarajan et al. (2021) and it can be stated that the findings of the current study are also consistent with these prior works. In terms of the variables included in the model, this study can also be considered in line with the works of İler Küçükçolak (2022), in which the relationship between wheat prices and the same independent variables used in this study -USD/TRY, Brent crude-oil price, and overnight interest rate- was examined; additionally with the study of Mollaahmetoğlu and Yaşar Akçalı (2022) in which the relationship between USD/TRY and the TMEX Wheat Index was analyzed.

The contribution of this study can be stated as follows: After reviewing the relevant literature, it can be stated that this study is the first work to employ ML techniques in forecasting TMEX indices which are based on EWRs. Secondly, it utilizes a prediction model that includes empirically validated macroeconomic variables that have influence on commodity indices and proposes a feasible approach for similar predictions since accurate results were obtained with the application of four different ML algorithms which are also confirmed by the performance evaluation criteria. In addition, successful utilization of above mentioned ML regression methods can be stated as another contribution especially when Turkish literature is considered, since these methods are not commonly used in Turkey's existing agro-economic literature. In terms of policy implications, obtained results can both be a reference in predictions of wheat and other agricultural commodity prices which are subject to remarkable instabilities especially in the last two decades. Therefore, policymakers might explore the adoption of risk management

strategies informed by the findings of this study to alleviate the adverse effects of fluctuating commodity prices. Policy planners can also leverage the findings of this study to guide strategic development for the agricultural sector. This underscores the importance of adaptable policies that consider the dynamic relationships between the input variables employed in this study and market performance. In addition, the results offer valuable insights for those involved in the commodity markets, encompassing producers, exporters, and traders, since policymakers can aid in distributing this information to assist participants in making well-informed decisions amid evolving market conditions. Taking into account the predictive insights offered by ML methods, TMEX participants, in particular, can develop strategies to adapt to evolving market conditions. This may involve diversifying portfolios according to anticipated trends in various indices and staying well-informed about the potential influence of crucial variables, including exchange rates and commodity prices. In conclusion, the study's results can assist policymakers in formulating specific policies to improve risk management, foster market stability, and offer valuable insights for individuals engaged in commodity markets. Finally, researchers, as well as policy and decision-makers, people in managerial levels, government agencies, commodity chambers, and exchanges can benefit from this study by utilizing and improving similar methodology.

This study has some important limitations: First of all, from a variety of indices, only the wheat index of TMEX is selected. Moreover, although several other factors have effect on commodity prices, only three of these were included in the model. Another limitation is that the training of the algorithms and predictions were performed on a limited number of datasets due to the availability of TMXWHT index data; however it is a well-known fact that, a more comprehensive dataset would have a favorable effect on training and prediction capabilities of utilized algorithms. Finally, just four of the several ML algorithms were used in this study. For future studies, other available commodity indices and macroeconomic variables that are validated by the related literature within more extensive datasets can be included in predictions. In addition alternate and integrated ML methodologies can be utilized to expand the scope of this study.

REFERENCES

- Alpaydin, E. (2004). *Introduction to Machine Learning*. Cambridge: The MIT Press.
- Amin, M.N. (2020). "Predicting Price of Daily Commodities Using Machine Learning", *International Conference on Innovation and Intelligence for Informatics, Computing and Technologies (3ICT)* (s. 1-6). Bahrain: IEEE.
- Araújo, S.O., Peres, R.S., Barata, J., Lidon, F., and Ramalho, J.C. (2021). "Characterising the Agriculture 4.0 Landscape—Emerging Trends, Challenges and Opportunities", *Agronomy*, 11(4), 667-704.
- Aydın, A. (2021). "Elektronik Ürün Senedi (ELÜS) ve İslam Hukuku Açısından Tahlili", *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi*, 7(1), 21-36.
- Barnard, A., and Opletal, G. (2020). "Selecting Machine Learning Models for Metallic Nanoparticles", *Nano Futures*, 4(3),035003,1-13.
- Basak, D., Pal, S., and Patranabis, D.C. (2007). "Support Vector Regression", *Neural Information Processing*, 11(10), 203-224.
- Ben Ameer, H., Boubaker, S., Ftiti, Z., Louhichi, W., and Tissaoui, K. (2023). "Forecasting Commodity Prices: Empirical Evidence Using Deep Learning Tools", *Annals of Operations Research*, 1-19.
- Bork, L., Kaltwasser, P.R., and Sercu, P. (2019). "Commodity Index Construction and the Predictive Power of Exchange Rates", *Journal of Banking and Finance*, 1-49.

- Brownlee, J. (2017). *Master Machine Learning Algorithms*. Retrieved from: <https://machinelearningmastery.com/master-machine-learning-algorithms/>.
- Chen, Z., Yan, B., and Kang, H. (2022). "Dynamic Correlation Between Crude Oil and Agricultural Futures Markets", *Review of Development Economics*, 26(3), 1798-1849.
- Çayır, C. (2019). Elektronik Ürün Senetlerinin Tarımsal Fiyatlara Etkisi: Türkiye Örneği. (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- De Myttenaere, A., Golden, B., Le Grand, B., and Rossi, F. (2016). "Mean Absolute Percentage Error for Regression Models", *Neurocomputing*, 192, 38-48.
- Deisenroth, M.P., Faisal, A.A., and Ong, C.S. (2020). *Mathematics for Machine Learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dias, J., and Rocha, H. (2019). "Forecasting Wheat Prices Based on Past Behavior: Comparison of Different Modelling Approaches", in Computational Science and Its Applications–ICCSA 2019: 19th International Conference. *Computational Science and Its Applications–ICCSA 2019: 19th International Conference Proceedings, Part III* (s. 167-182). Saint Petersburg: Springer.
- Díaz, G., Coto, J., and Gómez-Aleixandre, J. (2019). "Prediction and Explanation of the Formation of the Spanish Day-Ahead Electricity Price Through Machine Learning Regression", *Applied Energy*, 239, 610-625.
- Doğan, Z., and Özulucan, A. (2023). "Lisanslı Depoculuk Sistemi ve Elektronik Ürün Senetleri ile İlgili Sağlanan Vergi ve Diğer Mali Destekler", *Vergi Raporu*, 281, 42-56.
- Dörtok, A., and Aksoy, A. (2018). "Türkiye Buğday Sektörünün Eşanlı Model Yöntemiyle Tahmini", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 21(4), 580-586.
- Eleje, E. O., Josaphat, U.O., and Nwokeji, N.N. (2008). "Commodity Exchange Markets and Economic Development", *Nigerian Journal Of Banking And Finance*, 8, 132-146.
- Etienne, X.L. (2015). "Financialization Of Agricultural Commodity Markets: Do Financial Data Help To Forecast Agricultural Prices?", *2015 Agricultural and Applied Economics Association and Western Agricultural Economics Association Annual Meeting*, (pp. 1-38). San Francisco.
- FAO (2016). *The State of Food and Agriculture: Climate Change, Agriculture and Food Security*, Rome.
- FAO (2017). *The Future of Food and Agriculture: Trends and Challenges*, Rome.
- Frank, J., and Garcia, P. (2010). "How Strong are the Linkages Among Agricultural, Oil, and Exchange Rate Markets?", *Proceedings of the NCCC-134 Conference on Applied Commodity Price Analysis*. St. Louis : NCCC.
- Gabriel, H.D. (2012). "Warehouse Receipts and Securitization in Agricultural Finance", *Uniform Law Review*, 17(1-2). 369-376.
- Gargano, A., and Timmermann, A. (2014). "Forecasting Commodity Price Indexes Using Macroeconomic and Financial Predictors", *International Journal of Forecasting*, 30(3), 825-843.
- Géron, A. (2019). *Hands-on Machine Learning with Scikit-learn, Keras, and Tensorflow*. Sebastopol: O'Reilly Media, Inc..
- Giraka, O., and Selvaraj, V.K. (2020). "Short-term Prediction of Intersection Turning Volume Using Seasonal ARIMA Model", *Transportation Letters*, 12(7), 483-490.

- Gospodinov, N., and Jamali, I. (2018). "Monetary Policy Uncertainty, Positions of Traders and Changes in Commodity Futures Prices", *European Financial Management*, 24(2), 239-260.
- Göleç, A., Murat, A., Tokat, E., and Türkşen, İ.B. (2012). "Forecasting Model of Shanghai and CRB Commodity Indexes", *Expert Systems with Applications*, 39(10), 9275-9281.
- Gün, N., and Tahsin, E. (2019). "Role of Electronic Warehouse Receipt System in Development of Commodity Exchanges: An Assessment For Turkey", *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 9-24.
- Harris, J. (2017). *A Machine Learning Approach To Forecasting Consumer Food Prices*. Nova Scotia: Halifax.
- Hatzenbuehler, P. L., Abbott, P. C., and Foster, K.A. (2016). "Agricultural Commodity Prices and Exchange Rates Under Structural Change", *Journal of Agricultural and Resource Economics*, 41(2), 204-224.
- Hernandez, J.A., Kang, S.H., and Yoon, S.-M. (2021). "Spillovers and Portfolio Optimization of Agricultural Commodity and Global Equity Markets", *Applied Economics*, 53(12), 1326-1341.
- Hung, N.T. (2021). "Oil Prices and Agricultural Commodity Markets: Evidence from Pre and During COVID-19 Outbreak", *Resources Policy*, 73, 102236.
- Ismail, A., Ihsan, H., Khan, S. A., and Jabeen, M. (2017). "Price Volatility of Food and Agricultural Commodities: A Case Study of Pakistan", *Journal of Economic Cooperation and Development*, 38(3), 77-120.
- İlarıslan, K., and Yıldız, M. (2022). "Do International Agricultural Commodity Prices Have an Effect on the Stock Market Index? A Comparative Analysis Between Poland and Turkey", *Sosyoekonomi*, 30(52), 87-107.
- İlter Küçükçolak, N. (2022). "Ürün İhtisas Borsacılığının Gıda Fiyat İstikrarına Katkısı", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49, 325-339.
- Karabaş, S., and Gürler, A.Z. (2010). "Lisanslı Depoculuk Sisteminin İşleyişi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 196-210.
- Kayral, İ.E., and Aksoy, L. (2022). "Yeni Gıda Endekslerinde Haftanın Günü Etkisi Var Mı?", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 461-476.
- Kern, M. (2002). "Food, Feed, Fibre, Fuel and Industrial Products of the Future: Challenges and Opportunities, Understanding the Strategic Potential of Plant Genetic Engineering", *Journal of Agronomy and Crop Science*, 188, 291-305.
- Khanal, S., Fulton, J., Klopfenstein, A., Douridas, N., and Shearer, S. (2018). "Integration of High Resolution Remotely Sensed Data and Machine Learning Techniques for Spatial Prediction of Soil Properties and Corn Yield", *Computers and Electronics in Agriculture*, 153, 213-225.
- Kılıçarslan, A., and Sucu, M.Ç. (2021). "Ticaret Borsası ve Ürün İhtisas Borsasında İşlem Maliyetleri: Karşılaştırmalı Bir Uygulama", *Sakarya İktisat Dergisi*, 10(3), 257-274.
- Liakos, K.G., Busato, P., Moshou, D., Pearson, S., and Bochtis, D. (2018). "Machine Learning in Agriculture: A Review", *Sensors*, 18(8), 2674-2703.
- Lin, A.Y., ZHANG, M., and SELPI, S. (2018). "Using Scaling Methods to Improve Support Vector Regression's Performance for Travel Time and Traffic Volume Predictions", in I. Rojas, H. Pomares and O. Valenzuela (Eds.). *Time series analysis and forecasting ITISE 2017 contributions to statistics* (s. 115-127). Paper Presented at International Work-Conference on Time Series Analysis, Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-96944-2_8.

- Liu, B., Hui, H., and Li, J. (2013). "The Research of Commodity E-Commerce and Logistics Collaborative System Based on the Electronic Warehouse Receipts", *Proceedings of 3rd International Conference on Logistics, Informatics and Service Science* (s. 659-666). Reading: Springer.
- Liu, N., and Yu, J. (2019). "Raw Grain Price Forecasting with Regression Analysis", *2019 International Conference on Modeling, Simulation and Big Data Analysis (MSBDA 2019)* (s. 372-378.). Dordrecht: Atlantis Press.
- Maabreh, M. and Almasabha, G. (2023). "Machine Learning Regression Algorithms for Shear Strength Prediction of SFRC-DBs: Performance Evaluation and Comparisons", *Arabian Journal for Science and Engineering*.
- Matloff, N. (2017). *Statistical Regression and Classification-From Linear Models to Machine Learning*. Boca Raton: CRC Press.
- Maulud, D.H., and Abdulazez, A. M. (2020). "A Review on Linear Regression Comprehensive on Machine Learning", *Journal of Applied Sciences and Technology Trends*, 1(4), 140-147.
- Melichar, M., and Atems, B. (2019). "Global Crude Oil Market Shocks and Global Commodity Prices", *OPEC Energy Review*, 43(1), 92-105.
- Miller, J. D. (2017). *Statistics for Data Science*. Birmingham: Packt Publishing.
- Mollaahmetoğlu, E., and Yaşar Akçali, B. (2022). "Elektronik Ürün Senedi (ELÜS) Endeksleri ile ABD Dolar Endeksi ve Dolar Kuru Arasındaki İlişkinin Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testleri ile Analizi", *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(IERFM Özel Sayısı), 45-60.
- Murphy, K. P. (2012). *Machine Learning - A Probabilistic Perspective*. Cambridge: The MIT Press.
- Nagarajan, S., Feyisa, T., and Degefa, T. (2021). "Forecasting Retail Price of Consumer Food Product's: In the Case of Oromia Region, Ethiopia", *Journal of Tianjin University Science and Technology*, 54(7), 629-646.
- Nazlioglu, S., Erdem, C., and Soytaş, U. (2013). "Volatility Spillover Between Oil and Agricultural Commodity Markets", *Energy Economics*, 36, 658-665.
- Nyarko, Y., and Pellegrina, H. S. (2022). "From Bilateral Trade to Centralized Markets: A Search Model for Commodity Exchanges in Africa", *Journal of Development Economics*, 157, 102867.
- Özçelik, A., and Özer, O. O. (2006). "Koyck Modeliyle Türkiye'de Buğday Üretimi ve Fiyatı İlişkinin Analizi", *Journal of Agricultural Sciences*, 12(04), 333-339.
- Özsoy Çalış, N., Babuşçu, Ş., and Hazar, A. (2022). "Bir Tarımsal Kredi Olarak ELÜS Rehni Karşılığında Kredi Kullanırımı", *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 9(27), 25-41.
- Pajankar, A., and Joshi, A. (2022). *Hands-on Machine Learning with Python: Implement Neural Network Solutions with Scikit-learn and PyTorch*. New York: Apress.
- Paper, D. (2020). *Hands-on Scikit-Learn for Machine Learning Applications - Data Science Fundamentals with Python*. Logan: Apress.
- Paris, A. (2018). "On the Link Between Oil and Agricultural Commodity Prices: Do Biofuels Matter?", *International Economics*, 155, 48-60.
- Polat, K. (2022). *Durum ve Tahmin: Buğday 2021/2022*, Ankara.
- Powell, N., Ji, X., Ravash, R., Edlington, J., and Dolferus, R. (2012). "Yield Stability for Cereals in a Changing Climate", *Functional Plant Biology*, 39(7), 539-552.

- Pozez, A.M. (2016). "A Roadmap to Better Understanding the Issuance and Transfer of Negotiable Electronic Warehouse Receipts in the American Cotton Trade", *Arizona Journal of International and Comparative Law*, 33: 205-218.
- Raschka, S., Liu, Y., and Mirjalili, V. (2022). *Machine Learning with Pytorch and Scikit-learn - Develop Machine Learning and Deep Learning Models with Python*. Birmingham: Packt Publishing Ltd..
- Rashid, M., Bari, B.S., Yusup, Y., Kamaruddin, M.A., and Khan, N. (2021). "A Comprehensive Review of Crop Yield Prediction Using Machine Learning Approaches with Special Emphasis on Palm Oil Yield Prediction", *IEEE Access*, 9, 63406-63439.
- Rezitis, A.N. (2015). "The Relationship Between Agricultural Commodity Prices, Crude Oilprices and US Dollar Exchange Rates: A Panel VAR Approach and Causality Analysis", *International Review of Applied Economics*, 29(3), 403-434.
- Roy, D., and Bhar, R. (2020). "Trend of Commodity Prices and Exchange Rate in Australian Economy: Time Varying Parameter Model Approach", *Asia-Pacific Financial Markets*, 27, 427-437.
- Shalev-Shwartz, S., and Ben-David, S. (2014). *Understanding Machine Learning: From Theory to Algorithms*. New York: Cambridge University Press.
- Song, L., Tian, G., and Jiang, Y. (2022). "Connectedness of Commodity, Exchange Rate and Categorical Economic Policy Uncertainties — Evidence from China", *North American Journal of Economics and Finance*, 60, 101656.
- Song, Q.C., Tang, C., and Wee, S. (2021). "Making Sense of Model Generalizability: A Tutorial on Cross-Validation in R and Shiny", *Advances in Methods and Practices in Psychological Science*, 4(1), 2515245920947067.
- Sun, Y., Guo, J., Shan, S., and Khan, Y.A. (2021). "Wheat Futures Prices Prediction in China: A Hybrid Approach", *Discrete Dynamics in Nature and Society*, 1-9.
- Tiwari, A.K., Khalfaoui, R., Solarin, S.A., and Shahbaz, M. (2018). "Analyzing the Time-Frequency Lead-Lag Relationship Between Oil and Agricultural Commodities", *Energy Economics*, 76, 470-494.
- TMEX. (2022). "Turkish Mercantile Exchange", [https://www.turib.com.tr/en/indices/adresinden alindi](https://www.turib.com.tr/en/indices/adresinden%20alindi)
- UNCTAD. (2009). *Development Impacts of Commodity Exchanges in Emerging Markets*, New York.
- Vancsura, L., Tatay, T., and Bareith, T. (2023). "Evaluating the Effectiveness of Modern Forecasting Models in Predicting Commodity Futures Prices in Volatile Economic Times", *Risks*, 11(2), 27-43.
- Wang, Q., and Hu, Y. (2015). "Cross-correlation Between Interest Rates and Commodity Prices", *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 428, 80-89.
- Wang, Y., Liu, L., and Wu, C. (2020). "Forecasting Commodity Prices Out-Of-Sample: Can Technical Indicators Help?", *International Journal of Forecasting*, 36(2), 666-683.
- Willmott, C.J., and Matsuura, K. (2005). "Advantages of the Mean Absolute Error (MAE) Over the Root Mean Square Error (RMSE) in Assessing Average Model Performance", *Climate Research*, 30(1), 79-82.

Worku, M.A., Ejigu, A., and Gebresilasie, G. (2016). "The Contribution of Ethiopia Commodity Exchange for Promoting Exports of Agricultural Products", *Journal of Economics and Sustainable Development*, 7(9), 81-90.

Xu, M., Watanachaturaporn, P., Varshney, P.K. and Arora, M.K. (2005). "Decision Tree Regression for Soft Classification of Remote Sensing Data", *Remote Sensing of Environment*, 97, 322-336.

Xu, X., and Zhang, Y. (2022). "Commodity Price Forecasting Via Neural Networks for Coffee, Corn, Cotton, Oats, Soybeans, Soybean Oil, Sugar, and Wheat", *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, 29(3), 169-181.

EXTENDED ABSTRACT

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

**MAKİNE ÖĞRENMESİNDE REGRESYON MODELLERİNİN TAHMİN
PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI: TÜRKİYE ÜRÜN İHTİSAS BORSASI
BUĞDAY ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Giriş ve Çalışmanın Amacı: Tarımsal emtia fiyatları, ülkelerin ekonomileri üzerinde önemli bir etki yapmakta, mali ve para politikalarında düzenlemelere neden olmaktadır. Ancak son yirmi yılda tarımsal emtia fiyatları, birçok faktör nedeniyle önemli dalgalanmalar göstermiştir. Bu bağlamda, emtia fiyatlarının tahmin edilmesi, hem politika yapıcılarını hem de piyasa katılımcılarını için büyük önem taşımaktadır. Emtia piyasalarına artan ilgi, riskleri yönetme, fiyat istikrarını sağlama ve işlem maliyetlerini azaltma ihtiyacını doğurmuş ve bu da emtia borsalarının kurulmasına yol açmıştır. Ayrıca söz konusu piyasalarda lisanslı depolama alanları ve Elektronik Ürün Senetleri (ELÜS) sunulmaktadır. Türkiye geliştirmekte olan bir ülke olarak, Türkiye Ürün İhtisas Borsası (TÜRİB) kuruluşu aracılığıyla lisanslı depolama sistemini uygulamakta ve ELÜS ticaretini denetlemektedir. TÜRİB, çeşitli tarımsal emtialar için ulusal bir platform olarak faaliyet göstermekte ve ELÜS'ler aracılığıyla bir araya getirilen bu emtialara ait senetlerle yapılan işlemlerden elde edilen fiyatlar kullanılarak endeksler oluşturulmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Polinom Regresyonu (PR), Destek Vektör Regresyonu (DVR), Karar Ağacı Regresyonu (KAR) ve Rastgele Orman Regresyonu (ROR) makine öğrenmesi algoritmalarının tahmin performansını emtia borsaları bağlamında ve TÜRİB'deki en önemli endekslerden biri olan buğday endeksi (TRBBGD) özelinde değerlendirmek olarak ifade edilebilir.

Kavramsal/kuramsal çerçeve: Tarımsal emtia fiyatları, politika yapıcılarını, firmaları, tüketicileri ve komisyoncular dahil olmak üzere piyasa katılımcılarını için kritik bir önem taşır. Dolayısıyla, emtia fiyatlarının tahmin edilebileceği etkili yöntemlerin araştırılması ilgili literatürde üzerinde durulan bir konu olagelmıştır. Emtia fiyatlarını tahmin etmek için kullanılan çeşitli yaklaşımlar göz önüne alınarak, bu çalışmada makine öğrenmesi regresyon tekniklerinin emtia piyasası endekslerini tahmin etmedeki başarısı değerlendirilmiş, elde edilen sonuçların gerçek değerlerle karşılaştırılması ve çeşitli performans değerlendirme kriterlerinden faydalanılması yoluyla tahmin başarılarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem ve Bulgular (Methodology and Findings): Çalışma, ABD Doları-Türk Lirası döviz kuru (USD/TRY), Brent ham petrol fiyatları ve gecelik faiz oranları değişkenlerini içeren bir model dahilinde TÜRİB'in en önemli endekslerinden biri olan buğday endeksi TRBBGD için Polinom Regresyon (PR), Destek Vektör Regresyon (DVR), Karar Ağacı Regresyon (KAR) ve Rastgele Orman Regresyon (ROR) yöntemleri odaklı bir tahminleme uygulamasını içermektedir. 01/04/2021-20/02/2023 dönemi günlük verilerinin kullanıldığı çalışmada ilgili yöntemlerin potansiyel uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi ve böylece gelecekte bu alanda yapılacak araştırmalara alternatif bir yaklaşım sunulması amaçlanmıştır.

Sonuç ve Öneriler: Elde edilen bulgulara göre, tüm modeller gerçek değerlere yakın tahminler üretmiş olup, özellikle, DVR modeli daha fazla doğru sonuç üretmiştir. Ancak diğer modellerle karşılaştırıldığında, KAR ve ROR modellerinin gerçek değerlere daha da yakın sonuçları içeren örüntüler sergilediği görülmüştür. Son değerlendirmede, model performansları ortalama mutlak yüzde hata (OMYH) değerleri bağlamında ölçülmüş olup tüm modellerin %10 altında OMYH değerleri ile yüksek doğruluk seviyesine ulaştığı görülmüştür. Bununla birlikte, genel performansta ağaç tabanlı modellerin (KAR ve ROR), diğer makine öğrenmesi yöntemlerini geride bıraktığı ifade edilebilmektedir. Literatüre katkı bağlamında bu çalışma, ELÜS'ler temel alınarak TÜRİB endekslerini tahmin etmek için makine öğrenmesi tekniklerini kullanan ilk çalışma olup; elde edilen doğru sonuçların performans değerlendirme kriterleri tarafından da onaylanması nedeniyle benzer tahminleme amaçları için uygulanabilir bir yaklaşım önermektedir. Bu çalışmanın bazı önemli sınırlamaları vardır: İlk olarak, birçok TÜRİB endeksi arasından sadece buğday endeksi seçilmiştir. Ayrıca, emtia fiyatları üzerinde etkisi olan birçok faktör bulunmasına rağmen, sadece üç tanesi modele dahil edilmiştir. Diğer bir sınırlama ise, algoritmaların eğitimi ve tahmin çalışmalarının ilgili kurum veri tabanındaki mevcut veri miktarı nedeniyle sınırlı sayıda veri seti üzerinde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Çalışmanın diğer bir sınırlılığı ise birçok makine öğrenmesi algoritmasından dört tanesinin kullanılmış olmasıdır.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Hasan Arda BURHAN			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	COMPARISON OF PREDICTION PERFORMANCES OF REGRESSION MODELS IN MACHINE LEARNING: AN APPLICATION ON THE TURKISH MERCANTILE EXCHANGE WHEAT INDEX			
Tarih <i>Date</i>	17.10.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Research Article			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Hasan Arda BURHAN	%100	-	-

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1381131

CRYPTOCURRENCY VOLATILITY: BEFORE, DURING AND AFTER
COVID-19

Dr. Öğr. Üyesi Orhan ÖZAYDIN

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Finance and Banking

İstanbul / Türkiye

e-posta: orhan.ozaydin@nisantasi.edu.tr

ORCID 0000-0003-2585-1437

ABSTRACT

The World Health Organization (WHO) announced the Covid-19 pandemic in March 2020, which had a negative impact on economic activities and financial markets. Cryptocurrencies with blockchain technology, whose history is not old, took off in the Covid-19 period thanks to digital transformation and became popular in the financial markets. However, the fact that cryptocurrencies lose blood after the pandemic period. This study examines the volatility of cryptocurrencies before, during and after the pandemic Covid-19 using data from 4 cryptocurrencies (Bitcoin, Ethereum, Binance and Litecoin) and the CCI30 index, using autoregressive conditional variance models with two dummy variables. According to the results, the volatility of cryptocurrencies decreases throughout the pandemic period, moreover, decreases more after the pandemic compared to the pre-pandemic period. Investors should be cautious about investing in these risky instruments, which may become popular again in the future, just in case.

Keywords: Covid-19, Cryptocurrencies, Volatility, Blockchain.**Jel Codes:** G23, O32.

KRİPTOPARA OYNAKLIĞI: COVID-19 ÖNCESİ, SÜRESİ VE SONRASI

ÖZ

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) Mart 2020'de Covid-19 pandemisini duyurması, ekonomik faaliyetleri ve finansal piyasaları olumsuz etkiledi. Geçmiş çok da eski olmayan blockchain teknolojisine sahip kripto paralar, dijital dönüşüm sayesinde Covid-19 döneminde yükselişe geçti ve finansal piyasalarda popüler hale geldi. Ancak, kripto para birimleri pandemi döneminden sonra kan kaybetti. Bu çalışma, 4 kripto para birimi (Bitcoin, Ethereum, Binance ve Litecoin) ve CCI30 endeksi verilerini kullanarak, iki kukla değişkenli otoregresif koşullu değişen varyans modelleri ile kripto para birimlerinin Covid-19 pandemi öncesi, süresi ve sonrasındaki volatilitelerini incelemektedir. Sonuçlara göre, kripto para birimlerinin oynaklığı pandemi dönemi boyunca azalmaktadır, bununla birlikte pandemi döneminden sonra pandemi öncesine kıyasla daha da fazla azalmaktadır. Yatırımcılar, gelecekte yeniden popüler olma ihtimali olan bu riskli enstrümanlara yatırım yapma konusunda temkinli olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Kripto paralar, Oynaklık, Blok zincir.**Jel Kodları:** G23, O32

Geliş Tarihi/Received: 25.10.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 16.12.2023

Yayın Tarihi/Printed Date: 30.12.2023

Kaynak Gösterme: Özaydın, O., (2023). "Cryptocurrency Volatility: Before, During and After Covid-19". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 00-00.

INTRODUCTION

The World Health Organization declared the beginning of the outbreak of Covid-19 (WHO, 2023) on 11 March 2020. Since then, the epidemic has spread around the world, profoundly affecting social life and economic markets. There are many studies investigating the impact of the pandemic on macro and traditional financial markets. There are also studies on cryptocurrency, the new technology of the last decade. It is seen that the demand for cryptocurrencies has increased for purposes such as high return expectations, safe haven and portfolio diversification (Almeida, 2022). In general, the literature states that the risks of cryptocurrencies increase only at the beginning of the pandemic period. (Demiralay and Golitsis, 2021; Mariana et al., 2021; Conlon and McGee, 2020; Kececi, 2020).

Bitcoin, the first cryptocurrency, was introduced in 2009 by an anonymous individual named Satoshi Nakamoto. Cryptocurrencies are digital assets that make use of blockchain technology to secure and record transactions. This technology eliminates centralization through user-to-user connectivity, resulting in a decentralized, transparent and participatory system. The decentralized nature of cryptocurrencies distinguishes them from conventional financial systems.

This paper provides a comprehensive overview of the volatility of cryptocurrencies, with a particular focus on the period before, during and after the Covid-19 pandemic. The selected cryptocurrencies are the Bitcoin, Ethereum, Binance and Litecoin, which has the highest market value as of October 2023, as well as The Crypto Currencies Index (CCI30) that calculated index of aggregated 30 cryptocurrencies. The study uses data covering the pre-pandemic, pandemic, and post-pandemic periods from January 2018 to October 2023, including daily return information. The focus of the study is to understand how volatility changed during and after the Covid-19 pandemic in comparison to the pre-pandemic period.

Exponential Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity (EGARCH) models were used to model cryptocurrency volatility. To investigate how the pandemic affected volatility, the models include two dummy variables in the variance equations: DMY1, representing the period during the Covid, and DMY2, representing the period after the Covid. Notable studies found that cryptocurrency volatility increased at the beginning of the pandemic (Demiralay and Golitsis, 2021; Mariana et al., 2021; Conlon and McGee, 2020; Kececi, 2020). However, the results show that after the Covid-19 pandemic, volatility decreased compared to the pre-pandemic period.

1. Literature Review

1.1. Cryptocurrency Background

The main purpose of cryptocurrency is to represent a digital asset as a medium of exchange, using cryptography to secure all transactions. Everything that appears is controlled by its own system. Cryptocurrencies are a subset of digital currencies. As digital currencies do not have blockchain technology, they are open to abuse. The ledgers in which digital currency transactions are recorded can be copied and altered by parties, and there are barriers to reconciliation. However, because cryptocurrencies are built with blockchain technology, each transaction is encrypted by combining it with the previous block using cryptography. Therefore, it is difficult and costly to resolve the entire block (Türk and Uslu, 2020).

In an article published in 2008, Satoshi Nakamoto defined the technology component of cryptocurrency as a chained cryptographic data block, although the term 'blockchain' is not used precisely (Avunduk and Aşan, 2018). One of the strengths of blockchain technology is that it eliminates centralization through user-to-user connectivity. A blockchain is simply a set of timestamped, immutable data records managed by a cluster of computers that do not belong to a single entity. Each of these blocks of data is secured and linked (i.e. chain) using cryptographic principles. The blockchain network has no central authority and is the very definition of a democratized system. Because it is a shared and immutable ledger, the information it contains is

available to all. Therefore, anything built on the blockchain is inherently transparent and participatory. It is possible to list the reasons why the blockchain has gained such admiration as follows (Darlington, 2021):

- It is not owned by a single organization; therefore, it is decentralized.
- Data is stored cryptographically (block link encrypted) within it.
- The blockchain is unbreakable, so no one can undo or change it.

It is still not known for certain who created bitcoin. In the article "Bitcoin: Peer-to-Peer Electronic Payment System" on www.bitcoin.org, Satoshi Nakamoto described the electronic payment system based on encryption without the need for a financial intermediary between the two parties, referring to the "b-money" study by Wei Dai. The first bitcoin blockchain was created on 3 January 2009 (Türk and Uslu, 2020). After bitcoin, many alternative cryptocurrencies, called altcoins, were traded on exchanges. Bitcoin does not have a centralized system; it is not possible to control everything as in electronic banking systems. While in banking systems there are institutions that can issue and print money, there is no such centralization in cryptocurrencies. All information is kept scattered at user points (clients). All information and data are collected using cryptography, and everything passes through blockchains that represent the distributed ledger (Milutinović, 2018).

1.2. Literature for Cryptocurrency Volatility

Although, cryptocurrencies were born in 2009, they were very popular among investors, especially in the first year of the pandemic. With the effect of monetary expansion, many investors turned to this risky instrument. They were also described as a safe haven because they are a high-yielding asset and provide hedge (Mensi et al., 2019). It was obvious that their risks were as high as their returns. There has been a significant decline in the stability of cryptocurrency markets, accompanied by a notable rise in irregularities (Lahmiri & Berikos, 2020). Some prior studies found that volatility increased at the start of the covid pandemic. (Demiralay & Golitsis, 2021; Mariana et al., 2021; Conlon and McGee, 2020; Keçeci, 2020). Besides, cryptocurrency market liquidity has increased significantly after the pandemic started (Corbet et al., 2021).

The cryptocurrency market may not be conducive for investors with a short-term orientation due to the potential for substantial losses within a brief timeframe. However, despite its inherent volatility, the cryptocurrency market demonstrates the ability to attain the greatest excess return relative to the level of risk (Ankenbrand & Bieri, 2018). Evidence suggests that the impact of good news on cryptocurrency's volatility surpasses that of bad news, highlighting an asymmetric effect. This distinctive characteristic aligns with the suitability of cryptocurrencies as a safe haven asset (Almeida, 2022).

This study examines volatility of cryptocurrencies during and after the pandemic period compared to the pre-pandemic period. However, since the volatility of cryptocurrencies in the literature was increased by the beginning of the pandemic, the novelty of this paper is how the volatility behaves after the Covid-19 pandemic.

2. Data and Modelling

2.1. Data

In the study, the interval of data was picked between 2018, January and 2023, October consisting of Covid-19 period. Daily price data of the top 4 cryptocurrencies—Bitcoin (BTC), Ethereum (ETH), Binance (BNB) and Litecoin (LTC), the highest market value as of 2023 October, were used and CCI30. Cryptocurrencies data was obtained from investing.com and CCI30 was derived from cci30.com. Return data was created by calculating from price data as Equation 1.

$$R_i = (P_i/P_{i-1}) - 1 \quad (1)$$

2.2. Modelling

The aim of this study is to understand the periodical changes in volatilities. For this reason, Literature states that variance changing models provide better results for modelling volatilities in high frequency series (Özer and Ece, 2016; Cheteni, 2016). ARCH and GARCH models are nonlinear econometric models that predict that the variance does not remain constant for financial time series with variable volatility (Ozaydin, 2019). ARCH models are a widely used method in financial market analysis (Gökbulut & Pekkaya, 2014). R program was used for modelling.

Engle (1982) proposed an autoregressive conditional variable variance (ARCH) model, in which the (current) value of the variance of the model's error terms u_t in the period t (current) depends on the squares of the past error terms $u(t-1,2,...n)$. Bollerslev (1986) introduced a useful model that generalizes ARCH models as GARCH. Developed a model structure with more historical information and flexible delay structure. According to the GARCH model, the conditional variance depends not only on the lagged values of the past period error squares, but also on the past values of the dependent variable's past conditional variance. This model parameterizes volatility as a function of unexpected information shocks to the market (Ozaydin, 2019).

GARCH models assume that volatility responds symmetrically to positive and negative shocks. However, there are cases where this assumption is not valid, and volatility responds asymmetrically to possible shocks. Instead of GARCH models, which are not sufficient to model the leverage effect in financial time series, exponential GARCH (EGARCH) models were first developed by Nelson (1991) to overcome this shortcoming.

$$\log(h_t) = \omega + \sum_{j=1}^p \beta_j \log(h_{t-j}) + \sum_{i=1}^q \alpha_i \frac{|u_{t-i}|}{\sqrt{h_{t-i}}} + \sum_{i=1}^q \gamma_i \frac{u_{t-i}}{\sqrt{h_{t-i}}} \quad (2)$$

In the EGARCH model (Equation 2), the natural logarithm of the conditional variance is conditional on its lagged values and on the standardized error term $\frac{|u_{t-i}|}{\sqrt{h_{t-i}}}$ instead of the lagged error term squared. At the same time, the conditional variance h_t depends on both the magnitude and the sign of the lagged error terms. Since the EGARCH model takes the logarithm of the conditional variance, the parameters are positive. As a result, the parameters in ARCH and GARCH models do not need to be greater than 0 (there are no restrictions on the parameters α_i and β_i) (Brooks, 2008, p. 406). Here, $\gamma_i \neq 0$ implies that there is an asymmetric effect. If γ is not equal to zero, the impact is asymmetric. If γ does not impact symmetrically, a statistically significant $\gamma > 0$ indicates a leverage effect, in which positive news in the past increases volatility more than negative news. Similarly, a statistically significant $\gamma < 0$ indicates a leverage effect, in which negative shock in the past increases volatility more than positive shock. (Ural & Demireli, 2019).

The general mean equation (Equation 3) and variance equation (Equation 4) are used. A total of five conditional variance models were established. To understand the volatility the before, during and after Covid-19 pandemic two dummy variables were added to variance models. DMY1 is a proxy of during covid period, DMY2 is a proxy of after covid period.

$$R_t = \beta_1 + \beta_2 R_{t-1} + \dots + u_t, \quad u_t \sim N(0, \sigma_t^2) \quad (3)$$

$$\log(CC_k(h_t)) = \omega + \sum_{j=1}^p \beta_j \log(h_{t-j}) + \sum_{i=1}^q \alpha_i \frac{|u_{t-i}|}{\sqrt{h_{t-i}}} + \sum_{i=1}^q \gamma_i \frac{u_{t-i}}{\sqrt{h_{t-i}}} + DMY1_t + DMY2_t \quad (4)$$

R_t : Returns of the CCI30, Bitcoin, Ethereum, Binance, Litecoin.

CCk : Variances of the CCI30, Bitcoin, Ethereum, Binance, Litecoin.
DMY1: Dummy variable of the during Covid-19 Period
DMY2: Dummy variable of the after Covid-19 Period

In the case of multiple dummy category variables, one dummy variable is omitted for each category variable and dummy coefficients in the model are relative to left out category. Therefore, two dummy variables included to the variance models as external regressors to compare three period each other. They provide to compare during and after the Covid-19 period compared to pre-Covid-19 period. Number of the Covid-19 death is negatively correlated with cryptocurrencies' price (Demir et al., 2020), so death number was used as a determinant for three periods in the research: before, during and after Covid-19. The World Health Organization reported the start of the Covid-19 outbreak (WHO, 2021) on 11 March 2020. At that time, the number of deaths from Covid-19 increased rapidly. After two years of the covid outbreak, the end of spring in May 2022, deaths due to Covid-19 decreased, as shown in Figure 1. Thus, the during-Covid period is assigned to the DMY1 proxy from 2020, March to 2022, May and the after-Covid period is assigned to the DMY2 proxy from 2022, May to 2023, October.

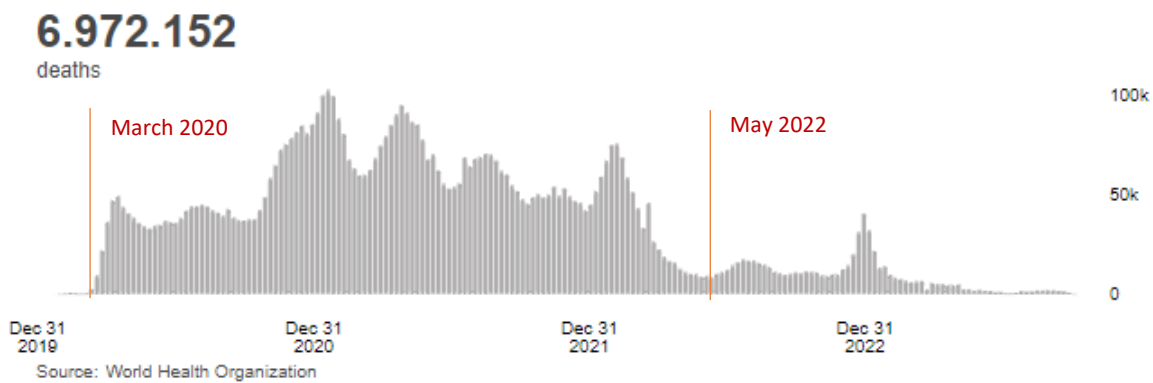

Figure 1. Worldwide Covid-19 Deaths (WHO, 2023)

3. Results

Between beginning of the year 2018 (2 January 2018) and near end of the year 2023 (13 October 2023) descriptive statistics of the series (Bitcoin, Ethereum, Binance, Litecoin and CCI30) are shown in Table 1. Looking at the explanatory statistical values of the data, the classic financial data characteristics show that the kurtosis values are well above the value of 3, which should be within the limits of normal distribution (Table 1).

Table 1. Descriptive Statistics of the Series

Variable	Min	Mean	Med	Max	Std	Var	Skw	Kur
CCI30	-0,3840	0,0005	0,0024	0,2161	0,0423	0,0018	-0,7209	9,6562
BTC	-0,3818	0,0010	0,0004	0,1956	0,0372	0,0014	-0,4032	10,8096
ETH	-0,4455	0,0015	0,0004	0,2596	0,0482	0,0023	-0,3161	9,3743
BNB	-0,4407	0,0030	0,0011	0,6999	0,0558	0,0031	1,8931	30,6211
LTC	-0,3854	0,0008	-0,0005	0,3316	0,0522	0,0027	0,1387	9,2164

Working with time series data, structural breaks, changes in mean and variance can be seen in various, and the series may not be stationary. Including non-stationary series in the regression causes spurious regression (Yerdelen, 2017). For this reason, traditional unit root tests Augmented Dickey Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) were used in the study to examine whether the daily return series are stationary. Table 2 shows the results of the Augmented Dickey Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) unit root tests. CCI30, BTC, ETH, BNB and LTC return data are stationary at the 1% significance level according to unit root tests.

Table 2. t-statistics for Unit Root Tests

Variable	ADF						PP					
	none Trend			with Drift			with Trend					
	t-stat.	prob.		t-stat.	prob.		t-stat.	prob.				
CCI30	-17,70	0,00	***	-17,64	0,00	***	-17,65	0,00	***	-49,96	0,00	***
BTC	-32,00	0,00	***	-31,99	0,00	***	-31,99	0,00	***	-49,00	0,00	***
ETH	-31,94	0,00	***	-14,06	0,00	***	-14,08	0,00	***	-49,55	0,00	***
BNB	-30,66	0,00	***	-30,71	0,00	***	-30,70	0,00	***	-47,47	0,00	***
LTC	-33,15	0,00	***	-33,14	0,00	***	-33,14	0,00	***	-49,42	0,00	***

Note: ***, **, * denotes significance at the level of 1%, 5%, 10%, respectively.

In the classical least squares method, the assumption is that the variance of the error terms is constant, that is, it does not change over time. However, in the case of changes, such as significant decreases and increases in the series, the error terms are affected and do not remain constant. Therefore, they cannot have a constant variance. This situation, which is particularly prevalent in the case of financial series, gives rise to anomalous and inconsistent results. The ARCH model, introduced by Engle in 1982, was developed to overcome this problem. The ARCH-LM is a test for whether there is an ARCH effect in the study. All variables individually used in the study have an ARCH (Autoregressive Conditional Heteroskedasticity) effect as shown in Table 3.

Table 3. ARCH LM Test Results of the Series

Variable	ARCH Chi-Sq	prob.	Max Lag
CCI30	129,8394	0,00 ***	12
BTC	69,6176	0,00 ***	12
ETH	115,0682	0,00 ***	12
BNB	224,2165	0,00 ***	12
LTC	91,1787	0,00 ***	12

ARCH effect for all series exists upon 12 lag.

Table 4 shows the statistical values and coefficients of the conditional variable variance models built on the returns of all cryptocurrencies. EGARCH(1,1) model was deployed to all series that gives significant results. Looking at the coefficients of the variance equations: constant term (omega), arch term (alpha), garch term (beta) and asymmetry term (gamma) give significant results. Coefficients of gamma(γ) terms are all different from zero (0) and positive, indicating the

existence of asymmetry. Thus, a statistically significant $\gamma > 0$ indicates in which positive news in the past increase volatility more than negative news. (Ural & Demireli, 2019; Sapuric et al., 2020) for the entire data period from the beginning of 2018 to the end of 2023. Almeida et al. (2022) also argue for similar results on the volatility behavior of cryptocurrencies.

Table 4. EGARCH Variance Models Statistics

EGARCH(1,1)	CCI30		BTC		ETH		BNB		LTC	
	Coef.	prob.	Coef.	prob.	Coef.	prob.	Coef.	prob.	Coef.	prob.
Omega(ω)	-0,47	0,02 **	-0,51	0,02 **	-0,24	0,00 ***	-0,24	0,00 ***	-0,56	0,00 ***
Alpha(α)	-0,07	0,01 ***	-0,06	0,01 ***	-0,02	0,01 ***	-0,02	0,06 *	-0,06	0,00 ***
Beta(β)	0,92	0,00 ***	0,92	0,00 ***	0,96	0,00 ***	0,95	0,00 ***	0,90	0,00 ***
Gamma(γ)	0,20	0,00 ***	0,17	0,00 ***	0,17	0,00 ***	0,29	0,00 ***	0,20	0,00 ***
Dmy1-during	-0,02	0,11	-0,01	0,44	-0,01	0,06 *	-0,02	0,04 **	-0,02	0,18
Dmy2-after	-0,08	0,01 ***	-0,07	0,02 **	-0,05	0,00 ***	-0,07	0,00 ***	-0,07	0,00 ***

Note: ***, **, * denotes significance at the level of 1%, 5%, 10%, respectively.

In the models (Equation 4), dummy variables were added to the variance equation as an external independent variable. The Covid-19 period is assigned to the DMY1 proxy from 2020, March to 2022, May. After the Covid-19 period is assigned to the DMY2 proxy from 2022, May to 2023, October. So, it has been investigated to how periods impact on volatility during and after the pandemic period compared to before the pandemic. During Covid-19 period, just two cryptocurrencies, ETH and BNB, give significant negative results. BTC, LTC and CCI30 index are not significant. All these five variables' coefficients are negative. Thus, result tells that the during Covid-19 period volatility had small decreases compared to pre-Covid period. Some literature found the volatility increased on the beginning of the Covid-19, namely, the risks of cryptocurrencies raised during the pandemic period. (Demiralay and Golitsis, 2021; Mariana et al., 2021; Conlon and McGee, 2020; Kececi, 2020). An explanation for this, new investors who see cryptocurrencies as a safe haven or high-yield investment tool, had an impact on the increase in crypto currency volatility at the beginning of the pandemic period. However, one of this study findings shows that the during pandemic volatility decreased compared to pre-pandemic because research data range covers entire pandemic period, so it is acceptable the differences from other prior literature. The main novelty finding of the paper is that all DMY2 variables' coefficients, which are proxy of the after-Covid period, are significant and negative. Namely, the after Covid-19 period volatility decreased -with high magnitude- more than the during Covid-19 period compared to pre-Covid-19. Thus, cryptocurrencies lost popularity as an investing tool or "asset" on after-Covid period.

Table 5. EGARCH Model Residuals Ljung-Box and ARCH LM Test Results

Residuals	CCI30		BTC		ETH		BNB		LTC	
	Stat.	prob.	Stat.	prob.	Stat.	prob.	Stat.	prob.	Stat.	prob.
Ljung-Box	0,02	0,89	0,13	0,72	1,32	0,25	0,47	0,49	0,02	0,89
ARCH LM Lag [3]	1,65	0,20	0,83	0,36	0,37	0,54	0,66	0,42	1,05	0,30
ARCH LM Lag [5]	4,40	0,14	2,45	0,38	2,20	0,43	1,22	0,67	2,46	0,38
ARCH LM Lag [7]	5,64	0,17	2,73	0,57	2,53	0,61	1,52	0,82	3,10	0,50

Note: Residuals are not autocorrelated. There are no ARCH effect model residuals.

For robustness of the models, ARCH LM test was deployed again later. Results show that there is no ARCH effect in the residuals of models. Besides, the Ljung-Box test result tells there is no autocorrelation problem (Table 5).

CONCLUSION AND EVALUATIONS

There is widespread speculation that cryptocurrencies will be the medium of exchange of the future. The technology and free spirit that underpin cryptocurrencies support such speculation. However, in the digitalized world with the impact of the pandemic, the demand for cryptocurrencies, which are seen as a high-yield opportunity or rather as an investment tool, has increased. It can be said that the increase in the speed of the world's digitalization has made an important contribution. The literature has emphasized the need to pay attention to the risks as well as the short-term returns of cryptocurrencies. The reasons for the increase in volatility in cryptocurrencies can be explained as new inexperienced investors want to get high returns in a short time and trade with incomplete market information pre- and during pandemic.

In this study, how the periods -before, during and after Covid-19 pandemic- effect to the volatility of Bitcoin, Ethereum, Binance, Litecoin cryptocurrencies and CCI30 index, which have the highest market value as of October 2023. The volatilities of cryptocurrencies have increased the beginning of the Covid-19 period according to literature. However, this paper's result shows that when expanded the time range to end of the Covid-19, volatilities decreased according to pre-pandemic. Moreover, main finding is that, after the pandemic volatilities are lower than during the pandemic. Cryptocurrencies are therefore losing popularity. This result can be explained by the fact that the end of monetary expansion after the pandemic led people to turn to conventional investment assets, i.e. bonds, gold and shares. Moreover, similar to the literature, another finding of this study is that the impact of good news on cryptocurrency volatility outweighs that of bad news. Investors should be cautious about investing in these risky instruments, which tend to become popular future.

REFERENCE

- Avunduk, H., & Aşan, H., (2018). Blok Zinciri (Blockchain) Teknolojisi ve İşletme Uygulamaları: Genel Bir Değerlendirme. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , vol.33, no.1, 369-384.
- Almeida, J., & Gonçalves, T.C., (2022). A Systematic Literature Review of Volatility and Risk Management on Cryptocurrency Investment: A Methodological Point of View. Risks 10: 107. [https:// doi.org/10.3390/risks10050107](https://doi.org/10.3390/risks10050107)
- Ankenbrand, T. & Bieri, D., (2018). Assessment Of Cryptocurrencies As An Asset Class By Their Characteristics. Investment Management and Financial Innovations, Volume 15, Issue 3.
- Bollerslev, T., (1986). Generalized Autoregressive Conditional Heteroscedasticity. Journal of Econometrics, 31, 307-327.
- Brooks, C. (2008). Introductory Econometrics for Finance. Cambridge.
- Cheteni, P., (2016). Stock Market Volatility Using GARCH Models: Evidence from South Africa and China Stock Markets. Journal of Economics and Behavioral Studies, 8(6), 237-245.

- Conlon, T. & McGee, R. (2020). Safe haven or risky hazard? Bitcoin during the Covid-19 bear. *Market Finance Research Letters*, 35, doi.org/10.1016/j.frl.2020.10160
- Corbet, S., Hou, Y., Hu, Y., Larkin, C., Lucey, B., & Oxley, L., (2021). Cryptocurrency liquidity and volatility interrelationships during the Covid-19 pandemic. *Finance Research Letters*, vol:45, https://doi.org/10.1016/j.frl.2021.102137.
- Darlington, N. (2023). Blockchain Technology?, www.blockgeeks.com. Received from https://blockgeeks.com/guides/what-is-blockchain-technology/ at 7 October 2023.
- Demir, E., Bilgin, M.H., & Karabulut, G., (2020). The relationship between cryptocurrencies and Covid-19 pandemic. *Eurasian Econ Rev* 10, 349–360. https://doi.org/10.1007/s40822-020-00154-1
- Demiralay, S. & Golitsis, P. (2021). On The Dynamic Equicorrelations In Cryptocurrency Market. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 80:524–533.
- Engle, R. F. (1982). Autoregressive Conditional Heteroscedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation. *Econometrica*, 50, 987-1008.
- Gökbulut, R. İ., & Pekkaya, M. (2014). Estimating and Forecasting Volatility of Financial Markets Using Asymmetric GARCH Models: An Application on Turkish Financial Markets. *International Journal of Economics and Finance*; Vol. 6, No. 4;.
- Keçeci, N.,F., (2020). Dört Büyük Kriptoparanın Piyasa Riskinde Covid-19 Pandemi Etkisi. *Ekonomi. Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 2020, 5(Special issue): 206-224
- Lahmire, S. & Berikos, S. (2020). The impact of Covid-19 pandemic upon stability and sequential irregularity of equity and cryptocurrency markets, *Chaos, Solitons & Fractals*, Volume 138, September 2020, 109936, https://doi.org/10.1016/j.chaos.2020.109936.
- Mariana C.D., Ekaputra, I.A., & Husodo, Z.A.,(2021). Are Bitcoin And Ethereum Safe-Havens For Stocks During The Covid-19 Pandemic?, *Finance Research Letters* , Vol:38.
- Mensi, W., Sensoy, A., Aslan, A. & Kang, S.H., (2019). High-frequency asymmetric volatility connectedness between Bitcoin and major precious metals markets. *The North American Journal of Economics and Finance*, Volume 50, 101031, https://doi.org/10.1016/j.najef.2019.101031.
- Nelson, D. B. (1991). Conditional Heteroskedasticity in Asset Returns: A New Approach. *Econometrica*, 59(2), 347–370. https://doi.org/10.2307/2938260
- Özaydin, O., (2019). Vadeli İşlemler Pamuk Emtia Getirilerinin Piyasa Oyuncuları ve Reel Piyasa Dinamikleri ile Etkileşimi. Doktora Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 2019.
- Özer, A., & Ece, O. (2016). Vadeli İşlem Piyasalarında Anomalilerin Archgarch Modelleri İle Test Edilmesi: Türkiye Vadeli İşlemler Piyasası Üzerine Bir Uygulama. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), s.1-14.
- Sapuric, S., Kokkinaki, A., & Georgiou, I., (2020). The relationship between Bitcoin returns, volatility and volume: asymmetric GARCH modeling. *School of Business, University of Nicosia, Nicosia, Cyprus Journal of Enterprise Information Management*, Vol. 35 No. 6, pp. 1506-1521, doi:10.1108/JEIM-10-2018-0228
- Türk, M. & Uslu, A., (2020). Covid 19 Pandemisi ve Paranın Geleceği. *Finansal Servis: Bankacılık ve Finans*, Book Chapter IV, Pg:59-74.
- Milutinović, M. (2018). Cryptocurrency, *Економика*, Vol. 64, № 1, 95-104
- Ural, M., & Demireli, E., (2020). Asymmetric Garch-Type And Half-Life Volatility Modelling Of Usd/Kzt Exchange Rate Returns. *Abstract Eurasian Research Journal*, Erj, Vol. 2, No. 2, Pp. 7-18.

Yerdelen Tatoğlu, F.(2017).Panel Veri Ekonometrisi, Beta Yayınları, İstanbul.

World Health Organizations (WHO) (2023). WHO Coronavirus Dashboard. Received from <https://Covid-19.who.int/> at 1 October 2023.

EXTENDED ABSTRACT
*GENİŞLETİLMİŞ ÖZET***KRİPTOPARA OYNAKLIĞI: COVID-19 ÖNCESİ, SÜRESİ VE SONRASI**

Giriş ve Çalışmanın Amacı: Bu makale, Covid-19 pandemisinin öncesinde, sırasında ve sonrasında dönemlerde kripto paraların oynaklığını incelemeyi amaçlayan bir araştırmayı sunmaktadır. 11 Mart 2020'de başlayan Covid-19 salgınının dünya çapında etkilerini anlamak ve kripto paraların bu dönemdeki oynaklığına odaklanmak temel amaçtır. Bitcoin, Ethereum, Binance ve Litecoin gibi en yüksek piyasa değerine sahip kripto paralar ile The Crypto Currencies Index (CCI30) gibi 30 kripto parayı içeren endeks verisi kullanılmıştır. Pandemi öncesi, pandemi sırası ve pandemi sonrası dönemleri kapsayan bu çalışma, Exponential Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity (EGARCH) modelleri kullanarak kripto para oynaklığını modellemektedir. Sonuçlar, pandemi sonrası dönemde kripto paraların oynaklığının pandemi öncesi döneme göre azaldığını ve bu dönemde kripto paraların popülerliğinin azaldığını göstermektedir. Ayrıca, iyi haberlerin kripto para oynaklığı üzerindeki etkisinin kötü haberlere göre daha fazla olduğuna dikkat çekmektedir.

Kavramsal/Kuramsal Çerçeve: 2009 yılında doğan kripto paralar, özellikle pandeminin ilk yılında yatırımcılar arasında oldukça popülerdi. Parasal genişlemenin etkisiyle birçok yatırımcı, bu riskli enstrümana yöneldi ve yüksek getiri beklentileri ve risk koruma sağlama özelliği nedeniyle güvenli liman olarak kabul edildi ancak getirileri kadar riskleri de yüksekti. Kripto para piyasalarındaki istikrarın önemli ölçüde azaldığı ve düzensizliklerin belirgin bir şekilde arttığı görüldü. Bazı önceki çalışmalar, Covid pandemisinin başlangıcında oynaklığın arttığını bulmuştur. Kripto para piyasası, kısa vadeli yatırımcılar için büyük kayıpların yaşanma potansiyeli nedeniyle uygun olmayabilir, ancak doğasındaki oynaklığa rağmen, kripto para piyasasının, risk seviyesine göre en büyük fazla getiriyi elde etme yeteneğini sergilediği görülmüştür. Olumlu haberlerin kripto paranın oynaklığı üzerindeki etkisinin kötü haberlerden daha fazla olduğuna dair kanıtlar, kripto paraların güvenli bir liman varlığı olarak uygunluğuyla örtüşmektedir. Bu çalışma, pandemi dönemi öncesine kıyasla pandemi dönemi sırasında ve sonrasında kripto paraların oynaklığını incelemektedir. Literatürde kripto paraların pandeminin başlangıcından itibaren oynaklığının arttığına dair bulgulara karşı pandemi sonrası dönemde oynaklığın nasıl davrandığını ele almaktadır.

Yöntem ve Bulgular: Bu çalışma, 2018 yılının başından 2023 yılının sonuna kadar olan dönemi kapsayan Bitcoin, Ethereum, Binance, Litecoin ve CCI30 kripto para serilerinin analizini sunmaktadır. Günlük getiri serilerinin durağan olup olmadığı incelenmiş ve tüm kripto paraların ADF ve PP birim kök testleri ile durağan olduğu tespit edilmiştir. Kripto paraların ARCH etkilerine sahip olduğu bulunmuş, bu nedenle varyans modelleri oluşturulmuştur. EGARCH(1,1) modeli kullanılarak varyans modelleri oluşturulmuş ve asimetri terimlerinin anlamlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu asimetri, olumlu haberlerin, olumsuz haberlere göre kripto para oynaklığını daha fazla artırdığını göstermektedir. Esas bulgu olarak, Covid-19 pandemi döneminde ve sonrasında kripto para oynaklığının önceki döneme kıyasla azaldığı tespit edilmiştir. Bulgular, kripto paraların pandemi sonrası dönemde yatırım aracı olarak popülerliğini kaybettiğini göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler: Kripto paraların geleceğin değişim aracı olacağı yönünde yaygın bir spekülasyon bulunmaktadır. Teknoloji ve özgürlükçü yaklaşım, bu spekülasyonu desteklemektedir. Pandeminin etkisiyle dijitalleşen dünyada yatırım aracı olarak görülen kripto paralara olan talep artmıştır. Literatür, kısa vadeli getirilerin yanı sıra kripto paraların risklerine dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çalışma, Covid-19 öncesi, sırası ve sonrasında Bitcoin, Ethereum, Binance, Litecoin kripto paraları ve CCI30 endeksinin oynaklığı üzerine etkilerini incelemektedir. Literatüre göre, kripto paraların oynaklığı pandeminin başlangıcında artmıştır. Ancak bu çalışma, Covid-19 sonuna kadar olan süreyi kapsadığında oynaklıkların önceden önceki döneme göre azaldığını göstermektedir. Ana bulgu, pandemi sonrası dönemde oynaklıkların, pandemi sırasındakinden daha düşük olduğudur. Kripto paraların popülerliği azalmaktadır. Bu sonuç, pandemi sonrası para arzının sona ermesinin insanları geleneksel yatırım araçlarına yönlendirmesinden kaynaklanabilir. Benzer şekilde, bu çalışmanın diğer bir bulgusu da, kripto paraların oynaklığı üzerinde olumlu haberlerin etkisinin olumsuz haberlerden daha fazla olduğudur. Bu nedenle yatırımcıların bu riskli enstrümanlara yatırım yaparken dikkatli olmaları gerekmektedir.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Orhan ÖZAYDIN			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	CRYPTOCURRENCY VOLATILITY: BEFORE, DURING AND AFTER COVID-19			
Tarih <i>Date</i>	25/10/2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Orhan ÖZAYDIN	%100	Çıkar çatışması bulunmamaktadır.	-

A R A Ş T I R M A M A K A L E S İ / R E S E A R C H A R T I C L E

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1381183

**BİLGİ UÇURMA (WHISTLEBLOWING) ALGISINA YÖNELİK OTEL İŞLETMELERİNDE
BİR ARAŞTIRMA****Öğr. Gör. Gökhan DEMİRAY**İstanbul Nişantaşı Üniversitesi,
Meslek Yüksekokulu, Turist Rehberliği Pr

İstanbul / Türkiye

e-posta: gokhan.demiray@nisantasi.edu.tr

ORCID 0000-0002-6417-1293

ÖZ

İşletmeler etik dışı, gayrimeşru ve istenmeyen gelişmelerle karşılaşabilmekteler. Bu gelişmeler emek faktörünün ön plana çıktığı turizm işletmelerinde de sıklıkla yaşanmaktadır. İstenmeyen durumlara karşı bilgi uçurma (whistleblowing) kavramı önemli bir caydırıcı özellik taşımaktadır. Olumsuz durumların engellenmesi turizm sektörünün önemli bir parçası olan otel işletmelerinin sürdürülebilirliği, kaynakların korunması, işletmenin ve çalışanların itibarlarının zarar görmemesi için önemlidir. Bu bakımdan önem arz eden konu, olumsuz örneklerinin sektörde sıkça yaşanmasına rağmen otel işletmeciliği literatüründeki ilgili çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Bu alana katkı sunmak adına araştırmada otel işletmelerinde çalışanların bilgi uçurma davranışlarının ortaya konulması ve çalışanların kişisel ve sektörel özelliklerine göre farklılaşmanın tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada veriler (n=211) anket ile toplanmış olup analizlerde ise tanımlayıcı istatistik, faktör analizi, t-testi ve anova testlerinden faydalanılmıştır. Otel çalışanlarının bilgi uçurma algılarının dört faktör üzerinde şekillendiği ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak sonuçlar, çalışanların bilgi uçurma algılarının demografik ve sektörel özelliklere göre farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Uçurma, Otel Çalışanları, Otel İşletmeciliği, Turizm İşletmeciliği.**Jel Kodları:** L83.**A RESEARCH ON WHISTLEBLOWING PERCEPTION IN HOTEL BUSINESSES****ABSTRACT**

Businesses may encounter unethical, illegitimate and undesirable developments. These developments are frequently experienced in tourism enterprises where the labor factor comes to the fore. The concept of whistleblowing is an important deterrent against undesirable situations. Preventing negative situations is important for the sustainability of hotel businesses, which are an important part of the tourism sector, for the protection of resources, and to prevent damage to the reputation of the business and employees. In this respect, the relevant studies in the hotel management literature are limited, although negative examples are frequently experienced in the sector. In order to contribute to this field, it is aimed to reveal the whistleblowing behaviors of employees in hotel businesses and to determine the differences according to the personal and sectoral characteristics of the employees. In the research, data were collected by questionnaire and descriptive statistics, factor analysis, T-test and ANOVA tests were used in the analyses. It has been revealed that hotel employees' perceptions of whistleblowing are shaped on four factors. Accordingly, the results reveal that employees' perceptions of whistleblowing differ according to demographic and sectoral characteristics.

Keywords: Whistleblowing, Hotel Employees, Hotel Management, Tourism Management.**Jel Codes:** L83.**Geliş Tarihi/Received:** 25.10.2023**Kabul Tarihi/Accepted:** 22.12.2023**Yayın Tarihi/Printed Date:** 31.12.2023**Kaynak Gösterme:** Demiray, G. (2023). "Bilgi Uçurma (Whistleblowing) Algısına Yönelik Otel İşletmelerinde Bir Araştırma", *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 636-654.

GİRİŞ

Örgütler sundukları mal ve hizmetler doğrultusunda başarı yakalama çabasında olmalarıyla beraber faaliyet gösterdikleri toplumun değerleri ve örgütsel etik ilkeleri doğrultusunda hareket etmeleri başarılı bir örgüt için gereklilik olmuştur. Günümüzde çoğu örgütte ahlak dışı, yasal olmayan, gayri meşru uygulamalar ve toplumsal değerler ile ters düşen davranışlarla karşılaşmaktadır. Bu davranışlara maruz kalan eski veya mevcut örgüt çalışanının sorunu çözme konusunda eyleme geçebilecek kişi ya da kuruluşlara bildirmesi whistleblowing olarak tanımlanmaktadır (Near ve Miceli, 1985). Tanımlanan bu kavram dolandırıcılık ve yolsuzluğa karşı önemli bir caydırıcı olarak kabul edilmektedir (Nayir ve Herzig, 2012). Ayrıca örgütlerde etik olmayan uygulamaların azaltılması için kullanılacak yollardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Konu her örgütün konusu olduğu gibi emek yoğun sektör olan otel işletmelerini de yakından ilgilendirmektedir. Otel işletmeleri ne kadar iyi yönetilirse yönetilsin her zaman olumsuz durumlarla karşılaşma riski vardır. Karar verme sürecini anlama ve çalışanların hileli faaliyetler konusunda bildirimde bulunma türleri ile ihbarda bulunma olasılığının tahmin edilmesi zorunlu duruma gelmiştir (Kenett vd., 2011).

Son yıllarda turizm literatüründe etik kapsamında ele alınan konular olmuştur. Otel işletmelerinde çalışanlar üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmıştır (Gözen ve Ergün, 2020; Karataş ve Keleş, 2020; Yarmacı ve Ayyıldız, 2020; Çiçeklioğlu ve Kale, 2021; Güven ve Şahin, 2022;). Ayrıca bilgi uçurma davranışı farklı disiplinler tarafından da araştırılmış ve meslek adayları olan öğrenciler üzerinde uygulanmıştır. Öğrencilere yönelik genellikle muhasebe ve öğretmen adayları kapsamında ele alınmıştır (Gökçe ve Oğuz, 2015; Baraz ve Şivil, 2019; Meriç ve Elden, 2019; Akyürek, 2020; Erdoğan ve Erdoğan, 2021). Otel çalışanları dışında çoğunlukla banka, okul, muhasebe ve hastane çalışanlarının konuyla ilgili davranışları araştırılmıştır (Taş ve Antalyalı, 2015; Baltacı, 2017; Buluş, 2019; Meriç, 2020). Ülkemizde 2020 yılına kadar olan “whistleblowing” konulu 77 çalışma raporlanmış olup bunların son dönemde sayının arttığı görülmüştür (Sağyan ve Tunçay, 2020). Son yıllarda konuya yönelim artsa da turizm ve otel işletmeciliği literatüründe konu kısıtlı şekilde ele alınmıştır. Dolayısıyla emeğin yoğun olduğu otelcilik sektörü çalışanlarının konuyla ilgili görüşlerinin incelenmesi ilgili literatüre katkı sağlayacak nitelik taşıyacaktır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacını otel çalışanlarının bilgi uçurma davranışlarının kişisel ve sektörel özelliklere göre incelenmesi oluşturmaktadır. Bu çalışmada öncelikle whistleblowing konusu kavramsal çerçevede bölümünde açıklanmakta sonrasında ise araştırmanın odak noktasına uygun ilgili çalışmalar sunulmaktadır. Daha sonra çalışmanın yöntemi yer almakta, ardından bulgular ve sonuç bölümüne yer verilmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın bu kısmında whistleblowing kavramının ortaya çıkışı, kavrama yönelik tanımlar, literatürde karşılaşılan farklı karşılıkları, bildirme süreci, tipolojileri ve olumsuz durumları bildiren kişileri harekete geçiren unsurlar açıklanmaya çalışılmıştır. Whistleblowing konusu Enron ve Wordcom şirket çalışanlarının işletmelerine ait muhasebe hilelerini açığa çıkarmalarından sonra sıkça kullanılmaya başlamıştır (Aktan 2006: 20). Whistleblowing kelime kökeni İngiliz polisinin suç olaylarına karşı uyarıda bulunmak için düdüğü çalmasına dayanmaktadır. Terim ilk kez 1963 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde güvenlik riskleriyle ilgili hukuki belgelerde kullanılmıştır (Hersh, 2002: 243).

Whistleblowing kavramı için literatürde ortak bir tanım bulunmamaktadır. Örgütlerin şimdiki ya da eski çalışanlarının yanlış ve yasa dışı uygulamaları, ihmaller gibi olumsuz durumları bildirmesi olarak tanımlanmaktadır (Lewis vd., 2001: 215). Miceli ve Near’a (1985) göre örgüt çalışanlarının yasa dışı, ahlaka aykırı ve gayrimeşru uygulamalara çözüm sağlayabilecek taraflara bildirilmesi olarak tanımlanmıştır. Ayrıca örgüt çalışanları ya da yöneticileri tarafından etik olmayan ve ahlak dışı uygulamaların açığa çıkarılabilecek şekilde raporlanması şeklinde tanımlanabilmektedir (Özdemir, 2015: 13). Kapsamlı bir tanım olarak “bir organizasyon içerisinde yasadışı ve etik değerlere uygun olmayan davranış ve eylemlerin organizasyon içi ve/veya organizasyon dışı başkalarına veya kurumlara zarar vermemesi için enformasyon sahibi kişiler (çalışanlar veya paydaşlar) tarafından sorunları çözme gücü ve yetkisine sahip iç ve dış otoritelere bildirilmesi” şeklinde kullanılmaktadır (Aktan, 2006: 20,21). Whistleblowing

kavramı için Türkçe literatürde farklı karşılıklar kullanılmaktadır. Bunların; “bilgi ifşası” (Kozak ve Şahin, 2018; Batga, 2021), “olumsuz durumları bildirme” (Yarmacı, 2018), “olumsuz durumları ifşa etme” (Demirtaş, 2014), “bilgi uçurma” (Cemaloğlu ve Akyürek, 2017), “ahlaki olmayan davranışları duyurma” (Saygan ve Bedük, 2013), “ihbarcılık” (Candan ve Kaya, 2016), “ifşa etme” (Ay, 2018), “erdemli raporlama” (Altıntaş, 2019) şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Bunların yanında yabancı literatürde “organizational wrongdoing”, “organizational misconduct” ve “malpractise” gibi kavramlarla da karşılık bulmaktadır (Aktan, 2006: 21). Yerel yazında whistleblowing sözcüğü yerine en çok çeviri karşı olarak bilgi uçurma kullanıldığı görülmüştür (Tunçay ve Yağız, 2020). Kavram bu çalışmada da bilgi uçurma olarak kullanılmıştır.

Bilgi uçurma sekiz unsurdan oluşmaktadır. Bu unsurlar; aktör, hedef, alıcı, konu, bilgi, eylem, güdü ve sonuçtur. İlk unsur olan aktör, olumsuz durumları bildiren işletmelerin çalışanlarıdır ve süreci başlatan kişilerdir. Hedef, olumsuz durumları gerçekleştiren kişi ya da kurumları ifade ederken alıcı ise olumsuz durumların bildirileceği kişi ya da kurumları ifade etmektedir. Konu, olumsuz durumlarla ilgili bilgileri kapsamaktadır. Bilgi, duruma ait kanıtları, belgeleri ifade eder. Eylem, çalışanlar tarafından gönüllü ve bilinçli şekilde yapılan davranışları kapsamaktadır. Güdü, olumsuz durumları bildiren çalışanları harekete geçiren motivasyon olarak tanımlanabilir. Son unsur olan sonuç ise, bildirim sonucunda olumsuz durumların düzeltilmesi, durdurulması veya kamu yararının sağlanmasını ifade etmektedir (Chiu, 2003: 65). Benzer terimlerle bilgi uçurma Jubb’a (1999: 83) göre altı unsurdan oluşturulmuştur. Bunlar; eylem, sonuç, aktör, konu, hedef ve alıcıdan oluşmaktadır.

Henik (2008: 113) tarafından bilgi uçurma süreci oluşturulmuş olup, çeşitli aşamalardan oluşmaktadır. Önce olumsuz durumların çalışanlar tarafından fark edilmesi ve ardından duygulara bağlı olarak gerçekleşebilecek davranışlara yer verilmiştir. Olay fark edildikten sonra çalışanlar olaya değer yükleme, eyleme geçmek için kişisel sorumlulukları üstlenme ve olayla ilgili fayda/maliyet analizi yapma süreçleri ile karşılaşmaktadırlar. Olumsuz durum bildirildikten sonra karşılaşılabilecek tepkiler de çalışanlar tarafından analiz edilebilmektedir. Bu aşamada değer çatışması ve düşünce karmaşıklığı oluşabilmektedir. Duyguların etkisiyle değerlendirme sonucunda çalışanlar bilgi uçurma için harekete geçebileceği gibi pasif kalmayı da tercih edebilmektedirler. Çalışanların bilgi uçurma süreciyle ilgili olarak elde ettikleri bilgileri yöneticilerine aktarmaları örgütlerin iç denetim mekanizmalarına işlerlik kazandıracaktır. Bu sayede uygulamaların tekrar gözden geçirilmesine fırsat yaratacaktır (Davidson vd., 2005). Örgütler çok iyi yönetilse bile olumsuz durumlarla karşılaşma ihtimali vardır. Çalışanlar buldukları örgütlerde bilgi uçurmaları konusunda destekleyici örgüt kültürü olması durumunda hatalı uygulamaları bildirme eğilimi göstermektedirler (Near ve Miceli, 2015). Bilgi uçurma eylemi çeşitli biçimlerde yapılabilmektedir. Bu konuyu bilgi uçurma tipolojileri ile örneklemek mümkündür. Buna yönelik “Bilgi Uçurma Tipolojileri” Şekil 1’de sunulmuş olup devamında terimler açıklanmıştır.

Resmi	Kimlikli	İçsel	Resmi, Kimlikli, İçsel
		Dışsal	Resmi, Kimlikli, Dışsal
	Kimlik Belirsiz (Anonim)	İçsel	Resmi, Kimlik Belirsiz, İçsel
		Dışsal	Resmi, Kimlik Belirsiz, Dışsal
Resmi Olmayan	Kimlikli	İçsel	Resmi Olmayan, Kimlikli, İçsel
		Dışsal	Resmi Olmayan, Kimlikli, Dışsal
	Kimlik Belirsiz (Anonim)	İçsel	Resmi Olmayan, Kimlik Belirsiz, İçsel
		Dışsal	Resmi Olmayan, Kimlik Belirsiz, Dışsal

Şekil 1. Bilgi Uçurma Tipolojileri
Kaynak: Park vd., (2008)

Resmi ve resmi olmayan sınıflama şekli, olumsuz durumun bildirilmesi için kullanılan iletişim kanalının veya prosedürün örgütte bulunup bulunmamasına dayanmaktadır. Resmi yoldan olumsuz durumların bildirilmesi örgütteki standart iletişim yollarının veya örgütsel prosedürlerin izlenerek yapılmasını ifade eder. Resmi olmayan seçenek ise olayın bir çalışan tarafından yakın arkadaşlarına veya güvenilir birilerine anlatılması şeklinde gelişmektedir. Kimlikli olarak bilgi uçurma şekli çalışanın gerçek ismini kullanarak bildirim yapması olarak tanımlanırken kimlik belirsiz (anonim) şekli ise çalışanın kendi ismini hiç belirtmemesi şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca kimlik belirsiz şekilde bildirim yapan çalışan kimliğini belli etmeyecek şekilde gerçeğe aykırı bir isim kullanarak da bildirim yapabilir. İçsel veya dışsal sınıflama şekli ise olumsuz durumların örgüt içinden veya örgüt dışından birisine bildirilmesini ifade etmektedir. İçsel olumsuz durumların bildirim çalışanın yöneticisine ya da örgütte olayı düzeltebilecek başka birisine durumu aktarması şeklinde gelişir. Dışsal olumsuz durum bildirim ise yanlışlığı düzeltme yetkisi ve gücü bulunan örgüt dışı yetkili kurumlara bildirilmesini ifade etmektedir (Park vd., 2008).

Bilgi uçurma konusunda eyleme geçen kişiler için “whistleblower” karşılığı kullanılabilir. Örgütlerde olumsuz durumları bildiren kişileri harekete geçiren unsurlar bulunmaktadır. Whistleblowing kavramını daha iyi anlamak için bu unsurları incelemek gerekmektedir. Whistleblowerları harekete geçiren başlıca unsurlar bulunmaktadır (Çolak ve Genç, 2018). Bunlar sırasıyla; kontrol odakları, özgeci davranış, seyirci etkisi, ahlaki ikilem, hatalı davranışın türü, örgütün yapısı, etik liderlik, örgütsel sessizlik, misillemenin ciddiyeti, kültür, örgütsel politikalar, anonim bildirim kanalı, algılanan örgütsel destek ve örgütsel etik kültürdür. Söz konusu unsurlara ilişkin yapılan çalışmalar ise, ilgili literatürde yer almaktadır. Örneğin; turizmde olumsuz durumların bildirilmesi ve bu konuya bağlı olarak gelişen etik ikilemle ilgili kavramsal çıkarımların yapılması hedeflenmiştir. Çalışma sonuçlarında yanlış uygulamalara şahit olan kişinin farklı nedenlerden dolayı bu durumu söyleyip söylememe ikileminde kaldığı belirtilmektedir (Kozak ve Şahin, 2018). Bir başka çalışmada ise, etik örgüt kültürünün sorun bildirme davranışları üzerindeki etkisini belirlemesi amaçlanmıştır. Ankara ilinde otel çalışanları üzerinde yapılan araştırma sonucunda, etik örgüt kültürünün sorun bildirme davranışını etkilediği saptanmıştır (Kavkaly ve Yeşiltaş, 2018). Otel işletmelerinde çalışanların örgütsel dışlanma algılarının, örgütsel sessizlik ve bilgi uçurma davranışları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik olarak yapılan bir başka çalışmada ise, örgütsel dışlanmanın bilgi uçurmayı orta düzeyde etkilediği saptanmıştır. Bilgi uçurma alt boyutlarından en yüksek düzey içsel bildirmeye ait olup en düşük düzey ise gizli bildirmeye ait olduğu bulunmuştur (Yarmacı, 2018). Benzer şekilde, etik örgüt kültürünün sorun bildirme davranışına etkisini belirlemek amacıyla Ankara’da faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otel çalışanları üzerinde çalışma yapılmış olup, çalışanların etik davranışlarının teşvik edilmesi, ödüllendirilmesi içsel olumsuz durum bildirme davranışını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Kavkaly, 2018). Örgütsel güvene ilişkin yapılan bir başka çalışma ise Karataş (2020) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmada örgütsel güvenin bilgi uçurma davranışı üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla Antalya’nın Belek bölgesindeki beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışanlar üzerinde araştırma yapılmış, bilgi uçurmanın dışsal bildirim boyutuna yönelik çalışanlar tarafından olumlu yaklaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Karataş, 2020). Son olarak, otel işletmelerinde çalışanların örgütsel sağlık algılarının, bilgi uçurma ve lider üye etkileşimi düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik araştırma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre örgütsel sağlık, lider üye etkileşimi ve bilgi uçurma arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki tespit edildiği belirtilmektedir (Çiçeklioğlu ve Kale, 2021). Elde edilen bu teorik ve ampirik çıkarımlardan hareketle araştırma hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur;

H₁. Çalışanların Bilgi Uçurma Davranışları Cinsiyete Göre Farklılık Göstermektedir.

H₂. Çalışanların Bilgi Uçurma Davranışları Medeni Duruma Göre Farklılık Göstermektedir.

H₃. Çalışanların Bilgi Uçurma Davranışları Eğitim Durumuna Göre Farklılık Göstermektedir.

H₄. Çalışanların Bilgi Uçurma Davranışları Yaş Gruplarına Göre Farklılık Göstermektedir.

H₅. Çalışanların Bilgi Uçurma Davranışları Turizm Sektöründeki Çalışma Süresine Göre Farklılık Göstermektedir.

H₆. Çalışanların Bilgi Uçurma Davranışları Buldukları Oteldeki Çalışma Süresine Göre Farklılık Göstermektedir.

H₇. Çalışanların Bilgi Uçurma Davranışları Departmanlara Göre Farklılık Göstermektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Otel işletmelerinde çalışanların bilgi uçurma davranışlarını incelemeye yönelik yapılan bu çalışma, uygulamalı bir araştırma olup, betimsel nitelik taşımaktadır. Çalışmanın evrenini Antalya ilinde bulunan beş yıldızlı otel işletmesi çalışanları oluşturmaktadır. Antalya ili Türkiye'deki en fazla beş yıldızlı otel bulunan bölge olmasından ve profesyonel yönetim yapılarının güçlü olmasından dolayı tercih edilmiştir. Evrendeki sayının net olarak bilinmediği durumlarda, ifade sayısının 10 katı kadar verinin örneklem için yeterli olduğu görülmektedir (Terzis ve Economides, 2011). Buna göre, evreni temsil eden örneklem sayısı 140 (14 x 10 = 140) olarak belirlenmiştir.

2.2. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan kolayda örnekleme tercih edilmiştir. İhtiyaç duyulan verilerin temini için anket tekniğinden faydalanılmıştır. Anket iki bölümden oluşmakta olup ilk kısım Park vd.'nin (2008) geliştirdiği bilgi uçurma davranışına yönelik tutum ölçeğinden oluşmaktadır. Bu ölçek 14 madde ve 6 boyuttan oluşmaktadır. Ölçek önce alanında uzman üç akademisyene gönderilmiş ve Türkçeye çevrilmiştir. Daha sonra alanında uzman farklı üç akademisyen tarafından tekrar İngilizceye çevrilerek kontrol edilmiştir. İfadelerin anlaşılabilirliği, kelime ve cümle yapıları ve kültürel uygunluğu gözden geçirilmiştir. Elde edilen ölçek ile asıl ölçek alanda uzman ve iyi seviyede İngilizce bilen iki akademisyen tarafından karşılaştırılmış ve anlam bakımından önemli fark yaratmayan düzeltmeler gerçekleştirilerek uyarlaması yapılmıştır. Ölçeği oluşturan maddeler için beşli Likert tipi derecelendirme (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) uygulanmıştır. Anketin ikinci kısmı ise katılımcıların demografik ve sektörel özelliklerini belirlemeye yönelik 7 sorudan (cinsiyet, medeni durum, otelde çalışılan departman vb.) oluşmaktadır. Araştırma verilerini toplamadan önce, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 2023/27 sayılı etik kurul izni alınmıştır. Alan araştırması, 2023 yılının Mayıs ve Temmuz ayları arasında kesitsel veri toplama yöntemi ile yapılmıştır. Anket uygulaması sonunda 211 adet kullanılabilir anket elde edilmiştir. Alan araştırmasında katılımcılara herhangi bir teşvik sunulmamış ve istedikleri zaman araştırmadan çekilebilecekleri bilgisi verilerek güvenilirliğin artırılması hedeflenmiştir.

3. Bulgular

Öncelikle katılımcıların demografik ve sektörel özelliklerine ilişkin frekans analizleri yapılmıştır. Cinsiyet dağılımına göre kadın ve erkekler yarı yarıya dengeli bir dağılım göstermektedir. Katılımcıların yaşları incelendiğinde %50,2'sinin 18-22 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan medeni durumları incelendiğinde ise %82,5 oranıyla büyük çoğunluğun bekar olduğu görülmüştür. Katılımcıların eğitim durumlarına göre, katılımcıların %4,7'sinin lise, %55,5'inin ön lisans, %30,3'ünün lisans, %7,1'inin yüksek lisans ve %2,4'ünün doktora mezunu olduğu bulunmuştur. Katılımcıların otelde çalıştıkları departmanları incelendiğinde %33,6'sı önbüro, %33,2'si yiyecek-içecek, %20,9'u mutfak, %3,3'ü kat hizmetleri, %4,7'si misafir ilişkileri ve %4,3'ü insan kaynakları departmanında çalıştığı tespit edilmiştir. Katılımcıların turizm sektöründeki toplam çalışma süreleri incelendiğinde %32,7'sinin 1 yıl ve daha az süredir turizm sektöründe olduğu görülmüş olup devamında %27'sinin 2-4 yıl arası, %16,6'sının 8-10 yıl arası, %15,6'sının 11 yıl ve daha fazla süredir, %8,1'inin ise 5-7 yıl arası süredir turizm sektöründe çalıştığı görülmüştür. Katılımcıların şu anda buldukları otelde çalışma süreleri incelendiğinde ise çoğunluğun (%50,7) 1 yıl ve daha kısa süredir, ardından %33,2'sinin de 2-4 yıl arası süredir buldukları otelde çalıştıkları görülmüştür.

3.1. Ölçeğin Güvenirlik Analizi

Bu çalışmanın güvenirlilik analizi Cronbach Alfa katsayısı dikkate alınarak hesaplanmış olup 0,63 değeri bulunmuştur. Hesaplamalarda güvenirlilik katsayısının 0,60 ile 0,70 arasında olması kabul edilebilir sayılmaktadır (Davies vd., 2002).

3.2. Faktör Analizi

Bilgi uçurma davranışına yönelik ölçeğin faktör yapısı incelemek amacıyla açıklayıcı faktör analizi planlanmıştır. Ölçek, faktör analizi uygulaması öncesinde Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ve Bartlett's küresellik testine tabi tutulmuştur. Araştırmada yapılan analiz sonucunda ölçeği oluşturan verilerin örneklem yeterlilik gücünün %65 seviyesinde (p: 0,656) olduğu bulunmuştur. Elde edilen KMO sonucunun 0,50 üzerinde değerler alması durumunda uygun kabul edilebileceği belirtilmektedir (Kaiser, 1974). Farklı araştırmalarda ise 0,50-0,70 arası elde edilen değerlerin orta düzey olarak kabul edileceği de ifade edilmektedir (Hutcheson ve Sofroniou, 1999). Bartlett's testi bir küresellik sınaması olup, verilerin birbirleriyle ilişkili olup olmadığını gösterir. Buna göre Bartlett's testi değeri = 655,391, p = 0,000 olarak hesaplanmış olup anlamlı (p<0,05) olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar açısından ölçeğin faktör analizine uygun olduğu görülmektedir. Ölçeğin faktör yapısını görmek için verilere dik döndürme yöntemlerinden biri olan Varimax dönüştürmesine göre temel bileşenler analizi uygulanmıştır. Toplam 14 maddeden oluşan ölçek, faktör analizi uygulamasında bazı maddelerin farklı boyutlar altında toplandığı ve bazı maddelerin çok düşük derecede yüklendiği nedeniyle analizden çıkartılarak işlemler tekrar edilmiştir. Toplam 4 madde analizden çıkartılmış olup geriye kalan 10 madde ile analize devam edilmiştir. İşlemler sonucunda özdeğeri 1'den büyük 4 boyut belirlenmiştir. Sonuç olarak elde edilen faktör analizi bilgileri Tablo 1'de ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Tablo 1. Bilgi Uçurma (Whistleblowing) Ölçeği Faktör Analizi Sonucu

Boyutlar	Faktör Yüğü	Ortalama	Varyans Açıklama Oranı (%)	Özdeğer
1. Faktör: İçsel Bilgi Uçurma		4,511	24,309	2,431
Otelde uygun gördüğüm kişilere bildiririm.	,744			
Üst yönetimin durumdan haberdar olmasını sağlarım.	,808			
İlk bağılı bulunduğum amirime bildiririm.	,763			
2. Faktör: Dışsal Bilgi Uçurma		3,055	21,101	2,110
Otel dışındaki bildirim kanallarını kullanırım (CİMER vb).	,885			
Otel dışındaki yetkili kurumlara bildiririm.	,890			
Olayı kamuoyuna (medya vb.) bildiririm.	,712			
3. Faktör: Gayriresmi Bilgi Uçurma		3,689	15,465	1,546
Durumun düzeltilmesine yardımcı olabilecek yakın arkadaşşıma anlatırım.	,814			
Durumun düzeltilmesi için güvendiğim yetkili birisine anlatırım.	,762			
4. Faktör: Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma		3,455	11,052	1,105

Olayı gerçek adımı kullanarak bildiririm.	,891			
Olayı kendi hakkımda detaylı bilgi vererek bildiririm.	,857			

Tablo 1’de yer alan faktörler toplam varyansın %71,92’sini açıklamaktadır. Elde edilen faktörlerden birincisi İçsel Bilgi Uçurma olarak, ikincisi Dışsal Bilgi Uçurma, üçüncüsü Gayriresmi Bilgi Uçurma ve sonuncusu Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma olarak isimlendirilmiştir. Birinci faktör toplam varyansın %24,30’unu açıklamakta olup diğer faktörler arasında en yüksek varyans açıklama değerine sahiptir. Bu faktör üç değişkenden oluşmaktadır. Bunlar; “otelde uygun gördüğüm kişilere bildiririm”, “üst yönetimin durumdan haberdar olmasını sağlarım” ve “ilk bağlı bulunduğum amirime bildiririm” şeklindedir. Ayrıca birinci faktöre ait “üst yönetimin durumdan haberdar olmasını sağlarım” ifadesinin faktör yükü ,808 olup en yüksek değere sahiptir. Birinci faktörün özdeğeri 2,431 olarak tespit edilmiştir.

İkinci faktör toplam varyansın %21,10’unu açıklamakta olup diğer faktörler arasında en yüksek ikinci varyans açıklama değerine sahiptir. Dışsal Bilgi Uçurma olarak isimlendirilen bu faktör üç değişkenden oluşmaktadır. Bunlar; “otel dışındaki bildirim kanallarını kullanırım (CİMER vb)”, “otel dışındaki yetkili kurumlara bildiririm.” ve “olayı kamuoyuna (medya vb.) bildiririm” şeklindedir. Ayrıca ikinci faktöre ait “otel dışındaki yetkili kurumlara bildiririm” ifadesinin faktör yükü ,890 olup en yüksek değere sahiptir. Öte yandan ikinci faktörün özdeğeri 2,110 olarak tespit edilmiştir.

Üçüncü faktör toplam varyansı %15,46 oranında açıklama değerine sahiptir. Bu faktör iki değişkenden oluşmaktadır. Bunlar; “durumun düzeltilmesine yardımcı olabilecek yakın arkadaşına anlatırım” ve “durumun düzeltilmesi için güvendiğim yetkili birisine anlatırım” şeklindeki ifadelerdir. Ayrıca bu faktöre ait “durumun düzeltilmesine yardımcı olabilecek yakın arkadaşına anlatırım” ifadesinin faktör yükü ,814’tür ve en yüksek değere sahiptir. Ayrıca üçüncü faktörün özdeğeri 1,546 olarak tespit edilmiştir.

Son olarak dördüncü faktör toplam varyansın %11,05’ini açıklamaktadır. Bu faktör iki değişkenden oluşmaktadır. Bunlar; “olayı gerçek adımı kullanarak bildiririm” ve “olayı kendi hakkımda detaylı bilgi vererek bildiririm” şeklindedir. Ayrıca bu faktöre ait “olayı gerçek adımı kullanarak bildiririm” ifadesinin faktör yükü ,891 olup en yüksek değere sahiptir. Dördüncü faktörün özdeğeri 1,105 olarak tespit edilmiştir.

3.3. Bilgi Uçurma Faktörlerine İlişkin Testler

Faktör analizi ile elde edilen boyutlarla otel çalışanlarının özellikleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Otel çalışanlarının cinsiyetleri ve medeni durumlarının bilgi uçurma faktörleri ile aralarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek için bağımsız örneklem T-testinden faydalanılmıştır. Katılımcıların cinsiyetleri ile bilgi uçurma faktörleri arasında istatistiki olarak bir farklılık tespit edilememiştir. Dolayısıyla “*H₁. Çalışanların Bilgi Uçurma Davranışları Cinsiyete Göre Farklılık Göstermektedir*” şeklinde oluşturulan birinci hipotez reddedilmiştir. Katılımcıların medeni durumları ile bilgi uçurma faktörleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuş olup Tablo 2’de sonuçlar sunulmuştur.

Tablo 2. Medeni Durum Değişkenine Göre T Testi Sonuçları

Faktörler	Medeni Durum	N	Ortalama	Standart Sapma	Levene Testi	T	P
İçsel Bilgi Uçurma	Evli	37	4,6216	,45921	,214	1,211	,227
	Bekâr	174	4,4885	,63372			
Dışsal Bilgi Uçurma	Evli	37	2,7207	,79549	,730	2,506	,013*
	Bekâr	174	3,1264	,91339			
Gayriresmi Bilgi Uçurma	Evli	37	3,3919	1,16151	,002	1,807	,078
	Bekâr	174	3,7529	,77673			
Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma	Evli	37	3,2027	1,03722	,505	1,696	,091
	Bekâr	174	3,5086	,98760			

*p<0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 2’de sunulan t testi sonuçlarına göre katılımcıların İçsel Bilgi Uçurma, Gayriresmi Bilgi Uçurma, Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma algıları medeni durum değişkenine göre anlamlı bir fark göstermiyorken; Dışsal Bilgi Uçurma algıları medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu sonuçlar neticesinde bekar katılımcıların Dışsal Bilgi Uçurma algılarının evli katılımcılara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla araştırma kapsamında “*H₂. Çalışanların Bilgi Uçurma Davranışları Medeni Duruma Göre Farklılık Göstermektedir*” şeklinde oluşturulan ikinci hipotez kabul edilmiştir. Ancak alt boyut olarak bakıldığında İçsel Bilgi Uçurma, Gayriresmi Bilgi Uçurma ve Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma anlamlı farklılık göstermediği öte yandan Dışsal Bilgi Uçurma algılarının farklılaştığı da araştırma sonucunda elde edilen bulgular arasındadır.

Faktör analizi ile elde edilen boyutlar ile otel çalışanlarının eğitim düzeyi, yaş grupları, turizm sektöründeki çalışma süreleri, buldukları oteldeki çalışma süreleri ve çalışılan departman değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla tek yönlü varyans (Anova) testi uygulanmıştır. Tek yönlü varyans testinden sonra Post-Hoc analizlerine yer verilmiştir. Post-Hoc analizlerinde verilerin homojen dağılım gösterip göstermediği Levene testi ile kontrol edilmiş olup dağılım durumuna bağlı olarak homojen dağılım gösteren veriler için Tukey, homojen dağılım göstermeyen veriler için ise Games-Howell analizi tercih edilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak katılımcıların eğitim düzeyleri ile faktörler arasındaki farklılık analiz edilerek Tablo 3’te sonuçlar sunulmuştur.

Tablo 3. Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Anova Testi Sonuçları

Faktörler	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	S. D.	Kareler Ortalaması	F	P
İçsel Bilgi Uçurma	Gruplar Arası	,913	4	,228	,613	,654
	Grup İçi	76,696	206	,372		
	Toplam	77,609	210			
Dışsal Bilgi Uçurma	Gruplar Arası	5,463	4	1,366	1,688	,154
	Grup İçi	166,669	206	,809		
	Toplam	172,133	210			
Gayriresmi Bilgi Uçurma	Gruplar Arası	12,886	4	3,222	4,608	,001*
	Grup İçi	144,031	206	,699		
	Toplam	156,917	210			
Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma	Gruplar Arası	3,816	4	,954	,952	,435
	Grup İçi	206,506	206	1,002		
	Toplam	210,322	210			

*p<0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Katılımcıların eğitim düzeylerine yönelik Tablo 3’te verilen Anova testi sonuçları incelendiğinde İçsel Bilgi Uçurma, Dışsal Bilgi Uçurma ve Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma algılarının eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği fakat Gayriresmi Bilgi Uçurma algılarının eğitim düzeylerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre “*H₃. Çalışanların Bilgi Uçurma Davranışları Eğitim Durumuna Göre Farklılık Göstermektedir*” şeklinde oluşturulan üçüncü hipotez kabul edilmiştir. Bilgi Uçurma faktörleri ile hangi eğitim düzeyleri arasında farklılık olduğunu tespit etmeden önce yapılan homojenlik testi sonucu Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Homojenlik Testi (Levene) Sonuçları

Faktörler	Levene İstatistiği	S.D. 1	S.D. 2	P
İçsel Bilgi Uçurma	,616	4	206	,652
Dışsal Bilgi Uçurma	,995	4	206	,411
Gayriresmi Bilgi Uçurma	2,152	4	206	,076
Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma	1,165	4	206	,327

Tablo 4'te verilen homojenlik testi sonuçları incelendiğinde araştırma değişkenlerine yönelik verilerin tamamının homojen dağılım gösterdiği ($P>.05$) görülmektedir. Anova testi sonucu anlamlı çıkan Gayriresmi Bilgi Uçurma faktör değişkenine ilişkin Tukey analiz sonucuna Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5. Eğitim Düzeylerinin Farklaşmasına Yönelik Analiz Sonuçları

Faktör	Eğitim Düzeyi	N	Ortalama	Std. Sapma	Anlamlı Farklılık
Gayriresmi Bilgi Uçurma	1) Lise	10	3,6000	,39441	4-(1, 3)
	2) Ön Lisans	117	3,7564	,79767	
	3) Lisans	64	3,3984	,98472	
	4) Yüksek Lisans	15	4,2667	,67788	
	5) Doktora	5	4,3000	,57009	
	Toplam		211	3,6896	

Katılımcıların Tablo 5'te verilen analiz sonuçlarına göre Gayriresmi Bilgi Uçurma algılarının eğitim düzeylerine göre hangi gruplar dâhilinde farklılık gösterdiğinin tespitine ilişkin gerçekleştirilen Post-Hoc analiz sonucuna göre, yüksek lisans mezunu çalışanlar ile lise ve lisans mezunu çalışanlar arasında Gayriresmi Bilgi Uçurma algılarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Elde edilen bulgular yüksek lisans mezunu çalışanların Gayriresmi Bilgi Uçurma algılarının lise ve lisans mezunu çalışanlardan daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bilgi uçurma faktörleri ile katılımcıların yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla yapılan Anova test sonucu Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Yaş Gruplarına Göre Anova Testi Sonuçları

Değişkenler	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	S.D.	Kareler Ortalaması	F	P
İçsel Bilgi Uçurma	Gruplar Arası	,669	4	,167	,447	,774
	Grup İçi	76,941	206	,373		
	Toplam	77,609	210			
Dışsal Bilgi Uçurma	Gruplar Arası	9,972	4	2,493	3,167	,015*
	Grup İçi	162,161	206	,787		
	Toplam	172,133	210			
Gayriresmi Bilgi Uçurma	Gruplar Arası	6,990	4	1,747	2,401	,051
	Grup İçi	149,927	206	,728		
	Toplam	156,917	210			
Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma	Gruplar Arası	4,100	4	1,025	1,024	,396
	Grup İçi	206,222	206	1,001		
	Toplam	210,322	210			

* $p<0.05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 6'da sunulan bilgilere göre katılımcıların İçsel Bilgi Uçurma, Gayriresmi Bilgi Uçurma ve Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma algılarının yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği fakat Dışsal Bilgi Uçurma algılarının yaş gruplarına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuca göre " H_4 . Çalışanların Bilgi Uçurma Davranışları Yaş Gruplarına Göre Farklılık Göstermektedir" şeklinde oluşturulan dördüncü hipotez kabul edilmiştir. Post-Hoc analizlerine geçmeden önce homojenlik testi yapılmış olup sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Yaş Gruplarına Göre Homojenlik Testi (Levene) Sonuçları

Değişkenler	Levene İstatistiği	Serbestlik Derecesi 1	Serbestlik Derecesi 2	P
İçsel Bilgi Uçurma	1,083	4	206	,366
Dışsal Bilgi Uçurma	1,364	4	206	,248
Gayriresmi Bilgi Uçurma	5,191	4	206	,001
Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma	,046	4	206	,996

Homojenlik testi sonuçları incelendiğinde katılımcıların Dışsal Bilgi Uçurma algılarının homojen dağılım gösterdiği görülmektedir ($P>.05$). Anova testi sonucu anlamlı çıkan Dışsal Bilgi Uçurma değişkenine ilişkin Tukey analiz sonucuna Tablo 8'de yer verilmiştir.

Tablo 8. Dışsal Bilgi Uçurma ile Yaş Gruplarının Farklaşmasına Yönelik Post-Hoc Analiz Sonuçları

Faktör	Yaş Grupları	N	Ortalama	Std. Sapma	Anlamlı Farklılık
Dışsal Bilgi Uçurma	1) 18-22 Yaş	106	3,1950	,91301	5-1
	2) 23-28 Yaş	35	3,1048	1,02508	
	3) 29-33 Yaş	45	2,8741	,76965	
	4) 34-40 Yaş	12	3,1111	,47849	
	5) 41 ve Üzeri Yaş	13	2,3590	,92758	
	Toplam	211	3,0553	,90536	

Katılımcıların Dışsal Bilgi Uçurma algılarının yaş gruplarından hangilerinde farklılık gösterdiğinin tespitine yönelik yapılan Tablo 8'deki test sonuçlarına göre 41 yaş ve daha üzerinde yaşa sahip olanlar ile 18-22 yaş aralığında olanlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre 18-22 yaş aralığında olan katılımcıların Dışsal Bilgi Uçurma algıları, 41 yaş ve daha üzerinde yaşa sahip olanlara göre daha fazladır. Bilgi uçurma faktörleri ile katılımcıların turizm sektöründeki çalışma süreleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla yapılan Anova testi sonucu Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Turizm Sektöründeki Çalışma Sürelerine Göre Anova Testi Sonuçları

Değişkenler	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	S.D.	Kareler Ortalaması	F	P
İçsel Bilgi Uçurma	Gruplar Arası	,776	4	,194	,520	,721
	Grup İçi	76,834	206	,373		
	Toplam	77,609	210			
Dışsal Bilgi Uçurma	Gruplar Arası	8,705	4	2,176	2,743	,030*
	Grup İçi	163,428	206	,793		
	Toplam	172,133	210			
Gayriresmi Bilgi Uçurma	Gruplar Arası	8,908	4	2,227	3,100	,017*
	Grup İçi	148,009	206	,718		
	Toplam	156,917	210			
Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma	Gruplar Arası	5,764	4	1,441	1,451	,218
	Grup İçi	204,558	206	,993		
	Toplam	210,322	210			

* $p<0.05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 9'da sunulan bilgilere göre katılımcıların Dışsal Bilgi Uçurma ve Gayriresmi Bilgi Uçurma algıları ile turizm sektöründeki çalışma süreleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre "*H₅. Çalışanların Bilgi Uçurma Davranışları Turizm Sektöründeki Çalışma Süresine Göre Farklılık Göstermektedir*" şeklinde oluşturulan beşinci hipotez kabul edilmiştir. Fark bulunan değişkenlere ilişkin Post-Hoc analizlerine geçmeden önce homojenlik testi yapılmış olup sonuçlar Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Turizm Sektöründeki Çalışma Sürelerine Göre Homojenlik Testi (Levene) Sonuçları

Değişkenler	Levene İstatistiği	Serbestlik Derecesi 1	Serbestlik Derecesi 2	P
İçsel Bilgi Uçurma	,868	4	206	,484
Dışsal Bilgi Uçurma	,657	4	206	,622
Gayriresmi Bilgi Uçurma	4,183	4	206	,003
Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma	2,004	4	206	,095

Tablo 10'da sunulan sonuçlara göre katılımcıların Dışsal Bilgi Uçurma algılarının homojen dağılım gösterdiği ($P>.05$) görülürken, Gayriresmi Bilgi Uçurma algılarının homojen dağılım göstermediği ($P<.05$) görülmüştür. Anova testi sonucu anlamlı çıkan değişkenlerden; Dışsal Bilgi Uçurma değişkenine ilişkin Tukey analizi ve Gayriresmi Bilgi Uçurma değişkenine ilişkin Games-Howell analiz sonuçları Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Değişkenlerin Turizm Sektöründeki Çalışma Sürelerine Yönelik Post-Hoc Analiz Sonuçları

Değişkenler	Turizm Sektöründe Çalışma Süresi	N	Ortalama	Std. Sapma	Anlamlı Farklılık
Dışsal Bilgi Uçurma	1) 1 Yıl ve Az	69	3,2271	,80337	1-4
	2) 2-4 Yıl	57	3,1228	1,00718	
	3) 5-7 Yıl	17	3,1961	,80845	
	4) 8-10 Yıl	35	2,6571	,94102	
	5) 11 Yıl ve Üzeri	33	2,9293	,83232	
	Toplam	211	3,0553	,90536	
Gayriresmi Bilgi Uçurma	1) 1 Yıl ve Az	69	3,7246	,83814	4-5
	2) 2-4 Yıl	57	3,6667	,79245	
	3) 5-7 Yıl	17	3,7647	,64026	
	4) 8-10 Yıl	35	4,0000	,61835	
	5) 11 Yıl ve Üzeri	33	3,2879	1,19262	
	Toplam	211	3,6896	,86442	

Anova analizinde fark bulunan değişkenlerdeki farkın hangi gruplar arasında gerçekleştiğini görebilmek için Post-Hoc Analizi uygulanmıştır. Tablo 11’de verilen sonuçlara göre katılımcıların Dışsal Bilgi Uçurma algıları ile turizm sektöründeki çalışma sürelerinden 1 yıl ve daha az olanlar ile 8-10 yıldır çalışanlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bulgulara göre 1 yıl ve daha az süredir turizm sektöründe çalışanların Dışsal Bilgi Uçurma algıları 8-10 yıldır turizm sektöründe çalışanlara göre daha fazladır. Diğer yandan katılımcıların Gayriresmi Bilgi Uçurma algılarında turizm sektöründeki çalışma sürelerinden 8-10 yıldır çalışanlar ile 11 yıl ve üzeri süredir çalışanlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bulgulara göre 8-10 yıldır turizm sektöründe çalışanların Gayriresmi Bilgi Uçurma algılarının, 11 yıl ve üzeri süredir turizm sektöründe çalışanlardan daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bilgi uçurma faktörleri ile katılımcıların buldukları oteldeki çalışma süreleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla yapılan Anova testi sonucu Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Katılımcıların Buldukları Oteldeki Çalışma Sürelerine Yönelik Anova Testi Sonuçları

Değişkenler	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
İçsel Bilgi Uçurma	Gruplar Arası	1,264	4	,316	,853	,493
	Grup İçi	76,345	206	,371		
	Toplam	77,609	210			
Dışsal Bilgi Uçurma	Gruplar Arası	15,136	4	3,784	4,965	,001*
	Grup İçi	156,997	206	,762		
	Toplam	172,133	210			
Gayriresmi Bilgi Uçurma	Gruplar Arası	4,899	4	1,225	1,660	,161
	Grup İçi	152,018	206	,738		
	Toplam	156,917	210			
Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma	Gruplar Arası	12,203	4	3,051	3,172	,015*
	Grup İçi	198,119	206	,962		
	Toplam	210,322	210			

*p<0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 12’de sunulan bilgilere göre katılımcıların Dışsal Bilgi Uçurma ve Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma algıları ile buldukları oteldeki çalışma süreleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu sonuca göre “*H₆. Çalışanların Bilgi Uçurma Davranışları Buldukları Oteldeki Çalışma Süresine Göre Farklılık Göstermektedir*” şeklinde ifade edilen altıncı hipotez kabul edilmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu Post-Hoc analizi ile tespit etmeden önce homojenlik testi yapılmış olup Tablo 13’te sunulmuştur.

Tablo 13. Katılımcıların Buldukları Oteldeki Çalışma Sürelerine Yönelik Homojenlik Testi (Levene) Sonuçları

Değişkenler	Levene İstatistiği	Serbestlik Derecesi 1	Serbestlik Derecesi 2	P
İçsel Bilgi Uçurma	,755	4	206	,556

Dışsal Bilgi Uçurma	3,411	4	206	,010
Gayriresmi Bilgi Uçurma	5,410	4	206	,000
Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma	1,529	4	206	,195

Tablo 13'te verilen sonuçlara göre katılımcıların Dışsal Bilgi Uçurma algılarının homojen dağılım göstermediği ($P < .05$) bulgulanırken, Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma algılarının ise homojen dağılım gösterdiği ($P > .05$) tespit edilmiştir. Tablo 12'de Anova testi sonucu anlamlı çıkan değişkenlerden; Dışsal Bilgi Uçurma değişkenine ilişkin Games-Howell analizi ve Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma değişkenine ilişkin Tukey analiz sonuçları Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14. Değişkenlerin Katılımcıların Buldukları Oteldeki Çalışma Sürelerine Yönelik Post-Hoc Analiz Sonuçları

Değişkenler	Oteldeki Çalışma Süreleri	N	Ortalama	Std. Sapma	Anlamlı Farklılık
Dışsal Bilgi Uçurma	1) 1 Yıl ve Az	107	3,2025	,83898	3-(1, 2)
	2) 2-4 Yıl	70	3,0619	,99320	
	3) 5-7 Yıl	11	2,0606	,90453	
	4) 8-10 Yıl	15	2,9556	,24774	
	5) 11 Yıl ve Üzeri	8	2,5833	,86831	
	Toplam	211	3,0553	,90536	
Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma	1) 1 Yıl ve Az	107	3,4393	1,06998	-
	2) 2-4 Yıl	70	3,7071	,89884	
	3) 5-7 Yıl	11	3,0909	,97000	
	4) 8-10 Yıl	15	2,9667	,69351	
	5) 11 Yıl ve Üzeri	8	2,8750	,83452	
	Toplam	211	3,4550	1,00077	

Tablo 14'te verilen sonuçlara göre katılımcıların Dışsal Bilgi Uçurma algıları ile buldukları oteldeki çalışma sürelerinden 5-7 yıl çalışanlarla, 1 yıl ve daha az ve 2-4 yıl çalışanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bulduğu otelde 1 yıl ve daha az süredir çalışanlarla 2-4 yıl arası çalışanların dışsal bilgi uçurma algıları 5-7 yıldır çalışanlara göre daha fazladır. Öte yandan katılımcıların Kimliğini Açık Ederek Bilgi Uçurma algıları ile buldukları oteldeki çalışma süreleri arasında Tukey testinde gruplara yönelik farklılık sonucu çıkmadığı görüldüğünden değerlendirme yapılamamıştır. Katılımcıların bilgi uçurma davranışları ile çalıştıkları departmanlar arasında yapılan analizde istatistiki olarak bir farklılık tespit edilememiştir. Bu yüzden "*H₇. Çalışanların Bilgi Uçurma Davranışları Departmanlara Göre Farklılık Göstermektedir*" şeklinde oluşturulan yedinci hipotez reddedilmiştir. Bulgulardan sonra sonuç ve değerlendirmeler kısmı yer almaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapılan bu çalışma otel çalışanlarının bilgi uçurma (whistleblowing) davranışına ilişkin algılarına odaklanmıştır. Literatürde insan faktörünün önemli olduğu sektörlerden (Pelit ve Çetin, 2020) birisi olan otel işletmelerinde, çalışanların bilgi uçurma davranışına yönelik ne tür bildirimde bulunma algısına sahip oldukları ve bunun çalışanların hem kişisel hem de sektörel özelliklerine göre değişip değişmediğini ortaya koyarak bu alandaki eksikliği giderme amaçlanmıştır. Otel çalışanlarının hangi tür bildirme davranışına yatkın olduklarının bilinmesinin bilgi uçurma konusunda işletmeler için yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Otel çalışanlarını, suiistimal edilen olaylarda ve etik olmayan uygulamalara karşı durmaya teşvik etme ve otel işletmesinin çıkarlarını korumak için zamanında doğru yolla ihbarda bulunma konusunda, bildirim faktörleriyle ilgili bilgi uçurmanın olumlu sonuçlarını oluşturmak ve bunlardan yararlanmak için yol gösterici bulguların faydalı olması beklenmektedir.

Çalışanların bilgi uçurma davranışlarının medeni durum üzerindeki farklılaşması dikkate alındığında önemli bulgular göze çarpmaktadır. Örneğin içsel bilgi uçurma, gayriresmi bilgi uçurma ve kimliğini açık ederek bilgi uçurma davranışının medeni durum üzerinde herhangi bir farklılık oluşturmadığı bulgularınken, dışsal bilgi uçurmanın farklılaşmaya sebep olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, evli otel çalışanlarının dışsal bilgi uçurma davranışına meyilli olduğu

yönünde yorumlanabilmektedir. Başka bir deyişle evli bireylerde bilgi uçurma davranışının daha etkin olduğu ifade edilebilmektedir. Çalışanların bilgi uçurma davranışlarının eğitim düzeyleri üzerindeki farklılaşması dikkate alındığında sadece gayriresmi bilgi uçurma algıları üzerinde farklılaşma gerçekleşmektedir. Bu farklılığın detaylarına göre yüksek lisans mezunu çalışanların gayriresmi bilgi uçurma algılarının lise ve lisans mezunu çalışanlardan göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Eğitim seviyesinin yüksek olması yaşanan durumların bildirilmesinde gayriresmi bildirim kanallarının diğer bildirim yöntemlerinden daha fazla kullanılabilceği yönünde çıkarım yapma imkanı vermektedir. Öte yandan otel çalışanlarının bilgi uçurma davranışlarının çalışanların yaşlarına göre farklılaşması dikkate alındığında odaklanılması gereken bulgu öne çıkmaktadır. Fakat kavramla ilgili olarak Altıntaş (2023) ve Akı ve Çoruk (2022)'un çalışmalarında yaş değişkenine göre fark tespit edilememiştir. Bu açıdan çalışmalarla karşılaştırıldığında farklı sonuçlar ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre 41 yaş ve üzeri olan otel çalışanları ile 18-22 yaş aralığında olanlar arasında dışsal bilgi uçurma algıları farklılaşmaktadır. Bulgulara göre 18-22 yaş aralığında olan çalışanlar işletme içi yollarla bildirim yapmak yerine işletme haricinde dışsal bildirim kanallarını 41 yaş ve üzeri olan otel çalışanlarına göre daha fazla tercih etmektedirler. Genç çalışanlar karşılaştıkları olumsuz olaylar karşısında işletmenin kendi prosedürleri ve etik süreçleri yerine işletmenin kontrolünde olmayan bildirim süreçlerini uygulama algısına sahip oldukları düşünülmektedir. İşletme yöneticileri bu durumu göz önünde bulundurarak işletme itibarını üst seviyede tutabilmek ve işletmenin kendisinin çözüm bulma kabiliyetini kullanabilmeleri için genç çalışanlardan düzenli aralıklarla geri bildirimler almaları faydalı olacaktır. Bu konuda gençlerin işletme içi bildirim kanallarını kullanmamaları bir güvensizlik ise bu algıyı değiştirecek yöntemler geliştirilerek işletmeler kendi iç bildirim sistemlerini güncellemeliler.

Günümüzde işletmelerin olumsuz durumlar karşısında kamuoyunda ortaya çıkan haberlerle değer kayb ettikleri ve doğru bilgiyi açıklamanın ise çoğu zaman daha fazla çaba ve maliyet gerektirdiği unutulmamalıdır. İşletme içi bilgi uçurma niyetlerini geliştirmeye yönelik otel işletmesi yönetimi, astlarının söylediklerini dinlemek, adil ve dengeli kararlar vermek, güvenilir olmak ve astlarıyla iş ahlakını tartışmak gibi etik liderlik özelliklerini benimsemelidir (Mkheimer vd., 2023). Diğer açılardan konuya baktığımızda, katılımcıların dışsal bilgi uçurma ve gayriresmi bilgi uçurma algılarının turizm sektöründeki çalışma sürelerine göre farklılaştığı görülmüştür. Buna göre 1 yıl ve daha az süredir turizm sektöründe çalışanların işletme içi seçenekler yerine dışsal bilgi uçurma seçeneklerine yönelim algıları, 8-10 yıldır turizm sektöründe çalışanlara göre daha fazladır. Sektörde yeni olan çalışanların bildirim seçeneği olarak işletme dışı süreçlere yönelmeleri daha yüksek ihtimalli görünmektedir. Diğer taraftan elde edilen sonuçlardan birisi de 8-10 yıldır turizm sektöründe çalışanların resmi olmayan yöntemlere başvurarak bilgi uçurma davranışına yönelme durumu, 11 yıl ve daha fazla süredir turizm sektöründe çalışanlara göre fazla olduğudur. Dikkat çeken diğer bir konu ise bulunduğu otel işletmesinde 1 yıl ve daha az süreden 4 yıla kadar çalışmış olanların dışsal bilgi uçurma algılarının kendilerinden daha fazla süre çalışmış olan 5-7 yıldır çalışanlara göre daha fazla olduğudur. Bulduğu otel işletmesinde daha kısa süredir bulunanlar işletme içi yerine işletme dışı bildirim kanallarını tercih edebilmektedir. Yeni çalışanların örgütsel süreçleri içselleştirmeleri konusunda yöneticilerin aktif rol almaları içsel bilgi uçurma sürecine katkı oluşturacağı sektör profesyonellerine önerilmektedir.

Turizm işletmelerinde şüpheli, suistimal edilen, etik olmayan olumsuz durum ve faaliyetler yaşanabilmektedir (Güven ve Şahin, 2022). Bu istenmeyen gelişmelere karşı çalışanların bilgi uçurma algılarının hangi faktörlere dağılım gösterdiğinin bilinmesi önem kazanmaktadır. İşletme içi bildirim kanallarının sorunsuz işletilmesi, yöneticilere, amirlere karşı çalışanların bilgi uçurma davranışını sergileme konusunda ikilemde kalmamaları kontrolün işletmede kalması için gereklidir. Bulgulara göre bu sağlanamadığı takdirde çalışanlar; işletme dışı bildirim, gayriresmi bildirim ve kendi kimliklerini gizleyerek bildirimde bulunma gibi yollara yönelmektedirler. Bu alanlara konu ilerlediği takdirde çözüm daha fazla külfet gerektirecektir. Müşteri ve çalışanların iç içe bulunduğu otel işletmelerinde istenmeyen olayların yanlış bildirim kanalları kullanılması durumunda çözüm gecikebilir. Kısa sürede çözülüp telafisi mümkün olacak konular daha fazla büyüyerek işletmeyi daha derinden olumsuz şekilde etkileyebilecektir. İnsan faktörünün olduğu her yerde istenmeyen olayların yaşanması yüksek

ihtimaldir. İnsanların hata yapması beklenen bir gelişmedir. Bu yüzden istenmeyen etik dışı gelişmelere karşı hem işletmenin hem de çalışanların itibarını korumak için bilgi uçurma davranışı iyi yönetilmelidir. Konuya daha bütüncül bakabilmek adına sonraki çalışmalarda turizm meslek adayları üzerinde benzer çalışmalar yapılarak onların sektöre girmeden önceki algıları tespit edilebilir. Bu konuda da literatürde çalışmalar çok kısıtlı kalmaktadır. Çalışma genelinde sunulan bilgilerin akademik yazına ve sektör profesyonellerine faydalı olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akı, G. ve Çoruk, A., (2022). "Relationship between whistleblowing and job satisfaction in secondary education institutions", *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 12 (1), 93-122.
- Aktan, C. C., (2015). "Organizasyonlarda Yanlış Uygulamalara Karşı Bir Sivil Erdem, Ahlaki Tepki ve Vicdani Red Davranışı: Whistleblowing", *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 19-36.
- Akyürek, M. İ., (2020). "Öğretmenlerde Whistleblowing (Bilgi Uçurma)", *Türkiye Eğitim Dergisi*, 5 (1), 17-29.
- Altıntaş, M., (2023). "Kırık Camlar Teorisinin Erdemli Raporlama (Whistleblowing) Davranışına Etkisi: Yükseköğretim Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (1), 240-257.
- Altıntaş, M., (2019). Örgütsel Sağlık ve Erdemli Raporlama (Whistleblowing) Arasındaki İlişkinin Araştırılması: Eğitim ve Sağlık Kuruluşları Örneği, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ay, F. A., (2018). "Adaletin Olmadığı Yerde Islık Çalamamak, Örgütsel Adaletin Whistleblowing (İfşa Etme) Niyeti Üzerine Etkisi", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10 (4), 246-266.
- Baltacı, A., (2017). "The Opinions of Education Employees in Relation to Reasons for Whistleblowing: A Phenomenological Approach", *Inonu University Journal of the Graduate School of Education*, 4 (7), 1-28.
- Baraz, A. B. ve Şivil, H., (2019). "Turkish Students' Attitudes and Intentions Towards Whistleblowing", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (1), 101-122.
- Batga, B., (2021). Kişilik Özelliklerinin Politik Davranış ve Bilgi İfşası Üzerine Etkisinde Algılanan Etik İş İkliminin Rolü: Malatya Sağlık Sektörü Araştırması, (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozkuş, K., (2019). "Öğretmen Adaylarının Bilgi Uçurma Tutumları", *Journal of Theoretical Educational Science*, 12 (1), 97-115.
- Buluş, M., (2019). Bankacılık Sektöründe Etik İklim ve Örgütsel Güvenin Whistleblowing (Bilgi İfşası) Üzerine Etkisi, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Candan, H. ve Kaya, T., (2016). "İhbarcılık (Whistleblowing) ve Algılanan Örgütsel Destek Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Kamu Kurumunda Araştırma", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 305-330.
- Cemaloğlu, N. ve Akyürek, M. İ., (2017). "Örgütlerde Whistleblowing (Bilgi Uçurma)", *Turkish Journal of Educational Studies*, 4 (3).

- Chiu, R. K., (2003). "Ethical Judgment and Whistleblowing Intention: Examining the Moderating Role of Locus of Control", *Journal of Business Ethics*, 43 (1), 65-74.
- Çiçeklioğlu, H. ve Kale A., (2021). "Örgütsel Sağlığın Lider-Üye Etkileşimi ve Whistleblowing Üzerindeki Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Alan Araştırması", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 13 (25), 466-483.
- Çolak, H. E. E. ve Genç, E., (2018). "Öncülleri ve Sonuçları Bağlamında "Whistleblowing: Sorun Bildirme", *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 18 (55), 41-57.
- Davidson, R., Goodwin-Stewart, J. ve Kent, P., (2005). "Internal Governance Structures and Earnings Management", *Accounting & Finance*, 45 (2), 241-267.
- Davies J., Foxall G.R., Pallister J., (2002). Beyond The Intention-Behaviour Mythology: an Integrated Model of Recycling, *Marketing Theory*, 2 (1), 29- 113.
- Demirtaş, Ö., (2014). "İşyerlerinde Olumsuz Durumları İfşa Etmenin Etik İklim Üzerindeki Etkisi: Yıldırma Algısının Moderatör Rolü", *Istanbul University Journal of The School of Business Administration*, 43 (1).
- Erdoğan, M. ve Erdoğan, E. O., (2021). "Bilgi İfşası (Whistleblowing) Farkındalığı: Geleceğin Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11 (1), 163-181.
- Gökçe, A. T., (2012). "Öğretmen Adaylarının Islık Çalmaya (Whistleblowing) Yönelik Ahlaki Değerlendirmelerine Etki Eden Bazı Faktörler", *II. Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumu*, 16-18 Kasım, İstanbul.
- Gökçe, A. T. ve Oğuz E., (2015). "Öğretmen Adaylarının Farklı Bilgi Uçurma (Whistle-blowing) Tercihlerinde Belirleyici Olan Kültürel Değerler", *Sakarya University Journal of Education*, 5 (1), 55-69.
- Gözen, E. ve Ergün, G. S., (2020). "İşgörenlerin Meşru İhbarcılık Algılarının X, Y ve Z Nesillerine Göre Karşılaştırılması: Konaklama Sektörü Örneği", *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 3 (2), 85-99.
- Güven, S. ve Şahin, B. A., (2022). "Study into the Relationship Between Whistleblowing, Organizational Commitment and Personal Ethical Values: Hirschman's Exit, Voice and Loyalty in Tourism", *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 20 (1), 24-40.
- Henik, E., (2008). "Mad as Hell or Scared Stiff? The Effects of Value Conflict and Emotions on Potential Whistle-blowers", *Journal of Business Ethics*, 80 (1), 111-119.
- Hersh, M. A., (2002). "Whistleblowers—Heroes or Traitors?: Individual and Collective Responsibility for Ethical Behaviour", *Annual Reviews in Control*, 26 (2), 243-262.
- Jubb, P. B., (1999). "Whistleblowing: A Restrictive Definition and Interpretation", *Journal of Business Ethics*, 21 (1), 77-94.
- Kaiser, H. F., (1974). "An Index of Factorial Simplicity", *Psychometrika*, 39, 31-36.
- Karataş, S., (2020). Örgütsel Güvenin Olumsuz Durumları Bildirme Davranışı Üzerine Etkisi: Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

- Karataş, S. ve Keleş, Y., (2020). "Örgütsel Güvenin Olumsuz Durumları Bildirme Davranışı Üzerindeki Etkisi: Antalya'daki Beş Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, Special Issue (4), 218-232.
- Kavkalı, Z., (2018). Etik Örgüt Kültürünün Sorun Bildirme Davranışına Etkisi: Ankara İlinde Faaliyet Gösteren Dört ve Beş Yıldızlı Otellerde Uygulama, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kavkalı, Z. ve Yeşiltaş, M., (2018). "Etik Örgüt Kültürünün Sorun Bildirme Davranışına Etkisi: Ankara İlinde Faaliyet Gösteren Dört ve Beş Yıldızlı Otellerde Uygulama", *Turizm Akademik Dergisi*, 5 (2), 85-96.
- Kennett, D., Downs, A. ve Durler, M. G., (2011). "Accounting Students' Intent to Blow the Whistle on Corporate Fraudulent Financial Reporting: An Experiment", *International Journal of Business and Social Science*, 2 (14).
- Kozak, M. A. ve Şahin, S., (2018). "Bilgi İfşası (Whistleblowing) ve Etik İkilem Üzerine Çıkarımlar", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 29 (1).
- Lewis, D., Ellis, C. A., Kyprianou, A., ve Homewood, S., (2001). "Whistleblowing at Work: The Results of a Survey of Procedures in Further and Higher Education", *Education and The Law*, 13 (3), 215-225.
- Meriç, A., (2020). "Hile Denetiminde Whistleblowing ve Whistleblowing Niyetini Etkileyen Faktörler: Kayseri'de Faaliyet Gösteren Muhasebeciler ile Ampirik Bir Çalışma", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (85), 111-128.
- Meriç, A. ve Elden, B., (2019). "Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında Whistleblowing'in Önemi ve Muhasebe Öğrencilerinin Whistleblowing Tercihleri: Kayseri Üniversitesi Örneği", *Journal of International Social Research*, 12 (62).
- Mkheimer, I. M., Selem, K. M., Shehata, A. E., Hussain, K., & Perez Perez, M., (2023). "Can Hotel Employees Arise Internal Whistleblowing Intentions? Leader Ethics, Workplace Virtues and Moral Courage", *European Journal of Management and Business Economics*, 32 (2), 203-222.
- Nayir, D.Z. ve Herzig, C., (2012). "Value Orientations as Determinants of Preference for External and Anonymous Whistleblowing", *Journal of Business Ethics*, 107 (2), 197-213.
- Near, J. P. ve Miceli, M. P., (2016). "After the Wrongdoing: What Managers Should Know About Whistleblowing", *Business Horizons*, 59 (1), 105-114.
- Near, J.P. ve Miceli, M. P., (1985). "Organizational Dissidence: The Case of Whistle-blowing", *Journal of Business Ethics*, 4 (1), 1-16.
- Özdemir, N. E., (2015). Whistleblowing (Bilgi İfşasının) Örgütsel Güvene Etkileri Üzerine Bir Alan Araştırması, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Park, H., Blenkinsopp, J., Oktem, M. K. ve Omurgonulsen, U., (2008). "Cultural Orientation and Attitudes Toward Different Forms of Whistleblowing: A Comparison of South Korea, Turkey, and the UK", *Journal of Business Ethics*, 82 (4), 929-939.
- Pelit, E. ve Çetin, A., (2020). "Turizm İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi İşlevi Olarak İnsan Kaynakları Planlaması ve Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (2), 1268-1287.

Saygan, S. ve Bedük, A., (2013). "Ahlaki Olmayan Davranışların Duyurulması (Whistleblowing) ve Etik İklimi İlişkisi Üzerine Bir Uygulama", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (1).

Sofroniou, N. ve Hutcheson, G. D., (1999). "The Multivariate Social Scientist: Introductory Statistics Using Generalized Linear Models", *The Multivariate Social Scientist*, 1-288.

Taş, F. ve Antalyalı, Ö. L., (2015). "Kamu Hastanelerinde ve Özel Hastanelerde Çalışan Hemşirelerin İziharcılık (Whistleblowing) Tutumları", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 34-54.

Terzis, V. ve Economides, A. A., (2011). "The Acceptance and Use of Computer Based Assessment", *Computers & Education*, 56 (4), 1032-1044.

Tunçay, Sayğan S. ve Yağız, Sayğan F. N., (2020). "Türkiye'deki "Bilgi Uçurma (Whistleblowing)" Makalelerinin Bibliyometrik Profili", *BMIJ*, 8 (4): 266-295.

Yarmacı, N. ve Ayyıldız, T., (2020). "İşgörenlerin Örgütsel Dışlanma Algılarının Örgütsel Sessizlik ve Olumsuz Durumları Bildirme Eğilimlerine Etkisi: Otel İşletmeleri Örneği". *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4 (3), 2699-2723.

Yarmacı, N., (2018). İşgörenlerin Örgütsel Dışlanma Algılarının Örgütsel Sessizlik ve Olumsuz Durumları Bildirme Eğilimlerine Etkisi: Otel İşletmeleri Örneği, (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EXTENDED ABSTRACT**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET****A RESEARCH ON WHISTLEBLOWING PERCEPTION IN HOTEL BUSINESSES**

Introduction and Research Purpose: Nowadays, unethical, illegal and illegitimate practices that go against social values are encountered in most businesses. Whistleblowing is the act of reporting such behaviors by former or current organizational employees to individuals or organizations that can take action to solve the problem (Near & Miceli, 1985). This concept is recognized as an important deterrent against fraud and corruption (Nayir & Herzig, 2012). Despite the best efforts of hotel businesses, negative situations can still arise. It is therefore crucial to understand the decision-making process and predict the likelihood of whistleblowing and the types of employees who report fraudulent activities (Kenett et al. 2011). Although the subject has received increased attention in recent years, it has been addressed in a limited way in the tourism and hotel management literature. Therefore, examining the views of hotel industry employees, where labor is intensive, will contribute to the relevant literature. The purpose of this study is to investigate the whistleblowing behaviors of hotel employees based on personal and sectoral characteristics.

Literature Review: It is defined as current or former employees of organizations reporting negative situations such as wrong and illegal practices and negligence (Lewis et al. 2001: 215). Even if organizations are managed very well, there is a possibility of encountering negative situations. Employees tend to report malpractices in organizations where there is a supportive organizational culture for whistleblowing (Near & Miceli, 2015). Studies on these factors are included in the relevant literature. For example, it is aimed to make conceptual inferences about the reporting of negative situations in tourism and the ethical dilemma that develops in relation to this issue. In the results of the study, it is stated that the person who witnesses wrong practices is in a dilemma whether or not to tell this situation for different reasons (Kozak & Şahin, 2018).

Methodology and Findings: In this study, quantitative research methods were applied to examine the whistleblowing behaviors of employees in hotel businesses. The universe of the study consists of the employees of five-star hotel businesses in Antalya province. In this study, convenience sampling was preferred. Questionnaire technique was utilized to obtain the needed data. The questionnaire consists of two parts and the first part consists of the attitude scale towards whistleblowing behavior developed by Park et al. (2008). A five-point Likert-type rating was applied for the items that make up the scale. The second part of the questionnaire consists of questions to determine the demographic and sectoral characteristics of the participants. A total of 211 employees returned the questionnaire and it was analyzed. First of all, frequency analyses were made regarding the demographic and sectoral characteristics of the participants. Exploratory factor analysis was conducted to examine the dimensional structure of the scale for whistleblowing behavior. As a result, 4 factors were obtained. T-test and ANOVA tests were applied for these factors and the demographic and sectoral characteristics of the participants.

Conclusions: As one of the first results, we can say that married hotel employees are prone to external whistleblowing behavior. Employees with master's degrees have higher perceptions of informal whistleblowing than employees with high school and bachelor's degrees. On the other hand, considering the differentiation of hotel employees' whistleblowing behaviors according to the age of the employees, the finding that needs to be focused on comes to the fore. However, in the studies of Altıntaş (2023) and Akı and Çoruk (2022), no difference was found according to the age variable. In this respect, it is seen that different results emerge when compared with the studies. According to the findings obtained in this study, the perceptions of external whistleblowing differ between hotel employees aged 41 and over and those aged 18-22. According to the findings, employees between the ages of 18-22 prefer external whistleblowing channels outside the organization rather than internal whistleblowing channels more than hotel employees aged 41 and over.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Gökhan Demiray			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Bilgi Uçurma (Whistleblowing) Algısına Yönelik Otel İşletmelerinde Bir Araştırma			
Tarih <i>Date</i>	25.10.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Gökhan Demiray	%100	Çıkar Çatışması Yoktur	-

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasisbd.1386786

FİNANSAL BAŞARISIZLIK AÇISINDAN BORSA İSTANBUL TİCARET ENDEKSİ'NDE İŞLEM GÖREN İŞLETMELERİN VIKOR YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ**Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ÖZARI**İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve
Finans Bölümü

İstanbul/Türkiye

e-posta: cigdemozari@aydin.edu.tr

ORCID 0000-0002-2948-8957

ÖZ

Bu çalışma, Borsa İstanbul Ticaret Endeksi'nde yer alan 8 işletmenin finansal başarısızlıklarını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada 2016-2021 dönemi incelenmiş olup, işletmelerin finansal başarısızlıklarının değerlendirilmesi için Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden VIKOR yöntemi kullanılmıştır. Finansal başarısızlıkları modellemek için yaygın olarak kullanılan Altman Z-Skor, Springate S-Skor, Taffler T-Skor ve Zmijewski X-Skor ile birlikte finansal tabloların manipüle edilip edilmediğini belirlemede kullanılan Beneish M-Skor modeli VIKOR yönteminde değerlendirme kriteri olarak ele alınmıştır. Kriterlerin önem dereceleri bilinmediğinden eşit önem derecesinde olduğu varsayılmıştır. Çalışmanın alt amacı da ilgili işletmelerin COVID-19 pandemi öncesi, pandemi süreci ve sonrasında dönemlerdeki finansal başarısızlıklarını karşılaştırarak değerlendirmektir. Bu alt amaçla, küresel salgının bu işletmelerin finansal sağlıklarını etkileyip etkilemediği sorunsalından yola çıkılarak pandemi öncesi ve sonrası dönemlerin finansal sağlıkları karşılaştırılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgularda, finansal başarısızlıkları belirlemede kullanılan modellerin çoğunlukla farklı sonuçlar verdiği ve modellerin birlikte değerlendirilmesinin daha uygun olacağı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Altman Z-Skor, Beneish M-Skor, Springate S-Skor, Taffler T-Skor, Zmijewski X-Skor.**Jel Kodları:** G10, G32, G33.**EXAMINATION OF COMPANIES LISTED ON THE BORSA ISTANBUL TRADE INDEX IN TERMS OF FINANCIAL DISTRESS: AN APPLICATION OF THE VIKOR METHODOLOGY****ABSTRACT**

This study aims to examine the financial distress of 8 companies listed on the Borsa Istanbul Trade Index. The period of analysis spans from 2016 to 2021, and the Multi Criteria Decision Making method VIKOR is employed to evaluate the financial distress of the companies. The commonly used models for modeling financial distress, namely Altman Z-Score, Springate S-Score, Taffler T-Score, and Zmijewski X-Score, along with the Beneish M-Score, which is utilized to determine whether financial statements are manipulated, are considered as evaluation criteria. Since the relative importance of these criteria is unknown, it is assumed that they hold equal weight. The sub-objective of the study is to compare and evaluate the financial distress of the relevant companies in the periods before, during, and after the COVID-19 pandemic. To achieve this, the hypothesis that the global pandemic may have affected the financial health of these companies is tested, and the financial health in the pre-pandemic and post-pandemic periods is compared. The findings obtained from the study suggest that the models used to determine financial distress often yield different results, emphasizing the appropriateness of their collective evaluation.

Keywords: Altman Z-Score, Beneish M-Score, Springate S-Score, Taffler T-Score, Zmijewski X-Score.**Jel Codes:** G10, G32, G33.**Geliş Tarihi/Received:** 06.11.2023**Kabul Tarihi/Accepted:** 22.12.2023**Yayın Tarihi/Printed Date:** 31.12.2023

Kaynak Gösterme: Özari, Ç., (2023). "Finansal Başarısızlık Açısından Borsa İstanbul Ticaret Endeksi'nde İşlem Gören İşletmelerin VIKOR Yöntemi İle Değerlendirilmesi". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 655-673.

GİRİŞ

İşletmelerin finansal sağlığı potansiyel yatırımcılar, diğer finansal kuruluşlar ve stratejik kararlar almada işletme yöneticileri için kritik bir öneme sahiptir. Potansiyel yatırımcılar, yatırımlarının emniyeti ve istikrarı hakkında güvence ararlar. Finansal kuruluşlar ise işletmelerin kredi başvurularını değerlendirirken işletmelerin finansal yapısını yakından inceleyerek kredi koşullarını belirlerler. Bunlara ek olarak işletme yönetimi operasyonel büyüme, maliyet kontrolü ve yatırım kararları gibi önemli konularda stratejik kararlar alırken finansal sağlık verilerini kullanabilirler. Rekabet avantajı için, finansal açıdan sağlam bir yapıya sahip olan bir işletme, daha elverişli tedarikçi ve iş ortakları ile daha avantajlı iş ilişkileri geliştirebilir. Bu durum, işletmelerin iş birliği ve ortaklık fırsatlarını değerlendirirken önemli bir avantaj sağlar. Ayrıca, finansal yapısı sağlam olan işletmelerin çalışanları tarafından uzun vadede istikrarlı olacağı düşüncesi oluşacağından çalışan bağlılığını olumlu yönde etkileyen kritik bir faktör olarak değerlendirilebilir. Finansal sağlamlık ile finansal sağlık arasında bir ilişki olduğu ise aşikardır.

Covid-19 pandemisinin sebep olduğu finansal belirsizlikler, finansal başarısızlık ve benzeri kavramları yeniden ön plana çıkarmıştır. Bu dönemde birçok işletme, finansal sıkıntılarla karşı karşıya kalarak bir bağlamda finansal başarısızlığa uğrayarak iflaslarını açıklama veya iflas erteleme/konkordato talebinde bulunma zorunluluğunda kalmıştır. Finansal anlamda "Başarısızlık", bir işletmenin vadesi geldiğinde finansal yükümlülüklerini ödeyememe durumu olarak tanımlanır (Beaver, 1966: 71). Finansal başarısızlık, işletme içindeki nedenlerin yanı sıra küresel krizler, uluslararası rekabet, yasal ve politik etkenlere dayalı dışsal faktörlerin etkisiyle de meydana gelebilir (Vatansever, 2014: 163).

Altman Z-Skor (1968) modeli finansal başarısızlık alanında ön plana çıkan modellerden biridir. Bu model, muhasebe verilerine dayandığı ve göreceli olarak daha kolay uygulanabilir olduğu için oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır (Elewa, 2022; El Khoury ve Al Beaino, 2014; Kulalı, 2016; Matturungan vd., 2017; Ng vd., 2011). Literatürde Altman'ın orijinal modelinin hala iflası tahmin etme konusunda başarılı olup olmadığını inceleyen çalışmalarda yer almaktadır. Örneğin; Grice ve Ingram (2001) çalışmasında 3 farklı hipotez ile yola çıkarak, orijinal Altman modelinin iflas tahmini konusunda son dönemlerde eskisi kadar başarılı olup olmadığını, modelin üretim sektörü dışındaki işletmelerin iflasını tahmin etmekte başarılı olup olmadığını, son olarak modelin iflas dışındaki finansal stres koşullarını tahmin etmek için iflası tahmin etmek kadar kullanışlı olup olmadığını araştırmışlardır. Elde edilen bulgularda, birinci ve ikinci sorulara olumsuz cevap verilirken, üçüncü soruya olumlu cevap verilmiştir. Bu durumda da çalışmadan elde edilen bulgularda Altman Z-Skor modelinin finansal stres koşullarını tahmin etmede başarılı olduğu sonucuna varılmıştır.

Altman Z-Skor gibi finansal başarısızlığı tahmin etmek için 4 finansal oran kullanılarak oluşturulan Springate S-Skor modeli (1978) de yaygın olarak kullanılmaktadır (Akdeniz ve Güven, 2023; Aker ve Karavardar, 2022; Büyük ve Yıldırım, 2022; Dizgil, 2018; Tekin ve Gör, 2022; Turaboğlu vd., 2017; Türk ve Kürklü, 2017).

Altman Z-Skor modelinin güncellenmiş versiyonu olarak da literatürde yer alan Zmijewski Modeli (1984) ise bir işletmenin iflas olasılığını tahmin etmek için kullanılan finansal modeller arasında yer almaktadır. Bu model, net gelirin toplam varlıklara oranını da içeren ek bir finansal oranı dahil ederek, finansal istikrarın daha kapsamlı bir değerlendirmesini sağlar. Bu iki modeli birlikte karşılaştıran (Shree ve Selvam, 2023; Manalu vd., 2017) hatta finansal sağlığı ikiden fazla model ile karşılaştırarak değerlendiren çalışmalarda literatürde yer almaktadır (Husein ve Pambekti, 2015; Primasari, 2017). Örneğin, Cunha ve Borges (2023) çalışmalarında geleneksel muhasebe tabanlı iflas tahmini modellerinden Altman Z-Skor ve Zmijewski X-Skor modellerini, Portekiz'in küçük, orta ve büyük işletmelerinin son dönem finansal oranlarına uygulandığında hala geçerli olup olmadığını test ederek hangi modelin daha başarılı olduğunu göstermeyi hedeflemişlerdir. Çalışmalarından elde edilen bulgular arasında iki modelinde hala geçerli olduğu, Altman Z-Skor modelinin ise daha yüksek doğruluğa sahip olduğu sonuçları yer almaktadır. Bunlara ek olarak, literatürde Altman Z-Skor, Springate S-Skor ve Zmijewski X-Skor modellerini de birlikte değerlendiren (Ulfah ve Moin, 2022) ve daha fazla model kullanılarak finansal sağlığı belirlemeyi hedefleyen çalışmalar da yer almaktadır (Lestari vd., 2021). Örneğin; Şahin ve Özkan (2022) çalışmalarında Borsa İstanbul'da işlem gören 8 otomotiv ana sanayi işletmesinin 2017-2021

yılları arası verilerini kullanarak COVID-19 dönemindeki finansal başarılarını değerlendirmek için Altman Z-Skor (1968), Springate S-Skor (1978), Taffler T-Skor (1984) ve Zmijewski X-Skor (1984) modellerinden yararlanmışlardır. Bu modelleri kullanarak işletmelerin finansal başarı skorlarını belirlemişler ve belirledikleri skordardan elde edilen sonuçları karşılaştırmışlardır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre otomotiv işletmeleri için Altman Z-Skor ve Springate S-Skor modellerinin birbirine benzer sonuçlar verdiği tespit edilmiştir.

Altman Z-Skor modeli ve yukarıda bahsedilen benzer modeller değiştirilmemiş finansal tablolara dayalı olarak bir işletmenin finansal sağlığını değerlendirmek için kullanılırken, Beneish M-Skor modeli finansal tabloların manipüle edilip edilmediğini belirlemek için kullanılır (MacCarthy, 2017: 159). Beneish M-Skor modeli ile Altman Z-Skor modelini birlikte değerlendiren çalışmalara da literatürde rastlanmaktadır. Örneğin; MacCarthy (2017) çalışmasında Enron işletmesinin finansal başarısızlığını ve/veya finansal manipülasyonlarını bu iki modelin önceden veya zamanında tahmin edip edemeyeceğini araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgularda, Beneish M-Skor modelinin incelenen beş yıl boyunca finansal raporların yönetim tarafından manipüle edildiğini gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Analiz sonuçlarına dayanarak, MacCarthy (2017) çalışmasında iki modelin her denetim sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak birlikte kullanılmasını önermektedir. Bu iki modelin birlikte değerlendirildiği çalışmalara literatürde rastlanmaktadır (Kukreja vd., 2020; Mahama, 2015; Mavengere, 2015).

Finansal başarısızlığı değerlendirmek amacıyla oluşturulan çok farklı sayıda skorlama modeli mevcuttur. Literatür incelendiğinde, bu modellerden farklı veya benzer sonuçlar elde edilebildiği gözlemlenmektedir. Bir bağlamda finansal başarısızlık bir işletmenin finansal performansını ölçmekte kullanılan bir araçtır. İşletmelerin finansal performansı ise genellikle Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) teknikleri kullanılarak farklı finansal göstergelerle değerlendirilmiş ve sektör içi karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda çoğunlukla farklı finansal oranlar ele alınarak, farklı ÇKKV yöntemleri tercih edilmiştir. Örneğin Ertaş ve Yetim (2022) çalışmalarında gıda ve içecek sektöründe yer alan ve Borsa İstanbul'da işlem gören 20 işletmenin, 2019-2021 çeyreklik dönemlerini 16 finansal oran dikkate alarak TOPSIS yöntemi yardımıyla finansal performanslarını incelemişlerdir. Literatür incelendiğinde, farklı sektörlerde yer alan işletmelerin finansal performans değerlendirilmesi açısından TOPSIS yönteminin tercih edildiği pek çok çalışmaya rastlanmıştır (Altemur vd., 2019; Bulgurcu, 2012; Ceylan ve Özari, 2018; Onocak, 2023; Selimler ve Taş; 2019;). Literatürde finansal performans değerlendirmelerinde kümeleme yöntemlerinin de kullanıldığı (Kocabıyık vd., 2023) veya ÇKKV yöntemleri ile birlikte kümeleme yöntemlerinin de değerlendirildiği çalışmalar yer almaktadır (Özari ve Can, 2023). Bazı çalışmalarda ise TOPSIS yöntemi ile birlikte VIKOR yöntemi kullanılarak veya ÇKKV yöntemlerinden başka biri kullanılarak yöntemler arası karşılaştırma yapılmıştır (Bahadori vd., 2020; Kuo vd., 2015; Uslu, 2021). VIKOR yöntemi ile bankaların finansal performanslarını inceleyen pek çok çalışmaya da rastlanmıştır (Ertuğrul ve Karakaşoğlu, 2009; Tezergil, 2016; Wu vd., 2018; Yetiz ve Kılıç, 2021). Bu çalışmalarla birlikte ülkelerin (İnam ve Murat, 2023; Kaya vd., 2011; Paksoy, 2015), personelin (Yıldız ve Devenci, 2013; Öztürk ve Kaya, 2020), tedarikçilerin (Sanayei vd., 2010; Shemshadi vd., 2011) performans değerlendirme ve seçim problemlerinde de yöntemin başarıyla uygulandığı gözlemlenmiştir.

Bu çalışmada Altman Z-Skor, Springate S-Skor, Taffler T-Skor ve Zmijewski X-Skor modelleri ile finansal tablo manipülasyonunu tespit etmek için kullanılan Beneish M-Skor modeli yardımıyla Borsa İstanbul Ticaret Endeksi'nde yer alan işletmelerin finansal başarısızlıklarını belirlemek hedeflenmiştir. Aynı zamanda bu modellerin sonuçları yıl bazlı olarak her işletme için karşılaştırılarak modellerin benzer veya farklı sonuçlar verip vermediği tespit edilerek, model karşılaştırması yapılacaktır. Ayrıca çalışma döneminin 2016-2021 yıllarını kapsaması nedeniyle Covid-19 öncesi, süreci ve sonrası dönemlerde işletmelerin finansal başarısızlıklarının zaman içindeki değişiminin gözlemlenmesi hedeflenmektedir. Son adım olarak, çalışmanın ana amacı olan işletmelerin yıl bazlı olarak tüm finansal başarısızlık modellerinden elde edilen değişkenler yardımıyla iyiden kötüye sıralanarak, işletmelerin sektör içindeki finansal performansı ve çalışma dönemi boyunca ki finansal performansının belirlenmesi hedeflenmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde, Borsa İstanbul Ticaret Endeksi'nde yer alan şirketlerin finansal sağlık durumlarını değerlendirmek için kullanılan VIKOR yönteminin ayrıntılarına ve bu

yöntemin uygulanmasına dair literatür kaynaklarına yer verilecektir. Ayrıca, sıralama yönteminin oluşturulmasında etkili olan kriterler, yani finansal sağlık değerlendirmesinde kullanılan modeller, bu bölümde ele alınacaktır. Takip eden ikinci bölümde, veri setinin kaynağı ve elde edilme yöntemi detaylarıyla açıklanacak. Ayrıca, uygulama adımlarıyla birlikte elde edilen bulgular sunulacaktır. Bölüm başlıkları büyük harfle yazılmalıdır. Makalelerde problem, amaç gerekçe ve önem giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir.

1. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmanın bu bölümünde ÇKKV yöntemlerinden VIKOR yönteminin uygulama adımları ile birlikte, bu yöntemde değerlendirme kriteri olarak ele alınacak finansal başarısızlıkları belirleyen modellerden kısaca bahsedilecektir.

1.1 VIKOR Yöntemi

Toplamda n alternatifin, m kriter ile değerlendirileceği bir ÇKKV problemi için, VIKOR (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje) yönteminin uygulanabilmesi amacıyla aşağıdaki adımların takip edilmesi gerekir (Opricovic ve Tzeng, 2004; Opricovic ve Tzeng, 2007).

Adım 1: Karar matrisinin oluşturulması: ÇKKV problemi n alternatiften ve m kriterden oluştuğu için, bu adımda $n \times m$ boyutundan bir matrisin oluşturulması gerekmektedir. f_{ij} ise i . alternatifin j . kriter değerini göstermektedir. Her bir kriterin önem derecesi (w_j , ağırlıkları) belirlenir.

Adım 2: Çalışmada ye alan her kriter için en iyi (f_j^+) ve en kötü (f_j^-) değerler hesaplanır.

Kriter fayda yönlü ise, $f_j^+ = \max_i f_{ij}$, $f_j^- = \min_i f_{ij}$

Kriter maliyet yönlü ise $f_j^+ = \min_i f_{ij}$, $f_j^- = \max_i f_{ij}$

$i=1, 2, \dots, n$. ve $j=1, 2, \dots, m$.

Adım 3: Her bir alternatif için S_i ve R_i değerleri aşağıdaki eşitlikler yardımıyla hesaplanır.

$$S_i = \sum_{j=1}^m w_j \frac{f_j^+ - f_{ij}}{f_j^+ - f_j^-}, \quad R_i = \max\{w_j \frac{f_j^+ - f_{ij}}{f_j^+ - f_j^-}\}$$

Adım 4: Her bir alternatif Q_i değeri hesaplanır.

$$Q_i = v \frac{S_i - \min_i S_i}{\max_i S_i - \min_i S_i} + (1 - v) \frac{R_i - \min_i R_i}{\max_i R_i - \min_i R_i}$$

Adım 5: Bu adımda alternatiflerin sıralanması ve koşulların denetlenmesi gerekmektedir.

Öncelikle Q_i değerleri küçükten büyüğe doğru sıralanarak alternatifler arasındaki sıralama belirlenir. Eğer aşağıdaki iki koşul sağlanırsa, Q (minimum) değerlerine göre en iyi olarak sıralanan alternatif (A^1) uzlaştırıcı çözüm olarak önerilir.

Koşul 1: Kabul Edilebilir Avantaj

Q_i değerleri küçükten büyüğe sıralandığında ilk sırada yer alan alternatif A^1 ve ikinci sırada yer alan alternatif A^2 olmak üzere, kabul edilebilir avantaj aşağıdaki eşitliğin sağlanmasına bağlıdır.

$$Q(A^2) - Q(A^1) \geq DQ, \text{ ve } DQ = \frac{1}{n-1}$$

Koşul 2: Kabul Edilebilir İstikrar

Kabul edilebilir istikrar koşuluna göre, A^1 alternatifinin S_i ve/veya R_i değerlerine göre yapılan sıralamada da en iyi alternatif olması gerekir. Bu uzlaştırıcı çözüm karar verme sürecinde istikrarlıdır.

Kabul edilebilir istikrar koşulunun, yani Koşul 2'nin sağlanmadığında durumda, A^1 ve A^2 alternatiflerinin ikisi de uzlaşık ortak çözüm olarak tanımlanır.

Kabul edilebilir avantaj koşulunun, yani Koşul 1'in sağlanmadığı durumda, A^1, A^2, \dots, A^m alternatiflerinin hepsi en iyi ortak çözümdür. Üst sınır değeri olan m ise aşağıdaki eşitsizliğin sağlanmasıyla belirlenir.

$$Q(A^m) - Q(A^1) \geq DQ, \text{ ve } DQ = \frac{1}{n-1}$$

1.2 Finansal Başarısızlık Modelleri

Bu bölümde, sıralama yönteminde kullanılan kriterler yani finansal başarısızlık modellerinin temel formülleri kısaca açıklanacaktır. Örneğin, Altman Z-Skor değerinin hesaplaması şu şekildedir (Altman, 1968).

$$\text{Altman Z-Skor (1968): } Z=1,2X_1+1,4X_2+3,3X_3+0,6X_4+0,999X_5$$

X₁: Net Çalışma Sermayesi/Toplam Varlıklar

X₂: Geçmiş Yıl Karları (Zararları)/Toplam Varlıklar

X₃: Faaliyet Karı (Zararı)/Toplam Varlıklar

X₄: Piyasa Değeri/Toplam Yükümlülükler

X₅: Satış Gelirleri/Toplam Varlıklar

Altman Z-Skor'dan elde edilen değer yardımıyla işletmenin kırmızı alanda yani güvensiz bölgede olduğu, gri alanda yani belirsiz olduğu, yeşil alanda yani güvenli bölgede olduğu sonuçları ortaya çıkmaktadır. Z-Skor değerinin 2,99'dan büyük olması güvenli, 1,81 ile 2,99 arasında olması belirsiz, 1,8'den küçük olması ise güvensiz yani iflas etme riskinin olduğunu ifade eder (Fidan, 2021a).

Beneish M-Skor modeli, finansal raporlardan elde edilen verileri kullanarak muhasebe manipülasyonunu tahmin etmek için geliştirilmiş bir endeks sistemidir. Bu model, ihtiyari tahakkukların yanı sıra kazanç yönetimine dayalı manipülasyonları tespit etmek amacıyla kullanılır (Fidan, 2021b: 4). Bu modelin değişkenleri, manipülasyondan kaynaklanabilen finansal tablo çarpıtmalarını veya işletmeleri böyle bir faaliyete yöneltebilecek önkoşulları yakalamak için tasarlanmıştır (Chen ve Han, 2023: 2) ve aşağıdaki gibi hesaplanır (Beneish, 1999).

$$\text{Beneish M-Skor (1999): } M=-4,84+0,92DSRI+0,528GMI+0,404AQI+0,892SGI+0,115DEPI-0,172SGAI+4,679TATA-0,327LVGI$$

$$\text{DSRI (Ticari Alacaklar Endeksi): } \frac{\text{Ticari Alacaklar}_t / \text{Brüt Satışlar}_t}{\text{Ticari Alacaklar}_{t-1} / \text{Brüt Satışlar}_{t-1}}$$

$$\text{GMI (Brüt Kar Marjı Endeksi): } \frac{(\text{Brüt Satışlar}_{t-1} - \text{Satışların Maliyeti}_{t-1}) / \text{Brüt Satışlar}_{t-1}}{(\text{Brüt Satışlar}_t - \text{Satışların Maliyeti}_t) / \text{Brüt Satışlar}_t}$$

$$\text{AQI (Aktif Kalitesi Endeksi): } \frac{(1 - \text{Dönen Varlıklar}_t + \text{Maddi Duran Varlıklar}_t) / \text{Varlıklar}_t}{(1 - \text{Dönen Varlıklar}_{t-1} + \text{Maddi Duran Varlıklar}_{t-1}) / \text{Varlıklar}_{t-1}}$$

$$\text{SGI (Satışlardaki Büyüme Endeksi): } \frac{\text{Brüt Satışlar}_t}{\text{Brüt Satışlar}_{t-1}}$$

$$\text{DEPI (Amortisman Giderleri Endeksi): } \frac{(\text{Amortisman Giderleri}_{t-1}) / ((\text{Amortisman Giderleri}_{t-1} + \text{Maddi Duran Varlıklar}_{t-1}))}{(\text{Amortisman Giderleri}_t) / ((\text{Amortisman Giderleri}_t + \text{Maddi Duran Varlıklar}_t))}$$

SGAI (Pazarlama, Satış, Dağıtım ve Genel Yönetim Giderleri Endeksi):

$$\frac{(\text{Paz. Sat. Dağ. Giderleri}_t + \text{Genel Yön. Giderleri}_t) / (\text{Brüt Satışlar}_t)}{(\text{Paz. Sat. Dağ. Giderleri}_{t-1} + \text{Genel Yön. Giderleri}_{t-1}) / (\text{Brüt Satışlar}_{t-1})}$$

TATA (Toplam Tahakkukların Toplam Varlıklara Oranı):

$$\frac{\text{Sürdürülen Faaliyet Dönem Kar}_t + \text{Faaliyet Sağlanan Nakit Akış}_t}{\text{Toplam Varlıklar}_t}$$

LVGI (Borçlanma Yapısındaki Değişim Endeksi):

$$\frac{(\text{Uzun Vadeli Borçlar}_t + \text{Kısa Vadeli Borçlar}_t) / (\text{Toplam Varlıklar}_t)}{(\text{Uzun Vadeli Borçlar}_{t-1} + \text{Kısa Vadeli Borçlar}_{t-1}) / (\text{Toplam Varlıklar}_{t-1})}$$

Bir işletmenin Beneish M-Skor değerinin -2,22 veya daha düşük bir skora sahip olması, muhtemelen kazanç manipülasyonuna katılmadığı anlamına gelmektedir. Buna karşılık, ilgili değer -1,78 ile -2,21 arasında bir skora sahip olması olası bir manipülatörü işaret eder ve -1,78'den büyük bir skor, işletmenin muhtemelen kazançlarını manipüle ettiğini göstermektedir (Beneish, 1999).

Altman Z-Skor ile birlikte en sık kullanılan finansal başarısızlık modellerinden biri de Springate S-Skor modelidir. Altman Z-Skor modelinde olduğu gibi, bu modelde de her bir finansal oran, belirlenen ağırlıklarla çarpılıp toplanarak S-Skor hesaplanır. S-Skor'a etki eden faktörler ve bu fonksiyon aşağıda ifade edilmiştir (Springate, 1978):

$$\text{Springate S-Skor (1978): } S=1,03X_1+3,07X_2+0,66X_3+0,4X_4$$

X₁: Net Çalışma Sermayesi/Toplam Varlıklar

X₂: Faaliyet Karı (Zararı)/Toplam Varlıklar

X₃: Vergi Öncesi Kar/Kısa Vadeli Borçlar

X₄: Satış Gelirleri/Toplam Varlıklar

Springate S-Skor değerinin 0,862'den küçük olması işletmenin başarısız ve iflasa sürüklenen bir işletme olduğunu, ilgili değer 0,862'den büyük olması ise işletmenin finansal anlamda başarılı, sağlıklı bir işletme olduğu anlamına gelmektedir (Springate, 1978). Kısaca bu skordan ilgili işletmenin finansal anlamda başarılı olduğu veya başarısız olduğu sonucuna varılmaktadır.

Taffler T-Skoru, finansal durum tablosu ve gelir tablosu verilerini kullanarak işletmelerin finansal durumunu değerlendirerek olası iflas riskini tahmin etmeye çalışır. T-Skor değeri aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$\text{Taffler T-Skor (1984): } T=3,20+12,18X_1+2,5X_2-10,68X_3+0,029X_4$$

X₁: Vergi Öncesi Kar/Kısa Vadeli Yükümlülükler

X₂: Dönen Varlıklar/ Toplam Yükümlülükler

X₃: Kısa Vadeli Yükümlülükler/Toplam Varlıklar

X₄: (Dönen Varlıklar-Stoklar-Kısa Vadeli Yükümlülükler)/(Satış Gelirleri-Vergi Öncesi Kar+ Amortisman Giderleri)

Taffler T-Skor değerinin 0'dan büyük olması iflas riski olmayan bir işletme olduğunu, 0'dan küçük olması iflas riski olan bir işletme olduğunu ifade etmektedir (Taffler, 1984).

İşletmelerin finansal tablolarındaki değişiklikleri dikkate alarak, potansiyel finansal sıkıntıları belirlemeye çalışan Zmijewski X-Skoru, farklı finansal oranlar ve verilerin kombinasyonlarından elde edilen bir skordur ve genellikle iflas riskinin bir ölçüsü olarak işletmelerin finansal sağlık durumunu değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. X-Skor'a etki eden faktörler ve bu fonksiyon aşağıda ifade edilmiştir (Zmijewski, 1984):

$$\text{Zmijewski X-Skor (1984): } X=-4,336-4,513X_1+5,679X_2+0,004X_3$$

X₁: Dönem Karı (Zararı)/ Toplam Varlıklar

X₂: Toplam Yükümlülükler/ Toplam Varlıklar

X₃: Dönen Varlıklar/Kısa Vadeli Yükümlülükler

2. Uygulama

Bu çalışmada, Borsa İstanbul Ticaret Endeksi'nde yer alan 23 işletmenin incelenmesi hedeflenmiştir. Ancak, çalışma 2016-2021 dönemini kapsadığından, bazı işletmelerin ilgili finansal tablolarında yer alan verilere erişiminin sağlanamaması nedeniyle, bu işletmeler değerlendirmeye alınmamıştır. Çalışmada kullanılan veriler, Finnet veri tabanından elde edilmiştir. Çalışma kapsamında toplamda 8 işletme, 2016-2021 dönemlerinde değerlendirilmiştir. Bu süreçte, Beneish M-Skor dışındaki değişkenlerin 2015 yılı değerleri de hesaplanmıştır.

Tablo 1, çalışmada incelenen işletmelerin çalışma dönemi boyunca Altman Z-Skor değerlerini ve bu değerler yardımıyla elde edilen sonuçlarını sunmaktadır. Bu değerler, çalışma dönemi boyunca 1,23'ten büyük değerler olduğundan, herhangi bir işletmenin bu dönem içerisinde, Altman Z-Skor değerlendirmesine göre iflas riski taşımadığını ifade eder. Altman Z-Skor değerlendirmesinde,

güvenli bölge, gri bölge ve kırmızı bölge olarak tanımlanan 3 farklı bölge olmasına rağmen, çalışmadaki C₄ ve C₅ işletmeleri hariç tüm işletmelerin ya güvenli bölgede ya da gri bölgede yer aldığı tespit edilmiştir.

Tablo 1. Borsa İstanbul Ticaret Endeksi'nde Yer Alan İşletmelerin Altman Z-Skor'a Göre Yıllık Finansal Başarı Skorları ve Sonuçları

Kod	Altman Z-Skor	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
C ₁	Skor	8,54	7,51	7,62	7,18	4,67	4,65	3,71
	Karar	Güvenli						
C ₂	Skor	6,52	5,55	4,67	5,03	5,52	2,24	3,56
	Karar	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Belirsiz	Güvenli
C ₃	Skor	2,60	2,03	4,47	3,94	3,43	1,90	2,57
	Karar	Belirsiz	Belirsiz	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Belirsiz	Belirsiz
C ₄	Skor	3,62	3,80	2,50	1,23	1,88	1,47	1,41
	Karar	Güvenli	Güvenli	Belirsiz	Güvensiz	Belirsiz	Güvensiz	Güvensiz
C ₅	Skor	2,04	2,12	1,75	1,88	1,82	2,19	2,14
	Karar	Belirsiz	Belirsiz	Güvensiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz
C ₆	Skor	2,81	3,35	4,13	4,27	12,28	15,39	4,76
	Karar	Belirsiz	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli
C ₇	Skor	3,28	3,37	3,47	3,34	3,50	3,81	3,54
	Karar	Güvenli						
C ₈	Skor	2,51	2,82	2,90	2,63	2,71	2,16	3,29
	Karar	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Güvenli

C₅ işletmesinin 2017 yılı dışında tüm dönemler boyunca gri bölge yani belirsiz bölgede yer aldığı ve 2017 yılında ise güvensiz bölgede yer aldığı, C₁ ve C₇ işletmelerinin ise çalışma dönemi boyunca sürekli olarak güvenli bölgede bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak, C₂ ve C₆ işletmelerinin ise bir yıl dışında güvenli bölgede bulunduğu gözlemlenmiştir. Tablo 2'de, işletmelerin Beneish M-Skor değerleri ve bu değerler temelinde elde edilen sonuçlar sunulmuştur. İlgili kararlar, işletmenin finansal manipülasyon yaptığına ilişkin kanıtlar olmadığı (Yok), manipülasyona başvurma ihtimalinin olduğu (olası) ve manipülasyon yaptığına ilişkin kanıtlar olduğu (Var) olmak üzere üç farklı sonuç ile değerlendirilmektedir.

Tablo 2. Borsa İstanbul Ticaret Endeksi'nde Yer Alan İşletmelerin Beneish M-Skor'a Göre Yıllık Finansal Başarı Skorları ve Sonuçları

Kod	Beneish M-Skor	2016	2017	2018	2019	2020	2021
C ₁	Skor	-2,73	-2,69	-2,04	-3,21	-1,61	-2,86
	Karar	Yok	Yok	Olası	Yok	Var	Yok
C ₂	Skor	-2,71	-3,01	-2,05	-2,63	1,02	-1,93
	Karar	Yok	Yok	Olası	Yok	Var	Olası
C ₃	Skor	-2,75	-3,21	-2,33	-3,18	-4,27	-2,45
	Karar	Yok					
C ₄	Skor	-2,11	0,85	-3,21	-2,57	-2,03	-2,53
	Karar	Olası	Var	Yok	Yok	Olası	Yok
C ₅	Skor	-2,62	-3,07	3,41	-2,62	-2,37	-3,06
	Karar	Yok	Yok	Var	Yok	Yok	Yok
C ₆	Skor	-1,67	-2,76	-2,81	-2,20	-1,65	-0,37
	Karar	Var	Yok	Yok	Olası	Var	Var
C ₇	Skor	-2,34	-2,22	-2,18	-2,59	-2,21	-2,05
	Karar	Yok	Yok	Olası	Yok	Olası	Olası
C ₈	Skor	-2,54	-2,41	-2,61	-3,37	-2,14	-3,14
	Karar	Yok	Yok	Yok	Yok	Olası	Yok

Tablo 2'den de anlaşıldığı üzere, yalnızca C₃ işletmesinin tüm dönemler boyunca finansal manipülasyon yaptığına ilişkin kanıtlar olmadığı belirlenmiştir. Diğer işletmelerde ise manipülasyona başvurma ihtimalinin olduğu veya manipülasyon yaptığına ilişkin kanıtlar olduğu gözlemlenmiştir. Tablo 3'te, çalışmaya dahil edilen tüm işletmelerin çalışma dönemi boyunca Springate S-Skoru'na göre finansal başarı durumları gösterilmiştir.

Tablo 3. Borsa İstanbul Ticaret Endeksi'nde Yer Alan İşletmelerin Springate S-Skor'a Göre Yıllık Finansal Başarı Skorları ve Sonuçları

Kod	Springate S-Skor	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
C ₁	Skor	2,35	2,22	2,03	2,15	1,55	1,65	1,44

	Karar	Sağlıklı						
C ₂	Skor	0,95	0,55	0,34	0,36	0,79	0,28	0,55
	Karar	Sağlıklı	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız
C ₃	Skor	1,40	1,09	1,33	1,54	1,24	0,46	1,19
	Karar	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıksız	Sağlıklı
C ₄	Skor	0,63	1,17	0,70	0,08	0,53	0,15	0,66
	Karar	Sağlıksız	Sağlıklı	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız
C ₅	Skor	0,59	0,69	0,58	0,50	0,61	0,74	0,71
	Karar	Sağlıksız						
C ₆	Skor	1,28	1,51	1,67	1,57	2,92	3,43	2,01
	Karar	Sağlıklı						
C ₇	Skor	1,38	1,41	1,46	1,49	1,53	1,41	1,46
	Karar	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı
C ₈	Skor	0,92	0,96	1,07	1,13	1,20	0,64	1,54
	Karar	Sağlıklı						

C₁, C₆ ve C₇ işletmelerin Springate S-Skor'a göre çalışma dönemi boyunca finansal anlamda sağlıklı olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, C₅ işletmesinin ise aynı dönem boyunca finansal anlamda sağlıksız, riskli olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, C₄ işletmesinin ise sadece 2016 yılında finansal anlamda sağlıklı olduğu diğer yıllarda ise finansal anlamda sağlıksız olduğu tespit edilmiştir. Tablo 4'te, çalışmaya dahil edilen tüm işletmelerin çalışma dönemi boyunca Taffler T-Skoru'na göre finansal başarı durumları gösterilmiştir.

Tablo 4. Borsa İstanbul Ticaret Endeksi'nde Yer Alan İşletmelerin Taffler T-Skor'a Göre Yıllık Finansal Başarı Skorları ve Sonuçları

Kod	Taffler T-Skor	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
C ₁	Skor	3,03	2,48	3,07	3,16	2,09	3,59	2,18
	Karar	Yok						
C ₂	Skor	-4,57	-5,64	-5,97	-6,70	-3,64	-3,44	-2,15
	Karar	Var						
C ₃	Skor	-0,94	-0,96	-0,04	0,31	0,41	-1,71	1,51
	Karar	Var	Var	Var	Yok	Yok	Var	Yok
C ₄	Skor	3,78	8,08	4,25	-1,49	0,79	-1,03	5,03
	Karar	Yok	Yok	Yok	Var	Yok	Var	Yok
C ₅	Skor	-2,43	-2,20	-0,12	-4,18	-2,20	-3,10	-3,09
	Karar	Var						
C ₆	Skor	4,47	6,88	11,04	10,95	32,25	55,86	11,51
	Karar	Yok						
C ₇	Skor	2,73	2,65	2,43	2,00	2,17	1,47	1,66
	Karar	Yok						
C ₈	Skor	2,18	2,23	2,39	1,77	2,21	1,28	5,07
	Karar	Yok						

C₁, C₆, C₇ ve C₈ işletmelerinin çalışma dönemi boyunca Taffler T-Skor'a göre iflas riski taşımadığı, C₂ ve C₅ işletmelerinin ise çalışma dönemi boyunca sürekli iflas riski altında olduğu belirlenmiştir. Tablo 5'te, çalışmaya dahil edilen tüm işletmelerin çalışma dönemi boyunca Zmijewski X-Skoru'na göre finansal başarı durumları gösterilmiştir.

Tablo 5. Borsa İstanbul Ticaret Endeksi'nde Yer Alan İşletmelerin Zmijewski X-Skor'a Göre Yıllık Finansal Başarı Skorları ve Sonuçları

Kod	Taffler T-Skor	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
C ₁	Skor	-1,56	-1,42	-1,60	-1,51	-0,60	-0,89	-0,55
	Karar	Yok						
C ₂	Skor	1,04	1,41	1,48	1,99	1,01	0,89	0,41
	Karar	Var						
C ₃	Skor	0,09	0,19	-0,34	-0,42	-0,30	0,21	-0,77
	Karar	Var	Var	Yok	Yok	Yok	Var	Yok
C ₄	Skor	-2,63	-2,67	-1,95	-1,42	-1,57	-1,20	-2,49
	Karar	Yok						

C ₅	Skor	1,13	1,34	0,28	1,36	1,37	1,45	1,09
	Karar	Var						
C ₆	Skor	-1,92	-2,39	-2,98	-3,04	-3,93	-4,17	-2,90
	Karar	Yok						
C ₇	Skor	-1,39	-1,35	-1,28	-1,12	-1,08	-0,95	-0,93
	Karar	Yok						
C ₈	Skor	-1,26	-1,20	-1,17	-0,93	-0,63	-0,43	-1,29
	Karar	Yok						

C₁, C₄, C₆, C₇ ve C₈ işletmelerinin çalışma dönemi boyunca Zmijewski X-Skoru'na göre iflas riski taşımadığı, C₂ ve C₅ işletmelerinin ise çalışma dönemi boyunca sürekli iflas riski altında olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada yer alan ilk 4 işletme için elde edilen sonuçları değerlendirmek ve 5 farklı finansal başarı belirleme modelini bir arada incelemek amacıyla elde edilen sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur. Diğer işletmelerin model karşılaştırması ise Ek'te sunulmuştur.

Tablo 6. Farklı Skorlara Göre Finansal Başarı Karşılaştırması

	Model	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
C ₁	Springate S-Skor	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı
	Taffler T-Skor	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
	Zmijewski X-Skor	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
	Altman Z-Skor	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli
	Beneish M-Skor		Yok	Yok	Olası	Yok	Var	Yok
C ₂	Springate S-Skor	Sağlıklı	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız
	Taffler T-Skor	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var
	Zmijewski X-Skor	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var
	Altman Z-Skor	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Belirsiz	Güvenli
	Beneish M-Skor		Yok	Yok	Olası	Yok	Var	Olası
C ₃	Springate S-Skor	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıksız	Sağlıklı
	Taffler T-Skor	Var	Var	Var	Yok	Yok	Var	Yok
	Zmijewski X-Skor	Var	Var	Yok	Yok	Yok	Var	Yok
	Altman Z-Skor	Belirsiz	Belirsiz	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Belirsiz	Belirsiz
	Beneish M-Skor		Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
C ₄	Springate S-Skor	Sağlıksız	Sağlıklı	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız
	Taffler T-Skor	Yok	Yok	Yok	Var	Yok	Var	Yok
	Zmijewski X-Skor	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
	Altman Z-Skor	Güvenli	Güvenli	Belirsiz	Güvensiz	Belirsiz	Güvensiz	Güvensiz
	Beneish M-Skor		Olası	Var	Yok	Yok	Olası	Yok

Tablo 6'daki verilere göre, C₁ işletmesi için Beneish M-Skor dışındaki tüm modeller aynı sonuca varmıştır. Ancak, sadece 2018 ve 2020 yıllarında Beneish M-Skor farklı bir sonuç vermiş ve bu durum, ilgili şirketin finansal manipülasyon yapma olasılığını işaret etmiştir. C₂ işletmesi için ise Taffler T-Skor ile Zmijewski X-Skor modellerinin hep aynı kararı verdiği, 2015 yılı dışında Springate S-Skor modelinin de benzer karar verdiği tespit edilmiştir. Aynı işletme için ise Altman Z-Skor bir yıl dışında hep güvenli kararı vererek, tam tersi bir sonuç ifade etmektedir. C₃ işletmesi için de 2017, 2018 ve 2019 yılları için Springate S-Skor, Altman Z-Skor ve Zmijewski X-Skor aynı sonuca ulaşarak işletmelerin finansal açıdan sağlıklı olduğunu ifade etmektedir. C₄ işletmesi için de 2015 ve 2016 yılları için Taffler T-Skor, Altman Z-Skor ve Zmijewski X-Skor aynı sonuca ulaşarak işletmelerin finansal açıdan sağlıklı olduğunu ifade etmektedir.

Uygulamanın ikinci aşamasında, işletmelerin finansal başarı düzeylerini belirlemek üzere VIKOR yöntemi kullanılarak sıralama işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu değerlendirmede, işletmelerin finansal başarı seviyelerini belirlemek için kullanılan 5 farklı skor değerlendirme kriteri olarak ele alınmıştır. Değerlendirme kriterlerinin önem dereceleri bilinmediğinden, eşit önem derecesinde oldukları varsayım altında değerlendirme gerçekleştirilmiştir. Bu skorlar arasında, Zmijewski X-Skor ile Beneish M-Skor değerlerinin küçük olması daha olumlu iken, diğer skorların

değerlerinin büyük olması daha olumlu olduğundan; Zmijewski X-Skor ile Beneish M-Skor minimize edilmeye hedeflenirken, diğer skorlar maksimize edilmeye hedeflenmiştir. Çalışma dönemi boyunca ilgili işletmelerin her yıl VIKOR yöntemi yardımıyla finansal başarı düzeyleri iyiden kötüye sıralanarak, bir bağlamda finansal başarıları karşılaştırma yapılarak değerlendirilmiştir. Tablo 7'de 2016 yılı için kullanılan veriler, yani çalışmanın karar matrisi sunulmuştur.

Tablo 7. Kullanılan Veri Kümesi: Karar Matrisi (2016)

Ağırlık	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Hedef	Maksimum	Maksimum	Maksimum	Minimum	Minimum
Kod	Altman Z-Skor	Springate S-Skor	Taffler T-Skor	Zmijewski X-Skor	Beneish M-Skor
C ₁	7,51	2,22	2,48	-1,42	-2,73
C ₂	5,55	0,55	-5,64	1,41	-2,71
C ₃	2,03	1,09	-0,96	0,19	-2,75
C ₄	3,80	1,17	8,08	-2,67	-2,11
C ₅	2,12	0,69	-2,20	1,34	-2,62
C ₆	3,35	1,51	6,88	-2,39	-2,76
C ₇	3,37	1,41	2,65	-1,35	-2,34
C ₈	2,82	0,96	2,23	-1,20	-2,54
<i>En İyi</i>	<i>7,51</i>	<i>2,22</i>	<i>8,08</i>	<i>-2,67</i>	<i>-2,76</i>
<i>En Kötü</i>	<i>2,03</i>	<i>0,55</i>	<i>-5,64</i>	<i>1,41</i>	<i>-2,11</i>

Karar matrisindeki farklı birimlerden oluşan kriter değerlerini karşılaştırılabilir hale getirmek amacıyla normalizasyon işlemi uygulanmış ve ayrıca kriterlerin eşit önem dereceleri de dikkate alınarak ağırlıklandırma işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu sürecin sonucunda, Tablo 8'de yer alan ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi elde edilmiştir.

Tablo 8. Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi (2016)

Kod	Altman Z-Skor	Springate S-Skor	Taffler T-Skor	Zmijewski X-Skor	Beneish M-Skor
C ₁	0,00	0,00	0,08	0,06	0,01
C ₂	0,07	0,20	0,20	0,20	0,02
C ₃	0,20	0,14	0,13	0,14	0,00
C ₄	0,14	0,13	0,00	0,00	0,20
C ₅	0,20	0,18	0,15	0,20	0,04
C ₆	0,15	0,09	0,02	0,01	0,00
C ₇	0,15	0,10	0,08	0,06	0,13
C ₈	0,17	0,15	0,09	0,07	0,07

2016 yılı finansal sağlık performans analizi sonuçları incelendiğinde, S_i , R_i ve Q_i değerleri dikkate alınmış ve 2016 sıralaması Tablo 9'da sunulmuştur. Bu analiz, işletmelerin o yıl içindeki finansal sağlıklarının kapsamlı bir değerlendirmesini göstermektedir. S_i değerleri, işletmelerin finansal sağlık düzeylerini belirlemek için kullanılan önemli bir ölçüt olarak görülmektedir. R_i değerleri işletmelerin kendi içindeki sıralamalarını gösterirken, Q_i değerleri ise işletmelerin tüm örnek içindeki sıralamalarını yansıtmaktadır. Bu değerlerin bir arada ele alınması, işletmelerin finansal sağlık performanslarını çok yönlü bir perspektiften değerlendirilmesini sağlar.

Tablo 9. Borsa İstanbul Ticaret Endeksi'nde Yer Alan İşletmelerin VIKOR Yöntemi ile Sıralama Sonuçları (2016-2017-2018)

	2016				2017				2018			
	S_i	R_i	Q_i	Sıra	S_i	R_i	Q_i	Sıra	S_i	R_i	Q_i	Sıra
C ₁	0,15	0,08	0,00	1	0,18	0,09	0,00	1	0,18	0,09	0,00	1
C ₂	0,69	0,20	0,97	7	0,71	0,20	1,00	8	0,68	0,20	0,97	7
C ₃	0,61	0,20	0,94	6	0,44	0,13	0,38	3	0,42	0,12	0,29	3
C ₄	0,46	0,20	0,88	5	0,66	0,20	0,98	7	0,61	0,20	0,96	6
C ₅	0,77	0,20	0,98	8	0,66	0,20	0,97	6	0,88	0,20	1,00	8
C ₆	0,27	0,15	0,49	2	0,18	0,12	0,18	2	0,18	0,10	0,08	2
C ₇	0,52	0,15	0,59	3	0,44	0,14	0,46	4	0,40	0,13	0,36	4
C ₈	0,55	0,17	0,73	4	0,50	0,16	0,62	5	0,46	0,15	0,56	5
Min	<i>0,15</i>	<i>0,08</i>	<i>0,00</i>		<i>0,18</i>	<i>0,09</i>	<i>0,00</i>		<i>0,18</i>	<i>0,09</i>	<i>0,00</i>	
Koşul	Koşul 1: Sağlanıyor $0,49-0,00=0,49>0,14$ Koşul 2: Sağlanıyor C ₁ işletmesi S ve R sıralamalarına göre de en iyi alternatiftir.				Koşul 1: Sağlanıyor $0,18-0,00=0,18>0,14$ Koşul 2: Sağlanıyor C ₁ işletmesi S ve R sıralamalarına göre de en iyi alternatiftir.				Koşul 1: Sağlanmıyor $0,08-0,00=0,08<0,14$ Koşul 2: Sağlanıyor C ₁ işletmesi S ve R sıralamalarına göre de en iyi alternatiftir.			

Q_i değerlerinden elde edilen sıralamaların geçerli olabilmesi için iki koşulun sağlanması gerekir. Tablo 9'un en alt satırında ilgili yılın analizinden elde edilen bilgiler doğrultusunda koşulları sağlayıp sağlamadığı detaylı bir şekilde ifade edilmiştir. 2018 yılı için birinci koşulun sağlanmadığı gözükmektedir. Diğer yıllar için elde edilen S_i , R_i ve Q_i değerleri ile birlikte sıralama sonuçları ve koşulları sağlayıp sağlamadığı açıklamaları Tablo 10'da detaylı bir şekilde sunulmuştur.

Tablo 10. Borsa İstanbul Ticaret Endeksi'nde Yer Alan İşletmelerin VIKOR Yöntemi ile Sıralama Sonuçları (2019-2021)

	2019				2020				2021			
	S_i	R_i	Q_i	Sıra	S_i	R_i	Q_i	Sıra	S_i	R_i	Q_i	Sıra
C ₁	0,57	0,17	0,28	1	0,66	0,18	0,59	2	0,40	0,13	0,37	2
C ₂	0,78	0,20	0,93	7	0,96	0,20	1,00	8	0,70	0,20	0,96	7
C ₃	0,65	0,18	0,48	3	0,72	0,19	0,80	5	0,53	0,14	0,52	5
C ₄	0,76	0,20	0,91	6	0,78	0,20	0,89	6	0,53	0,20	0,81	6
C ₅	0,87	0,20	1,00	8	0,82	0,20	0,92	7	0,74	0,20	1,00	8
C ₆	0,20	0,20	0,50	4	0,15	0,15	0,00	1	0,20	0,20	0,50	4
C ₇	0,65	0,17	0,33	2	0,67	0,18	0,66	3	0,45	0,13	0,44	3
C ₈	0,62	0,18	0,55	5	0,76	0,19	0,78	4	0,32	0,09	0,11	1
Min	<i>0,20</i>	<i>0,17</i>	<i>0,28</i>						<i>0,20</i>	<i>0,09</i>	<i>0,11</i>	
Koşul	Koşul 1: Sağlanmıyor $0,33-0,28=0,05<0,14$ Koşul 2: Sağlanıyor C ₁ işletmesi R sıralamasına göre de en iyi alternatiftir.				Koşul 1: Sağlanıyor $0,59-0,00=0,59>0,14$ Koşul 2: Sağlanıyor C ₆ işletmesi S ve R sıralamalarına göre de en iyi alternatiftir.				Koşul 1: Sağlanıyor $0,37-0,11=0,26>0,14$ Koşul 2: Sağlanıyor C ₈ işletmesi R sıralamasına göre de en iyi alternatiftir.			

Tablo 10'dan elde edilen bilgiler doğrultusunda 2019 yılının birinci koşulu sağlamadığı tespit edilmiştir. Böylelikle çalışma dönemi boyunca sadece 2018 ve 2019 yılları birinci koşulun sağlanmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 11: 2018 ve 2019 Yılları Koşul Kontrolleri

	2018					2019				
	S_i	R_i	Q_i	Sıra	Yeni Sıra	S_i	R_i	Q_i	Sıra	Yeni Sıra
C ₁	0,18	0,09	0,00	1	1	0,57	0,17	0,28	1	1
C ₂	0,68	0,20	0,97	7	6	0,78	0,20	0,93	7	6
C ₃	0,42	0,12	0,29	3	2	0,65	0,18	0,48	3	2
C ₄	0,61	0,20	0,96	6	5	0,76	0,20	0,91	6	5
C ₅	0,88	0,20	1,00	8	7	0,87	0,20	1,00	8	7

C ₆	0,18	0,10	0,08	2	1	0,20	0,20	0,50	4	3
C ₇	0,40	0,13	0,36	4	3	0,65	0,17	0,33	2	1
C ₈	0,46	0,15	0,56	5	4	0,62	0,18	0,55	5	4
Min	<i>0,18</i>	<i>0,09</i>	<i>0,00</i>			<i>0,20</i>	<i>0,17</i>	<i>0,28</i>		
Koşul	Koşul 1: Sağlanmıyor 0,08-0,00=0,08<0,14 Yeni Koşul: Sağlanıyor 0,29-0,00=0,29>0,14					Koşul 1: Sağlanmıyor 0,33-0,28=0,05<0,14 Yeni Koşul: 0,48-0,28=0,2>0,14				

Tablo 11'den elde edilen bilgiler doğrultusunda, 2018 yılı için finansal performans açısından en iyi işletmeler C₁ veya C₆ olarak belirlenmiş olup, 2019 yılı için ise en iyi işletmeler C₁ veya C₇ olarak belirlenmiştir. Çalışma dönemi boyunca finansal sağlık açısından işletmelerin sıralama bilgileri ise Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12. VIKOR Yönteminden Elde Edilen Bulgular

Kod	2016	2017	2018	2019	2020	2021
C ₁	1	1	1	1	2	2
C ₂	7	8	6	6	8	7
C ₃	6	3	2	2	5	5
C ₄	5	7	5	5	6	6
C ₅	8	6	7	7	7	8
C ₆	2	2	1	3	1	4
C ₇	3	4	3	1	3	3
C ₈	4	5	4	4	4	1

C₁ işletmesi, VIKOR yöntemi ile elde edilen sıralama sonuçlarına göre, 2016, 2017, 2018 ve 2019 yıllarında birinci sırada yer alırken, pandemi süreci ve sonrası olarak kabul edilen 2020 ve 2021 yıllarında sıralamada ikinci sıraya gerilemiştir. C₂ işletmesi ise çalışma dönemi boyunca altıncı, yedinci ve sekizinci sıralarda yer almıştır. C₃ işletmesi, 2018 ve 2019 yılında ikinci sırada yer almasına rağmen bu yıllarda iki işletmenin en iyi (birinci) arasında yer alması nedeniyle karşılaştırma yapılırken dikkat edilmesi gerekir. 2020 ve 2021 yıllarında ise sıralamada beşinci sırada yer almaktadır.

C₄ işletmesinin sıralama sonuçları da çalışma dönemi boyunca beşinci, altıncı ve yedinci sıralarda olduğu tespit edilmiştir. C₅ işletmesinin ise altı yıllık sürecin 1 yılı altıncı sırada, 3 yılı yedinci sırada ve 2 yılı da sonuncu sırada yer aldığı gözlemlenmiştir. C₆ işletmesinin çalışma döneminin ilk iki yılı ikinci sırada, 2018 ve 2020 yıllarında birinci sırada ancak 2021 yılında dördüncü sırada bulunduğu belirlenmiştir.

C₇ işletmesinin 2019 yılında birinci sıraya yükseldiği, öncesinde ve sonrasında ise üçüncü veya dördüncü sıralarda yer aldığı belirlenmiştir. C₈ işletmesinin ise 2017 ve 2021 yılları dışında hep dördüncü sırada yer alırken, 2017 yılında beşinci, 2021 yılında ise birinci sırada yer aldığı gözlemlenmiştir. Bu durum, pandemi sonrası dönemde söz konusu işletmede finansal sağlık açısından belirgin bir dönüşümün yaşandığını veya bu dönüşümün başladığını göstermektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Sonuç olarak, bu çalışmanın ana amacı Borsa İstanbul Ticaret Endeksi'nde yer alan 8 işletmenin finansal sağlıklarını farklı modeller yardımıyla belirlemek ve bu sağlıkların COVID-19 pandemisi öncesi, pandemi süreci ve pandemi sonrası dönemlerle karşılaştırarak analiz etmektedir. Finansal sağlığı belirlemede Altman Z-Skor, Beneish M-Skor, Springate S-Skor, Taffler T-Skor ve Zmijewski X-Skor modelleri ele alınmıştır. Bu skorların çalışma dönemi boyunca her bir işletme için benzer sonuçlar verip vermediği kontrol edilerek, bu skorlar yardımıyla işletmeler iyiden kötüye sıralanarak finansal sağlık performansları belirlenmiştir.

Finansal başarısızlık modellerinden elde edilen sonuçların bazı yıllarda bazı modellerin aynı sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir. Örneğin; C₁ işletmesi için 2016, 2017 ve 2019 yıllarında beş modelden de benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu işletmenin diğer yıllarında ise farklılık gösteren model Beneish M-Skor modelidir. C₂ işletmesi için, 2016-2021 döneminde Springate S-Skor,

Taffler T-Skor ve Zmijewski X-Skor modellerinden benzer sonuçlar elde edilmiştir. Diğer modeller ise farklılık göstermektedir. Ancak çalışmada yer alan işletme sayısının azlığı ve çalışma döneminin de yeteri kadar uzun olmaması benzer sonuç veren modellerden birinin tercih edilebileceğini belirlemeye yeterli olmayacaktır. Ama ileriki çalışmalarda bu konu sektör farklılıkları da dikkate alınarak incelenmesi gereken önemli çalışmalar arasında yer alabilir. Farklı yıllarda farklı işletmelerin farklı modellerin benzer sonuçlar verdiği de gözlemlenmiştir. Bu bilgi finansal performans sıralaması yaparken tümünü değerlendirme kriteri olarak alınmasının gerekliliğini de bir anlamda göstermektedir.

Sıralama yöntemi olarak ise ÇKKV yöntemlerinden VIKOR kullanılmıştır. VIKOR yöntemi, hesaplama kolaylığı ve görece basit yapısı sayesinde özel bir yazılım gerektirmediğinden sonuca hızlı ve az işlem yapılarak ulaşılması mümkündür. VIKOR yöntemi dışında AHP, TOPSIS, ELECTRE, bulanık TOPSIS gibi diğer ÇKKV yöntemlerinin de çalışmaya uygulanma potansiyeli bulunmaktadır. Bu yöntemlerin kullanılmasıyla elde edilen sonuçlar, yöntemler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar açısından karşılaştırılabilir. Bununla birlikte, farklı sektörlerin de dikkate alınarak değerlendirilmesi, sektörler arası karşılaştırmaların yapılabilmesine olanak tanır. Bu durum, literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır. Sıralamalar dikkate alındığında pandemi öncesi, süreci ve sonrası dönemlerde sıralamaların çok fazla değişmediği, büyük değişim olan işletmelerde de bu sürecin pandemiden bağımsız gözüktüğü çünkü 2016 yılında da benzer sıralamada oldukları tespit edilmiştir. Ancak yine de bu sonuç pandemi sürecinden hiç etkilenmediklerini ifade etmek için yeterli olmaz, aynı sektörde yer alan işletmeler benzer oranlarda etkilenmiş olup, kendi içlerinde olan sıralama değişmemiş olabilir. Sektör içi çalışmada, çalışma dönemi boyunca finansal performans olarak en iyi işletmenin C_1 , en kötü işletmenin ise C_2 olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışma, işletmelerin finansal durumlarına ilişkin önemli bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Finansal başarısızlık modellerinden elde edilen skorlar, VIKOR yönteminde değerlendirme kriterleri olarak ele alınmıştır. Bu skorların ağırlıkları yani önem dereceleri eşit olarak ele alınmıştır. Literatürde yer alan başka yöntemlerle ağırlıklar belirlenerek çalışmadan elde edilen bulguların değişebileceği çalışmanın önemli kısıtlarından biridir.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, F. ve Güven, B. (2023). "Altman Z ve Springate S Skor Modelleri ile Finansal Başarısızlık Tahmini: Çimento Sektörü Üzerine Borsa İstanbul'da Bir Araştırma", Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 728-738.
- Aker, Y. ve Karavardar, A. (2022). "Türkiye'deki Kobilerin Finansal Başarılı ve Başarısız Olma Durumlarının Altman, Springate ve Yapay Sinir Ağları Modeli ile Tahmin Edilebilirliği", Mali Çözüm Dergisi, 32, 151-169.
- Altemur, N., Çevik, M. ve Karaca, S. S. (2019). "BİST 30 Endeksinde İşlem Gören Ticari Bankaların TOPSIS Yöntemi ile Finansal Performans Analizi", International Journal of Business, Economics and Management Perspectives, 3(1), 63-73.
- Altman, I. (1968). "Altman Z-Score", FCS Commercial Finance Group, 3-7.
- Bahadori, M., Hosseini, S. M., Teymourzadeh, E., Ravangard, R., Raadabadi, M. ve Alimohammadzadeh, K. (2020). "A Supplier Selection Model for Hospitals Using A Combination Of Artificial Neural Network and Fuzzy VIKOR", International Journal of Healthcare Management, 13(4), 286-294. <https://doi.org/10.1080/20479700.2017.1404730>
- Beaver, W. H. (1966). "Financial Ratios as Predictors of Failure", Journal of Accounting Research, 71-111.
- Beneish, M. D. (1999). "Incentives and Penalties Related to Earnings Overstatements That Violate GAAP", The Accounting Review, 74(4), 425-457.
- Bulgurcu, B. K. (2012). "Application of TOPSIS Technique for Financial Performance Evaluation of Technology Firms in Istanbul Stock Exchange Market", Procedia-Social and Behavioral Sciences, 62, 1033-1040. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.176>

- Büyük, H. F. ve Yıldırım, H. (2022). "Finansal Başarısızlığın Modellenmesi Üzerine Bir İnceleme", Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 23(2), 25-46. <https://doi.org/10.24889/ifede.899494>
- Ceylan, A. ve Özari, Ç. (2018). "TOPSIS Yöntemiyle Benzer Sektörlerdeki Firmaların Finansal Performans Analizlerinin Karşılaştırılması: BİST 30 Endeksinde İşlem Gören Firmalar Üzerine Bir Araştırma", Kesit Akademi Dergisi, (16), 421-431.
- Chen, Z. Y. ve Han, D. (2023). "Detecting Corporate Financial Fraud Via Two-Stage Mapping In Joint Temporal and Financial Feature Domain", Expert Systems with Applications, 217, 119559. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2023.119559>
- Cunha, A. M. ve Borges, A. P. (2023). "An Accuracy Test of Altman and Zmijewski Accounting-Based Bankruptcy Models", In International Workshop Accounting and Taxation 2023, 28-29.
- Dizgil, E. (2018). "BİST Ticaret Endeksinde Yer Alan Şirketlerin Springate Finansal Başarısızlık Modeli ile İncelenmesi", Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), 248-267.
- Elewa, M. M. (2022). "Using Altman Z-Score Models for Predicting Financial Distress for Companies-The Case of Egypt Panel Data Analysis", Alexandria Journal of Accounting Research, 6(1), 1-28.
- El Khoury, R. ve Al Beaino, R. (2014). "Classifying Manufacturing Firms In Lebanon: An Application of Altman's Model", Procedia-Social and Behavioral Sciences, 109(1), 11-18. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.413>
- Ertaş, F. C. ve Yetim, A. (2022). "Covid-19 Pandemisinde Gıda ve İçecek Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performansının TOPSIS Yöntemiyle İncelenmesi: BİST Örneği", Muhasebe ve Finansman Dergisi, (93), 53-74.
- Ertuğrul, İ. ve Karakaşaoğlu, N. (2009). "Banka Şube Performanslarının VIKOR Yöntemi ile Değerlendirilmesi", Journal of Industrial Engineering (Turkish Chamber of Mechanical Engineers), 20(1), 19-28.
- Fidan, M. E. (2021a). "BİST'te İşlem Gören Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri Sektörü İşletmelerinin Altman-Z Skor Yöntemi ile Finansal Başarısızlık Tahmini", İşletme Araştırmaları Dergisi, 13(3), 1945-1969.
- Fidan, M. E. (2021b). "Finansal Bilgi Manipülasyonu ve Beneish Modeli: BİST Taş ve Toprağa Dayalı Sektör Grubu İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(114),1-28.
- Grice, J. S. ve Ingram, R. W. (2001). "Tests Of the Generalizability of Altman's Bankruptcy Prediction Model", Journal of Business Research, 54(1), 53-61.
- Husein, M. F. ve Pambekti, G. T. (2015). "Precision of the Models of Altman, Springate, Zmijewski, and Grover for Predicting the Financial Distress", Journal of Economics, Business, & Accountancy Ventura, 17(3), 405-416.
- İnam, B. ve Murat, D. (2023). "OECD Ülkeleri Sağlık Harcaması Performanslarının VIKOR Yöntemi ile Değerlendirilmesi", Journal of Financial Politic & Economic Reviews/Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 60(663), 105-126.
- Kaya, P., İpekçi Çetin, E. ve Kuruüzüm, A. (2011). "Çok Kriterli Karar Verme ile Avrupa Birliği ve Aday Ülkelerin Yaşam Kalitesinin Analizi", Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal, (13), 80-94.
- Kocabiyik, I., Orman, F. ve Kiyak, O. (2023). "BİST-30'da Faaliyet Gösteren Şirketlerin Pandemi Etkisinin Finansal Performans Göstergeleri Bağlamında Kümeleme Analizi ile İncelenmesi". PressAcademia Procedia, 16(1), 90-95. <https://doi.org/0.17261/Pressacademia.2023.1670>
- Kukreja, G., Gupta, S. M., Sarea, A. M. and Kumaraswamy, S. (2020). "Beneish M-score and Altman Z-score as a Catalyst For Corporate Fraud Detection", Journal of Investment Compliance, 21(4), 231-241. <https://doi.org/10.1108/JOIC-09-2020-0022>

- Kulalı, İ. (2016). "Altman Z-Score Modelinin BİST Şirketlerinin Finansal Başarısızlık Riskinin Tahmin Edilmesinde Uygulanması", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(27), 283-292.
- Kuo, T. C., Hsu, C. W. ve Li, J. Y. (2015). "Developing A Green Supplier Selection Model by Using The DANP with VIKOR". *Sustainability*, 7(2), 1661-1689. <https://doi.org/10.3390/su7021661>
- Lestari, R. M. E., Situmorang, M., Pratama, M. I. P. ve Bon, A. T. (2021). "Financial Distress Analysis Using Altman (Z-Score), Springate (S-Score), Zmijewski (X-Score), And Grover (G-Score) Models In The Tourism, Hospitality and Restaurant Subsectors Listed On The Indonesia Stock Exchange Period", In *Proceedings of the 11th Annual International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Singapore*, 4249-4259.
- MacCarthy, J. (2017). "Using Altman Z-score and Beneish M-score Models to Detect Financial Fraud and Corporate Failure: A Case Study of Enron Corporation", *International Journal of Finance and Accounting*, 6(6), 159-166.
- Mahama, M. (2015). "Detecting Corporate Fraud and Financial Distress Using The Altman And Beneish Models", *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 3(1), 1-18.
- Manalu, S., Octavianus, R. J. N. ve Kalmadara, G. S. S. (2017). "Financial Distress Analysis with Altman Z-Score Approach and Zmijewski X-Score On Shipping Service Company", *Jurnal Aplikasi Manajemen*, 15(4), 677-682.
- Matturungan, N. H., Purwanto, B. ve Irwanto, A. K. (2017). "Manufacturing Company Bankruptcy Prediction in Indonesia with Altman Z-Score Model", *Jurnal Aplikasi Manajemen*, 15(1), 18-24.
- Mavengere, K. (2015). "Predicting Corporate Bankruptcy and Earnings Manipulation Using the Altman Z-Score and Beneish M Score: The Case of Z Manufacturing Firm in Zimbabwe", *International Journal of Management Sciences and Business Research*, 4(10), 8-14.
- Ng, S. T., Wong, J. M. ve Zhang, J. (2011). "Applying Z-score Model to Distinguish Insolvent Construction Companies in China", *Habitat International*, 35(4), 599-607.
- Onocak, D. (2023). "BİST'te İşlem Gören Konaklama İşletmelerinin Finansal Performanslarının CRITIC Ağırlıklandırılmış TOPSIS Yöntemine Göre Değerlendirilmesi", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (97), 79-98. <https://doi.org/10.25095/mufad.1177612>
- Opricovic, S. ve Tzeng, G. H. (2004). "Compromise Solution By MCDM Methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS", *European journal of operational research*, 156(2), 445-455. [https://doi.org/10.1016/S0377-2217\(03\)00020-1](https://doi.org/10.1016/S0377-2217(03)00020-1)
- Opricovic, S. ve Tzeng, G. H. (2007). "Extended VIKOR Method In Comparison with Outranking Methods", *European Journal of Operational Research*, 178(2), 514-529.
- Özari, Ç. ve Can, E. N. (2023). "Financial Performance Evaluating and Ranking Approach for Banks in BİST Sustainability Index Using TOPSIS and K-Means Clustering Method", *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 12(1), 34-50
- Öztürk, F. ve Kaya, G. K. (2020). "Bulanık VIKOR ile Personel Seçimi: Otomotiv Yan Sanayinde Uygulama", *Gazi University Journal of Science Part C: Design and Technology*, 8(1), 94-108.
- Paksoy, S. (2015). "Ülke Göstergelerinin VIKOR Yöntemi ile Değerlendirilmesi", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 153-169.
- Primasari, N. S. (2017). "Analisis Altman Z-Score, Grover Score, Springate, Dan Zmijewski Sebagai Signaling Financial Distress (Studi Empiris Industri Barang-Barang Konsumsi Di Indonesia)", *Accounting and Management Journal*, 1(1), 23-43.
- Sanayei, A., Mousavi, S. F., ve Yazdankhah, A. (2010). "Group Decision Making Process for Supplier Selection with VIKOR Under Fuzzy Environment", *Expert Systems with Applications*, 37(1), 24-30.

- Selimler, H. ve Taş, C. (2019). "Finansman, Faktöring ve Leasing Şirketlerinin Kredi Yönetim Performansının TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi:(2015-2018)", *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(3), 286-306. <https://doi.org/10.29106/fesa.595430>
- Shemshadi, A., Shirazi, H., Toreihi, M. ve Tarokh, M. J. (2011). "A Fuzzy VIKOR Method For Supplier Selection Based on Entropy Measure for Objective Weighting", *Expert Systems with Applications*, 38(10), 12160-12167.
- Shree, N. ve Selvam, D. (2023). "Prediction of Bankruptcy of Indian Manufacturing Companies (Construction) Using Zmijewski Model and Altman Z Score", *Advances in Management Research: Emerging Challenges and Trends*, 116-132.
- Springate, G. L. (1978). Predicting the possibility of failure in a Canadian firm. Unpublished MBA Research Project, Simon Fraser University, Burnaby.
- Şahin, T. ve Özkan, N. (2022). "COVID-19'un Borsa İstanbul'da İşlem Gören Otomotiv Firmalarının Finansal Başarısına Etkisi", *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 516-527.
- Taffler, R.J., (1984) "Empirical Models for the Monitoring of UK Corporations," *Journal of Banking and Finance* (June), 199-227.
- Tekin, B. ve Gör, Y. (2022). "Finansal Başarısızlık Tahmin Modelleri ve Bankacılık Sektörü Mali Tabloları Üzerinden Bir Uygulama: Altman ve Springate Modelleri", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 373-404. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.992296>
- Tezergil, S. A. (2016). "VIKOR Yöntemi ile Türk Bankacılık Sektörünün Performans Analizi", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(1), 357-373.
- Turaboğlu, T. T., Erkol, A. Y. ve Topaloğlu, E. E. (2017). "Finansal Başarısızlık ve Sermaye Yapısı Kararları: BIST 100 Endeksindeki Firmalar Üzerine Bir Uygulama", *Business & Economics Research Journal*, 8(2), 247-258.
- Türk, Z. ve Kürklü, E. (2017). "Financial Failure Estimate İn BİST Companies with Altman (Z-Score) And Springate (S-Score) Models", *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-14.
- Ulfah, H. K. ve Moin, A. (2022). "Predicting Financial Distress Using Altman Z-Score, Springate S-Score and Zmijewski X-Score on Tobacco Companies in The Indonesia Stock Exchange", *Selekta Manajemen: Jurnal Mahasiswa Bisnis & Manajemen*, 1(2), 159-169.
- Uslu, Y. D. (2021). "TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri Kullanılarak OECD Ülkelerinin Sağlık Kaynağı Göstergeleri Açısından Karşılaştırılması", *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(44), 7668-7692.
- Vatansever, K. (2014). "Finansal Başarısızlığın Öngörülmesinde Çok Kriterli Karar Verme Analizine Dayalı Bir Araştırma", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (41), 163-176.
- Wu, M., Li, C., Fan, J., Wang, X. ve Wu, Z. (2018). "Assessing The Global Productive Efficiency Of Chinese Banks Using The Cross-Efficiency İnterval And VIKOR", *Emerging Markets Review*, 34, 77-86.
- Yetiz, F. ve Kılıç, Y. (2021). "Bankaların Finansal Performansının VIKOR Yöntemi ile Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 13(24), 151-164.
- Yıldız, A. ve Deveci, M. (2013). "Bulanık VIKOR Yöntemine Dayalı Personel Seçim Süreci", *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 427-436.
- Zmijewski, M.E. (1984). "Methodological Issues Related to the Estimation of Financial Distress Prediction Models", *Journal of Accounting Research*, 22, 59-82. <https://doi.org/10.2307/2490859>

EK-1

	Model	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
C₅	Springate S-Skor	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız	Sağlıksız
	Taffler T-Skor	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var
	Zmijewski X-Skor	Var	Var	Var	Var	Var	Var	Var
	Altman Z-Skor	Belirsiz	Belirsiz	Güvensiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz
	Beneish M-Skor		Yok	Yok	Var	Yok	Yok	Yok
C₆	Springate S-Skor	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı
	Taffler T-Skor	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
	Zmijewski X-Skor	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
	Altman Z-Skor	Belirsiz	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli
	Beneish M-Skor		Var	Yok	Yok	Olası	Var	Var
C₇	Springate S-Skor	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı
	Taffler T-Skor	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
	Zmijewski X-Skor	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
	Altman Z-Skor	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli	Güvenli
	Beneish M-Skor		Yok	Yok	Olası	Yok	Olası	Olası
C₈	Springate S-Skor	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıklı	Sağlıksız	Sağlıklı
	Taffler T-Skor	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
	Zmijewski X-Skor	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
	Altman Z-Skor	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Güvenli
	Beneish M-Skor		Yok	Yok	Yok	Yok	Olası	Yok

EXTENDED ABSTRACT

**EXAMINATION OF COMPANIES LISTED ON THE BORSA ISTANBUL TRADE INDEX
IN TERMS OF FINANCIAL DISTRESS: AN APPLICATION OF THE VIKOR
METHODOLOGY**

Introduction and Research Purpose: This study aims to determine the financial distress of companies listed on the Borsa Istanbul Trade Index using models such as Altman Z-Score, Springate S-Score, Taffler T-Score, Zmijewski X-Score, and the Beneish M-Score model to detect financial statement manipulation. Additionally, the study aims to compare the results of these models annually for each company, evaluating whether the models provide similar or different outcomes. Moreover, due to the study period covering 2016-2021, the objective is to observe changes in companies' financial distress over time, pre-COVID-19, during the pandemic, and post-pandemic periods. Finally, by ranking companies based on variables derived from all financial failure models annually, the study aims to determine the financial performance of companies within their sectors and throughout the study period.

Literature Review: In assessing the financial performance of companies, MCDM techniques have generally been employed, and sector-specific comparisons have been made using various financial indicators. These studies have often focused on different financial ratios and utilized diverse MCDM methods. For instance, in the research by Ertaş and Yetim (2022) within the food and beverage sector, consisting of 20 companies listed on the Borsa Istanbul, they evaluated the financial performance across the quarterly periods of 2019-2021 based on 16 financial ratios using the TOPSIS method. In most of the studies, the VIKOR method has been used alongside the TOPSIS method or in conjunction with other MCDM methods (Bahadori et al., 2020; Kuo et al., 2015; Uslu, 2021). Numerous studies have also examined banks' financial performance using the VIKOR method (Ertuğrul and Karakaşaoğlu, 2009; Tezergil, 2016; Wu et al., 2018; Yetiz and Kılıç, 2021). Additionally, the successful application of the method has been observed in evaluating and selecting countries (İnam and Murat, 2023; Kaya et al., 2011; Paksoy, 2015), personnel (Yıldız and Devenci, 2013; Öztürk and Kaya, 2020), as well as in performance assessment and selection problems concerning suppliers (Sanayei et al., 2010; Shemshadi et al., 2011).

Methodology and Findings: Altman Z-Score, Springate S-Score, Taffler T-Score, Zmijewski X-Score, and the Beneish M-Score model has been used to detect financial statement manipulation. The scores obtained from these models were examined using VIKOR, which is one of the MCDM techniques, to rank companies from best to worst.

Some financial distress models have shown similar results across certain years for specific companies. For instance, for company C₁, similar outcomes were observed across five models in the years 2016, 2017, and 2019. However, the Beneish M-Score model exhibited differences in other years. As for company C₂, from 2016 to 2021, consistent results were obtained from the Springate S-Score, Taffler T-Score, and Zmijewski X-Score models, while other models showed variations. It has also been observed that different models yield similar outcomes for different companies in different years. This information somewhat highlights the necessity of considering all of these factors when conducting financial performance rankings.

Conclusions and Recommendation: Scores obtained from financial distress models were considered as evaluation criteria in the VIKOR method. The weights or importance degrees of these scores were treated equally. Entropy or other techniques that helps to calculate the weights of evaluation criteria can be used in future studies.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Çiğdem ÖZARI			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	Finansal Başarısızlık Açısından Borsa İstanbul Ticaret Endeksi'nde İşlem Gören İşletmelerin Vikor Yöntemi ile Değerlendirilmesi			
Tarih <i>Date</i>	06/11/2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Çiğdem ÖZARI	%100	-	-

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

DOI: 10.52122/nisantasibd.1386835

DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUMLARININ İÇ KONTROL SİSTEMLERİ:
SAYIŞTAY DENETİMLERİNDEN ÇIKAN SONUÇLAR VE GELECEK İYİLEŞTİRMELERİ

Doç. Dr. Ali Kablan

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sosyal Bilimler Meslek
Yüksekokulu, Dış Ticaret Pr.

İstanbul / Türkiye

e-posta: ali.kablan@iuc.edu.tr

ORCID 0000-0003-2711-0034

Doç. Dr. Günay Deniz Dursun

Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, İşletme Bölümü

İstanbul / Türkiye

e-posta: gunaydursun@beykent.edu.tr

ORCID 0000-0002-1079-2879

ÖZ

İşletmelerin faaliyet sonuçlarına ilişkin makul güvence sağlayan iç kontrol sistemi, kurumsal yönetim anlayışının temelini oluşturmakta ve iç kontrol sisteminin varlığı işletmelerin bütün bilgi kullanıcıları için önem taşımaktadır. Türkiye’de yasal düzenleme ile düzenleyici ve denetleyici kurumlar hariç kamu kurumlarının iç kontrol sistemi kurması zorunlu tutulmuştur. Kamu kurumlarının iç kontrol sistemi dahil mali yönetim, mevzuat uygunluğu başta olmak üzere denetimi Sayıştay Başkanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir. Düzenleyici ve denetleyici kurumlar iç kontrol sistemi kurmak zorunda değilse de aynı kanun kapsamında belirlenen ilkelere uyum zorunluğu bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler ışığında hazırlanan makale, Sayıştay Başkanlığı’nın 2012-2021 yılları arasındaki düzenleyici ve denetleyici kurumların denetim raporlarında yer alan iç kontrol sistemi bulgularının tespiti ve iyileştirilmesine yönelik stratejilerin belirlenmesi amacı taşımaktadır. Araştırma sonuçları ışığında, düzenleyici ve denetleyici kurumların iç kontrol sistemlerine ait bütünsel olarak bir yasal düzenlemenin gerekliliği, bu kurumların etkin bir yönetim bilgi sistemine sahip olmaları, kurumların esasları belirlenmiş stratejik plan ve performans programı hazırlamalarına ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İç Kontrol, Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar, Sayıştay Denetimi.

Jel Kodları: M40, M41.

REGULATORY AND AUDITING INSTITUTIONS' INTERNAL CONTROL SYSTEMS:
FINDINGS FROM COURT OF ACCOUNTS AUDITS AND FUTURE IMPROVEMENTS

ABSTRACT

An internal control system that provides reasonable assurance about the operating results of businesses forms the basis of corporate governance principles, and the existence of an internal control system is crucial for all information users of the businesses. In Turkey, except for regulatory and supervisory institutions, public institutions are required to establish an internal control system by legal regulation. The internal control system, including financial management and compliance with regulations among others, of public institutions is audited by the Turkish Court of Accounts. While regulatory and supervisory institutions are not obligated to establish an internal control system, they are required to adhere to the principles set forth within the same legal framework. With these evaluations in mind, the prepared article aims to identify the findings related to the internal control system in the audit reports of regulatory and supervisory institutions between 2012 and 2021 by the Turkish Court of Accounts, and to determine strategies for improvement. Based on the research results, the necessity for a comprehensive legal regulation concerning the internal control systems of regulatory and supervisory institutions, the need for these institutions to have an effective management information system, and the requirement for the institutions to establish fundamental strategic plans and performance programs have been identified.

Keywords: Internal Control, Regulatory and Supervisory Institutions, Auditing by the Turkish Court of Accounts.

Jel Codes: M40, M41.

Geliş Tarihi/Received: 06.10.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 28.12.2023

Yayın Tarihi/Printed Date: 31.12.2023

Kaynak Gösterme: Kablan A., ve Dursun D. (2023). “Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlarının İç Kontrol Sistemleri: Sayıştay Denetimlerinden Çıkan Sonuçlar Ve Gelecek İyileştirmeleri”. *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(11) 674-685.

GİRİŞ

İşletmelerin faaliyetlerinin ve faaliyette buldukları bölgelerin çeşitlenmesi, bilişim teknolojilerinin gelişimi ile birlikte kurumsal yönetime olan ihtiyacı da arttırmıştır. Kurumsal yönetim anlayışının temelinde işletmelerin etkin bir iç kontrol sistemine sahip olmaları bulunmaktadır. Özellikle hileli finansal raporlamaların önüne geçebilmek adına iç kontrol sisteminin varlığına işaret edilmektedir.

İç kontrol sistemi; işletme varlıklarının korunması, finansal raporlamanın güvenilirliği, faaliyetlerin verimli ve etkin bir şekilde yürütülmesi ve yasal düzenlemelere uyum sağlanması amacı ile işletme tarafından oluşturulan politikalar olarak ele alınmaktadır. Bu politikalar sonucunda iç kontrol sistemi kullanıcılarına makul güvence sunmaktadır. Hem muhasebe hem de yönetsel kontroller ile oluşturulan politikalar sayesinde kurumun hedeflerine ulaşmasını sağlamayı amaçlayan iç kontrol sistemine ilişkin farklı modeller literatürde mevcuttur.

ABD’de geliştirilen, uluslararası olarak en fazla kabul gören ve Türkiye’de de temel alınan (Türedi vd., 2015:95) COSO iç kontrol modeli; kontrol ortamı, risklerin değerlendirilmesi, kontrol faaliyetleri, bilgi paylaşımı ve iletişim ve izleme olmak üzere beş unsurdan oluşmaktadır (Moeller, 2014: 36). Bu unsurlardan iç kontrolün kalitesini etkileyen atmosferi yaratan (Akyel, 2010: 86) kontrol ortamı, kurumun iş görme biçimini ifade eder (Maclatchie, 1997:64). İç kontrol faaliyetlerinin risk odaklı olarak gerçekleştirilmesi beklendiğinden sistemin zayıf ve güçlü yönleri değerlendirilerek, risk alanlarının belirlenmesi ve kontrol faaliyetlerinin bu alanlarda yoğunlaştırılması risklerin değerlendirilmesi unsuru olarak adlandırılır (İbiş ve Çatıkkaş, 2012:102). Bir diğer unsur olan kontrol faaliyetleri, hem yönetimin talimatlarının başarılması hem de risklerin azaltılması ya da ortadan kaldırılmasına yönelik olarak oluşturulan politikaları kapsar (Graham, 2008: 28; Atmaca, 2012:197). Etkin bir iç kontrol sistemi için işletmenin tüm kademelerinde ihtiyaç duyulan bilginin (Akyel, 2010: 88) sınıflandırılması, kaydedilmesi, saklanması ve tüm birimler ile entegre olarak düzenlenmesi (İbiş ve Çatıkkaş, 2012:102) önemlidir. Sistemin son unsuru olarak izleme faaliyetleri ise iç denetim bölümü tarafından gerçekleştirilmekte ve iç kontrol sisteminin etkinliğinin değerlendirilmesi ve iyileştirilmesi olarak ele alınmaktadır (Haftacı, 2011: 57; Turğay ve Çalıyurt, 2017: 126).

Etkin bir iç kontrol sistemi ile oluşturulan politikalar, işletmelerin hedeflerine ulaşmasında, güvenilir finansal raporlama sunmalarında, risk yönetim becerilerinin geliştirilmesinde fayda sağlamaktadır. Bağımsız dış denetçilerin kilit rolü ise, bir organizasyon içindeki iç kontrol sistemlerinin etkinliğini değerlendirmektir. Uzmanlıkları ve deneyimleri sayesinde denetçiler, iç kontrollerin eksik veya etkisiz olabileceği alanları tam olarak belirleyerek kuruluşun daha verimli ve etkili bir şekilde çalışmasını sağlayacaktır (Yalçın, 2023: 134). Etkin iç kontrol sistemin varlığı sadece işletme sahipleri ve yöneticileri açısından değil bütün bilgi kullanıcıları açısından önemlidir. Bu önem ile Türkiye’de kamu kurumlarında ve kimi özel sektör işletmesinde iç kontrol sistemi kurulması yükümlülüğü bulunmaktadır.

Ülkemizde 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kapsamında düzenleyici ve denetleyici kurumlar hariç diğer kamu kurumlarının iç kontrol sistemi kurması zorunlu tutulmuş, düzenleyici ve denetleyici kurumlar için ise aynı kanun kapsamında çeşitli ilkeler belirlenmiştir. Ancak bu kurumların Sayıştay Başkanlığı tarafından yapılan denetimlerinde gerek söz konusu ilkeler gerekse iç kontrol sistemi unsurlarına ilişkin bulgular tespit edilmiştir.

Her ne kadar düzenleyici ve denetleyici kurumlar için iç kontrol sistemi kurulması yasal zorunluluk değilse de bu kurumların denetimine tabi olan kurumların iç kontrol sistemi kurmaları yükümlülüğü bulunmaktadır. Aslında bu düzenleyici ve denetleyici kurumlar, denetlendikleri kurumların iç kontrol sistemlerini de değerlendirmektedir. Gerek bu farklı düzenleme gerekse de düzenleyici ve denetleyici kurumların kamu yararı taşıması nedeni ile etkin bir iç kontrol sistemine sahip olmaları beklenmektedir. Bu nedenle hazırlanan bu makale kapsamında Sayıştay Başkanlığı tarafından yayınlanan denetim raporları içerik analizine tabi tutulmuş ve düzenleyici ve denetleyici kurumların iç kontrol sistemi unsurlarına ilişkin bulguları

incelenmiştir. Araştırma sonuçları hem kurum bazında hem de bütünsel olarak değerlendirilmiş ve temelde düzenleyici ve denetleyici kurumlar için ortak bir yasal düzenlemeye ihtiyaç olduğu belirlenmiştir.

1. Kamu Kurumlarında İç Kontrol Sistemi

The Committee of Sponsoring Organizations (COSO) Raporu'nda iç kontrol; kurumun yönetici ve çalışanları tarafından gerçekleştirilen, faaliyetlerin etkinliğini ve verimliliğini sağlama, güvenilir finansal raporlama ve ilgili kanunlara ve düzenlemelere uygun olma hedeflerine ulaşmak amacıyla oluşturulan süreç olarak tanımlanmaktadır. İç Denetçiler Enstitüsü (The Institute of Internal Auditors - IIA) iç kontrol kavramını; faaliyetlerde etkinlik ve verimlilik, bütçenin uygulanması, finansal tablolar ile ilgili raporlar dâhil olmak üzere diğer tüm raporların güvenilirliği, yürürlükteki yasa ve düzenlemelere uygunluk amaçlarının gerçekleştirilmesi konusunda makul bir güvence sağlayan ve kurum faaliyetlerinde devamlılık esaslı eylem ve faaliyetler bütününden oluşan bir sistem olarak açıklamaktadır.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu 55. Maddesi kapsamında iç kontrol; *“idarenin amaçlarına, belirlenmiş politikalara ve mevzuata uygun olarak faaliyetlerin etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde yürütülmesini, varlık ve kaynakların korunmasını, muhasebe kayıtlarının doğru ve tam olarak tutulmasını, malî bilgi ve yönetim bilgisinin zamanında ve güvenilir olarak üretilmesini sağlamak üzere idare tarafından oluşturulan organizasyon, yöntem ve süreçle iç denetimi kapsayan malî ve diğer kontroller bütünü”* olarak tanımlanmıştır.

Literatürde kabul gören tanımlar ışığında bir sistem olarak iç kontrol faaliyetleri, hem muhasebe kontrolleri hem de yönetsel kontrollerden oluşmakta (Gönen, 2009: 193Kır, 2009: 18; Tekin, 2006: 12) ve kurumların varlıklarının korunması, doğru ve güvenilir finansal raporlama yapılmasının sağlanması, faaliyetlerin mevzuata uygunluğunu sağlayarak verimlilik ve etkinliğin sağlanması, çalışanların kurum politikalarına bağlılıklarının sürdürülmesi amaçlarını taşımaktadır (Kepekçi, 2004: 71; Yereli ve Özdoğan, 2009: 60, Dabbağoğlu, 2007: 160-161; Derici, 2013: 87).

Türkiye’de iç kontrol sistemi kurmakla yükümlü olan kamu kurumları 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kapsamında düzenleyici ve denetleyici kurumlar hariç kamu idareleri olarak ifade edilmiştir. Her ne kadar düzenleyici ve denetleyici kurumların iç kontrol sistemine sahip olması zorunlu olmasa da hem kanun kapsamında “Mali Saydamlık” ve “Hesap Verme Sorumluluğu” ilkelerine uygun davranma zorunluluğuna tabi olmaları hem de düzenlemelerinden etkilenen ve denetledikleri bazı özel ve kamu kurumlarının iç kontrol sistemi kurması zorunlu tutulmaktadır. Örneğin, Türkiye’de Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurumu’na tabi olan bankalar 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu ve Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik kapsamında iç kontrol sistemi kurmakla yükümlüdürler. 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu ve Sigorta ve Reasürans İle Emeklilik Şirketlerinin İç Sistemlerine İlişkin Yönetmelik ile sigorta ve reasürans şirketlerinin iç sistemler kurma şartı düzenlemiştir. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu, 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ve ilgili diğer düzenlemeler ile kamu yararını ilgilendiren kuruluşlar (KAYİK) arasında yer alan halka açık şirketler, bankalar, sigorta, reasürans ve emeklilik şirketleri, faktöring şirketleri, finansman şirketleri, finansal kiralama şirketleri, varlık yönetim şirketleri, emeklilik fonları şirketlerinin de iç kontrol sistemi kurması yükümlülüğü düzenlenmiştir.

İç kontrol sistemi kurmakla yükümlü kurumların mali yönetim ve iç kontrol sistemlerinin, mali ve idari özerkliği olan kamu kurumları olan düzenleyici ve denetleyici kurumlar tarafından denetlenmesi kamu yararı amacı taşımaktadır. Düzenleyici ve denetleyici kurumlar, piyasalarda oluşabilecek asimetrik bilgi sorununu azaltma ve/veya ortadan kaldırma, özellikle bankacılık ve enerji alanında yolsuzluk ile mücadele etme, yabancı yatırımcıları ülkeye çekme girişimlerini sağlamada bağımsız değerlendirme ve doğal tekel özelliği gösteren sektörlerin denetlenebilmesi amaçlarını taşımaktadırlar (Gilardi, 2001: 25; Sobacı, 2006: 162).

Türkiye’de 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kapsamında Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluş olarak onbir kurum sıralanmıştır. Bunlar; Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Kamu İhale Kurumu, Rekabet Kurumu, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, Nükleer Düzenleme Kurumu ve Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumudur.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK); 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanuna göre, radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayınlarının düzenlenmesi ve denetlenmesi, hizmet sağlayıcılarının idarî, malî ve teknik yapılarına ve yükümlülüklerine ait esas ve usulleri düzenlemek Radyo ve Televizyon Üst Kurulu’nun görevleri arasındadır.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK); 5809 Sayılı Elektronik Haberleşme Kanununa göre, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Türkiye’de telekomünikasyon sektörünü düzenleme ve denetlemeye yetkili olan kurumdur.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK); 6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu kapsamında, yatırımcı ve hak sahiplerinin menfaatlerini korunması amacı ile sermaye piyasası kurumlarının, mevzuat kapsamında gerçekleştirecekleri işlemlerin mevzuata uygunluğu, gözetim ve denetimi yapmak amacı taşımaktadır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK); 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu kapsamında, finansal piyasalardaki denetim ve gözetim sisteminin etkinliğinin artırılması amacı ile bankaların faaliyetlerine ilişkin usul ve esasları düzenleyen ve denetleyen kurumdur.

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK); 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ve diğer mevzuatlar kapsamında, elektrik, petrol ve doğalgazın çevre ile dost olarak tüketiciye sunulmasını sağlamak üzere düzenleme ve denetim yapan kurum olarak tanımlanmıştır.

Kamu İhale Kurumu (KİK); 4734 sayılı Kamu İhale Kanununa göre, Kurum; kamu kurum ve kuruluşlarının gerçekleştirecek olduğu ihalelerde uygulanması gereken esas ve usulleri belirlemek üzere düzenleme ve denetleme faaliyetlerini gerçekleştirmektedir.

Rekabet Kurumu; 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanuna göre, Rekabet Kurumu; piyasalardaki rekabet ortamını engelleyen, bozan ve kısıtlayan anlaşma, karar ve uygulamaları engelleme amacı ile düzenleme ve denetlemeleri gerçekleştirerek rekabetin korunmasını sağlamak üzere kurulmuştur.

660 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), muhasebe ve denetim standartlarını belirlemek, bağımsız denetçi ve bağımsız denetim kuruluşlarını yetkilendirmek ve bunların faaliyetlerini denetlemek ve bağımsız denetim alanında kamu gözetimi yapmak amacı ile kurulmuştur.

Kişisel Verileri Koruma Kurumu; 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında kurulan kurum, kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin faaliyetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi görevini yerine getirir.

Nükleer Düzenleme Kurumu (NDK); 7381 sayılı Nükleer Düzenleme Kanun ile kurum nükleer enerji faaliyetlerine ilişkin düzenleme ve denetleme yetkisine sahiptir.

Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu; 47 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan kurum, sigorta ve özel emeklilik faaliyetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesine ilişkin görevlendirilmiştir.

2. Sayıştay Denetimi

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'nın 160.maddesinde; Sayıştayın, merkezî yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları ile mahallî idarelerin bütün gelir ve giderleri ile mallarını TBMM adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevli olduğu, hükmüne yer verilmiştir.

Kamu idarelerinin hesap ve işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygunluğunu tespit etmek, mali rapor ve tablolarının kamu idaresinin tüm faaliyet ve işlemlerinin sonucunu doğru ve güvenilir olarak yansıttığına ilişkin makul güvence elde etmek, mali yönetim ve iç kontrol sistemlerini değerlendirmek amacı ile Sayıştay denetimi gerçekleştirilmektedir.

Sayıştay Başkanlığı tarafından iki tür denetim gerçekleştirilmektedir. Bunlar, düzenlilik ve performans denetimleridir. İdarelerce belirlenen hedeflerle ilgili gerçekleştirmelerin hesap verebilirlik prensibi çerçevesinde ölçülmesi amacıyla gerçekleştirilen denetimler performans denetimleri olarak tanımlanırken, düzenlilik denetimi mali denetim ve uygunluk denetimi olarak iki tür denetimden oluşmaktadır. Mali denetim, Sayıştay Başkanlığı tarafından kamu idarelerinin işlem, hesap, finansal faaliyet, finansal yönetim ve iç kontrol sistemlerinin değerlendirilmesi ile birlikte finansal tablo ve raporlarının doğruluğuna yönelik güvence verilmesine ait bir denetim sürecini, uygunluk denetimi ise kamu idarelerinin malları ile gelir ve giderlerine ilişkin hesap ve işlemlerin mevzuata uygunluğunun değerlendirilmesi maksadıyla gerçekleştirilen denetim çalışmalarını ifade etmektedir (Sayıştay Kanunu, 2010).

Düzenlilik denetimi kapsamında yapılan mali denetim sürecinde, denetlenen kamu idaresinin iç kontrol sistemlerinin değerlendirilmesi ele alınmakta ve sürece ait tespit edilen eksiklikler "Mali Yönetim ve İç Kontrol Sistemine İlişkin Hata" olarak ifade edilmektedir. Ayrıca rapor kapsamında, kamu idarelerinin iç kontrol sistemine ilişkin bir değerlendirme yapılarak önerilere yer verilmektedir.

Sayıştay denetimleri kapsamında; genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri, özel bütçeli idareler, sosyal güvenlik kurumları, özel idareler, belediyeler, kalkınma ajansları, yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıkları ile düzenleyici ve denetleyici kurumlar denetime tabi tutulmaktadır.

Denetime tabi bu kurumların denetim sürecine ait bulguları incelediğinde, 2022 yılında tespit edilen 8.157 bulgunun 7.607'sinin düzenlilik denetime ait olduğu, diğer yıllarda da bulguların çoğunlukla düzenlilik denetime ait olduğu görülmektedir (Sayıştay Başkanlığı, Faaliyet Raporlar 2012-2021).

2019 yılında Sayıştay tarafından, "Stratejik Yönetim, Kurumsal Risk Yönetimi ve İç Kontrol Sistemi Değerlendirme Prosedürleri" denetime tabi kurumlara uygulanmış ve kurumların iç kontrol sistemleri değerlendirilmiştir. Sekiz düzenleyici ve denetleyici kurumun puanı 100 üzerinden 34 olarak tespit edilmiştir. Aynı uygulamada kamu işletmeleri 55, yatırım izleme ve koordinasyon başkanlıkları 21, diğer kamu idareleri ise 50 puan almışlardır. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na veya bu Kanun'un iç kontrol hükümlerine tabi olmayan düzenleyici ve denetleyici kurumların puanı; iç kontrol sistemlerinin gelişiminin düşük seviyede olduğu, sistem kurma çalışmalarına başlandığı, ancak henüz sürecin tamamlanmadığı şeklinde değerlendirilmiştir. (Sayıştay Başkanlığı, 2021).

3. Düzenleyici ve Denetleyici Kamu Kurumlarının İç Kontrol Sistemleri

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışma ile düzenleyici ve denetleyici kurumların, Sayıştay denetiminde tespit edilen, iç kontrol sistemlerine ilişkin bulguların değerlendirilmesi ve söz konusu kurumların iç kontrol sistemine ilişkin iyileştirici stratejilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç ile 2012-2021 yılları arasında Sayıştay Başkanlığı tarafından yayınlanan raporlar araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamına düzenleyici ve denetleyici kurumların alınmasının

nedeni ise bu kurumların kamu yararı taşıyan kurumlara ait düzenleme ve denetleme yapmaya yetkili olmalarıdır.

3.2. Araştırmanın Kısıtları

Araştırma kapsamında Sayıştay Başkanlığı tarafından kamu ile paylaşılan 2012-2021 yılları arasında ait düzenleyici ve denetleyici kurumların denetim raporlarında on yıllık dönemde ortak olarak ele alınan sekiz kurum bulunmaktadır. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kapsamında ele alınan Rekabet Kurumu, Kişisel Verileri Koruma Kurumu ve Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu araştırma kapsamına dahil edilememiştir. Ayrıca, erişilebilen raporlara ilişkin araştırma dönemi olan 2012-2021 yılları arasında denetim raporlarında yer alan bulgulardan yalnızca iç kontrol sistemine ilişkin bulgulara yer verilmiş, diğer denetim bulguları araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. İçerik analizine tabi tutulan raporların benzer bulgulara sahip olması ve güncel durumu yansıtması açısından araştırma bulgularında son üç yılın (2021-2020-2019) denetim raporları ele alınmıştır.

3.3. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın esas dönemi olan 2012-2021 yıllarına ait denetim raporlarındaki tespitler benzerlik gösterdiğinden bu bölümde, düzenleyici ve denetleyici kurumların denetim raporlarında tespit edilen 2021, 2020 ve 2019 yıllarına ait iç kontrol sistemlerine ilişkin bulgular aktarılmıştır. Tablolarda yer alan bulgular, yalnızca ilgili yıldaki ortak konu başlıklarına ilişkindir. Kimi raporlarda ilgili bulguya ait herhangi bir denetim tespitine rastlanmaması durumunda “bilgi yok” şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 1: 2021 Yılı İç Kontrol Sistemi Bulguları

	BDDK	BTK	EPDK	KGK	KİK	NDK	RTÜK	SPK	
İç Kontrol Sisteminin Varlığı	X	X	X	X	X	X	X	X	
İç Denetim Birimi	X	X	Bilgi yok	Bilgi yok	X	X	Bilgi yok	Bilgi yok	
Performans Programı	X	✓		✓	X	X		✓	
Stratejik Plan	✓	✓		✓	X	✓		✓	
Yönetim Bilgi Sistemi	✓	X		✓	✓	✓		✓	
İç Denetim Usul ve Esasları	✓	X		✓	X	X		✓	
İç Kontrol İzleme ve Yönlendirme Kurulu	Bilgi Yok	X		Bilgi Yok	Bilgi Yok	Bilgi Yok		Bilgi yok	X
İç Kontrol Standartlarına Uyum Eylem Planı		X							✓
İş Süreçleri ve Akışları	✓	✓		✓	✓	X		✓	✓

Kaynak: Sayıştay Başkanlığı 2021 Yılı Denetim Raporlarından Derlenmiştir.

Tablo 1’de yer alan 2021 yılı denetim raporlarında tespit edilen bulgular ışığında tüm düzenleyici ve denetleyici kurumların iç kontrol sistemi olmadığı, iç denetim birimi veya iç denetçi görevlendirmesi olmadığı belirlenmiştir. Kamu İhale Kurumu (KİK) hariç diğer kurumlarda stratejik plan hazırlandığı ancak bu planın hazırlanması esaslarının belirlenmediği ve plana ilişkin olarak performans programlarının eksik olduğu tespit edilmiştir.

İç kontrol sistemine ait unsurlardan biri olarak kabul edilen yönetim bilgi sisteminin varlığı ise Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) hariç diğer kurumlarda bulunmaktadır. BTK, 2021 yılı denetimlerinde iç kontrol sistemine ilişkin en fazla bulguya sahip kurum olarak görülmektedir. BTK’dan sonra en fazla bulgu ise KİK’de tespit edilmiştir. İç denetim usul ve esasları kurumların kendi düzenlemeleri ile sadece BDDK, KGK ve SPK tarafından belirlenmiştir. Kamu İhale Kurumu (KİK) hariç diğer kurumlarda iş akışları ve süreçleri tanımlanmış ve kurum içinde yayınlanmıştır.

Tablo 2: 2020 Yılı İç Kontrol Sistemi Bulguları

	BDDK	BTK	EPDK	KGK	KİK	NDK	RTÜK	SPK	
İç Kontrol Sisteminin Varlığı	X	X	X	X	X	X	X	X	
İç Denetim Birimi	✓	X	Bilgi Yok	Bilgi yok	X	X	Bilgi yok	Bilgi yok	
Performans Programı	X	X		✓	X	X	Bilgi yok	✓	
Stratejik Plan	✓	✓		✓	X	Bilgi Yok	✓	✓	
Yönetim Bilgi Sistemi	✓	X		✓	✓		X	✓	
İç Denetim Usul ve Esasları	✓	X		✓	X	X	Bilgi yok	✓	
İç Kontrol İzleme ve Yönlendirme Kurulu	Bilgi Yok	X		Bilgi Yok	Bilgi Yok	X		X	X
İç Kontrol Standartlarına Uyum Eylem Planı		X				X		X	X
İş Süreçleri ve Akışları	✓	✓		✓	X	Bilgi Yok	✓	✓	

Kaynak: Sayıştay Başkanlığı 2020 Yılı Denetim Raporlarından Derlenmiştir.

Tablo 2’de 2020 yılı denetim raporları incelendiğinde, hiçbir kurumda iç kontrol sisteminin olmadığı görülmektedir. Yalnızca BDDK bünyesinde bir iç denetim birimi oluşturulmuş ve KİK hariç diğer kurumlarda iş süreçleri ve akışları belirlenmiştir. SPK, NKD ve BTK İç Kontrol Standartlarına Uyum Eylem Planına sahip değilken, KGK ve SPK tarafından iç denetim usul ve esasları belirlenmiştir. RTÜK ve BTK bünyesinde yönetim bilgi sistemi bulunmazken, performans programı yalnızca KGK ve SPK tarafından yapılmaktadır. En fazla iç kontrol sistemi bulgusu BTK’ya aittir.

Tablo 3: 2019 Yılı İç Kontrol Sistemi Bulguları

	BDDK	BTK	EPDK	KGK	KİK	NDK	RTÜK	SPK	
İç Kontrol Sisteminin Varlığı	X	X	X	X	X	X	X	X	
İç Denetim Birimi	✓	X	Bilgi Yok	X	X	X	X	Bilgi yok	
Performans Programı	X	X		Bilgi Yok	X	X	✓	✓	
Stratejik Plan	✓	✓		Bilgi Yok	X	Bilgi Yok	✓	✓	
Yönetim Bilgi Sistemi	✓	X		✓	✓		X	✓	
İç Denetim Usul ve Esasları	✓	X		✓	X	X	Bilgi Yok	✓	
İç Kontrol İzleme ve Yönlendirme Kurulu	Bilgi Yok	X		Bilgi Yok	Bilgi Yok	X		X	X
İç Kontrol Standartlarına Uyum Eylem Planı		X				X		X	X
İş Süreçleri ve Akışları	✓	✓		✓	X	Bilgi Yok	✓	✓	

Kaynak: Sayıştay Başkanlığı 2019 Yılı Denetim Raporlarından Derlenmiştir.

Tablo 1’de yer alan 2019 yılı raporlarına göre hiçbir kurumda iç kontrol sistemi bulunmazken yalnızca BDDK iki iç denetçi görevlendirmesi yapmıştır. BBK, BTK, RTÜK ve SPK tarafından stratejik plan hazırlanırken plana bağlı performans programı ise sadece RTÜK ve SPK tarafından yapılmıştır. BTK ve RTÜK bir yönetim bilgi sistemine sahip olmadığı tespit edilmiştir. İş süreçleri ve akışları ise KİK hariç diğer kurumlarda gerçekleştirilmiştir. İç kontrol sistemi bulgularının büyük kısmı BTK tarafından uygulamaya konulmayan düzenlemelere aittir.

Diğer yıllara ait denetim raporlarında görülen benzerlik nedeni ile bulgular sadece son üç yıla ait olarak aktarılmıştır. İç kontrol sistemi bulgularının büyük kısmı BTK’da tespit edilirken onu KİK ve NDK izlemektedir. Her ne kadar düzenleyici ve denetleyici kurumlar iç kontrol sistemi

kurmak zorunda olmasalar da mali saydamlık ve hesap verme sorumluluğu ilkelerine uyma gerekliliği ile tespit edilen bulguların çözümlenmiş olması beklenmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kurumların finansal işlemlerinin sonucunda ortaya çıkan finansal raporların tam, doğru ve güvenilir olması konusunda makul güvence veren sistemlerden biri de etkin bir iç kontrol sisteminin varlığıdır.

Türkiye’de 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kapsamında tanımlanan düzenleyici ve denetleyici kurumlar iç kontrol sistemi kurmakla yükümlü değilken, bu kurumlar tarafından denetlenen ve onların düzenlemelerine tabi olan kamu yararı taşıyan kurumlar ise iç kontrol sistemi kurmak zorundadırlar. Bu farklı uygulama sonucunda ise kimi düzenleyici ve denetleyici kurumların kendi mevzuatlarında temel bazı düzenlemeler ile yer almaktadır. Ayrıca bu kurumlar kanun kapsamında “Mali Saydamlık” ve “Hesap Verme Sorumluluğu” ilkelerine uygun davranmak zorundadırlar. Fakat bir uygulama birliği olmaması nedeni ile bu kurumların iç kontrol sistemlerine ilişkin karşılaştırılabilir bulgular elde edilmesi ve değerlendirilmesi de mümkün olmamaktadır.

Düzenleyici ve denetleyici kurumlarda iç kontrol sisteminin kurulmasının zorunlu olmaması nedeniyle, bu kurumlara ilişkin Sayıştay denetim raporlarında, hesap verme sorumluluğunun ilkesi çerçevesinde kurumların iç kontrol sistemi hakkında yeterli değerlendirmelere yer verilememektedir. Bu durumda, düzenleyici ve denetleyici bu kurumların yönetim ve hesap verme sorumluluklarının TBMM’de etkin bir şekilde görüşülmesinin sağlanamadığı Sayıştay Başkanlığı raporlarında ifade edilmektedir.

Düzenleyici ve denetleyici kurumların etkin bir iç kontrol sistemine sahip olmaları bu kurumların piyasalara ait düzenleme ve denetleme faaliyetlerinin kamu yararı taşıması açısından önemlidir. Bu nedenle araştırma sonuçları kapsamında Türkiye’de düzenleyici ve denetleyici kurumların iç kontrol sistemlerinin kurulması, izlenmesi ve geliştirilmesine ilişkin diğer kamu kurumlarında olduğu gibi ortak bir yasal düzenlemeye ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç ve iç kontrol sistemlerine ilişkin uygulama birliğinin sağlanması gerekliliği Sayıştay Başkanlığı tarafından da denetim raporlarında belirtilmiştir. İlgili yasal düzenlemenin tüm düzenleyici ve denetleyici kurumları kapsayacak şekilde, faaliyetleri ve özellikleri de dikkate alınarak 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nda ele alınması bu araştırmanın sonuçlarından biridir.

Bir diğer sonuç ise özellikle günümüz teknolojik gelişmeleri dikkate alındığında tüm düzenleyici ve denetleyici kurumların entegre bir bilgi yönetim sistemine sahip olmaları gerekliliğidir. Aksi durumda kurum içerisinde üretilen bilginin güvenilirliği ve arşivlenmesi konularında önemli eksiklikler bulunmaktadır. Ayrıca bu kurumların stratejik planlarının ve bu planlara bağlı olarak oluşturulacak performans programlarının da oluşturulması ve bu faydalı bilgilerin paylaşılması kamu yararı taşımaları açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Akyel, R., (2010). Türkiye’de İç Kontrol Kavramı, Unsurları ve Etkinliğinin Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 17 (1) , 83-97.

Atmaca, M., (2012). Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1) , 191-205.

Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik. (2012). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120628-17.htm>, 21.07.2023.

- Derici, O., (2013). *İç kontrol Sistemi ve Kurumsal Risk Yönetimi*. Ankara: Hilal Matbaacılık.
- Haftacı, V., (2011). *Muhasebe Denetimi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- İbiş, C. ve Çatıkkaş, Ö., (2012). İşletmelerde İç Kontrol Sistemine Genel Bakış. *Sayıştay Dergisi*, (85), 95-121.
- MacLatchie, K. P., (1997). Take Control. *Journal of Property Management*, 62, 64-97.
- Moeller R.R., (2014). *Executive's Guide to COSO Internal Controls-Understanding and Implementing the New Framework*, John Wiley & Sons Inc.
- Sayıştay Başkanlığı. (2021). Kamuda Stratejik Yönetim Kurumsal Risk Yönetimi İç Kontrol Sistemi.
[https://www.sayistay.gov.tr/files/813_Kamuda%20Stratejik%20Y%C3%B6netim%20%C4%B0%C3%A7%20Kontrol%20Sistemi%202021%20\(1\).pdf](https://www.sayistay.gov.tr/files/813_Kamuda%20Stratejik%20Y%C3%B6netim%20%C4%B0%C3%A7%20Kontrol%20Sistemi%202021%20(1).pdf), 19.07.2023.
- Sayıştay Başkanlığı. (2023). Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar Denetim Raporları (2021-2012). <https://www.sayistay.gov.tr/reports/category/28-duzenleyici-ve-denetleyici-kurumlar?searchText=&yil=2012.>, 01.08.2023.
- Sigorta ve Reasürans İle Emeklilik Şirketlerinin İç Sistemlerine İlişkin Yönetmelik. (2008). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/06/20080621-7.htm>, 07.07.2023.
- Türedi, H. , Koban, A. O. ve Karakaya, G., (2015). COSO İç Kontrol ABD Modeli ile İngiliz Turnbull ve Kanada COCO Modellerinin Karşılaştırılması. *Sayıştay Dergisi*, (99), 95-119.
- Turğay, İ., Çalıyurt, K., (2017). Halka Açık Aile Şirketlerinde Kurumsal Yönetim ve İç Denetim Uygulamalarının Değerlendirilmesi ve Derecelendirmesi. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 6(2), 120 – 133.
- Yalçın, H., (2023). "Denetim Beklenti Boşluğu; Nedenleri, Sonuçları Ve Boşluğun Kapatılmasında Denetçilerin Rolü". *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı(11) 127-141.
- 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun. (1994). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4054.pdf>, 02.07.2023.
- 47 Sayılı Sigortacılık Ve Özel Emeklilik Düzenleme Ve Denetleme Kurumunun Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (2019). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.47.pdf>, 02.07.2023.
- 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu. (2002). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4734.pdf>, 02.07.2023.
- 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu. (2005). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5411.pdf>, 09.07.2023.
- 5684 Sayılı Sigortacılık Kanunu. (2007). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5684&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
Erişim: 21.07.2023.
- 5809 Sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu. (2008). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5809.pdf>, 28.06.2023.
- 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu. (2011). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6102.pdf>, 20.06.2023.

6112 Sayılı Radyo Ve Televizyonların Kuruluş Ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun. (2011).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6112.pdf>, 17.07.2023.

6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu. (2012).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6362.pdf>, 15.07.2023.

6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu. (2013).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6446.pdf>, 28.06.2023.

660 Sayılı Kamu Gözetimi, Muhasebe Ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (2011).
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.660.pdf>, 03.07.2023.

6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. (2016).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6698.pdf>, 03.07.2023.

7381 sayılı Nükleer Düzenleme Kanun. (2022).
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220308-1.htm>, 03.07.2023.

EXTENDED ABSTRACT
*GENİŞLETİLMİŞ ÖZET***REGULATORY AND AUDITING INSTITUTIONS' INTERNAL CONTROL SYSTEMS:
FINDINGS FROM COURT OF ACCOUNTS AUDITS AND FUTURE IMPROVEMENTS**

Introduction and Research Purpose: The study analyzes findings in the Turkish Court of Accounts' reports from 2012-2021, focusing on the internal control systems of regulatory and supervisory institutions in Turkey, aiming to identify improvement strategies. "The COSO internal control model, developed in the USA and widely accepted internationally, also serves as a fundamental framework in Turkey (Türedi et al., 2015:95). This model comprises five elements: control environment, risk assessment, control activities, information and communication, and monitoring (Moeller, 2014:36). The control environment, which creates an atmosphere affecting the quality of internal control (Akyel, 2010:86), represents the organization's way of doing business (Maclatchie, 1997:64).

Given the expectation for risk-focused execution of internal control activities, the element of risk assessment involves evaluating the strengths and weaknesses of the system, identifying risk areas, and concentrating control activities in these areas (İbiş and Çatıkkaş, 2012:102). Another element, control activities, encompasses both the achievement of management directives and the policies established to reduce or eliminate risks (Graham, 2008:28; Atmaca, 2012:197).

For an effective internal control system, it is crucial to classify, record, store, and integrate necessary information across all levels of the business (Akyel, 2010:88) (İbiş and Çatıkkaş, 2012:102). Monitoring activities, as the final element of the system, are conducted by the internal audit department and involve evaluating and enhancing the effectiveness of the internal control system (Haftacı, 2011:57; Turğay and Çalıyurt, 2017:126).

Literature Review: The research comprehensively evaluates the implementation and development of internal control systems within these Turkish institutions through a literature review.

Methodology and Findings: Using qualitative content analysis techniques, the study examines the Court of Accounts' reports, seeking to identify deficiencies in internal control systems and methods for improvement.

Conclusions and Recommendations: According to the reports, there is a need to enhance discussions on the management and accountability responsibilities of these institutions within the Turkish Grand National Assembly. The research highlights the necessity for a common legal framework in Turkey for establishing, monitoring, and improving these institutions' internal control systems. It also emphasizes the importance of an integrated information management system and the development of strategic plans and performance programs.

KATKI ORANI BEYANI VE ÇIKAR ÇATIŞMASI BİLDİRİMİ

Sorumlu Yazar <i>Responsible/Corresponding Author</i>	Ali KABLAN			
Makalenin Başlığı <i>Title of Manuscript</i>	DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUMLARININ İÇ KONTROL SİSTEMLERİ: SAYIŞTAY DENETİMLERİNDEN ÇIKAN SONUÇLAR VE GELECEK İYİLEŞTİRMELERİ			
Tarih <i>Date</i>	12.12.2023			
Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme vb.) <i>Manuscript Type (Research Article, Review etc.)</i>	Araştırma Makalesi			
Yazarların Listesi / List of Authors				
Sıra No	Adı-Soyadı <i>Name - Surname</i>	Katkı Oranı <i>Author Contributions</i>	Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Destek ve Teşekkür (Varsa) <i>Support and Acknowledgment</i>
1	Ali KABLAN	% 50	YOKTUR	-
2	GÜNAY DENİZ DURSUN	% 50	YOKTUR	-

